శ్రీరస్తు.

శ్రీమత్సమస్తభూమణ్డలమణ్డనాయమానచోళదేశమధ్య
విద్యోతమానకంద్రమాణిక్యభూసురాగ్రహారనివాసిభిః,
నిఖిలనిగమాగమసారసర్వస్వవేదిభిః,
వాధూలవంశపయఃపయోరాశిరాకాసుధాకరాయితైః
శ్రీమద్వైద్యనాథదీక్షితైః.
మనువ్యాసపరాశరాద్యనేకధర్మశాస్త్రార్థసఙ్గ్రహపురస్స
రం, శ్రీమాధవాచార్యాద్యశేషనిబంధనకారాభిమతంచ.
నిఖిలజనోపకారాయవిరచితే, స్మృతిముక్తాఫలే.
సప్తపరిచ్ఛేదసంశోభిత ధర్మశాస్త్రే, ద్వితీయపరిచ్ఛేదః.

ఆహ్నికకాణ్డః.

పదవాక్యప్రమాణజ్ఞ విద్వద్వరిష్ఠ
శ్రీమద్వాసుదేవశాస్త్రిణామంతేవాసినా,
దొడ్డబేలె, బ్రహ్మశ్రీ నారాయణశాస్త్రిణా,
సమ్యక్ పరిష్కృత్య.

బ్రా॥ నారాయణార్య
స్వామినాథార్యాణామ్.
సత్సంప్రదాయకలానిధిముద్రాక్షర
శాలాయాం ముద్రితోయం విజయతేతరామ్.

BANGALORE. 1891.

విజ్ఞప్తిః

శ్లో॥ వేదాః ప్రమాణం స్మృతయః ప్రమాణం ధర్మార్థయుక్తం వచనం ప్రమాణం॥
యస్య ప్రమాణం నభవేత్ప్రమాణం కస్తస్యకుర్యాద్వచనం ప్రమాణమ్॥

భో! ఆర్యమిత్రాః! నిఖిలనిగమాగమాధ్యయనాధ్యాపనప్రచారనా దీనాః! మమ దేశబాంధవాః! విదితమేవభవతాం? యత్సకలసద్ధర్మపారిప్లవే, పాపకర్మసూతికాగారాయితే, అసచ్చరిత్రసమృద్ధిదివ్యహార్మ్యాయితే కలౌ, నిగమాగమా, స్తదర్థ్యేతార, స్తదుక్తసత్కర్మాచరణతత్పరాశ్చ మరుభూమిషు జలాశయా ఇవవిరళతరాఇతి.

తథాపి మదికథంచిద్యత్కిం కోపితాదృశశాస్త్రాద్యధ్యాపనే, అధ్యయనే, తదుక్తసత్కర్మానుష్ఠానే, ఉపకల్పశాస్త్రాణాంముద్రాపణాదిద్వారా ప్రచారణేవా, యతతే, తదానకేపికించిదపిసాహాయ్యమాతన్వతే. ప్రత్యుతశతశోఽంతరాయానాపాదయంతః పరిహాసచతుష్పథేనర్తయంతి. అస్మాకమాస్మాకీన శాస్త్రాణాంచ వృత్తిరేవంసంవృత్తా. ఏవమపిబహుభిరంతరాయైరంతరితేనాప్యనేనమయాబహుదేశాటనాటోపమాసేన, అనివార్యప్రయాసవశా, ద్వైవమా, వచనచాతుర్యాచ్చ కానిచిత్పూర్వతనాన్యపూర్వముద్రితానినానావిధ సద్ధర్మప్రతిపాదకాని ధర్మశాస్త్రాది పుస్తకానిసంపాదితాని. తేషుముద్రితానికానిచిత్, ముద్రాపయిష్యంతే చాన్యాన్యపి. ప్రకృతేతుప్రాతః ప్రభృతి బ్రాహ్మణైర్నైకదిన క్రియమాణ సకలధర్మాంతరాళిక విశేషధర్మాణాంచ ప్రతిపాదకః వైదికవిద్యాసార్వభౌమ శ్రీవైద్యనాథదీక్షితవిరచిత సకలబ్రాహ్మణ జనోపకారక స్మృతిముక్తాఫలాఖ్యధర్మశాస్త్రైకభాగః, ఆహ్నికకాండాఖ్యోయంగ్రంథః, పదవాక్యప్రమాణపారదృశ్వవిద్వద్వరిష్ఠశ్రీమద్వాసుదేవశాస్త్రిణామంతేవాసినా, దొడ్డబేలి, నారాయణశాస్త్రిణా బహుప్రయాసలబ్ధపుస్తకసహాయేన పరిష్కారయిత్వా, ముద్రాపితః క్రయ్య పదవీమారూఢః.

సవ్యాఖ్యాసూతసంహితా-	౫—౦—౦	ఋ॥ స్వామినాథయ్యర్,
ఆహ్నికకాండః-	౨—౦—౦	సత్సంప్రదాయకళానిధిప్రెస్.
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమ్-	౦—౮—౦	బెంగళూరు.
హస్తిగిరిమాహాత్మ్యమ్-	౦—౮—౦	ఖరసం ఆషాఢ బ౨౦మీ.
ఏతత్సర్వగ్రహణే.	౬—౧—౦	౧౯౧౧సం॥ జులైతే ౩౦ దీ.

శ్రీ.

శ్రీ జానకీజానయే నమః.

శ్రీమదాహ్నికకాండస్థ విషయానుక్రమః.

విషయః.	పుట సంఖ్యా.

శ్రీవాసుదేవార్పణమస్తు.

శ్రీరస్తు.

శ్రీగణేశాయనమః

శ్రీ జానకీజానయే నమః.

శ్రీసీతాలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనుమత్సమేత
శ్రీరామచంద్రపరబ్రహ్మణేనమః.

వైద్యనాథదీక్షితీయే * స్మృతిముక్తాఫలే * ధర్మశాస్త్రే-
ఆహ్నికకాండప్రారంభః.

శ్లోకమ్ ॥ విఘ్నేశ్వరం విఘ్నశాంత్యై వాణీం వాచః ప్రవృత్తయే।
గురూన్ గూఢార్థభానాయ ప్రణమామి పునః పునః॥
త్రయ్యంతభూషణం దేవం సాంబమూర్తిం ప్రణమ్య చ।
స్మృతిముక్తాఫలం నామ ధర్మశాస్త్రం ప్రవక్ష్యతే॥*॥

తత్రాహ్నికం॥ అథేదానీమాహ్నికం ప్రస్తూయతే॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే బుధ్యేత ధర్మార్థౌ చానుచింతయేత్। కాయక్లేశాంశ్చ తన్మూలాన్ వేదతత్వార్థమేవ చ ॥ వేదతత్వార్థః, తథా చ వ్యాసః ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయ ధర్మమర్థం చ చింతయేత్ । కాయక్లేశం తదుద్భూతం ధ్యాయీత మనసేశ్వరమ్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే చోత్థాయ చింతయేదాత్మనో హితమ్। ధర్మార్థకామాన్ స్వే కాలే యథాశక్తి న హాపయేదితి ॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే పశ్చిమార్ధప్రహరే ప్రబుధ్య ఆత్మనో హితం కృతం కరిష్యమాణం వేదార్థరూపం చింతయేత్. తతో ధర్మార్థకామాన్ స్వోచిత కాలే యథాసత్వం సేవేతేత్యర్థ ఇతి॥ విజ్ఞానేశ్వరః॥ మాధవీయే, పరాశరః॥ సూర్యోదయాత్ప్రాగర్ధప్రహరే ద్వౌ ముహూ

తౌ తత్ర శాద్యో బ్రాహ్మః ద్వితీయో రౌద్ర ఇతి॥ స్మృత్యర్థసారేపి॥ ప్ర
భాత ఉత్థాయ ఇష్టదైవతం మనసా నత్వా తదహ్నః కృత్యం సమాచరేదితి॥
స్మృతిభాస్కరే॥ రాత్రౌ తు పశ్చిమే యామే ముహూర్తో బ్రాహ్మ ఉచ్యత
ఇతి॥ శౌనకః॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే ఉత్థాయ చింతయే దాత్మనో హితం।
గురుం విష్ణుం నమస్కృత్య మాతాపిత్రో స్తథైవ చేతి ॥ విష్ణుపురాణే॥ బ్రాహ్మే
ముహూర్తే ఉత్థాయ మనసా మతిమాన్నృప। విబుధ్య చింతయే ద్ధర్మ మ
ర్థం చాప్యవిరోధితమ్॥ అపీడయా తయోః కామ ముభయో రేవ చింతయేత్।
స్మృత్యంతరే తు॥ షోఢా విభజ్య రజనీం చరమాంశే ప్రబోధితః। పత్న్యా
సహ హరిం ధ్యాత్వా ధర్మ మర్థం చ చింతయేత్ ఇతి స్మృతిరత్నావళ్యాం॥
గృహమేధి నియతో ప్రోక్తం స్వర్గభావన ముత్తమమ్। బ్రాహ్మే ముహూర్తే
ఉత్థాయ సర్వం సమ్యగ్విచారయేత్॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే దేవానాం పి
తౄణాం చ సమాగమః। జాగర స్తత్ర కర్తవ్యః పితృసంమాననంహితత్॥
యదిచ్ఛేచ్ఛాశ్వతీం సిద్ధిం యమస్యాదర్శనం తథా। సతతం తేన కర్తవ్యో
బ్రాహ్మే కాలే ప్రజాగరః॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే సేవేతాం శయనం య
త్ర దంపతీ। శ్మశానతుల్యం తద్వేశ్మ పితృభిః పరివర్జ్యతే॥ ప్రత్యూష కా
లే నిద్రాం చ కురుతే సర్వదా తు యః। అశుచిం తం విజానీయా దనర్హ స్సర్వ
కర్మసు॥ బ్రాహ్మే ముహూర్తే యా నిద్రా సా పుణ్యక్షయకారిణీ। తాం
కరోతి తు యో మోహాత్ పాదకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతీతి॥ బృహన్మనుః॥ చత్వారి
మానికర్మాణి సంధ్యాయాం పరివర్జయేత్। ఆహారం మైథునం నిద్రాం
స్వాధ్యాయం చ తథైవ చేతి॥ ఆహా రాజ్జాయతే వ్యాధిః గర్భ వైధశ్చ మైథు
నాత్। నిద్రాతో జాయతేఽలక్ష్మీ స్స్వాధ్యాయా దాయుషః క్షయః॥ త
చ్చేదభ్యుదయాత్సూర్యశ్శయానం కామకారతః। నిమ్లోచేద్వాప్యవిజ్ఞా
నాజ్జపన్నుపవసేద్దినమ్॥ సూర్యేణహ్యభినిర్ముక్తశ్శయానోఽభ్యుదితశ్చ
యః। ప్రాయశ్చిత్త మకుర్వాణో యుక్తస్స్యాన్మహ దేనసా॥ తత్ర స్మాద్య
స్మిన్ కస్మిన్నాశ్రమిణి శయానే సతి సూర్యోఽభినిమ్లోచే దస్తమియా

దశుచ్యనుజ్ఞానాత్తజ్జ్ఞాతోఽపి తిష్ఠేత్. ఏతద్వచనాదశక్త్యజ్ఞానాదిషు ప్రా
యశ్చిత్తాభావస్సూచితః. అన్యథాతు ప్రాయశ్చిత్తాకరణే మహాన్ప్రత్యవా
య ఇత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ స్వపంతమభినిర్ముక్తోఽంశుమాన్వాగ్యతో
రాత్రిమాసీత శ్వోభూతే ఉదకముపస్పృశ్య వాచంవిసృజేత్ ॥ స్వపన్నభ్యుది
తో నశ్వో వాగ్యతస్తిష్ఠేత్ ॥ ఆతమితోః ప్రాణమాయచ్ఛేదిత్యేక ఇతి ॥ సుప్తే
యస్మిన్నస్తమేతి సుప్తే యస్మిన్నుదేతి చ అంశుమానభినిర్ముక్తాభ్యుదితౌ
తు యథాక్రమం ॥ స్వపన్నభినిర్ముక్తో నభుంజానస్సూర్యాస్తంభూతో రా
త్రింసర్వామాసీత నశయీత । అథాపరేద్యుః ప్రాతస్స్నాత్వా వాచం విసృ
జేత్ - అయమత్రనిర్ణేషః ॥ ఆతమితోర్యావదంగానాం గ్లానిర్భవ
తి తావత్ప్రాణాయామం కుర్యాదిత్యేకేమన్యంత ఇత్యర్థః । విష్ణుః ॥ ఉత్థా
యోత్థాయ బోద్ధవ్యం కిమద్యసుకృతంకృతం । దత్తంవా దాపితంవాపి వా
క్సత్యంవాపిభాషితం ॥ ఉత్థాయోత్థాయబోద్ధవ్యం మహద్భయముపస్థితం ।
మరణవ్యాధిశోకానాం కిమద్యనిపతిష్యతి ॥ వ్యాసః ॥ కిన్నుమేస్యాదిదంకృ
త్వా కిన్నుమేస్యాదకుర్వతః । ఇతిసంచిత్యకార్యాణి ధీరఃకుర్వీత వానవా ॥
స్మృతిదీపికాయాం ॥ యస్యాంరాత్ర్యాంవ్యతీతాయాం నకించిచ్ఛుభమాచ
రేత్ । తమేవవంధ్యదివసమితి విద్యాద్విచక్షణః ॥ *

—* ప్రాతఃకాలేజప్యానాహ. *—

తత్ర జప్యానాహ దక్షః ॥ బ్రహ్మామురారిస్త్రిపురాంతకారీ భానుశ్శ
శీభూమిసుతో బుధశ్చ । గురుశ్చశుక్రస్సహభానుజేన కుర్వంతుసర్వే మమ
సుప్రభాతం ॥ ౧॥ భృగుర్వసిష్ఠః క్రతురంగిరశ్చ మనుః పులస్త్యః పులహశ్చగౌ
తమః । రైభ్యోమరీచిశ్చ్యవనోఽథదక్షః కుర్వంతుసర్వే మమసుప్రభాతం॥
౨ ॥ సనత్కుమారశ్చసనందనశ్చ సనాతనోఽప్యాసురిసింహలాదిః । సప్త
స్వరాస్సప్తరసాతలాని కుర్వంతుసర్వే మమసుప్రభాతం ॥ ౩॥ సప్తార్ణవా
స్సప్తకులాచలాశ్చ సప్తర్షయోద్వీపవనాని సప్త । భూరాదిలోకా భువ
నానిసప్త కుర్వంతుసర్వే మమసుప్రభాతం ॥ ౪ ॥ పృథ్వీసగంధాసరసాస్త

థాప స్పర్శశ్చవాయుర్జ్వలితంచ తేజః । నభస్సశబ్దంమహతాసహైవ కు
ర్వంతుసర్వేమమసుప్రభాతం ॥ ౫ ॥ ఇత్థంప్రభాతేపరమంపవిత్రం పఠే
త్ స్మరేద్వాశ్రుణుయాచ్చతద్వత్ । దుస్స్వప్ననాశస్త్విహసుప్రభాతంభవే
చ్చనిత్యంభగవత్ప్రసాదాత్ ॥ ౬ ॥ స్మృత్యరత్నే॥ మహాభారతమాఖ్యానం
క్షితింగాంచసరస్వతీం । బ్రాహ్మణాన్కేశవంచైవ ప్రాతరుత్థాయకీర్త
యేత్ ॥ బ్రహ్మాణంశంకరంవిష్ణుం యమంరామందనుంబలం । సప్తైతాన్సం
స్మరేన్నిత్యం దుస్స్వప్నంతస్యనశ్యతి ॥ పుణ్యశ్లోకోనలో రాజా పుణ్యశ్లోకో
యుధిష్ఠిరః । పుణ్యశ్లోకో హరిశ్చంద్రః పుణ్యశ్లోకః పురూరవాః ॥ పుణ్య
శ్లోకాచవైదేహీ పుణ్యశ్లోకో జనార్దనః ॥ కార్కోటకస్యనాగస్య దమ
యంత్యానలస్యచ । ఋతుపర్ణస్య రాజర్షేః కీర్తనం కలినాశనం। ఇతి
శాండిల్యః॥ ఉచ్చస్స్వరేణయః ప్రాతస్స్తోతుమిచ్ఛేదనస్యధీః । వాసుదేవాది
దేవానాన్నామ్నస్సంకీర్తనంచరేత్॥ *

—* ప్రాతర్దర్శనీయాని *—

అథ దర్శనీయాని దర్శయతి కాత్యాయనః ॥ శ్లో శ్రియంసుభగాం
గాంచహ్యగ్నిమగ్నిచితంతథా । ప్రాతరుత్థాయయఃపశ్యేత్సాపేభ్యస్సప్ర
ముచ్యతే ॥ పాపిష్ఠందుర్భగంమర్త్యంనగ్నముత్కృత్తనాసికం । ప్రాత
రుత్థాయయఃపశ్యేత్తత్కలేరుపలక్షణం ॥ నగ్నపదం బాల వ్యతిరిక్తవిష
యం - ఛందసి-నవిద్యతే అగ్నిర్యస్యసనగ్న ఇత్యుచ్యతే॥ *

—* అథ బహిర్విహారః *—

బహిర్విహారమాహ ॥ నక్షత్రజ్యోతిరారభ్యత్వా సూర్యోదయాదర్శ
నాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతితాంప్రాహుశ్శ్రుత్యాయతేమునిసత్తమాః ॥ తస్మా
త్పూర్వంసముత్థాయప్రాచీమేవోపసంక్రమేత్ । ఉదీచీంప్రాగుదీచీంవా
శాఖాచారక్రమాందిశం ॥ యత్రోదకంప్రభూతంతు తద్గత్వాశౌచమాచ
రేత్ ॥ మాధవీయే ॥ నైఋత్యాదిషువిక్షేపమతీత్యాభ్యధికంధనుః । దూ
రాదావసథాన్మూత్రపురీషంచసమాచరేత్ ॥ తథాచాపస్తంబః ॥ ఆరా

ద్వావసథాన్మూత్రపురీషే కుర్యాద్దక్షిణాం దిశందక్షిణాపారంవేతి - క
త్వేతి శేషః - ఆరాదూరాదిత్యర్థః ॥ వ్యాసః ॥ ప్రతిశ్రయాద్దక్షిణపశ్చి
మేన క్షిప్రంగత్వాక్షేపమాత్రంశరస్య । కుర్యాత్పురీషంహి శిరోఽవకుంఠ్య
వచస్పృశేజ్జానుశిరఃకరేణ ॥ ప్రతిశ్రయోగృహం ॥ మనుః ॥ దూరాదా
వసథాన్మూత్రం దూరాత్పాదావసేచనం । ఉచ్ఛిష్టాంబునిషేకంచదూరా
దేవసమాచరేత్ ॥ ఏతత్ప్రతిదివావిషయః అస్తమితేచ - బహిర్గ్రా
మాదావసథాద్వారాన్మూత్రపురీషయోః- కర్తవ్యతాయేత్ రాత్రౌ మూ
త్రపురీషే గృహాభ్యాసే సమాచరేదితి స్మరణాత్- అంగిరాః ॥ ఉత్థాయ
పశ్చిమేయామె రాత్రౌవాచామ్యచోదకం। అంతర్ధాయతృణైర్భూమిం
శిరఃప్రావృత్యవాససా ॥ వాచన్నియమ్యయత్నేన ష్ఠీవనోచ్ఛ్వాసవర్జితః॥
కుర్యాన్మూత్రే పురీషేతు శుచౌదేశేసమాచరేత్ ॥ అనేన యత్ర స్వాపా
దిహా నిమిత్తేనాచమనప్రాప్తిస్తత్రావశ్యైవ మూత్రపురీషే కుర్యాదిత్యు
క్తంభవతి - తృణాన్యయజ్ఞీయాని ॥ తథాచ కాత్యాయనః ॥ శిరః ప్రావృ
త్యకుర్వీత శకృన్మూత్రవిసర్జనం । అయజ్ఞీయైరనార్ద్రైశ్చ తృణైస్సం
ఛాద్యమేదినీమితి ॥ తృణగ్రహణం కాష్ఠాదేరప్యుపలక్షణం॥ అత ఏవమ
నుః ॥ తిరస్కృత్యోచ్చరేత్కాష్ఠం లోష్ఠంపత్రంతృణానిచ । నియమ్య ప్ర
యతోవాచం సంవీతాంగోఽవకుంఠితః ॥ తిరస్కరణ మంతర్ధానం - ఉ
చ్చారః పురీషోత్సర్గః - మూత్రస్యాప్యుపలక్షణమేతత్। అయజ్ఞీయైరనా
ర్ద్రైశ్చ తృణైస్సంఛాద్య మేదినీం । ఘ్రాణాస్యేవాససావేష్ట్య మలమూ
త్రంత్యజేద్బుధఇతి స్మరణాత్ ॥ సంవీతాంగః ఆచ్ఛాదితదేహః అవకుంఠి
తః ప్రావృతశిరాః ॥ అత్రవిష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణః స్వవాససావేష్ట ఇత్యామూ
ర్ధానం గ్రీవాయామవసజ్యోచ్చరేదితి ॥ హారీతః ॥ అప్రావృతశిరాయ
స్తు విణ్మూత్రంసృజతేద్విజః । తచ్ఛిరశ్శతధాయాతీతి దేవాశ్శపంతితం॥
బోధాయనః ॥ శుష్కం తృణమయజ్ఞీయం కాష్ఠలోష్ఠంవాతిరస్కృత్య అ
హూరాత్ర్యోరుదగ్దక్షిణాముఖః ప్రావృత్యతచ్చరేన్మేహేద్వేతి ॥ మనుః॥

మూత్రోచ్చారసముత్సర్గం దివా కుర్యాదుదఙ్ముఖః । దక్షిణాభిముఖో రా
త్రౌ ఉభే సంధ్యే యథా దివా ॥ ఛాయాయామంధకారే వా రాత్రావహని వా
ద్విజః । యథా సుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధా భయేషు చ ॥ ఛాయా
యాం మూత్రపురీషయోః కర్మ వర్జయేదితి స్మరణాత్ ॥ అత్ర ఛాయా
శబ్దేన వర్జనీయో మేఘ పర్వతాదీనాం మహతాం వ్యవధానేన సూర్యస్య
తిరోభావో వివక్షితః - అంధకార శబ్దేన రాత్రౌ జ్యోతిషాం ॥ యత్తు దే
వలేనోక్తం ॥ సదైవోదఙ్ముఖః ప్రాతః సాయాహ్నే దక్షిణాముఖః ॥
విణ్మూత్రే త్వాచరేన్నిత్యం సంధ్యాసు పరివర్జయేదితి ॥ తన్నిరుద్ధేతరవిష
యం ॥ నోపరుద్ధః క్రియాం కుర్యాదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ అగ
మ్యారాతుసీమాశాం ఃపీతివాగ్యతో దివా । విణ్మూత్రోత్సర్జనం కుర్యాద్ధృత
శిశ్న ఉదఙ్ముఖః ॥ సంధ్యయోశ్చ తథా రాత్రౌ దక్షిణాభిముఖో ద్విజః ॥ య
త్తు ॥ ప్రత్యఙ్ముఖస్తు పూర్వాహ్ణే పరాహ్ణే ప్రాఙ్ముఖస్తథా । ఉదఙ్ముఖస్తు
మధ్యాహ్నే నిశాయాం దక్షిణాముఖ ఇతి యమ వచనం ॥ తత్పూర్వాభి
ముఖ్య నిషేధపరమితి మాధవీయే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దివా సంధ్యాసు క
ర్ణస్థ బ్రహ్మసూత్రఉదఙ్ముఖః । కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు రాత్రౌ చేద్దక్షి
ణాముఖః ॥ ఆపస్తంబః ॥ ప్రాఙ్ముఖోన్నాని భుంజీత ఉచ్చరేద్దక్షిణాము
ఖః । ఉదఙ్ముఖో మూత్రం కుర్యాత్ప్రత్యక్పాదావనేజనమితి వికల్పో వేదిత
వ్యః ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వా యజ్ఞోపవీతం తు పృష్ఠతః కంఠలంబితం । విణ్మూ
త్రం తు గృహీ కుర్యాద్యద్వా కర్ణే సమాహితః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నోర్ధ్వం
నాధో న తిర్యక్చ కించిదీక్షేత బుద్ధిమాన్ । నభో భూమ్యంతరం పశ్యేత్ కృ
త్వా మూర్ధన్యవీతకమితి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ సూత్రం తు దక్షిణే కర్ణే కృ
త్వా విణ్మూత్రముచ్చరేత్ ॥ అంగిరాః ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్ణే చ దక్షిణే చ
నిధాయ చ । కుర్యాన్మూత్రపురీషే తు శౌచదేశే సమాహితః ॥ దక్షిణే కర్ణే
నిధానమేకవస్త్రవిషయం । యదాహ సుమంతుః ॥ యస్యైకవస్త్రస్యా
ద్యుపరి కర్ణే కృత్వోపవీతకం । మూత్రోత్సర్గం గృహీ కుర్యాదితి సాం

ఖ్యాయనోఽబ్రవీత్ ॥ శాంఖ్యాయన గృహ్యేఽపి । యద్యేకవస్త్రోయజ్ఞోపవీ
తం కణ్ఠేకృత్వా మూత్రపురీషోత్సర్గం కుర్యాదితి ॥ స్మృతిసారే ॥ కృత్వా
వకుంఠనంచాత్ర ఉత్తరీయేణవాససా । పవిత్రం దక్షిణే కర్ణే కృత్వా వి
ణ్మూత్రముత్సృజేత్ ॥ పవిత్రం - తథాచభారద్వాజః ॥ చండాలైరంత్యజై
రుక్తో మలమూత్రవిసర్జనే । దక్షిణశ్రవణే విప్రో బ్రహ్మసూత్రం విక్షిపేత్ ॥
మూత్రపురీషాధికారే శంఖః । నానుదకో నామృత్తికో నానవేష్టితశిరా ఇ
తి ॥ స్మృతిప్రదీపికాయాం ॥ ఉద్ధృతోదకమాదాయమృత్తికాంచైవవాగ్య
తః । ఉదఙ్ముఖోదివాకుర్యాద్రాత్రౌచేద్దక్షిణాముఖః ॥ త్యాగాన్మూత్ర
పురీషస్య పూర్వంగృహ్ణీతమృత్తికాం । పశ్చాద్గృహ్ణాతియోవిప్రస్సచేలోజ
లమావిశేత్ ॥ పైఠీనసిః ॥ అనూదకే మూత్రపురీషకరణే సచేలస్నానమి
తి ॥ సఏవ ॥ ఉద్ధృత్యైవజలంపూర్వం కుర్యాన్మూత్రపురీషకే । గృహీతో
దకమాత్రంచేత్కుర్యాన్మూత్రపురీషకే ॥ తత్తోయంమూత్రతుల్యంస్యాత్పీ
త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । కరస్థోదకపాత్రశ్చేత్కుర్యాన్మూత్రపురీష
కే ॥ తజ్జలంమూత్రసదృశం సురాపానేనతత్సమం ॥ భారద్వాజః ॥ మల
మూత్రంచరేద్యస్తు విస్మృత్యోపవీతధృత్ । తత్సూత్రంతుపరిత్యజ్య
దధ్యాదన్యత్పునర్నవం ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వామూత్రంపురీషంవా యదానై
వోదకంభవేత్ । స్నాత్వాలబ్ధోదకఃపశ్చాత్సచేలస్తువిశుధ్యతి ॥ స్నానం
కృత్వార్ద్రవాసాస్తు విణ్మూత్రంకురుతేయది । ప్రాణాయామత్రయంకృ
త్వా పునస్స్నానేనసిధ్యతి ॥ తైలాభ్యంగేతథాచాంతే శ్మశ్రుకర్మణిమై
థునే । అనాథమ్యాచ్చరన్విప్ర త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥
శిరసి పరివేష్టనం ప్రథమం, ?పీతం, ద్వితీయం, దిశామనవలోకనం, తృతీయం,
అంతర్ధానం, చతుర్థం, మౌనం, పంచమం, పురీషం, షష్ఠం, మృత్తి
కాగ్రహణం, సప్తమముదకమష్టమమితి ॥ పురీషగ్రహణానంతరం మృత్తి
కోదకగ్రహణం అనుద్ధృతశౌచవిషయం ॥ సజలం భాజనంస్థాప్య మృత్తి
కాంచ పరీక్షితాం । కుర్యాన్మూత్రంపురీషంచ నాన్యథాశుచిమాప్నుయా

దితి స్మరణాత్ ॥ మనుః ॥ నమూత్రంపథికుర్వీత నభస్మనినగోవ్రజే। న
య్యగ్నివిప్రమాదిత్య మపశ్శ్యం స్తథైవగాం ॥ నకదాచనకుర్వీత విణ్మూ
త్రస్యవిసర్జనం । నఫాలకృష్టేనజలే నచిత్యాంనచపర్వతే ॥ నజీర్ణదే
వాయతనే నవల్మీకేకదాచన । నసత్త్వేషుగర్తేషు నగచ్ఛన్నచసంస్థితః
ననదీతీరమాసాద్య నచపర్వతమస్తకే । ప్రత్యగ్నింప్రతిసూర్యంచ ప్రతి
సోమాదికంద్విజం ॥ ప్రతిగాంప్రతిసంధ్యాంచ ప్రజ్ఞానశ్యతిమేహతఇతి॥ య
మః ॥ ప్రత్యాదిత్యంనమేహేత నపశ్యేదాత్మనశ్శకృత్ । దృష్ట్వాసూర్యం
వవీక్షేత గామగ్నింబ్రాహ్మణంతథా ॥ విష్ణుః ॥ ప్రత్యనిలజలస్త్రీగురుబ్రాహ్మ
ణానితి ॥ బోధాయనః ॥ ఫాలకృష్టెజలేచిత్యాం వల్మీకేగిరిమస్తకే। దేవా
లయే నదీతీరే దర్భపుష్పేషుశాద్వలే ॥ నాన్యచిత్తశ్చిరంతిష్ఠేన్నస్పృశే
త్పాణినాశిరః । నబ్రూయాన్నదిశః పశ్యేద్విణ్మూత్రోత్సర్జనేబుధః। పా
రిజాతే ॥ అగ్నౌచగచ్ఛన్తిష్ఠన్నైరథ్యాం తీర్థే స్మశానకే ॥ అంగా
రేగోమయేనద్యాం యజ్ఞభూమిషుసర్వదా । బిలేజలేచితాయాంచవల్మీ
కేగిరిమస్తకే ॥ దేవాలయేనదీతీరే దర్భపత్రకశస్థలే । సేవ్యచ్ఛాయా
సువృక్షేషు మార్గగోష్ఠాంబుభస్మసు ॥ సశాద్వలేషువైకుర్యాన్నతుమూ
త్రాదికించన । తిష్ఠేన్నాతిచిరంతత్ర నైవకించిదుదీరయేత్ ॥ యమః ॥
తుషాంగారకపాలాని దేవతాయతనానిచ । రాజమార్గస్మశానాని క్షే
త్రాణిచఖలానిచ ॥ అపరుద్ధోనసేవేత ఛాయాంద్రుశ్యాంచతుష్పథం। ఉద
కంచోదపానంచ పంథానంచవిసర్జయేత్ । వృక్షమూలానిసర్వాణి చై
త్యసత్రబిలానిచ ॥ హారీతః ॥ చత్వరోపద్వారగమోర్నమూత్రపురీషోత్స
ర్జనం కుర్యాన్నగోమయేన గోష్ఠేన తీర్థేన యజ్ఞభూమౌన యజ్ఞి
యానాం వృక్షాణామథస్తాదితి ॥ ఉపద్వారం ద్వారసమీపం ॥ విష్ణురపి ॥
నాప్రచ్ఛాదితాయాంభూమౌనోషరేనశాద్వలేనోద్యానేనోదకసమీపేన ॥
కాశఇతి ॥ వ్యాసః ॥ పురీషంయదివామూత్రం యేకుర్వంతిమానవాః।
రాజమార్గే సభామధ్యే ధాన్యమధ్యేచమేఽశుభాః ॥ వాయ్వగ్న్యంబు

గోష్ఠప్రాక్ పశ్యన్నాచ్ఛాగముత్సృజేత్ । నాశ్మమూలఫలాంగారైరున్మృ
జన్నథబహిర్వా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ నగేవనైచోదకేవా ఛత్రేవానాంతరి
క్షకే ॥ తథైవాభిముఖః స్త్రీణాం గురుబ్రాహ్మణయోర్గవాం ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ నత్వమే హోన్నదీఛాయా వర్త్మగోష్ఠాంబుభస్మసు । నప్రత్యగ్న్యర్కా
గ్నినాసోమసంధ్యాయాం స్త్రీద్విజన్మనాః ॥ నేక్షేతాగ్నింననగ్నాం స్త్రీంనచ
సంసక్తమైథునామ్ । నచమూత్రపురీషంవా నశశిరాహుతారకాః ॥ ఉద
యాస్తమయాదిసమయే ఆదిత్యం నేక్షేతసర్వదా ॥ యథోక్తం మనునా ॥.
నేక్షేతోద్యంతమాదిత్యం నాస్తంయాంతం కదాచన । నోపరిస్థం నమధ్యస్థం
రాహుగ్రస్తంతథైవ చేతి ॥ ఉపభోగాదన్యత్రననగ్నాం స్త్రియమీక్షేత అన్య
త్ర మైథునాదిత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ ॥ మూత్రపురీషేనచ పశ్యేత్ తథా
శశిరాహుతారకాశ్చ నపశ్యేదిత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ శిరస్తు ప్రావృత్య
మూత్రపురీషే కుర్యాత్. భూమ్యాంకించిదంతర్ధాయ ఛాయాయాంమూ
త్రపురీషయోః కర్మవర్జయేత్ స్వాంతుఛాయాంవా, నాసోపాన ద్వేష్టిత
శిరా మూత్రపురీషే కుర్యాత్ కృష్టే పథ్యప్సు చ తథా ష్ఠేవనమైథునయోః క
ర్మాప్సు వర్జయేదగ్నిమాదిత్యాపో బ్రాహ్మణంగాంచ దేవానామాభిముఖ్యే
మూత్రపురీషయోః కర్మవర్జయేదితి ॥ ఛాయాయాం , ఉపజీవ్య ఛా
యాయాం, “ నచోపజీవ్యఛాయాస్వితిస్మరణాత్ ” ఇతి. ష్ఠీవనం, శ్లేష్మ
నిరసనం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥. మూత్రపురీషం సముత్సృజన్నయజ్ఞీయకా
యకాష్ఠలోష్ఠతృణపర్ణాదికం గృహీత్వా శిరః ప్రావృత్యనివీతం కంఠలం
బితంకృత్వాఏకవస్త్రశ్చేద్దక్షిణేకర్ణేనిధాయభూమ్యాంకాష్ఠాద్యంతర్హి
తాయాం కుర్యాన్మౌనంఘ్రాణస్యాపిధానంకృత్వా దివాసంధ్యయో రుదఙ్ము
ఖో రాత్రౌదక్షిణాముఖో మూత్రపురీషేకుర్యాత్. ఫాలకృష్టేజలేచిత్యాం
వల్మీకేగిరిమస్తకే । దేవాలయేనదీతీరే దర్భపుష్టేతుశాద్వలే ॥ సేవ్యఛా
యాసువృక్షేషుమార్గేగోష్ఠాంబుభస్మసు । అగ్నౌచతిష్ఠన్గచ్ఛంశ్చవిష్ఠాం
మూత్రంచనోత్సృజేత్ ॥ రథ్యాచత్వరతీర్థేషుస్మశానేగోమయేజలే ॥ న

సస్యమధ్యే మహీతజలేసంసదివల్మీకాని । అంగారోద్యానపథేషు చ
భూమావాచనోత్సృజేత్ ॥ మారుతాగ్న్యర్కగోసోమసంధ్యాంబు స్త్రీద్వి
జన్మనః॥ పశ్యన్నభిముఖశ్చైవవిణ్మూత్రంచనోత్సృజేత్ । సర్వేనిషేధా
వశ్యఃప్రాణబాధాభయేషుచ॥ కాష్ఠాదినాన్త్యధానస్థమమేధ్యంనమ్యజీవచ
కందమూలఫలాంగారైర్నామేధ్యన్నిమ్యజేతచ॥అన్యస్త్రీమునానైవతిష్ఠేద
చిరంబుధ ఇతి ॥ పురాణే ॥ దేవాలయేతుపరితశ్శతదండాద్బహిర్మునే
విణ్మూత్రకరణంకుర్యాత్త్రిశద్బహిరథాపివా ॥ భరద్వాజః ॥ అథా
కృష్యపేణ్మూత్రంలోష్టకాష్ఠతృణాదినా।ఉదస్తవాసాఉత్తిష్ఠేదూర్ధ్వంవిధృ
తమేహనః॥ మేహనం,లింగం।హారీతః॥లోష్టేవసనంపరిమృజ్యాథశుష్కకాష్ఠే
నవాగుదమితి ॥ వ్యాసః ॥ మార్జనంవామహస్తేన తీరణాద్యైర యాజ్ఞి
కైః ॥ కుర్యాన్మూత్రపురీషాణామేవమాయుర్నహీయతఇతి ॥ ఆపస్తంబః॥
అశ్మానంలోష్టమార్ద్రా నోషధివనస్పతీనూర్ధ్వానాచ్ఛిద్య మూత్రపురీష
యోశ్శోధనేవర్జయేత్ ॥ అఫలపాకావసానా ఓషధయః. పుష్పైర్వినా
యేఫలంతితేవనస్పతయః. ఆర్ద్రానీతి వచనాచ్ఛుష్కేషునదోషః. ఊ
ర్ధ్వానీతి వచనాద్వాతాదినిమిత్తేన భగ్నేషునదోషః. ఏతదశ్మాదిభిర్మూ
త్రపురీషయోశ్శోధనంకుర్యాదిత్యర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ ఆహారంతు రహః
కుర్యాన్నీహారంచైవసర్వదా । గుప్తాభ్యాంక్రియయుక్తాభ్యాంప్రకాశేహీ
యతేక్రియ ఇతి॥ *

—* శౌచవిధిః. *—

అథశౌచవిధిమాహ ॥ తత్ర దేవలః ॥ అశౌచాన్నోత్సృజేచ్ఛిశ్నం
ప్రస్రావోచ్చారయోరపి । గుదంహస్తంచనిర్మృజ్యమృదంభోభిర్ముహుర్ము
హుః ॥ ఉత్థాయవామహస్తేనగృహీత్వాథ్వని మేహనమ్ । శౌచదేశం
సమాగత్యకుర్యాచ్ఛౌచంమృదంబుభిః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గృహీతశిశ్నశ్చో
త్థాయమృద్భిరభ్యుద్ధృతైర్జలైః । గంధలేపక్షయకరం శౌచంకుర్యాదతం
ద్రితః ॥ అభ్యుద్ధృతైః, కమండల్వాదినాఉద్ధృతైః ॥ తథావదేవలః॥ మూ

త్రోచ్ఛ్రాయేకృతే శౌచం తత్ స్యాదంతర్జలాశయే । అన్యత్రోద్ధృత్య తత్కు-
ర్యాత్సర్వదైవ సమాహితః॥ దక్షోఽపి ॥ తీర్థే శౌచం న కుర్వీత కుర్వీతోద్ధృ
త్యవారిణా । మృత్తికా వారిణైవాస్య శౌచాయ పరిచారకౌ॥ బోధాయనః॥
ప్రాఙ్ముఖో వాసీనశ్శౌచమారభేతేతి ॥ గౌతమోఽపి ॥ లఘావ శౌచగ్రహణం
మూత్రపురీషాదిశౌచేఽపి భూయాదితి హరదత్తేన వ్యాఖ్యాతం ॥ ఉద్ధృతో
దకమాదాయ మృత్తికాం చైవ వాగ్యతః । ఉదఙ్ముఖో దివా కుర్యాద్రాత్రౌ
చేద్దక్షిణాముఖః॥ ఆహరేన్మృత్తికాం ప్రాజ్ఞః కూలాత్ససికతాం తు యాం॥
నిషిద్ధమృత్తికాః ॥ ఏతాస్తు న జయేన్నిత్యం వృథాశౌచం హి తత్స్మృతమ్। ఆ
శ్వలాయనః॥ శౌచదేశేషు సా(గ్రా)హ్యా శర్కరాశ్మవివర్జితా । నకృష్టాన్న
చ వల్మీకాత్పాంసుతో న చ కర్దమాత్॥ న మార్గాన్నోషరాచ్చైవ శౌచశిష్టా
త్పరస్య చ । ఏతాస్తు న జయేన్నిత్యం వృథాశౌచం హి తత్స్మృతమ్ ॥ ఆశ్వ
లాయనః ॥ త్యాగాన్మూత్రపురీషస్య పూర్వం గృహ్ణీత మృత్తికామ్ । న చ పశ్చా
హ్యాన్న చోత్తిష్ఠన్నాశుచిర్నాలిపేద్ద్విజః ॥ క్రమాదగ్న్యాది వాయవ్యాం
తద్దిఙ్ముఖో నహరేన్మృదమ్॥ క్షేత్రాత్ శ్మశానాద్వల్మీకాన్మార్గాద్గేహాజ్జలాత్ఖ
లాత్ । ఊషరాద్దేవతాస్థానాన్న ద్విజో మృదమాహరేత్ ॥ నాశుద్ధభూమౌ
చైత్యాచ్చ న వై దేవద్విజాన్మృదమ్। నాహరేద్లైసభూతాం చ జాతుమి
శ్రాం న కర్దమః ఇతి ॥ దేవలః ॥ అంగారతుషకేశాస్థి సికతా శర్కరాన్వి
తామ్ ॥ వల్మీకోపరతోయాంతః కుంభోద్భూతాం శ్మశానజామ్ । అహ్నా
తాం మన్యశౌచావశిష్టాం మార్గేణ తన్మృత్తికామ్ ॥ తోయాంతః, జలమధ్యాత్.
ఏతచ్చ నాప్యాదివ్యతిరిక్తవిషయం ॥ అతఏవ మనుః ॥ వాపీకూప తటాకేషు
జాహ్యాతో నాహరేన్మృదమ్ ॥ (గ్రా)హ్యామృత్తికాః ॥ ఆహరేజ్జలమధ్యా
త్తుపరతో మణిబంధనాదితి ॥ స్మృత్యంతరే తు ॥ తత్ వారణ్యవిషయం ॥ అంత
ర్జలగతా గ్రాహ్యా పరతో మణిబంధనాదితి ॥ వ్యాసః ॥ యత్ర ఉక్తలక్షణా
మృన్నలభ్యేత తత్ర కథం శౌచమిత్యపేక్షితే? మనురాహ॥ యస్మిన్ దేశేషు
యత్తోయం యా చ యా తైవ మృత్తికా । సైవ తత్ర ప్రశస్తా స్యాత్తథా శౌచం

విధీయతే ॥ యదాకథంచిత్ ఉదకోద్ధరణంనసంభవతి తదావిశేషమాహవిః
ష్ణుః ॥ అరత్నిమాత్రంజలంత్యక్త్వాకుర్యాచ్ఛౌచమనుద్ధృతే॥ పశ్చాత్తుశో
ధయేత్తీర్థమన్యథాహ్యశుచిర్భవేత్ ॥ తీర్థం, శౌచంవారిణాతత్తుశో
ధయేత్ ॥ అశుద్ధిస్తుభవేత్తస్యమృత్తికాంయోనశోధయేత్ ॥ స్మృతిరత్నే॥
దేశాంతరగతోవిప్రఃక్షాలయేచ్ఛౌచభూతలమ్। శౌచదోషమృదంతోయైః
నహిప్రక్షాలయేద్యది ॥ అశేషాస్తస్యపితరో భక్షయేయుర్నసంశయః ॥ దే
శాంతరగతః, ప్రదేశాంతరగతః ॥ దేవలః ॥ ధర్మవిద్దక్షిణంహస్తమధ
శ్శౌచేనయోజయేత్ । తథాచవామహస్తేననాభేరూర్ధ్వంనశోధయేత్॥
సంగ్రహే ॥ నాభేరధస్తాత్సకలం క్షాలయేత్సవ్యపాణినా । కుర్యాదాచమ
నాదీనిసర్వాణ్యేతరపాణినా ॥ ఋశ్యశృంగః ॥ ధారాశౌచన్నకర్తవ్యంశౌ
చశుద్ధిమభీప్సతా । చులకైరేవకర్తవ్యంహస్తశుద్ధివిధానతః ॥ దక్షః ॥ న
శౌచంవర్షధారాభిరాచరేత్తుకదాచన॥

❋

—❋ మృత్సంఖ్యా. ❋—

మృత్సంఖ్యామాహ వసిష్ఠః ॥ పంచాపానేదశైకస్మిన్నుభయోస్సప్త
మృత్తికాః । ఉభయోఃపాదయోస్సప్తలింగేద్వేపరికీర్తితాః ॥ యమోపి॥
ద్వేలింగేమృత్తికేదేయేగుదేపంచకరేదశ । ఉభయోస్సప్తదాతవ్యాః పున
రేకాగుదేతథాఇతి ॥ మనుః ॥ ఏకాలింగేగుదేతిస్రస్తథైకస్మిన్కరేదశ । ఉ
భయోస్సప్తదాతవ్యాఃపునరేకాగుదేతథాఇతి ॥ దేవలః ఏకాలింగేగుదేతి
స్రస్తథైకస్మిన్కరేదశ । ఉభయోస్సప్తదాతవ్యామృదశ్శుద్ధిమభీప్సతా॥ ఏ
తచ్ఛౌచంగృహస్థస్యద్విగుణంబ్రహ్మచారిణః । త్రిగుణంతువనస్థస్యయతీనాం
తుచతుర్గుణమ్ ॥ దక్షః ॥ పంచాపానేదశైకస్మిన్నుభయోస్సప్తమృత్తి
కాః । ఉభయోఃపాదయోస్సప్తలింగేద్వేపరికీర్తితే ॥ యమోపి ॥ గృహ
స్థశౌచమాఖ్యాతంత్రిష్వన్యేషుయథాక్రమాత్ । ద్విగుణంత్రిగుణంచైవ చ
తుర్థస్యచతుర్గుణమ్ ॥ హారీతః ॥ ఏకాలింగేతిస్రోపానేదశద్వాదశసవ్యే
షట్పృష్ఠేసప్తపద్భ్యాం ఇతి ॥ పృష్ఠే సవ్యపశ్చాద్భాగస్యైవ ప్రకృత

త్యాత్ ॥ మరీచిః ॥ తిసృభిశ్చాతలాత్పాదౌ శోధ్యౌ గుల్ఫౌ తథైవ చ । హ
స్తౌ చామణిబంధాచ్చ లేపగంధాపకర్షణమితి ॥ శంఖః ॥ మేహనే మృత్తి
కాస్సప్త లింగే ద్వే పరికీర్తితే । ఏకస్మిన్వింశతిర్హస్తే ద్వయోర్జ్ఞేయాశ్చ
తుర్దశ ॥ షడన్వా నఖశుద్ధౌ తు జ్ఞేయాశ్చేష్టునామృదః । తిస్రస్తు మృత్తి
కా దేయాః కృత్వా తు నఖశోధనమ్ ॥ తిస్రస్తు పాదయోర్జ్ఞేయా శౌచకామేన
నిత్యశః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ ఏకాం లింగే గుదే తిస్రో దశ వామకరే నృప । హస్త
ద్వయే చ సప్తాన్యా మృదశ్శౌచోపపాదికాః । స్మృతిసారే ॥ కరాగ్రే కరపృ
ష్ఠే చ బహిర్విష్టాం విశోధయేత్ । షట్సంఖ్యయా ప్రదాతవ్యా మృత్తికా చ
పృథక్పృథక్ ॥ యమః ॥ పూర్వం జలేన ప్రక్షాల్య మృదా పశ్చాత్తతోంబుభిః ।
ఏవం ద్వాదశకృత్వస్తు గుదశౌచం సమాచరేత్ ॥ పంచకృత్వః కరౌ క్షాల్య మృ
దామలకమాత్రయా । త్రిః కృత్వా లింగశౌచం చ హస్తౌ ప్రక్షాల్య పద్ద్వయమ్ ॥
సంయోజ్య త్రిమృదా క్షాల్య క్షాలయేచ్చోభభూతలమ్ ॥ స్మృతిచంద్రికా
యామ్ ॥ ఆద్యంతయోస్తు శౌచానామద్భిః ప్రక్షాలనం స్మృతమ్ । సునిర్ణి
క్తే మృదం దద్యాత్ మృదంతే జలమేవ చ ॥ అంతరా చాంతరా వామహస్తప్రక్షా
లనం చరేదితి ॥ అత్ర న్యూనాధికమృత్సంఖ్యాప్రతిపాదకవచనానాం లేపతారత
మ్యాభిప్రాయో వికల్పో వేదితవ్యః ॥ ఏవముక్తశౌచేపి యత్ర గంధో లేపశ్చ
న నశ్యతి తత్రోక్తసంఖ్యాతోప్యధికసంఖ్యాయా అపి న విరోధ ఇత్యాహ ॥ మనుః ॥
విణ్మూత్రయోస్సముత్సర్గే మృద్వార్యాద్యేవమర్థవత్ ॥ యావన్నాప
ఘాభూయాస్తాం గంధో లేపశ్చ తత్కృతః । తావన్మృద్వారి వా దేయం సర్వాసు
ద్రవ్యశుద్ధిషు ॥ దేవలోపి ॥ యావత్తుశుద్ధిర్మన్యేత తావచ్ఛుద్ధిర్విధీయతాం ।
ప్రమాణం శౌచసంఖ్యాయా న శిష్టైరుపదిశ్యతే ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ మూత్రం
కృత్వా పురీషం వా మూత్రపురీషలేపానుచ్ఛిష్టే లేపాన్రేతస్చయే లేపాస్తాన
ద్భిర్మృదా చ ప్రక్షాల్య పాదౌ చాచమ్య ప్రయతో భవతీతి ॥ యత్తు దక్షేణో
క్తం ॥ న్యూనాధిక్యం న కర్తవ్యం శౌచశుద్ధిమభీప్సతా । ప్రాయశ్చిత్తేన యు
జ్యేత విహితాతిక్రమే కృతే ॥ గాయత్ర్యష్టశతం చైవ ప్రాణాయామ శతం

తథా ఇతి శౌచసంఖ్యానియమో ఽదృష్టార్థ ఇతి॥ స్మృతిచంద్రికాయాం॥ విజ్ఞానే
శ్వరస్తు॥ గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాద్యథావిధీత్యేతత్సర్వాశ్రమిణాం
సాధారణం॥ మృత్సంఖ్యానియమస్త్వదృష్టార్థ ఇత్యాహ వాచస్పతిః॥ *

—* మృత్తికాప్రమాణమ్. *—

మృత్తికాప్రమాణమాహాంగిరాః॥ ప్రథమా ప్రసృతిర్జ్ఞేయా ద్వితీయా చ
తదర్ధకా। తృతీయా మృత్తికా జ్ఞేయా త్రిభాగాకరపూరణే॥ దక్షః॥ అ
ర్ధప్రసృతిమాత్రా తు ప్రథమా మృత్తికా స్మృతా। ద్వితీయా చ తృతీయా చ త
దర్ధం పరికీర్తితే॥ చతుర్థీ పంచమీ చాపి తృతీయా మృత్తికా సమేతి॥ వసి
ష్ఠః॥ అర్ధప్రసృతిమాత్రా తు ప్రథమా మృత్తికా భవేత్। పూర్వపూర్వా
ర్ధమాత్రా తు ద్వితీయాద్యా ప్రకీర్తితా॥ యత్తు, శాతాతపేనోక్తం॥ ఆ
ర్ద్రామలకమాత్రా తు గ్రాహ్యా సా మృత్తికా స్మృతా। తత్రైవాహుతయస్స
ర్వాః శౌచార్థాయా చ మృత్తికా ఇతి॥ తద్గృహస్థశౌచాభిప్రాయం, గు
దలింగయోః పరిమాణాంతరవిధానాదితి. స్మృతిచంద్రికాయాం॥ మూత్రే
చేన్మృత్సంఖ్యామాహ దక్షః॥ ఏకా లింగే కరే తిస్రః ఉభయోర్మృద్ద్వయం
స్మృతమితి॥ శాతాతపః॥ ఏకాం లింగే కరే సవ్యే తిస్రో ద్వే హస్తయోర్ద్వ
యోః। మూత్రశౌచం సమాఖ్యాతం శుక్లే తద్ద్విగుణం భవేదితి॥ యత్తు, తిస్రో
మృదో లింగశౌచే గ్రాహ్యాస్స్యుర్లింగశుద్ధయే। వామే పాణౌ మృదః పంచ తి
స్రః పాణ్యోర్ద్వయోరపీతి, తన్నైష్ఠికాయస్త్యభిప్రాయం॥ ఏకా లింగే మృ
దం దద్యాద్వామహస్తే మృత్త్రయమ్। ఉభయోర్హస్తయోర్ద్వే తు మూ
త్రశౌచం ప్రచక్షత ఇతి స్మరణాత్॥ మూత్రశౌచే చేన్మృత్పరిమాణమాహ, దక్షః॥
లింగే తు మృత్సమాఖ్యాతా త్రిపర్వాపూరణం యథా। దాతవ్యముదకం తద్వ
న్మృదభావో యథా భవేత్॥ వివస్వాన్॥ సర్వత్రాత్ర ప్రమాణాస్తు లింగ
శౌచే మృదః స్మృతాః। ఆర్ద్రామలకమాత్రాస్తు గుదశౌచ ప్రమాణకా ఇతి॥
శౌనకః॥ తత ఉద్ధృతతోయేన ప్రాఙ్ముఖో వాప్యుదఙ్ముఖః। ఆర్ద్రామల
కమాత్రా వై లింగే ప్రక్షిప్య శోధయేదితి॥ వ్యాసః॥ శిశ్నం ప్రథమం తు

ద్యామూత్రశౌచమతఃపరమ్ । పాదశౌచంతతఃకుర్యాత్ కరశౌచమతః ప
రమ్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అస్మిఞ్ఛౌచంతుయల్లోకే క్రియతేస్యార్ధంతతఉచ్యతే। పథి
పాదంతువిజ్ఞేయమాతురః కుర్యాద్యథాబలమ్ ॥ బాలకాధిర్యదాశౌచం కు
ర్యాత్తద్విగుణంస్మృతమ్ । చతుర్వింశతిమతే ॥ యద్దివావిహితంశౌచం
తదర్ధంనిశికీర్తితమ్ । తదర్ధమాతురేప్రోక్తమాతురస్యార్ధమధ్వని॥ ఏ
తత్సామర్థ్యయుక్తాతురవిషయం ॥ అథాతుయథా సామర్థ్యమేవశౌ
చం ॥ అథజీంద్రికాయామ్ ॥ దివాశౌచస్యనిశ్యర్ధం పథిపాదోవిధీయతే। ఆ
ర్తఃకుర్యాద్యథాశక్తిస్వస్థఃకుర్యాద్యథోదితమ్ ॥ బోధాయనః ॥ దేశకా
లౌతథాత్మానంద్రవ్యంద్రవ్యప్రయోజనమ్। ఉపపత్తిమవస్థాంచ జ్ఞాత్వాశౌ
చంప్రకల్పయేదితి॥ *

—* అనుపనీతానాంశౌచమ్. *—

అథఅనుపనీతానాంశౌచమాహ, పితామహః ॥ నయావదుపనీయం
తేద్విజాశ్శూద్రాస్తథాంగనాః । గంధలేపక్షయకరంశౌచమేవంవిధీయతే॥
యావచ్ఛుద్ధిర్నమన్యేత తావచ్ఛౌచం విధీయతే । స్త్రీశూద్రయోశ్శౌచదత్త్వ
పురాణేవిశేషోదర్శితః ॥ స్త్రీశూద్రయోరర్ధమానంప్రోక్తంశౌచం మనీ
షిభిరితి ॥ వ్యాసః ॥ కుర్వీతైవదివాశౌచంరాత్రౌస్యాదర్ధముచ్యతే । అశ
క్తస్యయథాశక్తిశౌచముక్తంతథాధ్వని ॥ యోషితాముక్తమేవార్ధంశూద్రా
ణామప్యుదాహృతమితి ॥ యత్తు, విణ్మూత్రోత్సర్జనాయోపవిష్టస్తన్నక
రోతితస్యార్ధశౌచమాహ వృద్ధపరాశరః ॥ ఉపవిష్టస్తువిణ్మూత్రంకర్తుం
యస్తునవిందతి । సకుర్యాదర్ధశౌచంతుస్వస్యశౌచస్యసర్వదేతి॥ *

—* భోజనకాలేగుదస్రావే. *—

అథభోజనకాలేవిశేషమాహ బృహస్పతిః ॥ భుంజానస్యతువిప్రస్య
కదాచిత్స్రవతేగుదమ్ । ఉచ్ఛిష్టమశుచిత్వంచ తస్యశౌచంకథంభవేత్॥ పూ
ర్వంకృత్వాతుశౌచంతుపశ్చాత్స్నానంసమాచరేత్ । తతఃకృత్వోపవాసం
తుపంచగవ్యేనశుధ్యతి ॥ శరీరమలశౌచంచ వక్తుం శరీరమలమాహ మనుః॥

ఊర్ధ్వం నాభేర్యాని కానితాని మేధ్యాని సర్వశః । యాన్యధస్తాన్యమేధ్యాని దె
హాచ్చైవమలాశ్చ్యుతాః ॥ వసాశుక్ల మసృఙ్మజ్జామూత్రవిట్కర్ణ విణ్ణఖాః ।
శ్లేష్మాశ్రుదూషికాస్వేదో ద్వాదశైతే నృణాంమలాః ॥ శ్రుతిరపి॥ ఊర్ధ్వం
వై పురుషస్యనాభ్యా మేధ్యమవాచీ... మేధ్యమితి ॥ పురుషస్యనాభేరూర్ధ్వం
మేధ్యంశుద్ధం - అవాచీనం ... రధోభాగేఽమేధ్య మశుద్ధ మిత్యర్థః ॥
స్వీయానామేతేషాంమలానాం స్పర్శేసతి యథా యోగ్యం మృజ్జలాభ్యాం
శుద్ధిరిత్యాహ మనుః ॥ విణ్మూత్రోత్సర్గశుద్ధ్యర్థం మృద్వార్యాదేయమర్థ
వత్ ॥ దైహికానాంమలానాంచ శుద్ధిషు ద్వాదశస్వపీతి ॥ అత్రవిశేషమ్మాహ॥
బోధాయనః ॥ ఆదదీతమృదంభశ్చ షట్సు పూర్వేషు శుద్ధయె । ఉత్తరేషు
తుషట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుద్ధ్యతీతి ॥ పరకీయమల స్పర్శనె విశేషమాహ॥
దేవలః ॥ మానుషాస్థివసావిష్ఠామద్యం విణ్మూత్రరేతసీ । మజ్జనం శోణితం
వాపిపరస్యయదిసంస్పృశేత్ ॥ స్నాత్వా విమృజ్యలేపాదీ నాచమ్య సశుచి
ర్భవేత్ । తాన్యేవం తానిసంస్పృశ్యపూతస్స్యాత్పరి మార్జనాత్ ॥ పరి
మార్జనం ॥ అత్రవిశేషమాహ ॥ నాభేరధస్తాత్కాయికైర్మలై స్సురభిర్మ
ద్యైర్వాపహతోమృత్తోయైస్తదంగం ప్రక్షాళ్యాచాంతః శుద్ధ్యేత ॥ అన్య
త్రోపహతోమృత్తోయైస్తదంగం ప్రక్షాళ్యస్నానేన, ఇంద్రియేషూపహతస్తూపో
ష్యస్నాత్వాపంచగవ్యేనదశనచ్ఛదోపహతస్స్యేతి ॥ అత్రయమః ॥ మూత్రే
తిస్రః పాదయోస్తుహస్తయోస్తిస్ర ఏవతు । మృదః పంచదశామధ్యే హస్తాదీ
నాంవిశేషతః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఏతదాత్మీయ మూత్రాది స్పర్శే శౌచ ము
దాహృతం । ఉత్సర్గకాలాదన్యత్రపరకీయేష్వపి పఠ్యతే ॥ పరస్య శోణిత
స్పర్శే రేతోవిణ్మూత్రకే తథా । చతుర్ణామపివర్ణానాం ద్వాత్రింశన్మృ
త్తికాస్మృతాఇతి ॥ సకర్దమంతువర్షాంబుప్రవిశ్య గ్రామసంకటె । జంఘ
యోర్మృత్తికాస్తిస్రః పాదయోర్ద్విగుణంన్యసేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారె॥
ఏకాతుమృత్తికాలింగె తిస్రః సవ్యకరెమృదః । కరద్వయే మృద్వయంస్యా
న్మృత్ప్రమాణమనేకధా॥ త్రిపర్వమాత్రమాత్రేవామృత్తికాతు ప్రమాణికా।

ఆర్ద్రామలకమాత్రాస్తు గ్రాసా దేయాశ్చ మృత్తికాః ॥ మూత్రే తు ద్విగుణం శుక్లే మైథునే త్రిగుణం స్మృతమ్ । పురీషే పంచమృత్స్నాః కరే వామే దశ స్మృతాః ॥ కరయోస్సప్త సంఖ్యాతాః పురీషే మృత్ప్రమాణకమ్ । అర్ధప్రసృతిమాత్రా తు ప్రథమా మృత్తికా స్మృతా ॥ ద్వితీయా చ తృతీయా చ తదర్ధాః పరికీర్తితాః ॥ యద్వా పాదే మృదస్తిస్రః ప్రసృత్యర్ధప్రమాణికాః । యద్వా ప్రసృతిమాత్రం త్రిః పాదపాణ్యోః పృథక్పృథక్ ॥ ఏతచ్ఛౌచం గృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణామ్ । త్రిగుణం తు వనస్థానాం యతీనాం తు చతుర్గుణమ్ ॥ దివా యద్విహితం శౌచం తదర్ధం రాత్రికీర్తితమ్ । తదర్ధమాతురే ప్రోక్తం ఆతురార్ధం తు వర్త్మని ॥ స్త్రీశూద్రాణాం [illegible] బాలానాం చోపవీతినామ్ । గంధలేపక్షయకరం శౌచం కుర్యాద[illegible] । ఏకైకయా మృదా పాదహస్తప్రక్షాళనం తతః ॥ అ[illegible] మిష్యతే । మేధ్యాంగమలసంస్పర్శే [illegible] ॥ [illegible] సంస్పర్శే ద్వాత్రింశన్మృత్తికాః స్మృతాః ॥ ఏవముక్తం శౌచకరణే పశ్చాద్భావశుద్ధిర్నాస్తి తస్య శౌచమిత్యాహ దక్షః ॥ శౌచం తు ద్వివిధం ప్రోక్తం బాహ్యమాభ్యంతరం తథా । మృజ్జలాభ్యాం స్మృతం బాహ్యం భావశుద్ధిస్తథాంతరమ్ ॥ శౌచం తు పరమం బాహ్యం [illegible] తరం పరం । [illegible] చ శుచిర్యస్తు స శుచిర్నేతరస్స్మృతః ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ గంగాతోయేన కృత్స్నేన మృద్భారైశ్చ నగోపమైః । ఆమృత్యోరాచరేచ్ఛౌచం భావదుష్టో న శుధ్యతి ॥ బోధాయనః ॥ కాలోఽగ్నిర్మనసశ్శుద్ధిరుదకాద్యుపలేపనమ్ । అవిజ్ఞాతం చ భూతానాం షడ్విధం శౌచముచ్యతే ఇతి ॥ *

—* శౌచాకరణే ప్రత్యవాయః. *—

అథ శౌచాకరణే ప్రత్యవాయం హారీతేప దర్శితః । [illegible] దృష్ట్వా ప్రహసంతి హా రాత్రిం । యక్షాః పిశాచా భూతా యే [illegible] ష్టచారిణః ॥ స్నానం దానం తథా ధ్యానం మంత్రకర్మాదిక్రియాః । [illegible] చారి శాస్త్రాణి శౌచభ్రష్టస్య నిష్ఫలాః । బోధాయనః । శౌచే యత్నస్సదా కార్య

శ్శౌచమూలాః ద్విజాస్స్మృతాః॥ శౌచాచారవిహీనస్యసమస్తానిష్ఫలాఃక్రియాః
యస్యశౌచేతు శైథిల్యంతస్యవృత్తంపరీక్షితమ్ । శుచిందేవాశ్చరక్షంతిరక్షం
తిపితరశ్శుచిమ్ ॥ శుచేర్బిభ్యంతిరక్షాంసియేచాన్యేదుష్టచారిణః॥ వ్యాసః
అపవిత్రఃపవిత్రోవా సర్వావస్థాంగతోపివా । యస్స్మరేత్పుండరీకాక్షంస
బాహ్యాభ్యంతరశ్శుచిః॥ ఇతిశౌచవిధిః.

—* అథగండూషవిధిః. *—

తత్రపరాశరః॥ కృత్వాశౌచంప్రక్షాళ్యపాదౌహస్తౌచమృజ్జలైః।
సుబద్ధశిఖకచ్ఛస్తుగండూషాచమనంచరేత్ ॥ విప్రస్యదక్షిణేభాగే దేవాస్తి
ష్ఠంతిసర్వదా । ఆసీనశ్శౌచగండూషాన్వామపార్శ్వేవిసర్జయేత్॥ మూ
త్రేపురీషేభుక్త్యంతేతథైవాన్యస్యభక్షణే । స్మృత్యంతరే ॥ అపూపభక్ష
ణేభుక్త్వావిణ్మూత్రోత్సర్జనాదిషు। ఆసీనఏవగండూషాన్వామభాగేవిసర్జ
యేత్.॥ మూత్రేపురీషేభుక్త్యంతేతథైవద్విజధావనే। చతురష్టద్విషడ్వక్త్ర
గండూషైశ్శుద్ధిరిష్యతే ॥ గౌతమః ॥ గండూషస్యాథసమయే తర్జన్యా
వక్త్రక్షాలనమ్ । కరోతియదిమూఢాత్మారౌరవంనరకంవ్రజేదితి॥ *

—* అథాచమనవిధిః. *—

ఆచమనవిధౌపరాశరః ॥ కృత్వాథశౌచంప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌచ
మృజ్జలైః । కృత్వోపవీతంసవ్యాంసే వాఙ్మనః కాయసంయతః॥ నిబద్ధశిఖక
చ్ఛస్తుద్విజఆచమనంచరేత్॥ దేవలః॥ ఇత్యేవమద్భిరాజానుప్రక్షాళ్యచరణౌపృ
థక్। హస్తావామణిబంధాభ్యాంకుర్యాదాచమనంతతః॥ దశాంనీవీమధఃకా
యమస్పృశన్ధరణీమపి। యదిస్పృశతిచైతానిభూయఃప్రక్షాళయేత్కరమ్॥
బోధాయనః ॥ ప్రక్షాళ్యపాదౌ హస్తౌచయజ్ఞోపవీతీపాదౌభూమౌ ప్రతి
ష్ఠాప్యబద్ధకచ్ఛశిఖఃపుండరీకాక్షమిష్టదైవంస్మృత్వాచామేదితి ॥ దిక్నియ
మమాహ ॥ ఈశాన్యాభిముఖోభూత్వాఉపస్పృశేద్యథావిధి । ఉపస్పృశే
దాచమేదిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అంతర్జానుశ్శుచౌదేశే ఉపవిష్టఉ
దఙ్ముఖః। ప్రాగ్వాబ్రాహ్మణతీర్థేనద్విజోనిత్యముపస్పృశేత్ ॥ అంతర్జా

ను, జాన్వోరంతరం - అరత్నింకృత్వేత్యర్థః-అంతరూర్వోరరత్నింకృత్వా త్రిరపోహార్ద్రమపిచేదితి హారీతస్మరణాత్ ॥ ఉపవిష్టఇతిగమనాదిః షేధః॥ నగచ్ఛన్నశయానశ్చ తిష్ఠన్నాచామేత్ ... నైవసంజల్పన్నా త్మానమవలోకయన్నితిస్మరణాత్ ॥ భరద్వాజః॥ జంఘాంతమపి చరణ ద్వయంకూర్పరాంతంవ్యాంతంకరంసమ్యక్ ప్రక్షాళయేత్ప్రథమంబుధః॥ ఉపవి శ్యశుచౌదేశేప్రాఙ్ముఖోబ్రహ్మసూత్రధృత్ । బ్రహ్మసిష్ఠంకుశకరో ద్విజ శ్శుద్ధఉపస్పృశేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దక్షిణంతుకరంకృత్వా గోకర్ణా కృతివత్పునః । త్రిఃపిబేదంబుశ్విగాస్యంపరిమార్జయేత్ ॥ ప్రదీపి కాయాం ॥ సంహతాంగుళినాతోయంగృహీత్వాపాణినాద్విజః । ముక్త్వాం గుష్ఠకనిష్ఠేతుశేషమాచమనంచరేత్ ॥ వ్యాసః ॥ గోకర్ణాకృతిహస్తేన మాషమగ్నజలంపిబేత్ । తన్న్యూనమధికంపీత్వాసురాపానసమంభవేత్॥ భరద్వాజః॥ ఆయతందక్షిణంకృత్వాగోకర్ణాకృతివత్కరమ్ । మాషమ జ్జనమాత్రాస్తుసంగృహ్యత్రిఃపిబేదపః ॥ దేవలః ॥ అప్సుక్షితాసు హృద యంప్రాప్తాసుబ్రాహ్మణశ్శుచిః । రాజన్యః కంఠమాస్యంవావిట్శూద్రస్స్పర్శనాచ్ఛుచిరితి ॥ స్పర్శనాత్తాలునేతిశేషః ॥ శూద్రగ్రహణం స్త్రీణామపి ప్రదర్శనార్థం ॥ తథాచయాజ్ఞవల్క్యః ॥ హృత్కంఠతాలుకాభిస్తు య థాసంఖ్యంద్విజాతయః ॥ శుధ్యేరన్ స్త్రీచశూద్రశ్చ సకృత్స్పృష్టాభిరంత తః । సకృదేవతాల్వంతేన స్పృష్టాభిరద్భిరిత్యర్థః ॥ అప్సుప్రాప్తాసుహృ దయంబ్రాహ్మణశ్శుచిమాప్నుయాత్ ॥ రాజన్యః కంఠతాల్వాచ విట్స్త్రీ శూద్రౌతదంతతఇతిస్మరణాత్॥ హృద్గాభిఃపూయతేవిప్రస్తు కంఠగాభిస్తుభూ మిపః । వైశ్యోద్భిఃప్రాశితాభిస్తుశూద్రస్స్పృష్టాభిరంతతఇతి॥ స్మృత్యర్థసా రే॥ హృత్కంఠతాలుగాభిశ్చ యథాసంఖ్యంద్విజాతయః । స్త్రీశూద్రా వంతసీతాంతా స్సకృత్స్పృష్టాభిశ్శుద్ధాఇతి॥ బోధాయనః గతాభిర్హృ దయంవిప్రః కంఠాభిః క్షత్రియశ్శుచిః । వైశ్యోద్భిః ప్రాశితాభిస్స్యాత్ స్త్రీ శూద్రౌస్పృశ్యచాంతతఇతి ॥ హృదయంగమానామపాంపరిమాణమాహ ఉ

శనాః ॥ మాషమజ్జనగ్రాహ్యపోహ్యాదయంగమాభవంతి - అతోదకనియమ
మాహ శంఖః । అద్భిస్సముద్ధృతాభిస్తు హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైః । వహ్నినా
చ న తప్తాభిరక్షారాభిరుపస్పృశేత్ । భరద్వాజః ॥ పక్వం సఫేనం కలుషం స
దుర్గంధం సబుద్బుదమ్ । ఉష్ణం సమ్యాత్రికాక్షారం త్యజేదాచమనే జలమ్ ॥
తిష్ఠన్నాసన్న జల్పంశ్చ శృణ్వంశ్చ న కదాచన । అన్యం ప్రశేక్షాదిశో పశ్యన్న
కదాచిదుపస్పృశేత్ ॥ కాకశ్వఖరవిట్క్రోడతామ్రచూడరజస్వలాః । ధృ
త్వాంత్యజాంశ్చ పతితాన్ పశ్యన్నోపస్పృశేద్ద్విజః ॥ మనుః ॥ అనుష్ణాభిరఫే
నాభిరద్భిస్తీర్థేన ధర్మవిత్ ॥ శౌచేప్సుస్సర్వదాచామేదేకాంతే ప్రాగుదఙ్ము
ఖః ॥ వసిష్ఠోపి ॥ నవర్ణరసదుష్టాభిర్యాశ్చ స్యురశుభాగమాః ॥ హారీతః ॥
వివర్ణగంధవత్తోయం ఫేనిలం చ వివర్జయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అద్భిస్తు ప్ర
కృతిస్థాభిర్హీనాభిః ఫేనబుద్బుదైః ॥ స్మృతిసారే ॥ ఏలాలవంగకర్పూర
గంధాద్యైర్వాసితైర్జలైః । నాచామేదద్భిరుష్ణాభిరన్యాచమనశేషి
తైః ॥ పాత్రశిష్టం తు యచ్ఛేషం పాదావనేజనే । భూమావాసాదంబు
పాత్రన్యశేషే శౌచమనంచరేత్ ॥ నచాన్యోదకశేషేణ కుర్యాదాచమనం బు
ధః । యది కుర్యాజ్జలం భూమౌ స్రావయిత్వా సమాచరేత్ ॥ అగ్న్యాగారే
ణ, అగ్నిపరిషేచనాదశిష్టేనేత్యర్థః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నాన్యా
శేషేణాచామేద్యద్యాచామేద్భూమౌ జలం స్రావయిత్వా చామేత్ ॥ బౌ
ధాయనః ॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖో వాసీనశ్శుచౌ మారభేత శౌచ జానౌ దక్షిణం
బాహుం జాన్వంతరం కృత్వా ప్రక్షాళ్య పాదౌ హస్తౌ చా మణిబంధాన్నాస
న్న తిష్ఠన్నావలోకయన్న ప్రహ్వో న ప్రణతో న విముక్తశిఖో నా ప్రావృతకంఠో
నా ప్రావేష్టితశిరా న త్వరమాణో నాయజ్ఞోపవీతీ న ప్రసారితపాదో నా బద్ధక
చ్ఛో న బహిర్జానుర్న శబ్దం కుర్వన్నితి ॥ ప్రచేతా అపి ॥ అనుష్ణాభిరఫేనాభిః
పూతాభిర్వస్త్రచక్షుషా । హృద్గతాభిరశబ్దాభిస్త్రిశ్చతుర్వాద్భిరాచమే
త్ ॥ అనుష్ణాభిరిత్యనాతురవిషయం ॥ అత ఏవ యమః ॥ రాత్రావవీక్షితే
నాపి శుద్ధిరుక్తా మనీషిణామ్ । ఉదకేనాతురాణాం చ తథోష్ణేనోష్ణపాయి

నాపితి॥ ఉష్ణపాయినాం తు రాణాం నపునరాతురమాత్రాణామిత్యర్థః-
ఉష్ణపాయినో దీక్షితా ఇతి కేచిత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నచవిపర్యస్తే
ష్టేణ నాపశ్యన్నాచామేత్ యద్వాచామేద్భూమౌ నాస్రావయిత్వాచామేత్॥
నాంగులీభిర్న సబుద్బుదాభిర్నోష్ణాభిర్న క్షారాభిర్న కటుకాభిర్న కలుషితా
భిర్న దుర్గంధరసాభిర్నాన్యాసనః శయానో న పాదుకోపానత్స్థో న దేశే
న పాదాగ్రస్థో న ప్రహ్వో నాన్యమనా నైకవస్త్రో నతాముహస్తేన న ప్రసారితపా
దో నాబద్ధాసనో నయజ్ఞోపవీతముత్తరీయం వా నాన్యథా కృత్వాఽఽచామేత్॥
భృగుః ॥ నోష్ణీషీ బద్ధపర్యంకో ప్రౌఢపాదద్వయోఽనుగః। దుర్దైవే ప్రవసం[illegible]
వనాచమన్ శుద్ధిమాప్నుయాత్ । ఆసనారూఢపాదో వా జానునోర్వా జంఘ
యోస్తథా ॥ [illegible] ఉష్ణతే ॥ సంవర్తః॥ సకృ
[illegible] పా[illegible] కచ్ఛశిఖోఽపి వా । వి[illegible]యజ్ఞోపవీతేన హ్యాచాంతో
హ్యశుచిర్భవేత్ [illegible] ధ [illegible] ంగరో వా ప్రా[illegible]ర్థ్యాపగతో
పివా । అకృత్వా పాదయోః శౌచమాచాంతోఽప్యశుచిర్భవేత్ ॥ పులస్త్యః॥
శిరః ప్రావృత్య కంఠం వా [illegible] కచ్ఛశిఖోఽపి వా । అకృత్వా పాదయోః శౌ
చమాచాంతోఽప్యశుచిర్భవేత్ । అత్రిః ॥ అంతః పాణిర్[illegible]గేప్యార ఆచామె
[illegible] సేన తత్తుల్యాబ్వ్యేవం ముద్రబ్వేత్ ॥ యమః॥
అపః పరేణ [illegible] ఆచామతి [illegible]। సూర్యం పిబతి [illegible]ంయ
మస్యావచనం తతః॥ మరీచిః [illegible] బహిర్జాను రాచామేన్నాసనస్థో న చోర్ధ్వగ
తః । భుక్త్వాసనస్థో నాచామేన్నాన్యకాలే కదాచన ॥ [illegible]ంతర్వానైక దేశ
స్యకృత్వా చైకోత్తరీయకమ్ । అచ్ఛన్నదక్షిణాంసస్తు నాచామేత్తు కదాచన। వి
నా యజ్ఞోపవీతేన తథా ధౌతేన వాససా। ముక్త్వా శిఖాం వా హ్యాచాంతే కృతస్యై
వపునః క్రియా ॥ యామ్యప్రత్యఙ్ముఖత్వేన కృతమాచమనం యది । ప్రాయశ్చి
త్తం తదా కుర్యాత్ స్నానమాచమనక్రియా ఇతి ॥ ప్రచేతాః॥ నాంతర్వాససా
బహిర్వాసః పరిధాయాచామేదితి ॥ దేవలః ॥ శిఖాం బధ్వా వసిత్వా ద్వే ని
ర్ణిక్తే వాససీ శుభే । తూష్ణీంభూత్వా సమాదాయ నకృద్ధ నావలోకయన్॥

యావత్స్యాదేవసస్పృశంతి తావదాచామేదిత్యాహ యమః ॥ తావన్నోప
స్పృశేద్విద్వాన్ యావద్వామేనసస్పృశేత్ । వామేపిద్వావకాదిత్యావరుణ
శ్చజలేశ్వరఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వామెనపాత్రముద్ధృత్యనపిబేద్దక్షిణేన
తు । సౌవర్ణరౌప్యతామ్రైశ్చ వేణుబిల్వైర్వరచర్మభిః ॥ అ
లాబుదారుపర్ణైశ్చ నాళికేరైః కపిత్థకైః । తృణకాష్ఠైర్జలాధారైర
వ్యాంతరితమృన్మయైః ॥ వామేనోద్ధృత్యవాచామేదన్యదాతురంభవే । మృ
న్మయస్థితతీర్థంచశుద్ధంకరకసంస్థితమ్ ॥ మాధవీయే ॥ అలాబుతామ్రపా
త్రంచకరకంచకమండలుమ్ । గృహీత్వాస్వయమాచామెన్నతేనాప్రయతో
భవేత్ ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రాహృతైకహస్తైంశ్చతదద్భిర్నాకదాచన ॥ ఆరూ
ఢపాదకోవాపినశుద్ధ్యేతద్విజోత్తమః ॥ ఆపస్త్యేతి శేషః ॥ పారాశరః ॥ శూ
ద్రాహృతైస్తునాచామెదేకపాన్యాహృతైరపి । నచైవోద్ధృతహస్తేన నాప
రిజ్ఞాతహస్తతః ॥ ఉద్ధృత్యవామహస్తేనయత్పిబేద్బ్రాహ్మణోజలమ్ । సు
రాపానేనతత్తుల్యంమనుస్స్వాయంభువోఽబ్రవీత్ ॥ కాంస్యపాత్రేవయత్తో
యంయత్తోయంతామ్రభాజనె ॥ సౌవర్ణరాజతెచైవ నైవాశుద్ధంతు క
ర్హిచిత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ కరకాలాబుకాంస్యేనతామ్రపర్ణపుటేనచ ।
స్వహస్తాచమనంకార్యంస్నేహలిప్తానివర్జయేత్ ॥ భారద్వాజః ॥ తామ్ర
పాత్రాశ్వవాలైశ్చనాలికేరాశ్మపాత్రకైః । ఉపస్పృశేత్స్వహస్తస్థై రే
తైరపివిచక్షణః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నాగ్న్యుదకశేషేణవృథాకర్మాణికుర్వీ
తాచామేద్వాపాణిసంక్షుబ్ధనేత్యేతత్తటాకాదిషుస్వయమాచమనే ॥ యదా
పరఆచమయతితదా ఎకెన పాణినా వర్జితముదకం తేననాచామేత్ ॥
యదా ఉభాభ్యాంకరాభ్యాంగృహీత్వాయదావర్జితముదంతేనాచామేత్ ॥
ఎవంస్వయంవామహస్తావర్జితెనాపినాచామేత్ ॥ అలాబుపాత్రేణ నా
లికేరజెనచవైణవేనమృణ్మయేనతామ్రేణచస్వయమాచరంతిశిష్టాఇతిహరద
త్తః ॥ ఆపస్తంబఏవ ॥ భూమిగతాస్వప్స్వాచమ్య ప్రయతో భవతియంవా
ప్రయతఆచామయేత్ - నవర్షధారాస్వాచామేత్ - తథాప్రదరోదకేత

ప్తాభిశ్చాచరణాదితి - ప్రాయశ్చిత్తార్థమాచమనంతు భూమిగతాస్వప్సు కుర్యాత్ - యద్వాఽన్యాప్రయతఆచామమేత్ - సోపిప్రాయశ్చిత్తార్థభవతి- సర్వథాస్వయంవామహస్తవర్జితాభి రద్భిరాచమనం నభవతి - తామ్రిపా త్రాదినాతువామహస్తావర్జితాభిరద్భిస్స్వయమాచమనంభవతి-స్మృత్యంత రేవిధానాత్ నవపక్షధారాస్వితిప్రతిషేధాత్, కరకాదిధారాయాంప్రయు త్యర్థమాచమనంభవత్యేవ - ప్రదరోదకే, గతోదకె భూమిగతేపి నా చామేత్ - యత్తు॥ శుద్ధాభూమిగతాహ్యాపః గోర్వత్తృప్తిర్భవేద్యది ।అ నాప్తాశ్చేదమేధ్యేనగంధవర్ణరసాన్వితాఇతిమనువచనం॥ యదపి. శుచిగో తృప్తికృత్స్నం యత్తన్మహీగతముచ్యతే ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనంయదపి॥ పదిరాదపియాగో స్తర్పణాయస్యరిణవసిష్ఠవచనం తత్సర్వం. "పీతశిష్టే తుపయసిశిష్టైర్నాచమనక్రియా" ఇతికలౌసమయనిషిద్ధః. తప్తాభిశ్చాచా రణాత్తప్తాభిరితివచనాత్-శీతసీతాభిరదోషమార్తానాముష్ణైరవేత్యెప్రతిషే దస్మృతిషుప్రాయేణభవతి-జ్వరాదౌచకారణాదుష్ణాభిరపినదోషఇత్యర్థః॥

—* బ్రాహ్మాదితీర్థమ్, *—

మనుః ॥ బ్రాహ్మేణవిప్రతీర్థేననిత్యకాలముపస్పృశేత్। పత్షేవత్రై దశికాభ్యాంనపిత్రేన కదాచన ॥ బాహ్మంహిరణ్యగర్భదైవత్యం కాయం ప్రాజాపత్యం - త్రైదశికందైవం అత్ర దేవతాతారతమ్యావత్తీర్థతారత మ్యంద్రష్టవ్యం - తానిపునస్తీర్థానికుత్రత్యమితిపక్షమాహసఏవ॥ అంగుష్ఠ మూలస్యతలెబ్రాహ్మంతీర్థంప్రచక్షతే। కాయమంగులిమూలేగ్రేదైవం పిత్ర్యంతయోరధః ॥ హస్తతలమధ్యేయారేఖాతస్యామూలెబ్రాహ్మతీర్థం. అంగులిమూలంకనిష్ఠికామూలంతన్మధ్యప్రదేశః తత్రహిమూలమంగుల్యాః తత్రికాయంతీర్థం. అంగుళీనాంచచతసృణామగ్రెదైవతీర్థంతయో రంగుష్ఠాంగుల్యోరధః ప్రదెశెమధ్యఇత్యర్థః- తత్రాపిపిత్ర్యతీర్థం ॥ తథా చయాజ్ఞవల్క్యః ॥కనిష్ఠాప్రదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రంకరస్యచ॥ ప్రజాప తిపిత్రృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాత్ ॥ కనిష్ఠాయాస్తర్జన్యాఅంగుష్ఠస్య

చమూలానికరస్యాగ్రంచయథాక్రమం ప్రజాపతిపిత్ర్యబ్రహ్మదేవతీర్థానీత్య
ర్థః ॥ శంఖలిఖితౌ॥ అంగుష్ఠమూలస్యానంతరతః ప్రాగగ్రాయాం రేఖా
యాంబ్రహ్మతీర్థం. ప్రదేశిన్యంగుష్ఠయోరంతరాపిత్ర్యం కనిష్ఠాతలయో
రంతరా ప్రాజాపత్యం. కరాగ్రే దైవమితి ॥ భరద్వాజః ॥ తర్పణం దేవ
తాదిభ్యస్స్వస్వతీర్థేన తర్పయేత్ - పబేదాచమనే వారివీక్షితం బ్రహ్మతీర్థ
తః । స్మృత్యంతరే ॥ అంగుష్ఠమూలేనాచామేదపో మాషనిమజ్జనాః । త్రిశ్చ
తుర్వాపి ఆచామేద్ధ్యానం స్వైవానుక్రమాత్ । వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠమూ
లాంతరతో రేఖాయాం బ్రాహ్మముచ్యతే, అంతరాంగుష్ఠదేశిన్యోః పిత్ర్యాణాం
తీర్థముత్తమమ్ ॥ కనిష్ఠామూలతః పశ్చాత్ప్రాజాపత్యం ప్రచక్షతే । అం
గుల్యగ్రే స్మృతం దైవం తద్దైవార్థం ప్రకీర్తితమ్ । మూలేవాదైవమాషణాం
[illegible] పాణికే తీర్థం [illegible]
ముఖ్యతి బ్రాహ్మేణ దైవతీర్థేన [illegible] శేత్ । కాలోపనాథ
పిత్ర్యేణ తు దైవేన చన్విజయితి ॥ [illegible] కామే నయద్యాదర్చనబలి [illegible] శ్లే
షపర్యుత్తుణమార్జనత్య హోమార్థైః న పైతృకం పిత్ర్యేణ కమండలునా
పానం, దధిప్రాశన, స్నానాన్నప్రాశనం, [illegible] ప్రతిగ్రహణంచ సౌమ్యేన. ఆగ్నే
యేన ప్రతిగ్రహం [illegible] దితి । బోధాయనః బ్రాహ్మేణ తీర్థేనాచామే
దంగుష్ఠమూలం బ్రాహ్మమితి ॥ [illegible] చామేదప ఉర్వ్యాద్విః పమృజ్యాత్త
తో బుధః । ఖానిచోపస్పృశేదద్భి - ర్మూర్ధానం శిరసి [illegible] ॥ ముఖం సలోమకౌ
అంసౌ అంగుష్ఠమూలేనాద్భిః పరిమృజేత్ [illegible] ఖాన్యాని ఖాని ఆస్యం చక్షుషీ,
నాసికే శ్రోత్రే చ పృథగద్భిస్సమోపస్పృశేత్ । ఆత్మానం, హృదయం. శిరశ్చ
జలేనోపదోపస్పృశేదిత్యర్థః - యాజ్ఞవల్క్యః ॥ త్రిః ప్రాశ్యాపో ద్విః పరి
మృజ్య ఖాన్యద్భిస్సముపస్పృశేత్ । వ్యాసః ॥ త్రిః పిబేదీక్షితేనాంబు ద్వి
రోష్ఠం పరిమార్జయేత్ । అంగుష్ఠమూలేన తతో ముఖం వై సముపస్పృ
శేత్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాం తు స్పృశేన్నేత్రద్వయం తతః । తర్జన్యంగు
ష్ఠయోగేన స్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ ॥ కనిష్ఠాంగుష్ఠయోగేన శ్రవణే సము

పస్పృశేత్ । సర్వాసామేవ యోగేన హృదయంతు తలేన వై ॥ సంస్పృశే
ద్వై శిరస్తద్వదంగుష్ఠేనాథవా ద్వయమ్ ॥ త్రిః ప్రాశ్నీయాదపో యస్తు ప్రీతా
స్తేనాస్య దేవతాః । బ్రహ్మా విష్ణుర్మహేశశ్చ భవంతీత్యనుశుశ్రుమః ॥ గం
గా చ యమునా చైవ ప్రీయేతే పరిమార్జనాత్ । సంస్పృష్టయోర్లోచనయోః
ప్రీయేతే శశిభాస్కరౌ ॥ నాసిక్యసంజ్ఞౌ ప్రీయేతే స్పృష్టే నాసాపుటద్వ
యే । దేవౌ మహాంతౌ తద్వచ్చ ప్రీయేతే చానిలానలౌ ॥ సంస్పర్శే హృదయ
స్యాస్య ప్రీయంతే సర్వదేవతాః । మూర్ధ్ని సంస్పర్శనాదేవ ప్రీయతే పు
రుషోత్తమః ॥ య ఏవం బ్రాహ్మణో నిత్యముపస్పర్శనమాచరేత్ ॥ బ్రహ్మా
దిస్తంబపర్యంతం జగత్స పరితర్పయేదితి ॥ గౌతమః ॥ వాగ్యతో హృదయ
స్పర్శస్త్రిశ్చతుర్వాచామేద్ద్విః పరిమృజేత్పాదౌ చాభ్యుక్షేత్ఖాని చోపస్పృ
శేచ్ఛీర్షణ్యాని మూర్ధ్ని చ దద్యాదితి. ఆసీనస్త్రిరాచామేత్ హృదయంగ
మాభిరద్భిస్త్రిరోష్ఠౌ పరిమృజేద్ద్విరిత్యేకే సకృదుపస్పృశేద్ద్విరేకే ఇతి తుల్యో
వికల్పః . ఓష్ఠౌ చాత్ర సలోమకౌ. కణ్వః ॥ అథర్వవేదైతిహాసపురాణాని
బ్రాహ్మతీర్థేన త్రిరపః పీత్వా సలోమకావోష్ఠావుపమృజేదితి ॥ దక్షః ॥ సువృ
త్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విస్స్పృశేదితి, సంప్రత్యలోమదేశావితి శేషః, తిసృభి
ర్మధ్యమాభిః॥ మధ్యమాభిర్ముఖం పూర్వం తిసృభిస్సముపస్పృశేదితి యాజ్ఞ
వల్క్యస్మరణాత్. అగ్రేణ కరాగ్రేణ ॥ తథా చ వ్యాఘ్రపాదః ॥ అంసౌ
స్పృష్ట్వా కరాగ్రేణ తోయం స్పృష్ట్వా సమాహితః । సంస్పృశ్య పద్మనాభం చ
విప్రస్సమ్యగ్విశుధ్యతి ॥ తత్ర ఓంకారం సహ యజ్ఞపురుషం మనసా స్మరేదితి
నారాయణీయే విశేషః॥ పైఠీనసిః ॥ సవ్యే పాణౌ శేషా అపో నియమేదితి శే
షః, ఆచమనశిష్టాః ॥ భృగుః ॥ త్రిః పీత్వాఽపో ద్విరున్మృజ్య ముఖం దక్షి
ణపాణినా । ప్రోక్షయేద్వామహస్తం చ పాదౌ మస్తకమేవ చ ॥ శిఖాస్థానాని
సర్వాణి స్పృష్ట్వాంతే తు జలం స్పృశేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ అథాప ఉపస్పృ
శేదితి, ఆచమనానంతరం హస్తౌ ప్రక్షాలయేదిత్యర్థః ॥ ప్రకారాంతరమా
హ శంఖః ॥ అంగుళీనాం చతుష్కేణ స్పృశేన్మూర్ధానమాదిభిః । తజ్జ

న్యంగుష్ఠయోగేనస్పృశేన్నేత్రద్వయంపృథక్ ॥ మధ్యమానామికాభ్యాంతు స్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ । అంగుష్ఠేనకనీయస్యాకర్ణౌతద్వచ్చసంస్పృశేత్ ॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోగేననాభింహృదితలంస్పృశేత్ ॥వృద్ధశంఖః॥ తర్జన్యంగుష్ఠయోగేనస్పృశేన్నాసాపుటద్వయమ్ । మధ్యమాంగుష్ఠయోగేనస్పృశేన్నేత్రద్వయంతతః ॥ అంగుష్ఠానామికాయోగైశ్రవణేసముపస్పృశేత్ । కనిష్ఠాంగుష్ఠయోగేనస్పృశేదంసద్వయంతతః ॥ నాభించహృదయంతద్వత్స్పృశేత్పాణితలేనతు । సంస్పృశేత్తుతతశ్శీర్షమేయమాదమనేవిధిరితి ॥ పైఠీనసిః ॥ అగ్నిరంగుష్ఠతస్తస్మాత్తేనైవశ్రవణేస్పృశేత్ । కనిష్ఠాంగుష్ఠయోగేనస్పృశేదంసద్వయంతతః ॥ నాభించ హృదయంతద్వత్ స్పృశేత్పాణితలేనతు । అగ్నిః, అంగుష్ఠస్తస్మాత్తైనైవసర్వాణిస్థానానిస్పృశేదితి ॥ సంవర్తః ॥ హృద్గతాభిరఫేనాభి స్త్రిశ్చతుర్వాద్భిరాచమేత్ । పరిమృజ్యద్విజాహ్యద్భిః ద్వాదశాంగానిచాలయేత్ ॥ సోదకేనచహస్తేనఖాన్యాస్యాదీనిసప్తచ । నాభింతథాహన్మూర్ధానమంతేబాహూతథైవచ॥ యత్రమంత్రవదాచమనంతత్ర తేనసహచతుః. అన్యత్రత్రిరితివ్యవస్థామాహుః॥ హారీతః ॥ త్రిఃపిబేద్వీక్షితంతోయమాస్యంద్విఃపరిమార్జయేత్ । పాదౌశిరస్తతోఽభ్యుక్ష్యత్రిభిరాస్యముపస్పృశేత్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంచ చక్షుషీసముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యా నాసికేసముపస్పృశేత్॥ అథాంగుష్ఠకనిష్ఠాభ్యాంకర్ణౌతు సముపస్పృశేత్ । అంగుష్ఠేనప్రదేశిన్యానాభించసముపస్పృశేత్ ॥ తథైవపంచభిర్మూర్ధ్నిస్పృశేదేవంసమాహితః । అంగుష్ఠోఽగ్నిరితిఖ్యాతః ప్రోక్తావాయుఃప్రదేశినీ॥ అనామికా తథాకార్యః కనిష్ఠామఘవాన్స్మృతా । ప్రజాపతిర్మధ్యమాతు జ్ఞేయాశుద్ధి మభీప్సతా ॥ బోధాయనః ॥ అశబ్దంకుర్యాత్త్రిరపో హృదయంగమాః పిబేత్త్రిః పిబేద్విరుత్క్యేకే, సకృదుభయంశూద్రశ్చస్త్రీయశ్చఖాన్యద్భిస్సంస్పృశ్యపాదౌనాభింశిరస్సవ్యంపాణిమంతత ఇతి.

*

—* ఆచమనప్రశంసా. *—

ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణేసఏవ ॥ ఓంపూర్వాభివ్యాహృతీభిస్సర్వపా
పేష్వాచమేద్యత్రప్రథమమాచమతి తేన ఋగ్వేదం ప్రీణాతి, యద్ద్వితీయం
తేనయజుర్వేదం, యత్తృతీయంతేన సామవేదం, యత్ప్రథమం పరిమా
ర్ష్టి తేనాథర్వణవేదం, యద్ద్వితీయంతేనేతిహాస పురాణాని, యత్సవ్యం
పాణింప్రోక్షతిపాదౌశిరస్తథాహృదయం నాసికేచక్షుషీశ్రోత్రేనాభించోప
స్పృశతి, తేనౌషధివనస్పతీన్ సర్వాశ్చ దేవతాః, ప్రీణయత్యాపోనైతి
ప్రతిష్ఠాంచాచమనాదేవసర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతేఇతి ॥ తథాబ్రహ్మయ
జ్ఞాధికారేశ్రూయతే, దక్షిణతఉపవీయోపవిశ్యహస్తావవనిజ్యత్రిరాచామే
ద్ద్విః పరిమృజ్యసకృదుపస్పృశ్యశిరశ్చక్షుషీనాసికేశ్రోత్రేహృదయమాలభ్య
యత్త్రిరాచామతి తేనఋచః ప్రీణాతియద్ద్విఃపరిమృజతితేన యజూగ్ంషి
యత్సకృదుపస్పృశతి తేనసామానియత్సవ్యంపాణింపాదౌ ప్రోక్షతి యచ్ఛిర
శ్చక్షుషీనాసికేశ్రోత్రేహృదయమాలభతే తేనాథర్వాంగిరసోబ్రాహ్మణా
నితిహాసాన్పురాణానికల్పాన్ గాథానారాశగ్ంసీః ప్రీణాతీతి ॥ దక్షి
ణంబాహుముద్ధరతేఽవధత్తే సవ్యమితియజ్ఞోపవీతమిత్యేతస్య ర్యాతే. హస్తా
వవనిజ్యఆమణిబంధాత్ప్రక్షాళ్యపాదయోరుపలక్షణం ద్విఃపరిమృజ్య ఓష్ఠావి
తి శేషః సకృదుపస్పర్శన మోష్ఠయోరేవ. సుబోధమన్యత్ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేవి
శేషోస్తికించిదాచమనక్రమః । పానంత్ర్యేదంతథాకు[illegible]త్రథాద్విః పరిమా
ర్జనమ్ ॥ ఉపస్పృశేచ్ఛిరశ్చక్షుర్నాసికాద్వితయంతతః । శ్రోత్రద్వయం
చహృదయంపూర్వోక్తంవిధినాలభేదితి ॥ శౌనకః ॥ ప్రక్షాల్యపాదౌహస్తౌ
చత్రిఃపిబేదంబువీక్షితమ్ । మాషమగ్నంతుతద్వారి హ[illegible]దశంతువిశ[illegible]ధ్యతి॥
సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విఃప్రమృజ్యాత్తథోష్ఠకౌ । సంహతాంగులిభిస్సవ్య
గవాచీనంస్పృశేన్ముఖమ్ ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతుచక్షుషీసముపస్పృ
శేత్ । అంగుష్ఠప్రదేశిన్యాఘ్రాణమాచమనంచరేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే॥

బ్రహ్మతీర్థేన త్రిశ్చతుర్వా పీత్వా హస్తం ప్రక్షాల్య ఓష్ఠౌ సంకోచ్యాంగుష్ఠ
మూలేన ద్విః పరిమృజ్య సంహతాంగులిభిరాస్యం సలోమప్రదేశే స్పృష్ట్వా ఘ్రా
ణాదీనీంద్రియాణి స్పృశేత్ సర్వత్ర మధ్యే అపఉపస్పృశేదితి॥ యథోక్తాచమనా
శక్తౌ॥ అశక్తౌ త్రిః పీత్వా ముఖం ప్రమృజ్య ఖాని స్పృశేదత్యంతాశక్తౌ పీత్వా
శ్రోత్రం స్పృశేత్॥ తతో పరకరేణాచమనం యద్వా హృదిభవేత్॥ సావిత్ర్యా
వాపి కర్తవ్యం యద్వా కార్యమమంత్రకమితి॥ యత్ర యథాస్వశాఖావ్యవస్థా,
ఏషాంతు స్వశాఖాయామంగోపస్పర్శనం నాఖ్యాతం తేషాం వికల్పః॥ యత్ర
పునః కతిపయాంగస్పర్శనముక్తం తత్ర విద్ధవచనాంతరానుసారాదంగాం
తరోపస్పర్శనమస్తీతి చంద్రికాదౌ వ్యవస్థాపితం॥ జలే ఆచమన ప్రకారః॥ జలమ
ధ్యే తిష్ఠన్నప్యాచామేదిత్యాహ విష్ణుః॥ జానోరూర్ధ్వం జలే తిష్ఠన్నాచాంతశ్శు
చితామియాత్। అధస్తాచ్ఛతకృత్వోపి సమాచాంతో న శుధ్యతీతి॥ న తిష్ఠన్నా
చామేదిత్యేతత్ స్థలవిషయం॥ అతఏవ గౌతమః॥ న తిష్ఠన్నుద్ధృతోదకేనాచా
మేదితి విశినష్టి॥ వ్యాసోపి॥ నాచామేద్వర్షధారాభిర్నతిష్ఠన్నుద్ధృతోదకైరి
తి॥ స్మృతిరత్నే॥ జానుభ్యామూర్ధ్వమాచమ్య జలే తిష్ఠన్న దుష్యతి। తస్మాద
ధస్తాత్తిష్ఠంశ్చ నాచామేత్తు విచక్షణః॥ అధస్తాదిత్యనేన జానుమాత్రే త్వవిరుద్ధమి
త్యుక్తం॥ తథా చంద్రికాయాం॥ జానుమాత్రే జలే తిష్ఠన్నాసీనః ప్రాఙ్ముఖస్స్థ
లే। సర్వతశ్శుచిరాచాంతస్త్రయోస్తు యుగపత్ స్థితి ఇతి॥ యదా జానుమా
త్ర జలే స్థిత్వాఽఽచామేత్తదా జలే క్రియమాణే కర్మణ్యధికృతో భవతీత్యర్థః॥
తథా చ పైఠీనసిః॥ అంతరుదకమాచాంతోంతశ్శుధ్యతి బహిరాచాంతో బ
హిరేవ శుధ్యతి తస్మాదంతరేకం బహిరేకం చ కృత్వా పాదమాచామేత్సర్వత
శ్శుద్ధో భవతీతి॥ శౌనకః॥ పుష్కరిణ్యాం తథా వాప్యాం జానుదఘ్నే జలం పి
బేత్। శుద్ధస్స్యాజ్జాన్వధస్తాచ్చ హ్యశుచిస్స్యాన్న సంశయః॥ యత్రా
యం యః పిబేద్విప్రః కామతో వాప్యకామతః। అకామాన్నక్తభోజీ స్యాద
హోరాత్రం తు కామతః॥ భరద్వాజః॥ జానోరూర్ధ్వం తథాచామన్ జలే
తిష్ఠఞ్ఛుచిర్భవేత్। అధస్తాచ్ఛతకృత్వోపి సమాచాంతో న శుధ్యతి॥ ఉద

కేత్థూదకస్థస్తుస్థలస్థస్తుస్థలే శుచిః । పాదౌకృత్వోభయత్రాపి హ్యాచమ్యో
భయతశ్శుచిరితి ॥ యత్తు ఆపస్తంబ ఆహ ॥ నాప్సుసతః ప్రయమాణం విద్యత
ఇతి ॥ జానోరూర్ధ్వం జలే స్థితే చాసీనస్య ప్రయమాణం యేన ప్రయతో భవతి
తత్ప్రయమాణమాచమనం తాస్త్రితి తస్యార్థః ॥ తథాచ శౌనకః ॥ జానో
రూర్ధ్వం జలే తిష్ఠన్యదాచామేచ్ఛుచిర్భవేత్ । ఆసీనస్తు శయానో వా శతకృ
త్వో న శుధ్యతీతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ జానుమాత్రే జలే తిష్ఠన్నాచామన్నపి
దూష్యతి । ఉపవిశ్య సమాచామేజ్జానుమాత్రే తథా జలే ॥ జలాచాంతో జలే
శుద్ధ్యేద్బహిరాచమనే బహిః । బహిరంతస్థ ఆచామేత్సర్వత్ర శుచిరేవ సః ॥ జ
లస్థో జలకార్యేషు స్థలస్థః స్థలకర్మసు । ఉభయేష్వాభయత్రస్థః స్వాచాంత
శ్శుచితామియాత్ ॥ వామం పాదం స్థలే న్యస్య దక్షిణం తు జలే న్యసేత్ । వామ
హస్తేన కం స్పృష్ట్వా హ్యాచామేద్దక్షిణేతి ॥ జలస్థో జలకార్యే స్వాచామేత్,
స్థలస్థః స్థలకార్యే స్వాచామేదితి చార్థః ॥ అత్ర హారీతః ॥ ఆర్ద్రవాసా జ
లే కుర్యాత్తర్పణాచమనం జపమ్ । శుష్కవాసాః స్థలే కుర్యాత్తర్పణాచమ
నం జపమ్ । ఆర్ద్రవాసాః స్థలస్థం తు యదాచామేన్నరాధమః ॥ వస్త్రం నిశ్చే
తనం తస్య ప్రేతాస్తత్ర పిబంతి హి । శుష్కేణాంతర్జలే చైవ బహిరప్యా
ర్ద్రవాససా ॥ స్నానం దానం జపో హోమస్సర్వం భవతి నిష్ఫలమితి ॥ సంవ
ర్తోఽపి ॥ న జలే శుష్కవాసాస్స్యాన్న స్థలే చైవార్ద్రవాససా । సర్వం తద్రాక్ష
సం విద్యాద్బహిర్జాను చ యత్కృతమితి ॥ ఆర్ద్రవాససా స్నానవ్యతిరిక్తకా
లే స్థలే న కుర్యాదేవ. శుష్కవాసాస్తు జానోరధః స్నాజ [illegible] స్థిత్వా న కుర్యాదిత్య
ర్థః ॥ తదాచమనం స్మృత్యర్థసారే ॥ జలే శుష్కవాసా న స్థలే చైవా
ర్ద్రవాససా । ఆచామాదిక్రియాం కుర్యాదధో [illegible] ॥ విష్ణురపి
జానుభ్యాముపరిష్టాత్తు శుష్కవాసాః స్థితో జలే । [illegible] న్నమ
హృతి [illegible] ॥ స్మృతిరత్నే ॥ బ్రాహ్మ [illegible] సూర్యోఘే జలోత్సర్ప
ణ తర్పణే । జలే స్థిత్వా హోమశ్శుష్కేణ జలే కుర్వన్న [illegible] ॥ యత్తు [illegible] వ
చనమ్ ॥ జలం స్థలస్థో నాచామేజ్జలాచాంతో జలే శుచిః । బహిరంతస్థమా

చామేద్దేవం శుద్ధిమవాప్నుయాదితి ॥ యదపి పరాశరవచనం ॥ అధునోత్తిష్ఠే
యః కేశాన్ స్నాత్వా ప్రస్రవతే ద్విజః । ఆచామేచ్చ జలస్థోపి సబాహ్యః పితృ
దైవతైః ॥ ప్రస్రవతే, ఆర్ద్రవస్త్రో మలమూత్రే విసృజతి సబాహ్యః, పై
తృకం, దైవికంచ, అనుష్ఠానం కర్తుమనర్హ ఇత్యర్థః ॥ యదపి వ్యాసవ
చనం ॥ సోపానత్కో జలస్థో వా నోష్ణీషీ నాచమేద్బుధః ॥ తత్సర్వం స్నానోత్త
కాలాచమనవిషయం ॥ యదాహ దక్షః ॥ స్నాత్వాచామేద్యదా విప్రః పా
దౌ కృత్వా జలే స్థలే । ఉభయోరప్యసౌ శుద్ధస్తతః కర్మక్షమో భవేత్ ॥ పరా
శరః ॥ జలే స్థలస్థో నాచామేజ్జలస్థశ్చ బహిః స్థలే । ఉభే స్పృష్ట్వా సమాచాంత
ఉభయత్ర శుచిర్భవేదితి ॥ ఏతచ్చ స్నాత్వా చ ఆర్ద్రవస్త్ర తద్విషయమితి,
మాధవీయే వ్యాసః ॥ కుశైః పూతం భవేత్ స్నానం కుశేనోపస్పృశేద్ద్విజః ।
కుశేన చోద్ధృతం తోయం సోమపానేన సమ్మితమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ బద్ధచూడః
కుశకరో ద్విజః శుచిరుపస్పృశేత్ ॥

*

—* కుశ ప్రశంసా. *—

కుశప్రశంసామాహ ॥ కుశమూలే స్థితో బ్రహ్మ కుశమధ్యే తు కేశవః । కుశా
గ్రే శంకరం విద్యాత్ సర్వే దేవాస్సమంతతః ॥ హారీతః ॥ కుశహస్తేన యజ్జ
ప్తం దానంచైవ కుశైస్సహ । కుశహస్తస్తు యో భుంక్తే తస్య సంఖ్యా న విద్య
తే ॥ కుశమాలాంతు యః కంఠే సమావహతి సర్వదా । లిప్యతే సర్వపాపే
భ్యః పద్మపత్రమివాంభసా ॥ కరే కర్ణే శిఖాయాంచ కరయోరపి సర్వదా ।
పవిత్రధారకో యశ్చ స చ పాపైర్నలిప్యతే ॥ జపహోమహరా హ్యేతే అసు
రా ఉవ్యక్తమూర్తయః । పవిత్రకృతహస్తస్య విద్రవంతి దిశోదశ ॥ గోభిలః ॥
యజ్ఞో యథా సురేంద్రస్య శూలం హస్తే హరస్య చ ॥ చక్రాయుధం యథా వి
ష్ణోరేవం విప్రకరే కుశః । భూతప్రేతపిశాచాశ్చ యే చాన్యే బ్రహ్మరాక్ష
సాః ॥ విప్రాంగులికుశాన్ దృష్ట్వా దూరం గచ్ఛంత్యధోముఖాః । మార్గం

డేఘుః ॥ కుశపాణిస్సదాతిష్ఠేత్ బ్రాహ్మణోదంభవర్జితః। సనిత్యంహంతి పాపానితూలరాశిమివానలః ॥ కౌశికః ॥ కుశాసనం పరాభూతం యతీనాంతువిశేషతః । కుశాసనోపవిష్టస్యవిధ్యతేనోపడుత్తమః। యథాపుష్కరపర్ణేషుఅపాంలేపోనవిద్యతే।అపవిత్రకరఃకశ్చిత్ బ్రాహ్మణోయఉపస్పృశేత్ ॥ అభూతంతస్యతత్సర్వంభవత్యాచమనంతథా ॥ వ్యాసః ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతుఛిన్నంపైతామహంశిరః । రుద్రేణహతతః కాలాత్సమారభ్యకరోఽశుచిః॥ పావనార్థంతతోహస్తైఃకుశకాంచనధారణమితి॥ శాతా. తపః ॥ జపేహోమేతథాదానేస్వాధ్యాయేపితృతర్పణే। అశూన్యంతుకరంకుర్యాత్సువర్ణరజతైఃకుశైః॥ఉభాభ్యామేవపాణిభ్యాంవిప్రైర్దర్భపవిత్రకే॥ధారణీయేప్రయత్నేనబ్రహ్మగ్రంధిసమన్వితే। యజ్ఞోపవీతేమౌంజేంచ తథాకుశపవిత్రకే ।బ్రహ్మగ్రంథింవిజానీయాదన్యత్రతుయథారుచి॥బ్రహ్మయజ్ఞేజపేచైవబ్రహ్మగ్రంధిర్విధీయతే ॥ భోజనేవర్తులంప్రోక్తమేవంధర్మస్సనాతనఇతి ॥ పవిత్రధారణవిధిః ॥ అత్రాంగులినియమోదర్శితశ్చంద్రికాయాం॥ ధార్యోఽనామికయాదర్భోజ్యేష్ఠానామికయాపివా।ఉభయోఽనామికాభ్యాంతుధార్యందర్భపవిత్రకమ్ ॥ సంవర్తః ॥ ఉభాభ్యామపిహస్తాభ్యాంపవిత్రంధారయేద్ద్విజః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యేచ బ్రహ్మగ్రంధి సమన్వితమ్ ॥ అగ్రంతుబ్రహ్మదైవత్యం గ్రంధిర్వైష్ణవముచ్యతే। రజ్జురీశానదైవత్యాఽనామికాయాంతుయోజయేత్॥ అత్రిః ॥ ఉభాభ్యామేవహస్తాభ్యాం విప్రైర్దర్భపవిత్రకే । బ్రహ్మగ్రంధిసమాయుక్తే పవిత్రేమధ్యపర్వణి॥ పాణిభ్యాంసర్వదాధార్యే కర్మకాలేవిశేషతః । ప్రథమం లంఘయేత్పర్వద్వితీయంతునలంఘయేత్ ॥ ద్వయోస్తుపర్వణోర్మధ్యే పవిత్రంధారయేద్బుధః । అగ్రపర్వస్థితోదర్భస్తపోవృద్ధికరోహిసః ॥ మధ్యేచైవ ప్రజాకామోమూలేసర్వార్థసాధకమ్ । ఏతత్కామ్యవిషయం॥ వర్ణభేదేనపర్వభేదనియమమాహసఏవ ॥ అంగులీమూలదేశేతు పవిత్రం ధారయేద్ద్విజః । రాజ్ఞాంద్విపర్వకేచైవ విశామగ్రేకరస్యచ ॥ స్మృతిభాస్కరే॥

సర్వేషాం వా హర్ణయే ద్వాభ్యాం పవిత్రం గ్రథితం తథా। సప్తపత్రం కుశాస్న
ప్తద్వే పిత్ర్యేకర్మణి॥ అంతతస్తూరనాసాగ్రప్రాదేశే తు పవిత్రకే॥ కా
మ్యపవిత్రం తత్త్రైవ। త్రిభిర్దర్భైః శాంతికర్మ పంచభిః పౌష్టికం తథా। చతు
ర్భిశ్చాభిచారాఖ్యం కుర్యాత్తత్ర పవిత్రకమితి॥ మార్కండేయస్తు నిత్యపవి
త్రం ప్రకారాంతరేణాహ॥ చతుర్భిర్దర్భపుంజీతైః బ్రాహ్మణస్య పవి
త్రకమ్। ఏకైకం న్యూనముద్దిష్టం వర్ణానాం తు యథాక్రమం॥ శూద్రస్య
గ్రంథియుక్తపవిత్రనిషేధ ఇతి యమః॥ కుతూహలేన వా శూద్రః పవిత్రం ధా
రయేద్యది। తప్యతే చ మహాఘోరే సుచిరం నరకాగ్నిభిః॥ తస్మాత్పవిత్రం
తద్వచ్చ ద్విజైర్వేదపరాయణైః। ధర్మానుష్ఠాననిరతైః ధార్యం నేతర జాతి
భిరితి॥ గ్రాహ్యాన్ దర్భాః॥ కాత్యాయనః॥ సప్తదర్భాశ్చ భాధార్యా తీరక్షేత్రస
ముద్భవాః। తే ప్రశస్తా ద్విజాతీనాం దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి॥ అప్రసూనాస్సపల
తా దర్భాః ప్రసూనాస్తు కుశాస్స్మృతాః। సమూలాః కుతపాః ప్రోక్తాశ్ఛి
న్నాగ్రాస్తృణసంజ్ఞకాః॥ అచ్ఛిన్నాగ్రాహ్యకుశాగ్రాహ్యాస్స్వాశ్చైవ
ప్రమాణతః। మహారణ్యే తు విజ్ఞేయాస్తు శ్రాద్ధం సమాచరేత్॥ ఛిన్నాగ్రానపి
దైవదర్భాన్ సమూలానోర్మలాన్ శుభాన్ పిత్ర్యదేవజపార్థం తు సమాదద్యా
త్కుశాన్ ద్విజః॥ ఛిన్నమూలా గృహీతవ్యాః పవిత్రార్థం కుశోత్త
మాః। అగ్నికార్యే చ లాభే చ సమూలాన్ పరివర్జయేత్॥ హారీతాయా
జ్ఞికాదర్భాః పీతకాః పాకయజ్ఞికాః। సమూలాః పిత్ర్యదైవత్యాః కల్మాషా వై
శ్వదేవికాః॥ పిత్ర్యదైవత్యాః, పిత్రర్థం॥ తథా చ యమః॥ సమూలస్తు భవే
ద్దర్భః పితౄణాం శ్రాద్ధకర్మణి। మూలేన లోకాన్ జయతి కుశస్య సుమ
హాత్మనః॥ ఏతదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధవిషయం॥ యతస్స ఏవాహ॥ ఏకోద్దిష్టే కుశాః
కార్యాః సమూలా యజ్ఞకర్మణి॥ బర్హిర్మూలాః సకృల్లూనాః సర్వత్ర పి
తృకర్మస్వితి॥ బర్హిర్లూనాః, ఉపమూలలూనాః॥ తథా చ గోభి
లః॥ ఉపమూలం లూనాః పితృకార్యేష్వితి॥ చంద్రికాయామపి॥ ఉప
మూలం తథా లూనాః శ్రాద్ధార్థం తు కుశాస్స్మృతాః। తదలాభే చ నీవా

రౌదూర్వాచసము దాహృతేతి ॥ ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధార్థ మిత్యర్థః ॥ సపిం
డీకరణం యావద్రుజుదర్భైః పితృక్రియా ।సపిండీకరణాదూర్ధ్వం సుగుణై
ర్విధివద్భవేత్ ॥ తర్పణాదీని కార్యాణి పాత్రాణాం యాని కానిచిత్ ॥ తాని
స్యుర్ద్విగుణైర్దర్భైః పవిత్రైర్వాపి కేవలైః । తిలక్షేత్రోద్భవైర్దర్భైః ప
యిత్వా ద్విగుణీకృతైః ॥ పితౄణాం తర్పణం కుర్యా ద్దేవానాంతు యథే
చ్ఛయా । పిత్ర్యం మూలేన మధ్యేన స్వానం దానం ప్రయత్నతః ॥ దైవంకర్మ
కుశాగ్రేణ కర్తవ్యం భూతిమిచ్ఛతేతి ॥ యదృచ్ఛయా, తిలక్షేత్రోద్భవ
త్వాదినియమరాహిత్యేనేత్యర్థః ॥ శాలంకాయనః ॥ కుశాగ్రైస్తర్ప
యేద్దేవాన్ మనుష్యాన్ కుశమధ్యతః । ద్విగుణీకృత్య మూలాగ్రైః పితౄం
స్సంతర్పయేద్ద్విజః ॥ మనుష్యతర్పణే మధ్యస్య ప్రాజాపత్యతీర్థసంబంధః ॥
ద్విగుణీకృత్య, మూలాగ్రాభ్యాం పితృతీర్థగతాభ్యామిత్యర్థః ॥ స్మృత్య
ర్థసారే ॥ పవిత్రకర ఆచామే చ్ఛుచిః కర్మణ్యపో ద్విజః । కుశమాత్రక
రో వాపి దర్భమాత్రకరోపి వా ॥ తం కుశం విధివల్లూనం నత్యజే దన్యథాత్య
జేత్ । అన్యే దర్భాస్తు సంత్యాజ్యాత్యజేత్పూర్వం పురైనతత్ ॥ మార్కం
డేయః ॥ సపవిత్రేణ హస్తేన కుర్యాదాచమనక్రియామ్ । నోచ్ఛిష్టం తత్పవి
త్రంతు భుక్త్వోచ్ఛిష్టంతు వర్జయేదితి ॥ ఏతద్గ్రంథివిహీనదర్భాభిప్రాయం ॥
తథాచ హారీతః ॥ గ్రంథిర్యస్య పవిత్రస్య న తేనాచమనం చరేత్ ॥ కౌశికః ॥ న
బ్రహ్మగ్రంథినాచామే న్నదూర్వాభిః కదాచన ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ గ్రంథి
కృతపవిత్రేణ న భుంజీయాన్నాచామేత్ ॥ నపిబేద్యదికుర్వీత తదా చాంద్రాయ
ణం భవేత్ ॥ భరద్వాజః ॥ గ్రంథియుక్తపవిత్రేణ కుర్యాదాచమనం యది । త
త్పవిత్రం పరిత్యజ్య పునరాచమ్య శుధ్యతీతి ॥ కేచిత్త్వేతాని వచనాని కేవలాచ
మనవిషయాణి, కర్మాంగాచమనే న దోష ఇతి ॥ సపవిత్రస్సదర్భోవా కర్మాం
గాచమనం చరేత్ ।నోచ్ఛిష్టం తత్సదర్భంతు భుక్త్వోచ్ఛిష్టంతు వర్జయేత్ ॥ పవి
త్రగ్రంథిముత్సృజ్య మండలే విక్షిపేద్బుధః । పాత్రే చ నిక్షిపేద్యస్తు స విప్రః పి
త్రీకదూషకః ॥ ముక్తదర్భైర్న భోక్తవ్యం భుక్త్వా దేవ్యాశ్శతం జపేదితి స్మర

ణాదిత్యాహుః ॥ కౌశికః ॥ వామహస్తస్థితైదర్భైర్దక్షిణేనాచమేద్యది। ర
క్తంతుతద్భవేత్తోయంపీత్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ హారీతః ॥ వామహ
స్తేకుశాన్కృత్వాసమాచామతియోద్విజః । ఉపస్పృష్టంభవేత్తేనరుధిరేణమ
లేనచేతి ॥ వ్యాసః ॥ గృహీత్వావామహస్తేన కుశముష్టింప్రమాదతః।
ఉపస్పృశంతియేవిప్రారుధిరేణాచమంతితే ॥ నందినూరిః ॥ వామహస్తస్థ
దర్భోవావాహసన్పశ్యన్దిశోథవా । వామపాదస్థహస్తోవానైవాచమనమా
చరేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ వామహస్తస్థితైదర్భైర్నపిబేద్దక్షిణేనతు। వస్త్రాది
నోపగ్రహణేనదోషఃపిబతోభవేదితి । ఏతానికేవల వామహస్తవిషయాణి॥
తథాచగోభిలః ॥ ఉభయత్రస్థితైర్దర్భైః సమాచామతియోద్విజః । సోమ
పానఫలంతస్యభుక్త్వాయజ్ఞఫలంలభేత్ ॥ సారసముచ్చయే ॥ దర్భపాణి
స్తోయపానేసోమపానఫలం లభేత్ । సపవిత్రేణహస్తేనభుక్త్వా యజ్ఞఫ
లంలభేత్॥ అథవానామికాభ్యాంతుగ్రథితంతుకుశాదికం॥ హేమాదిషుచబిభృ
యాత్సర్వకర్మస్వపిద్విజః। పవిత్రంసర్వదుఃఖఘ్నంతథైవానందదాయకమ్॥
స్వర్ణాదిపవిత్రం॥ హేమ్నారూప్యేణవాధీమాన్పవిత్రంధారయేత్సదా॥ కాత్యా
యనః॥ తర్జన్యాంబిభృయాద్రౌప్యంస్వర్ణంచోపకనిష్ఠయా॥ గ్రహస్థశ్శ్రీవణా
భ్యాంచశుభేరాక్మేచకుండలే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోవాలదర్భసూత్రంచ
రత్నంకనకసంయుతమ్ । కాయేనధారయేద్విప్రో నసపాపైస్తు లిప్యతే॥
స్మృతిరత్నే ॥ కౌశంపవిత్రంతామ్రంవారజతంహేమచైవవా ॥ బిభృయా
ద్దక్షిణేపాణౌపవిత్రంచోత్తరోత్తరమ్। అనామికాధృతంహేమతర్జన్యాంధా
రయేచ్చతదితి। వ్యాసః॥ హేమ్నైవసర్వదాసర్వంకుర్యాద్దేవ్యావిచారయన్।
రూప్యందక్షప్రదేశిన్యాం బిభృయాత్సర్వదాద్విజః ॥ దక్షానామికయావిప్రో
బిభృయాద్గ్రంథిసంయుతమ్ । అగ్రంథికంతుస్వర్ణంచతథాలోహత్రయో
ద్భవమ్ । గాయత్ర్యక్షరసంఖ్యాతంగృహ్ణీయాత్తామ్రముత్తమమ్ ॥ అను
ష్టుభంతథారౌప్యంత్రిష్టుభంకనకోత్తమమ్ । తామ్రరూప్యసువర్ణైర్యథా
క్రమమష్టదశైకాదశపరిమితైర్నిర్మితమిత్యర్థః ॥ ఏవం లోహత్రయేణైవ

కృత్వారత్నోఘ్నముత్తమమ్ । అఘఘ్నంచపవిత్రంస్యా ద్రత్నాకరమనుత్త
మమ్ ॥ ఆయుష్కరమనాధృష్యమభేద్యంరోగనాశనమ్ ॥ జీవత్పితృకస్యాజీ
వజ్యేష్ఠస్యచరౌప్యాంగుళీయకనిషేధమాహసఏవ - యోగపట్టోత్తరీయం
చతర్జన్యాంరజతంతథా । నజీవత్పితృకైర్ధార్యో జ్యేష్ఠో వా విద్యతేయదీ
తి ॥ పవిత్రత్యాగకారణంతద్విధిః ॥ పాదస్పర్శే విశేషమాహసఏవ ॥ విప్రా
ణాంచరణస్పృష్టంపాదప్రక్షాళనేయది । త్యజేత్ప్రారబ్ధకర్మాంతే పవిత్రం
దర్భనిర్మితమితి ॥ భరద్వాజః ॥ కూర్చేనవాపవిత్రేణ యేనకర్మాణి
కారయేత్ । తస్యగ్రంథింవిసృజ్యైవకర్మాంతేతుతత్త్యజేత్ ॥ పవిత్రే
కూర్చయోస్త్యాగేసగ్రంథ్యోస్తుప్రమాదతః । ఉపవాసంచరేదేకముపవాస
ద్వయంతువా ॥ దర్భపవిత్రమాత్రస్యత్యాగాభిధానాద్రూప్యాది నిర్మిత
స్యనత్యాగః ॥ గోవాలపవిత్రంప్రత్యాహకౌశికః ॥ గవాం వాలపవిత్రేణ
సంధ్యోపాస్తింకరోతియః । సవై ద్వాదశవర్షాణి కృతసంధ్యో భవేన్న
రః ॥ గవాంవాలపవిత్రస్యసువర్ణస్యతథైవచ । నబ్రహ్మగ్రంథిరయమో
ధారయేత్తుయథాతథేతి ॥ పవిత్రనిర్మాణముక్తంపారిజాతే॥ తర్జన్యం
గుష్ఠయోరగ్రం యోజనంతు యదాభవేత్ । జ్ఞానముద్రాంతథాకుర్యా
త్కూర్చవద్గ్రంథిబంధనమ్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అంగుష్ఠంఘర్షయేదూ
ర్ధ్వంతర్జన్యాథపునఃపునః ॥ జ్ఞానముద్రామితంకృత్వాకూర్చవద్గ్రం
థిబంధనమితి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ సద్గ్రాహ్యమృజుః ద్వాభ్యాంప్రాదక్షి
ణ్యేనమధ్యతః । మూలాగ్రాద్వృద్ధతః కృత్వాకుర్యాద్గ్రంథించ మంత్రవిత్ ॥
తారేణకుర్యాద్గ్రంథింపవిత్రస్యద్విజోత్తమః । గ్రంథిరేకాంగుళీ తస్యత
దూర్ధ్వంచతురంగుళమ్ ॥ స్మృత్యంతరే॥ చతురంగుళమగ్రంచ గ్రంథి
రేకాంగుళంతథా । వలయంద్వ్యంగుళంచైవపవిత్రస్యచలక్షణమితి॥ కాత్యా
యనః ॥ అనంతర్గర్భితంసాగ్రంకౌశంద్విదలమేవచ । ప్రాదేశమాత్రం
విజ్ఞేయంపవిత్రంయత్రకుత్రచిత్ ॥ సూత్రకారోపి. సమానప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ
దర్భౌప్రాదేశమాత్రేపవిత్రేకురుత ఇతి॥ ❋

—* దర్భాహరణకాలః *—

దర్భాహరణకాలనియమమాహ హారీతః ॥ అయాతయామాస్తే దర్భా నియోజ్యాస్స్యుః పునః పునః ॥ నభః, శ్రావణమాసః, కాలాన్తరానీతాస్తు, యాతయామాః. అతః పునః పునర్వినియోగయోగ్యా నభవన్తీత్యర్థః॥ అనేనైవాభిప్రాయేణ శంఖోఽపి ॥ కృష్ణాజినంచ మన్త్రాశ్చ బ్రాహ్మణాశ్చ విశేషతః । అయాతయామాన్యేతాని నియోజ్యాని పునః పునరితి॥ స్మృతిచింతామణౌ ॥ మాసిమాస్యుద్ధృతకుశా మాసిమాస్యేవ చోదితాః । నోత్తరోత్తరమాసేషు కర్మవిద్భిరసమ్మతాః ॥ సప్తరాత్రాత్పున్నకాద్దర్భాస్తిలక్షేత్రసముద్భవాః । తేద్విజేననియోక్తవ్యాః దైవపిత్ర్యే చ కర్మణి॥ అహన్యహని కర్మార్థం కుశోద్ధారః ప్రశస్యతే । నపూర్వేద్యుర్ధృతకుశా యోగ్యాశ్చైవోత్తరేష్వితి ॥ జాబాలిః ॥ కుశాః కాశాశ్చ పుష్పాణి గవార్థంచ తృణాదికమ్ । నిషిద్ధాపి చ గృహ్ణీయాదమాయామపి నిర్వ్యాజమితి ॥ అమావాస్యాసు నచ్ఛింద్యాత్కుశాంశ్చ సమిధస్తథా । సపవిత్రాస్థితేసోమే హింసాయాం బ్రహ్మహా భవేదితి విష్ణుపురాణవచనం శ్రోత్రియకుశాదిగ్రహణవిషయం॥ ఆహరణమన్త్రః ॥ ఆహరణ ప్రకారమాహ గోభిలః॥ శుచౌ దేశే శుచిర్భూత్వా స్థిత్వా పూర్వోత్తరాముఖః । ఓంకారేణైవ మన్త్రేణ కుశాన్స్పృశ్య ద్విజోత్తమః ॥ ఉత్పాటనమన్త్రమాహ । విరించినా సహోత్పన్న పరమేష్ఠినిసర్గజ । నుద పాపాని సర్వాణి పాపానిదర్భ స్వస్తికరో మమ॥ కుశాభావే ద్విజశ్రేష్ఠః కాశైః కుర్వీత యత్నతః। తర్పణాదీని కర్మాణి కాశాః కుశసమాస్మృతాః ॥ విష్ణురపి కుశాభావే కుశస్థానే కాశాన్ దూర్వాన్ వా దద్యాదితి॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ కుశాలాభే తు గోవాలో విశ్వామిత్రోథవా యవాః । దూర్వాశ్చైతేషు మేలభ్యాః తేన కర్మాణి కారయేత్ ॥ శ్రుతిస్మృతిషు మిత్రత్వాద్విప్రాణాం విశ్వకర్మణాం । విశ్వావసోస్తు మిత్రత్వాత్ విశ్వామిత్రా ఉదాహృతాః ॥ కుశకాశాద్యభావే తు అన్యేదర్భా యథోచితమితి ॥ స్మృతిసా

౨.॥ కుశాఃకాశాయవాదూర్వాగోధూమాశ్చాథకుంజరాః । ఉశీరావ్రీ
హయోముంజాదశదర్భాశ్చబల్బజాః ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ కాశాస్తురౌద్రం
విజ్ఞేయంకౌశంబ్రాహ్మంతథాస్మృతమ్ ।ఆషాఢంతుదూర్వాహ్యాఖ్యాతా వై
శ్వామిత్రంతువైష్ణవమ్ ॥ విశ్వామిత్రాఃకుశాఃకాశాః దూర్వావ్రీహయఏ
వచ ॥ బల్బజాశ్చయవాశ్చైవసప్తదర్భాఃప్రకీర్తితాః । నాదర్భాంలును
యాద్రాత్రౌలునుయాద్వాపిసంధ్యయోః ॥ శంఖః ॥ కాశహస్తోప్యనాచా
మేత్క్వదాచిద్విధిశంకయా । ప్రాయశ్చిత్తేనయుజ్యేత దూర్వాహస్తస్తథైవ
చేతి ॥ ప్రాయశ్చిత్తంగాయత్ర్యష్టశతమితి స్మృతిరత్నే ॥ బర్హిషి య
మః ॥ కుశాఃకాశాస్తథాదూర్వాయవావ్రీహయఏవచ । బల్బజాఃపుండరీ
కాణిసప్తధాబర్హిరుచ్యతఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ బర్హిః కాశమ
యంకార్యంనలభ్యంతేకుశాయది । శరైరకాసూకలాశ్చవాలమౌంజ్యజాజా
నేష్టుచ ॥ సగంధితేజనాదారుదూర్వాక్షీరద్రుమాఅపి । యద్వా సర్వత్ర
త్రైర్వాపిగ్రాహ్యంబర్హిర్యథోచితమ్ ॥ శుష్కంశుండంకృష్ణకులందుర్గం
ధివ్రణవర్జితమ్ । సుకలానేరకాంశ్చాపివర్జయంత్యపరేబుధాఇతి॥ *

—* వర్జనీయదర్భాః. *—

వర్జనేహారీతః ॥ పథిదర్భాశ్చితౌదర్భా యేదర్భా యజ్ఞభూ
మిషు । స్తరణాసనపిండేషుషట్కుశాన్ పరివర్జయేత్ ॥ బ్రహ్మయజ్ఞే
చయేదర్భా యేదర్భాపితృతర్పణే । హతామూత్రపురీషాభ్యాం తేషాం
త్యాగోవిధీయతే ॥ అపూతాగర్హితాదర్భా యేచఛిన్నానఖైస్తథా। క్వ
థితానగ్నిదగ్ధాంశ్చకుశాన్ యత్నేనవర్జయేత్ ॥ చంద్రికాయామ్॥ నీవిమ
ధ్యేతుయేదర్భాబ్రహ్మసూత్రేచయేకృతాః। పవిత్రాంస్తాన్విజానీయాద్య
థాకాశాస్తథాకుశాః ॥ పవిత్రంకరశాఖాస్థందక్షిణశ్రవణేన్యసేత్ । నాన్య
త్రనిక్షిపేద్దేహేనిక్షిప్తంయస్త్యజేత్ ॥ దర్భసంఖ్యోక్తాస్మృతిరత్నే॥
హస్తయోరుభయోర్ద్వౌద్వౌహ్యాసనేచతథైవచ । సమేద్వేస్థౌల్యదైర్ఘ్యా
భ్యాంపవిత్రేద్వేతథాస్మృతే ॥ ప్రణీతాసనమాచ్ఛాద్య త్రిభిర్దర్భైరుదీరి

తమ్॥ పర్యగ్నికరణైశ్చైవవ్యోతనావేక్షణేతథా ॥ లేఖనేచతథాశ్వేద్వైస్త
రణైషోడశస్మృతాః।అష్టావింశతిదర్భైస్తుబ్రహ్మార్థంబ్రాహ్మణాయవాః॥
దేవకార్యేషుదర్భాద్వాపిత్ర్యేత్వేకంతయోపివేతి॥ *

—* ఆచమననిమిత్తాని. *—

అథాచమననిమిత్తాని ॥ తత్రమనుః ॥ కృత్వా మూత్రపురీషంతు శౌచా
ర్థంతూపస్పృశేత్ । వేదమధ్యేష్యమాణశ్చ అన్నసానేచసర్వదా ॥ కూ
ర్మః ప్రమాథాధ్యాయత్నేనహ్యాచాంతశ్శుచితామియాత్ । ఆచాంతః, త్రిరపఃపీ
త్వేత్యర్థః ॥ మార్కండేయః ॥ దేవార్చనాదికార్యాణి తథాగుర్వభివా
దనే । కుర్వీతసమ్యగాచమనం తద్వదేవభుజిక్రియామ్ ॥ సంవర్తః ॥ స్నా
త్వాపీత్వాతథాభుక్త్వా సుప్త్వాసుప్త్వాద్విజోత్తమః । అనేనవిధినాసమ్య
గాచాంతశ్శుచితామియాత్ ॥ హారీతః ॥ యజ్ఞోపవీతవిన్యాసేసస్నేహా
పథభక్షణే। పైత్ర్యకర్మణిసస్నేహభక్షేవాద్యంతయోస్సకృత్ ॥ స్వాధ్యా
యే దేవపూజాయాంజపేచసకృదాదితః । పిత్ర్యకార్యేతథాస్త్రీణాంసంభో
గేచాంతతస్సకృత్ ॥ ప్రజాపతిరపి ॥ ఉపక్రమ్యావశిష్టస్యకర్మణశ్శ్ర
యతోపిసన్ । కృత్వాచపిత్ర్యకార్యాణిసకృదాచమ్యశుధ్యతి ॥ వర్ణత్ర
యసంస్పర్శే ప్రతిలోమానాంక్రియాత్యాగోవిధీయతే॥ విప్రోఽపి యస్యసంస్పృ
ష్టఉచ్ఛిష్టేనకదాచన । ఆచమ్యైవచశుద్ధస్స్యాదాపస్సంభోప్రవీన్మనిః జప
హోమప్రదానేషు పిత్రపిండోదకక్రియామ్ । విప్రస్సమాప్తైచాచామేత్సర్వ
వస్తునిచర్వితే ॥ మనుః ॥ నస్పృశేత్పాణినోచ్ఛిష్టం విప్రోగోబ్రాహ్మణాన
లాన్ । నచాపిదుష్టవస్తూనిదుర్గంధానితథైవచ । స్పృష్ట్వైతానశుచిర్ని
త్యమద్భిఃప్రాణానుపస్పృశేత్ । గాత్రాణిచైవసర్వాణినాభింపాణితలే
నత్వేతి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ చండాలమ్లేచ్ఛసంభాషేస్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టభో
జనే । ఉచ్ఛిష్టంపురుషందృష్ట్వా అభోజ్యంచతథావిధమ్ ॥ ఆచామేదశ్రుపా
తేచలోహితస్యతథైవచ । అగ్నేర్గ్వాపామథాలంభేస్పృష్ట్వాప్రయతమేవ

చ ॥ స్త్రీణాంచైవాత్మనాస్పృశేత్ నీవీంవాపరిధాయచ । కృత్వావావశ్యకా
ర్యాణి ఆచామేచ్ఛౌచతత్పరః ॥ అవశ్యకార్యాణి నిత్యాని. తత్రైవ॥ సం
దేహేషు చ సర్వేషు శిఖామోక్షే తథైవ చ । వినాయజ్ఞోపవీతేన నిత్యమేవ
ముపస్పృశేత్ ॥ స్మృత్యంతే, శింఖాణి కాస్పర్శే శవాలంభే లోహితస్య
పాతే౽గ్నిగవాంబ్రాహ్మణస్య వాలంభే స్త్రియావాలంభే మహానసంచగ
త్వాఅసంభాష్యం సంభాష్యనీవీంచపరిధాయ, ఆపఉపస్పృశేదితి। శింఖాణి
కానాసామలం అశ్రు, నేత్రజలం. ఆలంభేస్పర్శే ॥ సఏవ। ఉత్తీర్యత్వా
చామేదితి॥ యమోపి ॥ ఉత్తీర్యోదకమాచామే దవతీర్యతథైవచ । య
ఏవంస్యాత్సశుచిర్భూయాద్వరుణశ్చైవపూజితః ॥మనుః॥ ఆచమ్యప్ర
యతోనిత్యం జపేదశుచిదర్శనే ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్వశూద్రపతితాంశ్చైవ
రాసభంచరజస్వలామ్। దృష్ట్వా తోయముపస్పృశ్యహోష్యస్నాత్వాపునర్జ
పేత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ చండాలాదీన్ జపేహోమే దృష్ట్వాచామేద్ద్విజో
త్తమః । శ్వాదీన్ దృష్ట్వాతథైవాపి కర్ణంవాదక్షిణంస్పృశేత్ ॥ వసిష్ఠః॥
క్షుతే నిష్ఠీవితేసుప్తే పరిధానేశ్రుపాతనే । పంచస్వేతేషుచాచామేచ్ఛ్రోత్రం
వాదక్షిణంస్పృశేత్ ॥ సంవర్తః ॥ క్షుతే నిష్ఠీవనే చైవదంతశ్లిష్టేతథానృ
తే । పతితానాంచసంభాషే దక్షిణంశ్రవణంస్పృశేత్ ॥ అగ్నిరాపశ్చవేదా
శ్చచంద్రసూర్యానిలాస్తథా। సర్వేతేఖలువిప్రాణాం కర్ణే తిష్ఠంతి దక్షి
ణే॥పరాశరః॥ ప్రభాసాదీనితీర్థాని గంగాద్యాసరితస్తథా।విప్రస్య దక్షిణేక
ర్ణే సంతీతిమనురబ్రవీత్ ॥ ఆదిత్యోవరుణస్సోమోవహ్నిర్వాయుస్తథైవ
చ । విప్రస్యదక్షిణేకర్ణే నిత్యంతిష్ఠంతిదేవతాః ॥ స్మృత్యర్థసారే॥ అగ్ని
స్తీర్థాని దేవాశ్చ వరుణార్కేందువాయవః । విప్రస్యదక్షిణేకర్ణే నిత్యం
తిష్ఠంతిపూజితాఇతి ॥ ఏతచ్చదక్షిణకర్ణస్పర్శనమాచమనాసంభవఇతి వేది
తవ్యం ॥ తథామార్కండేయపురాణే ॥ సమ్యగాచమ్యతోయేన క్రియాఃకు
ర్వీతవై శుచిః । దేవతానామృషీణాంచపితౄణాంచప్రయత్నతః ॥ కుర్వీ
తాలంభనంవాపి దక్షిణశ్రవణస్యవా। యథావిభవతోహ్యేతత్పూర్వాభావే

తతః పరమ్ ॥ నవిద్యమానే పూర్వోక్తే ఉత్తరప్రాప్తిరిష్యత ఇతి ॥ అథవా బో
ధాయనోక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ నీవీం విసృజ్య పరిధాయోపస్పృశేదార్ద్రం తృణం
భూమిం గోమయం సకృదుపస్పృశేదితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అప ఉపస్పృశేదా
ర్ద్రం వా గోశకృద్వౌషధీం భూమిం వేతి॥ ఆర్ద్రం వా సకృదార్ద్రం వా ఓషధీ
రార్ద్రం వా భూమిమిత్యర్థః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ త్రిభిరాచమనాశక్తావభా
వే సలిలస్య వా। పూర్వోక్తేషు నిమిత్తేషు దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేదితి॥ వ్యాసః॥
ఉపస్పృశేజ్జలం వార్ద్రం తృణం వా భూమిమేవ చేతి ॥ అత్రైవ ॥ అశక్తౌ
వా జలాభావే పూర్వోద్దిష్టనిమిత్తకే। ఓషధీగోశకృద్భూమిం స్పృశేత్ప్ర
యతమానస ఇతి ॥

*

—* అథ ద్విరాచమననిమిత్తాని. *—

అథ ద్విరాచమననిమిత్తాన్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్నాత్వా పీత్వా క్షుతే
సుప్తే భుక్త్వా రథ్యోపసర్పణే । ఆచాంతః పునరాచామేద్వాసో విపరిధాయ
చ ॥ వసిష్ఠః ॥ సుప్త్వా భుక్త్వా క్షుతం కృత్వా స్నాత్వా రుదిత్వా చాచాంతః
పునరాచామేదితి ॥ మనుః ॥ క్షుత్వా సుప్త్వా భుక్త్వా చ ష్ఠీవిత్వోక్త్వా నృతం
వచః । పీత్వాపోఽధ్యేష్యమాణశ్చ ద్వ్యాచామేత్ప్రయతోఽపి సన్ ॥ భోజనే
త్వాదావపి ద్విరాచమనం । భోక్ష్యమాణస్తు ప్రయతో ద్విరాచామేదిత్యాప
స్తంబస్మరణాత్. స్నానపానయోరాదౌ సకృద్ద్విరంతత ఇతి నందిసూరి
స్మృతౌ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ భోక్ష్యమాణే ద్విరాచామేద్భుక్త్వా చ మతిమాన్
ద్విజః । దానే ప్రతిగ్రహే హోమే సంధ్యాత్రితయవందనే ॥ బలికర్మణి
చాచామేద్ద్వితయం వా తతో ద్విజః ॥ వాసోంతరపరిధానే స్నానే రథ్యోపస
ర్పణే । చండాలాపగ్రహాక్రామే ప్యానుష్ఠానే తథా క్షుతే ॥ అలోమకోష్ఠ
సంస్పర్శే శ్మశానాక్రమణే ద్విజః । హవిష్యే ప్రాశనే చ ద్విరాచమనమంత
తః ॥ బోధాయనః ॥ భోజనే హవనే దానే ఉపదానే ప్రతిగ్రహే । హవి
ర్భక్షణకాలే చ ద్విరాచమనమిష్యతే ॥ వ్యాసోఽపి ॥ హోమే భోజనకాలే
చ సంధ్యయోరుభయోరపి । ఆచాంతః పునరాచామేత్ పూర్వోక్తేషు చ

సర్వదా ॥ విష్ణురపి ॥ రథ్యామాక్రమ్య కృత్వా మూత్రపురీషః పంచనఖాస్థి స్నే
హం స్పృష్ట్వాఽఽచాంతః పునరాచామేచ్చండాలమ్లేచ్ఛభాషణే చేతి ॥ శంఖః ॥
స్నానే భోజనకాలే చ సంధ్యయోరుభయోరపి । ఆచాంతః పునరాచామే
జ్జపదానార్చనేషు చ ॥ కూర్మపురాణే ॥ ప్రక్షాళ్య పాణీ పాదౌ చ భుం
జానో ద్విరుపస్పృశేత్ ॥ ఓష్ఠౌ విలోమకౌ స్పృష్ట్వా వాసో విపరిధాయ చ । రే
తోమూత్రపురీషాణాముత్సర్గేఽశుక్లభాషణే ॥ ష్ఠీవిత్వాఽధ్యయనారంభే
ఖాసవాతాగమేషు చ । చత్వరం వా సమాగమ్య లోష్ఠభూమిం ద్విజోత్తమః ॥
సంధ్యయోరుభయోస్తద్వదాచాంతోఽప్యాచమేత్పునరితి ॥ శుష్కభాషణం,
నిష్ఠురభాషణం ॥ భరద్వాజః ॥ స్నానపానక్షుతస్వాపహోమభోజనక
ర్మసు ॥ రథ్యోపసర్పణే మూత్రే విట్స్పృష్ట్వా ద్విస్త్రిరాచమేత్ । జ
పేత్ శ్మశానాక్రమణే పరిధానే చ వాససః ॥ చత్వరాక్రమణే చైవ ద్విజాతిర్ద్వి
రుపస్పృశేత్ ॥ హారీతో విశేషమాహ ॥ శ్రౌతస్మార్తేషు గృహ్యేషు కృ
త్యేషు విధివద్బుధః । ద్విరాచమేత్తు సర్వత్ర విణ్మూత్రోత్సర్జనే త్రయమితి ॥
స్మృత్యర్థసారే ॥ అయోగభస్మస్పర్శే అలోమకోష్ఠస్పర్శే, దంతగత
స్యజిహ్వయా స్పర్శే, రథ్యోపసర్పణే అంగేన సహ పంచనఖాస్థిస్పర్శే, రోద
నే, విణ్మూత్రశౌచాంతే, పీత్వా చాలీఢే దంతసక్తం ష్ఠీవ్య దేవతాభిగమనే
చ ద్విరాచామేత్ ॥ స్నాత్వా పీత్వా సుప్త్వాన్యథా వాసో విపరిధాయాభ్యంగే
కృతే హవిర్భక్షణే చ ద్విరాచామేత్ ॥ శ్యావాంతపర్యంతావోష్ఠావుప
స్పృశ్యాచామేత్ ॥ అత్ర ద్విరిత్యనువర్తతే ॥ అలోమకప్రదేశః, శ్యావా
న్తః. తస్యాంతస్సలోమప్రదేశః. తత్పర్యంతావోష్ఠావుపస్పృశ్య ద్విరాచామే
దిత్యర్థః ॥ షట్త్రింశన్మతే ॥ అపేయం హి సదా తోయం రాత్రౌ మధ్యమ
యామయోః । స్నానం న జాతు కుర్వీత తథైవాచమనక్రియామ్ ॥ మూత్రో
చ్చారే మహారాత్రౌ కుర్యాదాచమనం తు యః । ప్రాయశ్చిత్తీయతే తత్ర
ప్రాజాపత్యార్ధమర్హతి ॥ ❋

—* ఆచమనాపవాదః. *—

తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ముఖజా విప్రుషో మేధ్యాస్తథాచమనబిందవః। శ్మశ్రుచాస్యగతం దంతసక్తం త్యక్త్వా తతశ్శుచిః ॥ అస్యార్థః ॥ ముఖనిస్సృతా లాలాబిందవో నామేధ్యాః - నోచ్ఛిష్టం కుర్వంతి ॥ అంగే నిపతితాశ్చయే హ్యాచమనబిందవః పాదౌ స్పృశంతి తే మేధ్యాః - శ్మశ్రు చాస్యం ప్రవిష్ట ముచ్ఛిష్టం న కరోతి. దంతసక్తం చాన్నాదికం స్వయమేవ చ్యుతం దంతాత్త్యక్త్వా శుచిర్భవతి. అచ్యుతం తు దంతసమమితి ॥ అతోత్ర న త్వాచామేదితి భావః. అంగస్పర్శే తు మలస్పర్శనిమిత్తమాచమనం భవత్యేవ ॥ ఆపస్తంభః॥ య ఆస్యబిందవః పతంత ఉపలభ్యంతే న తేష్వాచమనం విహితం. య ద్భూమావాన తేష్వాచామేదిత్యేక ఇతి. అస్యార్థః, భాషమాణస్యాస్యాత్పతంతో యే లాలాబిందవ ఉపలభ్యంతే చక్షుర్విషయా భవంతి న తేష్వాచమనం విహితమితి॥ గౌతమః ॥ మంత్రబ్రాహ్మణముచ్చారయతో యే బిందవశ్శరీర ఉపలభ్యంతే న తేష్వాచమనమితి ॥ మనుః ॥ నోచ్ఛిష్టం కుర్వతే ముఖ్యా విప్రుషోంగం న యాంతి యే ॥ న శ్మశ్రూణి గతాన్యాస్యం న దంతాంతరధిష్ఠితమ్ ॥ భూమౌ యే బిందవః పతంతి నాంగే తేష్వాచామేదిత్యేక ఇతి, స్మృత్యర్థసారే॥ ముఖజా విప్రుషస్స్వాత్మశ్శుద్ధాస్తైశ్చ వపరాశ్చ తాః। స్థూలాశ్చ విప్రుషశ్శుద్ధా యద్యంగే తు పతంతి తాః॥ అన్నపానే తు ప్రక్షాళ్యాచామేత్తు పరస్య చ। వేదాధ్యాసే ముఖాజ్జాతాశ్శుద్ధా ఏవ చ సర్వదేతి॥ ఆచమనబిందవస్త్వంగస్పృష్టా అపి మేధ్యాః॥ తథా చ మనుః॥ స్పృశంతి బిందవః పాదౌ య ఆచామయతః పరాన్ ॥ న తైరుచ్ఛిష్టతా వా స్యాత్తుల్యాస్తే భూమిగైస్సహేతి॥ పాదగ్రహణమవయవాంతరస్యాప్యుపలక్షణార్థం ॥ తథా చ యమః ॥ ప్రాశ్నాన్యాశ్చ మతా యా వైశరీరవిప్రుషా న్పృణామ్ । ఉచ్ఛిష్టనోషా నాస్త్యత్ర భూమితుల్యాస్తు తాస్స్మృతా ఇతి॥ శ్మశ్రువిషయే విశేషమాహ ఆపస్తంబః ॥ న శ్మశ్రుభిరుచ్ఛిష్టో భవత్యంతరాస్యే సద్భిర్యావన్న హస్తేనోపస్పృశంతీతి॥ దంతలగ్నవిషయే బోధాయనః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు దంతసక్తేషు ధారణమ్ । స్ర

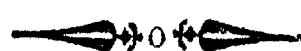
స్తైషుయేషునాచామే త్తేషాంసంస్థానవచ్ఛుచిరితి ॥ దంతలగ్న దంతసక్త
యోః ర్నిహార్యరూపేణభేదః ॥ అతఎవదేవలః ॥ భోజనేనాన్నలగ్నానిని
హృత్యాత్యాచమనంచరేత్ । దంతలగ్నమసంహార్యం లేపమగ్నేవదంతవత్ ॥
నతత్రబహుశఃకుర్యాద్యత్రచోత్తారణేపునః ॥ భవేదాశౌచమత్యర్థం తృణ
వేధాద్వ్రణేకృతఇతి ॥ ప్రస్తేషు, స్వస్థానాచ్చ్యుతేష్విత్యర్థః ॥ తత్రమ
నుః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు జీవాస్పర్శేశుచిర్నతు । పరిచ్యుతేష్వవస్థానా
న్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరితి ॥ నిగరన్, తతఃప్రవేశయన్నిత్యర్థః ॥ ఏవకారస్త్వా
చమననివృత్త్యర్థః ॥ ఏతచ్చనిగరణంయాజ్ఞవల్క్యోక్తేన త్యాగేన వికల్ప్య
తే ॥ కేచిజ్జీవాభిమర్శనేపి యావచ్చ్యుతిర్నభవతి తావచ్ఛుచిరిత్యాహుః ॥ య
థాహగౌతమః ॥ దంతశ్లిష్టేషు దంతవదన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనాత్ప్రాక్చ్యు
తేరిత్యేకే. చ్యుతేష్వాస్రావవద్విద్యాన్నిగరన్నేవ తచ్ఛుచిరితి. చ్యుతేషు,
స్వయంస్వస్థానాన్నిర్గతేషు. ఆస్రావః, ఆస్యజలంతద్వన్నిగరన్నేవతచ్ఛు
చిరిత్యర్థః ॥ దంతశ్లిష్టేషుదంతవదిత్యేతచ్చ,రసానుపలబ్ధౌ వేదితవ్యం ॥ య
దాహశంఖః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు రసవర్జనమన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనా
దితి ॥ ఏవంచయత్రరసహీనంజిహ్వాస్పృష్టమహార్యంచతద్దంతవన్నిర్హా
రణే ఆచమనం స్వయంచ్యుతేషు త్యాగో నిగరణంవా నాచమన మిత్యు
క్తంభవతి ॥ స్మృత్యర్థసారేతు । దంతవద్దంతలగ్నంరసాజ్ఞానేశుద్ధం. జి
హ్వాయాస్పర్శేత్వశుద్ధం. తత్రకీర్ణంస్పర్శః ॥ స్థానాచ్చ్యుతేతు నిగరేత్త్య
క్త్వాకణంచసంస్పృశేత్ ॥ త్యక్త్వాచామే ద్రసజ్ఞానే ద్విరాచమన మి
ష్యతే ॥ ఆస్యంసంశోధయే త్తత్రదంతాంశ్చ మృదుయత్నతః ॥ దంతవే
ధోమ్లహత్వాసంరక్తంమద్యసమంస్మృతమ్ । ఏవంకృతేనయు త్తత్ర స్థితందో
షాయసర్వదా ॥ అన్యచ్చాప్యగతంచైవం హ్యాచాంతేత్వవశిష్యకమితి ॥ త
త్రబోధాయనః ॥ దంతవద్దంతలగ్నేషు యచ్చాప్యంతర్ముఖేభవేత్ । ఆ
చాంతస్యావశిష్టంస్యాన్నిగరన్నేవతచ్ఛుచిరితి ॥ అత్రశాతాతపః ॥ దంత
లగ్నఫలేమూలే భుక్తస్నేహావశేషవచ । తాంబూలేచేక్షుదండేచ నా

చ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ షట్త్రింశన్మతేపి ॥ తాంబూలచర్వణే సోమే భుక్త
స్నేహావశిష్టకే । దంతలగ్నస్య సంస్పర్శే నోచ్ఛిష్టస్తు భవేన్నరః ॥ అద్భిః ప
విత్రైస్తు పుష్పైః స్రగ్భిః కాష్ఠమయైస్తథా । సుగంధిభిస్తథా ద్రవ్యై
ర్నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ దంతలగ్నస్య సంస్పర్శే, అనిహార్యస్య దంత
లగ్నస్య సంస్పర్శే సతీత్యర్థః ॥ అత్యంతాసంహార్యేతూక్తం స్నేహవిషయే
దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేన సమాహితః । శోధయేన్ము
ఖహస్తౌ చ మృద్భిర్ఘర్షణైరపీతి ॥ అత్రిః ॥ మధుపర్కే చ సోమే చ అప్సు
ప్రాణాహుతిషు చ ॥ నోచ్ఛిష్టో వస్తు భవేదత్రేశ్చ వచనం తథా ॥ అత్రౌ,
అమృతాపిధానమసీత్యాదిషూచ్ఛిష్టస్య మంత్రోచ్చారణే దోషో నాస్తీత్యర్థః॥
వసిష్ఠోపి ॥ ప్రాణాహుతిషు సోమే చ మధుపర్కే తథైవ చ ॥ ఆస్యహోమే
షు సర్వేషు నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజః॥ మార్కండేయః ॥ ఆస్యే తు ఖండతాం
బూలచర్వణే సోమపానకే । విష్ణ్వంఘ్రితోయపానే చ నాద్యంతాచమనం
స్మృతం ॥ విష్ణుపాదోద్భవం తీర్థం పీత్వా న క్షాలయేత్కరమితి ॥ వ్యాసో
పి ॥ మధుపర్కే చ సోమే చ తాంబూలస్య చ భక్షణే । ఫలమూలేక్షుఖండేషు
న దోషం ప్రాహ వై మనుః ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ ఆస్యలగ్నౌషధే చైవ త
థైవాంగోపసేవనే॥ తాంబూలక్రముకే చైవ భుక్తస్నేహానులేపనే । ఇక్షు
ఖండే తిలే మూలే పత్రపుష్పఫలేషు చ ॥ తథోక్తతృణకాష్ఠేషు నాచామే
ద్దాంతభక్షణే । మధుపర్కేషు సోమేషు ప్రాణాహుతిషు చాప్సు చ ॥ ఆస్య
హోమేషు పర్వేషు నోచ్ఛిష్టో భవతి ద్విజ ఇతి ॥ ద్రవ్యహస్తోచ్ఛిష్టవిషయే
విశేషమాహ మనుః ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టే ద్రవ్యహస్తః కథంచన । అని
ధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతశ్శుచితామియాత్ ॥ ద్రవ్యమాత్ర మవ్యవహా
ర్యం ॥ వస్త్రాదిషు మార్కండేయో వికల్పమాహ ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృ
ష్టో ద్రవ్యహస్తో నిధాయ వా । ఆచమ్య ద్రవ్యమభ్యుక్ష్య పునరాదాతుమ
ర్హతి ॥ వ్యాసోపి ॥ యద్యమంత్రం సమాదాయ భవేదుచ్ఛేషణాన్వితం ।
అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతశ్శుచితామియాత్ ॥ తైజసద్రవ్యమాదాయ

యద్యుచ్ఛిష్టో భవేద్ద్విజః। భూమౌ నిక్షిప్య తద్ద్రవ్యమాచమ్యాభ్యుక్షయేత్తు తత్ ॥ వస్త్రాదిషు వికల్పాత్తత్ స్పర్శనేవా నిధానమనిధానం వా కార్యమిత్యర్థః ॥ బోధాయనోఽపి ॥ తైజసం చేదథోచ్ఛిష్టం స్యాత్తత ఉదస్యాచమ్యాద్భిః ప్రోక్షయేద్విపరీతమన్యత్రేతి ఉదస్య, నిధాయేత్యర్థః. విపరీతం, అనుదస్యేతి యావత్ అభ్యవహార్య మనిక్షిప్య తద్ద్రవ్యమాచమ్య ప్రచరన్ పునః ॥ అభ్యవహార్యేషు, అన్నపానాదిషు - ప్రచరన్, పరివేషణం కుర్వన్నిత్యర్థః ॥ బృహస్పతిరపి ॥ ప్రచరన్నన్నపానేషు యదోచ్ఛిష్టముపస్పృశేత్ ॥ భూమౌ నిధాయ తద్ద్రవ్య మాచమ్య శుచితామియాత్ ॥ గౌతమోఽపి ॥ ద్రవ్యహస్త ఉచ్ఛిష్టో నిధాయాచామేదితి- ద్రవ్యమభ్యవహార్యం॥ అత్ర విశేషమాహతుః శఙ్ఖలిఖితౌ ॥ ద్రవ్యహస్త ఉచ్ఛిష్టో నిధాయాచమ్యాభ్యుక్షేద్ద్రవ్యమితి. హారీతోఽపి ॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టే ద్రవ్యహస్తః కథంచన। భూమౌ నిధాయ తద్ద్రవ్య మాచమ్యాభ్యుక్షణాచ్ఛుచిరితి ॥ ద్రవ్యస్యైవ సాక్షాదుచ్ఛిష్టత్వే తత్పరిత్యాగమాహ వసిష్ఠః ॥ ఉచ్ఛిష్టే గురోరభోజ్యం, స్వయముచ్ఛిష్టోపహతం చేతి. పక్వాన్నమాదాయ మూత్రాది కరణే శుద్ధిమాహాపస్తంబః ॥ భూమౌ నిక్షిప్య తద్ద్రవ్యం శౌచం కృత్వా యథావిధి। ఉక్స గోఽపాన్నపక్వాన్నముపస్పృశ్య తతశ్శుచిరితి॥ ఏతచ్చాపద్యశక్యాన్నాది ద్రవ్యవిషయం, అర్ణవోదకా రాత్రౌ చోరవ్యాఘ్రాకులే పథి కృత్వా మూత్రపురీషం వా ద్రవ్యహస్తేన న దూష్యంతీతి ॥ మార్కండేయస్తు శౌచమప్యనిధాయైవ కార్యమిత్యాహ ॥ పక్వాన్నం తు గృహీత్వైవ మూత్రోచ్చారం కరోతి యః ॥ అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యమఙ్కే కృత్వా సమాహితః। శౌచం కృత్వా యథాన్యాయముపస్పృశ్య యథావిధి ॥ అన్నమభ్యుక్షయేచ్చైనముద్ధృత్యార్కస్య దర్శయేత్ । త్యక్త్వా తద్గ్రాసమాత్రం వా శేషం శుద్ధమవాప్నుయాదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వస్త్రాదిసహిత ఉచ్ఛిష్టశ్చేత్తదాలభ్యాఙ్గే నిధాయ తత్సహితమాచాంతశ్చేన్నిధాయ వాఽఽచమ్య వస్త్రాది ప్రోక్షయేత్. అన్నపానాదిహస్త ఉచ్ఛిష్టశ్చేన్నిధాయాచమ్య ప్రోక్షయేత్ —— రక్షా

శక్తౌతదాలభ్యాంగానిధాయవాఽచమనేనకుర్యాత్పరివేషణం కుర్వన్నుచ్ఛిష్ట స్పర్శేఽన్నంనిధాయాచమ్యపరివేష్యాత్. పరివేషణంకుర్వన్మూత్రాద్యుచ్ఛిష్టశ్చేదన్నాది నిధాయశౌచాచమనే కృత్వాఽన్నాదికం ప్రోక్ష్యాగ్నౌమరణంవా సంస్పృశ్యపరివిష్యాత్పరివేషణేరజోదృష్టానత్యాగఇతి. ఏవముక్తలక్షణస్యాచమనస్య ప్రశంసామాహ వ్యాఘ్రపాదః ॥ ఏవంతుబ్రాహ్మణోనిత్యముపస్పర్శనమాచరేత్ ॥ బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతం జగత్సం పరితర్పయేత్ ॥ ఆచమనాకరణేప్రత్యవాయః ॥ ఆచమనా కరణేప్రత్యవాయో దర్శితః ॥ స్మృతిచంద్రికాయాం ॥యఃక్రియాః కురుతే మోహాదనాచమ్యైవనాస్తికః । భవంతిహివృథాతస్యక్రియాస్సర్వానసంశయఇతి॥ *

ఇత్యాచమనప్రకరణమ్.

—* దంతధావనమ్. *—

అథదంతధావనవిధిః ॥ తత్రఅత్రిః ॥ ముఖ్యేపర్యుషితేనిత్యం భవత్యప్రయతోనరః । తదాద్రికాష్ఠంశుష్కంవాభక్షయేద్దంతధావనమ్॥భరద్వాజః ॥ ప్రక్షాళ్యచరణౌహస్తౌముఖంచాథయథావిధి । ఆచమ్యప్రాఙ్ముఖస్థిత్వాదంతధావనమాచరేత్ ॥ మధురిత్యాది మంత్రోయం ముఖ్యశ్శాఖాభిమంత్రణే । తృత్వాభిమంత్రణంతూష్ణీంవృథాస్యాద్దంతధావనమ్॥ అస్యప్రజాపతిఋషిశ్ఛందోనుష్టుప్ వనస్పతిః । దేవతేతివ్యాదిస్మృత్వామంత్రాంతరం భిభవేద్బుధః ॥ బోధాయనః ॥ ఉత్థాయనేత్రేప్రక్షాళ్యశుచిర్భూత్వాసమాహితః । పరిజప్యచమంత్రేణ భక్షయేద్దంతధావనమ్ ॥ మంత్రోపి ఆయుర్బలంయశోవర్చః ప్రజాఃపశువసూనిచ । బ్రహ్మప్రజ్ఞాంచమేధాంచత్వన్నోదేహివనస్పతే ఇతి । అభిమంత్ర్యహ్యవాంశాఖాంమంత్రేణానేనవైద్విజః । అథఊర్ధ్వాంక్రమేణైవధావయేచ్చాఖయాతథా ॥వామభాగంసమారభ్యప్రాదక్షిణ్యక్రమేణతు ॥ వ్యాసః । ప్రక్షాళ్యపాదౌహస్తౌచ ము

ఖంచాప్యస్సమాహితః । దక్షిణంబాహుముద్ధృత్య కృత్వాజాన్వంతరం త
తః ॥ ఆచమ్య ప్రాఙ్ముఖః పశ్చాద్దంతధావనమాచరేత్॥ శాండిల్యః ॥ బా
హుంజాన్వంతరంకృత్వా కుక్కుటాసనసంస్థితః । తర్పణాచమనాల్లేఖ్యాదం
తధావనమాచరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శరీరచింతాంనిర్వర్త్య కృతశౌచవి
ధిర్ద్విజః । ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత దంతధావనపూర్వకమ్॥ కంటకిక్షీర
వృక్షాణాంద్వాదశాంగులసమ్మితమ్ ॥ కనిష్ఠికాగ్రవత్ స్థూలం పూర్వార్ధ
కృతకూర్చకమ్॥ దంతధావనముద్దిష్టంజిహ్వోల్లేఖనికాతథేతి॥ విష్ణుః ॥ విత
స్తిమాత్రమృదుచకీటాదిభిరదూషితమ్। ప్రాఙ్ముఖశ్చోపవిష్టస్తుభక్షయేద్ద్వా
గ్యతస్త్వరఇతి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ శాఖాంవిహాయ్యతస్యాస్తుభాగనైకేనమా
ర్జయేత్ । జిహ్వాంతతోద్వితీయేనగృహస్థశ్చయతిస్తథేతి ॥ దంతధావన
కాష్ఠాని ॥ హారీతః ॥ సర్వేకంటకినఃపుణ్యాః క్షీరిణశ్చయశస్కరాః । అ
ష్టాంగులేనమానేనదంతకాష్ఠమిహోచ్యతే ॥ ప్రాదేశమథవా తేనదంతాన్
సర్వాన్విశోధయేత్ । ఖాదిరశ్చకదంబశ్చకరజఃకురువస్తథా॥ మృత్స్నవే
ణుశ్చపృశ్నిచజంబూనింబస్తథైవచ ॥ అపామార్గశ్చబిల్వశ్చ అర్కశ్చో
దుంబరస్తథా । ఏతేప్రశస్తాఃకథితాదంతధావనకర్మణి॥ శౌనకః॥ విజ్ఞా
తవృక్షంత్వక్షుణ్ణాగ్రమృజుమగ్రంథవర్జితమ్ । సత్వక్తుదంతకాష్ఠంస్యాత్త
దగ్రేణప్రధావయేత్॥ అంగిరాః॥ ఆమ్రపున్నాగబిల్వానామపామార్గశిరీ
షయోః।ప్రాతరుత్థాయవాగ్యతోదంతధావనమాచరేదితివ్యాసః।ప్రక్షాల్య
దంతకాష్ఠంవైభక్షయేత్తువిధానతః । మధ్యాంగులిసమస్థౌల్యంద్వాదశాంగు
లిసమ్మితమ్॥ సత్వచందంతకాష్ఠంస్యాత్తదగ్రేణచధావయేత్ । క్షీరవృక్షస
ముద్భూతమ్మాలతీసంభవంశుభమ్ ॥ అపామార్గంచబిల్వంచకరవీరం వి
శేషతః । తిక్తంకషాయసహితం సుగంధికటుకాన్వితమ్ ॥ క్షీరిణోవృక్ష
గుల్మాదీన్ భక్షయేద్దంతధావనమ్ । వర్జయిత్వానిషిద్ధాని గృహీత్వైకం
యథోదితమ్ ॥ పరిహృత్యదినంపాపంధావయేత్తుయథావిధి । నోత్పాట్యే
ద్దంతకాష్ఠంతునాంగుల్యాధావయేత్క్వచిత్ ॥ ప్రక్షాల్య భఙ్క్త్వాతజ్జ

న్యాసుచౌదేశేసమాహితః ॥ అత్రిః ॥ అంగుల్యాదంతకాష్ఠంచప్రత్యక్ష
లవణంతథా । మృత్తికాభక్షణంచైవతుల్యంగోమాంసభక్షణే॥ ఉశనాః॥ నాం
గుళీభిర్దంతాన్ప్రక్షాళయేదితి ॥ విష్ణుః । సుసూక్ష్మంసూక్ష్మదంతస్యమధ్య
దంతస్యమధ్యమం । స్థూలంవిషమదంతస్యత్రివిధందంతధావనమ్ ॥ ద్వాద
శాంగుళికంవిప్రేకాష్ఠమాహుర్మనీషిణః । క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతీనాం న
వషట్చతురంగుళం ॥ దశాంగులంతువిప్రాణాంక్షత్రియాణాంనవాంగుళం।
అష్టాంగుళంతువైశ్యానాంశూద్రాణాంసప్తసమ్మితం ॥ చతురంగుళమా
నంతునారీణాంనాత్రసంశయఇతి ॥ మార్కండేయః ॥ వజ్రాసనార్కఖది
రకరవీరాంశ్చభక్షయేత్ । జాత్యంచబిల్వఖదిరంమూలంతుకకుభస్యచ॥ అ
రిమేదంప్రియంగుంచకంటకిన్యస్తథైవచ । వటాసనార్కఖదిరకరంజ కరవీర
సర్జదాడిమాపామార్గమాలతీకకుభబిల్వానామన్యతమం భక్షయేదితిభా
వః ॥ ఏతేషుఫలమాహగర్గః ॥ సర్జేనధైర్యం వటేదీప్తిఃకరంజేవిజయో
రణే ॥ ప్లక్షేచైవార్థసంపత్తిర్బదర్యాంమధురస్వరః । ఖదిరేచైవసౌగం
ధ్యంబిల్వేతువిపులంధనం ॥ ఔదుంబరేణవాక్సిద్ధిర్బంధూకేచదృఢాశ్రుతిః॥
వజ్రేచకీర్తిసౌభాగ్యం పాలాశేసిద్ధిరుత్తమా ॥ కదంబేచసదాలక్ష్మీరారో
గ్యమేవచ । అపామార్గేధృతిర్మేధాప్రజ్ఞాశక్తిర్వపుశ్శుచిః ॥ ఆ
యుష్యంయశోలక్ష్మీస్సౌభాగ్యంచోపజాయతే। అర్కేణదంతరోగాంస్తు
బీజపూరేణతువ్యథాం ॥ కకుభేనతథాయుష్యంతథాపలితవర్జితః । దాడి
మేసింధువారేచతుల్యకేకటకేతథా॥ జాత్యాచకరమర్దేనచదుస్స్వప్నంచైవనా
శయేత్ ॥ మార్కండేయః ॥ సర్వేకంటకినఃపుణ్యాః క్షీరిణశ్చయశస్వి
నః । ఉదుంబరేణవాక్శుద్ధింలభేత్ప్లక్షేణవైధనమ్ ॥ అర్జునేన నిరో
గత్వంవటేనమహతీంశ్రియమ్ । అపామార్గేణసర్వసిద్ధిం స్త్రీవశ్యంచప్రియం
గుణైః ॥ వేణునావాప్నుయాద్గాశ్చరాజవృక్షాజ్జయంలభేత్ । చూతేన
నృపపూజాస్యాత్సౌభాగ్యంపనసేనతు॥ దీర్ఘాయుర్జంబునాచేష్టసిద్ధిస్స్యాచ్చ
దీర్ఘజంబునా । అయంకంటకవృక్షాత్తువశ్యంవైకంటకాల్లభేత్ । ఆరోగ్యం

కర్ణికారేణ కాపంత్యా శౌర్యముత్తమమ్ ॥ అశోకేనవిశోకస్స్యాల్ల్పవర్గాద్భ్రిహ్మవర్జనమ్ । ఖాదిరాదఖిలాన్ కామాన్ లభేదతిశయం మహాన్ ॥ వాగ్యతోనిమ్బజేద్దంతాంస్తం దంతమాంసం నపీడయేత్ । జిహ్వామలంసముచితందంతాంతరితమేవచ ॥ ప్రక్షాల్యాముత్సృజేత్కాష్ఠం మృజేద్ద్విశితతశ్చచా । దంతధావనకాష్ఠం తు యేనోత్సృష్టం తదంతతః ॥ సమ్ముఖ్యాహరమాప్నోతి పతత్యభిముఖం యదీతి ॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రక్షాల్యతు శుచౌ దేశే దంతధావన ముత్సృజేత్ । పతితేఽభిముఖే సమ్యక్ భోజ్యమాప్నోత్యభీప్సితమితి సర్వం ॥ వర్జయేద్దంతకాష్ఠాని వర్జనీయాని నిత్యశః । వర్జయేచ్ఛాస్త్రదుష్టాని పర్వస్వపిచవర్జయేదితి॥ *

—* వర్జనీయదంతకాష్ఠాని. *—

వర్జనీయానాషామారభ్యం చేమః ॥ శల్మల్యశ్వత్థభవ్యానాం తండకింశుకయోరపి ॥ కోవిదారశమీపీలుశ్లేష్మాతకవిభీతకాన్ । వర్జయేద్దంతకాష్ఠేషు గమలుం క్రముకం తథా ॥ ఉశనాః ॥ దక్షిణాభిముఖేనాద్యాస్తిలబంధూకదంబకమ్ । తిందుకేంగుదబంధూక మేవామలకబల్బజమ్ ॥ కాపసిందంతకాష్ఠంచ విష్ణోరపిహరేచ్ఛ్రియమ్। నభక్షయేత పాలాశం కాపసింశాకమేవచ ॥ ఏతానిభక్షయేద్యస్తు క్షీణపుణ్యస్సవైనర ఇతి ॥ హారీతోపి॥ కాలేయపాలాశకోవిదారశ్లేష్మాతకబిల్వకాశాతకవృక్షనిగుండీశిరీష మాలతీకరవీరబదరీకరంజవేణువర్జ్యమితి ॥ గర్గః ॥ కుశంకాశం పలాశంచ శింశుపాంయస్తుభక్షయేత్ ।. తావద్భవతిచండాలోయావద్గాంనైవపశ్యతి ॥ వసిష్ఠః ॥ అజ్ఞాతపూర్వాణిచ దంతకాష్ఠాన్యదాన్యపత్రైశ్చసమన్వితాని । నయుగ్మపర్వాణినపాటితానినచార్ద్రశుష్కాణి వినాత్వచా వేతి॥ చంద్రికాయామ్ ॥ త్యాజ్యంసపత్రమజ్ఞాతమూర్ధ్వంశుష్కంచ పాటితమ్। త్వక్ఛిన్నంరంధ్రసంయుక్తంతథాపాలాశకింశుపమితి॥ స్మృత్యర్థసారే॥ శాల్మల్యరిభవ్యకింశుకపీలు కరవీరభీతకగుగ్గులువకాంబష్ఠతిందుక మధుకేందుకద్రుషరగ పారిభద్రామ్లికాశ్చవర్జ్యాః ॥ ఆసనేశయనేయానేపాదుకేదంత

ధావనే ॥ పాలాశాశ్వత్థకౌ వర్జ్యౌ సర్వేష్వపి చ కర్మస్వితి॥ దేవలః ॥ ఆ
సనాని న కుర్వీత మృత్తికాశ్వత్థగోమయైః। పాలాశేన విశేషేణ దంతధావనమే
వచ ॥ ఆపస్తంబోఽపి॥ పాలాశమాసనం పాదుకే దంతప్రక్షాళనంచ వర్జయే
దితి ॥ ఏతేషు కేషుచిద్విహితత్వాత్ప్రతిషిద్ధత్వాచ్చ వికల్పో వేదితవ్యః ॥ తథా
చ స్మృత్యర్థసారే॥ కోవిదార శమీకార శ్లేష్మాతక పలాశకాః। నిర్గుండీ
శింశుపా శాఖాః కదంబకకుశావటాః ॥ విహితాః ప్రతిషిద్ధాస్స్యురిమే తస్మా
ద్వికల్పితా ఇతి ॥ పారిజాతే ॥ తృణరాజసముత్పన్నైర్యః కుర్యాద్దంతధా
వనమ్ । నరశ్చండాలయోనిస్స్యాద్యావద్గంగాం నైవ పశ్యతి॥ గుడకం తాలహిం
తాలకేతక్యశ్చ మహద్వటః ॥ ఖర్జూరో నారికేళశ్చ సప్తైతే తృణరాజ
కాః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తృణరాజాహ్వయస్తాలో నారికేళస్తులాంగలిః । ఖ
ర్జూరః కేతకీపూగః హింతాలక మహావట ఇతి ॥ అత్ర దిఙ్నియమమాహ మా
ర్కండేయః ॥ ఉదఙ్ముఖః ప్రాఙ్ముఖో వా కషాయం తిక్తకం తథేతి । దంతకా
ష్ఠం భక్షయేదితి శేషః॥ ఆశ్వలాయనః ॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖ ఆసీనః ప్రాగుద
ఙ్ముఖ ఏవ వా । దంతానాం ధావనం కుర్యాత్ వాగ్యతః సోమదిఙ్ముఖః ॥ ప్ర
క్షాళ్య భక్షయిత్వా తజ్జహ్యాచ్ఛుచౌ దేశే సమాహిత ఇతి। మార్కండేయః ॥ ప్రతీ
చీం దక్షిణాశాంచ వర్జయేద్దంతధావనే ॥ కాత్యాయనః ॥ పూర్వాము
ఖే ధృతిం వింద్యాచ్ఛరీరారోగ్యమేవ చ। దక్షిణేన తథా క్రౌర్యం పశ్చిమేన పరా
జయమ్ ॥ ఉత్తరేణ గవాం నాశం స్త్రీణాం పరిజనస్య చ । పూర్వోత్తరే
తు దిగ్భాగే సర్వాన్కామానవాప్నుయాదితి ॥ కాలనియమమాహ మార్కం
డేయః ॥ ప్రాతర్భుజ్యాచ్చ యతవాగ్భక్షయేద్దంతధావనమ్ । ప్రక్షాళ్య భ
క్షయేత్పూర్వం ప్రక్షాళ్యైవ చ తం త్యజేత్। యత్తు వ్యాసేనోక్తమ్ ॥ యో
మోహాత్స్నానవేళాయాం భక్షయేద్దంతధావనం । నిరాశాస్తస్య గచ్ఛంతి
దేవతాః పితృభిస్సహేతి । తన్మధ్యాహ్నస్నానవిషయం ॥ ప్రాతస్స్నానం
తు కర్తవ్యం దంతధావనపూర్వకమ్ ఇతి దక్షస్మరణాత్ ॥ అత్ర వర్జ్యకా
ష్ఠమాహ నిష్ఠః ॥ ప్రతిపత్పర్వషష్ఠీషు చతుర్దశ్యష్టమీషు చ । నవమ్యాం

ధానువారేచదంతకాష్ఠంవివర్జయేత్ ఇతి ॥ యమోఽపి ॥ చతుర్దశ్యష్ట
మీదర్శపూర్ణమాసంక్రమో రవేః । ఏషు స్త్రీతైలమాంసాని దంతకాష్ఠం
చవర్జయేదితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీషు నవమ్యామష్టమీతి
థౌ । దంతానాంకాష్ఠసంయోగో దహత్యాసప్తమంకులం ॥ శ్రాద్ధేజన్మదినే
చైవ వివాహేఽజీర్ణదూషితే । వ్రతేచైవోపవాసేచ వర్జయేద్దంతధా
వనమితి॥ వ్యాసోఽపి॥ శ్రాద్ధేయజ్ఞేచనియమే పత్యౌచప్రోషితేరవేః । వారే
పాతేచసంక్రాంతౌనందాఘూతేఽష్టపర్వసు । తైలాభ్యంగంరతింమాంసం
దంతకాష్ఠంచవర్జయేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అష్టమ్యాంచ చతుర్దశ్యాం
పంచదశ్యాంత్రిజన్మని । తైలంమాంసంవ్యవాయంచ దంతకాష్ఠంచ వర్జ
యేదితి ॥ మాధవీయే ॥ శ్రాద్ధేయజ్ఞేవనియమే నాద్యాత్ప్రోషితభర్తృ
కా । శ్రాద్ధేకర్తుః సనిషేధోఽత్ర నతుభోక్తుః కదాచనేతి॥ స్మృత్యర్థసారే॥
ఉపవాసదినేయోవై దంతధావనకృన్నరః।సఘోరంనరకంయాతి వ్యాఘ్రభ
క్షంచతుర్యుగమ్ ॥ స్త్రియాఃవిశేషమాహ ॥ దంతధావనే ప్రాయశ్చిత్తము
క్తం ॥ విష్ణురహస్యే ॥ శ్రాద్ధోపవాసదివసేఖాదిత్వాదంతధావనమ్। గా
యత్ర్యాశతసంపూతమంబుప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥ గార్గ్యః ॥ దంతకాష్ఠే
త్వమావాస్యాంతైలాభ్యంగేచతుర్దశీ । అష్టమీ గ్రామ్యధర్మేచ జ్వలంత
మపిపాతయేత్ ॥ గ్రామ్యధర్మో మైథునం ॥ స్త్రీసంగంఖాదనంపానంస్వా
ధ్యాయం క్షురకర్మచ । నకుర్యాద్దంతకాష్ఠంచ తైలేచశిరసిస్థితే। వ్యాసః॥
నద్యాందేవాలయేగోష్ఠే శ్మశానేజలమధ్యకే । యాగస్థానేషు చౌ దేశేనాచ
రేద్దంతధావనమ్। శౌనకః ॥ అమాయాం-తునచాస్త్రీయా ద్దంతకాష్ఠం కథం
చన।దంతాన్ప్రక్షాల్యవిప్రస్తు హ్యాచేత్తదమంత్రకమ్॥ అలాభేదంతకాష్ఠా
నాంప్రతిషిద్ధదినేష్వపి।అపాంద్వాదశగండూషైర్ముఖశుద్ధిర్భవిష్యతి। వ్యా
సః ॥ ప్రతిపద్దర్శషష్ఠీషు నవమ్యాందంతధావనమ్ । పర్ణైరన్యత్ర కా
ష్ఠైస్తుజిహ్వోల్లేఖః సదైవతు ॥ అన్యత్రఅప్రతిషిద్ధదినేషు-సదా నిషిద్ధేష్వపి
కాష్ఠైర్నైవజిహ్వోల్లేఖః కార్యఇత్యర్థః ॥ పైఠీనసిః ॥ తృణ పర్ణోదక

కేనాంగుళ్యావా దంతాన్ ధావయేత్ప్రదేశినీవర్జమితి ॥ ప్రదేశినీగ్రహ
ణం నిషిద్ధాంగుళ్యుపలక్షణార్థం ఇత్యవిరోధ ఇతి స్మృతిచంద్రికాయాం వ్య
వస్థాపితం ॥ స్మృత్యర్థసారే । అంగుళ్యా ధావయేద్దంతాన్ వర్జయేత్తు
ప్రదేశినీమ్ । మధ్యమానామికాంగుష్ఠైర్దంతదార్వో భవత్యపీతి ॥ కాలాద
ర్శే ॥ అలాభేవానిషిద్ధేవా కాష్ఠానాం దంతధావనమ్ । పర్ణేనైవ విశుద్ధే
నజిహ్వోల్లేఖంచ కారయేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ తృణపర్ణైః సదా కుర్యా
దమామేకాదశీం వినా । తయోరపి నకుర్వీత జంబుప్లక్షామ్రపర్ణకైః ॥ విధ
వాపత్యకాబ్రహ్మచారిణాం నాస్యశోధనమితి ॥ భరద్వాజః ॥ యావంతోని
యమాః ప్రోక్తాః ద్విజశ్రేష్ఠస్య భుంజతః । తావంతః ప్రేత్యకర్తవ్యా దం
తధావనకర్మణి ॥ ముఖశుద్ధిం ప్రయత్నేన కృత్వైవాహ ద్విజాతయః ॥ ప్రా
తస్సంధ్యాముపాసీత తాం వినా నశుచిర్భవేదితి ॥ *

—* స్నానవిధిః. *—

తత్ర శౌనకః ॥ ప్రాతరాచమనం కృత్వా శౌచం కృత్వా యథార్థవత్ । అం
తఃశౌచం తతః కృత్వా ప్రాతస్స్నానం సమాచరేత్ ఇతి ॥ అత్రాచమనం కృత్వేతి
దంతశౌచేపి సంబధ్యతే ॥ తథా కూర్మపురాణం ॥ ప్రక్షాళ్య దంతకాష్ఠం వై భ
క్షయిత్వా విధానతః । ఆచమ్య ప్రయతో నిత్యం ప్రాతస్స్నానం సమాచరేదితి ॥
వ్యాసోపి ॥ ప్రాతఃకాలే తు సంప్రాప్తే కృత్వా చావశ్యకం బుధః । స్నాయా
న్నదీషు శుద్ధాసు శౌచం కృత్వా యథావిధీతి ॥ జాబాలిః ॥ సతతం ప్రాతరు
త్థాయ దంతధావనపూర్వకమ్ । ఆచరేదుషసి స్నానం తర్పయేద్దేవమాను
షాన్ ఇతి ॥ స్నానం ప్రశంసతి యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అగమ్యాగమనాత్
స్నాయాత్ పాపేభ్యశ్చ ప్రతిగ్రహాత్ । రహస్యాచరితాత్పాపా న్ము
చ్యతే స్నానమాచరన్ ॥ మాన్యప్రసాదజనకం రూపసౌభాగ్యవర్ధనమ్ ।
శోకదుస్స్వప్నహం స్నానం మోక్షదం హ్లాదనం తథా ॥ స్నానమూలాః క్రియాః స
ర్వాః శ్రుతిస్మృత్యుదితా నృణామ్ । తస్మాత్స్నానం నిషేవేత శ్రీపుష్ట్యారో

గ్యవర్ధనం ॥ యామ్యాంహియాతనాదుఃఖం నిత్యస్నాయీనపశ్యతీతి॥ సత్య వ్రతోపి ॥ బాల్యంరూపయశోధర్మాఙ్జ్ఞానమాయుఃసుఖంధృతిం। ఆరోగ్యం పరమాప్నోతి సమ్యక్స్నానేనమానవ ఇతి ॥ దక్షః ॥ క్షుభ్యంతిహి సుప్తస్య ఇంద్రియాణిస్రవంతిచ । అంగానిసమతాంయాంతిఉత్తమాన్యపి రాస్తథా ॥ అత్యంతమలినఃకాయోనవఛిద్రసమన్వితః । స్రవత్యేవదివారాత్రం ప్రాతస్స్నానం విశోధనమ్ ॥ ప్రాతఃస్నానంప్రశంసంతి ఆర్యాః॥ అస్నాత్వా నాచరేత్కర్మ జపహోమాదికించన ॥ సర్వం హంతి విశుద్ధాత్మా ప్రాతస్స్నానేన దుష్కృతమ్। ప్రాతరుత్థాయయోవిప్రః సంధ్యాస్నానంసమాచరేత్ ॥ సప్తజన్మకృతంపాపంత్రిభిర్వర్షైర్వ్యపోహతి ॥ గుణాదశస్నానపరస్య పుంసోరూపంచతేజశ్చబలంచశౌచం॥ ఆయుష్యమారోగ్యమలోలుపత్వం దుస్స్వప్ననాశశ్చ ధృతిశ్చ మేధా । ఉషస్యుషసియస్స్నానంసంధ్యాయాముదితేపివా ॥ ప్రాజాపత్యేనతత్తుల్యంమహాపాతకనాశనమ్ ॥ అత్రిః ॥ అస్నాతాశీమలంభుఙ్క్తే హ్యజపః పూయశోణితమ్ । అహుతాశీక్రిమింభుఙ్క్తే అదాతావిషమశ్నుతే ॥ వ్యాసోపి॥ ప్రాతస్స్నానేనశుద్ధాస్స్యుఃయేపిపాపకృతోజనాః తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన స్నానంప్రాతఃసమాచరేత్ ॥ ఋషిభిర్విహితంనిత్యంప్రాతస్స్నానంనసంశయః । ముఖేసుప్తస్యసతతం లాలాద్యాః సంస్రవంతిహి ॥ తతోవైనాచరేత్కర్మహ్యకృత్వాస్నానమాదితః। అలక్ష్మీఃకాలకర్ణంచదుస్స్వప్నందుర్విచిన్తథా॥ ప్రాతస్స్నానేనపాపానిపూయంతేనాత్రసంశయః। నహిస్నానంవినాపుంసాంప్రాశస్త్యంకర్మసుస్మృతం॥హోమేజప్యేవిశేషేణతత్స్నానంచసమాచరేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ సంశోధ్యదంతమాచమ్యవిధివత్స్నానమాచరేత్ । స్నానమూలాః క్రియాస్సర్వాః శ్రుతిస్మృతిసమీరితాః ॥ అస్నాతస్తుపుమాన్నార్హో జపహోమాదికర్మసు । ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోస్స్నానంవానప్రస్థగృహస్థయోః ॥ యతేస్త్రిషవణంస్నానంసకృచ్చబ్రహ్మచారిణామ్ । సర్వేషామపిసకృత్తుకుర్యుః అశక్తౌచోదకంవినా ॥

నముఖ్యేచాంబుసద్భావే గథాగాత్రంహితద్భవేత్ । స్నానంచ సర్వవర్ణా
నాం కార్యంశౌచపురస్సరమితి ॥ వ్యాఘ్రపాదోపి॥ ప్రాతస్స్నాయీ భ
వేన్నిత్యంమధ్యస్నాయీభవేదితి ॥ శౌనకః॥ ఉభయోస్సంధ్యయోస్స్నానం
బ్రాహ్మణైశ్చగృహాశ్రితైః। తిసృష్వపిచసంధ్యాసు స్నాతవ్యంతుతపస్విభిః॥
కాత్యాయనోపి ॥ యథాహనితథా ప్రాతర్నిత్యస్నాయీదతంద్రితః । దం
తాన్ప్రక్షాళ్యనద్యాదౌగృహేవాచేత్తదమంత్రకమితి ॥ అత్రసంక్షేపోభిప్రే
తః॥యతఃసఏవాహ ॥ అల్పత్వాద్ధోమకాలస్యబహుత్వాత్స్నానకర్మణః।
ప్రాతస్స్నానప్రకారశ్చచతుర్వింశతిమతేదర్శితః। స్నానమబ్దైవతైర్మంత్రైః
వారుణైశ్చతృచాసహ । కుర్యాద్వ్యాహృతిభిర్వాథ యత్కించేదత్రచాపి
చ ॥ ద్రుపదాదివేతిస్నాయాజ్జంబుకాయేతివాపునః । పుణ్యానిచ స్మరేత్తీ
ర్థాన్యృషీనామనుసిరబ్రవీదితి ॥ శౌనకః ॥ జలమధ్యస్థితోవిప్రః శుద్ధభావో
హరింస్మరేత్ । స్నాత్వాచాంతోవారిమగ్నః త్రిః పఠేదఘమర్షణమ్॥
ధ్యాయేన్నారాయణందేవంస్నానాదిషుచకర్మసు । ప్రాయశ్చిత్తేషు సర్వే
షు ముచ్యతేదుష్కృతాత్ ప్రమాన్ ॥ శేషోపి ॥ ధ్యాయేన్నారాయణందే
వంస్నానాదిషుచకర్మసు । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి నచేహాసమజాయతే।
హారీతోపి ॥ సోంతర్జలంప్రవిశ్యాథవాగ్యతోనియమేహాని । హంసంస్మృ
త్వాచమనసామజ్జయేచ్చోరవజ్జలమితి॥ మజ్జయేచ్ఛరీరమితి శేషః॥ వ్యాసోపి॥
ఆపోనారాఇతిప్రోక్తాస్స్నాయాదస్యాయనంపునః । తస్మాన్నారాయణం
దేవంస్నానకాలేస్మరేద్బుధ ఇతి ॥ అఖండదర్శే ॥ అప్రాయత్యంనిహంత్యే
వస్నానేనైకేనమానవః । ద్వితీయేననిమజ్జేననిర్మలత్వంలభేద్ధ్రువమ్ ॥ తృ
తీయేనాపితృప్తిస్స్యాన్నిమజ్జనఫలంత్విదమితి ॥ ఆచారసారే॥ ప్రాతస్స్థిరా
వగాహనమప్యేవ వాక్యేన మార్జనంచవ్యాహృతీభిరేవ ॥ ప్రాణాయా
మోద్రుపదమూర్త్వేతిస్మృత్యర్థసారే ॥ సంకల్పంసూక్తపఠనంమార్జనం
చాఘమర్షణమ్ । దేవతాతర్పణంచైవస్నానంపంచాంగముచ్యతే ॥ ఇద
మాపః ప్రవహతేతివ్యాహృతీభిర్జలాభిమంత్రణం ॥ ఆపోహిష్ఠేతిమార్జ

నం ॥ దృపవాదిచేద్గాయత్రీంతద్విష్ణోః ప్రణవైరఘమర్షణేనైవస్నానత్రయ
మితి ॥ స్మృత్యర్థసారేతు ॥ ప్రాతస్స్నానం సదాకుర్యాదస్మిన్నైవాతు
రస్సదా । పాదౌముఖంచప్రక్షాళ్య సావిత్రీంప్రణవంస్మరేత్ ॥ శిఖాంబధ్వా
చమ్యతటంప్రోక్ష్యదర్భాదీన్నిధాయదక్షపాణిజలంనత్వాప్రణతాంజలిః
ప్రాఙ్ముఖోవగాహ్యకష్టాదినిమృజ్యస్నాత్వాద్విరాచమ్యదర్భపాణిరాపో
హిష్ఠాద్యైరబ్దైవతైర్మార్జనంకృత్వాఘమర్షణంకుర్యాత్ ॥ పునస్స్నా
త్వాద్విరాచమ్య తర్పణంకుర్యాదితి ॥ అప్రవాసోదకస్నానం విప్రపాదా
వనేజనమ్ । గాయత్ర్యాజపమర్ఘ్యంచ ఆదిత్యాభిముఖంచరేత్ ॥ స్రోత
సోభిముఖంస్నాయాత్ మార్జనేచాఘమర్షణే । అన్యత్రాభి ముఖోరా
త్రావగ్నేః ప్రాఙ్ముఖఏవవ । సంధ్యాముఖస్తుసంధ్యాయాంప్రైవాఙ్ముఖస్త
ర్థైవచ ॥ కాలనియమమాహజాబాలిః ॥ ఆచరేదుషసిస్నానం తర్పణయే
ద్దేవమానుషానితి ॥ విష్ణురపి ॥ ప్రాతస్స్నాయాదరుణకరగ్రస్తాం ప్రాచీ
మవలోక్యేతి ॥ అరుణోదయ లక్షణమాహ నారదః ॥ చతస్రోఘటికాః
ప్రాతఃఅరుణోదయనిశ్చయఇతి ॥ స్కాందేపి ॥ ఉదయాత్ప్రాక్చతస్రస్తు
నాడికాహ్యరుణోదయః । తత్రస్నానంప్రశస్తంస్యాత్ సహిపుణ్యతమస్స్మృ
తఇతి ॥ యత్తుచతుర్వింశతిమతేభిహితం ॥ ఉషస్యుషసియస్స్నానంసంధ్యా
యాముదితేపివా । ప్రాజాపత్యేనతత్తుల్యంసర్వపాపప్రణాశనమితి ॥ తస్యా
ర్థస్స్మృతిచంద్రికామాధవీయయోర్వర్ణితః ॥ యత్సంధ్యాయాం స్నా
నంతదుషస్యుషసి । యదర్కోదితే ఉదయాభిముఖఇత్యర్థః ॥ ఉదయస్య
చవిధిచోదనే ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాతస్సహ గోమయేన కుర్యా
న్మృదామధ్యందినేసాయంశుక్లాభిరద్భిర్నప్రాతస్స్నానాత్ప్రాక్సంధ్యా ము
పాసీతఇతి ॥ దక్షోపి ॥ స్నానమూలాఃక్రియాస్సర్వాఃసంధ్యోపాసన మేవ
చ। తస్మాత్సర్వప్రయత్నేనస్నానంకుర్యాత్సమాహిత ఇతి ॥ యద్యేవంత
ర్హి । తద్వచనస్యబలాదేవసంధ్యాప్యుత్కృష్యతాంఏవం ॥ సంధ్యాంసం
ధ్యాముపాసీతస్నానగర్వాద్గతేరవాఇతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యేనతన్నిషేధ

స్మరణాత్ తథా॥ రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సంధ్యాదిః కాల ఉచ్యతే। దర్శనా
ద్రవిరేఖాయాహ్యాస్తగో మునిభిస్స్మృత ఇతి॥ దక్షేణ కాలః యమోభిహితః॥
రవిరేఖాయా దర్శనాదుపలక్షితః కాలః సంధ్యాంత ఇత్యర్థః॥ అతఉచి
తేపి వేశ్యస్య ఉదయాభిముఖ ఇత్యేవార్థోయుక్త ఇతి॥ దక్షః॥ స్నాత్వా
చమేద్యతో విప్రః పాదౌ కృత్వా జలే స్థలే। ఉభయోరప్యసౌ శుద్ధః తతః కర్మ
క్షమో భవేత్॥ విన్యస్య దక్షిణం పాదం జలే వామపదం బహిః। ఉపవీతీ సమా
చామేద్విధిరేషః సనాతన ఇతి॥ స్నానాంగతర్పణముక్తం మాధవీయే॥ ని
త్యం నైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నానముచ్యతే। తర్పణం తు భవేత్తస్యాం
గత్వేన పరికీర్తితమితి॥ చతుర్వింశతిమతేపి॥ స్నానాదనంతరం యావత్త
ర్పయేత్పితృదేవతా ఇతి॥ వ్యాఘ్రోపి॥ స్నానే చైవ తు సర్వత్ర తర్పయే
త్పితృదేవతాః। కామ్యే నిత్యే విశేషేణ తత్ప్రకుర్యాత్ప్రయత్నత ఇతి॥ అకర
ణదోషోపి వసిష్ఠేన దర్శితః॥ నాస్తిక్యభావాద్యస్తాంస్తు న తర్పయతి వై పి
తౄన్। పిబంతి దేహనిస్రావం పితరోస్య జలార్థిన ఇతి॥ దేహనిస్రావో
రుధిరం॥ యత్త్వాపస్తంబేనోక్తమ్॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే వాంతే త్వశ్రుపా
తే క్షుతే తథా॥ స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవర్షిపితృవర్జితమితి॥ య
దపి స్మృత్యర్థసార వచనం॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే స్నానే నాఘమర్షణ
తర్పణం ఇతి॥ తదస్పృశ్యస్పర్శనాది నిమిత్తక ప్రాథమికస్నానేన తర్పణ
నిషేధపరం॥ శవానుగమనే క్షౌరే పునస్స్నానం విధీయతే॥ ఇత్యుక్తపున
స్స్నానం॥ స్నానార్హస్తు నిమిత్తేన త్రయోదశ నిమజ్జ చ। ఆచమ్య ప్రయతః ప
శ్చాత్స్నానం విధివదాచరేదిత్యుక్త త్రయోదశ నిమజ్జనానంతర స్నానే చ
తర్పణం భవత్యేవ॥ స్నానే చైవ హి సర్వత్ర తర్పయేదితి స్మరణాత్॥
యమః॥ ద్వౌ హస్తౌ యుగ్మతః కృత్వా పూరయేదుదకాంజలిం। గోశృంగ
మాత్రముద్ధృత్య జలమధ్యే జలం క్షిపేదితి॥ యత్తు వ్యాఘ్రేణోక్తం॥
ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాముదకం యః ప్రయచ్ఛతి। స మూఢో నరకం యాతి
కాలసూత్రమవాక్శిరా ఇతి॥ తథా శ్రాద్ధాదావుదకదానవిషయం॥ యదాహ

కార్ష్ణాజినిః ॥ శ్రాద్ధేవివాహకాలేచ పాణినైకేనదీయతే । తర్పయేత్తూ
భయేనైవవిధిరేష పురాతనఇతి ॥ స్నాతశ్చార్ద్రవాససోజలస్థఏవ దేవ
ర్షిపితృతర్పణంకుర్యాదితి ॥ తథాచ నారాయణః ॥ ఉపవీతీబద్ధశిఖఃసమా
చమ్యయథావిధి । దేవర్షీన్తర్పయేదప్సుపితౄంశ్చైవసమాహితఇతి ॥ అ
ప్సుస్థిత్వాతర్పయేదిత్యర్థః ॥ విష్ణుః ॥ స్నాతశ్చార్ద్రవాససా దేవర్షి
పితృతర్పణంఅంభస్థఏవకుర్వీతేతి ॥ కార్ష్ణాజినిః ॥ నాభిమాత్రజలేస్థిత్వా
చింతయన్నూర్ధ్వమానసః । దేవాన్ దేవగణాంశ్చాపిరుషీన్ఋషి(గ)ణానపి ॥
అథకాండర్షీనేతానుదకాంజలిభిఃశుచిః । అవ్యగ్రస్తర్పయేన్నిత్యంమం
త్రైరేవస్వనామభిః ॥ పితౄన్పితృగణాంశ్చాపినిత్యంసంతర్పయేత్తత
ఇతి ॥ భారద్వాజః ॥ తర్పణం దేవతాదిభ్యస్స్వస్వతీర్థేనతర్పయేత్ । గో
శృంగమాత్రముద్ధృత్యతర్పయేజ్జలముత్సృజేత్ ॥ యోనగృహ్ణన్నధాస్యేనద
ద్యాచ్చేత్తుజలాంజలిం । అన్యతీర్థేనగృహ్ణీయాత్తత్తోయంరుధిరంభవేత్ ॥ పూ
ర్వస్యాభిముఖోదేవానుత్తరాభిముఖస్త్వృషీన్ । పితౄంశ్చదక్షిణాస్యశ్చ
జలమధ్యేతుతర్పయేత్ ॥ వ్యాసోపి ॥ ప్రత్యహంతుశుచిః కుర్యాత్పితృవ్యాప
స్నానకస్త్వహ । దేవేభ్యోథ ఋషిభ్యోథ పితృభ్యశ్చయథాక్రమం ॥ ఆదా
వోంకారముచ్చార్యనామ్నాంతేతర్పయామిచ । దేవాన్బ్రహ్మర్షీంశ్చై
వతర్పయేదక్షతోదకైః ॥ పితౄంస్తిలోదకైస్స్వోక్తవిధినాతర్పయేద్బుధః ।
యజ్ఞోపవీతీదేవానాంనివీతీఋషితర్పణే ॥ ప్రాచీనావీతీపిత్ర్యేషుస్వేనతీర్థేన
తర్పయేదితి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ శుచిర్వస్త్రధరస్స్నాతో దేవర్షిపితృతర్ప
ణం । తేషామేవహితీర్థేనకుర్వీతసుసమాహితః ॥ త్రిరపఃప్రీణనార్థాయదే
వానామపివర్జయేత్ । తథర్షీణాంయథాన్యాయ్యంసకృచ్చాపిప్రజాయ
తే ॥ పితౄణాంప్రీణనార్థాయత్రిరపఃపృథివీపతే । పితామహేభ్యశ్చత
థాప్రీయతేప్రపితామహాన్ ॥ మాతామహాయతత్పి తేతత్పిత్రేచసమాహి
తః ॥ వృద్ధమనుః ॥ మనుష్యతర్పణేస్నానవస్త్రంసంపీడనేతథా । నివీతీతు
భవేద్విప్రస్తథామూత్రపురీషయోః ॥ మానుష్యేష్వంసయోస్సక్తంమైథునే

పృష్ఠభాగికం । తర్పణేంగుళయోఃపక్తం సవీతంత్రివిధం స్మృతమితి ॥ ప్ర
యోగ పారిజాతే ॥ ప్రాఙ్ముఖఉపస్థితఃబ్రహ్మాగ్రే దేవాన్ సకృత్సకృత్ తర్ప
యిత్వాథోదఙ్ముఖో నివీతీసయవాభిరద్భిః ప్రాజాపత్యేనతీర్థేన ఋషీన్
ద్విస్తర్పయిత్వా అథదక్షిణాభిముఖః ప్రాచీనావీతీ పితృతీర్థేన సతిలా
భిరద్భిః త్రిస్తర్పయిత్వాసోమః పితృమాన్యమోంగిరస్వాదగ్నిం కవ్యవా
హనాదయఇతి త్రిస్త్రిస్తర్పయేదేత త్స్నానాహ్నంతర్పయేదితి॥ స్నానా
హ్నతర్పణమితి పితృతర్పణం ప్రావృత్య కాష్ఠాజలకః॥ నాభిదఘ్నే జ
లేస్థిత్వా చింతయేదూర్ధ్వమానసః । ఆగచ్ఛంతుమేపితరో గృహ్ణంత్వేతజ్జ
లాంజలీన్ ॥ పితౄణాముంబరస్థానామంభసోదక్షిణాముఖః । త్రీంస్త్రీం
జలాంజలీన్దద్యాత్ ఉచ్చైరుచ్చతరాన్బుధఇతి గృహ్ణంత్వేతాంజలాంజ
లీనితి ॥ చింతయేదితి సంబంధః ॥ సుమంతుః ॥ ఆకాశేనిక్షిపేద్వారి జల
స్థోదక్షిణాముఖః। పితౄణాంస్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచేతి॥ స్మృ
త్యర్థసారే ॥ శుక్లైస్తిలైర్దేవానుపవీతీదేవతీర్థేన ప్రాఙ్ముఖః తర్ప
యేత్ ॥ శాబలైస్తిలైరృషీన్నివీతీకారయేతోదఙ్ముఖస్తర్పయేత్ ॥ ఆచా
ర్యాన్ పితౄన్ ప్రాచీనావీతీపిత్ర్యేణకృష్ణంకృష్ణతిలైర్దక్షిణాముఖస్తర్ప
యేత్ ॥ యద్వాశ్రాద్ధోదకే దేవాన్ఋషీంశ్చ పితౄన్ తిలైస్సర్వాన్
వాసర్వాం స్తిలైస్తర్పయేత్॥ దేవానక్షతైస్తండులైర్నామేకైకమంజలిందద
ద్యాదృషీణాంద్వౌద్వౌపితౄణాంత్రీన్ స్వాచారప్రాప్తైస్తిలాభావేస్వ
ర్ణరూప్యతామ్రదర్భయుక్తేనాక్షతైకమాత్రిక హస్తేన కార్యంవా పిత్ర
తర్పణం॥ నజీవపితృకః కృష్ణతిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥ హస్తాభ్యాంరవివా
రేచ జన్మర్క్షదివసేషుచ । గృహేహర్షిద్ధస్సతిలస్తర్పణంతద్బహిర్భవేత్॥
శోభనగృహే శోభనదినే తిలతర్పణంవివాహోపనయన చౌలేషుయథాక్ర
మం ॥ వర్షమర్ధంతదర్ధంచ నైత్యకంనతిలతర్పణమితి ॥ అత్రవిశేష
మాహాకౌశికః ॥ ప్రోతస్నానేవిశేషోయం విధిర్నైవ తిలైర్వ్యతం । నైమి
త్తికంచకామ్యంచ తిలైరేవవిధీయతఇతి ॥ దేవర్షిపితృతర్పణానంతరం తీ

రియజ్ఞతర్పణంవిహితం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దేవర్షితర్పణం కృత్వాయ
క్ష్మాణాం తర్పణమేత్తతే । యస్మాద్దూషితం తోయం శారీరమలసంచ
యాత్ ॥ తద్దోషపరిహారాయ యక్ష్మాణాంతర్పయామ్యహమితి॥ దక్షో
పి ॥ స్నానాంగతర్పణంకృత్వా యక్ష్మణోజలమాహరేత్ । అన్యథా కు
రుతేయస్తు స్నానంతస్యాఫలంభవేదిహ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యావ
ద్దేవానృషీంశ్చైవ పితౄంశ్చైవ నతర్పయేత్ । తావన్నపీడయేద్వ
స్త్రం యేనస్నాతోభవేన్నరః ॥ నిరాశాః పితరోయాంతి స్నానవస్త్రేని
పీడితే । తస్మాన్నపీడయేద్వస్త్రమకృత్వాపితృతర్పణం ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥
స్నానార్థమభిగచ్ఛంతం దేవాః పితృగణాస్తథా ॥ వాయుభూతాస్తు గ
చ్ఛంతి తృషార్తాస్సలిలార్థినః । నిరాశాస్తేనివర్తంతే వస్త్రనిష్పీడనే
కృతే ॥ శౌనకః ॥ దేవాదీంస్తర్పయిత్వాస్వం వస్త్రంసంపీడయేత్పరం । ఉ
దకస్యాప్రదానాద్ధి స్నానవస్త్రం నపీడయేత్ ॥ నిష్పీడయతియః పూర్వం
స్నానవస్త్రంతుతర్పణాత్ । నిరాశాః పితరస్తస్య యాంతి దేవాస్సహర్షి
భిరితి ॥ జలోత్తరణస్నానానంతర క్రమమాహ భరద్వాజః ॥ వస్త్రోదకమపే
క్షంతే యేమృతా దాసకర్మిణః । తస్మాత్స్వప్రయత్నేన జలంధారావహాని
పాతయేదితి ॥ ఉత్సృజ్యకించిత్కాలంతిష్ఠేదిత్యర్థః ॥ తథాచ సంగ్రహే ॥
స్నాత్వామూలాత్తు తిష్ఠేత్ప్రాచీనావీతవాన్ద్విజః । యావత్స్రవతి దేహతోం
బు తూష్ణీంభూతాదితృప్తయే । స్నాత్వానచ్ఛాద్యసంతిష్ఠేత్కస్మాత్కంప
యతస్తదా । బ్రహ్మహత్యాదిపాపాని కంపయంతినసంశయః ॥ అత్రావస్థా
నేచ విశేషఉక్తః ॥ సురాబిందుసమాః ప్రోక్తాః పృష్ఠకః కేశబిందవః । తా
ఏవపురతః ప్రోక్తాః సర్వతీర్థోపమాబుధైః ॥ అపమృజ్యాన్నచస్నాతో గా
త్రాణ్యంబరపాణిభిః । నచనిర్ధూనయాత్కేశాన్ వాసశ్చైవనసంధునేత్ ॥ అత్ర
హేతుమాహవ్యాసః ॥ తిస్రఃకోట్యోర్ధకోటీచ యావంత్యంగరుహాణితు ।
స్రవంతిసర్వతీర్థాని తస్మాన్నపరిమార్జయేత్ ॥ గోభిలః ॥ పిబంతిశిరసో
దేవాః పిబంతిపితరోముఖాత్ । మధ్యతస్సర్వగంధర్వా అధస్తాత్సర్వజంతి

వకి॥ సురాబిందుసమంచాంతః శిఖాయాః ప్రస్థపాతితం। తదేవపురతో వతీశ గంగాబిందుసమంభవేత్ ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ శిరోవారిశరీరాంబ వశ్చస్తృతోయత్ యథాక్రమాత్ । పిబంతిదేవామునయో పితరోబ్రాహ్మణస్తథా ॥ జాబాలిః ॥ స్నానంకృత్వార్ద్రవాససస్తు విణ్మూత్రం కురుతే యది । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా పునస్స్నానేనవశుద్ధ్యతి ॥ తథా చపులస్త్యః ॥ కృత్వాతర్పణమేవంతు సముత్తీర్య జలాశయాత్ । పీడయేత్స్నానశాటీంతు తతఏవవిచక్షణః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ స్నానాదనంతరంయావత్తర్పయేత్పితృదేవతాః । ఉత్తీర్య పీడయేద్వస్త్రం సంధ్యాకర్మతతఃపరమితి ॥ అత్ర స్మృత్యర్థసారే విశేషోభిహితః ॥ జలాదుత్తీర్యవస్త్రప్రాంతంనిష్పీడ్యాపస్స్పృష్ట్వా పరిధానోత్తరీయేధృత్వా స్నాతవస్త్రం నిష్పీడ్యాచమ్య సంధ్యాముపాసితేతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ చతుః సంవేష్ట్యవాసోంతే స్నాతో నిష్పీడయేత్ స్థలే । యేకేచాస్మత్కులే జాతా ఇతి మంత్రేణ మానవః ॥ మంత్రంచ కాష్ణాజినిః ॥ ఏకేచాస్మత్కులే జాతా అపుత్రాగోత్రజామృతాః । తేగృహ్ణంతుమయాదత్తం వస్త్రనిష్పీడనోదకమితి ॥ సంవర్తః ॥ ఉత్తీర్యపీడయేద్వస్త్రం అపసవ్యంయథావిధీతి ॥ వృద్ధమనుః ॥ వస్త్రంత్రిగుణితంయస్తునిష్పీడయతిమూఢధీః । వృథాస్నానం భవేత్తస్య యశ్చైవాదశమంబునీతి ॥ యశ్చ వస్త్రముదకం యథాభవతి తథా నిష్పీడయతి అంబునిచ నిష్పీడయతి తస్య స్నానం వృథేత్యర్థః ॥ తథాచప్రదీపికాయాం ॥ జలమధ్యేయదాకశ్చిత్ బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః । నిష్పీడితంధౌతవస్త్రంయదాస్కంధేవినిక్షిపేత్ ॥ తదాసురంభవేత్కర్మపునస్స్నానంవిశోధనం । అమంగళానివస్త్రాణిఆర్ద్రవస్త్రాణియానిచ ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ పాదేనస్థాపయేద్వస్త్రంస్కంధేనస్థాపయేత్తథా । బ్రాహ్మణోద్వితయంచైన వర్జయేద్వస్త్రపీడనమితి ॥ వసిష్ఠః ॥ స్నానశాట్యాంతుదాతవ్యా మృదస్తిస్రోవిశుద్ధయే । ఉత్తీర్యతాంచనిష్పీడ్యతతశ్శేషంసమాపయేత్ ॥ ఇతి స్మృతిసంగ్రహే ॥ నిమజ్యదేవర్షిపి

తృాక్సంతప్యాచమ్య వాససః । ఖండద్వయేనక్రమశః శిరోంగంపరిమా
ర్జయేత్ ॥ స్నాతోనాంగాని సంమృజ్యాత్ స్నానశాట్యా న పాణినా । న
చ నిర్ధూనుయాత్కేశాన్ నతిష్ఠన్ పరిమార్జయేత్ ॥ వ్యాసః॥ మార్జయే
ద్వస్త్రశేషేణనోత్తరీయేణ వా శిరః । యది ప్రమాదాన్మృజ్యేత సచిత్వా
న్నాతయత్యేవ ఇతి ॥ శౌనకః ॥ స్నానవస్త్రేణ యో విప్రః శరీరం పరిమార్జ
తి । స్నానం వ్యర్థం భవతి పునస్స్నానేన శుధ్యతీతి ॥ సంవర్తః ॥ స్నాన
వస్త్రేణ హస్తేన యో ద్విజాంగం ప్రమార్జయేత్ । వృథా భవతి తత్స్నా
నం పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతీతి ॥ ఇతి స్నానం ॥ స్నానానంతరం వాససీ పరిద
ధ్యాత్తథాచ మత్స్యపురాణం । ఏవం స్నాత్వా తతః పశ్చాదాచమ్య తు విధాన
తః । ఉత్థాయ వాససీ శుక్లే శుద్ధే తు పరిధాయ వై ॥ ద్విరాచమేదితి శేషః ॥
తథా చ వ్యాఘ్రః ॥ తతో వస్త్రద్వయం శుద్ధం గృహీత్వా ద్విరుపస్పృశేదితి ।
అత్ర విశేషమాహ వ్యాసః । నోత్తరీయమధః కుర్యాన్నోపర్యాయస్థమం
బరం । నాంతర్వాసా వినా జాతు నివసేద్వసనం బుధః ॥ చంద్రికాయాం ।
న చానులింపేదస్నాత్వా స్నాతో వాసో న నిర్ధునోత్ । ఆర్ద్ర ఏవ తు వాసాం
సి స్నాత్వా సేవేత మానవ ఇతి ॥ అత్ర జాబాలిః॥ స్నాత్వా సిరస్య వస్త్రంతు
జంఘే శోధ్య మృదంభసా । అపవిత్రకృతే హీనా కౌపీనస్రావవారిణేతి ॥ అ
త్ర హేత్వభిధానాజ్జంఘాగ్రహణ ముపవిత్రీకృతాంగోపలక్షణార్థం ॥ అతఏ
వ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్నాత్వైవం వాససీ ధౌతే అచ్ఛిన్నే పరిధాయ చ ।
ప్రక్షాళ్యోరూ మృదాద్భిశ్చ హస్తౌ ప్రక్షాళయేత్తతః ॥ జలాత్తీరం సమాసా
ద్య తత్ర శుద్ధే చ వాససీ । పరిధాయోత్తరీయంచ కుర్యాత్కేశాన్న ధూన
యేత్ ॥ తతః ప్రక్షాళయేత్పాదౌ మృత్తోయేన విచక్షణ ఇతి ॥ ఆర్ద్రవస్త్రవి
సర్జనే ఉక్తః ॥ సంగ్రహే॥ స్నానంకృత్వార్ద్రవస్త్రంతు ఊర్ధ్వముద్ధృ
త్య నిక్షిపేత్ । స్నానవస్త్ర మధస్తాచ్చేత్పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతీతి ॥ వస్త్రవిష
యే విశేషమాహ భృగుః ॥ బ్రాహ్మణస్య సితం వస్త్రం నృపతే రక్తముల్బణం ।
పీతం వైశ్యస్య శూద్రస్య నీలం మలవదిష్యత ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శుక్లాం

బరధరో నీచ కేశశ్మశ్రునఖశ్చుచిరితి॥ భవేదితి శేషః॥ నరక్తముల్బణంవా
సోనసీలంచప్రశస్యతే॥ మలాక్తంగంధహీనంచ వర్జయేదంబరం బుధః॥
ఆపస్తంబః॥ సర్వరాగవాసాంసి వర్జయేత్కృష్ణంచ స్వాభావికం॥ అను
ద్భాసివాసీతప్రతికృష్ణంచ శక్తివిషయఇతి॥ అస్యార్థః॥ కుసుంభాదయః
సర్వరాగవాసాంసి వర్జనీయానీ॥ నకేనచిద్రక్తం వాసోబిభృయాత్॥
యచ్చస్వభావతః కృష్ణంకంబళాదితదపినవసీత॥ ఉద్భాసనశీల ముద్భాసి
ఉల్బణం తదన్యదనుద్భాసి ఛాందసోదీర్ఘః॥ ఏవం భూతం వాసోవసీత
అచ్ఛాదయేత్॥ వ్రతకష్టంసికృష్టజీర్ణంమలవస్త్రంచ తద్విపరీతం॥ అవకృ
ష్టం తాదృశందనవాసోవసీతశక్తౌసత్యామితి॥ గౌతమోపి॥ నరక్తము
ల్బణమన్యధృతవాసోబిభృయాదితి॥ మనుః॥ నజీర్ణమలవద్వాసో భ
వేచ్చవిభవేసతీతి॥ ప్రజాపతిః॥ క్షౌమంవాసఃప్రశంసంతితర్పణేసదృశంయ
థా। కాషాయధాతురక్తంవా నోల్బణంతస్యకర్హిచిత్॥ ఉశనాః॥
నవేష్టితశిరాః కృష్ణ కాషాయవాససావా దేవపిత్ర్య కార్యాణి కుర్యాదితి॥
యత్తు॥ అహతధాతురక్తంచ తత్పవిత్రమితి స్మృతమితి॥ స్మర్యతే॥
తదనుల్బణ రక్తాభిప్రాయం॥ దేవలః॥ స్వయంధౌతేన కర్తవ్యాఃక్రియాధ
ర్మ్యావిపశ్చితా। నతునేజకధౌతేన నహతేననకుత్రచిత్॥ అహతేతి సమ
స్తపదం॥ అహతేన లక్షణమాహ పులస్త్యః॥ ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం
సదశంయన్నధారితం। అహతంతద్విజానీయాత్సర్వకర్మ సుపావన మితి॥
ధౌతం ప్రక్షాళితం॥ అహతస్య విషయ విశేషం దర్శయతి॥ సత్యవ్రతః॥
అహతంయత్రనిర్ముక్తంఉక్తంవాసస్స్వయంభువా। శస్తంతన్మాంగలీక్యేషు
తావత్కాలంనసర్వదేతి॥ మంగళీక్యం వివాహాది॥ అక్షౌతంకారుధౌతం
చ కర్మకాలె వివర్జయేత్। చండాలనిర్మితం వస్త్రం సర్వదా పరివర్జ
యేత్॥ ఉశనాః॥ స్నాత్వానుపహతం వస్త్రం పరిదధ్యాద్యథావిధి।
అథావె పూర్వవస్త్రంచ సంప్రోక్ష్య ప్రణవేనతు॥ అత్రానుకల్పమాహ
యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ అలాభేధౌత వస్త్రస్య శాణక్షౌమాదికాఃచ। కు

తపంయోగపట్టంచ వివాసానభవేదితి । కుతపంయోగపట్టంచ ధారయేదవిశేషతః ॥ చంద్రికాయాం ॥ అన్యదేవభవేద్వాసశ్శయనాయనరాధిప । అన్యద్రథ్యాసు దేవానా మర్చాయా మన్యదేవహి ॥ అన్యచ్చలోక యాత్రాయామన్యదీశ్వర దర్శనే ॥ జాతూకర్ణః ॥ కాషాయంకృష్ణవస్త్రంవా మలినంక్లేశదూషితం । ఛిన్నాగ్రంచోపవస్త్రంచకుత్సితంధర్మతోవిదుః ॥ భృగుః ॥ నరక్తముల్బణంవాసోనసీలంచప్రశస్యతే । దశాహీనంజలార్ద్రంచవర్జయేదంబరంబుధః ॥ అకచ్ఛఃపుచ్ఛకచ్ఛశ్చ తిర్యకకచ్ఛోర్ధ్వకచ్ఛకః । కటిసూత్రేబద్ధకచ్ఛఃనగ్నఃపంచవిధస్స్మృతః । కటిసూత్రంవినాశ్రౌతంస్మార్తంకర్మకరోతియః । సర్వంతన్నిష్ఫలంవింద్యాత్సోపినగ్నఇతి స్మృతః ॥ నగ్నోమలినవస్త్రస్స్యాన్నగ్నశ్చార్ద్రపటస్స్మృతః । నగ్నస్తుదగ్ధవస్త్రస్స్యాన్నగ్నస్స్యాత్ర పటస్తథా ॥ స్మృతిః ॥ వికచ్ఛోనుత్తరీయశ్చ నగ్నశ్చావస్త్రఏవచ । శ్రౌతంస్మార్తం తథాకర్మ ననగ్నశ్చింతయేదపి ॥ హోమంకుర్వన్నధో గచ్ఛేత్తద్భవేదాసురం కృతమితి ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ సప్తవాతాహతం వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితం । ఆర్ద్రంవాపి ద్విజాతీనాం ఆదృతం గౌతమాదిభిరితి ॥ జపేహోమే తథాస్నానే దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । బర్హియాన్నాసురీం కచ్ఛాం శేషేకాలేయథేచ్ఛయా ॥ పరిధానాద్బహిఃకచ్ఛాం నిబద్ధాహ్యాసురీభవేత్ ॥ ధర్మ్యేకర్మణివిద్వద్భిర్వర్జనీయా ప్రయత్నత ఇతి ॥ గౌతమః ॥ నతి విభవేనజీర్ణమలవద్వాసాస్స్యాదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సర్వరక్తం కృష్ణంవా పరిదధ్యాత్కాచాశన । యజ్ఞోపవీతమన్యద్వా ద్వితీయంతుభవేదిహ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శుచీవోహవ్యామరుత ఇత్యుక్త్వాశుద్ధమంబరం । సంప్రోక్ష్య దేవస్యత్వేతి గృహీత్వాచావధూతయేత్ ॥ అవధూతరక్ష ఇత్యవధూయ ఉదుత్యంజాతవేదసమితి వస్త్రమాదిత్యం దర్శయిత్వా ఆవహంతీతివాసః పరిధాయద్విరాచమేదితి ॥ పూర్వమనివేశితవాసోవిషయో మంత్రఇత్యాహ ॥ పారస్కరః ॥ వాసశ్ఛాత్రోపానహాశ్చ పూర్వాశ్చేన్మంత్రఇతి ॥ బోధాయనః ॥ ఉత్తరం

వాసః కర్తవ్యం పంచస్వేతేషు కర్మసు । స్వాధ్యాయోత్సర్గదానేషు భు
క్త్యాచమనయోస్తథా ॥ ఇతి॥ వత్సగోమూత్రాదేః॥ ఏతత్సర్వకర్మోపలక్షణా
ర్థం మనుత్తరీయస్య భృగుణావికచ్ఛోనుత్తరీయశ్చేతికర్మమాత్రస్య నిషిద్ధత్వా
త్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ స్నానం దానం జపం హోమం స్వాధ్యాయ
పితృతర్పణం । నైకవస్త్రో ద్విజః కుర్యాత్ శ్రాద్ధభోజనసత్క్రియాః॥ గో
భిలోపి ॥ ఏకవస్త్రో న భుంజీత న కుర్యాద్దేవతార్చనం । న చార్చయేద్ద్వి
జాన్నగ్నో కుర్యాదేవంవిధం నరః ॥ పరాశరః ॥ హోమదేవార్చనాద్యా
సు క్రియాసు వదతో తథా । నైకవస్త్రః ప్రవర్తేత ద్విజ ఆచమనే జపే ॥ ఏక
వస్త్రస్య లక్షణమాహ స ఏవ ॥ సవ్యాదంసాత్పరిభ్రష్టపటం కటిదేశ ధృతాంబ
రం । ఏకవస్త్రం తు తం విద్యాద్దైవే పిత్ర్యే చ వర్జయేదితి॥ సవ్యాంసే పట
హీనః కటిదేశ ఏవ ధృతమంబరం యేన తథోక్తః ॥ ఆపస్తంబః ॥ నిత్యము
త్తరం వాసః కార్యమపి వా సూత్రమేవోపవీతార్థ ఇతి॥ జాతూకర్ణిః॥ వస్త్రో
త్తరీయాభావే ద్వ్యంగుళం చతురంగుళం వా సూత్రైర్వస్త్రాకృతి పరిమండలం
తదుత్తరీయం కుర్యాదితి ॥ తథా చంద్రికాయాం ॥ యజ్ఞోపవీతే ద్వే ధార్యే
శ్రౌతే స్మార్తే చ కర్మణి । తృతీయముత్తరీయం చ వస్త్రాభావే తదిష్యత ఇతి॥
నిష్పీడ్య స్నానవస్త్రం తు పశ్చాత్సంధ్యాం సమాచరేత్ । అన్యథా కురుతే య
స్తు స్నానం తస్యాఫలం భవేత్ ॥ ప్రాతస్సంధ్యాముపాసీత వస్త్రం సంశోధనా
త్పరం। ఉపాస్య మధ్యమం సంధ్యాం వస్త్రసంశోధనం భవేత్ ॥ వస్త్రం చతుర్గు
ణీకృత్య నిష్పీడ్య చ జలాద్బహిః। వామకోష్ఠే చ నిక్షిప్య ద్విరాచమ్య విశుద్ధ్యతి॥
త్యక్త్వా వస్త్రం నిష్పీడనే విశేషమాహ హారీతః ॥ వస్త్రం నిష్పీడితం తోయం శ్రాద్ధే
షూచ్ఛిష్టభాగినః। భాగధేయం శ్రుతిః ప్రాహ తస్మాన్నిష్పీడయేత్స్థలే। ఉచ్ఛి
ష్టభాగినో దాసా యామ్యత సైత్వమంత్రకాః । తృప్యంతు తే పరం ప్రాప్తం
మమ సంబంధి నో మృతా ఇతి॥ స్నాత్వా దర్భే వసనం శుచౌ దేశే ప్రపీడయేదితి॥
భారద్వాజోపి ॥ వస్త్రోదకమపేక్షంతే శ్రాద్ధే తూచ్ఛిష్టభాగినః । తస్మాత్స
ర్వప్రయత్నేన జలం భూమౌ నిపాతయేదితి ॥ ఇతి వస్త్రపరిధాన ప్రకరణం॥

—* స్నానభేదాః. *—

ప్రాతఃస్నానప్రసంగేన స్నానాంతరాణ్యుచ్యంతే ॥ తత్రశంఖః ॥ స్నానం
తుద్వివిధంప్రోక్తం గౌణముఖ్యప్రభేదతః । తయోస్తువారుణంముఖ్యంతత్పు
నఃషడ్విధంభవేత్ । నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యంక్రియాంగంమలకర్షణం ॥
క్రియాస్నానంతథాషష్ఠంషోఢాస్నానంప్రకీర్తితం । ఏతేషాంలక్షణమా
హసఏవ । అస్నాతస్తుపుమార్హః స్నాత్వాజప్యాగ్నిహవనాదిషు । ప్రాతః
స్నానంతదర్థంతునిత్యస్నానంప్రకీర్తితం ॥ చండాలశవధూపాదిస్పృ
ష్ట్వాస్నానంరజస్వలాం । స్నానార్హస్తుయదాస్నాతిస్నానంనైమిత్తి
కంహితత్ ॥ పుష్యస్నానాదికంయత్తుదైవజ్ఞవిధిచోదితం । తద్ధికామ్యం
సముద్దిష్టంసకామస్తత్ప్రయోజయేత్ ॥ దైవజ్ఞోజ్యోతిర్విత్ ॥ జప్తుకా
మఃపవిత్రాణిహ్యర్చిష్యన్దేవతాఃపితౄన్ । స్నానంసమాచరేద్యస్తుక్రి
యాంగంతత్ప్రకీర్తితం ॥ మలాపకర్షణంనామస్నానమభ్యంగపూర్వకం ।
మలాపకర్షణార్థాయప్రవృత్తిస్తస్యనాన్యథా ॥ సరస్సుదేవఖాతేషుతీ
ర్థేషుచనదీషుచ । క్రియాస్నానంసముద్దిష్టంస్నానంతత్రమతాక్రియేతి ॥
స్నానమేవతత్రక్రియా కార్యతయా విహితేత్యర్థః ॥ గోభిలోఽపి ॥ నిత్యం
సంతతనిర్వర్త్యం కామ్యం కామాయతద్ధితం । నిమిత్తాదుపజాతంతు స్నా
నంనైమిత్తికంస్మృతమితి ॥ అనేనమధ్యాందినస్నానస్యాపి నిత్యత్వముక్తం ॥
తస్యాపిసతతం నిర్వర్త్యత్వాత్ ॥ తదిదానీం ప్రసంగేనాభిధీయతే తత్రబౌ
ధాయనః ॥ తతోమధ్యాహ్నసమయే పునస్స్నానం సమాచరేత్ । సూర్య
స్యచాప్యుపస్థానం జపహోమాదికంతతః ॥ వసిష్ఠః ॥ పవిత్రపాణిరేకాగ్రః
ప్రాశ్యాననఖలోకయన్ । అరుగ్దివాకరేస్నానం మధ్యాహ్నాత్ప్రాగ్విశేష
తః ॥ అరుక్ రోగరహితః ॥ వ్యాసః ॥ స్నానంమధ్యందినేకుర్యాత్సుజీర్ణే
చనిరామయః । నభుక్త్వాలంకృతోరోగీ స్నాయాదంభసినాకులం ॥ విష్ణుః ॥
ప్రాతఃస్నాతోఽపివిధివత్స్నానం మధ్యందినేచరేత్ । శక్తశ్చేదన్యథారో
గీ శాట్యాసమ్మార్జనంచరేదితి ॥ అనేనప్రాతస్స్నాతస్యమధ్యాహ్నస్నా

నాశక్తౌ కాపిలస్నానమనుష్ఠీయతే ॥ వ్యాసః ॥ మంత్రపూతైర్జలం స్నానం ప్రాహుః స్నానఫలప్రదం । నవృథావారిమగ్నానాం యాదసామివతత్సమం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మత్స్యకచ్ఛపమండూకా స్త్రీ యేమగ్నాదివానిశం । నతేషాంహిస్నానఫలం తత్రైవవిధివర్జితమితి ॥ కౌశికః ॥ విధిదృష్టంతుయత్కర్మ కరోత్యవిధినాతుయః । ఫలంనకించిదాప్నోతి క్లేశమాత్రంహితస్యతత్ ॥ వివస్వాన్ ॥ అవిదిత్వా వయఃస్మార్తంవిధానంస్నానమాచరేత్ । సయాతినరకంఘోరమితిధర్మస్యశాసనమితి ॥ విష్ణుః ॥ బ్రహ్మక్షత్రవిశాంచైవమంత్రవత్స్నానమిష్యతే । తూష్ణీమేవహిశూద్రస్యస్త్రీణాంచకురునందనేతి ॥ బోధాయనః ॥ అపావగాహనంస్నానం విహితంసార్వవర్ణకం । మంత్రవత్ప్రోక్షణంచాపి ద్విజాతీనాంవిశిష్యతఇతి ॥

—* అథ స్నానార్హజలాని *—

నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సుచ । స్నానంసమాచరేన్నిత్యం గర్తప్రస్రవణేషుచ ॥ మనుష్యైరఖాతో జలాశయో దేవఖాతః ॥ మనుష్యైః ఖాతస్తటాకః- ఋషిసేవితంసరః-కుల్యాగర్తః-ప్రస్రవణంపుష్కరః - గర్తలక్షణముక్తంశౌనకకాత్యాయనాభ్యాం॥ ధనుఃసహస్రాణ్యష్టౌతు గతిర్యాసాంనవిద్యతే। తదానదీశబ్దవహా గర్తాస్తాఃపరికీర్తితా ఇతి॥ అనేనార్థేన నదీలక్షణమప్యుక్తంభవతి ॥ విష్ణుపురాణేపి॥ నదీనదతటాకేషు దేవఖాతజలేషుచ । నిత్యక్రియార్థంస్నాయీత గిరిప్రస్రవణేషుచ ॥ కూపేషూద్ధృతతోయేన స్నానంకుర్వీతవాభువీతి । మార్కండేయోపి । పురాణానినరేంద్రాణామృషీణాంచమహాత్మనాం। స్నానంకూపతటాకేషు దేవతానాంసమాచరేత్॥ భూమిష్ఠముద్ధృతాత్పుణ్యం తతఃప్రస్రవణోదకం। తతోపిసారసంపుణ్యం తస్మాన్నాదేయముచ్యతే ॥ తీర్థతోయం తతః పుణ్యం గాంగంపుణ్యంతు సర్వతః॥ తీర్థతోయం సాధుజుష్టజలం ॥ విష్ణుః ॥ ఉద్ధృతాత్పుణ్యం భూమిష్ఠముదకం- తస్మాన్నాదేయం - తస్మాదపిసాధుపరిగృహీతం- సర్వతఏవగాంగమితి ॥ వివస్వానపి ॥ ఏకతస్సర్వతీర్థాని జా

హ్నాపైత్యకైవనాన్యతః । బ్రహ్మాలోకేశశిరసః పతితాయామహీతలే॥ మ
రీచిరపి ॥ భూమిష్ఠముద్ధృతంవాపి శీతముష్ణమథాపివా । గాంగంపయః పు
నాత్యాశు పాపమామరణాంతికం ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ త్రిరాత్రఫ
లదానద్యః యాఃకాశ్చిదసముద్రగాః । సముద్రగాస్తుపక్షస్య మాసస్యస
రితాంపతిరితి ॥ భారద్వాజః ॥ మహానదీనద స్రోత స్సరస్త్రిదశఖాతికాః ।
నాళస్తటాకఃకుండంచ ధారామూప స్త్వమీదశ ॥ చాంద్రాయణత్రయంకృ
ఛ్రం గాయత్ర్యయుతంత్రయం । ఆప్లావనంమహానద్యాం తుల్యమేత
చ్చతుష్టయం ॥ ఉద్భూత్వాభూధరాదబ్ధిం ప్రవిశత్యంబుసంతతిః । యా
సామహానదీజ్ఞేయా సర్వపాపప్రణాశినీ ॥ ఉద్భూతాపూర్వదిగ్భాగశైలే
సలిలసంతతిః । యాప్రత్యక్సాగరంయాతి సానద స్త్వితిగద్యతే ॥ భూధ
రాదుద్భూమిభాగోత్థా యామేవజలసంతతిః । నదీంవిశతిసాస్రోతస్స్వయం
వాయత్రలీయతే॥పర్వతస్యతటేవాగ్రే వృత్తాకారజలాస్పదం। అశోష్యంయ
త్సర స్తత్స్యాత్ప్రవిశాలంసుపంకజం ॥ భువ్యద్రౌచాతటస్పర్శమశోష్యం
యజ్జలాశయం। విశాలమవిశాలంవా దేవఖాతఇతిస్మృతః ॥ గ్రామార్థంవా
ప్యర్థసస్యార్థంన్నృభిఃస్పృష్టాంబుపద్ధతిః । యానద్యాద్యంబుధామభ్యఃతాం
నాళాఖ్యాంప్రచక్షతే ॥ అథవాచంద్రాకృతిర్యస్యపంస్థానస్యతువారిణః ।
గ్రామేవనేపివాశైలేతత్తటాకఇతిస్మృతఇతి ॥ చతురశ్రంశిలాబద్ధంససో
పానమధోజలం । విశాలమవిశాలంవాయ స్తత్కుండమితిస్మృతం । గిరిరం
ధ్రాద్వినిర్గత్యయాపతత్యంబు సంతతిః ॥ అనాధారమధోభూమౌసాధా
రేత్యభిధీయతే । పంచహస్తవిశాలంయత్ఖాతంవృత్తమధోజలం ॥ దార్వి
ష్టకాదిఘటితంయ స్తత్కూపమితిస్మృతం ॥ వ్యాసః ॥ నమేహేతజలద్రో
ణ్యాంస్నాతుంచననదీంతరేత్ । నాతిక్రమయితాసింధుంనానుస్నాతుం
నదీంతరేత్ । సింధుంనదీంఅనాచమ్యనలంఘయేదిత్యర్థః ॥ మనుః ॥ పర
కీయనిపానేషునస్నాయాద్ధి కదాచన । నిపానకర్తుఃస్నాత్వాతుదుష్కృ
తాంశేనలిప్యతే ॥ యానవాయానసనాన్యస్యసోపిద్యావగృహ్ణీవ । అవ

త్స్నాస్యపయుంజానా హ్యేనసో ఽస్యతురీయభాక్ । అస్యపరస్యతురీయభాక్
తురీయాంశభాక్ ॥ నద్యలాభవిషయమేతదేవాహ । అలాభే దేవఖాతానాం
సరసాంసరితాంతథా ॥ ఉద్ధృత్యచతురఃపిండాన్ పారక్యేస్నానమాచరేది
తి । అనేనైవాభిప్రాయేణశౌనకోఽపి ॥ వాపీకూపతటాకేషు యదిస్నా
యాత్కదాచన । ఉద్ధృత్యమృత్తికాపిండందశపిండాంశ్చవాఽక్షిపేత్ ॥ జా
బాలిః । నపారక్యేజలేస్నాయాన్నఘ్నంజీవమహానిశి । స్నానార్ద్రమేకంచవ
సనంపరిదధ్యాత్కదాచన ॥ పంచపిండానుద్ధృత్యపారక్యేస్నానమా
చరేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్యనస్నాయాదన్యవారి
షు ॥ స్నాయాన్నదీదేవఖాతహ్రదప్రస్రవణేషు చ । ఉదకప్రవాహాభిఘాతకృ
తః కూలమధ్యయోః సజలౌఘునిమ్నప్రదేశో హ్రదః ॥ నదీమహానదీస్రోతఃకూ
లమధ్యప్రదేశయోః । సర్వదాయోజలస్రావో హ్రదః సపరికీర్తిత ఇతి భర
ద్వాజస్మరణాత్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ పరకీయనిపానేషు యదిస్నా
యాత్కదాచన । సప్తపిండాంస్తతోద్ధృత్య తతఃస్నానంసమాచరేదితి ॥ శౌ
నకః ॥ విరుద్ధాసునకుర్వీరన్ అంశభాక్తత్రసేతుకృత్ । తస్మాత్పరకృతా
న్సేతూన్ కూపాంశ్చ పరివర్జయేత్ ॥ ఉద్ధృత్యవాపితాన్ పిండాన్ కు
ర్యాదాపత్సునోసదా । నిరుక్తాసుచమృత్పిండాన్ కూపాంస్త్రీన్ ఘటాం
స్తథా । అనుద్ధృత్యతుయత్స్నానం పరకీయజలాశయే । వృథాభవతితత్స్నానం
కర్తుః పాపేనలిప్యతే ॥ అపతోమైరపిస్నాయాత్ సర్వాలాభేసముద్ధృతైః ।
స్నానంతునఘటైః కార్యం నాసాచ్ఛిద్రవివర్జితైరితి ॥ కూపాత్త్రీన్ ఘటాను
ద్ధృత్య మృన్మయపాత్రాఽవర్జితైర్జలైః స్నాయాదిత్యర్థః ॥ తథాఖండాద
ర్శే ॥ శూర్పవాయునఖాగ్రాంబుస్నానవస్త్రఘటోదకం । మార్జనారేణుః
కేశాంబుహంతిపుణ్యంపురాతనమితి । ఉత్సృష్టేషు సర్వార్థత్వాదనుద్ధరణే
పినదోషః ॥ యదాహవ్యాసః ॥ అనుత్సృష్టేషునస్నాయాత్తథైవాసంస్కృతే
ష్వపి । ఆత్రేయేష్వపినస్నాయాత్తథైవాల్పజలేష్వితి ॥ సర్వసత్వోద్దేశేనాకృ
తమనుత్సృష్టమసంస్కృతం అప్రతిష్ఠితం ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరోఽపి ॥ సర్వసత్వో

ద్దేశేన త్యక్తేషు తటాకాదిషు పంచపిండానుద్ధృత్యైవస్నాయాత్॥ అశ్మి యోత్స్పృష్టాభ్యనుజ్ఞా తేషుత్రిషుతుపిండానుద్ధరజెపిస్నానమభ్యనుజ్ఞానమితి॥ అత్రస్వశక్త్యనుసారేణ పిండసంఖ్యాద్వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా ॥ వృద్ధమనుః॥ అన్యో యోపాత్తవిత్తస్యపతితస్యచపాపధుక్షైః ।నస్నాయాదుదపానేషుస్నాత్వా కృఛ్రం సమాచరేత్ ॥ శౌనకః ॥ అంత్యజైఃఖాత కూపాస్తటాకానాప్య ఏవవా । తత్రస్నాత్వాచపీత్వాచ ప్రాజాపత్యేనశుద్ధ్యతి ॥ అకామాద్బ్రా హ్మణస్సైద్భ్యచ్ఛ్రేష్ఠ్యకూపోదపానగ ఇతి ॥ యత్తుశాతాతపవచనం ॥ అం త్యజైరపిహాఖాతేకూపేవాప్యాదికేతథా । తత్రస్నాత్వాచపీత్వాచప్రాయ శ్చిత్తంనవిద్యత ఇతి ॥ తదల్పాంబౌపదవిషయం॥ చంద్రికాయాం ॥ నద్యాం తువిద్యమానాయాం నస్నాయాదన్యవారిషు । నస్నాయాదన్యతోయేషు వి ద్యమానేబహూదకే ॥ ప్రభూతేవిద్యమానేచ ఉదకేతుమనోహరే।నాల్పో దకేద్విజస్స్నాయాన్నదీంచోత్సృజ్యకృత్రిమే ॥ యత్త్వాపస్తంబేనోక్తం॥ సశి రావమజ్జనమప్సువర్జయేదితి॥ స్మృత్యంతరే ॥ గృహస్థాస్తుస్రవంతీషు నిమ జ్యస్నానమాచరేత్ । అన్యత్రసిద్ధహస్తాభ్యామితరేషాంతుమార్జనం॥ నా ల్పాంభసిశిరోమజ్జేన్నానగాహేన్మహోదధౌ । క్రియాస్నానేశిరోమజ్జెదన్య త్రాపిసరిత్సుచేతి ॥ అన్యత్రస్థానవశోదకే ॥ సముద్రస్నానంతుపర్వకాలే వి హితం ॥ మహాభాగవతే ॥ అశ్వత్థసాగరౌసేవ్యౌ నస్పృష్టవ్యౌకదాచన । అశ్వత్థంమందవారేషు సాగరంపర్వణిస్పృశేత్ ॥ అన్యదాతుకురుశ్రేష్ఠ దే వయోనిరపాంపతిః । కుశాగ్రేణాపి కౌంతేయ నస్పృష్టవ్యోమహోదధిః ॥ ఆజన్మశతసాహస్రే యత్పాపం కురుతేక్వచిత్ । ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యః నత్వైవలవణాంభసి॥ గర్భిణీగృహిణీయస్యదూరయాత్రాంసవర్జయేత్। వపనంసాగరస్నానం శవవాహంచవర్జయేత్॥ ఇతి॥ భరద్వాజః॥ క్షౌరం చసాగరస్నానంనకుర్యాద్గర్భిణీపతిః । కృతవాన్నభవేత్తస్యాః ప్రజానభవ తిధ్రువం ॥ సౌరారవారయోరస్తైపర్వణోరుభయోరపి। సంతానకామీనస్నా యాత్ కుర్యాత్తుగ్రహణేతయోః ॥ ఏతచ్ఛుద్ధపర్వవిషయం॥ విద్ధాయాంతు

సవివాహా ॥ విద్ధే పర్వణి న స్నాయాచ్చతుర్దశ్యాం మహోదధౌ । సా చేద్భూ
మియుతా స్నాయాత్తామతిక్రమ్య పర్వణి ॥ చతుర్దశ్యాంశతంత్రముక్త్వాప
ర్వాంశ ఏవ తు । సింధుస్నానం ప్రకుర్వీత గంగాస్నానఫలం భవేత్ ॥ సంగ్ర
హేఽపి॥ సభూమిజా కృష్ణచతుర్దశీ చ తస్యాం తు పర్వాంశక ఏవ ముక్తః। స్నా
త్వా సముద్రే తు తదైవ పాపం నిహంతి జన్మాంతరసంచితం యత్॥ భారద్వాజః॥
కృష్ణాంగారచతుర్దశ్యాం యోఽబ్ధౌ స్నానం సమాచరేత్ । తస్య జన్మసహస్రే
షు సర్వం పాపం ప్రణశ్యతీతి । ఏతత్సర్వం సంబంధరహితచతుర్దశీవిష
యం ॥ పురాణే ॥ సేతౌ కవేరకన్యాయాం గంగాయాశ్చాపి సంగమే । న
వారదోషమీక్షేత పర్వసు స్నానమాచరేదితి ॥ జైమినిః । సేతుర్నాపేక్ష
తే కాలం నిత్యం స్నానం ప్రశస్యతే । నిషేధకాలభేదస్య సేతోరన్యత్ర కర్హి
చిత్ ఇతి ॥ పరాశరః ॥ అగ్నిజిత్కపిలా షష్ఠీ రాజాభిక్షుర్మహోదధిః । దృ
ష్టమాత్రాః పునంత్యేతే తస్మాత్పశ్యేత నిత్యశ ఇతి । అత్రోదకాంతరేణాచ
మనం కర్తవ్యం ॥ న సముద్రోదకేన ॥ అక్షారాభిరాచమేదితి స్మరణాత్ । ఉ
క్తం చ తైత్తిరీయస్మృతౌ ॥ తస్మాత్సముద్రస్య న పిబంతీతి । తర్పణాదికం తు
తేనైవ కార్యం ॥ నిషేధాభావాదితి చంద్రికాయాం । యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥
నద్యామస్తమితే స్నానం వర్జయేత్తు సదా బుధః । నద్యాం స్నాత్వా నదీమ
న్యాం న ప్రశంసేత ధర్మవిత్ ॥ శౌనకోఽపి । న నదీషు నదీం బ్రూయాత్పర్వతేషు
న పర్వతం । నాన్యత్ప్రశంసేత్తత్రస్థాం తీర్థేష్వాయతనేషు చ ॥ ఇతి దేవలః॥
ఏకాం నదీం సమాసాద్య నాన్యాం బ్రూయాచ్చ ధర్మవిత్ ॥ యది స్మరేత్తదా
సమ్యక్తస్య పుణ్యం వినశ్యతి ॥ వ్యాసః ॥ కురుక్షేత్రం గయాం గంగాం ప్రభా
సం నైమిశం తథా । తీర్థాన్యేతాని సర్వాణి స్నానకాలే స్మరేద్బుధః ॥ సంగ్ర
హేఽపి ॥ గయా గంగా కురుక్షేత్రప్రయాగోదధిసంగమాః । తీర్థాన్యేతా
ని సంస్మృత్య తతో మజ్జేజ్జలాశయే॥

—* వర్జ్యోదకాని. *—

వర్జ్యోదకమాహవ్యాసః ॥ నద్యాయచ్చపరిభ్రష్టంనద్యాయచ్చ వినిఃసృతం । గతప్రత్యాగతం యచ్చతత్తోయం పరివర్జయేదితి । పరి భ్రష్టం విచ్ఛిన్నం వినిఃసృతమపిత్యజేత్ ॥ గర్గః ॥ ప్రత్యావృత్తాంభసి స్నానం వర్జనీయం ద్విజాతిభిః ॥ బోధాయనోపి ॥ అథోవర్జ్యో దకేస్నానం వర్జ్యంనద్యాంద్విజాతిభిః । నద్యాంరజకతీర్థం తుదశహ స్తేనవర్జయేత్ ॥ స్నానంరజకతీర్థేతుభోజనంగణికాగృహే । పశ్చి మోత్తరశాయిత్వంశక్రాదపిహరేచ్ఛ్రియం ఇతి॥ శాండిల్యః ॥ గ్రహాదిసేవి తేరూక్షేనీచవాసనమీపగే । శ్మశానపార్శ్వేగౌజ్ఞాతేనస్నాయాత్తపరా థతః । నస్నాయాత్సహశూద్రేణనస్త్రీభిర్నచనాస్తికైః ॥ నపాషండైశ్చబాలైశ్చనరోగాశుచిభిర్నరైః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ అగ్రహ్యేష్వ ధమాశ్చాపః తద్యాః ప్రథమవేగకాః । ప్రయోభితావాకేనాపి యాశ్చతీర్థ వినాకృతాః ॥ కాత్యాయనః ॥ యాశ్శోషముపగచ్ఛంతి గ్రీష్మేకు సరితోభు వి । తాసుప్రావృషినస్నాయాత్ అపూర్ణేదశవాసరే ॥ ఉష్ణోదకం నిషేధతి ॥ శంఖః ॥ స్నాతస్యవహ్నితప్తేన తథైవపరవారిణా । శరీ రశుద్ధిర్విజ్ఞేయా నతుస్నానఫలంభవేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ వృథాతూ ష్ణోదకస్నానం.వృథాజప్యమవైదికం । వృథాత్వశ్రోత్రియేదానం వృథాభు క్తమసాక్షికమితి ॥ యత్తూష్ణోదకవిధానం॥ఆపఏవసదాపూతాః తాసాం వహ్నిర్విశోధకః । తస్మాత్సర్వేషుకాలేషు ఉష్ణాంభః పావనం స్మృతమితి॥ యత్తుషట్త్రింశన్మతే॥ ఆపస్స్వభావతోమేధ్యాఃకింపునర్వహ్నిసంయుతాః। యచ్చసంతః ప్రశంసంతి స్నానముష్ణేనవారిణాఇతి ॥ యదపి స్మృత్యంత రం ॥ ఆదిత్యకిరణైఃపూతం పునఃపూతంతువహ్నినా । స్నానంసంతఃప్రశం సంతి తస్మాదుష్ణేన వారిణా ఇతి ॥ తదాతురస్నానవిషయం ॥ తథాచ యమః ॥ ఆదిత్యస్యకరైఃపూతాః పునఃపూతాస్తువహ్నినా । ఆమ్నాతమా

తురస్నానే ప్రశస్తంతుతప్తోదకమితి ॥ యదాతునద్యాదికం నలభ్యతే త
దాఅనాతురస్యాప్యుష్ణోదక స్నానమనిషిద్ధమిత్యాహ యమః॥ నిత్యేనైమి
త్తికేచైవ క్రియాంగమలకర్షణం । తీర్థాభావేతుకర్తవ్య ముష్ణోదక
పరోదకైరితి ॥ యత్తువృద్ధమనునోక్తం ॥ మృతేజన్మని సంక్రాంతౌ శ్రాద్ధేజ
న్మదినేతథా । అస్పృశ్యస్పర్శనేచైవ నస్నాయాదుష్ణవారిణా ॥ సంక్రాం
త్యాంభానువారేచ సప్తమ్యాంరాహుదర్శనే । ఆరోగ్య పుత్రమిత్రార్థీన
స్నాయాదుష్ణవారిణా ॥ పౌర్ణమాస్యాం తథాదర్శే యస్స్నాయా దుష్ణ
వారిణా । సగోహత్యాకృతంపాపం ప్రాప్నోత్యేవనసంశయ ఇతి ॥ తేన ఉ
క్తేషుమరణాదిషు తీర్థాభావేపినోష్ణోదకైఃస్నాయాత్॥ అపితుపరకీయై
రుద్ధృతైః కూపోదకైర్వా స్నాయాదిత్యుక్తమిత్యవిరోధః ॥ ఉష్ణోదకస్నా
నేపి విశేషమాహ వ్యాసః॥ శీతాస్వప్సునిషిద్ధోష్ణా మంత్ర సంభార సంభృ
తాః । గేహేపిశస్యతేస్నానం తద్ధ్యనిష్ఫలంబహిరితి ॥ సంభారామృదాద
యః॥ తటాకాదౌ ॥ వినస్యన్మంత్రసంయుక్తముపస్పర్శనముచ్యతే । స్నా
నేవగాహనేచైవ స్లవనం విధినవర్జిత మితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సర్వదాని
త్యకర్మార్థం స్నాయాత్సేపకథంచన । వినాస్మృత్తికయావాపి సకృదుష్ణే
నవాంబునా ॥ గౌతమః॥ శివలింగ సమీపేతు యత్తోయంపురతంస్థితం ।శివ
గంగేతివిజ్ఞేయా తత్ర స్నాత్వాశివంవ్రజేత్ జలంశుద్ధమశుద్ధంవా విష్ణుంవా
స్తుసమీపతః । విష్ణుగంగాసమంతోయం మహాపాపకనాశనమితి ॥ *

ఇతి స్నానార్హజలాని.

—॥ మృదాద్యాహరణం. ॥—

దక్షః ॥ చతుర్థదివసేభాగే స్నానార్థంమృదమాహరేత్ ।తిలం
పుష్పకుశాదీని స్నానంచాకృత్రిమేజలే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మృత్తికాగో
మయందర్భాన్పుష్పాణిసుఃభీశిచ । ఆహరేత్స్నానకాలేతు గృహ్ణీయా
ద్బుద్ధిమాన్నరః ॥ నప్రాతర్మృత్తికాస్నానం నచభౌమార్కవారయోః॥ మ
ధ్యందినేతుకర్తవ్యం నాతిమధ్యందినేరవౌ॥ వ్యాసః॥ తతో మధ్యాహ్న

సమయె స్నానార్థం మృదమాహరేత్ । పుష్పాక్షతాన్ కుశతిలాన్ గోమ
యం గంధమేవ చేతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ శుద్ధదేశే [illegible] మంత్రేణ [illegible] ఖనం గాయత్రీ
[illegible] ఖాత్వా [illegible] గాయత్రీ
గాయత్ర్యా [illegible] మృదము [illegible] త్ర్యా [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] యేత్తత్పృథక్
కృతే । [illegible] ॥ అథ మో
త్రమము [illegible] మృదమాదాయ
పూర్వా [illegible] గోమయం [illegible] యేత్తత్పృ
థక్ కృతే ॥ [illegible] ॥ [illegible] త్తే ।
నాన్య [illegible] త్రైశయ
[illegible] ! [illegible] వసి
ష్ఠః ॥ మృదైక [illegible] । అథక్రత
[illegible] చా
మేద్యథావిధి । వ్యాసః ॥ [illegible] కమంత్రి
భిః । మృదైక [illegible] జనమ్ ॥ మృత్తి [illegible]
చసమాదిష్టా [illegible] మలకమాత్రతః । గోమయ [illegible] త్రైనాంగం
లేపయేత్తతః. ॥ [illegible] ఇతి
దక్షః ॥ మృద్గోమయాదిభి [illegible] స్నానకాలే [illegible]
పః స్నిగ్ధలేపం వివర్జయేత్ ॥ [illegible] మృద్భిరద్భి
శనైశ్శనైః । ఆపాదమస్తకం దేహం [illegible] ఇతి ॥ కాయ
[illegible] నంతరకృత్యమాహ [illegible] ॥ గాయత్ర్యా [illegible]
[illegible] మంత్రయేత్ – తతో [illegible] రావిస [illegible]
[illegible] మంత్రం [illegible] – పూర్వా [illegible]
[illegible] ॥ తతః [illegible] మంత్రవిత్ – అశ్వక్రాం
[illegible] త్యాదయో మృద్గ్రహణమంత్రా [illegible] – పునశ్చ గోమయ

నైఋతమగ్రమగ్రమితి బ్రువన్ । అగ్రమగ్రం చరంతీనామోషధీనాం వనే వనే ॥ యత్తదృషిపత్నీనాం సురభీణాం శరీరతః - ఉత్పన్నం లోకసాక్ష్యర్థం పవిత్రం కాయశోధనమ్ । త్వన్మే శోకాంశ్చ రోగాంశ్చ పాపాని నుద గోమయేతి గోమయమంత్రః ॥ కాండాత్కాండాదితి ద్వాభ్యాం మంగమంగముపస్పృశేత్ ॥ దూర్వయేతి శేషః - అపామార్గసమన్వాగ్రాత్ మమదుష్టం భయన్నద ॥ స్వాహేత్యంగమంగమ్ మృజాయిన్నుపస్పృశేత్ - అథ హిరణ్యశృంగ మాపో దేవీరిత్యప ఉపస్థాయ - సుమిత్రాన ఆప ఇత్యుపస్పృశ్య స్వాదుమిణా త్రిః బహిః క్షిపేత్ - ఇంద్రశుద్ధ ఇత్యుభాభ్యాం ప్రవిశ్యాసనాజపేత్ - తత్ర గాయత్రీ సామాని అపివా వ్యాహృతీ జపేత్ ॥ ఇతి వసిష్ఠః ॥ ఏతత్తమితి ద్వాభ్యాం తీర్థాన్యావాహయేన్నదీ । కురుక్షేత్రం గయాం గంగాం ప్రభాసం నైమిశం తథా ॥ శంఖః ॥ ప్రపద్యే వరుణం దేవమంభసాం పతిమీశ్వరమ్ । యాచితం దేహిమే తీర్థం సర్వపాపాపనుత్తయే ॥ తీర్థమావాహయిష్యామి సర్వాఘవిషూదనమ్ । సాన్నిధ్యమస్మింస్తీర్థే యే క్రియతాం మదనుగ్రహాత్ ॥ రుద్రాన్ ప్రపద్యే వరదాన్ సర్వానప్సుషదస్తథా । అప్సుషదః పవిత్రాంశ్చ ప్రపద్యే వరుణం తథా ॥ శమయత్వాశు మే పాపం రక్షంతు చ సదైవ మామితి ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆపోహిష్ఠేద మాపశ్చిద్రుపదా దివ ఇత్యపి । తథా హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిరంతతః ॥ తతో౽ర్ఘమీక్ష్య చోంకారం నిమజ్యాంతర్జలే బుధః । ప్రాణాయామాంశ్చ కుర్వీత గాయత్రీం చాఘమర్షణమ్ ॥ ప్రపద్యే న్యూర్మిణీం చ తథా మహావ్యాహృతిభిర్జలమితి ॥ సంగ్రహే ॥ సంకల్ప్య సహస్రం పరమాం జపేమితి ॥ మార్గాం శిరసి నిధాయాశ్వక్రాంతే రథక్రాంత ఇతి మృదం గృహీత్వా ఉద్ధృతాసి వరాహేణేతి హస్తాభ్యాం యా చేత - హిరణ్యశృంగమితి ద్వాభ్యాం గతః సుమిత్రానఆప ఓషధయస్సంత్విత్యుదకాంజలిం శిరసి నిధాయ స్వాదుర్మిత్రా స్తస్మాదిత్యుదకాంజలిం నైఋత్యాం దిశి నిరస్య జలస్థ ఏవ నమోగ్నయేప్సుమత ఇతి తీర్థం నమస్కృత్యోపస్థాయ యదపాం క్రూరమిత్యమేధ్యాం శందక్షి

ణతో౽నిరస్యాత్యాళనాదితి ద్వాభ్యాం పాణినాప్రదక్షిణ ముదక మావృత్య ఇ
మంమేగఙ్గఇతి గఙ్గాద్యాదశనదీస్స్వస్నానజలే ఆవాహయేత్ ॥ అథజలే
విహితశ్రోత్రదృఙ్నాసికాముఖాంతంనిమజ్య - ఋతంచ సత్యం చేతిఋచ
మఘమర్షణసూక్తంప్రాణాయామేన త్రిర్జపేత్ - అస్యసూక్తస్యమధుఛం
దసాఘమర్షణఋషిః - అనుష్టుప్ఛందః - భావవృత్తః పరమాత్మాదేవ
తా- భావస్యసత్తామాత్రస్యబ్రహ్మణోవృత్తం జగత్సృష్టిః సూక్తస్యప్రతిపా
ద్యం- తతఉత్తరాభిస్తిసృభి ర్యత్పృథివ్యామిత్యాభిః స్నాత్వా ఆపోజ్వల
తీత్యపఉపస్పృశ్య ఆకార్యకార్యవకీర్ణీతి పునస్స్నాత్వా రహస్యకృతపాపక్ష
యార్థం రజోభూమిరితి పునస్స్నాత్వా ఆక్రామిత్యనుద్రుపదాంజపేత్ . ఏష
స్నానవిధిః ప్రోక్తః సర్వపాపప్రణాశనః ॥ వ్యాసః ॥ అఙ్గుష్ఠాం
గుళిభిశ్చైవశ్రోత్రదృఙ్నాసికాముఖమ్ । పిధ్యాపగస్త్రాప్రస్రోతః త్రిర్జపే
దఘమర్షణమ్ ॥ ద్రుపదాంవాసగాయత్రీమథవాజననేయకే । సకృదం
తర్జలేజప్త్వా బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ హ
త్వాతు లోకానపీమాం త్రిఃపఠేదఘమర్షణమ్ । అఘాన్త్వమంత్రవత్క్ష
తఏవంతంమనుప్రవిశేత్ ॥ అఘమర్షణసూక్తస్య ఋషిరేవాఘమర్షణః ।
ఛందో౽నుష్టుప్తథాదేవో భావవృత్తస్సమీరితః ॥ ఋతంచేతి త్ర్యచస్సూక్తం
మనసైవవిచింతయేత్ । ద్రుపదాంవాసగాయత్రీంప్రణవంవాప్రణవస్తథా ॥
అంతర్జలేత్రిరావృత్త్యముచ్యతే, బ్రహ్మహత్యయా । సంధ్యాంప్రతిగా
యత్రీం ప్రణవంవాజలేజపేత్ ॥ ధ్యాయేద్వానారాయణం దేవమన్నస్నానప్రవ
శాంతయే । ఆపస్నానోమృదాస్నాన తీర్థస్నానం ప్రశస్యతే ॥ తత్స్నానం
భూమిన్విస్యస్యసర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । గాయత్రీం ... ర్గ్ర
సః సమంతాదితి త్రిరంతర్జలే జపేత్ - సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే
అభివాద్యాహ్యతిస్త్రిరంతర్జలే జపన్సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతేతియమః ॥
అంతర్జలేజపన్నగ్నింత్రిఃకృత్వాత్వఘమర్షణమ్ । ద్రుపదాంవా వత్రేసో
త్రిః సాయంగారితివాఋషిఃవం ॥ సవ్యాహృతీకాంసప్రణవాంగాయత్రీం త్రిర్జ

వేత్తథా । ఆవర్తయేద్వా ప్రణవం స్మరేద్వా విష్ణుమవ్యయమ్ ॥ ధ్యా
యేన్నారాయణం దేవం స్నానాదిషు చ కర్మసు । ప్రాయశ్చిత్తేఽపి సర్వస్మి
న్దుష్కృతే స్నానవైకృతే ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జలమధ్యే స్థితో విప్రః శుద్ధధా
వాత్ హరింస్మరేత్ । తద్విష్ణోరితి మన్త్రేణ మజ్జేదప్సు పునః పునః ॥ గాయ
త్రీ వైష్ణవీ హ్యేషా విష్ణోస్సంస్మరణాయ వై ॥ బ్రహ్మాణ్డపురాణే ॥ విష్ణోరా
యతనం హ్యాపః స హ్యపాం పతిరుచ్యతే । తస్మైవ స్నానవస్త్వేవ స్తస్మాత్తం
హ్యప్సు సంస్మరేత్ ॥ ఆపో హి ష్ఠేతి తిసృభిర్గాథావదనుపూర్వశః । హిరణ్య
వర్ణా ఇతి ఋగ్భిశ్చతసృభిస్తథా ॥ శన్నో దేవీరభిష్టయ శన్న ఆపస్తథైవ
చ । ఇదమాపః ప్రవహతేత్యేవం చ సముదీరయేత్ ॥ ఏవం స మార్జనం కృ
త్వా ఛన్దఋషిదేవతమ్ । అఘమర్షణసూక్తస్య సంస్మరేత్ప్రయతస్త
థా ॥ తతోఽమ్భసి నిమగ్నస్తు త్రిః పఠేదఘమర్షణమ్ । ద్రుపదాద్వా యథా
సితథామసో వ్యాహృతిభిర్జలమిత్తి ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆపో హి ష్ఠేదమాపశ్చ ద్రు
పదాదివ ఇత్యపి । తథా హిరణ్యవర్ణాభిః పావమానీభిరన్తతః ॥ తతో
ఽర్ఘమిత్యేవోఙ్కారం నిమజ్జ్యాన్తర్జలే బుధః । ప్రాణాయామాంస్తు కు
ర్వీత గాయత్రీం వాఘమర్షణమ్ ॥ యోగేన విధినా పాత్రి ... త్రాం ఛపి
ద్విజః । సర్వపాపవినాశ్తితి ఫలే తు ద్విగుణం ఫలమిత్తి ॥ విష్ణురపి ॥ తతోఽప్సు
మగ్నస్త్రిరఘమర్షణమ్ - తద్విష్ణోః పరమం పదమితి । సావిత్రీం వా యుఞ్జతే
మన ఇత్యనువాకం వా పురుషసూక్తం వా ... సేవతే త
ర్పణమన్త్ర ఏవ కుర్యాదితి ॥ వ్యాసః ॥ ... యా భ్యాపూర్వి ... త్తి
గా దేవమన్త్రితః । ... విధిం ... యూ త్సహాహ్నికః ॥
త్రేత్యసోఙ్కారమావిత్యం త్రిర్నిమజ్జేజ్జలాశయే । ఆచాన్తః పునరాచామే
న్మన్త్రేణానేన మన్త్రవిత్ ॥ అన్తశ్చరతి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతోము
ఖః । త్వం యజ్ఞస్త్వం వషట్కార ఆపో జ్యోతీ రసోఽమృతమ్ ॥ ... మా
ర్జనం కుర్యాదాపో హి ష్ఠా మయోభువః । ఇదమాపః ప్రవహతాద్వ్యాహృతి
భిస్తథైవ చ ॥ తతోఽభిమన్త్రితస్తీర్థమాపో హి ష్ఠాదిమన్త్రకైః । అన్తర్జ

లగతో మగ్నో జపేత్త్రిరఘమర్షణమ్ ॥ ద్రుపదాం వా త్రిరభ్యస్యేద్వ్యా
హృతీం ప్రణవాదికమ్ । సావిత్రీం వా జపేద్విద్వాన్ తద్విష్ణోః పరమం పదం॥
ఆవర్తయేద్వా ప్రణవం దేవం వా సంస్మరేద్ధరిమ్ । ద్రుపదాదిరపోమంత్రో
యజుర్వేదప్రతిష్ఠితః ॥ అంతర్జలే త్రిరావృత్య సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే।య
థాశ్వమేధః క్రతురాట్ సర్వపాపప్రణాశనః । తథాఘమర్షణం సూక్తం
సర్వపాపాపనోదనమితి బోధాయనః । అథ హస్తౌ ప్రక్షాళ్య కమండలుం మృ
త్పిండం చ సంగృహ్య తీర్థం గత్వా త్రిః పాదౌ ప్రక్షాళయేత్త్రిరాత్మానమథ
హైకే బ్రువతే శ్మశానమపో దేవగృహం గోష్ఠం యత్ర చ బ్రాహ్మణా అప్రక్షా
ళ్య పాదౌ తన్న ప్రవేష్టవ్యమిత్యథాపోహి ప్రపద్యంతే హిరణ్యశృంగం వరు
ణం ప్రపద్య ఇతి ద్వాభ్యాం మధ్యాంజలినా ఉపహరతి ॥ సుమిత్రా న ఆప ఓష
ధయః సంత్వితి తాం దిశం నిరస్యతి యస్యాం దిశి ద్వేష్యో భవతి దుర్మిత్రాస్త
స్మై భూయాసుర్యోఽస్మాన్ ద్వేష్టి యం చ వయం ద్విష్మ ఇతి అథాప ఉపస్పృశ్య
నమోఽగ్నయేఽప్సుమత ఇత్యుపస్థాయ త్రిః ప్రదక్షిణముదకమావర్తయతి.
యోఽపాం క్రూరమితి॥ ఇమం మే గంగ ఇతి తీర్థమావాహ్యాద్భిర్మార్జయతి ఆ
పోహిష్ఠా మయోభువ ఇతి తిసృభిర్హిరణ్యవర్ణా ఇతి చతసృభిః పవమానః సువ
ర్జన ఇత్యేతేనానువాకేన మార్జయిత్వాంతర్జలమాగతోఽఘమర్షణేన త్రీ
న్ప్రాణాయామాన్ ధారయేత్। ఋతం చ సత్యం చేత్యేతదఘమర్షణం త్రిరం
తర్జలే పఠేత్ ॥ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ ఆయం గౌః పృశ్నిరక్ర
మీదిత్యేతామృచం త్రిరంతర్జలే పఠన్ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ అపి
వా ప్రణవమేవ త్రిరంతర్జలే పఠన్ సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యత ఇతి మృత్తి
కాస్నానమప్యుక్తం బోధాయనేన। అథాతో మృత్తికాస్నానవిధిం వ్యాఖ్యా
స్యామః బ్రహ్మచారిగృహస్థవానప్రస్థపరివ్రాజకానామశ్వక్రాంతే సహస్రప
రమా శపితి భూమిం దూర్వాభిమంత్ర్యోద్ధృతాసీత్యుద్ధృత్యేత్యాది॥ తదే
లోష్ఠమాదాయ కాండాత్కాండాదితి ద్వాభ్యాం దూర్వామాదాయ మృత్తికే
హన మే పాపమితి మూర్ధ్నిలోష్ఠం ప్రతిష్ఠాప్య యత ఇంద్ర స్వస్తిదా స్వస్తిన ఇం

శ్రీ   వైద్యనాథదీక్షితీయేః స్మృతిముక్తాఫలేః ఆహ్నికాస్త్రే,

దో(వృధ(శ్రవాస్త్రా)తారమింద్రమాపాంతమస్యైకపదంవృత్తో అనుపరేహీతి
షడ్భిః ప్రతిమంత్రంప్రతివిశం లోష్ఠముత్సృజ్య గంధద్వారామితి లోష్ఠమా
దాయఉదుత్యంజాతవేదసమితిలోష్ఠమాదిత్యం దర్శయిత్వా శ్రీర్మేభజతు-
అలక్ష్మీర్మేనశ్యతు- ఇతిశిరఃప్రదక్షిణీకృత్య। సహస్రశీర్షేతి శిర ఆలిప్య వి
ష్ణుముఖా ఇంద్రగ్రీవా మోజో(గ్రీవాంమహానింద్రోవజ్రబాహురితి- బాహూ
సోమానంస్వరణమితికుక్షౌశరీరంయజ్ఞశ్రమలమితిశరీరంనాభిర్మేచిత్తంవి
జ్ఞానమితినాభిమాపాంతమన్యురితి కరంవిష్ణోర్లలాటమసీతిష్పృష్ఠం వరుణస్య
స్తంభనమసీతిమిత్రఃఆనందనందావిత్యండౌ పురుచోరాజ ఇత్యూరూజం
ఘాభ్యామితిజంఘయోరిదంవిష్ణురితి త్రీణిపదేతి ద్వాభ్యాంపాదౌ సహస్రాక్షం
(దేతి శేషందూర్వాసహితంశిరసినిధాయహిరణ్యశృంగమితితీర్థంగత్వా
సుమిత్రానఆపఓషధయఇతి ఆత్మానమభిషించేదుదకాంజలిమాదాయలోష్ఠ
దేశేదుర్మిత్రాస్తస్మైభూయాసురితిప్రథమం యోస్మాంద్వేష్టిఇతిద్వితీయం
యంచవయంద్విష్మఇతితృతీయమాపోహిష్ఠామయోభువఇతితిసృభిర్హిరణ్య
వర్ణాఃశుచయఃపావకాఇతితిసృభిః పవమానఃసువర్జన ఇత్యేతేనాను
వాకేనమార్జయిత్వానమోగ్నయేప్సుమతేనమఇతి నమస్కృత్యోదపాం
క్రూరమితి అద్భిస్త్రిరావృత్య ఇమంమేగంగేతి అపోభిమంత్ర్య ఋతంచస
త్యంచేత్యఘమర్షణసూక్తేనాపోవగాహేత దేవాన్ఋషీన్పితౄంస్తర్పయి
త్వాశుచీవోహవ్యాఇతివస్త్రమద్భిః ప్రోక్ష్య దేవస్యత్వేతివస్త్రమాదాయ అవ
ధూతంరక్షఇత్యవధూయఉదుత్యంజాతవేదసమితివస్త్రమాదిత్యందర్శయి
త్వావహంతీతి వాసః పరిధాయ ద్విరాచమేత్ ॥ భూతప్రేతపిశాచాస్సు
యేభూతామనిశాచరాః । తేషాంసర్వేవినశ్యంతు బ్రహ్మకర్మసమారభ
ఇతి ॥ దర్భాసనంప్రతిష్ఠాప్యత్రీన్ప్రాణాయామాన్ధారయిత్వాష్టోత్త
రశతంగాయత్రీంజపేత్ - బ్రాహ్మణఃపూతోభవతి - గోవధగురుతల్పగ
మనస్వర్ణస్తేయసురాపానాది సర్వపాపప్రణాశనమితి విజ్ఞాయతే ॥ ధ్యా
త్వానారాయణందేవం ప్రపద్యతఇతిహ స్మాహ భగవాన్ బోధాయనః ఇతి॥

అనుకల్పమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ య ఏష విస్తరః ప్రోక్తః స్నానస్య విధిరుత్త
మః । అసామర్థ్యాన్న కుర్యాచ్చేత్తత్రాయం విధిరుచ్యతే ॥ స్నానమన్తర్జ
లే చైవ మార్జనాచమనే తథా । జలాభిమన్త్రణం చైవ తీర్థస్య పరికల్పనం ॥
అఘమర్షణసూక్తేన త్రిరావృత్తేన నిత్యశః । స్నానాచరణమిత్యేతదుపది
ష్టం మహాత్మభిరితి ॥ తీర్థపరికల్పనమాహ వసిష్ఠః ॥ చతుర్హస్తసమా
యుక్తం చతురశ్రం సమన్తతః । ప్రకల్ప్యావాహయేద్గంగాం మన్త్రేణానే
న మన్త్రవిత్ ॥ విష్ణోః పాదప్రసూతాసి వైష్ణవీ విష్ణుదేవతా । పాహి నస్త్వే
నసస్తస్మాదాజన్మమరణాన్తికాత్ ॥ తిస్రః కోట్యర్ధకోటీనాం తీర్థానాం వా
యురబ్రవీత్ । దివి భువ్యన్తరిక్షే చ తాని మే సన్తు జాహ్నవీతి ॥ స్మృత్యన్త
రే ॥ చతురశ్రం తీర్థపతం పాణినోల్లిఖ్య వారిషు । ఆవాహయామి త్వాం దే
వీత్వావాహ్య త్రిపథజాహ్నవీం ॥ ఇమం మే గంగ ఇత్యుక్త్వా పుణ్యతీర్థాని చ
స్మరేత్ । స్నానం స్వాంగముద్దిశ్య యత్కృతం విధినా కృతమ్ ॥ వృథా ద్విజన్మన
స్తస్మాద్విధినా స్నానమాచరేదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నా
స్యోన్యం స్పృష్ట్వా మజ్జేన్న లింపేత్స్పృష్టో మిథః । స్నాత్వా న ధావయేద్దం
తాన్నమృజ్యాద్వాససా ముఖమ్ ॥ అవగాహ్య జలే నగ్నః స్త్రీం యః పరిశో
ధయేత్ । క్రుద్ధాస్తత్ర నివర్తన్తే దేవాః పితృభిస్సహ ॥ రత్నావళ్యాం ॥
దర్శే స్నానం న కుర్వీత మాతాపిత్రోస్తు జీవతోః । కుర్వంస్తత్ర నిరాచష్టే
ః పిత్రోరున్నతిజీవితే । న రాత్రౌ మృత్తికాస్నానం నైవ భౌమార్కవార
యోః ॥ సన్ధ్యయోర్నైవ గోమూత్రం న శుద్ధ్యై గోమయం నిశి । దివాంబు
గోశకృన్మూత్రైశ్శుద్ధిర్నిశ్యంబుభస్మభిః ॥ నాంబు హన్యాన్న నిందేన్న తీర్థే
తీర్థాన్తరం స్మరేత్ । సంకల్ప్యైవ తథా కుర్యాత్స్నానం దానం వ్రతాది
కమ్ ॥ అన్యథా పుణ్యకర్మాణి నిష్ఫలాని భవన్తి వై ॥ భరద్వాజః । సంకల్పర
హితం కర్మ యత్స్మృతిశ్రుతిచోదితమ్ । యతో యద్వ్యఫలం తస్మాత్సంకల్ప్యాత్
తత్సమాచరేత్ ॥ పాదౌ కరౌ చ ప్రక్షాల్య సముపస్పృశ్య వాగ్యతః । ప్రాఙ్ము
ఖోదఙ్ముఖో వాపి స్థిత్వా దర్భాసనే శుచిః ॥ సదర్భహస్తో జాన్వోర్ధ్వం దక్షిణే

దక్షిణోత్తరే | కృత్వా వారాదిసంస్మృత్యా ఏతత్కర్మ కరోతి యత్ ॥ స్వ
మాంసే ఘనస్య తిథ్యంకల్ప్యేతి రిః । స్నానముదితం తన్నేత్రస్య కర్ణనా
గయుతస్య చ ॥ సంయుక్తం తథా జీర్ణాఘమృత్యుపగహేణ । అనా
తప శ్చోత్సృజేద్యస్తు సప్రపర్వాహ్ణ సంస్మృతః ॥ ప్రాప్యశ్రేష్ఠభవే దేవలోకే
భవతి పంచతత్త్వః ॥ భృగుః ॥ నైకవాసా స్నానదద్యాప్తే నాంతరేణకదాచన | శ్రు
తిస్మృత్యుదితం కర్మ న కుర్యాదశుచిః క్వచిత్ ॥ తత్రిగాత్రిహ్యాద్వ్యపమాహ
నవం ॥ వ్యక్తభైక్షతం చైవ గవాం తత్త్వసంశయః । పవిత్రమహాన్ద్వ్యప
మితిబ్రహ్మవిదో విదురితి ॥ మనుః ॥ నిత్యం స్నాత్వా శుచిః కుర్యాద్దేవర్షిపి
తృతర్పణమ్ ॥ ఇతి జాబాలిః ॥ దేవాన్ బ్రహ్మఋషీంశ్చైవ తర్పయేదక్ష
తోదకైః । తర్పయేత్తుపితౄన్భక్త్యా సతిలోదకచందనైః ॥ యమః ॥ తిలద
ర్భసమాయుక్తం స్వధయా యత్ప్రదీయతే । తత్సర్వమమృతం భూత్వా పి
తౄణాముపతిష్ఠత ఇతి ॥ ఇతి మాధ్యాహ్నికస్నానమ్.

—* అథ నైమిత్తికవిషయస్నానమ్. *—

స్మృత్యర్థసారే ॥ ఉచ్ఛిష్టాద్యపనూతేషు హ్యాస్పృశ్య స్పర్శనేషు చ | గ్ర
హసంక్రమణయోశ్చైవ స్నానం నైమిత్తికం స్మృతమ్ ॥ చండాలాది స్పర్శనేతు
కామ్యం వారుణమేవ తు । కామ్యం మలాపకర్షణం చ త్రిధా స్నానం చ వారు
ణమ్ ॥ ఇతరాణి యథాయోగ్యం దేశకాలాద్యపేక్షయేతి ॥ గార్గ్యః ॥ కు
ర్యాన్నైమిత్తికం స్నానం శీతాద్భిః కామ్యమేవ చ । నిత్యం యాదృచ్ఛికం చైవ
యథారుచి సమాచరేత్ ఇతి ॥ మనుః ॥ దివాకీర్త్యముదక్యాం చ సూతికాం
పతితం తథా । శవం తత్స్పృష్టినం చైవ స్పృష్ట్వా స్నానేన శుద్ధ్యతీతి ॥ దివాకీ
ర్త్యశ్చ చండాలః ఉదక్యా చ రజస్వలా ॥ అంగిరాః ॥ శవస్పర్శే యథోద
క్యా సూతికాం పతితం తథా। స్పృష్ట్వా స్నానేన శుద్ధిః స్యాత్సచేలేన న సంశ
యః ॥ గౌతమోపి ॥ పతితచండాలసూతికోదక్యాశవస్పృష్టితత్స్పృష్ట్యుప
స్పర్శనే సచేలోదకోపస్పర్శనాచ్ఛుద్ధ్యేదితి ॥ అనేన పతితాదిస్పృష్టిమారభ్య
తృతీయస్యాపి సచేలస్నానమిత్యుక్తం భవతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ శవచండా

లకతితోదక్యాస్పృష్టతత్స్పృష్టస్పృశ్యే సచేల స్నానమితి ॥ చంద్రికాయాం॥
చండాలసూతికోదక్యాః తిస్ర ఏవ హి। ఏతేషామేవసంస్పర్శే తత్స్పృష్ట
న్యాయ ఇష్యత ఇతి॥ ఏవకారశ్శవధూమాదిస్పృష్టితత్స్పృష్టిన్యాయనివృత్త్య
ర్థః ॥ తథాచత్రైవ ॥ ఘటధూమస్పృశంవాంతంవిరిక్తం క్షురకర్మణి।
మైథునాచరితారంచ స్పృష్ట్వాస్నానంనవిద్యతే॥ యత్తుసంవర్తక ఆహ॥ త
త్స్పృష్టినంస్పృశేద్యస్తుస్నానంతస్యవిధీయతే। ఊర్ధ్వమాచమన ప్రోక్తం
ద్రవ్యాణాంప్రోక్షణంతథేతి॥ యదపివ్యాసః॥ ససూతకంసమృతకంప్రసూ
తాంవారజస్వలామ్। స్పృష్ట్వాస్నాయాచ్చతత్స్పృష్టంతత్స్పృశ్యాదాచ
మేద్బుధ ఇతి ॥ తదబుద్ధిపూర్వవిషయం ॥ తథాచంద్రికామాధవీయయోః॥ అ
బుద్ధిపూర్వంసంస్పర్శే ద్వయోస్స్నానంవిధీయతే । త్రయాణాం బుద్ధిపూ
ర్వంతుతత్స్పృష్టిన్యాయకల్పనేతి ॥ చతుర్థస్యాచమనమేవ ॥ ఉపస్పృ
శేచ్చతుర్థస్తు తదూర్ధ్వం ప్రోక్షణం మతమితి మరీచిస్మరణాత్ ॥ య
త్తుకూర్మపురాణే ॥ చండాలసూతికోదక్యాః సంస్పృష్టంసంస్పృశేద్యది।
ప్రమాదాత్తతఆచమ్య జపంకుర్యాత్సమాహితః ॥ తత్స్పృష్టస్పృష్టినంస్పృ
ష్ట్వాబుద్ధిపూర్వంద్విజోత్తమః। ఆచమేతవిశుద్ధ్యర్థంప్రాహదేవః పితామహ
ఇతి ॥ యదపిదేవలేనోక్తం ॥ సంస్పృశ్యాశుచిసంస్పృష్టం ద్వితీయంవా
పిమానవః। హస్తౌపాదౌచతోయేన ప్రక్షాళ్యాచమ్య శుద్ధ్యతీతి ॥ యదపి
వృద్ధశాతాతపేనోక్తం॥ అశుచింయత్స్పృశేదన్యంఏకఏవసదూష్యతి। తత
స్పృష్టోనదూష్యేతసర్వద్రవ్యేష్వయంవిధిరితి ॥ ఏతత్సర్వంచండాలాది
స్పర్శవిషయమితి ॥ మాధవీయే ॥ చండాలాదివ్యతిరిక్తాశుచిస్పర్శవిష
యమితితన్నైతదేవంచండాలాదిస్పృశ్యద్వితీయస్యాచమనవిషయంఅకామవిష
యంతత్స్నానపరవచనంకామవిషయంద్వితీయస్యాచమనంచండాద్యస్పృశ్య
విషయంచండాలాదివ్యతిరిక్తశవధూమాద్యశుచిస్పర్శ ఏవ స్నానం - ద్వితీ
యస్యత్వాచమనమేవఇతివ్యవస్థా॥ అత్రపరాశరః। దుస్స్వప్నంయదిపశ్యేత్తు
వాంతేచక్షురకర్మణి । మైథునేప్రేతధూమేచ స్నానమేవవిధీయతఇతి॥ మై

ధునే స్నానంఋతుకాలవిషయం॥ తదాహ శాతాతపః ॥ ఋతౌతుగర్భశం
కిత్వాత్ స్నానం మైథునకే స్మృతమ్॥ అనృతౌతు తథా గచ్ఛేచ్ఛౌచం మూత్రపురీ
షవదితి ॥ అనృతావపి క్వచిత్ స్నానం స్మర్యతే । అష్టమ్యాంచ చతుర్దశ్యాం
దివాపర్వణి మైథునమ్ । కృత్వా సచేలస్నానంతు వారుణీభిశ్చ మార్జయేత్
ఇతి ॥ కాత్యాయనః ॥ చండాలసూతికోదక్యాపతితాన్ శౌచకృద్భిర్వా । స్పృ
ష్ట్వా స్నాత్వా శుచిం ప్రేతంఅనుగమ్యానలంస్పృశేదితి ॥ ఏతత్ప్రమాద సం
స్పర్శవిషయం ॥ పతితం సూతికామంత్యం శవంస్పృష్ట్వాచ కామతః ।
స్నాత్వా సచేలంస్పృష్ట్వాగ్నిం ఘృతంప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ శవస్పర్శం దివాకీ
ర్తిం చితిం యూపం రజస్వలామ్ । స్పృష్ట్వా ప్రమాదతో విప్రః స్నానం కృత్వా
విశుధ్యతీతి స్మరణాత్ ॥ పరాశరోఽపి ॥ చైత్యవృక్షశ్చితిర్యూపశ్చండాల
స్సోమవిక్రయీ । ఏతాంస్తు బ్రాహ్మణస్స్పృష్ట్వా సవాసా జలమావిశేదితి ॥
చితేర్యోగ్యం శ్మశానం చైత్యం తత్ర సమారోపిత వృక్షశ్చైత్యవృక్షః ॥ సంవర్తో
ఽపి ॥ చండాలం పతితంస్పృష్ట్వా శవమంత్యజమేవచ । ఉదక్యాంసూతికాం
నారీం సవాసా స్నానమాచరేదితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ చండాలోపస్పర్శనే సం
భాషాయాం దర్శనేనచ దోషస్తత్ర ప్రాయశ్చిత్తమవగాహనమపాము
పస్పర్శనం సంభాషాయాం బ్రాహ్మణసంభాషా దర్శనే జ్యోతిషాం దర్శన
మితి ॥ ఉపస్పర్శనే సత్యపామవగాహనం ప్రాయశ్చిత్తమిత్యాహ ॥ వ్యాసః ॥
చండాలపతితౌ దృష్ట్వా నరః పశ్యేత్తు భాస్కరమ్ । స్నాతస్తుతౌ సమాలో
క్య పునస్స్నానేన శుద్ధ్యతీతి ॥ చండాలాదీనాం వ్యవధానే దేశపరిమాణ
మాహ ॥ పరాశరః ॥ యుగంయుగద్వయంచైవ త్రియుగంచ చతుర్యుగమ్ ।
చండాలసూతికోదక్యా పతితానామధః క్రమాత్ ॥ తతస్సన్నిధిమాత్రేణ స
చేలస్నానమాచరేత్ । స్నాత్వావలోకయేత్సూర్యమజ్ఞానాత్స్పృశతే యదీ
తి ॥ అధః క్రమాద్విపరీతక్రమాత్ ॥ యుగపరిమాణం లోకవ్యవహారాదవ
గన్తవ్యమితి ॥ మాధవీయే ॥ నవపదం రథయుగమష్టపదం నౌయుగమితి ॥
లౌకికాః ప్రతీయన్తే ॥ ఉక్తవ్యవధానాభావే సచేలస్నానం - అజ్ఞానాద్గా

త్రిస్పర్శనేసూర్యావలోకనమధికమిత్యర్థః॥ బుద్ధిపూర్వాంగస్పర్శేతు స
చేలస్నానమగ్నిస్పర్శనంఘృతప్రాశనంచ పూర్వోక్తం ద్రష్టవ్యం - అంగ
స్పర్శేన మజ్జనసంఖ్యాపిస్మర్యతే॥ వృషలంచాంత్యజాతంచచండాలంపతితం
తథా॥ ఋతావభిప్లుతాంనారీంస్పృష్ట్వాస్నానం సమాచరేత్। ఏకంచనవ
కంచైకద్వాత్రింశత్త్రింశకంతథా ॥ ద్వాత్రింశచ్చక్రమేణైవమజ్జనంతువిధీ
యతఇతి॥ స్మృత్యంతరే॥ చండాలస్యచతుష్షష్టి పదం త్రేతాయాశ్శతద్వయం।
ద్వాత్రింశాచ్ఛాయాపాతస్యమనశ్శుద్ధిమాచరేత్॥ అవిజ్ఞాతే రజస్రావేమలవ
ద్వస్త్రయాగృహే। స్పృష్టంయద్వస్తుతద్దుష్టంనదుష్టంసన్నికర్షతఇతి॥ ఆ
స్పృశ్యస్పర్శనేచైవత్రయోదశనిమజ్జనం। ఆచమ్యప్రయతఃపశ్చాత్స్నానం
విధివదాచరేత్ ॥ ఇతిభరద్వాజవచనంగస్పర్శనాభావవిషయంచండా
లాది వ్యతిరిక్తాస్పృశ్యస్పర్శన విషయంచ ॥ వ్యాసః ॥ సూతికా పతితో
దక్యా చండాలశ్చచతుర్థకః। యథాక్రమంపరిహరేదేకద్విత్రి చతుర్యు
గమితి॥ అత్రవ్యాసపరాశరవచనయోర్వ్యవస్థేవికల్పోద్రష్టవ్యః - యత్తు॥
చండాలంపతితంచైవదూరతఃపరివర్జయేత్ ।గోవాలవ్యజనాద్వాధో స
వాసాజలమావిశేదితి॥ వైయాఘ్రపాదవచనంతత్సంకటాదివిషయం॥ యు
దాహసంవర్తకః॥ సంకటేవిషమేచైవదుర్గేచైవవిశేషతః। హట్టపత్తన
మార్గేచయథాసంభవమిష్యతే ॥ తృణకాష్ఠాదిఘాతేనద్వ్యాంతరితేతత
థా ॥ గోవాలవ్యజనేనాపి స్నానంనైవవిద్యతఇతి ప్రచేతాః॥ వస్త్రాంత
రితసంస్పర్శేసాక్షాత్స్పర్శోవిధీయతే। సాక్షాత్స్పర్శేనయత్ప్రోక్తంత
ద్వస్త్రాంతరితేపిచేతి॥ అంగిరాః॥ యస్తుఛాయాంశ్వపాకస్య బ్రాహ్మణో
హ్యధిరోహతి।, తత్రస్నానంప్రకుర్వీతఘృతంప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి॥ చండాల
పతితచ్ఛాయాంస్పృష్ట్వాస్నానంసమాచరేదితి॥ స్మృతిరత్నే॥ ఛాయామం
త్యశ్వపాకాదేః స్పృష్ట్వాస్నానం సమాచరేత్ ॥ చత్వారింశత్ పదాయా
ధ్యర్ధంఛాయాదోషోనవిద్యతే। ఏకాంశాఖాం సమారూఢశ్చ చండాలాదిర్య
థాభవేత్ ॥ బ్రాహ్మణస్తత్రనివసన్ స్నానేనశుచితామియాదితి। శాఖా

గ్రహాణాం సజాతీయద్రవ్యోపలక్షణార్థం ॥ అతఏవచంద్రికాయాం । తార్ణే
సంస్తరఏకస్మిన్ నస్పృశ్యస్సహతిష్ఠతి । అస్పృష్టస్తైరధ్యష్టోఽస్మీత్యేవం మూర్ధ
స్తుమన్యతఇతి । తార్ణేన తృణానిమీనంతే ॥ ఆపస్తంబః ॥ మూర్ధసాస్తరే
చాసంస్పృశమన్యాసంప్రయతాన్ ప్రయతో మన్యేత తృణకాష్ఠేషు నిఖాతే
ష్వితి ॥ అత్రహారదత్తః ॥ పతితచండాలసూతికోదక్యాశవస్పృష్టతత్స్పృ
ష్ట్యుపస్పర్శనేసచేలస్నానమితి॥ గౌతమః । తస్మిన్నేవ మొదముచ్యతే॥ శయ
నతయా ఆసనతయావా స్పృష్టఅస్పృష్టః పలాలాదిసంఘాతః. ఆస్తరః యత్రా
దీర్ఘశ్లక్ష్ణతయాపలాలాదేర్మూలాగ్రవిభాగోనజ్ఞాయతే సమూర్ధశ్చాసౌ
స్వస్తరశ్చేతి మూర్ధస్వస్తరః - తస్మిన్ పతితాదిష్వాసీనేషు యథాకశ్చిస్స్రి
యతఉపవిశేత్ నచ తాన్స్పృశేత్. తత్రియథాప్రయతఃఅన్యోన్యః మన్యతే ప్రి
యతోఽస్మీతి తథైవం మన్యేత నైవం విశేషవిషయోః తథా తృణకాష్ఠేషు చాభూమౌ
నిఖాతేషు తత్స్పృష్టాన్యాయేనభవతీతి   స్నానచనిమిత్తాంతరముక్తం చ
తుర్వింశతిమతే । బౌద్ధాన్ పాశుపతాన్ జైనాన్ లోకాయతికకాపిలాన్ ।
విక్రమస్థాన్ ద్విజాన్ శూద్రాన్ లోకాయతికనాస్తికాన్ ॥ అకర్మస్థాన్ ద్వి
జాన్ శూద్రాన్ సవాసాజ్జలమావిశేత్ । అవకీర్ణోఽనుమన్త్యం చ స్పృష్ట్వా స్నా
నేనశుద్ధ్యతి ॥ స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సవాసాజలమావిశేత్ । దేవార్చనప
రోయస్తువిత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ ॥ సవై దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు గర్హి
తః ॥ యమః ॥ శునా చైవ శ్వపాకేన మృతసూతకేనవా । రేషాంతుస్పృ
ష్టమాత్రేణ సచేలంప్లావయేద్ద్విజః ॥ దుస్స్వప్నే దుర్జనస్పర్శే ఽభ్యుదితే
స్నానమాచరేత్ ॥ అభ్యుదితే శయానస్యాదిత్యోదయే ॥ స్మృత్యంతరే ॥
స్పృష్ట్వా రుద్రస్య నిర్మాల్యం సవాసాప్లుతశ్శుచిః ॥ సంవర్తః ॥ శ్వవరా
హఖరాన్ స్పృష్ట్వా వృకగోమాయువానరాన్ । కాకకుక్కుట గృధ్రాంశ్చ
స్పృష్ట్వా స్నానం సమాచరేత్ ॥ హారీతః ॥ చాతకం కుక్కుటం కాకం శ్వసృ
గాలశివావృకాన్ । చితధూమశ్మశానాని విడ్వరాహఖరాశుచీన్ ॥ అవకీ
ర్ణినమంత్యం చ స్పృష్ట్వా స్నానం విధీయతే ॥ పైఠీనసిః ॥ కాకోలూకస్పృ

శౌనే స్నానం మూత్ర పురీష కరణే సచేలస్నానం మహా వ్యాహృతిభి ర్హోమశ్చేతి ॥ అంగిరాః ॥ కృత్వామూత్రపురీషంవా యదానైవోదకం భవేత్ । స్నాత్వాలబ్ధోదకః పశ్చాత్సచేలస్తువిశుధ్యతీతి ॥ సంగ్రహే ॥ గాత్రే స్పర్శమాత్రేతుసరటీకృకలాసయోః । శుభేవాప్యశుభేవాపిసచేలస్నానమాచరేత్ ॥ మనుః ॥ నారంస్పృష్ట్వాస్థిసస్నేహం సవాసాజలమావిశేత్ । ఆచామేదేవనిస్నేహం గామాలభ్యార్కమీక్ష్యచేతి ॥ విష్ణుః ॥ భక్ష్యవర్జంపంచనఖంతదస్థిసస్నేహంచ స్పృష్ట్వాస్నాయాదితి - శవస్పర్శ విశేషమాహాపస్తంబః ॥ శునోపహతస్సచేలోవగాహేత ప్రక్షాళ్యవా తం దేశమగ్నినాసంస్పృశ్య పునః ప్రక్షాళ్యపాదౌచాచమ్యప్రయతో భవతీతి వ్యవస్థిత వికల్పోయం - యథాహమనుః ॥ ఊర్ధ్వంనాభేః కరౌముక్త్వాయదంగ ముపహన్యతే। తత్రస్నానవిధిః ప్రోక్తోహ్యధః ప్రక్షాళనంస్మృతమితి ॥ విష్ణురపి ॥ నాభేరధః కరాగ్రంవా శునాయద్యుపహన్యతే । ప్రక్షాళ్యతదథిర్భావ్య పునరాచమ్యశుధ్యతి ॥ నాభేరూర్ధ్వంతుసంస్పృష్టేలిప్తామట్యేనవా పునః । ప్రక్షాళ్యస్పృష్ట్వాసచేల స్నానమాచరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ రజకశ్చర్మకృచ్చైవ వ్యాధజాలోపజీవినౌ । నిర్ణేజకశ్చనటకస్తథాశైలూషకస్తథా ॥ ముఖేభగస్తతో శ్వా గ్రామ్యకుక్కుట సూకరౌ । ఏతైర్యదంగంస్పృష్టంస్యాచ్ఛిరో వర్జంద్విజాతిషు ॥ తోయేనక్షాళనంకృత్వాఆచాంతః ప్రయతోమతఇతి ॥ అత్రాపిశునాసహచర్యాచ్ఛిరోగ్రహణంనాభేరూర్ధ్వంగోపలక్షణార్థం॥ జాతూకర్ణిరపి। ఊర్ధ్వంనాభేఃకరౌముక్త్వా యదంగంస్పృశతేఖగః । స్నానం తత్రప్రకుర్వీత శేషం ప్రక్షాళ్యశుధ్యతీతి॥ ఖగః పక్షీ॥ శంఖః ॥ రథ్యాకర్దమతోయేన ష్ఠీవ్యేనచవాతథా । నాభేరూర్ధ్వంనరఃస్పృష్టః సద్యస్స్నానేనశుధ్యతీతి ॥ వ్యాసః ॥ కాకవానరమార్జారఖరోష్ట్రాణాంశునాంతథా। సూకరాణామమేధ్యంవై స్పృష్ట్వాస్నానంసచేలకం॥విష్ణుః ॥ ఆజానుభ్యాంభవేత్స్నానంతథాభ్యుపవసేదహః| ఊర్ధ్వంనాభేస్త్రిరాత్రంస్యాదమేధ్యస్పర్శనేవిధిరితి ॥ మనుః ॥ పుచ్ఛేబిడా

లకంస్పృష్ట్వా తతః స్నాత్వా విశుధ్యతి । భోజనే కర్మకాలే చ విధిరేష ఉదాహృతః । ఇతరాంగస్పర్శే త్వాచమనమేవ ॥ మార్జారమూషికస్పర్శే కర్మ కుర్వన్నుపస్పృశేదితి బృహస్పతిస్మరణాత్ ॥ అకర్మకాలే మార్జారస్పర్శనే నాశుద్ధిః - తథా చ మనుః ॥ మార్జారశ్చైవ దర్వీ చ మారుతశ్చ సదా శుచిః ॥ పరాశరోఽపి ॥ మార్జారమక్షికాకీటపతంగక్రిమిదర్దురాః । మేధ్యామేధ్యం స్పృశంతోఽపి నోచ్ఛిష్టం మనురబ్రవీత్ । యదా పునరశుద్ధ ఏవ సర్వాన్ స్పృశతి తదా విశేషో దేవలేన దర్శితః ॥ పాషండం పతితం వ్రాత్యమున్మత్తం శవదాహకమ్ । సూతికాం స్రావికాం నారీం రజసా చ పరిప్లుతామ్ । శ్వకుక్కుటవరాహాంశ్చ గ్రామ్యాన్ సంస్పృశ్య మానవః । సచేలస్సశిరాః స్నాత్వా తదానీమేవ శుధ్యతి ॥ అశుద్ధస్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యది స్పృశేత్ । విశుధ్యత్యుపవాసేన తదా కృచ్ఛ్రేణ వా పునరితి ॥ స్రావికా ప్రసవస్య అకారయిత్రీ - ఏతద్బుద్ధిపూర్వస్పర్శవిషయం ॥ తథా చ కూర్మపురాణం । ఉచ్ఛిష్టోఽదినచాచాంతః చండాలాదీన్స్పృశేద్ద్విజః । ప్రమాదాద్వై జపేత్స్నాత్వా గాయత్ర్యష్టసహస్రకమ్ ॥ చండాలపతితానాంతు కామాద్యస్సంస్పృశేద్ద్విజః । ఉచ్ఛిష్టస్తత్ర కుర్వీత ప్రాజాపత్యం విశుద్ధయే ॥ అత్రైవాభిప్రాయేణ విష్ణురపి ॥ అనుచ్ఛిష్టేన సంస్పృష్టే స్నానం యేన విధీయతే । తేనైవోచ్ఛిష్టసంస్పృష్టః ప్రాజాపత్యేన శుధ్యతీతి ॥ సంవర్తోఽపి ॥ కృతే మూత్రపురీషే చ భుక్త్వోచ్ఛిష్టే తథా ద్విజః । శ్వాదిస్పృష్టో జపేద్దేవ్యాస్సహస్రం స్నానపూర్వకమ్ ॥ చండాలాద్యైస్తు సంస్పృష్ట ఉచ్ఛిష్టస్తు ద్విజోత్తమః । గోమూత్రయావకాహారః షడ్రాత్రేణ విశుధ్యతీతి ॥ పరాశరః ॥ అనుచ్ఛిష్టేన శూద్రేణ స్పర్శే స్నానం విధీయతే । తేనోచ్ఛిష్టేన సంస్పృష్టః ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే శునా శూద్రేణ వా ద్విజః । ఉపోష్య రజనీమేకాం పంచగవ్యేన శుద్ధ్యతి ఇతి ॥ అనుచ్ఛిష్టస్య విప్రస్య అనుచ్ఛిష్టశూద్రస్పర్శేన స్నానమాత్రం - ఉచ్ఛిష్టశూద్రస్పర్శే కృచ్ఛ్రం - ఉచ్ఛిష్టస్య ద్విజస్యాన్యేనోచ్ఛిష్టేన ద్విజేన శునా వానుచ్ఛిష్టేన శూద్రేణ వా చండాల

స్పర్శే ఏకదినోపవాసః-పంచగవ్యప్రాశనం చేత్యర్థః॥ చండాలం పతితం శ్వానం
ఉదక్యాం సూతికాం తథా। దృష్ట్వా భుక్త్యంతరే స్నాయాద్వాన్యస్తాశక్తౌ చ జ
పేత్॥ ఉచ్ఛిష్టవదనో విప్రశ్శూద్రాదీన్నావలోకయేత్। అవలోకే ప్రమాదా
చ్చ సహస్రైర్భుక్తవాన్భవేత్॥ భరద్వాజః॥ శావే శవగృహం గత్వా శ్మశానే
వాంతరేఽపి వా। ఆతురవ్యంజకం కృత్వా సచేలో జలమావిశేత్॥ ఆతురవ్యంజ
నం మృతవిషయవిలాపాది-పరాశరః॥ అస్థిసంచయనాత్పూర్వం రుదిత్వా స్నా
నమాచరేత్। అంతర్దశాహే విప్రస్య హ్యూర్ధ్వమాచమనం భవేదితి॥ శి
రస్నాభ్యుక్షణం ప్రోక్తం బాలస్యాచమనం స్మృతమ్। రజస్వలాదిసంస్పర్శే
స్నానమేవ కుమారకే॥ శిశురాదంతజననాదాచౌలాద్బాలకస్స్మృతః। కు
మారస్తు విజ్ఞేయో బుధైరామౌంజిబంధనాత్॥ నిమిత్తాంతరమాహ స ఏ
వ॥ తస్మిన్నాచమనం కుర్యాత్ యత్రిభాండేధభుక్తవాన్। యద్యుత్తిష్ఠేద
నాచాంతో భుక్తవానాసనాత్తతః॥ స్నానం సద్యః ప్రకుర్వీత సోఽన్యథా ప
తితో భవేదితి॥ స ఏవ॥ వృకశ్వానసృగాలాద్యైర్దష్టశ్చేత్తు ద్విజోత్త
మః। స్నాత్వా జపేత్స గాయత్రీం పవిత్రాం వేదమాతరమ్॥ గవాం శృంగో
దకస్నానం మహానద్యాస్తు సంగమే। సముద్రదర్శనాద్వాపి శునా దష్ట
శ్శుచిర్భవేత్॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతశ్శునా దష్టో ద్విజోత్తమః॥ సహి
రణ్యోదకేన స్నాత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి॥ సవ్రతస్తు శునా దష్టో యస్త్రి
రాత్రముపావసేత్। ఘృతం కుశోదకం పీత్వా వ్రతశేషం సమాపయేత్॥ అ
వ్రతస్సవ్రతో వాపి శునా దష్టో భవేద్ద్విజః। ప్రణిపాతాద్భవేత్పూతో విప్రైశ్చ
క్షుర్నిరీక్షితః॥ శునా జిహ్వావలీఢస్య నఖైర్విలిఖితస్య చ॥ అద్భిః ప్ర
క్షాళనం ప్రోక్తం అగ్నినా చోపచూళనమ్। శునా తు బ్రాహ్మణో దష్టో జంబుకేన
వృకేణ వా। ఉదితం గ్రహనక్షత్రం దృష్ట్వా సద్యశ్శుచిర్భవేత్॥ కృష్ణపక్షే
యదా సోమో న దృశ్యేత కదాచన। యాం దిశం వ్రజతే సోమస్తాం దిశం చావ
లోకయేత్॥ అసద్బ్రాహ్మణకే గ్రామే శునా దష్టో ద్విజోత్తమః। వృషం ప్ర
దక్షిణీకృత్వా సద్యస్స్నాత్వా విశుధ్యతి ఇతి॥ వృక ఆరణ్యకశ్వా వా ఆదిశబ్దే

నవరాత్రోదయో వ్యజ్యంతే । త్రైదండ్యస్తు స్నాత్వా గాయత్ర్యష్టశతం జ
పేత్ ॥ ఏతచ్చాసమర్థవిషయం । సమర్థస్తు గోశృంగోదకస్నానాదికమాచ
రేత్తత్ర శృంగోదకస్నానం నామ శృంగపూరితేనోదకేన గాయత్ర్యా శత
వారమభిమంత్రితేన శృంగోదకస్నాన సంగమస్నాన సముద్రదర్శనా
నామియం మధ్యమోత్తమభేదేన వాదంశతారతమ్యభేదేన వ్యవస్థా - సత్ర
తా వ్రతాంబుధావివ్రాన్ ప్రణిపత్య నిరీక్ష్య యథోక్త ప్రాయశ్చిత్తాకరణేన
పూతా భవంతి ॥ అన్యస్మిన్గ్రామే బ్రాహ్మణప్రణిపాతనిరీక్షణమోక్షస్నానే వృషభ
ప్రదక్షిణస్నానే ద్రష్టవ్యే ॥ యుక్తశ్వానదష్టః - కింతు నాసికయా ఘ్రాతః జి
హ్వయావలీఢః నఖైర్వావిలిఖితః ఏతేత్రయోపితం ప్రదేశం ప్రక్షాళ్య వహ్ని
నా సంతాప్య శుద్ధాస్స్యురితి మాధవీయే వ్యాఖ్యాతం - శాతాతపోపి ॥ గవాం శృం
గోదకస్నానాన్మహానదీసంగమాత్సముద్రదర్శనాద్వా విశునాదష్టః శుచిర్భ
వేత్ ॥ అవ్రతస్సవ్రతో వాపి శునా దష్టస్తు యో ద్విజః । హిరణ్యోదకమిశ్రం
తు ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥ వసిష్ఠః ॥ బ్రాహ్మణస్తు శునా దష్టో నదీం గత్వా
సముద్రగామ్ । ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతీతి ॥
అంగిరాః ॥ బ్రహ్మచారీ శునా దష్టస్త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతీతి । గృహస్థాస్తు ద్వి
రాత్రేణ ఏకాహేనాగ్నిహోత్రవాన్ ॥ నాభేరూర్ధ్వం తు దష్టస్య తదేవ
ద్విగుణం భవేత్ । తదేవ త్రిగుణం వక్త్రే మూర్ధ్ని చేత్స్యాచ్చతుర్గుణమ్
శ్వత్రవిట్శూద్రయోనిస్తు స్నానేనైవ శుచిర్భవేత్ । ద్విగుణం తు వనస్థస్య త
థా ప్రవ్రజితస్య చ । బ్రాహ్మణీ తు శునా దష్టా సోమే దృష్టిం నిపాతయేత్ ॥ యు
దా న దృశ్యతే సోమః ప్రాయశ్చిత్తం తదా కథమ్ । యాం దిశం తు గతస్సోమ
స్తాం దిశం హ్యవలోకయేత్ ॥ సోమమార్గేణ సా పూతా పంచగవ్యేన శుధ్య
తి ॥ అరుణోదయాత్పూర్వం బహిస్స్నానం నిషేధతి పరాశరః ॥ భాస్కర
స్యకరైః పూతం దివాస్నానం రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్ ॥ స్నానం దానం
జపో హోమశ్చ కర్తవ్యో రాహుదర్శనే । అన్యథా త్వశుచీ రాత్రిస్తస్మాత్తాం
పరివర్జయేత్ ॥ మనుః ॥ న స్నానమాచరేద్భుక్త్వా నాతురో న మహానిశి ॥

సహస్రాభిస్సహస్రజస్రం నావిజ్ఞాతే జలాశయే ॥ నస్నానమాచరేద్భుక్త్వా ఇత్యపి
ష్టార్థస్య స్నానస్య నిషేధః - నాతుర ఇత్యదృష్టార్థస్నానస్య నవాసోభిరితి సవా
స్త్రజలమావిశేదిత్యుక్తవిషయే - ప్రాతర్మధ్యందినయోశ్చసోత్తరీయ స్నా
నం॥ అత్రేయామాద్యచ్ఛికాదౌ అంతర్వాససేవ సహస్నానమిత్యర్థః ॥ పరాశ
రః ॥ మహానిశా తు విజ్ఞేయా మధ్యస్థం ప్రహరద్వయమ్ । ప్రదోషపశ్చిమౌ యామౌ
దినవత్స్నానమాచరేత్ ॥ ఏతచ్చాపత్విషయం ॥ అన్యథా భాస్కరస్యా
కరైరిత్యనేన విరుధ్యతే ॥ షట్త్రింశన్మతే ॥ అహోయం హి సదా తోయం రా
త్రౌ మధ్యమయామయోః । స్నానం తత్ర న కుర్వీత తద్వై నాచమన క్రియాః ॥
మాత్రోచ్చారేషు హే రాత్రౌ కుర్యాత్స్నాచమనం ద్విజః । ప్రాయశ్చిత్తీయ
తే విప్రః ప్రాజాపత్యార్ధమాచరేదితి ॥ వృద్ధమనుః ॥ ఆరోగ్యం దేవమారా
ధ్య బంధూనప్యనుసృత్య చ । భుక్త్వా వ్యాఘ్రోసచ స్నాయాత్త్రైలేనాపి నిశాస్వ
పి ॥ మేధాతిథిరపి ॥ న స్నాయాదుత్సవే తీతే మంగళే వినివర్తనే చ । అను
వ్రజ్య సుహృద్బంధూనర్చయిత్వేష్టదేవతాః ॥ న స్నానమాచరేత్ భుక్త్వా
నాతురో న మహానిశి ॥ కాలాదర్శేపి ॥ అనువ్రజ్యేష్టబంధూంశ్చ వ్యాధౌ
భుక్త్యంతరం త్వితి । ఇష్టం దేవం సమభ్యర్చ్య విధాయ చ మహోత్సవమ్ ॥
వినా నిమిత్తం న స్నాయాన్నిమిత్తేపి న చాతుర ఇతి ॥ కామ్యనైమిత్తికేతు-
స్నానే మహానిశ్యపి న నిషిద్ధే ॥ తథాచ స్మృత్యర్థసారే ॥ న మహానిశి నిత్యార్థం
కామ్యం నైమిత్తికం భవేత్ । స్నాయాత్తు పూర్వమస్నాతో విశుద్ధేన జలేన చ ॥
అస్పృశ్యస్పర్శనే స్నానం నిశ్యుష్ణేన జలేన చ । నద్యాం నాస్తమితే స్నా
యాత్ విశేషాన్మధ్యయామయోః ॥ అగ్నిం ప్రజ్వాల్య చ స్నాయాత్ వాప్యా
దిషు మహాజలే । బ్రాహ్మణాగ్నిగవామగ్రే స్నానం విజ్ఞాప్య బుద్ధిమాన్ ॥ నిశి
స్నానం చ దానం చ న కుర్యాదగ్నినా వినా ॥ మనుః ॥ రాహుదర్శన
సంక్రాంతివివాహాత్యయవృద్ధిషు । స్నానదానాదికం కుర్యాత్ నిశికామ్యవ్ర
తేషు చ ॥ అత్యయో మరణం - వృద్ధిర్జననం - యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥
గ్రహణోద్వాహసంక్రాంతియాత్రార్తిప్రసవేషు చ । స్నానం నైమిత్తికం

జ్ఞేయం రాత్రావపి నదూష్యతి॥ ఆర్తిమర్తరణం ॥ పరాశరోపి ॥ పుత్రజన్మ
నియజ్ఞే చ తథా సంక్రమణే రవేః । రాహోశ్చ దర్శనే స్నానం ప్రశస్తం నా
న్యథా నిశీతి ॥ యజ్ఞావభృతః ॥ స ఏవ ॥ రాత్రౌ చండాలాదిస్పర్శే శుద్ధిమా
హ - అస్తంగతే యదా సూర్యే చండాలం పతితాం స్త్రియమ్ । సూతికాం ప
తితం స్పృష్ట్వా కథం శుద్ధిర్విధీయతే॥ జాతవేదస్సువర్ణం చ సోమమార్గం
విలోక్య చ । బ్రాహ్మణానుమతశ్చైవ స్నానం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ శుక్లపక్షే
సోమోపి లోకనీయః ॥ తదభావే వహ్నిః - తదభావే సువర్ణం - తస్యాప్య
భావే సోమమార్గః - తేషామన్యతమం విలోక్య విప్రైరనుజ్ఞాతః స్నాయా
దిత్యర్థః - రాత్రిస్నానే తు విశేషమాహ యమః ॥ విప్రం స్పృష్ట్వా ని
శాయాం తు ఉదక్యాం పతితం తు వా। దివానీతేన తోయేన స్నాపయేదగ్నిసన్ని
ధౌ ॥ తోయేన స్వర్ణసహితేనేతి శేషః ॥ తథా చ పరాశరః ॥ దివాహృతం
తు యత్తోయం కృత్వా స్వర్ణయుతం తు తత్ । రాత్రౌ స్నానే తు సంప్రాప్తే
స్నాయాదనలసన్నిధౌ ॥ దేవలోపి ॥ దివాహృతైర్జలైః స్నానం నిశికు
ర్యాన్నిమిత్తతః । నిక్షిప్య చ సువర్ణం వై సన్నిధాప్య చ పావకమితి ॥ కా
త్యాయనః ॥ ప్రవేశాద్వరుణస్యాప్సు న రాత్రౌ జలముద్ధరేత్ । అన్యత్ర ధా
మ్న ఇత్యేవం తత్రస్థే స్నానమిష్యతే ॥ ధామ్నో ధామ్న ఇతి సమంత్రకోద్ధరణా
దన్యత్ర జలం నోద్ధరేత్ ॥ తత్రస్థే జలే స్నాయాదిత్యర్థః ॥ అత్రాపి విశేషమా
హ పరాశరః ॥ యది గేహే న తోయం స్యాత్తావచ్ఛుద్ధిః కథం భవేత్ । ధామ్నో
ధామ్నేతి మంత్రేణ గృహ్ణీయాదగ్నిసన్నిధౌ ॥ రాత్రౌ గృహాంశుభిః పూతం
దివా పూతం తు భానునా । అనేనైవ విశుధ్యేత తథా రాత్రౌ యథా దివేతి ॥
సంవర్తః ॥ ఆపో నిశి న గృహ్ణీయాద్గృహ్ణన్నాపి కదాచన । ఉద్ధృత్యాగ్నిము
పర్యా*థ ధామ్నో ధామ్న ఇతీరయేదితి ॥ మరీచిః॥ దివాహృతం తు యత్తో
యం గృహే యస్య నివిశ్యతే । ప్రజ్వాల్యాగ్నిం తతస్స్నాయాన్నదీపుష్క
రిణీషు చేతి ॥ కాలాదర్శే-నిమిత్తతోపి న స్నాయాద్రాత్రౌ నద్యాం దివాహృ

*ఆపః

త్రైః తజ్జైస్తదభావేతుస్వర్ణంతిష్ఠేత్తదంభసి॥ప్రజ్వాల్యవహ్నిమభ్యర్ణే తదభావేసమంత్రకమ్।నిశాహ్న్యాత్రిగతైస్స్నాయాదితిశాస్త్రవినిశ్చయ ఇతి॥

—* అథగ్రహణస్నానమ్, *—

మహాభారతే॥ గంగాస్నానంప్రకుర్వీత గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। మహానదీషుచాన్యాసుస్నానంకుర్యాద్యథావిధి ॥ శంఖః ॥ వాపీకూపతటాకేషుగిరిప్రస్రవణేపివా । నద్యాంనదేదేవఖాతేసరసీషూద్ధృతాంబుని॥ ఉష్ణోదకేవాథస్నాయాద్గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః ఇతి ।ఉష్ణోదకస్నానమాతురవిషయం॥ ఆదిత్యకిరణైః పూతంపునఃపూతంచవహ్నినా । అతోవ్యాధ్యాతురస్స్నాయాత్ గ్రహణేప్యుష్ణవారిణేతివ్యాఘ్రస్మరణాత్।పరాశరః॥ సర్వంగంగామయంతోయం రాహుగ్రస్తేదివాకరే । సోమగ్రహే తథైవోక్తం స్నానదానాదికర్మసు ॥ వ్యాసోపి॥ సర్వంగంగాసమంతోయంసర్వే బ్రహ్మసమాద్విజాః । సర్వంభూమిసమందానం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోరితి ॥ శౌనకః ॥ స్వధునాన్యాతు సమానిస్యుః సర్వాణ్యంభాంసి భూతలే । కూపస్థాన్యపిసోమార్క గ్రహణేనాత్రసంశయః ॥ మార్కండేయః ॥ శీతముష్ణోదకాత్పుణ్యంవారణ్యముపగోదకాత్ । భూమిష్ఠముద్ధృతాత్పుణ్యంతతఃప్రస్రవణోదకమ్ । తతోపిసారసంపుణ్యంతతఃపుణ్యంనదీజలమ్ ॥ తీర్థతోయంతతఃపుణ్యంమహానద్యంబుపావనమ్ । తతస్తతోపిగంగాంబుపుణ్యంపుణ్యస్తతోంబుధిరితి ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ గవాంకోటిప్రదానేనసమ్యగ్దత్తేనయత్ఫలమ్ । గంగాస్నానేతత్ఫలంస్యాద్రాహుగ్రస్తేనిశాకరే ॥ పునస్తత్రైవోదాహృతమ్. । చంద్రసూర్యగ్రహేస్నాయాద్యావగాహేత జాహ్నవీమ్ ॥ సస్నాతస్సర్వతీర్థేషుకిమర్థం నటతేమహీమితి। యుత్ర క్వాపిజలే స్నానాకరణే ప్రత్యవాయమాహ వసిష్ఠః ॥ గ్రహణే సంక్రమేవాపి నస్నాయాద్యదిమానవః ॥ సప్తజన్మని కుష్ఠీస్యాద్దుఃఖభాగీచజాయత ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ స్నానందానంతథాశ్రాద్ధం అనంతం రాహుదర్శనే ॥ అత్రహిరణ్యేనామేనవాశ్రాద్ధంకుర్యాత్ ॥ తథాహ బోధాయనః ॥ అనాహితాగ్ని

ద్విజాభావే ప్రవాసే పుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధం సంగ్రహే చ కుర్యాచ్ఛూ
ద్రస్సదైవహి ॥ వ్యాసః ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ గ్రహణే చంద్రసూర్య
యోః । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవహీతి ॥ దేవలః ॥
యథా స్నానంచ దానంచ సూర్యస్య గ్రహణే దివా । సోమస్యాపి తథా రా
త్రౌ స్నానదానం విధీయతే ॥ యద్గ్రహణనిమిత్తమాశౌచం తత్స్నానేన ని
వర్తత ఇత్యుక్తం బ్రహ్మాండపురాణే ॥ ఆశౌచం జాయతే నౄణాం గ్రహ
ణే చంద్రసూర్యయోః । రాహుస్పర్శే తయోః స్నాత్వా దానాదౌ కల్పతే నరః ॥
సర్వేషామేవ వర్ణానాం సూతకం రాహుదర్శనే । స్నాత్వా కర్మాణి కు
ర్వీత పక్వమన్నం వివర్జయేత్ ॥ గ్రహణకాలే తతః పూర్వం వా యత్పక్వం
తత్సూతకాన్నం - తత్తు పశ్చాదపి న భుంజీతేత్యర్థః ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ సర్వే
షామపి వర్ణానాం నిమిత్తం రాహుదర్శనే । సచేలం తు భవేత్స్నానం సూ
తకాన్నం తు వర్జయేదితి ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ స్నానే నైమిత్తికే సరిత్యాగో రా
హోరస్యాత్ర సూతకే ॥ శ్రోత్రకర్మణి తత్కాలం స్నాతశ్శుద్ధిమవాప్ను
యాత్ ॥ జన్మమరణనిమిత్తాశౌచవానపి స్నానం కుర్యాదిత్యాహ ॥ వృద్ధవసి
ష్ఠః ॥ చంద్రసూర్యగ్రహే స్నాయాన్మృతకే సూతకేపి వా । అస్నాయీ
మృత్యుమాప్నోతి స్నాయీ మృత్యున్న విందతి ॥ అత్ర స్నానం శ్రాద్ధదానా
దేరప్యుపలక్షణం ॥ అత ఏవాంగిరాః ॥ సర్వవర్ణస్సూతకేపి మృతకే రా
హుదర్శనే । స్నాత్వా శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత దానం శాఠ్యవివర్జితమ్ ॥ సూ
ర్యేందుగ్రహణం యావత్తావత్కుర్యాజ్జపాదికమ్ । న స్వపేన్న చ భుంజీత ।
స్నాత్వా భుంజీత ముక్తయోరితి ॥ కాలనిర్ణయేపి ॥ నైమిత్తికం తు క
ర్తవ్యం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । యచ్ఛ్రాద్ధం బ్రాహ్మణానాం తు నర
కస్స్యాత్తతోన్యథా ॥ కామ్యాని నైవ శ్రాద్ధాని శక్యంతే గ్రహణాదిష్వపీతి ॥
బ్రహ్మసిద్ధాంతే ॥ యావత్కాలపర్యంతం తే తావత్స్పర్శాదినః । రవీం
దుగ్రహణానేహాస్సంపూర్ణో మిశ్ర ఇత్యభ్యవేత్ ॥ గ్రహణానేహః గ్రస్తకా
లః - ఆద్యంతయోస్స్నానం విహితం ॥ కాలనిర్ణయే ॥ గ్రస్యమానే భవే

త్స్నానం గ్రస్తే హోమో విధీయతే । ముచ్యమానే భవేద్దానం ముక్తే స్నానం
విధీయతే ॥ స్మృత్యంతరే ॥ గ్రస్యమానే రవౌ స్నాయాన్ముచ్యమానే నిశాక
రే ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ స్నానం స్యాదుపరాగాదౌ మధ్యే హోమః సురా
ర్చనమ్ । దానం జపశ్చ ముక్తౌ తు పునః స్నానం విధీయత ఇతి ॥ ఆదిమధ్యావ
సానేషు యద్యద్విహితం తస్య ఫలాతిశయ ఉక్తో బ్రహ్మపురాణే ॥ ఉపమ
ర్దేకాలతు గుణం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః । పుణ్యం కోటిగుణం మధ్యే
ముక్తికాలే త్వనంతకమితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ నాడ్యః షోడశ పూర్వేణ సం
క్రాంతేస్తు పరేణ చ । రాహోస్తు దర్శనం యావత్పుణ్యకాల ఉదాహృత
ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ ప్రాక్పశ్చాత్సంక్రమే మహాకాః పుణ్యకాలా విభాగశః । చం
ద్రసూర్యోపరాగేతు యావద్దర్శనగోచర ఇతి ॥ యత్తు స్మర్యతే ॥ శ్రాద్ధ
శౌస్నానే సమయే తృప్యంతి పితరస్తథా । మనుష్యా మధ్యకాలేతు మోక్షకా
లేతు రాక్షసా ఇతి ॥ తద్గ్రహణే స్నానాదినా తృప్తిరిత్యేవంపరం- నతు మో
క్షకాలే నిషేధపరం - ముక్తికాలేత్వనంతకమిత్యస్మరణాత్ ॥ వారవిశేష
యోగే ఫలాతిశయమాహ ॥ వ్యాసః ॥ రవిగ్రహః సూర్యవారే సోమే సోమ
గ్రహస్తథా ॥ చూడామణిరితి ఖ్యాతస్తత్రానంతఫలం భవేత్ । వారేష్వ
న్యేషు యత్పుణ్యం గ్రహణే చంద్రసూర్యయోః ॥ తత్పుణ్యం కోటిగుణి
తం గ్రస్తే చూడామణౌ స్మృతమితి ॥ జాబాలిః ॥ సంక్రాంతౌ పుణ్యకాలస్తు
షోడశోభయతః కలాః । చంద్రసూర్యోపరాగే తు యావద్దర్శనగోచ
రాత్ ॥ గ్రస్తాస్తమయే । అస్తం యయుర్యతో దర్శనగోచరం త్వావత్పు
ణ్యకాలో భవతి ॥ తత్ర మోచనస్నానమాహ భృగుః ॥ గ్రస్తావేనాస్తమా
నం తు రవీందూ ప్రాప్నుతో యది । తతః పశ్యేదుదయే స్నాత్వాభ్యవహారే
న్నర ఇతి ॥ అహ్ని సూర్యగ్రహణం రాత్రౌ చంద్రగ్రహణం చేత్యేవం ప్రసిద్ధం
సర్వజనానాం తాదృశగ్రహణే స్నానాదికముక్తం ॥ యత్తు కాలవిషయేణ
ప్రాప్యమాణ జ్యోతిశ్శాస్త్రమాత్రప్రసిద్ధగ్రహణం తత్ర స్నానాదినకర్త
వ్యం ॥ తదుక్తం కాలనిర్ణయే ॥ సూర్యగ్రహో యదా రాత్రౌ దివా చం

ద్రగ్రహస్తథా। తత్రస్నానం నకుర్వీత దద్యాద్దానం నచక్వచిత్ ॥ సంక్రాం తిస్నానాకరణే ప్రత్యవాయమాహ శాతాతపః ॥ సూర్యసంక్రమణే పుణ్యే నస్నాయాద్యదిమానవః। సప్తజన్మసు రోగీస్యాత్ దుఃఖభాగీచ జాయత ఇతి॥ సఏవ॥ సంక్రాంత్యాం యానితంత్రాణి హవ్యకవ్యాని మానవైః। తానితస్యదదాత్యర్కః సప్తజన్మసు నిశ్చితమితి॥ మేషాదిషు ద్వాదశ రాశిషు సంక్రమేణ సంచరతః సూర్యస్య పూర్వస్మాద్రాశేరుత్తర రాశౌ ప్రవేశః సంక్రమణం॥ తత్ర స్నానాద్యంగభూతసంక్రాంతిముఖ్యస్యాసంభవాత్ తత్సంబంధినౌ పూర్వోత్తరకాలౌ గృహీతవ్యౌ॥ తదాహ దేవలః॥ సంక్రాంతిసమయః సూక్ష్మః దుర్జ్ఞేయః పిశితేక్షణైః। తద్యోగాదప్యథశ్చోర్ధ్వం త్రింశన్నాడ్యః ప్రకీర్తితా ఇతి ॥ సంక్రాంతేః పూర్వోత్తరకాలయోరేకైకస్మిన్ త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యా ఇతి సామాన్యేనోక్తం । తత్ర విశేషం దర్శయతి వృద్ధవసిష్ఠః । అయనే ద్వే విషువే ద్వే చతస్రః షడశీతయః ॥ చతస్రో విష్ణుపద్యశ్చ సంక్రాంత్యో ద్వాదశస్మృతాః। మృగకర్కటసంక్రాంతీ ద్వే ఉదగ్దక్షిణాయనే ॥ విషువే తు తులామేషగోలమధ్యే తథో పరా॥ కన్యాయాం మిథునే మీనే ధనుష్యపిరవేర్గతిః । షడశీతిముఖాః ప్రోక్తాః షడశీతిగుణైః ఫలైః ॥ వృషవృశ్చికకుంభేషు సింహే చైవ రవేర్గతిః । ఏతద్విష్ణుపదం నామ విషువాదధికం ఫలైః ॥ అతీతానాగతాః పుణ్యా ద్వే ఉదగ్దక్షిణాయనే। త్రింశత్కర్కటకే నాడ్యో మకరే వింశతిస్స్మృతాః॥ వర్తమానే తులే మేషే నాడ్యస్తూభయతో దశ । షడశీత్యామతీతాయాం షష్టిరుక్తాస్తు నాడికాః । పుణ్యాయాం విషుపద్యాం చ ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశ ఇతి ॥ మృగో మకరః ॥ గోలమధ్యే అయనవిషువ గోలమధ్యే ॥ గోలం వనలం ॥ అతీతానాగత ఇతి ఉదగయనమతీతం సత్పుణ్యం భవతి । దక్షిణాయనమనాగతం పుణ్యం త్రింశదిత్యాదినా తదేవస్పష్టీక్రియతే । కర్కటకసంక్రాంతేః ప్రాచీనాస్త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యాః మకరసంక్రాంతేరూర్ధ్వకాలీనా వింశతిఘటికాః పుణ్యా ఇత్యర్థః ॥ గాలవోపి ॥ స్థిరభే విష్ణుపదం షడశీతిముఖం ద్వితనుభే తులామేషవిషువంతికర్కటకే దక్షిణాయనం । మృగే సౌమ్యకం సూ

ర్య ఇతి ॥ భశబ్దవాచ్యోఽత్ర రాశిః ॥ సూర్యే స్థిరరాశౌ స్థితే సతి విష్ణుపదం భవతి । ద్విస్వభావరాశౌ సూర్యే స్థితే సతి షడశీతిముఖం భవతి । తులామేషస్థితే విషువ ఇతి । సూర్యే కర్కటకస్థే దక్షిణాయనం ॥ మృగే మకరే సౌమ్యకం ॥ సౌమదిఙ్నామకముత్తరాయనం । తైరేతైః సంజ్ఞాభేదైః రాశయో వ్యవహ్రియంత ఇత్యర్థః ॥ బృహస్పతిః ॥ అయనే వింశతిః పూర్వే మకరే వింశతిః పరే । వర్తమానే తులామేషే నాడ్యస్తూభయతో దశేతి । నాత్ర త్రింశద్ఘటికావాదినాం వచనేన విరోధః శంకనీయః । సామాన్యవచనస్యాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాద్విశేషవచనోక్తఘటికాసంకోచ ఏవ ప్రశస్తః ॥ యాయాః సన్నిహితానాడ్యస్తాస్తాః పుణ్యతమాః స్మృతా ఇతి దేవలస్మరణాత్ । కేనాపి నిమిత్తేన సన్నిహితఘటికాస్వనుష్ఠానాసంభవే త్రింశద్ఘటికాః పరమావధిత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయంతే । షడశీతిముఖతోఽపి దీర్ఘావధిరభ్యనుజ్ఞాయతే ॥ భవిష్యోత్తరేపి ॥ దశార్వాఙ్నాడికాః పుణ్యాః పశ్చాదపి విషావితి । షష్టిర్నాడ్యో వ్యతీతాసు షడశీతిముఖ్యాదాః ॥ విష్ణుపద్యాం ప్రశస్తాయాం ప్రాక్పశ్చాదపి షోడశేతి । సంక్రాంతీనాం పూర్వోత్తరౌ పుణ్యకాలౌ నిర్ణీతౌ ॥ తాశ్చసంక్రాంతయః కదాచిదహ్ని భవంతి కదాచిద్రాత్రౌ తద్భేదేనానుష్ఠానభేదమాహ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ అహ్ని సంక్రమణే పుణ్యమహః కృత్స్నం ప్రకీర్తితం । రాత్రౌ సంక్రమణే భానోర్దినార్ధం స్నానదానయోః ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేన్మధ్యాహ్నస్యోపరి క్రియా । ఊర్ధ్వం సంక్రమణే చోర్ధ్వముదయాత్ప్రహరద్వయం । పూర్ణే చేదర్ధరాత్రే తు యదా సంక్రమతే రవిః ॥ ప్రాహుర్దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకరకర్కటావితి । అహ్ని యదా సంక్రాంతిర్భవతి తదా కృత్స్నమహః పుణ్యమితి వదత అర్ధరాత్రే స్నానాదికం ప్రతిషిధ్యతే । ఏవం సత్యుదయోత్తరకాల భావిని దక్షిణాయనే పూర్వభాగప్రాశస్త్యం బాధిత్వా ఉత్తరభాగే అనుష్ఠానం భవతి । అస్తమానప్రాచీనక్షణభావినః ఉత్తరాయణే చ ఉత్తరభాగప్రాశస్త్యం పరిత్యజ్య పూర్వభాగేఽనుష్ఠాతవ్యం । పూర్వోత్తరభాగప్రాశస్త్యం మధ్యాహ్నాదిసంక్రమ

ణవిషయం తత్రాహస్స్వేవ హేయోపాదేయభాగద్వయసంభవాత్ ॥ స్మర్యతే
చ ॥ అహస్సంక్రమణే రాత్రౌ అనుష్ఠాననిషేధతః । ఉక్తకాలౌ వ్యవస్థా
ప్యేతే ద్వయోః పూర్వపశ్చిమావితి - [illegible]కరిస్యాయనే నైనాస్తమయప్రాచీన
భావిషడశీ[illegible] [illegible] [illegible]ర్వభాగప్రాశస్త్యం ద్రష్టవ్యం ॥ , ఉభయభా
గప్రాశస్త్యమప్యేతేషు విషువిష్ణుపదేషు పూర్వోత్తరత్ర వా స్వేచ్ఛయా
నుష్ఠాతవ్యం - ఉదయా[illegible] భావి[illegible] తేషు పూర్వభాగప్రాశస్త్యహానిః అ
స్తమయప్రాచీనేషు [illegible]త్తరప్రాశస్త్యబాధ ఇతి వివేకః ॥ యదా రాత్రౌ
సంక్రమణం భవతి తదా [illegible] పూర్వ[illegible]స్య[illegible]స్య ఉత్తరస్య వా అర్ధప్ర
హరద్వయం స్నానాదౌ పుణ్యం - కుత్ర పూర్వదినం కుత్రోత్తరమితి వీక్షా
యాం తదుభయమర్ధరాత్రావిత్యేనేన వ్యవస్థాప్యతే ॥ ద్వితీయప్రహరస్య
చరమఘటికా తృతీయప్రహరస్య ప్రథమఘటికేత్యేతద్ఘటికాద్వయాత్మకః
కాలోఽర్ధరాత్రం తస్మాదర్ధరాత్రాదర్వాక్ సంక్రమణే సతి పూర్వదినే మధ్యా
హ్నాదుపరి ప్రహరద్వయే క్రియా కార్యా అర్ధరాత్రాదూర్ధ్వం సంక్రమ
ణే సతి ఉత్తరకాలీనాదుదయాదూర్ధ్వం ప్రహరద్వయం పుణ్యం - పూర్ణే
చేదర్ధరాత్రే ఇతి యథోక్తఘటికాద్వయే సంక్రాంతౌ పూర్వోత్తరదినం
కృత్స్నం పుణ్యం - తదుక్తం భవిష్యోత్తరే ॥ సంక్రమస్తు నిశీథే స్యాత్ షడ్యా
మాః పూర్వపశ్చిమాః । సంక్రాంతికాలో విజ్ఞేయః తత్ర స్నానాదికం చరే
దితి ॥ అత్రాయం వ్యవస్థా ॥ అర్ధరాత్రే యదా షడశీతిస్స్యాత్తదేతద్వచ
నానుసారేణ పూర్వోత్తరదినద్వయస్య పుణ్యత్వాద్ద్వ్యాపి ఔత్సర్గికో వి
కల్పః ప్రాప్నోతి; తథాప్యుత్తరదినే షష్టిఘటికాప్రాశస్త్యప్రతిపాదక
ప్రాతస్స్వీకవచనానుగ్రహబలాత్ తత్రైవానుష్ఠాతవ్యం - విషువయోర్విష్ణు
పదేషు చ ప్రాతస్స్వీకవచనస్య పూర్వోత్తరభాగయోః సామ్యేన ప్రాశస్త్య
ప్రతిపాదకత్వాత్ పూర్వస్మిన్నుత్తరస్మిన్వా స్వేచ్ఛయానుష్ఠానమితి వికల్ప్య
తే - అయనయోస్తు ప్రకారాంతరం వక్ష్యతే ॥ అయనవ్యతిరిక్తాసు దశసు
సంక్రాంతిషు మధ్యరాత్రాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తాసు పరేద్యురనుష్ఠానమిత్యత్ర న

కోపిసంశయః । అర్ధరాత్రాత్పూర్వం ప్రవృత్తాసు దశసుమధ్యే షడశీతి
వ్యతిరిక్తానాంచతసృణాం పూర్వదినానుష్ఠానముత్తరాపినాస్తిసందేహః । షడ
శీత్యాంతుసామాన్యవచనేనపూర్వేద్యురనుష్ఠానప్రాప్తావపిషడశీతికాప్రా
శస్త్యప్రతిపాదకప్రాశస్త్యైకవచనేన పరేద్యుఃప్రాప్త్యాపత్తిరితిసందేహాస
త్ అత్ర)పూర్వేద్యురనుష్ఠానమితినిర్ణయః ॥ విష్ణుపద్యాం ధనుర్మీనయు
గ్మకన్యాసుచైవయదా । పూర్వోత్తరగతంరాత్రౌ భానోస్సంక్రమణంభ
వేత్ । పూర్వాహ్ణాపంచనాడ్యస్తు పుణ్యాఃప్రోక్తామనీషిభిః ॥ అపరా
హ్ణాంతుపంచైవ ప్రాతిస్యాత్కర్కటేస్మృతే । ధనుర్మీషేతునన్వయు
క్కన్యాసుషడశీతిము । యుగ్మసింహయోః ॥ యదారాత్రౌపూర్వభాగగ
తంవిష్ణుపదీషడశీతిసంక్రమణం । తదాపూర్వేద్యురపరాహ్ణేపంచనాడ్యః
పుణ్యాః ఉత్తరభాగగతేసంక్రమణేపరేద్యుః పూర్వాహ్ణే పంచనాడ్యఃపు
ణ్యాఃనచైవం సతిప్రహరద్వయపుణ్యత్వవిరోధఇతివాచ్యం । పంచనాడీ
కావచనేనపుణ్యాతిశయస్యవాచ్యత్వాత్ ప్రహరద్వయవాక్యంతుపుణ్యమా
త్రాభిప్రాయమితి ॥ దేవీపురాణే ॥ అర్ధరాత్రేరసంపూర్ణే దివాపు
ణ్యమనాగతం । సంపూర్ణేఉభయోర్జ్ఞేయమతిరిక్తేపరేహనీతి ॥ దేవలో
పి॥ ఆసన్నసంక్రమంపుణ్యందినార్ధంస్నానదానయోః। రాత్రౌసంక్రమణే
భానోర్విషువత్యయనేదినే । రాత్రౌభానోః సంక్రమణేవిషువన్నామకే
జాతేసతిసంక్రమణప్రత్యాసన్నదినార్ధం పుణ్యమయననామక సంక్రమణేది
వాజాతేసతియథాయోగం కర్కటకేతథామకరేఉత్తరార్ధం పుణ్యంపత
చ్చపూర్వాధ్యందినాయనవిషయం । ఉభయాస్తమయప్రత్యాసన్నేద్వయసేక
త్స్నదివసపుణ్యనిర్ణయః పూర్వమేవోక్తః ॥ అయనవ్యతిరిక్తేషు దశ
సుసంక్రమణేషు రాత్రిభాగేషుయోనిర్ణయః తత్సర్వం పర్యుదస్యతిప్ర
ద్ధవసిష్ఠః ॥ ముక్త్వామకరకర్కటావితి । యాయాఃసన్నిహితానాడ్యః
తాఃతాఃపుణ్యతమాస్మృతాఇతి॥ సామాన్యవచనేన రాత్రిసంక్రమణేషు
రాత్రావేవానుష్ఠానంప్రశస్తంతదపేక్ష్యదశసంక్రాంతిషుదివానుష్ఠానంవిధా

యమకరకటకయోః పర్యుదాసేసతి పూర్వప్రశస్తం రాత్రౌస్నానమేవ
పర్యవస్యతి ॥ ఏవంసతి రాత్రౌ సంక్రాంతిస్నానమభ్యుపగచ్ఛతామనునా
కశ్చిద్విషయవిశేషస్సమపద్యతే । తథాచమనుః । రాహుదర్శనసం
క్రాంతివివాహాత్యయవృద్ధిషు । స్నానదానాదికంకార్యం నిశికామ్యవ్రతేషు
చేతి ॥ సుమంతురపి ॥ రాత్రౌస్నానంనకుర్వీత దానంచైవవిశేషతః । నైమి
త్తికంతుకుర్వీత స్నానందానంచరాత్రిషు । యజ్ఞేవివాహేయాత్రాయాంత
థా దేవాద్యుపాసనే ॥ శ్రవణేచేతిహాసస్య రాత్రౌదానంప్రశస్యతే ॥ ఇ
తి ॥ నను యథోక్తపర్యుదాసగృహీతైర్మన్వాదివచనైర్మకరకర్కటకయో
ర్నిశ్యనుష్ఠానప్రాపణం శాస్త్రాంతరవిరుద్ధం ॥ తథాభవిష్యోత్తరే ॥ మిథు
నాత్కర్కిసంక్రాంతిర్యదిస్యాదంశుమత్యతః । ప్రభాతేవానిశీథేవాకు
ర్యాదహనిపూర్వతః । కార్ముకంతుపరిత్యజ్య మకరంక్రమతేరవిః । ప్రదో
షేవార్ధరాత్రేవా స్నానందానం పరేహని ॥ వృద్ధగార్గ్యోపి ॥ యదా
స్తమయవేళాయాం మకరంయాతిభాస్కరః । ప్రదోషేవార్ధరాత్రేవా
స్నానందానం పరేహని ॥ అర్ధరాత్రేతదూర్ధ్వంవాసంక్రాంతౌదక్షిణా
యనే । పూర్వమేవదినంగ్రాహ్యం యావన్నోదయతేరవిః । ప్రత్యూషేక
ర్కటేభానుః ప్రదోషేమకరేయది ॥ సంక్రమేష్షష్టినాడ్యస్తు పుణ్యాః పూ
ర్వోత్తరాస్స్మృతాః ॥ బృహస్పతిః ॥ మైవం ॥ ఏతేషువచనేషు రాత్ర్యామ
నుష్ఠానప్రతిషేధాప్రతీతేః దివసానుష్ఠానవిధానే నైవార్థాద్రాత్ర్యామ
నుష్ఠానప్రతిషేధకల్పనే పర్యుదాసానుగృహీత రాత్రిస్నానవిధాయక
వచనానాం ఆనర్థక్యం ప్రాప్నోతి । తస్మాచ్ఛాస్త్రద్వయేన వికల్పప్రాప్తౌ
తత్తద్దేశ ప్రసిద్ధశిష్టాచారేణ వ్యవస్థేతి కాలనిర్ణయే నిర్ణీతం ॥ కేచి
త్తు ॥ రాత్రౌసంక్రమణే పుణ్యం దినార్ధం స్నానదానయోః । పూర్ణేచే
దర్ధరాత్రేతు యదాసంక్రమతేరవిః । ప్రాహుర్దినద్వయం పుణ్యమిత్యే
వం మకరకర్కటకయోరపి ప్రసక్తౌ ముక్త్వా మకరకర్కటయోరితి పర్యు
దాసాత్ రాత్రౌ మకరకర్కటసంక్రాంతౌ స్నానందానం తదహని పూర్వ

షేవదినంగ్రాహ్యమితి తయోర్వ్యవస్థితత్వాద్రాత్రౌస్నానాదికం నకార్యం । రాత్రౌసంక్రమణంపుణ్యంరాహుదర్శనసంక్రమే । ఇత్యాదీనిరాత్రిస్నానవిషయాణివచనాని మకరకర్కటకన్యా సంక్రమవిషయాణి । అతస్తయోఃపూర్వపరదినేఏవస్నానం తదితరసంక్రమేషు రాత్రౌ సంక్రమణేపుణ్యందినార్ధంస్నానదానయోరితివిధానాత్ । వికల్పఇతికాలాదర్శానుసారిణఆహుః । ఉక్తస్యస్నానదానాదేరుక్తేష్వపికాలేషు విశేషమాహ శాతాతపః ॥ కుర్యాత్సదాయనేమధ్యేవిష్ణుపద్యాంవిషావితి । షడశీత్యామంత్యభాగేస్నానాదివిధిమాదృతఇతి । అయనాదిషుయత్రయావాన్పుణ్యకాలఉక్తః తావంతంకాలంత్రేధావిభజ్యమధ్యే విష్ణుపద్యా మిత్యాదిఅవగంతవ్యం । అయనేసదాయావాన్ పుణ్యకాలఉక్తః తస్మిన్సర్వత్రకుర్యాదిత్యర్థః । తస్మిన్నపిమధ్యాదిభాగేషుయేషుః సన్నిహితానాడ్యః తాసాంపూర్వోదాహృతవచనేనపుణ్యతమత్వంద్రష్టవ్యం ॥ గాలవస్తు ॥ మధ్యేవిషువతాదానంవిష్ణుపద్యాందక్షిణాయనేచాదౌషడశీతిముఖేతీతేతథోదగయనేచభూరిఫలోదయమితి। సంక్రాంతిషుఫలమాహ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ అయనేకోటిపుణ్యంచసహస్రంవిషువత్ఫలం।షడశీత్యాంసహస్రంతుఫలంవిష్ణుపదేపిచేతి।*

—* రజస్వలాస్నానవిషయః. *—

రజస్వలాస్నానమాహ అంగిరాః॥ స్నానంరజస్వలాయాస్తు చతుర్థేహనినిర్దిశేత్ । కుర్యాద్రజసినివృత్తేశౌచార్థంతుతతఃపునః । హస్తేస్నియాస్త్రస్మయేవా హవిర్భక్షితిశాయినీ । రజస్వలాచతుర్థేహ్నిస్నాత్వాశుద్ధిమవాప్నుయాత్ । పద్ధతౌ॥త్రిరాత్రంచవ్రతంకృత్వా(శుతిస్మృ)తిసమీరితం । చతుర్థేసంగవేస్నాత్వా స్త్రీధర్మంతుసమాచరేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ మృతేవసూతకేచాంతేసంగవేహ్నిసమాచరేత్ । సంగవాత్పరతస్నానమార్తవేతువిశిష్యతేఇతి। రజస్వలాచతుర్థేహ్నిస్నాత్వాశుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ మనురపి ।రజస్యుపరతేసాధ్వీస్నానేనస్త్రీరజస్వలాఇతి ।

రజోనివృత్త్యనంతరం పునస్స్నానేన సాధ్వీ దేవాదికర్మార్హా స్యాదిత్యర్థః। యత్త్వంగిరసో వచనం । శుద్ధా భర్తుశ్చతుర్థేఽహ్ని స్నాతా నారీ రజస్వలా । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ పంచమేఽహని శుధ్యతీతి । తద్రజోనివృత్తికాలోపలక్షణార్థం ॥ యత్తస్యైవాహ ॥ సాధ్వాచారా న తావత్స్యాత్స్నాతాపి స్త్రీ రజస్వలా । యావత్ప్రవర్తమానం హి రజో నాస్యాం నివర్తత ఇతి । సాధ్వాచారా దైవాదికర్మయోగ్యేత్యర్థః । స్పర్శయోగ్యా తు స్నానాదనంతరం భవత్యేవ । స్నాతా రజస్వలా యా తు చతుర్థేఽహని శుధ్యతి । కుర్యాద్రజోనివృత్తౌ తు దైవపిత్ర్యాదికర్మ చేతి పరాశరస్మరణాత్ ॥ రోగజన్యరజోనివృత్తౌ తు నాస్త్యశుద్ధిః ॥ యదాహాంగిరాః ॥ రజశ్చతుర్విధం జ్ఞేయం రాగజం రోగజం తథా । ధాతుజం కాలజం చేతి దోషితాం తు బుధోత్తమైః ॥ ఏకాదశాద్ద్వాదశాద్వాపి పూర్వమూర్ధ్వం భవేద్రజః । పంచాశద్వత్సరాదూర్ధ్వం స్త్రీణాం తత్తు నివర్తతే । రోగేణ యద్రజః స్త్రీణామత్యర్థం తు ప్రవర్తతే ॥ అశుద్ధా నైవ తాస్తేన యస్మాద్వైకారికం హి తత్ । ఏవం కాలే రాగాదేశ్చ తద్రజోదర్శనే ద్రష్టవ్యం ॥ తద్యావత్త్రికాయాం ॥ అకాలే యద్భవేత్ స్త్రీణాం రక్తమాహుర్మనీషిణః । కాలే తు యద్రజః ప్రోక్తం తస్మాత్తత్రైవ సా శుచిః । అంగిరాః । అద్వాదశాహాన్నారీణాం మాత్రవచ్ఛాచమిష్యతే । అష్టాదశాహాత్ప్రాగేవం స్నానం త్రిరాత్రం పరతోఽశుచిరితి॥ విజ్ఞానేశ్వరః ॥ యదా రజోదర్శనాదారభ్య చతుర్దశదినాభ్యంతరే రజోదర్శనం తదా అశుచిర్నాస్త్యేవ । అష్టాదశాహాత్తు త్ర్యహమశుద్ధిః ॥ ఏకోనవింశే ద్వ్యహమశుచిరుత్తరేష్వేకాహమశుద్ధిః । యద్యా వింశతి దినోత్తరం ప్రాయశో రజోదర్శనం తతః స్యాత్ ద్వింశతిదినప్రభృతి త్రిరాత్రం యదాస్యాః పునః ప్రాగేవాష్టాదశదినాత్ ప్రాయశ్చేద్రజో నిర్గమస్తదా స్యాత్ త్రిరాత్రం ॥ అత్రిః ॥ రజస్వలాయాం స్నాతాయాం పునరేవ రజస్వలా । అష్టాదశదినాదూర్ధ్వం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ అష్టాదశదినాదర్వాగశుచిర్న చ విద్యతే । ఊనవింశద్దినాదర్వాక్ ఏకాహమశుచిర్భవేత్ ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ర

జస్వలాచతుర్థేఽహ్ని షష్టిమృత్తికాభిః శౌచంకృత్వా విధవాచేద్ద్విగుణమృ
త్తికాభిః శౌచంకృత్వాదంతధావనే సంగవే సచేలంస్నాయాత్ । స్నాతా
యాః పునరపి రజోదృష్టావష్టాదశదినాదర్వాగశుచిత్వంనాస్తి ॥ అష్టాదశ
దినై రజోదృష్టావేకరాత్రమశుచిః ॥ ఏకోనవింశేద్విరాత్రం ॥ వింశేత్రిరా
త్రమేవ । త్రయోదశదినాదూర్ధ్వంరజస్రవణికామితి ॥ ప్రసూతికావిషయే
ప్రజాపతిః । ప్రసూతికాతుయానారీస్నానతోవింశతేఃపరమ్ । ఆర్తవీర
జసాప్రోక్తాప్రోక్తొనైమిత్తికంరజః । రజస్యుపరతేతత్రస్నానేనైవశుచిర్భ
వేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ ప్రథమేహ్నిచండాలీద్వితీయేసూతికాభవేత్ । తృతీ
యేహ్నిస్వధర్మస్థాచతుర్థేపతితోయథా ॥ సంగవాంతేచతుర్థేహ్నిస్నా
నాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయాత్ । ఏకవింశతినాలిస్యసంగవాంగంశుద్ధయామృదా ।
కృత్వాస్నానశతంపశ్చాత్ శుచిర్భవతినాన్యథా । స్నానాంతేభాస్క
రందృష్ట్వాపుత్రంప్రాశ్యేనుమంగలీ ॥ త్రివారఃప్రాశయేదన్నంనచేద్దోషవ
తీభవేదితి ॥ బోధాయనః ॥ రజస్వలాతుసంస్పృష్టాచండాలాంత్యశ్వవా
యసైః । తావత్తిష్ఠేన్నిరాహారాయావత్కాలేనశుధ్యతీతి । భోజనకాల
స్పర్శే సఏవ । రజస్వలాతుభుంజానాచాండాలాంత్యజాదీన్స్పృశేద్యది । గోమూ
త్రయావకాహారా షడ్రాత్రేణవిశుధ్యతీతి । అశక్తౌకాంచనందద్యాద్విప్రే
భ్యోవాపిభోజనమితి ॥ బృహస్పతిః । పతితాంత్యశ్వపాకైశ్చసంస్పృ
ష్టాచేద్రజస్వలా । తాన్యహానివ్యతిక్రమ్యప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । ప్ర
థమేహ్నిత్రిరాత్రంస్యాద్ద్వితీయేద్వ్యహమేవచ । అహోరాత్రంతృతీయే
హ్నిచతుర్థేనక్తమాచరేత్ । రజసాభుంజతేనార్యోహ్యమోపాశ్వస్పృష్టాః
శ్వాదిభిః । త్ర్యహంచపర్యుషితేయుక్తంచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ నోత్త
రం ॥ అఖండాదర్శే ॥ ఉచ్ఛిష్టేనతుసంయుక్తాచండాలాదీన్యదిస్పృశే
త్ । కృచ్ఛ్రంసాంతపనంకుర్యాత్ చాంద్రాయణమథాపివేతి ॥ విజ్ఞానేశ్వరో
త్సర్గేభుక్త్వాసకృదాశౌచాయారజస్వలాయాః శ్వచండాలాదిస్పర్శే అకా
మతశ్చాంద్రాయణం కామతఃసాంతపనమితి వ్యవస్థా ॥ సంగ్రహే ॥ ఆర్తవ

వాఽభిప్లుతా నారీ శవం స్పృష్ట్వాపి మోహితా । అస్నానకాలం నాశ్నీయాత్
ఆసీనా వా సదా బహిః । సూతకం ప్రేతకం స్పృష్ట్వా శ్రుత్వా బంధుమమార
ణం ॥ ఆస్నానకాలం నాశ్నీయాత్పంచగవ్యం తతః పిబేత్ । ఆర్తవాభిప్లు
తాయాస్తు శావాశౌచం భవేద్యది ॥ సూతకం వా భవేన్మధ్యే స్నాత్వా భోజ
నమిష్యతే । స్నాత్వా వేత్రాదినిర్మితపాత్రోద్ధృతతోయైరితి శేషః । స్నానే
నైమిత్తికే ప్రాప్తే నారీ యది రజస్వలా । పాత్రాంతరితతోయేన స్నానం కృత్వా
వ్రతం చరేత్ । సిక్తగాత్రా భవేదద్భిః సాంగోపాంగం కథంచన । న వస్త్రపీ
డనం కుర్యాన్నాన్యద్వాసశ్చ ధారయేత్ । శావే చ సూతకే చైవ హ్యంతరా చే
ద్రజో భవేత్ । న స్నాత్వా భోజనం కుర్యాద్భుక్త్వా చోపవసేదహః ॥ అ
త్ర స్నానప్రకారమాహ స ఏవ । మృతసూతకమధ్యే తు రజోదృష్టా కథం భ
వేత్ ॥ బ్రాహ్మణానాం కరైర్ముక్తం తోయం శిరసి ధారయేత్ । సర్వతీర్థజలా
చ్ఛ్రేష్ఠం తో[illegible]ణం విప్రకరచ్యుతం ॥ దద్యాచ్ఛక్త్యా తతో దానం పుణ్యాహేన విశు
ధ్యతీతి । రజస్వలయోరన్యోన్యస్పర్శే వర్ణక్రమేణ శుద్ధిమాహ పరాశరః ॥
స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ బ్రాహ్మణీం తథా । తావత్తిష్ఠేన్ని
రాహారా త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతీతి । స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మ
ణీం క్షత్రియాం తథా । అర్ధకృచ్ఛ్రం చరేత్పూర్వా పాదమేకం త్వనంతరా ।
స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ వైశ్యజాం తథా । పాదహీనం చరే
త్పూర్వా పాదమేకం త్వనంతరా ॥ స్పృష్ట్వా రజస్వలాన్యోన్యం బ్రాహ్మణీ
శూద్రజాం తథా । కృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతే పూర్వా శూద్రా దానేన శుధ్యతీతి ॥ బ్రా
హ్మణ్యోస్స్పర్శే తత ఆరభ్య స్నానపర్యంతముభయోరాహారత్యాగః । త్రిరా
త్రం కృచ్ఛ్రం చ ॥ ఏతచ్చ సహశయనాదిచిరస్పర్శవిషయం । సకృత్స్పర్శే
తు ఏకరాత్రోపవాసేన పంచగవ్యేన శుద్ధిః । స్నానపర్యంతమాహారత్యాగ
శ్చ । ఆర్తవాభిప్లుతా నారీ త్వార్తవాభిప్లుతాం స్పృశేత్ ॥ స్నాత్వోప
వాసం కుర్యాత్తాం పంచగవ్యేన శుధ్యతః । అస్నానకాలం నాశ్నీత భుక్త్వా
చాంద్రాయణం భవేదితి స్మరణాత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥ కృచ్ఛ్రింతస్యాయయా

స్పృష్టోఽన్యస్యాస్తుతదర్ధకం । దండాద్యంతరితేనోచేత్ అన్యస్యాపి
పికృచ్ఛ్రకమితి ॥ కృచ్ఛ్రమాత్రం త్రిరాత్రాదితస్త్రైవ । స్పృష్టే రజస్వలేఽన్యో
న్యం సగోత్రే చైకభర్తృకే। అకామతః కామతో వాపి త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతః।
త్రిరాత్రేణ త్రిరాత్రోపవాసేన- శునా పుష్పవతీ స్పృష్టా పుష్పవత్యన్యయా
తథా । శేషాణ్యహాన్యుపవసేత్స్నాత్వా శుధ్యేద్ఘృతాశనాత్ ॥ ఇతిసంవ
ర్తవచనం అకామకృత్స్పర్శవిషయం ॥ వృద్ధవిష్ణురపి ॥ రజస్వలాహీన
వర్ణాంరజస్వలాం స్పృష్ట్వా న తావదశ్నీయాద్యావన్నశుద్ధిస్స్యాత్ ।సవర్ణా
మధవర్ణాంస్పృష్ట్వా సద్యస్స్నాత్వా శుధ్యతీతి విష్ణుః ॥ రజస్వలాహీ
నవర్ణా సా తర్హి వా ముత్తమాం యది । స్పృశేత్సస్నాతో నభుంజీత స్నానా
దూర్ధ్వంతుభోజనమితి । ఉపవాసంతతః కుర్యాద్బ్రాహ్మణాన్భోజయే
త్తతః । స్పర్శసత్యుద్ధృతైః స్నాత్వా ఉపోష్య చతుర్థాహస్నానాదూ
ర్ధ్వం బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా భుంజీతేత్యర్థః॥ సఏవ ॥ రజస్వలాంతు
సంస్పృష్టో అస్నాత్వా భుంజన్నుపవాసత్రయంచరేత్ ॥ తచ్ఛాయాంభు
క్తపాత్రంవా స్పృష్ట్వా అస్నాత్వా భుంజన్నుపవాసేన శుధ్యేత్ । మలినంత
ద్వాసస్తదన్నం స్పృష్ట్వా స్నాత్వా భుంజన్నుపవాసత్రయంచరేత్ । ఉద
క్యాపాత్రే అజ్ఞానాద్భుంజన్ప్రాజాపత్యమభ్యసేత్ ॥ ఉదక్యోచ్ఛిష్టం భుం
జన్ కృచ్ఛ్రం సాంతపనంచరేత్ । భోజనకాలే రజస్వలాంత్యదర్శనే అస్నా
నకాలం నాశ్నీయాద్బ్రహ్మకూర్చం తతః పిబేత్ । చండాలదర్శనే ఉపవా
సత్రయం ॥ కామతస్తు ప్రాజాపత్యం ॥ రజస్వలా శ్వాదిభిర్దృష్టా యది పంచ
రాత్రం నిరాహారం పంచగవ్యేన శుధ్యతీతి ॥ అఖండాదర్శే ॥ రజస్వలా
యా భోజనే పాత్రే వా ప్రతిలోమప్రభూతానాం అన్యతమనిరీక్షణే స్నానాం
తమనశనం తదశక్తౌ ప్రతినిధిరేకస్య దినస్య పంచ వా త్రీన్ భోజయేత్ ఇతి ॥
అత్రిః ॥ ఆర్తవా యది చండాలం ఉచ్ఛిష్టా సంప్రపశ్యతి । అస్నానకాలం
నాశ్నీయాదాసీనా వాగ్యతా బహిః । పాదకృచ్ఛ్రం తతః కుర్యాత్ బ్రహ్మకూ
ర్చం పిబేత్పునః ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దద్యాద్విప్రాణామనుశాసనాదితి ॥

జ్వరాదిభిరాతురస్య స్నాననిమిత్తప్రాప్తౌ కర్తవ్యమాహ పరాశరః ॥ ఆతురే స్నాన ఉత్పన్నే దశకృత్వో హ్యనాతురః । స్నాత్వా స్నాత్వా స్పృశేదన్యం తతః శుధ్యేత్స ఆతురః ఇతి ॥ అత్ర ప్రతిస్నానమాతురస్య వాసోఽపి పరివర్తనీయం ॥ ఉశనాః ॥ జ్వరాభిభూతా యా నారీ రజసా చ పరిప్లుతా । కథం తస్యా భవేచ్ఛౌచం శుద్ధిః స్యాత్కేన కర్మణా । చతుర్థేఽహని సంప్రాప్తే స్పృశేదన్యా తు తాం స్త్రియం । సా సచేలావగాహ్యాపః స్నాత్వా స్నాత్వా పునః స్పృశేత్ । దశ ద్వాదశకృత్వో వా ఆచామేచ్చ పునః పునః ॥ అన్యాన్యాని చ వాసాంసి తతశ్శుద్ధా భవేత్తు సా । దద్యాచ్ఛక్త్యా తతో దానం పుణ్యాహేన విశుధ్యతీతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఊర్ధ్వం దేవావగాహే తు యదా స్యాదశుచిర్నరః । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివదాచరేత్ । విష్ణురపి ॥ స్నానార్హస్తు నిమిత్తేన కృత్వా సోఽయమవగాహనం । ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ ఇతి శాతాతపః ॥ మార్గే తు యత్ర సంస్పృష్టిర్యాత్రాయాం కలహేషు చ । గ్రామసంక్షోభే చైవ స్పృష్టిదోషో న విద్యతే ॥ షట్త్రింశన్మతేఽపి ॥ దేవయాత్రావివాహేషు యజ్ఞేషు ప్రకృతేషు చ ఉత్సవేషు చ సర్వేషు స్పృష్టాస్పృష్టిర్న దుష్యతి ॥ బృహస్పతిరపి ॥ తీర్థే వివాహే యాత్రాయాం సంగ్రామే దేశవిప్లవే । నగరగ్రామదాహే చ స్పృష్టాస్పృష్టిర్న దుష్యతి ॥ పాద్మేఽపి ॥ దేవాలయసమీపస్థాన్ దేవసేవార్థమాగతాన్ । చండాలాన్ పతితాన్వాపి స్పృష్ట్వా న స్నానమాచరేత్ ॥ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ శక్తివిషయే ముహూర్తం నాప్సు ప్రయతస్స్యాదితి ॥

ఇతి నైమిత్తికస్నానాని.

—※—

—* అథ కామ్యస్నానాని. *—

పులస్త్యః ॥ పుష్యే చ జన్మనక్షత్రే వ్యతీపాతే చ వైధృతౌ । అమాయాం చ నదీస్నానం పునాత్యాసప్తమం కులం ॥ రవ్యంగారశనైశ్చరే స్నానం కుర్వంతి యే నరాః । వ్యాధిభిస్తే న పీడ్యంతే మృగైః కేసరిణో యథా ॥

చైత్రకృష్ణచతుర్దశ్యాంయస్స్నాయాచ్ఛివసన్నిధౌ। నప్రేతత్వమవాప్నో
తి గంగాయాంచ విశేషతః॥ యమః॥ కార్తిక్యాంపుష్కరేస్నానంసర్వపాపైః
ప్రముచ్యతే। మాఘ్యాంస్నానం ప్రయాగేతు ముచ్యతేసర్వకిల్బిషైః॥ సూ
ర్యగ్రహణతుల్యాతుశుక్లామాఘస్యసప్తమీ। అరుణోదయవేళాయాంత
స్యాంస్నానంమహాఫలం। పునర్వసుబుధోపేతాచైత్రమాసేసితాష్టమీ॥
స్రోతస్సువిధివత్స్నాత్వావాజపేయఫలంలభేత్॥శాతాతపోపి॥ అమావా
స్యాంరవేర్వారేయదాభూమిసుతస్యవై। జాహ్నవీస్నానమాత్రేణ గోస
హస్రఫలంలభేత్॥ కార్తికంసకలంమాసంనిత్యస్నాయీజితేంద్రియః। జా
హ్నవ్యామప్యభుక్స్నాతః సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే।తులాయాంమకరమేషే
ప్రాతస్స్నాయీసదాభవేత్॥ హవిష్యంబ్రహ్మచర్యంచ మహాపాతక నాశ
నం॥చంద్రికాయాం॥ ఆషాఢాదిచతుర్మాసం ప్రాతస్స్నాయీభవేన్నరః॥ వి
ప్రేభ్యోభోజనందత్వా కార్తిక్యాంగోప్రదోభవేత్। సవైష్ణవపదంయా
తి విష్ణుభూతమిదంస్మృతం॥ మార్కండేయః॥ సర్వంకాలం తిలైస్నాతః
పుణ్యంవ్యాసోబ్రవీన్మునిః। తుష్యత్యామలకైర్విష్ణుః ఏకాదశ్యాంవిశేషతః।
శ్రీకామఃసర్వదాస్నానం కుర్వీతామలకైర్నరః। సప్తమీంనవమీంచైవప
ర్వకాలంచవర్జయేదితి॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి॥ ధాత్రీఫలైరమావా
స్యాసప్తమీనవమీషుచ। నస్నాయాత్తస్యలీయంతే తేజశ్చాయుర్ధనానిసు
తాః॥ ధాత్రీమామలకం॥ చంద్రికాయాం। షష్ఠీచసప్తమీచైవనవమీచత్ర
యోదశీ। సంక్రాంతౌరవివారేచ స్నానమామలకైస్త్యజేత్॥ ఇతి॥ శౌన
కోపి॥ కల్కేనామలకేనాథవిప్రస్స్నానమాచరేత్।సంపత్కామస్తుసప్త
మ్యాంనవమ్యాంన్నష్టధీర్భవేత్। అర్థకామీత్రయోదశ్యాందశమ్యాంపుత్ర
వాన్బలాత్। పుత్రార్థకామోయోవిప్రోద్వితీయాయాంకదాచన॥మాధ
వీయే॥ గురువారేప్యమాయాంచ అశ్వత్థచ్ఛాయవారిణా।స్నానంప్రయా
గస్నానేనసమంపాతకనాశనం। శాల్మలీంత్రీణినిష్పకరంజాచ్ఛమధూత
కాః। కోవిదారకపిత్థార్కబదరీచవిభీతకీ। శలుశ్చబాదరిశ్చైషాంస్నానం

చోద్ధాసువర్జయేదితి ॥

— * అథ మాఘస్నానవిధిః * —

తత్రవిష్ణుః ॥ బాలావృత్తరుణావృద్ధానరనారీనపుంసకాః । స్నాత్వామాఘేశుభేతీర్థే ప్రాప్నువంతీప్సితంఫలం । మాఘమాస్యుషసిస్నాత్వావిష్ణులోకం సగచ్ఛతి । మకరస్థేరవౌయోహి నస్నాత్యనుదితేరవౌ ॥ కథంపాపైఃప్రముచ్యేత కథంసత్రిదివంవ్రజేత్ ॥ ఇతి ॥ అనేనమాఘస్నానముదయాత్పూర్వంకర్తవ్యమితిసిద్ధం॥ యత్తుమహాభారతే ॥ మాఘేఽర్ధోదితేసూర్యేస్నానంవిధివదాచరేత్ । నియతోనియతాహారః సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ కించిదభ్యుదితేసూర్యేస్నానంమాఘేసమాచరేత్ ॥ యస్తస్యసర్వపాపానివినశ్యంతి నసంశయః । మాఘేమాసేరటంత్యాపః కించిదభ్యుదితేరవౌ । బ్రహ్మఘ్నంవాసురాపంవాకంపతంతంపునీమహే ॥ ఇతి ॥ తత్సంధ్యోపాసనాద్యనధికృత స్త్రీశూద్రవిషయం । ఉషస్యుషోదయే మాఘస్నానమాహుర్ద్విజన్మనాం ॥ స్త్రీశూద్రాణాంతథాన్యేషాంఅర్ధోదయఉషోదయఇతిస్మరణాత్ ॥ బ్రాహ్మణాదివిషయే సంధ్యాతిక్రమదోషోపిదుర్వారస్స్యాత్, స్నానపూర్వకత్వాత్సంధ్యావందనాదేఃనహ్యుదయాత్పూర్వం కించిదుదయేచకాలద్వయేస్నానమితియుక్తం ; మార్జనాద్యుపస్థానం,తస్యైకకర్మత్వేనకర్మాంతరానుష్ఠానాయోగాత్ । ఉదయసమయేఉపస్థానవిధానాచ్చ.నచమాఘే కించిదుదయస్నానానంతరం అనుష్ఠానం । సంధ్యోస్సంధ్యాముపాసీత నాస్తగేనోద్గతేరవౌ ఇతి యోగయాజ్ఞవల్క్యేన సంధ్యోత్కర్షస్యనిషేధాత్ సంధ్యాతిక్రమే శూద్రత్వాదిప్రాప్తిస్మరణాచ్చ ॥ యద్వా ॥ ఉషస్యుషసియస్స్నానంసంధ్యాయాముదితేపివేతియత్స్నానప్రశంసాపరంకైముత్తికన్యాయప్రదర్శనపరంవేత్యాహుః ॥ కేచిత్తు ॥ విచేయుతారకేకాలేనిత్యస్నానంవిధాయచ । పునరభ్యుదితే సూర్యేమాఘస్నానంవిధీయతే । అత్యర్ధఘటికాత్పూర్వంపరంసూర్యోదయాత్తథా । సఏవాభ్యుదితోనామధర్మశాస్త్రప్రవకీర్తిత ఇతి వచన

మాచతుష్టానా ఉదయానంతరం సార్ధఘటికామధ్యే ద్వితీయస్నానంక ర్తవ్యమితివదంతి ॥ విష్ణుః ॥ పౌషఫల్గునయోర్మధ్యే ప్రాతస్స్నాయీసదాభవేత్ ॥ దర్శంవాపూర్ణమాసీంవా ప్రారభ్యస్నానమాచరేత్ । పుణ్యాన్యహాని త్రింశత్తు మకరస్థే దివాకరే । తత్రచోత్థాయనియమం గృహ్ణీయాద్విధిపూర్వకం ॥ మాఘమాసమిమంపూర్ణం స్నాస్యేహం దేవమాధవ । తీర్థస్యాస్యజలేనిత్యంఇతి సంకల్ప్య చేతసి ॥ తతఃస్నాత్వాశుభేతీర్థే దత్వాశిరసిహైమ్యేదం । స్నాత్వాపితౄంశ్చ దేవాంశ్చ ఋషీంశ్చైవ యథావిధి ॥ తర్పయిత్వా విధానేన తతస్త్వేకాశనో భవేత్ । భూశయ్యాం బ్రహ్మచర్యేణ శక్త్యా స్నానం సమాచరేత్ ॥ అశక్తస్యధనాఢ్యస్య స్వేచ్ఛా సర్వత్ర కథ్యతే । అవశ్యమేవ కర్తవ్యం మాఘస్నానమితి శ్రుతిః ॥ తిలస్నాయీతిలోద్వర్తీతిలహోమీ తిలోదకీ। తిలదస్తిలభోక్తా చ షట్తిలో నావసీదతి ॥ తిలా ఆమలకశ్చైవ తీర్థేదేయాస్తునిత్యశః । తథాప్రజ్వాలయేద్వహ్నిం ఇంధనార్థం ద్విజన్మనాం ॥ ఏవంస్నానస్యావసానే భోజయేద్ద్విజదంపతీ । వివిధాని చ దేయాని ప్రచ్ఛాదనపటాస్తథా ॥ అనేనవిధినాదద్యాత్ మాధవఃప్రీయతామితి । పిత్రాపితామహైస్సార్ధం తథైవ ప్రపితామహైః ॥ మాత్రామాతామహైశ్చైస్సార్ధం వృద్ధమాతామహైస్తథా । ఏకవింశకులైస్సార్ధం భోగాన్భుక్త్వా యథేప్సితాన్। మాఘమాస్యుషసి స్నాత్వావిష్ణులోకంసగచ్ఛతి ॥ నారదీయపురాణే। సంప్రాప్తేమాఘమాసే తు తపస్విజనదుర్లభే ॥ క్రోశంతిసర్వవారీణి సముద్యన్నితిభాస్వతి । పునీమః సర్వపాపాని త్రివిధానినసంశయఇతి ॥ పాద్మే ॥ ఆపోనారాయణో దేవః సర్వవేదేషుపఠ్యతే ॥ మకరస్థే రవౌమాఘే గోవిందాచ్యుతమాధవ । స్నానేనానేనమే దేవ యథోక్తఫలదో భవ ॥ ఇతిమంత్రం సముచ్చార్య స్నాయాన్మౌనసమన్వితః । బహిస్స్నాత్వాతువాప్యాదౌ ద్వాదశాబ్దఫలంలభేత్ ॥ తటాకేద్విగుణం రాజన్ నద్యాదౌ తు చతుర్గుణం । దశధా దేవఖాతేషు శతధా చ మహానదీ । శతంశతగుణం రాజన్ మహా

దోస్తుసంగమే । సహస్రగుణితం సర్వం తత్ఫలం మకరే రవౌ । గంగా
యాం స్నానమాత్రేణ లభతే మానుషో నృప । పాపానాం భూమిభారస్య దా
హాదేశం ప్రజాపతిః । ప్రయాగం విదధే భూపప్రజానాం చ హితే స్థితః । ధు
జరా వైష్ణవీ మాయా దేవైరపి సుదుస్త్యజా । ప్రయాగే దహ్యతే సాపి మా
ఘమాసి నరాధిప ॥ మకరస్థే రవౌ మాఘే యత్ర క్వాపి బహిర్జలే । నిష్కా
మైశ్చ సకామైర్వా స్నాతవ్యం హరితుష్టయే ఇతి ॥ ప్రకరణపర్యాలోచన
యా మాఘస్నానం నిత్యం కామ్యం చేత్యాహుః ॥ చంద్రికాయాం ॥ నిత్యం నై
మిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నానముచ్యతే । తర్పణం తు భవేత్తస్యాప్యంగత్వే
న ప్రకీర్తితమితి ॥ ఇతి కామ్యస్నానం ॥

—* అథ మలాపకర్షణ స్నానం. *—

తత్ర భారద్వాజః ॥ అభ్యంగస్నాపనే యోగ్యా వారా మతిథిభిస్సదా ।
కథ్యంతే తే పునస్స్పష్టం పుష్టయే బలవృద్ధయే । ఇందౌ బుధే చ సౌరే చ వారే
భ్యంగః ప్రశస్యతే । బలం కాంతిం శ్రియం దద్యుః భోగం వారాధిపాః క్రమాత్ ।
ద్వితీయా చాప్యశ్చతస్రశ్చ ప్రశస్తా సప్తమీ తథా । నవమీ దశమీ చైవ త్రయోద
శ్యపి చ స్మృతాః । భానుభౌమసురాచార్య శుక్రవారేషు సంక్రమే ॥ వ్య
తీపాతే చ జన్మర్క్షే నాభ్యంగ స్నానమాచరేత్ ॥ ఏకాదశ్యాం చతుర్దశ్యా
మష్టమ్యాం ప్రతిపద్యపి । షష్ఠ్యాం పర్వణి చాభ్యంగం స్నానం నైవ సమా
చరేత్ ॥ ఉత్తరాఫల్గునీ జ్యేష్ఠా శ్రవణార్ద్రాసు రాత్రిషు । అభ్యంగస్నా
పనం ధీమాన్ సుఖార్థీ వర్జయేత్తథా । శిశోరోగార్తవృద్ధానాం యథా
కాలం శరీరిణాం । అభ్యంగోష్ణోదకస్నానే నైవ దోషావహం స్మృతమితి ॥
వ్యాసః ॥ పంచమీం దశమీం చైవ తృతీయాం చ త్రయోదశీం । అభ్యంగాత్స్ప
ర్శనాత్స్నానాద్యశ్చ తైలం నిషేవతే । చతుర్ణాం తస్య వృద్ధిస్స్యాద్ధనాపత్యబలా
యుషామితి ॥ యత్తు గర్గ ఆహ ॥ నవమ్యాం చ త్రయోదశ్యాం తృతీయాం
చ తిథౌ తథా । శాశ్వతీం భూమిమన్విచ్ఛేద్దశమ్యాం చ పిపండిత ఇతి ॥ యదపి
గార్గ్యః ॥ త్రయోదశ్యాం తృతీయాయాం ప్రతిపద్దశమీద్వయే । తైలాభ్యం

గంనకుర్వీతపిబేత్తుద్వాదశీంవినేతి ॥యదపివృద్ధగార్గ్యః॥దశమీపుత్రనాశా
యధనహానైర్యత్రత్రయోదశీ। తృతీయాభయనాశాయస్నానేతౌవర్జయేదత
ఇతి ॥ ఏతానివచనానిక్షత్రియవిషయాణి। త్రయోదశ్యాంతృతీయా
యాందశమ్యాంచైవసర్వదా ॥ శూద్రవిట్‌క్షత్రియైస్స్నానంనకుర్యాత్తై
లసంస్కృతమితి జాబాలిస్మరణాదితికేచిత్ ॥ అపరేతుసర్వేషామపిద్వి
జానాందశమ్యాదావభ్యంగస్నాననిషేధపరాణ్యేవగర్గాదివచనాని। జా
బాలివచనంక్షత్రియాదీనాం దోషాధిక్యప్రతిపాదనార్థం ॥ సామాన్యేన
నిషేధేపిదోషాధిక్యవాక్యనిషేధనం తద్దోషభేదహేతుత్వాదితి ॥ శాస్త్ర
విద్దోషదూరమితిమరీచిస్మరణాదిత్యాహుః॥ తథాచాపస్తంబః॥యాదృచ్ఛి
కంతుయత్స్నానంభోగార్థం క్రియతేద్విజైః। తంనిషిద్ధందశమ్యాదౌ ని
త్యానైమిత్తికంనతే ॥ జాబాలిః ॥ నిత్యంనహాపయేత్స్నానం కామ్యంనై
మిత్తికంచయత్। దశమ్యామపికర్తవ్యంనతుయాదృచ్ఛికంక్వచిత్ ॥ ఇ
తి ॥ యాదృచ్ఛికంమలాపకర్షణార్థంమలవ్యపోహఫలంస్నానం।యాదృ
చ్ఛికంతుతదితిగర్గస్మరణాత్ ॥ ఏవంచ ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యందశ
మ్యాంతావన్నిషేధః । యాదృచ్ఛికస్యైవనిషేధః ॥ యదుక్తమాప
స్తంబేన ॥ వినాతుసతతంస్నానంనస్నాయాద్దశమీషుచేతి ॥ యదపిగర్గే
ణోక్తం ॥ పుత్రజన్మనిసంక్రాంతౌ శ్రాద్ధేజన్మదినేతథా । నిత్యస్నానేచ
కర్తవ్యేతిథిదోషోనవిద్యతఇతి । తత్కామ్యనైమిత్తికయోరపి ప్రదర్శనా
ర్థమితి స్మృతిచంద్రికాయాంవ్యాసః । షష్ఠ్యష్టమీపంచదశీపక్షద్వయ
చతుర్దశీ ॥ అత్రసన్నిహితంపాపం తైలమాంసక్షురేభవేత్ ॥మనురపి ॥
పక్షాదావరవౌషష్ఠ్యాం రిక్తాయాంచతథాతిథౌ । తైలేనాభ్యజ్యమానస్తు
ధనాయుర్భ్యాంప్రహీయతే ॥ గర్గః ॥ పంచదశ్యాంచతుర్దశ్యాం అ
ష్టమ్యాంరవిసంక్రమే । ద్వాదశ్యాంసప్తమీషష్ఠ్యోస్తైలస్పర్శంవివర్జ
యేత్ ॥ చంద్రికాయాం॥కుహూపూర్ణేందుసంక్రాంతిచతుర్దశ్యష్టమీ
షుచ।నరశ్చండాలయోనిస్స్యాత్ తైలస్త్రీమాంససేవనాత్ ॥ ఉక్తత్వా

చవిపత్రాంచదంతకాష్ఠేషుమైథునే। అభ్యంగేష్వ్యదయేస్నానే తిథిస్త్రా త్కా-
లికీస్మృతాఇతి ॥ పురాణేపి ॥ చతుర్దశ్యష్టమీషష్ఠీ అమావాస్యాచపూ
ర్ణిమా । సర్వాణ్యేతానిరాజేంద్రరవిసంక్రాంతిరేవచ । తైలస్త్రీమాంస
భోగీతు పర్వస్వేతేషుయఃపుమాన్ ॥ విణ్మూత్రభోజనంనామ ప్రయాతి
నరకంనరః॥ బోధాయనోపి॥ అష్టమ్యాంచచతుర్దశ్యాం పంచదశ్యాంవిశే
షతః । శిరోభ్యంగంవర్జయేత్తు పర్వసంధౌతథైవచేతి ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽ
పి ॥ ఏకాదశ్యాందశమ్యాంచ ద్వాదశ్యాంపంచపర్వసు ।శ్రాద్ధాహేషుచ
సర్వత్రస్త్రియంతైలంచ వర్జయేత్ ॥ మరీచిరపి ॥ పంచపర్వసువంశా
సువ్యతీపాతేచసంక్రమే । స్త్రియంతైలంచమాంసంచ దంతకాష్ఠంచవర్జ
యేత్ ॥ గర్గః ॥ తైలస్నానంసదాపుణ్యం కుర్యాదామలకైశ్శుభైః ।
సప్తమీనవమీదశ్యాః రవిసంక్రమణాదృతే ॥ శాతాతపోపి ॥ అమాయాంచ
నవమ్యాంచసప్తమ్యాంచవిశేషతః।ధాత్రీకల్కేన యత్స్నానంతత్స్నానంచ
వివర్జయేత్॥కాలాదర్శే॥నవమీసప్తమీదశసంక్రాంతిగ్రహణేషుచ।ధా
త్రీఫలస్యకల్కేన తైలస్నానంచనాచరేత్ ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ దంతకాష్ఠేత్వ
మావాస్యామైథునేచ చతుర్దశీ । హంతిసప్తకులంపుంసాం తైలగ్రహణ
తోష్టమీ ॥ దివాకపిత్థచ్ఛాయాయాం రాత్రౌపథిమసర్వసు । ధాత్రీకల్కేషు
సప్తమ్యాం అలక్ష్మీర్వసతే సదా ॥ ఏవంవారనిషేధోపి జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ
దర్శితః । సంతాపఃకాంతిరల్పాయుర్ధనం నిర్ధనతాతథా । అనారో
గ్యంసర్వకామ అభ్యంగాద్భాస్కరాదిషు ॥ వామనపురాణే ॥ నాభ్యంగ
మర్కేనచభూమిపుత్రేక్షౌరంచ శుక్రేచకుజేచమాంసం । బుధేచయోషి
త్పరివర్జనీయా శేషేషుసర్వాణిసదైవకుర్యాదితి ॥చంద్రికాయాం ॥ తైలా
భ్యంగోనార్కవారేనభౌమేనోసంక్రాంతౌనైవవష్ఠ్యాంచదర్శే।పర్వణ్యష్ట
మ్యాంచనేష్టశ్చతుర్థ్యాంప్రోక్తోముక్త్వావాసరం సూర్యసూనోః । సూ
ర్యసూనుఃశనైశ్చరః ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ పాతేపర్వణిసంక్రాంత్యాంగ్రహ
ణేచంద్రసూర్యయోః । తైలాభ్యంగోనదోషాయయదిస్యాద్రవినందనః ॥

కాలాదర్శే ॥ భౌమార్కి-శుక్రవారేషు నాభ్యంగస్నానమాచరేత్ । సా
తత్రాంతిస్మృతిదర్శిన్యారోగ్యలక్ష్మ్యభిలేప్సితం । క్రమాద్రవ్యాదివారేషు
తైలేనస్నానస్యత ఫలమితి ॥ షట్త్రింశన్మతేప్యుక్తం ॥ హృత్తాపః కాంతిర్మర
ణం ధనం చ రోగః ప్రహరణం ధనత్వమిష్టమితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ చిత్రాసు
హస్తే శ్రవణేచ తైలం క్షౌరం విశాఖాసు చ ఋక్షవర్జనం । మూలేమృగే భాద్ర
పదేతు మాంసం యోషిన్మఘాసూత్తరకృత్తికాసు ॥ కాలాదర్శే ॥ తిథివా
రసమాయోగే బలీయాన్వార ఇష్యతే ॥ బ్రహ్మసిద్ధాంతే ॥ తిథిరేకగుణం ప్రో
క్తం నక్షత్రం తు చతుర్గుణం । కరణం షడ్గుణం చైవ వారశ్చాష్టగుణః స్మృత
ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ తైలాభ్యంగనిషేధేషు తిలతైలం నిషిధ్యతే । అ
భ్యంగస్య నిషేధేతు సర్షపాదేరపీష్యతే ॥ స్నేహాభ్యంగో భవతి సస్నే
హః సార్షపాదికః ॥ నభోజనాదౌ తైలస్య నిషేధోభ్యంగ ఏవసః । తైలశ
బ్దస్తిలస్నేహే సరూఢో నైవ యౌగికః ॥ అతస్తిలవికారేషు పిణ్యాకతిలమో
దకే । శష్కులీకృసరాదౌ చ నిషిద్ధో నైవ జాయతే । సార్షపాదౌ తైల
శబ్దస్తిలస్నేహతత్కార్యసదృశత ఇతి ॥ సంగ్రహే ॥ శ్రాద్ధాహే జన్మదివసే వి
వాహే సుఖదుఃఖయోః । వ్రతే చైవోపవాసే చ తైలాభ్యంగం వివర్జయే
త్ ॥ ఉపోషితస్య వ్రతినః కృత్తకేశస్య నాపితైః । తావత్తిష్ఠత్యలక్ష్మీర్వై యా
వత్తైలముపస్పృశేత్ ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ సురయా లిప్తదేహస్య
ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే । ప్రాతరభ్యక్తదేహస్య నిష్కృతిర్న విధీయతే ॥ అ
యం నిషేధో నరకచతుర్దశీ వ్యతిరిక్తవిషయః । ప్రత్యూష ఆశ్వయుక్కృ
ష్ణచతుర్దశ్యామినోదయే ॥ స్నానమభ్యజ్య కర్తవ్యం నరైర్నరకభీరుభిరి
తి స్మరణాత్ । ఆశ్వయుక్కృష్ణపక్షే తు చతుర్దశ్యామినోదయే ॥ తైలా
భ్యంగం న కర్తవ్యం స్నానముష్ణేన వారిణా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ యస్యాం
హతశ్చతుర్దశ్యాం నరకో విష్ణునా నిశి । తస్యామభ్యంజనం కార్యం నరై
ర్నరకభీరుభిరితి ॥ కాలాదర్శేపి ॥ ప్రత్యూష ఆశ్వయుగ్దర్శే కృతాభ్యం
గాదిమంగళః । భక్త్యా సంపూజయేల్లక్ష్మీం అలక్ష్మీవినివృత్తయే ॥ సా

రసంగ్రహే ॥ చతుర్దశీచాశ్వయుజస్య కృష్ణా స్వాత్యర్కయుక్తా చ భవేత్ప్ర
భాతే । స్నానం సమభ్యజ్య నరైస్తు కార్యం సుగంధితైలేన విభూతికామైః ॥
ఇతి ॥ తైలే లక్ష్మీర్జలే గంగా దీపావళిదినే వసేత్ ॥ అలక్ష్మీపరిహారార్థ
మభ్యంగం స్నానమాచరేత్ । తత ఆభరణం వస్త్రం ధారయేత్సర్వసంప
దః ఇతి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ స్వాతిస్థితే రవావిందుర్యది స్వాతిగతో భవేత్ । పం
చత్వగుదయస్నాయీ కృతాభ్యంగవిధిర్నరః ॥ నీరాజితో మహాలక్ష్మీమ
ర్చయేచ్ఛ్రియమశ్నుతే । దీపైర్నీరాజనాదత్ర సైషా దీపావళీ స్మృతా ॥
ఇతి స్మృత్యర్థసారే । తైలాభ్యంగే నిషిద్ధాస్స్యుః సర్వాశ్చ తిథయస్సదా ॥
ద్వితీయాం వర్జయిత్వైవం సదృష్టస్తు ద్విదోషత ఇతి । ప్రాయశః సర్వాసు తి
థిషు అభ్యంగస్య నిషేధప్రాప్తౌ తైలవిషయమభ్యనుజానాతి ॥ ప్రచేతాః ॥
సార్షపం గంధతైలం చ యత్తైలం పుష్పవాసితం । అన్యద్రవ్యయుతం తై
లం న దుష్యతి కదాచన ॥ యమోఽపి ॥ ఘృతం చ సార్షపం తైలం యత్తై
లం పుష్పవాసితం । తదాపః పక్వతైలేషు స్నాత్వాభ్యంగేషు నిత్యశః ॥ సంగ్ర
హే ॥ పక్వతైలం మంథతైలం సార్షపం పుష్పవాసితం । వర్జ్యే హ్యహస్యపి
ఇష్టం స్యాద్ద్రవ్యాంతరయుతం తథా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నిషిద్ధదివసే వా
రే రాత్రౌ చాకాలికస్య చ । ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం న దుష్యతి కదాచన ।
శవానుగమనే క్షౌరం కృత్వా చాభ్యంగమాచరేత్ ॥ స్నాతి యశ్చ తథా విప్రో
న శుద్ధ్యతి కదాచనేతి ॥ సత్యవ్రతః ॥ పిష్టపక్వారనాళేన ఘృతేనాథ జ
లేన వా । ఆమం చాపి యుతం తైలం న కదాచిత్ప్రదుష్యతి ॥ రోగాతురస్యా
పి తథా తైలం జాతు న దుష్యతి ॥ పురాణే ॥ తిథినక్షత్రవారేషు నిషిద్ధేష్వ
పి రాత్రిషు । తైలమాజ్యేన సంయుక్తమద్భిర్వా శుద్ధిమాప్నుయాత్ । స్మృ
త్యంతరే ॥ రవౌ పుష్పం గురౌ దూర్వాం భృగౌ గోమయమేవ చ । భౌమే
భూమిం వినిక్షిప్య తైలాభ్యంగం సమాచరేత్ । ద్రవ్యాంతరయుతం తైలం న
దుష్యేద్గ్రహణం వినా ॥ తులసీదళసంయుక్తం గ్రహణేఽపి న దుష్యతి । శిరో
భ్యక్తేన తైలేన నాంగం కించిదుపస్పృశేత్ ॥ తిలపిష్టం చ నాశ్నీయాత్తస్యా

చాయునఃశిష్యకేతి । కుర్యాన్నైమిత్తికంస్నానంశీతాద్భిః కామ్యమేవచ ॥
నిత్యంయాదృచ్ఛికంచైవయథారుచిసమాచరేత్ ॥సత్యవ్రతః॥ మంత్రవిన్మం
త్రహీనంచ స్నానంద్వివిధమీరితం । మంత్రైర్యత్క్రియతే స్నానం మంత్ర
వత్తత్ప్రకీర్తితం॥ మలాపనుత్త్యై తైలాద్యైర్మంత్రహీనం మలాపహమితి ॥
స్మృతిదీపికాయాం॥అశుద్ధాస్తేసముద్ధృత్యైర్వాజస్తైస్నానం సమాచరేత్॥
దేవలః॥ ఉద్ధృతాశ్చాపిశుద్ధ్యంతి శుద్ధైః పాత్రైస్సముద్ధృతాః । ఏకరా
త్రోషితా ఆపస్త్యాజ్యాః శుద్ధా అపిస్వయమితి॥ మహాభారతే ॥ పాదాభ్యాం
గంశిరోభ్యంగం ద్విర్భోచ్ఛిష్టాపవ జనం । ఏకైకంపాండవశ్రేష్ఠ రాజ
సూయాద్విశిష్యతే ॥ నారదీయే ॥ తైలాభ్యంగంమహారాజన్ బ్రాహ్మణా
నాంకరోతియః । సస్నాతోబ్దశతంసాగ్రంగంగాయాంనాత్రసంశయఇతి॥
ఇతిమలాపకర్షణస్నానం ॥

—॥ అథ క్రియాస్నానం. ॥—

తత్రశంఖః॥ క్రియాస్నానంప్రవక్ష్యామి యథావద్విధిపూర్వకం । సరస్సుదేవఖాతేషు తీర్థేషుచనదీషుచ । క్రియాస్నానంసముద్దిష్టం స్నానంతత్రక్రియామతా । మృద్భిరద్భిశ్చకర్తవ్యం శౌచమాదౌయథావిధి । జలేనిమగ్నఉన్మజ్య ఉపస్పృశ్యయథావిధి ॥ తీర్థస్యావాహనంకుర్యాత్ తత్ప్రవక్ష్యామ్యతఃపరం । ప్రపద్యేవరుణందేవం అంభసాం పతిమూర్జితం ॥ యాచితందేహిమేతీర్థం సర్వపాపాపనుత్తయే । తీర్థమావాహయిష్యామిసర్వాఘవినిషూదనం। సాన్నిధ్యమస్మిన్ తోయేతు క్రియతాంమదనుగ్రహాత్ । రుద్రాన్ప్రపద్యేవరదాన్ సర్వానప్సుషదస్తథా ॥ దేవమప్సుషదంవహ్నిం ప్రపద్యేఘనిషూదనం । ఆపఃపుణ్యాః పవిత్రాశ్చప్రపద్యే శరణంతథా। రుద్రాశ్చాగ్నిశ్చశర్వశ్చ హ్యరుణశ్చాప ఏవచ। శమయంత్వాశుమేపాపంరక్షంతుచసదైవమాం।ఇత్యేవముక్త్వాకర్తవ్యం తతః సమ్మార్జనంకుశైః । ఆపోహిష్ఠేతితిసృభిర్యథావదనుపూర్వశః॥హిరణ్యేతిచఋగ్భిఋగ్భిశ్చతసృభిస్తథా।శన్నోదేవీరితితథా శన్నఆపస్తథైవచ।ఇదమాపఃప్రవ

హుతేత్యేవంచసముదీరయేత్ । ఏవంసమ్మార్జనంకృత్వా ఛందసాఽపాం
పరిగ్రహః ॥ అఘమర్షణసూక్తస్యసంస్మరేత్ప్రియతస్తదా । తతోఽంభసిని
మగ్నస్త్రిఃపఠేదఘమర్షణం ॥ ప్రణవద్యాస్త్వర్థః తథా మహావ్యాహృతి
భిర్జలమితి । తీర్థయాత్రాయాం వర్జనీయమాహవ్యాసః ఛత్రంచహర
తేపాదమర్థం హరతిపాదుకా । యానం హరేత్త్రిపాదంతుసర్వంహరతి
డోలికా । ఐశ్వర్యలోభాన్మోహాద్వా గచ్ఛేద్యానాదిభిస్తుయః ॥ నిష్ఫలం
తస్యతీర్థంతు తస్మాద్యానానివర్జయేత్ । గోభిర్యుక్తేనయానేన తీర్థ
యాత్రాంకరోతియః ॥ సయాతినరకంఘోరంయావద్రోమసంఖ్యయేతి ॥
పైఠీనసిః ॥ షోడశాంశంసలభతేయఃపరార్థేనగచ్ఛతి । అర్థంతీర్థఫలం
తస్యయః ప్రసంగేనగచ్ఛతి । తీర్థంప్రాప్యానుషంగేన యస్తత్రస్నానమా
చరేత్ । స్నానార్థఫలమాప్నోతి తీర్థయాత్రాశ్రితంనతు । నృణాం
పాపకృతాంతీర్థేపాపస్యశమనంభవేత్ । యథోక్తఫలదంతీర్థం భవేచ్ఛు
ద్ధాత్మనాంనృణాం ॥ వ్యాసోఽపి ॥ యస్యహస్తౌచపాదౌచ మనశ్చైవసు
సంయతం । విద్యాతపశ్చకీర్తిశ్చ సతీర్థఫలమశ్నుతే ॥ వృద్ధవసిష్ఠోఽపి ॥
పితరంమాతరంవాపి భ్రాతరంసుహృదంగురుం । నిమజ్జేత్తుయముద్దిశ్యద్వా
దశాంశంలభేతసః । తత్ప్రార్థితశ్చాష్టమాంశంలభేత్స్నానఫలంనరః । పైఠీన
సిః ॥ ప్రతికృతింకుశమయీంతీర్థవారిణిమజ్జయేత్ । మజ్జయేత్తుయము
ద్దిశ్య అష్టభాగంలభేతసః ॥ అత్రాయంమంత్రః ॥ కుశోఽసిత్వం పవిత్రోఽసి
బ్రహ్మణానిర్మితఃపురా । త్వయిస్నాతేసచస్నాతః యస్యైతద్గ్రంథిబంధ
నమితి ॥ తీర్థఫలంనవిక్రీయాత్ ॥ తథాచాపస్తంభః ॥ మాంసమాయుధం
సుకృతాశాంచతిలతండులాం శ్చైవధాన్యంచవిశేషేణనవిక్రీణీయాదితి । సు
కృతాశాతీర్థస్నానాదిసుకృతఫలం । ధర్మదానంతువిషయవిశేషేస్మర్య
తే । దేవతానాంగురూణాంచ మాతాపిత్రోస్తథైవచ ॥ పుణ్యందేయంప్రయ
త్నేననాపుణ్యంచోదితంక్వచిదితి ॥ శాండిల్యః ॥ జీవనార్థంహృతంతీర్థం
జీవనార్థంహృతంవ్రతం । సందిగ్ధోఽపిహతోమంత్రో వ్యగ్రచిత్తోహతోద్విజః ॥

పృథివ్యాం యాని తీర్థాని తాని సర్వాణి సాగరే ॥ సాగరే యాని తాని స్యుః
పాదే విష్ణోర్దక్షిణే ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ ఆస్తే హరిరచింత్యాత్మా యత్రైవ మధు
సూదనః । తత్తీర్థం తత్పరంబ్రహ్మ తత్పుణ్యం తత్తపోవనం ॥ ఆచారవస్త్రాం
తరితోధసేనసత్యవ్రతేనశమశీతలేన । జ్ఞానాంబునా స్నాతి హి యశ్చ నిత్యం
కిం తస్య భూయః సలిలేన నిత్యం ॥ శాండిల్యః ॥ కుసుంబినో వినా స్యేషాం
దృష్టం తీర్థానుసేవనం । కుసుంబినాం గృహే సర్వం వికలో నిర్గతో గృహాత్ ॥
వికలః స్యాన్నిత్యక్రమః । అథ నదీరజోదోషనిర్ణయః ॥ తత్ర కాత్యాయనః ॥
సంప్రాప్తే శ్రావణే మాసి సర్వా నద్యో రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత
వర్జయిత్వా తు జాహ్నవీం ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యావన్నోదేతి భగ
వాన్ దక్షిణాశావిభూషణం । తావద్రేతోవహా నద్యో వర్జయిత్వా తు జాహ్న
వీం ॥ ఇతి ॥ యావన్నోదేత్యగస్త్యః తావద్రేతోవహా రజస్వలా ఇత్యర్థః ।
ఉదయో పితస్య జ్యోతిశ్శాస్త్రే దర్శితః ॥ ఏవంచ వర్షాకాలే రజస్వలా
ఇత్యుక్తం భవతి ॥ మరీచిః ॥ కర్కటాదౌ సరితః సర్వాః భవంతి హి రజస్వలాః ।
అప్రవిస్తంత దా స్నానం వర్షాదౌ నవవారిణా ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి ॥ వ
ర్షాదౌ సరితః సర్వాః భవంతి హి రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత వర్జయి
త్వా తు జాహ్నవీమితి ॥ మార్కండేయః ॥ ద్విమాసం సరితః సర్వా భవంతి హి
రజస్వలాః । అప్రవిస్తంత దా స్నానం వర్షాదౌ నవవారిణి ॥ కాత్యాయనోఽపి ॥
నభో నభస్యయోర్మధ్యే సర్వా నద్యో రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత దే
వర్షిపితృతర్పణమితి । ఏతత్సర్వం కర్కటాది మాసద్వయాభిప్రాయం ॥
యదాహాఽత్రిః ॥ సింహకర్కటయోర్మధ్యే సర్వా నద్యో రజస్వలాః ॥ న స్నా
నాదీని కర్మాణి తాసు కుర్వీత మానవః ॥ సింహకర్కటమాసద్వయ మధ్యే స
ర్వా రజస్వలా ఇత్యర్థః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । రజోదుష్టేఽంభసి స్నా
నం వర్జయేదిన వ్యాదిమద్విజే ॥ కదర్థితం రజస్తేషాం సంధ్యోపాస్తిస్తర్ప
ణమితి । కదర్థితం కుత్సితం ॥ వ్యాఘ్రపాదః ॥ సింహకర్కటయోర్మధ్యే స
ర్వా నద్యో రజస్వలాః । తాసు స్నానం న కుర్వీత [illegible] ముక్త్వా సముద్రగాః

సముద్రగామహానదీ ॥ తత్రవిశేషోదర్శితో భవిష్యత్పురాణే॥ ఆదౌకర్క-
టకేసర్వామహానద్యోరజస్వలాః। త్రిదినంతుచతుర్థేఽహ్నిశుద్ధాస్స్యుఃజా
హ్నవీతథేతి ॥ మహాభారతేపి॥ మహానద్యోదేవికాచకావేరీనర్మదాతథా।
రజసాతుప్రదుష్టాస్స్యుఃకర్కటాదౌత్ర్యహంనృపేతి॥ మహానద్యోదశైతాః॥
బ్రహ్మపురాణే॥ గోదావరీభీమరథీతుంగభద్రాచవేణికా। కావేరీచతథాకృ
ష్ణావింధ్యదక్షిణతస్స్మృతాః॥ భాగీరథీనర్మదాచయమునాచసరస్వతీ। విశోకా
చవితస్తాచవింధ్యస్యోత్తరసంజ్ఞితాః। ద్వాదశైతామహానద్యోదేవర్షిక్షే
త్రసంభవాః ॥ఇతి॥ వామనపురాణే గోదావరీభీమరథీకృష్ణవేణీసరస్వతీ। తుం
గభద్రాసుప్రయోగావేణీకావేరికేతిచ। ఏతాఅపిమహానద్యః సహ్యమూలా
ద్వినిసృతాఇతి॥ నృసింహపురాణేపి ॥ గంగాచయమునాగోదావరీస్యాత్తుంగ
భద్రకా॥ కావేరీచమహాపుణ్యామహానద్యఃప్రకీర్తితాఇతి॥ భారద్వాజః। ఉద్భూ
త్వాభూమితోంభోధింప్రవిశత్యంబుసంతతిః। యాసామహానదీజ్ఞేయా స
ర్వపాపప్రణాశినీ ॥ ఏవంమహానదీత్వేన పరిగణితానాంఏవదినత్రయంర
జోదోషః అన్యాసాంతుసముద్రగానాం అపిమాసద్వయంరజోదోషఃఇత్య
భిప్రేత్యాహకాత్యాయనః । ప్రావృట్కాలేమహానద్యః సంతిఃత్ర్యహంర
జస్వలాః ॥ తాసుస్నానంనకుర్వీత వర్జయిత్వాతుజాహ్నవీమితి ॥ సఏవ ॥
కర్కటాదౌరజోదుష్టాగోమతీవాసరత్రయం। చంద్రభాగాంతథాసింధు
సరయూనర్మదాతథేతి । అత్రాపవాదమాహమరీచిః ।ఆదిత్యదుహితాగం
గారక్షోమాతాసరస్వతీ ॥ రజస్వలాభిధూయంతేఏవచాన్యేనదసంజ్ఞితాః ॥
మార్కండేయః । కాళిందీగౌతమీగంగావేణికాచసరస్వతీ । సాక్షాద్దే
వాభిజాత్యాచ్ఛరజోనాభిభవంత్యమూః । అభిజాత్యందేవసంభూతత్వం ॥
కాత్యాయనోపి ॥ జాహ్నవ్యాస్తత్ప్రసంభూతాప్లక్షజాచసరస్వతీ । రజసా
న్నైవదూష్యంతినద్యఃకృష్ణాచవేణికా । సరస్వతీనదీపుణ్యాతథావైతరణీన
దీ ॥ ఆపగాచమహాపుణ్యాగంగామందాకినీతథా । మధుస్రవాహంసుమ
తీకౌశికీపాపనాశినీ । దృషద్వతీతథాపుణ్యాతథావైతరణీనదీ ॥ ఏతాసాము

దకంపుణ్యంనహాకాలేఽపవర్జితం । రజస్వలాత్వమేతాసాం విద్యతేనక
దాచన ॥ యమః ॥ గంగాధర్మోద్భవాపుణ్యాయమునాచసరస్వతీ । అం
తర్గతరజోదోషాఃసర్వాహ్యపిచామలాః ॥ కాలాదర్శే ॥ సింహకర్క
టయోర్మధ్యేనద్యఏవరజస్వలాః ॥ త్రిదినంస్యుర్మహానద్యోగోదావర్యాం
సరస్వతీం । భాగీరథీంచకాళిందీంనందాంశోణాదికాంవినా ॥ కాత్యాయ
నస్తు । గంగాయాఅపిరజోదోషమాహ । ప్రవృత్తేశ్రావణేమాసిత్ర్యహం
గంగారజస్వలా । చతుర్థేఽహనిసంప్రాప్తే శుద్ధాభవతిజాహ్నవీతి ॥ యోగ
యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ ప్రథమంకర్కటాదౌతుత్ర్యహంగంగారజస్వలేతి । అ
త్రిజాహ్నవ్యారజోయోగాభావవచనానాంభూయస్త్వాత్ రజోదోషా
నాస్తీత్యేవయుక్తం కేచిత్తు యానిస్మృతానదాఃప్రోక్తాఃయాశ్చగంగేతికీర్తి
తాః । ఏతాసాంకర్కటేభానౌరజోదోషోనవిద్యతే । కావేరీతుంగభద్రా
చకృష్ణవేణీచగౌతమీ । భాగీరథీతివిఖ్యాతాపంచగంగాఃప్రకీర్తితాః ఇతివ
చనముదాహరంతః కావేర్యారజోదోషోనాస్తీత్యాహుః అపరేపునః ॥ కా
ళిందీగౌతమీగంగావేణికాచసరస్వతీ । సాముద్ర్యాశ్చాభిజాత్యాశ్చరజో
నాభిభవంత్యమూరితి ॥ విద్యమానరజోదోషాసుగౌతమీభాగీరథీకృష్ణవే
ణీషుగంగాభిధానాసుయాశ్చగంగేతికీర్తితాఇతి వచనస్యానవకాశత్వా
త్ । మహానద్యోదేవికాచకావేరీనర్మదాతథా । రజసాతుప్రదుష్టాఃస్యుః
కర్కటాదౌత్ర్యహంనృపేతి । ప్రాతిస్వికమహాభారత వచనాచ్చదినత్రి
యంరజోదోషోఽస్తీత్యాహుః ఏవముక్తరజోదోషస్యకదాచిత్క్వచిదపవా
దమాహకాత్యాయనః । ఉపాకర్మణిచోత్సర్గేపితృస్నానేతథైవచ । చంద్ర
సూర్యగ్రహేచైవరజోదోషోనవిద్యతే । మహదంబుసమంవాపి యదితిష్ఠే
త్పురాతనమ్ ॥ నవాంబుమిశ్రితంతేననదుష్టమితి సూరయః ॥ వ్యాఘ్రపా
దః ॥ అథోవైకూపవాపీనాం అనపాయపయోభృతామ్ । రజోదుష్టేఽపిప
యసి గ్రామభోగానదూష్యతీతి ॥ ఇతినదీరజోదోషనిర్ణయః.

—* అథగౌణస్నానాని. *—

అశిరస్కంఠ వేత్స్నానం కటిమాత్రమశక్తితః । ఆర్ద్రేణవాససా వాపి సర్వాంగంపరిమార్జనమ్ ॥ జాబాలిః ॥ అశిరస్కంఠ వేత్స్నానం స్నానాశక్తాతుకర్మిణః ! నాభిమాత్రం నిమజ్యాప్సు కటింవా క్షాళయేజ్జలైః ॥ ఆర్ద్రేణవాససాచాంగంమార్జనంకాపిలంవిదుః॥ పరాశరః స్నానానిపంచపుణ్యాని కీర్తితానిమహర్షిభిః । ఆగ్నేయంవారుణంబ్రాహ్మం వాయవ్యందివ్యమేవచ ॥ఆగ్నేయంభస్మనాపాదమస్తకాద్దేహధూళనమ్। గవాంహిరజసాప్రోక్తం వాయవ్యంస్నానముత్తమమ్ ॥యత్తుసాతపవర్షేణదివ్యంతత్స్నానముచ్యతే । వారుణంచావగాహస్తు మానసంచాత్మవేదనమ్ ॥ యోగికంస్నానమాఖ్యాతం యద్యోగోవిష్ణుచింతనమ్ । ఆత్మతీర్థమితిఖ్యాతంసేవితంబ్రహ్మవాదిభిః ॥ మనశ్శుద్ధికరంపుంసాంనిత్యంతత్స్నానమాచరేత్ । శక్తశ్చేద్వారుణంవిద్వానప్రాయశ్చిత్తేతథైవచేతి ॥ గర్గః॥ దివ్యంవాయవ్యమాగ్నేయం బ్రాహ్మ్యంసారస్వతంతథా । మానసంచేతివిజ్ఞేయంగౌణస్నానంతుషడ్విధమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య కాలశక్త్యాద్యపేక్షయా । మాంత్రస్నానాదికాన్సప్తకేచిదిచ్ఛంతిసూరయః ॥ మాంత్రంభౌమంతథాజ్ఞేయంవాయవ్యందివ్యమేవచ ।మానసంవారుణంచేతి సప్తస్నానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేత్యాదిభిర్మంత్రైః మృదాలంభస్తుపార్థివమ్ । వారుణంచావగాహస్తు మానసంవిష్ణుచింతనమ్ ॥ మానసంప్రవరంస్నానం సర్వేషాంమంతిసూరయః । ఆత్మతీర్థప్రశంసాయాం వ్యాసేనపరికీర్తితంయతః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ చతుర్భుజంమహాదేవంశంఖచక్రగదాధరమ్। మనసాధ్యాయతేవిష్ణుం స్నానం మానసముచ్యతే ॥ గాయత్ర్యాజలమాదాయ దశకృత్వోభిమంత్ర్యచ । శిరస్యంగాని సర్వాణి ప్రోక్షయేత్తేనవారిణా ॥ తత్స్నానంకాయికంనామ సర్వపాపప్రణాశనమ్ ॥విష్ణుః ॥త్ర్యృచాభిమంత్రితంతోయం ప్రోక్షయేన్మూర్ధ్నిసర్వతః । అనుకల్పమిదంస్నానం సర్వపాపహరంనృణామ్॥ఇతి ॥ దక్షః ॥ అగ్నౌ

యంవారుణంబ్రాహ్మ్యంవాయవ్యందివ్యమేవచ । మానసంయౌగికంచైవఅష్ట
మంకాపిలంస్మృతమ్ ॥ సారస్వతం తథాప్రోక్తం నవమంస్నానముత్తమ
మితి ॥ తత్రాగ్నేయస్నానప్రకరణమాహ భరద్వాజః ॥ ప్రాఙ్ముఖశ్చర
ణౌహస్తౌప్రక్షాళ్యాచమ్యపూర్వవత్ । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య భస్మ
స్నానంసమాచరేత్ ॥ ఆదాయభసితంశ్వేతంఅగ్నిహోత్రసముద్భవమ్ ।
ఈశానేనతుమంత్రేణ స్వమూర్ధనివినిక్షిపేత్ । తతఆదాయతద్భస్మము
ఖేతత్పురుషేణతు ॥ అఘోరాఖ్యేనహృదయే గుహ్యేవామాహ్వయేనచ ।
సద్యోజాతాభిధానేన భస్మపాదద్వయేక్షిపేత్ ॥ సర్వాంగం ప్రణవేనైవ
మంత్రేణోద్ధూళయేత్తతః । ఏతదాగ్నేయకంస్నానం ఉదితం పరమర్షి
భిః ॥ సర్వకామసమృద్ధ్యర్థంకుర్యాదాదావిదంబుధ ఇతి ॥ ఆపస్తంబోపి ॥
భస్మస్యాదగ్నిహోత్రాగ్నే రౌపసథ్యాదథాపివా । అథవైవాహనయోర్వార
స్వగృహ్యాగ్నేరథాపివా ॥ తస్మాదాదాయవిధివత్ స్నానమాగ్నేయమాచ
రేత్ । భస్మస్థాప్యకరేపాత్రమవిధ్యుక్తంపాత్రయథోదితమ్ ॥ సౌవర్ణేరా
జతేవాపి తామ్రపాత్రాంతరేపివా । అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైః ప్రణవేన
తథైవచ ॥ షడ్భిర్మంత్రైః ప్రజప్తేన భస్మనాద్గృహ్యపద్వయే । ఈశా
ద్యైశ్చపంచభిర్మంత్రైః క్రమాదుద్ధూళయేత్తత ఇతి ॥ అగ్నిరిత్యాదయోమం
త్రాఅథర్వశిరస్యభిహితాః । అగ్నిరితిభస్మ । వాయురితిభస్మ । జలమితిభస్మ ।
స్థలమితిభస్మవ్యోమేతిభస్మ ।సర్వంహవా ఇదంభస్మేతిశిరసి । లింగపురాణే ॥
ఈశానేనశిరోదేశంముఖేతత్పురుషేణతు ఉరోదేశమఘోరేణగుహ్యంవా
మేనసువ్రత ॥ సద్యోగపాదౌసర్వాంగంప్రణవేనవిశోధయేత్ । కృత్వా
పిచాతులంపాపంమృత్యుకాలేపియోద్విజః ॥భస్మస్నాయీభవేత్క్షిప్రం క్షి
ప్రంపాపైః ప్రముచ్యతే ఇతి ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ త్ర్యాయుషైశ్చ
మంత్రైస్తు ఆలిప్తమాపాదమస్తకమ్ । గోశకృద్భస్మయత్పుణ్యం భస్మస్నా
నంతదుచ్యతఇతి ॥ వారుణస్నానమాహవ్యాసః ॥ స్నానమబ్దైవతైర్మంత్రై
ర్మార్జనమజ్జనగాహనైః । తర్పణంపితృదేవానాంస్నానం వారుణముచ్యతే

తే ॥ బోధాయనః ॥ జలావగాహనం స్నానం వారుణం సర్వవార్ణికమ్। మంత్రవత్ప్రోక్షణంచాపి ద్విజాతీనాం విశిష్యత ఇతి ॥ బ్రాహ్మ్యస్నానప్రకారమాహ ॥ పాదాంతమార్జనప్రకారమాహ కాత్యాయనః ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిర్బ్రాహ్మ్యం మంత్రస్నానం హి తత్స్మృతమ్ । కుశాగ్రైర్మార్జనం కుర్యాద్దేవతీర్థేన వా ద్విజః ॥ ఋగంతే మార్జనం కుర్యాత్పాదాంతే వా సమాహితః । ఋచశ్చాంతే ఽథ వా కుర్యాత్ శిష్టానాం మతమీదృశమ్॥ బృహస్పతిః॥ భువి మూర్ధ్ని తథాకాశే మూర్ధ్న్యాకాశే తథా భువి । ఆకాశే భువి మూర్ధ్ని స్యాత్ మంత్రస్నానం విధీయత ఇతి ॥ భువి పాదయోరాకాశే హృది ప్రకారాంతరముక్తం । స్మృత్యంతరే॥ పచ్ఛోఽర్ధర్చశోఽప్యృక్ష్వాపోహిష్ఠీయాభిశ్చ॥ కుశాగ్రైర్మార్జనం కుర్యాద్దేవతీర్థేన వా ద్విజః। పాదాదిప్రణవం కుర్యాదర్ధర్చాదిత థైవచ ॥ఋగాదిప్రణవం కుర్యాత్ మంత్రస్నానవిశేషత ఇతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అథాశక్తస్య మంత్రస్నానం శుచౌ దేశే శుచిరాచాంతః ప్రాణానాయమ్య దర్భపాణిస్త్రిస్సృభిరాపోహిష్ఠాదిభిః ప్రణవపూర్వం దర్భోదకాదికైర్మార్జయేత్ ॥ పాదయోర్మూర్ధ్ని హృదయే పాదయోః ॥ హృదయే పాదయోర్మూర్ధని చార్ధర్చయోర్మూర్ధ్ని హృదయే ॥ పాదయోర్మూర్ధ్ని చార్ధర్చే హృదయే పాదయోర్మూర్ధ్ని చాథత్వృచేన మూర్ధ్ని మార్జయిత్వా గాయత్ర్యా దశధాభిమంత్రితా ఆపః ప్రణవేన జప్త్వా ద్విరాచామేదిత్యేతన్మంత్రస్నానమితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యస్తు ॥ శన్న ఆపస్తు ద్రుపదా ఆపోహిష్ఠాఘమర్షణం। ఏతైశ్చ పంచభిర్మంత్రైః మంత్రస్నానముదాహృతమితి । వాయవ్యసారస్వతే దర్శయతి ॥ బృహస్పతిః ॥ వాయవ్యం గోరజః ప్రోక్తమస్తం గచ్ఛతి గోపతౌ । విద్వత్సరస్వతీప్రాప్తం స్నానం సారస్వతం స్మృతం ॥ గోపతౌ సూర్యః ॥ విదుషాం సరస్వతీ వాణీ తయా ప్రాప్తం సారస్వతమిత్యర్థః ॥ తత్స్వరూపమాహ వ్యాసః ॥ స్వయమేవోపసన్నాయ వినయేన దీక్షితాయ । తదాసంపాదయేత్తానం శిష్యాయ చ సుతాయ చ ।

దాక్షాయణమయైః కుంభైఃమంత్రవజ్జాహ్నవీజలైః ॥ కృతమంగళపుణ్యాహైః స్నానమస్తుతదర్థినః । ఆదౌతావత్ప్రభాసేబహుగుణసలిలే మధ్యమేపుష్కరేచ గంగాద్వారేప్రయాగే కనఖలసహితే గవ్యకేదారగయాయాం ॥ రాహుగ్రస్తేతుసోమేదినకరసహితేసత్యపత్యాని శేషాదైత్రైర్విఖ్యాతరూపైస్త్రిభువనవిదితైః స్నానమచ్ఛిద్రమస్తు । ప్రాప్యసారస్వతంతీర్థం భవేన్మృదితమానసః ॥ సర్వతీర్థాభిషేకాద్ధిపవిత్రం విదుషాంహివాః ॥ ఇతి ॥ సఏవ ॥ శుచిదేశాన్మృదంగృహ్య కుర్యాద్గాత్రోపలంభనం । మంత్రైఃపార్థివసంయుక్తైఃభౌమస్నానంతదుచ్యతే ॥ మృత్తికేహనమేపాపమిత్యాదయః పార్థివసంయుక్తమంత్రాః । గోఖురాద్రజ ఆదాయగోసావిత్రీంజపేద్బుధః ॥ గాత్రేష్వథవాలిప్య స్నానంవాయవ్యముచ్యతే । ఉత్తరాయణమధ్యేతుయదావర్షతివాసవః ॥ ఆతపేనసహస్నానందివ్యాంస్నానంతదుచ్యతే । మృత్తికేహనమేపాపమిత్యాదయః పార్థివసంయుక్తమంత్రాః । గోఖురాద్రజఆదాయ గోసావిత్రీంజపేద్బుధః ॥ గాత్రేష్వథతదాలిప్యస్నానంవాయవ్యముచ్యతే । ఉత్తరాయణమధ్యేతుయదావర్షతివాసవః । ఆతపేనసహస్నానందివ్యంస్నానంతదుచ్యతే॥ హృత్స్థితంసర్వభూతానాంరవిమండలసంస్థితం । నీలజీమూతసంకాశంవాసుదేవంచతుర్భుజం ॥ శంఖచక్రగదాపద్మ ధారిణంవనమాలినం । తత్పాదోదకజాంధారాంనిపతంతీంస్వమూర్ధని ॥ చింతయేద్బ్రహ్మరంధ్రేణ ప్రవిశంతీంస్వకాంతనుం । తయాప్రక్షాళితంసర్వంస్వదేహంపరిచింతయేత్ ॥ ఇదంస్నానంపరంమంత్రాత్సహస్రాదధికంమతం । ఏవంస్నాత్వావిశేషేణ సర్వపాపైఃప్రముచ్యతేఇతి ॥ కూర్మపురాణే ॥ అప్రాయత్యేసముత్పన్నేస్నానమేవంసమాచరేత్ ॥ బ్రాహ్మ్యాదీన్యథవాశక్తో స్నానాన్యాహుర్మనీషిణః ॥ జాబాలిః ॥ అశిరస్కంభవేత్స్నానం స్నానాశక్తౌతుకర్మిణః । తస్యాప్యసామర్థ్యేవిధౌమంత్రస్నానాదికంభవేత్ । అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వైషమ్యాద్దేశకాలయోః ॥ స్నానాన్యేతానితుల్యాని వారుణేనభవంతిహి ॥ మనుః ॥

ప్రభుః ప్రథమకల్పేపి యోనుకల్పే ప్రవర్తతే । నసాంపరాయికంతస్య దు ర్మతేర్విద్యతే ఫలమితి ॥ సాంపరాయిక మాముష్మికం ॥ *

ఇతిగౌణస్నానాని.

—* అథోర్ధ్వపుండ్రవిధిః. *—

తత్రవాసుదేవోపనిషత్ ॥ అథగోపీచందనం నమస్కృత్యోద్ధృత్య గోపీచందనపాపఘ్న విష్ణుదేహసముద్భవ । చక్రాంకితనమస్తుభ్యం ధార ణాన్ముక్తిదోభవ ॥ ఇమంమేగంగఇతి జలమాదాయ విష్ణోర్నుకమితిమర్ద యేత్ ॥ అతోదేవాఅవంతునఇతి ఏతాభిర్విష్ణుగాయత్ర్యాచ త్రివారమభి మంత్ర్య - శంఖచక్రగదాపాణే ద్వారకానిలయాచ్యుత । గోవిందపుండరీకా క్షరక్షమాంశరణాగతం ॥ ఇతి ॥ మతిమాన్ జ్ఞాత్వాగృహస్థోలలాటాదిషు ద్వాదశస్థానేష్వనామికాంగుళ్యావిష్ణుగాయత్ర్యా కేశవాదిద్వాదశనామ భిర్వాధారయేత్ ॥ బ్రహ్మచారీవానప్రస్థోవా లలాట కంఠ హృదయ బా హుమూలేషు వైష్ణవ్యాగాయత్ర్యా కృష్ణాదినామ పంచభిర్వా ధారయే దితి ॥ తర్జన్యాశిరోలలాటహృదయేషు ప్రణవేనధారయేత్ । పరమహం సోలలాటేప్రణవేనైక మూర్ధ్వపుండ్రంధారయేత్ ॥ తత్రదీపప్రకాశం స్వాత్మానంపశ్యన్బ్రహ్మాహమస్మీతి భావయన్యోగీ మత్సాయుజ్యమవాప్నో తి ॥ ఊర్ధ్వజ్ఞఊర్ధ్వరేతాయఊర్ధ్వపుండ్రోర్ధ్వరేతవాన్ । ససో ర్ధ్వంపదమవాప్నోతి యతిరూర్ధ్వచతుష్కవాన్ ॥ బ్రాహ్మణానా స్తుసర్వేషాంవైదికానామనుత్తమః । గోపీచందనవారిభ్యాం ఊర్ధ్వపుం డ్రంవిధీయతే ॥ యోగోపీచందనాభావే తులసీమూలమృత్తికామ్। ముము క్షుర్ధారయేన్నిత్యం అపరోక్షాత్మసిద్ధయఇతి ॥ మహోపనిషది॥ ధృతో ర్ధ్వపుండ్రఃపరమీశితారం నారాయణంసాంఖ్యయోగాధిగమ్యం। ధ్యాత్వా విముచ్యేతనరస్సమస్తైః సంసారపాశైః ఇహచేతివిష్ణుమితి ॥ కఠశాఖా యామపి ॥ ధృతోర్ధ్వపుండ్రో ధృతచక్రమీశం విష్ణుంపరంధ్యాయతియో మహాత్మా । స్వరేణమంత్రేణసదాహృదిస్థితం పరాత్పరంయన్మహతో మ

హాంతమితి ॥ అథర్వణేచ ॥ హరేః పదాకృతిమాత్మనో హితాయ మధ్యేఛి
ద్రం ఊర్ధ్వపుండ్రం యో ధారయతి స పరస్య ప్రియో భవతి స పుణ్యభాగ్భవతి
స ముక్తిభాగ్భవతీతి ॥ అతో ఽప్యుపబ్రహ్మణాః స్మృతిపురాణవచనాని లిఖ్యంతే ॥
ఉపబ్రహ్మణత్వం చ తేషాం మహాభారతేఽభిహితం ॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం
వేదార్థముపబ్రహ్మయేదితి ॥ స్కాందేపి ॥ పురాణైరేవ స్పష్టార్థః వేదా
ర్థో జ్ఞాయతే ఖిలు । బిభేతి మానవాద్వేద పురాణాభ్యాం సవర్జితాత్ ॥
సుదర్శనాచార్యోపి ॥ వేదార్థనిర్ణయవిధౌ హి పురాణమంగం నిర్ణీతవేద
విషయాస్స్మృతయో భవంతి ॥ సూతసంహితాయామపి ॥ అనంతశాఖా ఆ
పేక్ష్యే వైదికార్థవినిర్ణయే । స్వబుద్ధికల్పితాన్న్యాయాత్ గౌరియాముప
బ్రహ్మణామితి ॥ విష్ణుస్మృతౌ ॥ ఉపవీతం శిఖాబంధం ఊర్ధ్వపుండ్రం వినా
కృతమ్ । అపవిత్రకృతం కర్మ విప్రస్య విఫలం భవేత్ ॥ యోగో దానం జపో
హోమస్స్వాధ్యాయః పితృతర్పణమ్ । భస్మీభవతి తత్సర్వం ఊర్ధ్వపుండ్రం
వినాకృతమ్ ॥ అశుచిశ్చాప్యనాచారో మనసా పాపమాచరన్ । శుచిరేవ
భవేన్నిత్యం ఊర్ధ్వపుండ్రస్య ధారణాదితి ॥ భృగుః ॥ ఉపవీతవిహీనేన పవి
త్రరహితేన చ । ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనేన యత్కృతం తన్నిరర్థకమ్ ॥ మా
ర్కండేయః ॥ అమంత్రేణ కృతం కర్మ హ్యపవిత్రేణ వా కృతమ్ । ఊర్ధ్వ
పుండ్రం వినా వాపి కర్మ యద్ద్విజైః కృతమ్ ॥ తత్సర్వమాసురం విద్యాత్ క
ర్తాపి నరకం వ్రజేత్ ॥ దక్షః ॥ కుశపాణిః సదా కుర్యాత్ సోత్తరీయోర్ధ్వ
పుండ్రధృత్ । వేదోక్తమఖిలం విద్యాదన్యథా స్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ మరీచిః ॥
సపవిత్రకరస్సుస్థః సోత్తరీయోర్ధ్వపుండ్రభృత్ । కుర్యాదహరహః కార్యం
వేదోక్తం విప్రసత్తమః ॥ సర్పం దృష్ట్వా యథాలోకే వదురా భయవిహ్వలాః ।
ఊర్ధ్వపుండ్రాంకితం తద్వత్ కంపంతే యమకింకరాః ॥ వ్యాసః ॥ జాహ్న
వీతీరసంభూతాం మృదం మూర్ధ్నా బిభర్తి యః । బిభర్తి రూపం సోఽర్క
స్య తమోనాశాయ వైస్మృతః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రో మృదా శుద్ధో లలాటే యస్య
దృశ్యతే । స చండాలోపి శుద్ధాత్మా పూజ్య ఏవ న సంశయః ॥ స్మృతిసారే ॥

స్వాధ్యాయే భోజనే చైవ హోమే మంగళకర్మణి । ఊర్ధ్వపుండ్రధరో
భూయాద్రక్షసాం చాపనుత్తయే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనం యత్
శరీరం శవసన్నిభమ్ । ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనం తు శ్వపాకమివ సంత్యజేత్ ॥ ఊ
ర్ధ్వం నయతి యత్పుండ్రం ప్రాణినః పాపకారిణః ॥ తస్యాఖ్యా హ్యూర్ధ్వ
పుండ్రేతి తస్మాత్తద్ధారయేద్ద్విజః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ విష్ణ్వర్చన విహీ
నం యత్పవిత్రరహితం తథా । ఉత్తరీయోర్ధ్వపుండ్రాభ్యాం రహితం త
న్నిరర్థకమ్ ॥ హోమపూజాదిసమయే నాయం ప్రాప్తస్సమాహితః । ఊ
ర్ధ్వపుండ్రధరో విప్రో భవేచ్ఛ్రద్ధో న చాన్యథా ॥ నిరూర్ధ్వపుండ్రస్సుభవేన్న
కదాచిదపి ద్విజః । వైష్ణవశ్చైవ శైవో వా సర్వకర్మాణి సోఽర్హతి ॥ ఊ
ర్ధ్వపుండ్రం లలాటే తు కుర్వీత చతురంగుళైః । ఉదరే హృదికంఠే చ దశాష్ట
చతురంగుళానితి ॥ అగ్నివేశ్యాయనః ॥ త్రిపుండ్రం బ్రాహ్మణో విద్వాన్ లీ
లయాపి న ధారయేత్ । ధారయేద్బ్రాహ్మణస్సమ్యక్ ఊర్ధ్వపుండ్రం ప్ర
యత్నతః ॥ సంగ్రహే ॥ శ్రౌతస్మార్తాః క్రియాస్సర్వాః ఊర్ధ్వపుండ్ర
మకుర్వతః । జాయంతే విఫలాశ్చైవ బాధితాశ్చ భవంతి తాః ॥ పురాణేషు బ్ర
హ్మాండపురాణే బ్రహ్మాణం భగవానాహ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రప్రమాణాని ద్ర
వ్యాణ్యంగుళిభేదతః । వర్ణాని మంత్రదేశాంశ్చ ప్రవక్ష్యామి ఫలాని చ ॥ పర్వ
తాగ్రే నదీతీరే మమ క్షేత్రే విశేషతః । సింధుతీరే చ వల్మీకే తులసీమూలమా
శ్రితే ॥ మృద ఏతాస్తు సంగ్రాహ్యా వర్జయేదన్యమృత్తికాః । శ్యామం శాంతి
కరం ప్రోక్తం రక్తం వశ్యకరం భవేత్ ॥ శ్రీకరం పీతమిత్యాహుః వైష్ణవం శ్వే
తముచ్యతే । అంగుష్ఠః పుష్టిదః ప్రోక్తః మధ్యమాయుష్కరీ భవేత్ ॥ అ
నామికాన్నదా నిత్యం ముక్తిదా చ ప్రదేశికా । ఏతైరంగుళిభేదైస్తు కార
యేన్న నఖైస్స్పృశేత్ ॥ వర్తిదీపాకృతిం చాపి వేణుపత్రాకృతిం తథా । పద్మస్య
ముకుళాకారం తథైవ కుముదస్య చ ॥ మత్స్యకూర్మాకృతిం వాపి శంఖాకార
మథాపి వా । దశాంగుళప్రమాణం తత్ ఉత్తమోత్తమముచ్యతే ॥ నవాంగు
ళం మధ్యమం స్యాదష్టాంగుళమతః పరమ్ । సప్తషట్పంచభిః పుండ్రం మధ్యమం

త్రివిధంస్మృతమ్ ॥ చతుస్త్రిద్వ్యఙ్గులైఃపుండ్రంకనిష్ఠంత్రివిధంభవేత్ ॥ లలాటేకేశవంవిన్ద్యాత్ నారాయణమథోదరే ॥ మాధవంహృదివిన్యస్యగోవిందంకంఠకూపకే । ఉదరెదక్షిణేపార్శ్వేవిష్ణుంవిన్ద్యాద్విజస్తథా॥తత్పార్శ్వేబాహుమధ్యేతు స్మరేత్తుమధుసూదనమ్। త్రివిక్రమంకంఠదేశే వామేకుక్షౌతువామనమ్॥ శ్రీధరంబాహుకేవామెహృషీకేశంతుకంఠకే। పృష్ఠేతుపద్మనాభంతు కకుద్దామోదరంస్మరేత్ ॥ ద్వాదశైతానినామాని వాసుదేవేతిమూర్ధని ॥ పూజాకాలేచహోమేచ సాయంప్రాతస్సమాహితః॥ నామాన్యుచ్చార్యవిధినా ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ । ఊర్ధ్వపుండ్రధరో మర్త్యః మ్రియతెయత్రకుత్రచిత్ ॥ శ్వపాకోపివిమానస్థోమమలోకెమహీయతే ॥ వామనపురాణేపి ॥ నారద ఉవాచ భగవానాహ ॥ శ్రుతిస్మృత్యుక్తమార్గేణమృదోధారణముచ్యతే । శ్రుణువత్సవిధానేన మృత్స్నాధారణముత్తమమ్ ॥ మనుక్షేత్రేకురుక్షేత్రేపుణ్యక్షేత్రేతథైవచ । పర్వతాగ్రేనదీతీరే తులసీమూలమాశ్రితే ॥ అశ్వత్థబిల్వవల్మీక వకులాపనసస్తథా । ఏతేమృత్తికాః ప్రోక్తాః యథావిధివదాహరేత్ ॥ పాద్మేపి । ఊర్ధ్వపుండ్రస్యమాహాత్మ్యంవక్ష్యామితవపార్వతి । ధారణాదేవముచ్యేతభవబంధాద్ద్విజోత్తమః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రస్యమధ్యేతు విశాలేసుమనోహరే । లక్ష్మ్యాసార్ధంసమాసీనః దేవదేవోజనార్దనః ॥ తస్మాద్యస్యశరీరేతుఊర్ధ్వపుండ్రంప్రదృశ్యతే।తస్యదేహంభగవతోవిశాలంమందిరంశుభమ్ ॥ ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రంతు త్రిసంధ్యాసుద్విజోత్తమః । సర్వపాపవిశుద్ధ్యర్థం ఇష్టాపూర్తఫలాప్తయే ॥ యజ్ఞదానతపశ్చర్యా జపహోమాదికంచయత్। ఊర్ధ్వపుండ్రధరఃకుర్యాత్ తస్యపుణ్యమనంతకమ్ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుకించిత్కర్మకరోతియః । ఇష్టాపూర్తాదికంసర్వంనిష్ఫలంస్యాన్నసంశయః ॥ యచ్ఛరీరంమనుష్యాణాం ఊర్ధ్వపుండ్రవివర్జితమ్ । తద్దృష్టవ్యంనైవదద్యాత్ స్మశానసదృశంభవేత్ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనోయః సంధ్యాకర్మాదికంచరేత్ । తత్సర్వంరాక్షసైర్నీతంనరకంచాధిగచ్ఛతి ॥ ఊర్ధ్వ

పుండ్రంద్విజైః కార్యం శ్యామయాపీతయామృదా । శ్వేతమృత్తికయా ధార్యం వైష్ణవైశ్చవిశేషత ఇతి ॥ నారదీయే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రం యః కరోతి తులసీమూలమృత్స్నయా । తత్రైవ నేత్రం తస్యాస్యాన్మూర్ధ్ని దోర్భిర్భృయామృత్కలామ్ ॥ బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుండ్రం స్యాత్ క్షత్రియస్యార్ధచంద్రకమ్ । వైశ్యస్యవర్తులాకారం శూద్రస్యైవ త్రిపుండ్రకమ్ ॥ ఊర్ధ్వం పుండ్రం ద్విజః కుర్యాద్వారిమృద్భస్మచందనైః । జపకాలే మృదా కుర్యాత్ సంధ్యాకాలే తువారిణా ॥ భస్మనా హోమకాలేచ చందనం సార్వకాలికమితి ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే॥ బిభర్తి నిటిలే యూర్ధ్వ జాహ్నవీతీరమృత్తికామ్। బిభృయాచ్చతులకీమూలాత్ మూర్ధ్ని దోర్భిర్భృయాచ్ఛలామ్॥ గంగామృదోర్ధ్వపుండ్రస్తు యోబిభర్తినరో యదా। తద్దైవతస్యపితరో బ్రహ్మలోకమవాప్నుయుః॥ గంగాకూలమృదాయస్తు బిభృయాదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ । తదంగ యేనిరీక్షంతే తే యాంతి త్రిదివంనరాః॥ వాసిష్ఠే॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంతు విప్రాణాం సతతం శ్రుతిచోదితం। ముముక్షుభిర్వితరో గ్రైరప్రమత్తైః సమాహితైః॥ బ్రహ్మచారిగృహస్థో వా వానప్రస్థోథవా యతిః ॥ అవశ్యం ధారయేత్పుండ్రం ఊర్ధ్వపుండ్రం సుశోభనమ్। ఊర్ధ్వపుండ్రం ద్విజః కుర్యాద్దండాకారం సుశోభనమ్ ॥ మధ్యేఛిద్రం వైష్ణవస్తు నమోంతైః కేశవాదిభిః । పాద్మే బ్రహ్మగరుడసంవాదే ॥ గృహేయస్యసదాతిష్ఠేత్ గోపీచందనమృత్తికా। యోమృత్తికాం ద్వారవతీసముద్భవాం కరే సమాదాయ లలాటపట్టే॥ కరోతి నిత్యం తనుశుద్ధిహేతోః క్రియాఫలం కోటిగుణం సదా భవేత్ ॥ క్రియావిహీనం యదిమంత్రహీనం శ్రద్ధావిహీనం యదిభక్తివర్జితం । కృతం లలాటే యదిగోపీచందనం ప్రాప్నోతి తత్పుణ్యఫలం సదాక్షయమ్ ॥ యస్యాంతకాలే ఖగ గోపీచందనం బాహ్వోర్లలాటే హృదిమస్తకే వా । ప్రయాతిలోకం కమలాసనస్య గోపాలఘాతీయది బ్రహ్మహా భవేత్॥ అస్నాతో యః క్రియాం కుర్యాదశుచిః పాపవర్జితః । పూతః సద్యోభవేన్నిత్యం గోపీచందనధారణాత్ ॥ ద్వారవత్యుద్భవం గోపీచందనం చోర్ధ్వపుండ్రకం । ధారయేన్నిత్యమేవం హి పాపం హంతి దినే దినే।

గోపీచందనలిప్తాంగో యం యం పశ్యతి చక్షుషా । తం తం పూతం విజానీయాం
నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ పరాశరోపి ॥ మృదం మంత్రేణాభిమంత్ర్యోర్
ధ్వపుండ్రాణి ధారయేత్ । లలాటాదిషు చాంగేషు ధార్యం పుండ్రం శుభావ
హం । ఆరభ్య నాసికామూలం లలాటాంతం లిఖేన్మృదమితి ॥ బ్రహ్మాండపు
రాణే ॥ మృత్తికా చందనం భస్మ తోయం చైవ చతుర్థకం । ఏభిర్ద్రవ్యై
ర్యథాకాలమూర్ధ్వపుండ్రం భవేత్సదా । స్నాత్వా పుండ్రం మృదా కుర్యా
త్ హుత్వా చైవ తు భస్మనా ॥ దేవానభ్యర్చ్య గంధేన సర్వపాపనుత్తయే
ఇతి ॥ వైఖానససూత్రే । సమిద్భిర్హోమమాస్వ్యేనహవనే విహితే సతి ॥ త
ద్భస్మ సంగృహ్య కరే మంత్రేణైవాభిమంత్ర్య చ । యదూర్ధ్వపుండ్రకరణ
మాగ్నేయం స్నానమేవ తత్ ॥ భూతిర్భస్మేతి భస్మ గృహీత్వా లలాటహృ
దయబాహుకంఠాదినాదిత్యః సోమోన మోనమ ఇతి ఊర్ధ్వాగ్రమాలి
ప్యాపోహిష్ఠేతి ప్రోక్ష్య యత్తే అగ్నే తేజస్తేనేత్యగ్నిముద్వయమిత్యాదిభిరా
దిత్యం చోపతిష్ఠేత్ । భూతిమాలభతే నిత్యం సర్వయజ్ఞకృతం భవేదితి ॥ పా
ద్మేపి ॥ సమిదాజ్యాహుతీనాం చ హోమియస్యాహుతస్య చ ॥ సితేన భస్మ
నాంగేషు లలాటాదిషు చక్రమాత్ । యదూర్ధ్వపుండ్రకరణం మంత్రోచ్చా
రణపూర్వకం ॥ తదాగ్నేయం భవేత్స్నానం శోధనం పరమం స్మృతమితి ॥ పా
ద్మోత్తరే ॥ శ్రౌతం వైఖానసం ప్రోక్తం స్మార్తం వాసిష్ఠముచ్యతే । పాంచ
రాత్రాద్యాగమోక్తమాగమోక్తం తదిష్యత ఇతి ॥ స్మృతిసంగ్రహేతు ॥
త్రిపుండ్రం భస్మనా తిర్యగూర్ధ్వపుండ్రం మృదాన్యసేత్ । ఉభయం చందనే
నైవ న తులం న కదాచన ॥ కదాచిన్మృదా తిర్యక్న్యసేదూర్ధ్వం న భస్మ
నా । తుషాదిభస్మ పాషాణరజో ధార్యం న చక్వచిత్ ఇతి ॥ గారుడపురా
ణే ॥ భస్మనా తూర్ధ్వపుండ్రం చ తిర్యక్పుండ్రం తథా మృదా । బ్రహ్మహ
త్యాసమం ప్రోక్తం మునిభిర్వేదపారగైరితి । ఏవం చ భస్మోర్ధ్వపుండ్రస్య వి
ధిప్రతిషేధాభ్యాం యథాకులాచారం వ్యవస్థితో వికల్ప ఇత్యాహుః ॥ నను
క్వచిదూర్ధ్వపుండ్రం ప్రతిషిధ్యతే । తదాహ పరాశరోపురాణే । శ్రౌతం

లింగంచ విజ్ఞేయం త్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మకమ్ । అశ్రౌత మూర్ధ్వపుండ్రాదినైవతిర్యక్త్రిపుండ్రకం ॥ నరాణాముత్థితాజాతిర్యేషాంతత్రోక్తవర్త్మనా । లలాటేతైస్సదాధార్యంమృదాపుండ్రాంతరంద్విజః ॥ జన్మనాలబ్ధజాతిస్తువేదపంథానమాశ్రితః ॥ పుండ్రాంతరంభ్రమాద్వాపిలలాటేనైవధారయేత్ ॥ఇతి॥ వామనోపపురాణేచ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంచశూలంచవర్తులంచార్ధచంద్రకం । తంత్రశిష్యైనధార్యంస్యాన్నధార్యంవైదికైర్జనైరితి । సోర్ధ్వపుండ్రముఖందృష్ట్వావ్రతం చాంద్రాయణంచరేదితి ॥ కూర్మపురాణేపి । గోపీచందనధారీతుశివంస్పృశతియోద్విజః । సనైకవింశతికులంసాత్వయంనరకంవ్రజేదితి ॥ సూతసంహితాయామపి ॥ స్వమాతుఃసోదరాయాశ్చగమనంతద్వదేవతు । మాతృష్వసుర్మిత్రసఖ్యాదుహితుర్గమనంతథా ॥ మాతులానిస్నుషాశ్వశ్రుగమనంచతథైవచ । త్రిపుండ్రధారణాభావోత్రశ్రుత్యాముద్ధూళనంతథా । పుండ్రాంతరస్యవిప్రేంద్రధారణంతద్వదేవత్వితి ॥ పురాణాంతరేపి ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిశూలంచశ్రద్ధయాశ్రుత్యచోదితం । ధారయంతిలలాటేతుమనుష్యాఃపాపకర్మిణ ఇతి ॥ లైంగేపి ॥ త్రిపుండ్రంసురవిప్రాణాంవర్తులంనృపవైశ్యయోః । అర్ధచంద్రంతుశూద్రాణాంఅన్యేషామూర్ధ్వపుండ్రకం । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుండ్రాదిలలాటేశ్రద్ధయాసహ । ధారయిష్యంతిమోహేన యుగాంతేసముపస్థితఇతి ॥ సత్యం ॥ ఏతాదృశానిబహూనివచనానిశ్రూయంతే । తేషుకానిచిద్వచనానిపాశుపతాదిశైవతంత్రేపతితస్యఊర్ధ్వపుండ్రనిషేధపరాణి ॥ కానిచిత్తువైదికస్యాశ్రౌతపాంచరాత్రాద్యాగమోక్తశూలాదిరూపఊర్ధ్వపుండ్రధారణనిషేధపరాణి ॥ తథాచ పరాశరః ॥ తంత్రనిష్ఠశ్శివేభక్తః తంత్రసిద్ధేనవర్త్మనా । త్రిపుండ్రంధారయేన్నిత్యంలలాటేభస్మనైవతు । తంత్రనిష్ఠస్తథావిష్ణౌ భక్తస్తంత్రోక్తవర్త్మనా । త్రిశూలంచతురశ్రంవా ధారయేదూర్ధ్వపుండ్రకమ్ ॥ తంత్రనిష్ఠో మహాదేవ భక్తస్తిర్యక్త్రిపుండ్రకం । వినాపుండ్రాంతరం మోహాద్ధారయన్నరకీ భవేత్ ॥

సూతసంహితాయామపి ॥ శైవాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవాః త్రిపుండ్రధృలిం
గంతుసదైవధారయేత్ । తదుక్తమంత్రేణలలాటమధ్యే కేతంత్రప్రసిద్ధేనసి
తేనభస్మనా॥విష్ణ్వాగమోక్తాశ్రమనిష్ఠమానవాలలాటమధ్యేపిచవర్తులాకృ
తిం।తదుక్తమంత్రేణసితేనభస్మనాప్యథవా చందనతస్తుధారయేత్॥ కౌ
మేఽపి ॥ సర్వాగమేషు స్థానాం శంభోర్లింగముత్తమం । అనేనభస్మ
నా కార్యంలలాటేచ త్రిపుండ్రకమ్ । యస్తునారాయణం దేవం ప్రపన్నః పర
మంపదమ్ ॥ ధారయేత్సర్వదాశూలం లలాటే గంధవారిణా । ప్రపన్నా
యేజగద్బీజం బ్రహ్మాణంపరమేష్ఠినమ్ ॥ తేషాంలలాటే తిలకం ధారణీ
యంతుసర్వదా । ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిశూలంచవర్తులంచార్ధచంద్రకమ్॥
తంత్రనిష్ఠేనధార్యంస్యాన్నధార్యంవైదికైరితి । త్రిశూలమూర్ధ్వరూప
మూర్ధ్వపుండ్రమిత్యర్థః ॥ పాంచరాత్రే భగవతోక్తమ్ ॥ ఏకాంతినో
మహాభాగా మత్స్వరూపవిదోఽమలాః । సాంతరాళాన్ప్రకుర్వీరన్ పుం
డ్రాన్మత్పదాకృతీన్ ॥ పరమైకాంతినోఽప్యేవం మత్ప్రైకపరాయణాః ।
హరిద్రాచూర్ణసంయుక్తాన్ శూలాకారాంస్తునిర్మలాన్ । అన్యేతువైది
కాఃపుండ్రాన్ అచ్ఛిద్రానపిభక్తితః । ప్రకుర్వీరన్ దీపలింగం వేణుపత్రో
పమాకృతీన్ । అచ్ఛిద్రాన్వాథసచ్ఛిద్రాన్ కుర్యుఃకేవలవైష్ణవాః ॥ అచ్ఛిద్ర
కరణే తేషాం ప్రత్యవాయోనవిద్యతే । ఏకాంతినాంప్రపన్నానాంపరమైకాం
తినామపి ॥ అచ్ఛిద్రకరణే తేషాం ప్రత్యవాయోమహాన్భవేత్ । పవిత్రా
దిగదాబ్జాది శంఖచక్రాదికంతథా ॥ ధారయేన్నోపహాస్యేతకదాచిత్కిం
కరాదిభిః। బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యః శూద్రోనారీతథేతరః॥ చక్రాద్యై
రంకయేద్గాత్రం ఆత్మనఃపరయాముదా । అస్థానాంనివృత్త్యర్థం మైకాం
త్యేనజగత్పతౌ । సిద్ధ్యర్థంకర్మణాంచైవ ధార్యంచక్రాదిలాంఛనమ్ ॥
విష్ణోర్నారాయణేనాగ్నౌవాగురోరాత్మనఏవవా । హుతేహోమేతతస్తప్తైః
స్వయంపారమితైఃక్రమాత్॥ చక్రాంబుజగదాశార్ఙ్గ ఖడ్గమంత్రేణదాహ
యేత్ । అంకితఃశంఖచక్రాభ్యాం స్వస్త్రైర్వరంకితఏవవా।శంఖచక్రప్రధానంహి

సర్వమన్యద్గదాదికమ్ ॥ అగ్నిష్టోమాహిశ్చక్రాబ్జసర్వ ఏవ తదాత్మకః । దక్షి
ణేతుభుజేవిప్రః బిభృయాదాద్యస్సుదర్శనమ్ । సవ్యేతుశంఖంబిభృయా
దితిబ్రహ్మవిదోవిదుః ॥ ఇతి ॥ ఏవంచపాంచరాత్రాద్యాగమవిహితంశంఖ
చక్రాద్యంకనంవిహితం । ఊర్ధ్వపుండ్రంవేదానధికృతస్త్రీశూద్రద్విజ
బంధువిషయమితివేదితవ్యం । తేషామేవనవైదికకర్మస్వధికారః ॥ తథాచ
భారతే । స్త్రీశూద్రద్విజబంధూనాం త్రయీనశ్రుతిగోచరేతి ॥ మనురపి ॥
వేదశ్చ వేదమూలానిస్మృత్యాదీన్యఖిలానిచ । స్వతఃప్రామాణ్యమర్త్యానాం
భూమావన్యానిసర్వశః । మార్గోవేదవిరుద్ధోయఃసతుసర్వఃతపోధన ॥ వే
దప్రస్ఖలితస్సైవనప్రోక్తోవైదికస్సతీతి ॥ నచ ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియోవైశ్యః
శూద్రోనారీతథేతరః । చక్రాద్యైరంకయేద్గాత్రమాత్మనఃపరయాముదే
తి । బ్రాహ్మణాదీనధికృత్య భగవతోక్తంశంఖచక్రాదిధారణంకథంస్త్రీ
శూద్రవిషయమితివాచ్యం మోహనార్థమేవమంత్రస్యప్రవర్తితత్వాత్ । త
థాచపాద్మే మహేశ్వరః ॥ ఏషమోహంసృజామ్యాశుయోజనమ్మోహయిష్యతి । త్వం
చరుద్రమహాబాహో మోహశాస్త్రాణికారయ । అతథ్యానివితథాని
దర్శయిత్వామహాఫలానిచ ॥ కూర్మపురాణేచ ॥ తస్మాత్తువేదబాహ్యానాంరక్ష
ణార్థాయపాపినాం । విమోహనానిశాస్త్రాణికరిష్యావోవృషధ్వజ ॥ ఏ
వంసంచోదితోరుద్రో మాధవేనమురారిణా । చకారమోహశాస్త్రాణికే
శవశ్చశివేరితః । కాపాలంకాపిలంవామం భైరవంపూర్వపశ్చిమం । పాంచ
రాత్రంచకౌలంచఅథాన్యానిసహస్రశః ॥ భాగవతేపి ॥ త్రిచక్రీయ ఉపశ్లోక
పుత్రఃకృష్ణమనువ్రతః । శిష్యశ్శిష్యాంనారదస్యద్వయీవృతమఖండితం ।
తేనోక్తంసాత్వతంతంత్రంయద్జ్ఞాత్వాభక్తిమార్గభవేత్ । యత్రస్త్రీశూద్ర
దాసానాం సంస్కారోవైష్ణవస్మృతఇతి ॥ వాసిష్ఠలైంగేపి ॥ తతోవిష్ణోఃప్ర
సాదేనవేదమార్గాతివర్తినాం । శాండిల్యఃసంహితాంచక్రేవైష్ణవీంమహా
తీంమునే । తస్యాంచతుర్ధుర్నదీక్షాం పాషండాఃపాపయోనయఇతి
కౌర్మే ॥ శివః ॥ అన్యానిచైవశాస్త్రాణి లోకేస్మిన్మోహనాయవై । వేద

వాదవిరుద్ధానిమయైవకథితానితు । వామంపాశుపతంశాలంలాంగుళంచై
వభైరవం ॥ నసేవ్యమేతత్కథితం వేదబాహ్యంతథేతరత్ ॥ తత్రైవ ॥
ఆస్థైవంసాత్వతోనామవిష్ణుభక్తఃప్రతాపవాన్ । మహాత్మాదాననిరతోధను
ర్వేదవిదాంవరః । సనారదస్యవచనాద్వాసుదేవార్చనేరతః । శాస్త్రం
ప్రవర్తయామాసకుండగోళాదిభిఃకృతం। తస్యనామ్నాతువిఖ్యాతంసాత్వ
తంనామశోభనం। ప్రవర్తతేమహాశాస్త్రంకుండాదీనాంహితావహం।సూత
సంహితాయాం॥ శ్రేయాన్స్వదారితోధర్మః పరధర్మోభయావహః । వేదం
వేదేతరంమార్గం సముంపశ్యన్భవోదధౌ నిమగ్నాఃసర్వదామర్త్యాభవేన్నా
త్రవిచారణా ॥ మానవేచ ॥ అతశ్చవేదావేదాంతాస్తన్మూలాన్యఖిలానిచ ।
ధారణీయానిసంశుద్ధైస్త్యాజ్యాన్యేవపరాణిచ ॥ ఇతోనానితుశాస్త్రాణి
లోకేస్మిన్యానికానిచిత్ । నతేషురమతేధీరః పాషండోరమతేయది । త
త్రైవ ॥ బ్రాహ్మణైశ్చపురాసర్వైర్గౌతమేనసురక్షితైః । విచార్యకా
ర్యంసంభూయస్వదేశగమనోద్యతైః ॥ గోహర్తాగౌతమేనైతేని ఘృణైః
పురుషాధమైః । కృతోమిథ్యాభిశాపస్తు మహామోహావశేనతు ॥ తచ్ఛ్రు
త్వాసమునిఃశ్రీమాన్గౌతమోమునిసత్తమః । మహాక్రోధేనసంయుక్తః శశా
పబ్రాహ్మణాధమాన్ ॥ యద్యత్తురుద్రసంబంధి తత్తత్త్రాపిదుర్జనాః ।
భవతాన్నుష్ఠాయియూయం సర్వథాబ్రాహ్మణాధమాః ॥ స్వాధ్యాయేచజ
పేచైవ తథాప్రవచనేపిచ । భవతాన్నుష్ఠాయియూయం సర్వథాబ్రాహ్మణా
ధమాః ॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణోక్తస్వధర్మేషు సకలేషుచ । భవతాన్నుష్ఠా
యియూయం సర్వథాబ్రాహ్మణాధమాః । శంఖచక్రగదాపద్మదండపాశాం
కుశాదిభిః ॥ అంకితాశ్శ్రద్ధయాయూయంభవతబ్రాహ్మణాధమాః । బాహ్యదే
వాప్యర్హణేచైవతథాపాశుపతేపిచ । శా భవదీక్షితాయూయంభవతా
బ్రాహ్మణాధమాః ॥ పాషండేషుతథాన్యేషు మార్గేష్వశ్రౌతకేషుచ ॥
శ్రద్ధయాదీక్షితాయూయం భవతాబ్రాహ్మణాధమాః । వతూర్ణాలాశ్వత్థప
త్రార్ధచంద్రశూలాదిలింగినః ॥ భవతాశ్రద్ధయాసార్ధంలలాటేబ్రాహ్మ

ణాధమాః॥ అశ్వత్థపత్రలింగేబాధ్యః॥ పాంచరాత్రేచకాపాలే తథాకాళముఖేపిచ । శాస్త్రేచదీక్షితాయూయం భవతాబ్రాహ్మణాధమాః॥ ఇతితంత్రేధికారీనిరూపితః ॥ పారాశర్యే ॥ శ్రుతిభ్రష్టస్స్మృతిప్రోక్తప్రాయశ్చిత్తేభయంగతః। క్రమేణశ్రుతిసిద్ధ్యర్థంమనుష్యస్తంత్రమాశ్రయేత్ ॥ తంత్రాణితంత్రనిష్ఠానాం రక్షకాణ్యపిచక్రమాత్ । బాధకానివిశేషేణ వేదమార్గైకవర్తినామితి ॥ సూనవేచ॥ వేదప్రస్ఖలితోమర్త్యః వేదోక్తేనైవవర్త్మనా। ప్రాయశ్చిత్తైర్బుధోభీతో విరుద్ధమ్మార్గమాశ్రయేత్ ॥ యోమార్గోవేదవిరుద్ధో యః సోపికాలేనదేహినాం । తత్తన్మార్గాభిమానిన్యా దేవతాయాఃప్రసాదతః । హేతుస్స్యాద్వేదమార్గస్య ప్రాప్తయేననిరర్థకః ఇతి ॥ కౌర్మేపి ॥ స్మృత్వాతానూచిరేదేవాః కుర్వాణాంస్తంత్రచోదితం । పతంత్రినిరయేఘోరేబహూన్కాలాన్పునఃపునః ॥ జాయంతేమానుషేలోకేక్షీణపాపచయాస్తతః । ఈశ్వరారాధనబలాత్ గమిష్యంతిసతాంగతిమితి ॥ స్కాందే ॥ అత్యంతస్ఖలితానాంతుప్రాణినాంవేదమార్గతః । పాంచరాత్రాదయోమార్గాః కాలేనైవోపకారకాః ॥ శంఖచక్రగదాపూర్వైర్వ్యరంకనంనాన్యదేహినాం । దీక్షితానాంతుతంత్రేషు నరాణామంకనంప్రజాః ॥ ఉపకారకమేవోక్తం క్రమేణమునిపుంగవాః ॥ బాధకంతువిశేషేణ వేదమార్గైకవర్తినామితి ॥ విష్ణుస్మృతౌ ॥ శంఖచక్రాద్యంకనంచ నృత్తగీతాదికం తథా । ఏకజాతేరయంధర్మోనద్విజాతేఃకథంచన । యస్తుసంతప్తశంఖాదిలింగచిహ్నతనుర్ద్విజః । ససర్వయాతనాభోగీ చండాలఃకోటిజన్మసు ॥ చక్రాంకితతనుర్వాపి తథాలింగాంకితోపివా । నాధికారీసవిజ్ఞేయఃశ్రౌతస్మార్తేషుకర్మసు ॥ ఇతి ॥ గోభిలోపి ॥ శ్రౌతస్మార్తక్రియోవిప్రోనాంకయేదంగమంకనైః। అపివిష్ణ్వాదిసంబంధైః తప్తైర్వ్యాపతితోభవేత్ ॥ అజ్ఞానాదథవాలోభాద్రాగతోవాసుదర్శనమ్ ।యఃకులఘ్నంతుతంత్యద్రష్ట్వాసవాసాజలమావిశేత్ । భుజాగ్రేసలిలేనైవ విలిఖేద్యస్సుదర్శనమ్ ॥ వేదాగ్నిజ్ఞానవాన్సోపి జహాత్యాసప్తమంకులం ।శంఖంచక్రంచపద్మంచ యోమూఢో

ధారయేత్తనౌ ॥ పాషండస్సహి విజ్ఞేయః సర్వకర్మబహిష్కృత ఇతి । శా
తాతపః ॥ నాంగేషు నాంకయేద్విప్రో దేవతాయుధలాంఛనైః ॥ దహనాల్లే
ఖనాద్విప్రః పాతిత్యం యాతి తత్క్షణాదితి ॥ బోధాయనోపి నాంకయేన్న దహే
ద్దేహం దహేచ్చేతాత్మకారతః । నాధికారీ యేతద్దగ్ధాంగః శ్రౌతస్మార్తే
షు కర్మసు ఇతి ॥ చక్రోపనిషది ॥ తస్మాచ్ఛూద్రాణామేవ శంఖచక్రం ద్వి
భుజే ధారయేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ భూదేవస్తప్తముద్రాభిశ్చిహ్నం కృత్వా
విమూఢధీః । ఇహ జన్మని శూద్రత్వం ప్రేత్య చ శ్వా భవిష్యతి ॥ స్మృత్యంత
రే ॥ యాని శాస్త్రాణి దృశ్యంతే లోకేస్మిన్ వివిధాని తు । శ్రుతిస్మృతి విరోధాని
నిష్ఠా తేషాం హి తామసీ । శంఖం చక్రం మృదా యస్తు కుర్యాత్తప్తాయసేన వా ॥
స శూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణః । యథా శ్మశానగం కాష్ఠం అ
నర్హః సర్వకర్మసు ఇతి ॥ బ్రహ్మపురాణే ॥ తప్తముద్రాత్వన్యజాయ
హరిణా సర్జితా పురా । గోపీచందనసంలిప్తఫలకా స్యాంత్యజాతయ ఇతి ॥ మాన
వే చ ॥ అముద్రైః శంఖచక్రాద్యైర్న దహేద్వై కదాచన । మనుష్యాణాంతు
నామ్నైవ న లిఖేచ్చోరసి క్రమాత్ । దగ్ధాంగశ్చాయుధైర్దివ్యైర్లిఖితేన ర
నామతః ॥ శ్రౌతస్మార్తే సమాచారే నాధికారీ కదాచన । దగ్ధాంగాలిఖితాం
గాశ్చ న సంభాష్యా ద్విజాతిభిః ॥ నదత్తవ్యాశ్చ తాన్ రాజా దేశాచ్ఛీఘ్రం ప్ర
వాసయేత్ ॥ నారదీయే ॥ స్వకర్మత్యాగినో రాజన్ వేదమార్గబహిష్కృ
తాః । ఆగమాన్ పాంచరాత్రాదీన్ విశంతో నారకా నరాః ॥ శైవాన్ పాశు
పతాంశ్చైవ పాంచరాత్రం జనేశ్వర । స్పృష్ట్వా స్నాయాజ్జపేత్సూక్తం దృ
ష్ట్వా సూర్యం తు పశ్యతి ॥ సూక్తం పౌరుషం ॥ బ్రాహ్మణస్య తనుర్జ్ఞేయా సర్వ
దేవసమాశ్రయా । సా చేత్సంతాపితా రాజన్ కిం వదామి మహామనః । అని
మిత్తం దహేద్దేహం యః పుమాన్ వ్యాధివర్జితః । హవ్యకవ్యాదిదానేషు
తం త్యజేదంత్యజం యథా ॥ కౌర్మేపి ॥ బుద్ధశ్రావకనిర్గ్రంథాః పాంచరా
త్రవిదో జనాః । కాపాలికాః పాశుపతాః పాషండా యే చ తద్విధాః । యస్యా
శ్నంతి తే తు భవిష్యంతి దురాత్మానస్తు తామసాః ॥ న తస్య తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం ప్రేత్య

దేహఫలప్రదం । సర్వేపునరభోజ్యాన్నా అదానార్హాస్తుకర్మసు ॥ బ్రహ్మభావాన్నిరస్తాశ్చవర్జనీయాః ప్రయత్నతః । పాషండినోవికర్మస్థాన్నిర్మర్యాదాస్తథైవచ॥ పాంచరాత్రాః పాశుపతాః వాజ్మాత్రేణాపినార్చయేదితి ॥ శ్రావకాజైనాః ॥ నిర్గ్రంథాదిగంబరాః ॥ శ్రావకాగురవః ॥ తత్రైవ ॥ అంకితోయస్స్వదేహేతుంరాజాశీఘ్రంప్రవాసయేత్ । అతీత్యపతితానాంహి శ్వాపదాద్యంకసంస్కృతాం । విధేయతేనశుద్ధానాంతతశ్శుద్ధింన చాంకయేత్ । అధ్యాపనాధ్యయనేశ్రౌతస్మార్తేషుకర్మసు । సంభాషణే చసంబంధేనాధికారీచలాంఛితఇతి ॥ పురాణాంతరే॥ వేదమూలతయానిత్యంప్రవృత్తా అపిసత్తమాః । క్వచిత్కదాచిత్స్మర్తారః తంత్రార్థాంశ్చ బ్రువంతిహి ॥ క్వచిత్తంత్రానుసారేణ ధర్మంపౌరాణికాఅపి । వదంతితాదృశోంశస్తుగ్రాహ్యస్తంత్రావలంబినా । పురాణేధర్మశాస్త్రేవాయోయఃశ్రుత్యావిరుధ్యతే ॥ సతంత్రార్థఇతిజ్ఞేయఃసమాసేనమహర్షిభిః ॥ యశ్చవేదవిరుద్ధోర్థః పురాణేష్వఖిలేషుచ । తదంశస్తుపరిత్యాజ్యః సర్వదాసకలైరపీతి ॥ తస్మాత్తంత్రసిద్ధతప్తముద్రాదిసహితోర్ధ్వపుండ్రంవైదికైర్నధార్యం। కేవలోర్ధ్వపుండ్రంతుఉక్తానేకశ్రుతిస్మృతిపురాణాదిసమ్మతత్వాద్ధార్యమేవ॥నచతాసాంశ్రుతీనాంఅప్రామాణ్యశంకా।ఊర్ధ్వపుండ్రంతువిప్రస్యసతతంశ్రుతిచోదితం । శ్రుతిస్మృత్యుక్తమార్గేణ మృదోద్ధారణముచ్యతేఇతి వైఖానసప్రోక్తమితిచ వాసిష్ఠవామనపాద్మపురాణాదిషు తదుపబృంహణాత్ ఊర్ధ్వపుండ్రమాత్రస్య తాంత్రికత్వాత్ ఉక్తానాంబహుశ్రుతిస్మృతిపురాణవచనానాం వైదికాధికారప్రవర్తకానామనన్యగతికానాం వ్యాకోపప్రసంగః । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుండ్రాదీ త్యుదాహృతానితువచనాని ॥ తప్తముద్రాసహితోర్ధ్వపుండ్రవిషయతయాసావకాశాని ॥ నను । తాంత్రికైస్తప్తముద్రావిషయాపిశ్రుతిః ఉదాహ్రియతే ॥ పవిత్రంతేవితతంబ్రహ్మణస్పతే । ప్రభుర్గాత్రాణిపర్యేషివిశ్వతః। అతప్తతనూర్నతదామోఅశ్నుతే। శ్రితాసఇద్వహంతస్తత్సమాసతేతి। నాస్యాస్త

ప్తముద్రావిషయత్వం । తస్మిన్నదీచీనదిశాంపవిత్రేత్వమానమభిమంత్రయ
తే । యజమానఇతికల్పసూత్రకారైర్దర్భాపవిత్రాభిమంత్రణేవినియోగ
ప్రదర్శనాత్ । తథాచవిద్యారణ్యభాష్యంపవిత్రంతేఇతి ॥ దర్భాపవిత్రాస్త్ర
సోదిమంత్రణేచేయంవినియుజ్యతే ॥ పవిత్రంసర్వపావనం । తేతవాత్మ
భూతంతేజఃతంముఖ్యంవితతంవిస్తృతంసర్వత । హేబ్రహ్మణస్పతేబ్రాహ్మ
ణానాంస్వామిన్ ॥ ఏషవోభరతారాజా సోమోస్మాకంబ్రాహ్మణానాం
రాజా । తస్మాత్సోమరాజానోబ్రాహ్మణాఇతిదర్శనాదితి । బాహుస్త్వం
గాత్రాణి అంగానిపాత్రాణాం పర్యేషిగచ్ఛసివిశ్వతస్త్వయావ్యాప్తానాత
ప్తతనూః అశోధితశరీరఃఅతఏవఆమఃనతద్విత్తతంపవిత్రమశ్నుతేఅసోమప
స్యశుద్ధాభావాత్ జ్ఞానద్వారాపగమాశ్నప్రాప్తినాః స్త్రీతిశ్రుతాసఇతిపశ్వా
ఏవత్వయావహంతో యజ్ఞంజనా సముశ్నువతేయాపిచముషశ్చ్యనఘకునో
బిభృత్వాగోవిమద్రిప్సఆయుధాఃబిభ్రదితి ॥ సాపిశ్రుతిఃసోమవిషయేతిభా
ష్యోభాషితం । ననుసోమవిషయత్వేపి తయోస్తప్తశంఖచక్రాంకనవిష
యత్వమప్యస్తీతిచేన్న । తథాత్వేతన్నిషేధపరాణాంశ్రుతిస్మృతిపురాణా
నాంనిర్విషయత్వప్రసంగాత్ । కించపవిత్రమితిమంత్రేణయదిచక్రాంకనంభ
వేత్ శూలాంకనంవాకింనస్యాత్ యత్రైగాత్రాదితిశ్రుతేః ॥ ఇతిప్రశంసి
తంశూలాంకనమపిశ్రౌతంస్యాత్ । అన్యపరస్యశ్రుతిభాగస్యఅన్యవిషయత్వ
కల్పనామాత్రేణార్థాంతరపరత్వం సర్వేమదురహంతిఅశుభిఃపవిత్రం
తోమదిరంమధు ॥ అత్రశవాంశిదధిరిఇఃపీతసోమమరుత్పాశం సాపరస్యా
స్యశక్తైః స్వీయతంత్రవిషయత్వేనకల్పితార్థస్యాపితదర్థపరత్వేనశా
క్తతంత్రస్యాపివైదికత్వాపత్తిః ॥ నను ॥ విష్ణోరరాటమంత్రేణమద్యపాన
స్యాభిహితత్వేనతత్తంత్రస్యాపివైదికత్వాపత్తేః ॥ తథాచ ॥ పాంచరాత్రేచ
కాపాలేతథాశాక్తముఖేపిచ । శాక్తేచదీక్షితాయూయంభవతబ్రాహ్మణా
ధమాఇతి గౌతమాదికృతశాపోప్యనుగ్రహోయస్యాత్ । అతస్తప్తము
ద్రాసహితమూర్ధ్వపుండ్రంతాంత్రికమేవ । తద్రహితమూర్ధ్వపుండ్రం

శ్రుతిస్మృతిపురాణశిష్టాచారసిద్ధత్వేన వైదికైర్ధార్యమేవేతి నిర్ణయః। అ
థ త్రిపుండ్రవిధిః॥ కాలాగ్నిరుద్రోపనిషది॥ ఆగ్నేయం భస్మ సద్యోజాతమి
తి పంచబ్రహ్మమంత్రైః ప్రతిగృహ్య అగ్నిరిత్యనేన చాభిమంత్ర్య మానస్తోక ఇతి
సముద్ధృత్య జలేన సంసృజ్య శిరోలలాటవక్షస్కంధేషు త్ర్యాయుషైస్త్ర్యంబకై
స్త్రియక్షైస్తిస్రో రేఖాః ప్రకుర్వీత వ్రతమేతచ్ఛాంభవం సర్వేషు వేదేషు వేదవాదిభి
రుక్తం భవతి తస్మాత్సమాచరేన్ముముక్షురపునర్భవాయ త్రివిధా రేఖా త్రిపుండ్ర
ప్రమాణం ఆ ప్రథా చ లలాటాదాచక్షుషోరాభ్రువోరితి తత్రైవ ప్రశంసా చ
శ్రూయతే। త్రిపుండ్రం భస్మనా కరోతి యో విద్వాన్ బ్రహ్మచారీ గృహస్థో
వానప్రస్థో యతిర్వా స సమస్తమహాపాతకోపపాతకేభ్యః పూతో భవతి। స స
ర్వాన్ వేదానధీతో భవతి స సర్వేషు తీర్థేషు స్నాతో భవతి। స సర్వ సంపత్సము
ద్ధో భవతి స సతతం సర్వరుద్రమంత్రజాపీ భవతి సర్వభోగభుగ్దేహం త్యక్త్వా
శివసాయుజ్యమవాప్నోతి న చ పునరావర్తతే న చ పునరావర్తత ఇత్యాహ
భగవాన్ కాలాగ్నిరుద్ర ఇతి॥ అథర్వశిరసి॥ జాబాలోపనిషది॥ అ
గ్నిరితి భస్మ వాయురితి భస్మ జలమితి భస్మ స్థలమితి భస్మ వ్యోమేతి భస్మ సర్వం
హ వా ఇదం భస్మ మన ఇత్యాదీని చక్షూంషి భస్మాని। అగ్నిరిత్యాదినా భస్మ గృ
హీత్వా విమృజ్యాంగాని సంస్పృశేత్। తస్మాద్వ్రతమేతత్పాశుపతం పశుపాశ
విమోక్షాయేతి॥ స్మృత్యంతరే॥ మానస్తోకేతి మంత్రేణ మంత్రితం భస్మ ధా
రయేత్। ఊర్ధ్వం పుండ్రం భవేత్సామ మధ్యపుండ్రం యజూంషి చ। అధః
పుండ్రమృచః సాక్షాత్ తస్మాత్పుండ్రం త్రియాయుషం॥ త్రియాయుషేణ కురు
తే లలాటే చ భుజద్వయే। నాభౌ శిరసి హృత్పార్శ్వే బ్రాహ్మణో వైదికః స
దేతి॥ త్రియాయుషం త్రియాయుషసంజ్ఞికం। తథా చ వాయుపురాణం॥ త
త్ర త్రిపుండ్రం రచయేత్ త్రియాయుషసమాహ్వయేతి। తైత్తిరీయశ్రుతౌ చ శి
క్షానుశాసనే॥ సత్యాన్న ప్రమదితవ్యం॥ ధర్మాన్న ప్రమదితవ్యం కుశలాన్న ప్రమ
దితవ్యం। భూత్యై న ప్రమదితవ్యం। స్వాధ్యాయ ప్రవచనాభ్యాం న ప్ర
మదితవ్యం। దేవపితృకార్యాభ్యాం న ప్రమదితవ్యం। మాతృదేవో భవ ఇత్యాది-

అత్రభూతిశబ్దస్య భస్మార్థత్వం బోధాయనేనోక్తం ॥ అథాతో ద్విజాతీనాం త్రిపుండ్రధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో భూత్యైన ప్రమదితవ్యమితి విజ్ఞాయతే ॥ అథాప్యుదాహరంతి ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః త్రిపుండ్రం భస్మనా కృతమ్ । తత్త్రిపుండ్రం భవేన్నిత్యం మహాపాతకనాశనమితి ॥ అథత్ర్యంబకమితి సర్వాంగం సంస్పృశేత్పూతో భవతి ॥ దశపూర్వాన్ దశ పరేషాం ఆత్మానం చైకవింశతిం పఙ్క్తిం చ పునాతి - బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సలోకతామాప్నోతీత్యాహ భగవాన్బోధాయన ఇతి ॥ మానవపురాణేపి॥ శ్రుత్యా బ్రహ్మణం దృశ్యతే - సత్యాత్ప్రమదితవ్యం వై ధర్మాచ్చ కుశలాచ్చన । భూత్యా అగ్నిసముత్థాయాస్తతో దేహావకుంఠనాత్ ॥ లలాటేహ్యాదిదోర్ద్వంద్వే త్రిపుండ్రస్యచ ధారణాత్ । నైవ ప్రమదితవ్యం వై భూమాద్యాపి కదాచన । స్వాధ్యాయాధ్యయనం నిత్యం కుర్యాత్ప్రవచనం తథేతి॥ భాష్యకారేణయద్యపి భూతిశబ్ద ఐశ్వర్యపరతయా వ్యాఖ్యాతః ॥ తథాపి బోధాయనేన భూత్యైన ప్రమదితవ్యమిత్యస్యాః శ్రుతేస్త్రిపుండ్రప్రమాణతయోదాహృతత్వాత్ ॥ తథా బ్రహ్మోక్తపురాణవాక్యానాంచ సత్వాత్ । భూతిశబ్దస్య భస్మపరత్వమేవయుక్తం - భూతిశబ్దస్య నానార్థపరత్వేన వైశ్వర్యపరతయా వ్యాఖ్యానేపి నేహ కశ్చిద్విరోధః - ఉపబృంహణస్య సత్త్వే తదపి వ్యాఖ్యానాంతరమస్తు ॥ బోధాయనః ॥ అథాతో విభూతిసంపాదన ధారణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః శుచిభూతాత్వాపికటాంగాండున్మత్తామశివాం హీనాతిరిక్తాంగాం వంధ్యాం అస్థి బహుళాం అశుద్ధభక్షిణీం విహాయ సులక్షణాయా గోమయమాదాయ పిండం కృత్వా సంశోష్య శ్వేతపచనీయైః సంభారైః పరిచ్ఛాద్య గృహ్యాగ్నావేతానేవాపచనే వాస్థాపయేత్ ॥ బిల్వఫల మాత్రేమృణ్మయే వాస్థాపయేత్ । అథతద్భస్మాదాయాభిమంత్రయేదీశానః సర్వవిద్యానాం + శివోం ॥ తత్పురుషాయ + రుద్రః ప్రచోదయాత్ - అఘోరే తేభ్యో + రుద్రరూపేభ్యః - వామదేవా + మనోన్మనాయనమః - సద్యోజాతే + భవాయనమః - పునరేవాభిమృశతి - సద్యోజాతం ప్రపద్యామి

చభిః - మానస్తోకేతనయఇతిమధ్యమానామికాంగుష్ఠైః సమాదాయ తూ
ష్ణీమద్భిః సమాఘృష్య త్రియాయుషమితి పుండ్రం ధారయేత్ ॥ అథా
ప్యుదాహరంతి ॥ లలాటే హృదిదోర్ద్వంద్వే గళే కుక్షౌ శిరస్యథ । ధారయే
చ్ఛ్వసితంభస్మ ద్విజోనిత్యమతంద్రితఇతి ॥ బోధాయనస్మృతౌచ ॥ సద్యోగ
గోశకృద్గృహ్యవామేనత్వభిమంత్రయేత్ । అఘోరేణదహేత్పిండంపురుషే
ణతుశోధయేత్ ॥ స్నానమీశానమంత్రేణ కుర్యాన్మూర్ధాదిపాదతః ।ఆచ
మ్యకూర్చ ఆసీనః శివోభూత్వాశివంజపేత్ ఇతి ॥ భరద్వాజః ॥ ప్రాఙ్ము
ఖాస్తరణో హస్తౌప్రక్షాళ్యాచమ్యపూర్వవత్ । ప్రాణానాయమ్యసంకల్ప్య
భస్మస్నానంసమాచరేత్ ॥ ఆదాయభసితంశ్వేతం అగ్నిహోత్రసముద్భ
వమ్ । ఈశానేనతుమంత్రేణ స్వమూర్ధనివినిక్షిపేత్ ॥ తతఆదాయ త
ద్భస్మముఖేతత్పురుషేణతు । అఘోరాఖ్యేనహృదయే గుహ్యే వామద్వ
యేనచ ॥ సద్యోజాతాభిధానేన భస్మపాదద్వయేక్షిపేత్ । సర్వాంగంప్రణ
వేనైవమంత్రేణోద్ధూళయేత్తతః॥ఏతదాగ్నేయకంస్నాన ముదితం పరమ
ర్షిభిః । సర్వకర్మసమృద్ధ్యర్థంకుర్యాదాదావిదంబుధః ॥ తతఃప్రక్షా
ళ్యహస్తాదీనుపస్పృశ్యయథావిధి । తిర్యక్త్రిపుండ్రవిధినాలలాటేహృదయే
గళే ॥ ధృత్వాగ్నిహోత్రజేనైవ భస్మనాతుప్రసన్నధీః । పంచభిర్బ్రహ్మభి
ర్వాపి కృతేనభసితేనచ॥ ధృతమేతత్త్రిపుండ్రంస్యాత్సర్వకర్మసుపావనం
త్రిపుండ్రంధారయేన్నిత్యంసర్వపాపవిశుద్ధయే ॥ శూద్రహస్తస్థితంభస్మ న
హిధార్యంద్విజాతిభిః। శూద్రైరంత్యజహస్తస్థంనధార్యంభస్మజాతుచిత్
అతోఽగ్నిహోత్రజేనైవ భస్మనాతుత్రిపుండ్రకమ్ । నిత్యంద్విజైఃప్రమోదేన
ధార్యంకర్మవివృద్ధయే । అన్యథాసర్వకర్మాణి నఫలంతి కదాచనేతి ॥
కాత్యాయనోఽపి ॥ శ్రాద్ధేయజ్ఞేజపేహోమే వైశ్వదేవసురార్చనే । ధృతత్రి
పుండ్రఃపూతాత్మామృత్యుంజయతిమానవః॥ త్రిపుండ్రంయద్యధృత్వాతుకు
ర్యాద్యత్కర్మతద్వృథేతి ॥ స్మృత్యంతరంచ ॥ అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రై
ర్భస్మనోద్ధూళనంతథా । త్రిపుండ్రధారణంకృత్వా సంధ్యావందనమాచ

రేత్ ॥ త్రిపుండ్రం పరమం పుణ్యం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమ్ । యే ఘోరా రాక్ష
సాః ప్రేతాః యే చాన్యే క్షుద్రజన్తవః ॥ త్రిపుండ్రధారిణం దృష్ట్వా పలా
యన్తే న సంశయః । మధ్యమానామికాఙ్గుష్ఠై ర్లలాటే భస్మనా కృతః ॥ స త్రి
పుణ్డ్రో భవేచ్ఛ్రేష్ఠో మహాపాతకనాశనః । త్రిపుణ్డ్రం ధారయేద్యస్తు శివప్ర
ణవమానసః । భూర్భువస్స్వస్త్రయో లోకా ధృతాస్తేన మహాత్మనా । త్రిపుం
డ్రధృగ్విప్రవరో యో రుద్రాక్షధర శ్శుచిః ॥ స హన్తి రోగదురిత వ్యాధిదు
ర్భిక్షతస్కరాన్ । స ప్రాప్నోతి పరం బ్రహ్మ న తేనావర్తతే పునః ॥ స ప
ఙ్క్తిపావనః శ్రాద్ధే పూజ్యో విప్రై స్సురైరపి ॥ శాతాతపః ॥ సత్యం శౌచం త
పో హోమ స్తీర్థం దేవాదిపూజనమ్ । తస్య వ్యర్థమిదం సర్వం య స్త్రిపుండ్రం న
ధారయేదితి ॥ స్మృతితత్త్వావళ్యాం ॥ మధ్యమానామికాఙ్గుష్ఠైః లలాటే
య త్త్రిపుండ్రకమ్ । త త్త్రిపుండ్రం భవేచ్ఛ్రేష్ఠం మహాపాతకనాశనమితి ॥
స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ అశక్తశ్చ సమయాచారే మనసా పాపమాచరన్ । శుచి
రేవ భవేన్నిత్యం త్రిపుండ్రస్య తు ధారణాత్ ఇతి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ వన
స్పతిగతే సోమే భస్మోద్ధూళితవిగ్రహః । అర్చితం శంకరం దృష్ట్వా సర్వపా
పైః ప్రముచ్యతే ॥ భస్మనా భసితం ప్రోక్తం భస్మ కల్మషభక్షణాత్ । భూతి
ర్భూతికరీ పుంసాం రక్షా రక్షాకరీ పరమితి ॥ ధర్మసారసుధానిధౌ ॥ త్రిపుం
డ్రకం సదా కుర్యా న్మంత్రపూతేన భస్మనా । వేదోక్తేన విధానేన శివసాయు
జ్యమాప్నుయాదితి ॥ మహాభారతే ॥ ఆయుష్కామోఽథవా రాజన్
భూతకామోఽథవా నరః । నిత్యం వై ధారయే ద్భస్మ మోక్షకామీ చ వై ద్విజ
ఇతి ॥ క్రియాసారే ॥ మధ్యాంగుళిత్రయేణైవ స్వదక్షిణకరస్య తు । షడం
గుళాయతం మాన మథవార్ధికమానకమ్ ॥ నేత్రయుగ్మప్రమాణం వా ఫాలే
దీప్తత్రిపుండ్రకమ్ । కదాచిద్భస్మనా కుర్యాత్ స రుద్రో నాత్ర సంశయః ॥ అకా
రోఽనామికా ప్రోక్తో హ్యుకారో మధ్యమాంగుళిః । మకార స్తర్జనీ తస్మా
త్త్రిభిః కుర్యా త్త్రిపుండ్రకమితి ॥ సాంఖ్యాయనగృహ్యే ॥ త్రియాయుషమితి
పంచభిర్వర్ణం త్రైర్లలాటే హృదయే చ దక్షిణస్కంధే వామే చ భ్రాప్వస్త్వేవ

పంచసు భస్మనా త్రిపుండ్రం కరోతి సర్వపాపహం వేదానామేకం ద్విత్రీన్ సర్వాన
ధీత ఇతి॥ మాధ్యందినగృహ్యేఽపి భస్మనా లలాటే గ్రీవాయాం దక్షిణాంసే హృ
దిచ - త్రియాయుషమితి ప్రతిమంత్రమితి ॥ స్కాందే ॥ భస్మనైవ త్రిసం
ధ్యంచ తాంత్రికాణాం జలైర్యుతమ్ । ధార్యం త్రిపుండ్రం స్త్రీణాంచ యతీ
నాం జలవర్జితమ్ వనస్థవ్రతికన్యానాం దీక్షాహీనవర్ణానాంతథా । మధ్యా
హ్నాత్ప్రాక్ జలైర్యుక్తం పరతో జలవర్జితమితి ॥ ఆదిత్యపురాణే ॥ త్రిపుండ్ర
ధారీ సతతం బ్రాహ్మణః సర్వకర్మసు । భస్మనైవాగ్నిహోత్రీ తస్మాదివాగ్నిజ
నితేన వేతి ॥ వాసిష్ఠలైంగే ॥ వసిష్ఠం ప్రతి మహాదేవః - భస్మవిధిః పరంబ్రహ్మ
సత్యబోధసుఖావహమ్ । భస్మతత్త్వదవాప్లుత్యం ముక్త్యంతపదపరంబుధః ॥ అ
జ్ఞానం గౌణముజ్ఞానధ్వంసనం జ్ఞానసాధనమ్ । గౌణం నానావిధం విద్ధి బ్రహ్మాక్ష
బ్రహ్మవిదాంవర ॥ అగ్నిహోత్రాగ్నిజం తద్వద్విరజానలజం మునే । ఔపా
సనసముత్పన్నం సమిదగ్నిసముద్భవమ్ ॥ అన్యేషామపి సర్వేషాం ధార్యం దా
వానలోద్భవమ్ । అగ్నిరిత్యాదిభిర్మంత్రైః షడ్భిరాధర్వణైస్తథా ॥ జా
బాలైః సప్తభిర్వాపి గాయత్ర్యైవ సుభస్మనా । ఉద్ధూళయేత్స్వయం దేహం
పాపపుంజభయాపహమ్ ॥ త్రియాయుషేణ మంత్రేణ ప్రణవేనాయుతేన వా ।
లలాటే హృదయే చైవ దోర్ద్వయే చ మహామునే ॥ త్రిపుండ్రం ధారయే
న్నిత్యం గృహస్థశ్చ వనాశ్రమీ । ఆద్యమంత్రేణ హంసేన ప్రణవేన సమాహి
తః ॥ త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం సన్యాసాశ్రమమాశ్రితః । నమోంతేన శివే
నైవ శూద్రశ్శివాశ్రయః ప్రియః ॥ ఉద్ధూళనం త్రిపుండ్రంచ నిత్యం భక్త్యా సమా
చరేత్ । అన్యేషామపి సర్వేషాం వినా మంత్రేణ సువ్రత ॥ ఉద్ధూళనం త్రి
పుండ్రంచ కర్తవ్యం భక్తితో మునయ ఇతి ॥ బ్రహ్మచారిణం ప్రతి ధారణప్రకార
మాహ బోధాయనః ॥ యస్మిన్నగ్నౌ కర్మకృత్వోపతిష్ఠతే తస్మాత్తూష్ణీం
భస్మాదాయ తూష్ణీమభిమంత్ర్యాభిమృశ్య మానస్తోక ఇతి మంత్రేణైవం ధార
యేత్ - మేధావీతి లలాటే - తేజస్వీతి దక్షిణే వర్చస్వీతి సవ్యే బ్రహ్మవర్చ
స్వీతి హృదయే - ఆయుష్మానితి కంఠే ధాయాసంస్మృతి సర్వత్రానపజ్ఞాతి ॥

పరాశరః ॥ భస్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుండ్రంచావకుంఠనమ్ । యస్యాస్తి ధ్యై
త్ప్రియత్నేనచాప్యహ్న్యాం తస్యపుష్కలమ్ ॥ జన్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుం
డ్రస్యతుధారణమ్ । ఆశ్రమాణాంచ సర్వేషాం ధర్మత్వేనాహు రాస్తి
కాః ॥ శివస్యవిష్ణో ర్దేవానాం బ్రహ్మణ స్తృప్తికారణమ్ । పార్వత్యాశ్చమ
హాలక్ష్మ్యా భారత్యా స్తృప్తికారణమ్ ॥ భస్మనా వేదమంత్రేణ త్రిపుండ్ర
స్యాతుధారణమ్ । భస్మసంఛన్నసర్వాంగంత్రిపుండ్రాంకితమస్తకమ్ ॥ యేనిం
దన్తినరా రాజన్హన్యాత్తానవిచారతః । వైణవీంధారయేద్యష్టింసోదకంచ
కమండలుమ్ ॥ పవిత్రముపవీతంచత్రిపుండ్రోద్ధూళనంద్విజః । యథావశిష్ఠే
మానుష్యేబ్రాహ్మణేపాంశువిగ్రహే ॥ యజ్ఞదానాద్యనుష్ఠానందుర్లభంస
ర్వదేహినామ్ । తథాశ్రౌతేషుధర్మేషు త్రిపుండ్రంభస్మకుంఠనమ్ ॥ రుద్ర
లింగార్చనంచాపి దుర్లభంచశరీరిణామ్ । త్రిపుండ్రధారణంతిర్యక్భస్మనై
వావకుంఠనమ్ ॥ సమస్తభవిజ్ఞాత్వాఖలుసర్వేశ్వరోకరోత్ । అసిష్వస్నా
స్యకర్తవ్యంత్రిపుండ్రాదిస్తుధారణమ్ ॥ విశేషేణస్వలాభాయయథాన్యలాభా
యసత్తమ । స్వలాభమంతరేణాపి పరార్థమాస్తికః ॥ నిష్పన్నేనా
పికర్తవ్యంయథాసర్వేశ్వరేణత్వితి ॥ మానసపురాణే ॥ త్రిపుండ్ర ధారణం
దృష్ట్వా భూతప్రేతపురస్సరాః । భీతాః ప్రకంపితాః శీఘ్రం గచ్ఛంత్యేవ
నసంశయః ॥ త్రిపుండ్రధారణంభూత్యాతథాదేహావకుంఠనమ్ । యోన
కుర్యాత్తుమంత్రేణ నసాక్షాత్పతితోభవేత్ ఇతి ॥ కూర్మపురాణే ॥ సృష్ట్వా
సృష్టింభలేనాహ త్రిపుండ్రస్యప్రశస్తతామ్ । ససర్జసలలాటంహి తిర్యక్జ్యో
ద్వర్ణంనవతుంగలమ్ ॥ తిర్యగ్రేఖాః ప్రకారాంతేలలాటేసర్వదేహినామ్ ।
తథాపిమానవామూఢానకుర్వంతిత్రిపుండ్రకమ్ । వేదస్యాధ్యయనేశూద్రో
నాధికారీయథాభవేత్ ॥ త్రిపుండ్రేణవినావిప్రో నాధికారీస్వకర్మసు । య
థారాజాస్వచిహ్నాంకం స్వజనంమన్యతేసదా ॥ తథాశివస్త్రిపుండ్రాంకంన
రంస్వమివమన్యతే । ద్విజాతి వాణాంత్యజాతిర్వా సితశుద్ధేన భస్మనా ।
ధారయేద్యస్త్రిపుండ్రాంకం రుద్రస్తేనవశీకృత ఇతి ॥ లైంగ్యే ॥ త్రిపుం

డం సురవిప్రాణాం వర్తులం నృపవైశ్యయోః । అర్ధచంద్రం తు శూద్రా
ణాం అన్యేషామూర్ధ్వపుండ్రకమితి ॥ బ్రహ్మకైవర్తే ॥ ధార్యం భస్మ
సదాగ్నిహోత్రజనితం యద్వైదికం వైదికైస్తిర్యక్పుండ్ర తయా లలాటఫ
లకేవక్షఃస్థలే మస్తకే । బాహ్వోర్మంత్రపురస్సరం క్రతుశతం తైరేవసమ్యక్కృ
తం స్నాతం తీర్థసహస్రకోటిషు ధరాదత్తా చ తైశ్చాఖిలేతి । శాంకరసంహి
తాయాం ॥ యత్ర భుంజీత భస్మాంగీ మూర్ఖో వా పండితోఽపి వా । తత్ర భు
క్తో మహాదేవః సపత్నీకో వృషధ్వజః । భూతిరేవౌషధం పుంసాం ముక్తిస్త్రీ
వశ్యకర్మణీతి ॥ సౌరసంహితాయాం ॥ భస్మనాచ్ఛన్నసర్వాంగం అనుగచ్ఛ
తి యః పుమాన్ । సర్వపాతకయుక్తోఽపి స సద్యః పూయతే నరః ॥ యథా పు
రేషు సర్వేషు పురీ వారాణసీ శుభా । తథా శుభం త్రిపుండ్రం చ సర్వపుండ్రే
షు కథ్యతే ॥ మానవీయసంహితాయాం ॥ ప్రాతఃకాలే చ మధ్యాహ్నే సా
యాహ్నే చ త్రిపుండ్రకం । సితేన భస్మనా కుర్యాత్స రుద్రో నాత్ర సంశయః ఇ
తి ॥ సూతసంహితాయాం ॥ లలాటే చైవ దోర్ద్వంద్వే తథైవోరసి బుద్ధి
మాన్ । త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమ్ ॥ భస్మనోద్ధూళ
నం చైవ తథా తిర్యక్త్రిపుండ్రకం । ప్రమాదాదపి మోక్షార్థీ న త్యజేదితి హి
శ్రుతిరిత్యాది ॥ పురుషార్థప్రబోధేఽపి ॥ విభూతిధారణవిధిం ప్రవక్ష్యామి స
మాసతః । భస్మాగ్నిహోత్రజం వాథ విరజాగ్నిసముద్భవమ్ ॥ ఆచరేణ స
మాచాయశుద్ధదేహాత్తేఽధాయతత్ । ప్రక్షాళ్య హస్తౌ పాదౌ చ ద్విరాచ
మ్య సమాహితః ॥ గృహీత్వా భస్మ తత్స్వంచ బ్రహ్మమంత్రైశ్చ నైకరే । ప్రా
ణాయామత్రయం కృత్వా అగ్నిరిత్యాదిమంత్రతః । తైరేవ సప్తభిర్మంత్రై
స్త్రివారమభిమంత్ర్య తత్ ॥ ఓమాపో జ్యోతిరిత్యేకాం ధ్యాత్వా విష్ణుం జలా
ధిపం । సంయోజ్య భస్మనా తోయం అగ్నిరిత్యాదిభిః పునః ॥ నిమృజ్య సాం
బం ధ్యాత్వా సముద్ధూళ్య పాదమస్తకం । తేన భావనయా బ్రహ్మభూతే
న సితభస్మనా । లలాటవక్షఃస్కంధేషు స్వాత్రశమోచితమంత్రతః ॥ మధ్య
మానామికాంగుష్ఠైరనులోమవిలోమతః । త్రిపుండ్రం ధారయేన్నిత్యం త్రి

కాలేష్వపిభక్తితః । ఉద్ధూళనస్యస్నానత్వాద్ధస్త్యాప్రతిష్ఠాశ్యతత్పరం । ద్విరా
చామేత్త్రిపుండ్రస్యధారణాంతేతత్రైవచేతి॥ క్రియాసారే ॥ శూద్రహస్తస్థి
తంభస్మద్విజాతిర్నైవధారయేత్ । తత్రైవాంత్యజహస్తస్థం శూద్రైర్ధా
ర్యంనజాతుచిత్ ॥ యావంతఃపతితాభూమౌ భస్మనఃపరమాణవః । తావ
ద్వర్షసహస్రాణిరౌరవంనరకంవ్రజేదితి ॥ పరాశరే ॥ శ్రౌతధర్మేతుసంస్థా
నాంలింగంతుశ్రౌతమేవహి । అశ్రౌతధర్మనిష్ఠానాం శ్రౌతంలింగమేవహి ॥
శ్రౌతంలింగంచవిజ్ఞేయంత్రిపుండ్రోద్ధూళనాత్మకం । అశ్రౌతమూర్ధ్వపుం
డ్రాదినైవతిర్యక్త్రిపుండ్రకం । వేదసిద్ధోమహాదేవః సాక్షాత్సంసారమోచ
కః ॥ ఉమార్ధవిగ్రహశ్శుక్లశ్చంద్రార్ధకృతశేఖరః । లోకానాముపకా
రాయశ్రౌతంలింగందధాతిచ ॥ వేదసిద్ధస్యవిష్ణోశ్చశ్రౌతంలింగంనచేవ్యతఇ
తి । ప్రాదుర్భావవిశేషేణ తత్తత్తస్యత్రైవహీతి । భవిష్యత్పురాణే ॥ పా
పానామపిబాహుళ్యాత్ దధీచస్యచశాపతః । గౌతమస్యమునేః శాపాత్
శ్రౌతంలింగంనరోచతే॥ ఆదిత్యపురాణేపి ॥ దుర్వాససోమునేఃశాపాత్
కుపితస్యమహాత్మనః । కణ్వశాపాద్భృగోశ్శాపాత్ ఉపమన్యోశ్చశాపతః ॥
దధీచస్యమునేఃశాపాత్ గౌతమస్యచశాపతః । విప్రాణాందాక్షిణాత్యా
నాంపాపోపహతచేతసాం । శివేభస్మనిరుద్రాక్షేకించిచ్ఛ్రద్ధానవిద్యతఇతి॥
త్రిపుండ్రోద్ధూళనాధారవచనానిసహస్రశః । సంతితానినలిఖ్యంతేగ్రంథ
విస్తరభీతితః ॥ యత్తుబ్రహ్మాగతవచనం బ్రాహ్మణస్యోర్ధ్వపుండ్రంస్యాత్
క్షత్రియస్యార్ధచంద్రకం । వైశ్యస్యవర్తులాకారం శూద్రస్యైవత్రి
పుండ్రకంఇతి ॥ యదపిపాద్మవచనం ॥ కాపాలకైర్భస్మాస్థిశుక్లపాషాణధా
రిణః । త్రిపుండ్రధారిణం విప్రంచండాలమివసంత్యజేత్ । బాలేందువత్క్షత్రి
యాణాంవైశ్యానాంవర్తులాకృతిః ॥ త్రిపుండ్రంశూద్రజాతీనాంవిధిరేష
సనాతనః । కులీనోబ్రాహ్మణోవిద్వాన్ భస్మగ్రాహీభవేద్యది ॥ వర్జయే
త్తాదృశం దేవిమద్యోచ్ఛిష్టఘృతంయథా । త్రిపుండ్రంబ్రాహ్మణోవిద్వాన్
లీలయాపినధారయేత్ । త్రిపుండ్రధారణాద్విప్రః పతత్యేవనసంశయః ॥

తామసేషు పురాణేషు మోహనార్థం సురద్విషాం । త్రిపుండ్రధారణం ప్రోక్తం తామసైర్మునిసత్తమైః ॥ తామసాని పురాణాని దృష్ట్వా మోహాచ్చ యో ద్విజః । త్రిపుండ్రధారణం కృత్వా తమస్యంధే నిమజ్జతి ॥ తిర్యక్పుండ్రం న కుర్వీత సంప్రాప్తే మరణేపి చ । తిర్యక్పుండ్రాకృతిస్తిర్యక్ ఊర్ధ్వపుండ్రాత థోర్ధ్వగా ॥ శస్త్రధార్యసిధారీ చ ధనుర్ధారీ ధనాపహః । తిర్యక్పుండ్రధరో విప్రః శ్వపాకసదృశో భవేత్ ॥ బ్రాహ్మణః కులజో విద్వాన్ తిర్యక్పుండ్రధరో యది । తం గర్దభం సమారోప్య రాజా రాష్ట్రాత్ప్రవాసయేదితి ॥ వసిష్ఠసంహితాయాం ॥ యత్తు రుద్రార్చనం ప్రోక్తం త్రిపుండ్రం వాపి సత్తమాః । తదబ్రహ్మణ్యవిషయం న తు విప్రస్య కర్హిచిత్ ॥ న త్రిపుండ్రం ద్విజైర్ధార్యం పట్టకాకారమేవ చ । న చాన్యదేవతాభక్తిరాపద్యపి కదాచనేతి ॥ యదపి బ్రహ్మాండపురాణవచనం । త్రిపుండ్రం శూద్రకల్పానాం శూద్రాణాం చ విధీయత ఇతి । ఏవమాదీని త్రిపుండ్రనిషేధవచనాని పాశుపతాదిమంత్రదీక్షాప్రవిష్టబ్రాహ్మణనిందాపరాణి । అత ఏవ వరాహే గౌతమః ॥ శశాప తాం జటాభస్మదీక్షావ్రతధరాంస్తథా ॥ త్రిపుండ్రధారణా నిత్యం భస్మోద్ధూళనతత్పరాః । భవిష్యథ త్రయీం త్యక్త్వా మిథ్యాజ్ఞానప్రలాపినః ॥ బౌద్ధేపి చాహ న తైశ్చైవ తథా పాశుపతేపి చ । శాంభవదీక్షితాయాం యాం భవథ బ్రహ్మణాధమాః ఇతి ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ బౌద్ధాన్పాశుపతాన్జైనాన్ లోకాయతికకాపిలాన్ । వికటస్థాన్ద్విజాన్దృష్ట్వా సచేలో జలమావిశేదితి ॥ షట్త్రింశాయామపి । జైనాన్పాశుపతాన్స్పృష్ట్వా లోకాయతికనాస్తికాన్ ॥ స్పృష్ట్వా దేవలకం చైవ సవాసా జలమావిశేదితి ॥ నారదీయపురాణే ॥ శైవాన్పాశుపతాన్ చైవ పాంచరాత్రాన్ జనేశ్వర । స్పృష్ట్వా స్నాయాజ్జపేత్సూక్తం యతో నిందంతి వైదికానితి ॥ కౌర్మేపి ॥ కాపాలికాః పాశుపతాః పాషండా యే చ తద్విధాః । బ్రహ్మభావనిరస్తాస్తే వర్జనీయాః ప్రయత్నత ఇతి ॥ వసిష్ఠలైంగేపి ॥ కేచిత్తాం కాపాలమిచ్ఛంతి కేచిత్పాశుపతం మునే । కేచిద్రౌద్రం ప్రశంసంతి కేచిద్దైగంబరం మునే । కేచిల్లోకాయతం బ్రహ్మన్ కేచి

ద్యామునమహామునే। కేచిద్భైరవమిచ్ఛంతికేచిచ్ఛాక్తంతథైవచ॥ శాం
భవంకేచిదిచ్ఛంతియామలంభువికేచన। అన్యానియానిశాస్త్రాణివిరుద్ధాని
మహామునే। స్మృతిః ప్రమాణభూతేనవేదేనమునిసత్తమ॥ తాన్యేవశ్రద్ధ
యాయుక్తాః పరిగృహ్యద్విజాతయః। ఆచరంతిమహామూఢాఃయుగాంతే
సముపస్థితఇతి॥ విష్ణుపురాణేపి॥ యేనకేనాపియోగేన ద్విజాతిర్దీక్షితః
కలౌ। యత్రనేవచమైత్రేయ ప్రాయశ్చిత్తంకలౌక్రియా॥ యదాయదా
హిపాషండవృద్ధిర్మైత్రేయలక్ష్యతే। తదాతదాకలేర్వృద్ధిరనుమేయావిచక్ష
ణైః ఇతి॥ ద్విజబంధూనాంతంత్రేధికార ఉక్తో జాతినిర్ణయసంగ్రహే।
బ్రాహ్మణాద్విజకన్యాయాం జాతో నామశివద్విజః। మహాదేవస్యపూజా
ర్థముపనేయఃసమంత్రకం। శివాగమంపఠేన్నిత్యంశివశేషాన్నభుక్తిమాన్।
దీక్షాధర్మవిధానంచద్విజోధర్మమివాచరేత్॥ బ్రాహ్మణ్యాంసధవాయాం
తువిప్రాజ్జాతస్తుకుండకః। విధవాయాంతుగోళస్స్యాద్దేవౌశ్రాద్ధే బహిష్కృ
తౌ। తౌచదేవస్యపూజార్థం ఉపనేయౌచమంత్రతః। ఆరామపోషణఃకుం
డః గోళకోహింగువిక్రయీ॥ సువర్ణవ్యధమావేతౌకానీనత్వాచ్ఛివద్విజ
ఇతి॥ యత్తుశంఖవచనం॥ దీపాగ్నిందీపతైలంచ భస్మచాస్థిరజస్వలాః। ఏ
తానిబ్రాహ్మణస్స్పృష్ట్వా సవాసాజలమావిశేదితి॥ తద్దీపాగ్నిపదసన్నిధా
త్ తదగ్నిజ భస్మవిషయమ్। భస్మమాత్ర పరత్వేతు పూర్వోక్త భస్మధా
రణ విధాయకశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణవిరోధస్స్యాత్॥ ఉద్ధూళనంత్రి
పుండ్రంచవైదికైర్ధార్యమేవతత్॥ అత్రవికల్పమాహవ్యాసః॥ ఊర్ధ్వపుం
డ్రంత్రిపుండ్రంవాధారయేత్సర్వకర్మస్వితి॥ శైవేపి॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుం
డ్రంవాధృత్వాకర్మాణివైద్విజః। ఇష్టాపూర్తానికుర్వీతనాన్యథాతత్ఫలం
లభేదితి॥ అన్యత్రాపి॥ ఆచమ్యధారయేదూర్ధ్వం పుండ్రంపుణ్యస్థలీమృ
దా। అథవాధారయేద్విప్రోభస్మనాతుత్రిపుండ్రకం॥ యజ్వాతుధారయే
న్నిత్యంభస్మనైవత్రిపుండ్రకమితి॥ అత్రవ్యవస్థామాధవీయేదర్శితా। ఊ
ర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రం వాధారయేత్తుయథాకులమితి॥ పారిజాతే॥ అ

పవిత్రేణయజ్ఞప్తమస్నానేనకృతంహుతం । యచ్చశూన్యలలాటేన తదత్య
ల్పఫలంభవేత్ । ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రంవా ధారయేత్తుయథాకులమి
తి ॥ పాద్మేపి ॥ ఆచమ్యభస్మనాధార్యంత్రిపుండ్రంగోపిచందనాత్ । ఊర్ధ్వ
పుండ్రంయథాపూర్వమనుష్ఠానంసమాచరేదితి । తత్రైవసముచ్చయోప్య
భిహితః ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంమృదాపూర్వ మనుష్ఠాయసమాచరేత్ । అగ్ని
హోత్రసముద్భూతం భస్మనాపిత్రిపుండ్రకం ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రం
చద్వావేతౌధారయేద్ద్విజః । తయోరేకంపరిత్యజ్యరౌరవంనరకంవ్రజేదితి॥
యత్తువచనం ॥ గోపీచందనసంయుక్తం భూత్వాతిర్యక్త్రిపుండ్రకం । షష్ఠి
వర్షసహస్రాణినరకంతంప్రవేశయేదితి। తత్త్రిపుండ్రోపరిఊర్ధ్వపుండ్ర
ధారణనిషేధపరం ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రేత్రిమండ్రంస్యాత్ త్రిపుండ్రేనోర్ధ్వ
పుండ్రకమితి స్మరణాత్ ॥ తథాచబ్రహ్మకైవర్తే ॥ వృద్ధగిరిమాహాత్మ్యే॥
తిర్యగ్భస్మమృదంతథోర్ధ్వ ముదితాం ధత్తే౽నయోర్వ్యత్యయో
విప్రధ్వంసన మన్యధారణ కృతాభస్మాపి ధార్యం తతః ॥ అన్యన్మా
పరిభస్మధారణకృతా మోహాదయంనిష్పతేద్యద్యచ్చందన కుంకుమాద్యపిచ
మృత్స్నాస్యల్లౌకికీకేవలం । భస్మతిర్యగేవధారయేత్ ॥ తథా । గాహ్యాత్వనో
దితాముక్తాం గోపీచందనాదికాంమృదమూర్ధ్వాగ్రామేవధారయేత్॥ అ
నయోర్వ్యత్యయశివ్యత్యాసః భస్మనోర్ధ్వపుండ్రకరణంమృదాతిర్యక్పుండ్ర
కరణంచ విప్రధ్వంసనం బ్రాహ్మణ్యహానికరం । అన్యథాధారణకృతాగోపీచం
దనాదిమృద్ధారణకృతాతతఉపరిభస్మాపిధార్యం । భస్మధారయిత్వాతదుప
రిగోపీచందనాదినధార్యం మోహాద్ధారయన్ పతితస్స్యాత్ ఏవం లౌ
కికీకేవలమలంకారార్థంమృచ్చందనకుంకుమకస్తూరికాదికమపిభస్మోపరిన
ధార్యమిత్యర్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ వైదికైర్మంత్రరహితంచందనాగరు
కుంకుమం। తిర్యక్పుండ్రమనాక్ధార్యంశాంతిసౌఖ్యాభిలాషిభిః॥ పుండ్రోద్ధృ
తంచందనాద్యైరితిభస్మనసంత్యజేత్ । దహ్యేతభస్మసంత్యాగీశ్రుతిశత్రోర్థ
వహ్నినా । చందనాదుపరిప్రాజ్ఞః ధారయేద్భస్మవైదికం । లౌకికంచందనా

ద్యంతుభస్మోపరినధారయేదితి ॥ ప్రాతఃకాలెజలైర్యుక్తా మధ్యాహ్నేక్షతం
దనైర్యుతా । సాయమంభోవిరహితాభూతిరంహోవినాశినీతిస్మరణాత్ ।
భస్మోపరిభస్మమిశ్రితంచందనం ధార్యమిత్యాహుః ॥ తథాచస్మృతిరత్నే ॥
బ్రాహ్మణానాంనృపాణాంచభస్మమిశ్రంచచందనం । నేత్రయుగ్మప్రమాణం
తుత్రిపుండ్రోపరిచేష్యతఇతి ॥ ఏవంచ ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రంత్రిపుండ్రంవాధార
యేత్తుయథాకులమితి । ఉభయంవాయథాచారం ధారయేద్వైదికోద్విజ
ఇతి ॥ తంత్రనిష్ఠస్తుతత్తంత్ర సిద్ధమేవేతినిర్ణయః । శ్రాద్ధేఊర్ధ్వపుండ్ర
ధారణముక్తం హేమాద్రౌ ॥ జపేహోమేతథాదానే స్వాధ్యాయేపితృక
ర్మణి । తత్సర్వంనశ్యతిక్షిప్రం ఊర్ధ్వపుండ్రంవినాకృతం । వర్తులనిషే
ధస్సర్వత్ర ॥ తత్రైవ ॥ వామహస్తేతుదర్భాంశ్చరంగవల్లీంతథాగృహే
లలాటేతిలకందృష్ట్వానిరాశాఃపితరోగతాః ॥ సంగ్రహే ॥ వర్జయేత్తి
లకంఫాలెశ్రాద్ధకర్మణిసర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుండ్రం వాధారయే
చ్ఛ్రాద్ధకర్మణీతి । యోగోదానంజపోహోమః స్వాధ్యాయఃపితృతర్పణం ॥
భస్మీభవతితత్సర్వం ఊర్ధ్వపుండ్రంవినాకృతమితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ శ్రౌ
తస్మార్తక్రియాస్సర్వా హ్యూర్ధ్వపుండ్రమకుర్వతః ॥ జాయంతేవిఫలా
బ్రహ్మన్బాధితాశ్చభవంతితాః । సంధ్యాకాలే జపేహోమే స్వాధ్యాయె
పితృకర్మణి ॥ శ్రాద్ధకాలెవిశేషేణ కర్తాభోక్తాచనత్యజేత్ ॥ స్మృత్యంతరే ॥
శ్వోభూతేనిత్యకర్మాణి నద్యాదౌవిమలేజలే । కృత్వాశ్రాద్ధంమృదాశుభ్ర
మూర్ధ్వపుండ్రంతు ధారయేదితి ॥ పాద్మే ॥ ఊర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుయ
శ్శ్రాద్ధేభోజయేద్ద్విజః । అశ్నంతిపితరస్తస్యవిణ్మూత్రంనాత్రసంశయః ॥ ఊ
ర్ధ్వపుండ్రవిహీనస్తుయశ్శ్రాద్ధంకురుతేద్విజః ॥ సర్వంతద్రాక్షసైర్నీతం
నరకంచసగచ్ఛతి । త్రిపుండ్రధారణమాహలౌకాక్షిః ॥ త్రిపుండ్రధృగ్విప్ర
వరఃయోమర్ద్యాతుధరశ్శుచిః । సపఙ్క్తిపావనఃశ్రాద్ధేపూజ్యోవిప్రైస్సురైర
పి । శ్రాద్ధేయజ్ఞేజపేహోమే వైశ్వదేవేసురార్చనే । ధృతత్రిపుండ్రః
పూతాత్మామృత్యుంజయతిమానవః । త్రిపుండ్రంయద్విగస్వాత్తుఃకస్యద్య

తత్కర్మ తద్వ్రతేతి ॥ తిర్యక్త్రిపుండ్రనిషేధో హేమాద్రౌ స్మర్యతే । తిర్య
క్పుండ్రం తథా దృష్ట్వా స్కంధమాలాం తథైవచ ॥ నిరాశాః పితరో యాం
తి దృష్ట్వా చ వృషలీపతిమితి ॥ వసిష్ఠః ॥ కాంస్యపాత్రే హవిర్ద్రవ్యం కంఠే చైవ
తు మాలికాం । లలాటే తిలకం దృష్ట్వా నిరాశాః పితరో గతా ఇతి ॥ తిలకం వ
ర్తులం మాలికామితి పుష్పమాలానిషేధః ॥ తథా చ పద్ధతౌ ॥ ఊర్ధ్వపుం
డ్రం త్రిపుండ్రం వా నిత్యమేవ తు ధారయేత్ । శ్రాద్ధకాలే తు సంప్రాప్తే కర్తా
భోక్తా చ వర్జయేత్ । ఆయసం ఘంటానాదం చ త్రిపుండ్రం చ విశేషతః ॥
పుష్పమాలాం పముద్రాం చ నిరాశాః పితరో గతాః । మృత్పాత్రగతమర్ఘ్యం
చ మృత్తికా గంధలేపనం । ఆజ్యేన ధూపం దృష్ట్వా చ నిరాశాః పితరో గతాః ॥
రుద్రాక్షధారిణం శ్రాద్ధే భోజయిత్వా తథా ద్విజం । పితృలోకమవాప్నోతి
నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ త్రిపుండ్రేణ తు సంయుక్తో యః శ్రాద్ధం కురుతే
ద్విజః ॥ రాక్షసాస్తద్విలుంపంతీత్యాహ వైవస్వతో మనుః ॥ త్రిపుండ్రం వ
ర్తులాకారం ఊర్ధ్వపుండ్రం చ ధారయన్ । శ్రాద్ధం కుర్వంస్తు పాపీ స్యా
త్ రౌరవం నరకం వ్రజేత్ । విప్రాన్నిమంత్రయిత్వా తు త్రిపుండ్రం యస్తు
ధారయేత్ । స కర్తా నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ త్రిపుండ్రం చైవ సర్వే
షామగ్నిహోత్రిసమో విధిః । శ్రాద్ధకాలే తు సంప్రాప్తే కర్తా భోక్తా చ త
త్త్యజేత్ ఇతి ॥ అత్ర విధిప్రతిషేధాభ్యాం యథాకులాచారం వ్యవస్థితో వి
కల్పో ద్రష్టవ్యః ॥ కేచిత్తు ॥ శ్రాద్ధే త్రిపుండ్రోర్ధ్వపుండ్రవిధిః శైవవైష్ణ
వతంత్రావలంబిద్విజవిషయః తన్నిషేధో వైదికవిషయ ఇత్యాహుః ॥ అ
న్యే తు నిషేధః ప్రేతశ్రాద్ధవిషయః । త్రిపుండ్రధారిణం దృష్ట్వా ప్రేతభూత
పురస్సరాః భీతాః ప్రకంపితాః శీఘ్రం గచ్ఛంత్యేవ న సంశయః । యే ఘోరా రా
క్షసాః ప్రేతాః యే చాన్యే క్షుద్రజంతవః । త్రిపుండ్రధారిణం దృష్ట్వా పలాయం
తే న సంశయ ఇతి పురాణవచనాత్ ఆహుః ॥ నిరాశాః పితరో గతా ఇతి తు వ
చనం పితృత్వం ప్రాప్తస్యాపి అబ్దపూర్తిపర్యంతం ప్రేతభావనానివ
ర్తేః సపిండనాంతరభావిమాసికశ్రాద్ధే పుండ్రం న ధార్యమిత్యేవంపరం ।

సపిండీకరణాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్యనివృత్తితః । తావద్భస్మనధార్యం స్యా
ద్యావదబ్దం నపూర్యత ఇతి స్మరణాదిత్యాహుః ॥ శిష్టాచారానుసారేణ
యథోచితమత్ర గ్రాహ్యం - నను దేవతోత్కర్ష నికర్ష ప్రతిపాదకాని
పుండ్రస్తుతినిందాపరాణి చ వచనాని పరస్పరవిరుద్ధాని బహూనీతిహాస పురా
ణేషు దృశ్యంతే - అతః పరస్పర విరుద్ధార్థాభిధాయకత్వాదితిహాసపు
రాణాన్యప్రమాణానీతి చేత్ ! భవేదయం దోషో భేదవాదినాం శైవానాం వై
ష్ణవానాంచ శివాదన్యో విష్ణుర్విష్ణోరన్యః శివ ఇత్యవగచ్ఛతాం- అభేదవాది
నాంతు సిద్ధాంతినాం నాయం దోషః - ఈశ్వరస్యైకత్వాభ్యుపగమాత్త
థాహి- ఏక ఏవేశ్వరో జగత్సృష్ట్యాదికారణభూతమాయయా బ్రహ్మవిష్ణురు
ద్రేంద్రాది విగ్రహాన్ స్వీకృత్య తత్తద్విగ్రహే భక్తాంస్తేన తేన రూపేణాను
గృహ్ణాన్ వర్తతే । అష్టాదశపురాణానాం కర్తా వ్యాసోపి తత్తద్విగ్రహ
భక్తానాం తత్రతత్ర భక్త్యతిశయోత్పాదనాయ తత్తద్రూపం స్తౌతి । అయ
మేవ సర్వజ్ఞః సర్వేశ్వరః సర్వాత్మా నాన్యః అతోయమేక ఏవ సేవ్య ఇతి ॥ సా
తు నిందా తేషాం న నిందాపరా భవతి- కింతు ప్రకృతవిగ్రహస్తుతిపరా యథా అ
నుదితహోమనిందా ఉదితహోమస్తుతిపరా న హి నిందా నింద్యం నిందితుం-
అపితు స్తుత్యం స్తోతుమితి న్యాయాత్ । అన్యథా ప్రకృతవిగ్రహస్య స్తుత్యస్య
వచనాంతరేణ నిందితత్వే న వచనాంతరేణాస్య విరోధాత్ ॥ తస్మాద్రూ
పాంతరనిందయా ఏకైకరూపం స్తువతః తద్వారా స్వరూపమేకమేవ సర్వే
శ్వరం దర్శయతి - తస్య స్వరూపస్యైకత్వాత్ సర్వేషామితిహాసపురాణా
నాం తత్రైవ పర్యవసానాదేకార్థత్వేనావిరోధాత్ - పురాణానామ
ద్వైతపరత్వేన వేదాంతానుసారత్వేన తన్మూలత్వాత్ ప్రామాణ్యం - భేద
వాదిపక్షే తు పరస్పరవిరుద్ధార్థాభిధానాత్ పౌరుషేయత్వేన మూలప్ర
మాణాపేక్షాయాం తదనిరూపణాదప్రామాణ్యం - తస్మాదేకస్యైవ ఈశ్వ
రస్య సర్వదేవమయత్వాత్ దేవతాంతరనిందా వర్జితైరేవ ఈశ్వర ఆ
రాధ్యః ॥ శివో విష్ణురన్యో వా దేవః పుండ్రమితి తద్దేవతా ప్రతీకరం పుండ్రం

తరసిందావజీనాత్రైరేవధార్యం - తథాచపాద్మే కౌర్మేచ విష్ణుశంకరాదివచనాని ॥ మద్భక్తః శంకరద్వేషీ మద్వేషీశంకరప్రియః । తావుభౌ నరకంయాతః యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ పరాత్పరతరంయాంతి నారాయణపరాయణాః । నతేతత్రగమిష్యంతి యేద్విషంతి మహేశ్వరమ్ ॥ అయంనారాయణోయోహం ఈశ్వరోనాత్రసంశయః । నాంతరంయే ప్రపశ్యంతి తేషాందేయమిదంపరమ్ ॥ మమైవపరమామూర్తిర్నారాయణ సమాహ్వయాః । సర్వభూతాత్మభూతస్థాశాంతాచాక్షరసంజ్ఞితా ॥ యేత్వన్యథాప్రపశ్యంతి లోకభేదదృశోజనాః । నతేమాంసంప్రపశ్యంతిజాయంతేచపునఃపునః ॥ యేత్విమంవిష్ణుమవ్యక్తంమాంవాదేవంమహేశ్వరమ్ । ఏకీభావేనపశ్యంతినతేషాంపునరుద్భవః ॥ తస్మాదనాదినిధనం విష్ణుమాత్మానమవ్యయమ్ । మామేవసంప్రపశ్యధ్వంపూజయధ్వంతథైవచ । యేన్యథామాం ప్రపశ్యంతి మత్వేమం దేవతాంతరమ్ ॥ తేయాంతి నరకాన్ఘోరాన్నాహం తేషువ్యవస్థితః । మూర్ఖంవాపండితంవాపిబ్రాహ్మణంనామదాశ్రయం॥ మోచయామిశ్వపాకంవాననారాయణనిందకమ్ । తస్మాదేవమహాయోగీ మద్భక్తైః పురుషోత్తమః ॥ అర్చనీయోనమస్కార్యోమత్ప్రీతిజననాయహి। అహంతామాత్రశరణాః కేచిద్వైదికమానినః ॥ భేదదృష్ట్యావినిందంతియుగశక్తికృతంతుతత్ । ఆమ్నాయధర్మశాస్త్రాణి పురాణానికలౌయుగే। కుర్వంతిచావతారాణి బ్రాహ్మణానాంకులేషువై । దధీచశాపనిర్దగ్ధాః పురాదక్షాధ్వరేద్విజాః ॥ నిందంతిచమహాదేవంతమసావిష్టచేతసః । యేచాన్యేశాపనిర్దగ్ధాః గౌతమస్యమహాత్మనః ॥ సర్వేతేవతరిష్యంతి బ్రాహ్మణాద్యాసుయోనిషు । వినిందంతిహృషీకేశం బ్రాహ్మణాన్బ్రహ్మవాదిన ఇతి ॥ ఇతిత్రిపుండ్రధారణమ్॥ *

—* అథసంధ్యావిధిః. *—

తత్రదక్షః ॥ అహోరాత్రస్యయస్సంధిః సూర్యనక్షత్రవర్జితః । సాతుసంధ్యాసమాఖ్యాతామునిభిస్తత్వదర్శిభిః ॥ పితామహః ॥ నక్షత్రజ్యో

త్రిరారభ్య సూర్యస్యోదయదర్శనాత్ । ప్రాతస్సంధ్యేతితాంప్రాహుః శ్రుతయోమునిసత్తమాః ॥ అత్రవ్యవస్థామాహదక్షః ॥ రాత్ర్యంతయామనాడీద్వేసన్ధ్యాదికాలఉచ్యతే । దర్శనాద్రవిరేఖాయాః తదంతోమునిభిస్స్మృతఇతి ॥ యద్యపికాలవాచకత్వేనాత్రసంధ్యాశబ్దః ప్రతీయతే । తథాపి తస్మిన్కాలే ఉపాస్యదేవతాసన్ధ్యాశబ్దేన ఉపలక్ష్యతే ॥ అతఏవయోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ సంధ్యాసన్ధ్యాముపాసీత నాస్తగేనోద్గతేరవౌ । బ్రహ్మణోపాస్యతేసన్ధ్యా విష్ణునాశంకరేణచ ॥ కస్మాన్నోపాసయేద్దేవీం శ్రేయస్కామో ద్విజోత్తమఇతి ॥ శంఖః ॥ ప్రాతస్సన్ధ్యాంసనక్షత్రాంమధ్యమాంస్నానకర్మణి । ఆదిత్యంపశ్చిమాంసన్ధ్యాం ఉపాసీతయథావిధి ॥ ఆదిత్యం పశ్చిమాంసన్ధ్యాంఅర్ధాస్తమితభాస్కరమ్ ॥ కాశ్యపః ॥ బ్రహ్మణోహృదయం విష్ణు ర్విష్ణోర్హృది శివస్స్మృతః ॥ శివస్య హృదయం సన్ధ్యాతేనోపాస్యాద్విజోత్తమైరితి ॥ వ్యాసోఽపి ॥ ఉపాసతేయాంసంధ్యా నిశాయాదివసస్యచ । తామేవసన్ధ్యాంతస్మాత్తుప్రవదంతిమనీషిణః ॥ అనాగతాంతుయేపూర్వామనతీతాంతుపశ్చిమామ్ । సన్ధ్యాంనోపాసతేవిప్రాః కథంతేబ్రాహ్మణాస్స్మృతాః ॥ యోన్యత్రకురుతేయత్నం ధర్మకార్యేపి వై ద్విజః । విహాయసన్ధ్యాప్రణతింసయాతినరకాయుతమ్ ॥ అతిక్రామతి యో మోహాత్సన్ధ్యామన్యపరాయణః । ససాధుభిర్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణః ॥ ఉత్తమాతుసనక్షత్రా మధ్యమాలుప్తతారకా । అధమా సూర్యసహితా ప్రాతస్సన్ధ్యాత్రిధామతా ॥ సూర్యసహితేతిగౌణ కాలాభిప్రాయేణ ॥ సఏవ ॥ యఃసూర్యోదయసహితాం సన్ధ్యాంకుర్వీత మోహితః । నతస్యవిద్యతేసన్ధ్యాసర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ విధినాపికృతాసన్ధ్యా కాలాతీతాఫలాభవేత్ ।అయమేవచదృష్టాంతోవన్ధ్యాస్త్రీమైథునంయథా ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మకాలంప్రాప్య పునః క్రియా । కాలాతీతంతుయఃకుర్యాదకృతంతద్వినిర్దిశేత్ ॥ అకాలేసకాలాత్పూర్వస్మిన్కాలే ॥ యఃసన్ధ్యాం కాలతః ప్రాప్తామాలస్యాదతివర్తతే ॥ సూర్యహత్యామవాప్నోతి సయాన

త్వమియాత్తతః । సాయంప్రాతఃసదాసన్ధ్యాంయేవిప్రానఉపాసతే । కా
మంతాన్ధార్మికోరాజా శూద్రకర్మసుయోజయేత్ ।యాసన్ధ్యాసాజగ
త్సూతిఃమాయాతీతాతునిష్కలా ॥ ఐశ్వరీకేవలాశక్తి స్తత్వత్రయసము
ద్భవా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సంధ్యోపాసనమాచరేత్ ॥ ఉపాసితో
భవేత్తేన శివోయోగతనుఃపరః ॥ యమః ॥ సన్ధ్యాముపాసతే యేతు సత
తం శంసితవ్రతాః । విధూతపాపాస్తేయాంతి బ్రహ్మలోకం సనాతనమ్॥
యదహ్నాకురుతేపాపంకర్మణామనసాగిరా । ఆసీనఃపశ్చిమాంసంధ్యాం
ప్రాణాయామైస్తుహంతితత్॥ యద్రాత్ర్యాకురుతేపాపంకర్మణా మనసా
పివా । పూర్వాంసంధ్యాముపాసీనఃప్రాణాయామైర్వ్యపోహతి ॥ మనుః॥
ఋషయోదీర్ఘసంధ్యాత్వాద్దీర్ఘమాయురవాప్నువన్ । ప్రజ్ఞాంయ
శశ్చకీర్తించ బ్రహ్మవర్చసమేవచేతి॥యాగాది ధర్మకృతాఖ్యాతిః-య
శఃత్యాగాదికృతాకీర్తిః । సన్ధ్యాయేనవిజ్ఞాతాసన్ధ్యాయేనానుపాసితా॥
జీవమానోభవేచ్ఛూద్రో మృతశ్శ్వాచాపిజాయతే॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ఉపా
స్యపశ్చిమాంసన్ధ్యాంసాదిత్యాంవైయథావిధి । గాయత్రీమభ్యసేత్తావ ద్యా
వదృక్షాణిపశ్యతి । పూర్వాంసధ్యాంసనక్షత్రాంఉపక్రమ్యయథావిధి ॥ గా
యత్రీమభ్యసేత్తావద్యావదాదిత్యదర్శనాత్ ॥ ఛందోగశ్రుతిరపి ॥ బ్ర
హ్మవాదినోవదంతి తస్మాద్బ్రాహ్మణః । సాయమాసీనః సంధ్యాముపా
స్తేకస్మాత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ కశ్చసంధ్యాయాః కాలః కించ సంధ్యాయాత్సం
ధ్యాత్వం దేవాశ్చవా సురాశ్చ స్పర్ధంతతే అసురా ఆదిత్యామభిద్ర
వన్స ఆదిత్యోబిభేతతస్య హృదయం కూర్మరూపేణాతిష్ఠన్స ప్రజాపతి
ముపాధావత్ । తస్యప్రజాపతిరేతత్ భేషజంపశ్య దృతంచ సత్యంచ
బ్రహ్మచోంకారంచత్రిపదాంచ గాయత్రీం బ్రహ్మణమపశ్యత్ తస్మా
ద్బ్రాహ్మణోహోరాత్రస్యసం యోగే సం ధ్యా ము పా స్తే॥స జ్యో తి ష్య
జ్యోతిషోదర్శనాత్ సః సంధ్యాకాలః సాసంధ్యాయాఃసంధ్యాత్వంయః స
మాసీనఃసంధ్యాముపాస్తేతయా వీరస్థానంజయత్యథాయదః ప్రయుక్తైర

తా విప్రుషో వజ్రీభూత్వా అసురానపఘ్నంతీతి । తైత్తిరీయకేపి ॥ రక్షాగ్ం
సి హ వా పురోనువాకే తపోగ్రమతిష్ఠంత తాన్ప్రజాపతిర్వరేణోపామంత్రయ
త తాని వరమవృణీతాదిత్యో నో యోద్ధా ఇతి తాన్ప్రజాపతిరబ్రవీద్యోధయధ్వమి
తి తస్మాదుత్తిష్ఠగ్ంతం హవా తాని రక్షాగ్ంస్యాదిత్యం యోధయంతి యావదస్తమ
న్వగాత్ హవా ఏతాని రక్షాగ్ంసి ఇత్యాది మందేహారుణ ద్వీపే ప్రక్షిపంతి య
త్ప్రదక్షిణం ప్రక్రమంతి తేన పాప్మానమవధూన్వంతి - అత్ర హారీతః । ఆదిత్యేన స
హ ప్రాతర్మందేహా నామ రాక్షసాః । యుధ్యంతి వరదానేన బ్రహ్మణోఽవ్యక్త
జన్మనః ॥ ఉదకాంజలినిక్షిప్తా గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితాః । నిఘ్నంతి రా
క్షసాంస్తాన్వై క్రమం దేహాన్ద్వీపే జరితాః । తతః ప్రసాతి సవితా బ్రాహ్మణైరు
పలక్షితః । మరీచ్యాద్యైర్మహాభాగైః సనకాద్యైశ్చ యోగిభిః ॥ త
స్మాన్నలంఘయేత్సంధ్యాం సాయం ప్రాతః సమాహితః । ఉల్లంఘయతి యో
మోహాత్ స యాతి నరకం ధ్రువమితి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ త్రింశత్కో
ట్యస్తు విఖ్యాతా మందేహా నామ రాక్షసాః । ప్రాద్రవంతి సహస్రాంశుముద్యం
తం చ దినే దినే ॥ అహన్యహని తే సర్వే సూర్యమిచ్ఛంతి ఘాతితుమ్ । అథ సూ
ర్యస్య తేషాం చ యుద్ధమాసీత్సుదారుణమ్ ॥ తతో దేవగణాస్సర్వే ఋషయ
శ్చ తపోధనాః । సంధౌ సంధ్యాముపాసీనాః తత్క్షిపంత్యన్వహం జలమ్ ॥ బ్రహ్మ
వ్యాహృతిసంయుక్తం గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితమ్ । దహ్యంతే తేన తే దైత్యా
వజ్రీభూతేన వారిణా ॥ ఏతద్విదిత్వా సంధ్యాయాం నోపాస్తిం కుర్వతే తు యే ।
తే హింసంతి సదా సూర్యం మోహద్వారాననుత్తమాః ॥ కథం మోక్షస్య సం
ప్రాప్తిర్భవేత్తేషాం ద్విజన్మనామ్ । సంధ్యాత్రయమహోరాత్రిః ॥ సంధ్యాత్ర
యం తు కర్తవ్యం ద్విజేనాత్మవిదా సదేతి । అత్ర సంధ్యాశబ్దేన సంధ్యోపాసనా
రూపం కర్మోపలక్ష్యతే ॥ అన్యథా దేవతాయాః కర్తవ్యతాఽయోగాత్ -
ఏతదభిప్రేత్య పరాశరోప్యాహ ॥ సంధ్యాస్నానం జపో హోమో దేవతా
నాం చ పూజనమ్ । ఆతిథ్యం వైశ్వదేవం చ షట్కర్మాణి దినే దిన ఇతి ॥ తత్ర
కాలభేదేన దేవతాయా నామాది భేదమాహ వ్యాసః ॥ గాయత్రీ నామ పూ

ర్వాహ్ణే సావిత్రీమధ్యమేదినే । సరస్వతీచసాయాహ్నే సైవ సన్ధ్యాదిష
స్మృతా ॥ ప్రతిగ్రహాదన్నదోషాత్పాతకా దుపపాతకాత్ । గాయత్రీప్రో
చ్యతేతస్మాత్ గాయంతంత్రాయతేయతః॥ సవితృద్యోతనాచ్చైవ సావిత్రీ
పరికీర్తితా । జగతః ప్రసవిత్రీవావాగ్రూపత్వాత్సరస్వతీ ॥ గాయత్రీచభ
వేద్రక్తా సావిత్రీశుక్లవర్ణికా । సరస్వతీతథాకృష్ణా ఉపాస్యా వర్ణభే
దతః ॥ గాయత్రీబ్రహ్మరూపాతు సావిత్రీరుద్రరూపిణీ । సరస్వతీవిష్ణురూ
పా ఉపాస్యా రూపభేదతః ॥ ఉదయేబ్రహ్మ రూపంతు మధ్యాహ్నేతు
మహేశ్వరం । సాయాహ్నేవిష్ణురూపంత్రిరూపంచైవదివాకరం॥ అనుసం
ధ్యాముపాసీతసన్ధ్యారూపంరవింద్విజః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ యాసన్ధ్యాసా
తుగాయత్రీ త్రయీభూతాప్రతిష్ఠితా । సంధ్యాహ్యుపాసితాయేన విష్ణు
స్తేనహ్యుపాసితఇతి ॥ ఉపాసనమభిధ్యానం ॥ అతఏవతైత్తిరీయబ్రాహ్మ
ణం ॥ ఉద్యంతమస్తంయంతమాదిత్యమభిధ్యాయన్ కుర్వన్బ్రాహ్మణో వి
ద్వాన్సకలంభద్రమశ్నుతెఇతి ॥ సన్ధ్యాభిన్న మాదిత్యం బ్రహ్మత్వేనధ్యా
యన్నైహికాముష్మికంచ సకలంభద్రమశ్నుతే । యఏవముక్తధ్యానేనశు
ద్ధాంతఃకరణో వెద బ్రహ్మసాక్షాత్కరుతె సపూర్వమపిబ్రహ్మైవసన్ అ
జ్ఞానాజ్జీవభావం ప్రాప్తో యథోక్తధ్యానేనతజ్జ్ఞానావగమేబ్రహ్మైవప్రాప్నో
తీతి॥ అతఏవవ్యాసః ॥ ప్రాక్కూలేషుతతఃస్థిత్వాదర్భేషుసుసమాహితః ।
ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా ధ్యాయేత్సన్ధ్యామితిశ్రుతిః ॥ నభిన్నాం ప్రతి
పద్యేత గాయత్రీంబ్రహ్మణాసహ । సోహమస్మీత్యుపాసీతవిధినాయేనకేన
చిత్ ఇతి ॥ ధ్యానదేశోపిచంద్రికాయాందర్శితః ॥ గాయత్రీం చింతయే
ద్యస్తు హృత్పద్మేసముపస్థితామ్ । ధర్మాధర్మవినిర్ముక్తః సయాతి పర
మాంగతిమితి ॥ ఏవంచసంధ్యాముపాసీతేత్యనేన సన్ధ్యాముక్తరూపాంరవిమ
ణ్డలాంతర్గతా మాదిత్యాఖ్యాం బ్రహ్మాత్మికాం దేవతాం హృది సోహ
మస్మీత్యుపాసీతధ్యాయేదిత్యుక్తంభవతి ॥ తేనాత్రోపాసనమేవ ప్రధానం
అన్యత్సర్వంమార్జనాద్యంగమిత్యనుసంధేయమితి॥ చంద్రికామాధవీయా

డా అతఏవవ్యాసః ॥ దేశకాలోభేజలాప్రాప్తౌ మార్జనాదేరసంభవే।
సన్ధ్యాగతసహస్రాంశుం మన్త్రైః కుర్యాదుపస్థితిమితి ॥ అతఏవయుధిష్ఠిరాది
భిర్యుద్ధోద్యుక్తైః సాంగానుష్ఠానాసమర్థైః సకలాంగపరిత్యాగేనాదిత్యోపస్థా
నమాత్రమనుష్ఠితమ్ ॥ తదుక్తంమహాభారతే । తేతథైవమహారాజ దంసి
తారణమూర్ధని । సన్ధ్యాగతంసహస్రాంశు మాదిత్యముపతస్థిరే ॥ సన్ధ్యా
గతంసంధిమాగతం - అపరేతు అర్ఘ్యదానం సంధ్యాధ్యానం గాయత్రీజ
పః - ఉపస్థానంచేత్ప్రధానమితి వదంతి ॥ తదేవం గాయత్ర్యాదినామో
పేతసన్ధ్యాశబ్దప్రతిపాద్యః - సవితాచోపాస్యః సంధ్యోపాసన కాలశ్చ
ప్రాగుదయాద్ఘటికాద్వయాత్మకః - రాత్ర్యంతయామనాడీద్వే సన్ధ్యాకాల
ఉదీరితః । ద్వినాడికాభవేత్సంధ్యా ఘటికాద్వయమీరితం ॥ సన్ధ్యాము
హూర్తమాత్రైవ హ్రాసవృద్ధౌసమాస్మృతేతి దక్షగర్గ బోధాయనస్మ
రణాత్ ॥ యత్తు ప్రాతస్సన్ధ్యాత్రినాడీస్యాత్సాయంసన్ధ్యా తథా విధేతి
స్మరణం ॥ తత్సన్ధ్యాకాలవిహితకర్మాంతరాభిప్రాయమిత్యాహుః ॥ యత్ర-
ద్విఘటీతూదయాదర్వాక్ ప్రహరార్ధాంతతోపరి ॥ సన్ధ్యాకాలస్సవిజ్ఞే
యోహ్యన్యథాలంఘనంస్మృతమితి స్మరణం ॥ తద్రాష్ట్రక్షోభజలాలాభాశ
క్త్యాద్యాపత్సు అనుకల్పాభ్యనుజ్ఞాపరమ్. యదాహవృద్ధమనుః నాప్రదోషం
చసన్ధ్యాయాయదాకాలోతిపద్యతే॥ ముఖ్యకల్పోనుకల్పశ్చ సర్వస్మిన్కర్మణి
స్మృతః ఇతి - మధ్యాహ్నసన్ధ్యాయా గౌణకాలమాహ దక్షః ॥ అత్యర్ధ
యామాదాసాయంసన్ధ్యామాధ్యాహ్నికీమతా ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అ
నాతశ్చేన్నసృజేద్యస్తుసవిప్రః శూద్రసమ్మితః । ప్రాయశ్చిత్తీభవేచ్చైవ
లోకేభవతినిందితః ॥ అత్రిరపి ॥ నోపతిష్ఠంతియేసన్ధ్యాంస్వస్థావస్థాస్తు యే
ద్విజాః । హింసంతివైసదాపాపాభగవంతందివాకరమితి ॥ విష్ణుపురాణే॥
ఉపతిష్ఠంతినవైసన్ధ్యాంయేచపూర్వాంసపశ్చిమామ్।వ్రజంతితేదురాత్మానః
తామిస్రంనరకంనృప ॥ తస్మాన్నలంఘనంకార్యంసంధ్యోపాసనకర్మణః।
సహంతిసూర్యంసంధ్యాయా నోపాస్తింకురుతేతుయః ॥ సర్వకాలముప

స్థానంసంధ్యయోః పార్థివేష్యతే । అన్యత్రసూతకాదౌచ విప్రోమాతుర
భీతితఇతి ॥ సూతకాదౌసత్యపిసామర్థ్యేసంధ్యోపాసనంకార్యమిత్యాహ
మరీచిః॥ సూతకేకర్మణాంత్యాగఃసంధ్యాదీనాం విధీయతఇతి॥ సంగ్రహేఽపి॥
రాష్ట్రక్షోభేన్నృపక్షోభే రోగార్తే శావసూతకే। సంధ్యావందనవిచ్ఛిత్తిర్న
దోషాయకదాచనేతి ॥ యత్తుపులస్త్యేనోక్తం॥ సంధ్యామిష్టిం చరుంహోమం
యావజ్జీవంసమాచరేత్। నత్యజేత్సూతకేవాపి త్యజన్గచ్ఛేదధోద్విజ
ఇతి॥ తన్మానససంధ్యాభిప్రాయం॥ యతస్తేనైవోక్తం॥ సూతకేమృత
కేచైవసంధ్యాకర్మనసంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయేన్మంత్రాన్ ప్రా
ణాయామమృతేద్విజఇతి । ఏవంచ యాని సూతకాదౌ సంధ్యాకర్మ
నిషేధప్రతిపాదకాని తాని వచనాని మంత్రప్రయోగనిషేధపరాణీతి మం
తవ్యం ॥ అత్ర విశేషమాహ వ్యాసః । ప్రక్షిప్తే సూతకే త్వర్ఘ్యం
గాయత్రీంతు సముచ్చరన్ ॥ దత్వాప్రదక్షిణం కుర్యాత్సూర్యంధ్యా
యేత్తతోద్విజఇతి ॥ పైఠీనసిరపి ॥ సూతకే సావిత్ర్యాచాంజలిం
ప్రక్షిప్యప్రదక్షిణంకృత్వా సూర్యంధ్యాయన్నమస్కుర్యాదితి । ఏవంమా
ర్జనాదిసకలసంధ్యాకర్మోపలక్షణార్థమిత్యేకే చిత్ ॥ యత్రసంధ్యాకర్తృ
ణాంశ్రౌతజలాంజలిదానాది తద్దేవానుష్ఠేయం నాన్యదిత్యేవ మిత్యపరే।
యథాశిష్టాచారమత్రవ్యవస్థా ॥ శక్తస్యముఖ్యకాలాతిక్రమేప్రాయశ్చిత్త
మాహసంగ్రహకారః । ఆచాంతోవిధివత్ప్రాణానాయమ్యార్ఘ్యంచతు
ర్థకమ్ ॥ కాలాత్యయవిశుద్ధ్యర్థం దత్వాసంధ్యాంసమాచరేత్ । చతుర్థ
మర్ఘ్యంగాయత్ర్యాదద్యాద్వ్యాహృతిసంపుటం॥ కాలాత్యయవిశుద్ధ్య
ర్థంత్రిసంధ్యాసుసమాచరేత్ । ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా సంధ్యాకర్మ
సమాచరేత్ ॥ ప్రాతఃకాలేత్రియంకుర్యాత్సంగవేద్విదశోపరి । షట్త్రిం
శన్మధ్యమేకాలే తతోనప్రాగ్ఙ్నియమః ॥ కాలాత్యయేతుకర్మత్వేవంకృతా
సంధ్యాతునిష్ఫలేతి ॥ సంవర్తః ॥ అర్ఘ్యంప్రధానతఃపూర్వం ఉదయేస్త
మయేపివా। గాయత్ర్యష్టశతంజప్యం ప్రాయశ్చిత్తంద్విజాతిభిః ॥ గౌణకా

లాతిక్రమేపిసఏవ ॥ ఉపాసీతనచేత్సన్ధ్యాంనాగ్నికార్యంనచేత్కృతం । గా
యత్ర్యష్టసహస్రంతు జపంకృత్వావిశుధ్యతి ॥ బోధాయనస్తు ॥ సాయమ
తిక్రమణే రాత్ర్యుపవాసః । ప్రాతరతిక్రమేతదహరుపవాస ఇతి ॥ ఇదంఅ
బుద్ధిపూర్వవిషయః ॥ బుద్ధిపూర్వేతు ॥ వేదోదితానాంనిత్యానాం కర్మ
ణాంసమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తమభోజనమితి॥ మనూ
క్తదివసోపవాసః కార్యః ॥ శంఖోపి ॥ సన్ధ్యాదినిత్యలోపేతు దినమేకమ
భోజనం ॥ దినద్వయేతు రాత్రింస్యాత్ కృచ్ఛ్రార్ధంతుదినత్రయే । దశాహే
కృచ్ఛ్రమేకంస్యాత్ ఊర్ధ్వంచాంద్రాయణంచరేత్ । చాంద్రాయణంప
రాకంచ మాసాదూర్ధ్వంవిధీయతే ॥ తతోన్యత్ప్రకల్ప్యంస్యాత్ వ్యా
సస్యవచనంయథా । సన్ధ్యాత్రయస్య తారతమ్యేనవిశేషమాహవ్యాసః ॥
గృహేత్వేకగుణంసన్ధ్యా గోష్ఠేదశగుణాస్మృతా । శతంసహస్రంనద్యాం
చహ్యానంతంవిష్ణుసన్నిధౌ॥ బహిస్సన్ధ్యాదశగుణా గర్తప్రస్రవణేషుచ। ఖ్యా
తాతీర్థేశతగుణా సహస్రంజాహ్నవీజల ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ అనృతంమ
ద్యగంధంచ దివామైథునమేవచ॥ పునాతివృషలస్యాన్నం బహిస్సంధ్యాహ్యు
పాసితా॥ హారీతోపి ॥ తతస్సన్ధ్యాముపాసీత బహిర్గత్వావిధానత ఇతి ।
బహిస్సన్ధ్యాముపాసీతాహితాగ్నేస్తు దావిహారణాద్యంగలోపకత్వాద్విహార
ణదేశఏవసంధ్యాద్వయం కర్తవ్యం । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తమత్రిణా ॥
సంధ్యాత్రయంతుకర్తవ్యం ద్విజేనాత్మవిదాసదా । ఉభేసంధ్యేతుకర్తవ్యే
బ్రాహ్మణైశ్చగృహేష్వపి ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ సంధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రా
మాదాసనంవాగ్యతశ్చవిప్రతిషేధేశ్రుతిలక్షణంబలీయః । అహోరాత్రయోః
సంధాన సంధిః ॥ తేచద్వేసాయంప్రాతశ్చ తయోస్సంధ్యయోర్గ్రా
మాద్బహిఃసంధ్యాముపాసీత వాగ్యతోధ్యేత తత్రశ్రుతిలక్షణం అగ్నిహో
త్రమేవకర్తవ్యంనస్మార్తంబహిరుపాసనంతస్యకల్పమూలత్వాత్ ॥ ఇతర
స్యస్మృతిమూలత్వాదిత్యర్థః ॥ *

ఇతిసంధ్యానిర్ణయః.

—* అథప్రాతస్సంధ్యా. *—

తత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాణానాయమ్యసంప్రోక్ష్యఋచేనాబ్దైవతేనత్వితి వ్యాసః । ఆపోహిష్ఠాత్ర్యృచైశ్చైవకుర్యాన్మార్జనంతుకుశోదకైః । ప్రణవేన తుసంయుక్తంక్షిపేద్వారిపదేపదే ॥ విప్రుషోష్టౌక్షిపేదూర్ధ్వంఅధోయస్యక్షయాయచ । రజస్తమోమోహజాతాన్జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిజాన్ ॥ వాఙ్మనఃకాయజాన్దోషాన్ నవైతాన్నవభిర్దహేత్ । యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ నవప్రణవయుక్తాభిర్జలంశిరసినిక్షిపేత్ ॥ ఆపోహిష్ఠేతితిసృభిఋగ్భిస్సంప్రయతశ్శుచిః॥ నారాయణః॥ ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోవాపిసంధ్యోపాసనమాచరేత్ । నవప్రణవసంయుక్తామాపోహిష్ఠేత్యృచేనతు ॥ శిరస్యష్టభిరభ్యుక్షేత్ భూమావాయస్యక్షయాయచ । సంధ్యాత్రయేపికర్తవ్యం ఆపోహిష్ఠేతిమార్జనమితి ॥ భూమావాపాదయోః ॥ అతఏవయోగయాజ్ఞవల్క్యః । ఆచమనంస్వకీయమార్గేణ కృత్వాఋషిఛందోదేవతాస్మరణపూర్వకమాపోహిష్ఠాదిత్ర్యృచస్యాదితః సప్తభిఃపాదైరూర్ధ్వంసప్తవిప్రుషఉత్క్షిప్యఅష్టమేనైకాంవిప్రుషమధఃశరీరేనిక్షిప్యనవమేనైకాంవిప్రుషమూర్ధ్వముత్క్షిపేదితి। ప్రణవయుక్తేనమంత్రేణప్రోక్షణేఫలవిశేషమాహశౌనకః॥ నవప్రణవయుక్తేనఆపోహిష్ఠేత్యృచేనతు। సంవత్సరకృతంపాపం మార్జనాంతేవినశ్యతి ॥ బ్రహ్మ ॥ ఋగంతేమార్జనం కుర్యాత్పాదాంతేతుసమాహితః ॥ త్ర్యృచస్యాంతేతథాకుర్యాత్ శిష్టానామ్మతమీదృశమితి । బహుప్రమాణానుగుణ్యాచ్ఛిష్టాచారాచ్చ పాదాంతమేవగ్రాహ్యం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోహిష్ఠాఋచాసమ్యక్ఉల్లేఖ్యంనతువేత్తియః । నతస్యవిద్యతేసన్ధ్యా యథాశూద్రస్తథైవసః ॥ ఆపోహిష్ఠాఋవంత్వేకాముల్లేఖ్యంత్రిషు కారయేత్ । చతుర్థంకారయేద్యస్తుబ్రహ్మహత్యాంచవిందతీతి॥ప్రతిపాదమేకమేకమేవోల్లేఖ్యకార్యం॥ఏవంచప్రతిఋచమ్మార్జనత్రయమేవ॥నచతుర్థమిత్యర్థః ఉల్లేఖ్యంమార్జనంతథాచతత్రైవ ॥ ఉత్తానదేవతీర్థేనచదర్భాగ్రైర్మూర్ధ్నివిప్రుషామ్ । సప్త

ష్ఠ్యాప ఊర్ధ్వవిక్షేప ఉల్లేఖ మితిసూరయః ॥ భూమిష్ఠముదకం స్పృష్ట్వా
పసవ్యేన కరేణతు । మార్జనన్నాచరేద్విద్వాన్ సన్ధ్యాకర్మసు సర్వ
దేతి ॥ హారీతః॥ మార్జనాచమనబలికర్మభోజనాదిదేవతీర్థేన కుర్యాత్॥
తచ్చమార్జనం ధారాచ్యుతేన కార్యం ॥ తథాచ బ్రహ్మా ॥ ధారాచ్యుతేన
తోయేన సన్ధ్యోపాస్తిర్విగర్హితా ।న ప్రశంసన్తి పితరో న ప్రశంసన్తి దేవ
తా ఇతి ॥ అత్ర హేతుమాహ స ఏవ ॥ మన్త్రపూతం జలం యస్మాత్ ఆపోహి
ష్ఠాభిమన్త్రితమ్ । పతత్యను బిన్దుశేషం తస్మాత్తత్పరివర్జయేదితి ॥ అనేన
మార్జనజలబిన్దుః క్షితితలే యథా న చ్యుతో భవతి తథా శిరస్యేవ మార్జ
నం అద్భిః కుర్యాదితి గమ్యతే ॥ కథం తర్హి మార్జనమితి తత్రాహ ।
న ద్యాం తీర్థేన హి దేవాపి భాజనేన్మృణ్మయేపి వా । ఔదుమ్బరేణ సౌవర్ణే
రాజతే దారుసంభవే ॥ కృత్వాతు వామహస్తే వా సన్ధ్యోపాస్తిం సమాచరే
దితి ॥ ఔదుమ్బరే తామ్రమయే కృత్వా ఉదకమితి శేషః ॥ యత్విదం వచనం॥
వామహస్తే జలం కృత్వా యేతు సన్ధ్యాముపాసతే । సా సన్ధ్యా వృషలీ జ్ఞే
యా అసురాస్తేన తర్పితా ఇతి ॥ తామ్రమయాదిపాత్రసద్భావవిషయమితి॥
మృణ్మయాద్యభావే తు కృత్వాతు వామహస్తే వేతి వామహస్తవిధానమితి॥
మాధవీయే వ్యాసః ॥ ఉపవిష్టః బద్ధశిఖః స్వాచాన్తో ద్విరనాకులః । ప్రాఙ్ము
ఖః సతతం విప్రః సన్ధ్యోపాసనమాచరేత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తృభిః మార్జ
యేత్తు కుశోదకైః । సిన్ధుద్వీప ఋషిశ్ఛన్దో గాయత్ర్యాపో ముఖాదిభిః ।
మార్జనే వినియోగశ్చ అద్భిర్దైవతైః ప్రకీర్తితః । అవిదిత్వా ఋషిం ఛన్దో
దైవతం యోగమేవ చ॥ న ధ్యాపయేజ్జపేద్వాపి పాపీయా జాయతే తు స ఇతి॥
యోగో వినియోగః - యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ బ్రాహ్మణం వినియోగం చ ఛంద
స్త్వార్షం చ దైవతమ్।అజ్ఞాత్వా పంచయః కుర్యాన్న స తత్ఫలమశ్నుతేతి ॥
మన్త్రార్థశ్చ ప్రతిపత్తవ్యః ఉచితార్థానుష్ఠేయార్థప్రకాశనసమర్థాః
అతః ప్రతిపన్నమన్త్రార్థః-అనుష్ఠేయకర్మఫలాని ప్రాప్నోతి న చ ప్రత్య
వైతీతి న్యాయసిద్ధం ॥ మనురపి ॥ యదధీతమవిజ్ఞాతం నిగదేనైవ శబ్ద్యతే।

అగ్నానవిదశుషేఽంభో నతత్ఫలంకించిత్ ॥ వ్యాసోఽపి ॥ పాదమాత్రా
వసానస్తు పంకే గౌరివసీదతీతి ॥ శ్రూయతే ॥ యదేవవిద్యయాకరోతి తదేవవీర్య
వత్తరం భవతి ॥ అథర్వజ్ఞ ఇతి సకలం భద్రమశ్నుతే - ససకామ ఇతి జ్ఞాన
వినాంతపాప్మేతి చ అత్ర హారదత్తేన మంత్రార్థోఽభిహితః - ఆపోహిష్ఠామ
యోభువః - హే ఆపః యూయం మయోభువః- సుఖభూమయః- స్థహి భ
వథఖలు హిశబ్దః ప్రసిద్ధౌ తానసః ఊర్జేదధాతన తాః యూయం నః అస్మాన్
అస్మాకం వా ఊర్జే అన్నాయ దధాతన। స్థాపయత అన్నంచ స్వభ్యోందదతేత్యర్థః-
మహేరణాయచక్షసే - మహః మహతే రణాయ రమణీయాయ చక్షసేద
ర్శనాయదధాతన। మహాద్రమణీయం, జ్ఞానం అస్మభ్యం దదతేత్యర్థః। యో
వశ్శివతమోరసః । వః యుష్మాకం సంబంధీయః శివతమోరసః సుఖాతిశ
యహేతూరసే నేంద్రియగ్రాహ్యః । తస్యేతి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ తంరసంభా
జయతఇహలోకే నః అస్మాకం ఉశతీః ఉశ్యతః కామయమానాః మాతరః
పుత్రాన్ క్షీరాదిరసేన భాజయంతి పాయయంతి తథా యుష్మదీయం రసమస్మ
భ్యం దదతేత్యర్థః- అపి చ తస్మై ద్వితీయార్థే చతుర్థీ- తం రసం అరం అలం
పర్యాప్తం గమామప్రాప్నుయామేత్యర్థః ॥ ఖాంరసంరూపం - వః యు
ష్మాకం- యస్యక్షయాయజిన్వథ- యస్యతృతీయార్థే షష్ఠీ - యేనరసేనక్ష
యాయనివాసాయ నివాసనం చేదమూర్ధ్యాబాత్తత్వాత్ - ద్వితీయార్థే చ
తుర్థీ క్షయస్నివాసమస్మదీయం జిన్వథప్రీణయథ। ఆపో జనయథా చనః- హే
ఆపః। యేన చ పుత్రపౌత్రాదీన్నః అస్మాకం జననార్థ సంపాదయథేతి॥ వ్యా
సః ॥ ఆపోహిష్ఠాస్వప్రసిద్ధానవపావాభవంతితే। పాదపాదేక్షిపేద్వారి
బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతీతి శ్రూయతే॥ ఆపోహిష్ఠామయోభువ ఇత్యృగ్భిస్త్రి
జయంతి - ఆపో వై సర్వా దేవతాః- దేవతాభిరేవాత్మానం పూయంతే-
ఇత్యేవముక్తవిధినా మార్జయిత్వా సూర్యశ్చేత్యపః పిబేత్ । తథాచశౌ
నకః ॥ అగ్నిశ్చేత్యనువాకేన సాయం కాలే అపః పిబేత్ ॥ సూర్యశ్చేత్యను వా
కేన ప్రాతః కాలేపి బేదపః। అపః ప్రసంశ్వేత్యనేన మధ్యాహ్నే చ జలం పిబేత్

తస్మాదబ్లింగాభిః పవిత్రాభిః ప్రోక్షయేత్పురా శవారిణేతి ॥ బోధాయనోపి అథా
తస్సంధ్యోపాసనవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః తీర్థం గత్వా ప్రయతోభిషిక్తః ప్ర
క్షాళితపాణిపాదోఽపఆచమ్యాబ్లింగాభిః ప్రోక్ష్యాగ్నిశ్చ మామన్యుశ్చేతి
సాయమపః పీత్వా సూర్యశ్చమామన్యుశ్చేతి ప్రాతః సపవిత్రేణ పాణినా సమ
భిమంత్ర్యాబ్లింగాభి ర్వారుణీభిర్హిరణ్యవర్ణాః పావమానీభిర్వ్యాహృతీ
భిరన్యైశ్చ పవిత్రైరాత్మానం ప్రోక్ష్య ప్రయతో భవతీతి ॥ పితామహోపి ॥ సూ
ర్యశ్చేత్యనువాకేనత్వపః పీత్వా సమాహితః । ఆత్మానం ప్రోక్షయేత్పశ్చాత్స
పవిత్రకరో ద్విజః ॥ ప్రోక్షేత్సురభిమత్యా చ ఆపోహిష్ఠాదిభి స్తథా । ప్ర
దక్షిణం పరిషిచ్య త్వాగ్నేయ్యా త్రిచోదితమ్ ॥ సురభిమతీ దధిక్రావ్ణ్ణ ఇతి ఋక్ - ద
ధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషమితి సురభిమత్య్యృచం వదంతి ॥ ప్రాణా వై సురభయః
ప్రాణానేవాత్మన్సంధత్త ఇతి శ్రుతేః ॥ సూర్యానువాకస్యాగ్నిఋషిః ఛం
దో గాయత్రీ అంశుమాన్ దేవతా వినియోగోఽపాం పానేఽథ సముపస్పృశేత్ ॥
ఋషిరగ్నిశ్చ మేత్యస్య సూర్యో వా నామునోపి వా । ఛందో గాయత్ర మిత్యు
క్తం దేవతాగ్నిః సమీరితా ॥ ఆపః పునంతు మంత్రస్య విశ్వే దేవా స్తథర్ష
యః । ఛందోనుష్టుబ్దేవతా స్యాద్బృహస్పతి రథాపి వా ॥ ఆత్మానం ప్రోక్షయే
త్పశ్చాత్ దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యృచా । ఆపోహిష్ఠాదితిసృభిః ఋగ్భిశ్చ సకుశై
ర్జలైః ॥ దధిక్రావ్ణ్ణ ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిస్స్మృతః । ఛందోనుష్టుప్
విశ్వేదేవా దేవతాః ప్రోక్షణే స్మృతాః ॥ వ్యాహృత్యాతత ఆత్మానం పరి
షించేత్సమాహిత ఇతి ॥ చర్యాపాదే ॥ పాదౌ హస్తౌ చ సంక్షాళ్య బ
ద్ధశిఖః శుచిః । ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య సంధ్యోపాస్తిం సమాచరేత్ ॥
ప్రోక్ష్యాబ్లింగైర్వ్యాహృతిభిః పరిషిచ్య సమంత్రకమ్ । పీత్వా చమ్య దధిక్రా
ద్యైః ప్రోక్ష్యాద్భిః పరిషిచ్య చేతి ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ సూర్యశ్చేత్యనువాక
స్య ఛందో గాయత్రముచ్యతే । సవితా దేవతా తస్య ఋషిరగ్నిరితి స్మృతః ॥
విశ్వేదేవాస్తు దేవస్స్యాత్ దధిక్రావేతి వా స్మృత ఇతి । ఛందోగానాంతు ఆ
చమనమంత్రో గౌతమేనోక్తః - అహశ్చమాదిత్యః పునాత్వితి ప్రాతః - రాత్రి

శ్చమావరుణశ్చపునాత్వితిస్వాయమితి- మంత్రార్థస్తు - సూర్యశ్చ మామ
న్యుశ్చ మన్యుపతయశ్చ - సూర్యోనామఅహ్నోధిపతి మండలాంతర్వర్తి
దేవః - అహ్నికరిష్యమాణానాంతదధీనత్వాత్ ప్రార్థనా ॥ మన్యుః । క్రో
ధః । తదధీనత్వాత్ పాపప్రవృత్తేరితి తత్ప్రార్థనా ॥ మన్యుపత యు
శ్చ- క్రోధ పతిః - నియోజక ఏషామింద్రియాణాం తానీంద్రియాణి - మ
న్యుపతయః చక్షురాదీంద్రియాబశీ శైర్విషయ దురంతసూనాస్థానేషు స్వ
స్వాకర్షణాభావాయ తద్విషయప్రార్థనా సర్వత్రచకారః సముచ్చయా
ర్థః ॥ మన్యుకృతేభ్యః పాపేభ్యోరక్షంతాం । కామఏషక్రోధ ఏషర
జోగుణసముద్భవః - మహాశనోమహాపాప మవిద్ధ్యేనమిహవైరిణం ॥ ఇత్యాది
శాస్త్రప్రసిద్ధక్రోధాఖ్యమన్యుకృతేభ్యః తన్నిమిత్తేభ్యః పాపేభ్యః సర్వే
భ్యోరక్షంతాంమాం - యథాహంమన్యుపరవశోభూత్వాపాపం నకరిష్యా
మితథాసూర్యాదయోరక్షంత్విత్యర్థః - కించయద్రాత్ర్యా పాపమకా
ర్షం । రాత్ర్యేతి సప్తమ్యర్థే తృతీయారాత్రావిత్యర్థః । యద్వా రాత్రి
శబ్దేనతదభిమానినీదేవతోచ్యతే । రాత్ర్యాభిమానిన్యా దేవతయా ప్రేరి
తః సన్ యత్పాపం రాత్రౌకృతవానస్మితదేవసా తత్తోవినష్టిః । మనసావా
చాహస్తాభ్యాం - పద్భ్యాముదరేణ- మనసా- పరహింసాది చింతనేన-
వాచా- అనృతభాషణాదిభిః హస్తాభ్యాం బ్రాహ్మణేతర గ్రహణాదిభిః-
పద్భ్యాంనామపుణ్యాలింగదేశాద్యాక్రమణాదిభిః - ఉదరేణ - అభక్ష్యభ
క్షణాదిభిః . శిశ్నాశిశ్నేన సుహాంసులుపి త్యాకారః అగమ్యాగమనాదిభిః
ఉపలక్షణత్వాత్ అన్యైరింద్రియైశ్చ యచ్చపాపమకార్షం- రాత్రిస్తదవలుం
పతు- రాత్ర్యాభిమానదేవతా అగ్నిశ్చంద్రమావా తత్సర్వమవలుంపతుఛిన
త్తువినాశయతు। కించయత్కించదురితంమయి। ఇదమహంమామమృతయో
నౌ । సూర్యేజ్యోతిషిజుహోమిస్వాహా॥ ఇహజన్మనిజన్మాంతరేవాకృతం
యత్కించ నవిరచితంపాపజాతం మయివర్తతే ఇదం పాపజాతంసర్వం
మాంచాస్యపాపస్యకర్తారంలింగశరీరాభిమానినం అమృతందేవయోనిశ్చే

త్యమృతయోః ౹ తస్మిన్నమృతే అమరణధర్మకే యోనౌ సర్వకారణే స్వా
త్మ్యైకీకరయతి ప్రేరయతీతి సూర్యః - తస్మాదాదిత్యాత్మకే జ్యోతిషి స్వ
యం ప్రకాశబోధైకతానే ఆత్మని అహం జుహోమి ప్రక్షిపామి ఆత్మవహ్నౌ
ప్రక్షిప్య తేనాగ్నినా పూర్వోక్తం పాపం సర్వం భస్మీకరోమీతియావత్ - అగ్ని
శ్చేత్యస్య సూర్యశ్చేత్యనేన సమానార్థః ఇమాంస్తు విశేషః అగ్నిః రాత్ర్య
ధిపతిః - యదహ్నా అహ స్తదవలుంపతు - ఇత్యహ్నా పదాదాదితో హ
రుచ్యతే - సత్యే జ్యోతిషీతి అవితథస్వభావే జ్యోతిషీతి అపః అభిమం
త్రితాః పునంతు పృథివీం పృథివ్యంశస్య బహుత్వాత్ పృథి
వీశబ్దేన స్థూలశరీరముచ్యతే - పృథివీపూతా పూతం లింగశరీరం లింగశరీ
రాభిమానినం మాం పునాతు తద్గత రాగద్వేష పాపాది మలనిరాసేన శోధ
యతు ౹ పునంతు బ్రహ్మణస్పతిః ౹ ఏకవచనస్య బహువచనం బ్రహ్మణస్పతిశ్చ ౹
భగవాన్ మాం పునాతు ౹ పరబ్రహ్మ విశ్వేశః పూతం ప్రథమమేకవచనస్యాకా
రః ౹ వేదో వా బ్రహ్మ ॥ యదుచ్ఛిష్టం అపేయత్యాకారం పాత్రలేపాదియ
ద్వా ఽభోజ్యం పతితాన్నాద్యం యచ్చ్వవర్ణ సంబంధిదురితం పరదారగమనా
దికం తన్నిమిత్తం సర్వమఘజాతం పునంతు- ఆపః అసతాంచ ద్రవ్యప్రతిగ్ర
హనిమిత్తం పాపం శోధయంతు నాశయంతు - అహాస్త్రశేషపాపం మాం
స్వాహా ప్రక్షిపామి నిరస్తసమస్తోపప్లవే పరమాత్మని ఏకీకరోమీత్యర్థః ॥
అత్ర విష్ణుః ॥ జానుభ్యాముపరిష్టాత్తు శుచ్ర్వా సాక్షిణో జలే ౹ సన్ధ్యామా
చమనం కుర్వీత శుచిస్స్యాదశుచిస్స్వయమి ॥ మంత్రాచమనానంతరం నా
రాయణస్తు విశేషమాహ ॥ స్పృష్ట్వా చాభిప్లుతం తోయం మూర్ధ్ని బ్రహ్మ
ముఖేన తు ౹ ఆపోహిష్ఠేతి సూక్తేన దర్భైర్మార్జనమాచరేత్ ॥ అభిప్లు
తో ఓంకారబ్రహ్మముఖమపి మనసోక్తమ్ ౹ ఓంకారపూర్వకాస్తిస్రో మహావ్యా
హృతయ స్తథా ౹ త్రిపదా చైవ గాయత్రీ విజ్ఞేయం బ్రహ్మణో ముఖమితి తేనతో
యం స్పృష్ట్వా తేన తోయేన ఆపోహిష్ఠేతి సూక్తేన దర్భైర్మూర్ధ్ని మార్జన
మాచరేదిత్యర్థః - కాత్యాయనస్తు ॥ శిరసో మార్జనం కుర్యాత్ కుశైః

సోదకబిందుభిః । ప్రణవో భూర్భువస్సువశ్చ గాయత్రీచ తృతీయకా ॥ అబ్దైవతం త్ర్యృచం చైవ చతుర్థమితి మార్జనమితి ॥ మంత్రాచమనానంతరం ప్రోక్షణం బహ్వృచస్మృత్యనురోధాచ్ఛందోగాచారాచ్చ - సురభిమత్యాబ్లింగాభిశ్చ తత్సృభిరవశ్యం కర్తవ్యం - అధికం తు యథాచారం గ్రాహ్యం అర్థస్తు- దధిక్రావ్ణ్ణో అకారిషం (గిషం) । దధిక్రామితి ప్రాప్తే ఇతి దధిక్రావా ఏతన్నామకో దధిక్రాపి ఋషిః కశ్చిద్దేవతా విశేషః । అగ్నిరిత్యన్యే । తస్య దేవస్య చాకారిషం అహం కర్మకృతవానస్మి । కీదృశస్య జిష్ణోః జయశీలస్య అశ్వస్య వ్యాపినః వాజినోన్నవతః స దేవః - నః అస్మాకం ముఖా ముఖం సురభికరత్ కర్పూరాదిసమృద్ధిప్రదానేన సుగంధోపలక్షితం కరోతు నః అస్మాకమాయూంషి చ ప్రతారిషత్ - ప్రవర్ధయత్వితి - శబ్దే తు త్వం చ శ్రూయతే ॥ దధిక్రావ్ణ్ణ పునాత్వితి- మార్జనానంతరం ॥ ప్రజాపతిః । జలపూర్ణం తథా హస్తం నాసికాగ్రే సమర్పయేత్ । ఋతం చేతి పఠిత్వా తు తజ్జలం తు క్షితౌ పతేదితి ॥ తతః సూర్యార్ఘ్యం నివేదయేత్ ॥ తత్ర శౌనకః ॥ వ్యాహృత్యా సహ సావిత్ర్యా సంధ్యాం ప్రత్యంజలిం క్షిపేదితి ॥ వ్యాసోపి । కరాభ్యాం తోయమాదాయ గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితమ్ । ఆదిత్యాభిముఖస్తిష్ఠన్ త్రిరూర్ధ్వమథవోత్క్షిపేత్ ॥ అత్ర విశేషమాహ హారీతః ॥ సావిత్ర్యాభిమంత్రితముదకం పుష్పమిశ్రాంజలినా క్షిపేదితి ॥ పితామహః ॥ ఉభాభ్యాం తోయమాదాయ గాయత్ర్యా చాభిమంత్రితమ్ । గాయత్ర్యా మంత్రితా ఆపః ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వయా ॥ రవేరభిముఖస్తిష్ఠన్ ఊర్ధ్వం త్రిస్సంధ్యయోః క్షిపేత్ ॥ శంఖోపి ॥ సూర్యాయైవ తు గాయత్ర్యా త్రిసంధ్యాస్వంజలిం క్షిపేత్ । ప్రాతర్మధ్యాహ్నయోస్తిష్ఠన్ సాయమాసీన ఏవ చ । మందేహానాం వధార్థాయ ప్రక్షిపేదుదకాంజలిమ్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తార్థమాచమ్య ముచ్యతే దైత్యహత్యయా । ప్రణవవ్యాహృతిభిశ్చైవ కృత్వాత్మానం ప్రదక్షిణమ్ ॥ ఆదిమే తత్ర తిష్ఠన్ ధ్యాయేత్సంధ్యాం సమాహిత ఇతి ॥ పారిజాతే ॥ ఉపపన్నే ప్రభాతే తు మధ్యాహ్నే తు ఋజుస్థితః । గాయత్ర్యా ప్రక్షిపేదర్ఘ్యం సాయం తూపవి

శ్చభువి ॥ గోశృంగమాత్రముద్ధృత్య రవిం దృష్ట్వా జ
లాంజలిమ్ । ద్వౌపాదౌచసమౌకృత్వా పార్ష్ణీచోద్ధృత్యనిక్షిపేత్ ॥
సంగ్రహేపి ॥ జలేష్వర్ఘ్యంప్రదాతవ్యం జలాభావే శుచిస్థలే । సంప్రో
క్ష్యవారిణాసమ్యక్ తతోర్ఘ్యాణిప్రదాపయేత్ ॥ ముక్తహస్తేనదాతవ్యం
ముద్రాంతత్రనకారయేత్ । తర్జన్యంగుష్ఠయోర్యోగే రాక్షసీముద్రికా
స్మృతా ॥ రాక్షసీముద్రికాదత్తం తత్తోయంరుధిరంభవేత్ ॥ భారద్వాజః॥
ప్రదక్షిణీకృత్యపశ్చాద్గృహంసంప్రోక్ష్యశుచౌ ॥ దేశేచదర్భసంక్లృప్తేవాగ్య
తః ప్రాఙ్ముఖస్థిత । దర్భాన్ధారయమాణస్సన్ ఆత్మనోధ్యానమాస్థితః ॥
ఉపవిశ్యద్విరాచమ్య గ్రహాదీన్తర్పయేత్తత ఇతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥
బ్రహ్మాణ్ణు కారణాత్ ప్రత్యాహృత్యాన్తః కరణం చాత్మని ప్రతిష్ఠాప్యస్ఫటి
కమణికల్పే చిత్తమణిదర్పణే ప్రతిబింబితమాత్మానముపాధేర్విమృశ్యస్వే
మహిమ్నిస్థితం సచ్చిదానంద మహమస్మీతి కించిత్కాలంధ్యాయేత్ । పా
ణినాంజలమాదాయ సకృత్కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ ఆదిత్యాదీన్గ్రహాంస్తత్ర
తర్పయేత్ససమాహితఇతి । సంధ్యయోరుభయోఃకాలే ధ్యాత్వావిష్ణుంస
నాతనం । నిస్మంగాత్మస్థితేదర్భే గాయత్రీమారభేత్తతః । అర్ఘ్యదానే
మంత్రాంతరముక్తంవిష్ణునా ॥ కరాభ్యామంజలింకృత్వా జలపూర్ణంస
మాహితః । ఉదుత్యమితిమంత్రేణతత్తోయంనిక్షిపేద్భువి ॥ తతఃప్రదక్షిణం
కృత్వాజలంస్పృష్ట్వావిశుధ్యతి । జలాభావేమహామార్గేబంధనేత్వశుచావపి॥
ఉభయోస్సంధ్యయోఃకాలే (మనసా) రజసావార్ఘ్యముత్క్షిపేత్ । తద
భావేపిసూర్యస్యధ్యానమేవసమాచరేత్ ॥ కాత్యాయనస్తు । ఉత్థాయార్కంప్ర
తిప్రోహ్య త్రికమంజలినాంభసః । (ఉదిత్య) ఉచ్చిత్రమిత్యనేనైవముపతిష్ఠే
దనంతరం ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ ఉదుత్యంచిత్రంతచ్చక్షు రుపస్థాయత్రిభిస్స
దా । సంధ్యయోరుభయోస్సూర్యం గాయత్రీజపమారభేత్ । దర్భహీ
నాతుయాసంధ్యా యచ్చదానంవినోదకమ్ ॥ అసంఖ్యాతంతుయజ్జప్తంత
త్సర్వంస్యాన్నిరర్థకమ్ । సంధ్యాతిక్రమణేయస్య సప్తరాత్రంగమిష్యతి ॥

ఉన్మత్తకోషయుక్తోఽపి పునస్సంస్కారమర్హతీతి। అత్రప్రయోగః ॥ పాదౌ
హస్తౌ ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమ్య దర్భపాణిః ప్రాణానాయమ్య ప్రాతస్సంధ్యా
ముపాసిష్య ఇతి సంకల్ప్య వామేన పుండ్రం ధృత్వా । ఆపోహిష్ఠేతి
మంత్రస్య ॥ సింధుద్వీప ఋషిః ॥ గాయత్రీఛందః ॥ ఆపో దేవతా ॥ ఇతి శి
రోముఖహృదయేషు విన్యస్య । ప్రోక్షణే వినియోగ ఇతి ॥ వినియోగం స్మృ
త్వా మంత్రార్థస్మరణపూర్వకం । ఆపోహిష్ఠేత్యృచస్యాదితః సప్తభిః పా
దైస్సప్రణవైః తద్రహితైర్వా సప్తవిప్రుషః శిరస్యుత్క్షిప్య । నవమేనవి
శాం శిరసి ఉత్క్షిప్య సప్రణవవ్యాహృత్యాత్మానం పరిషించేత్ । తతస్సూర్య
శ్చేత్యనువాకస్యాగ్నిఋషిః ॥ గాయత్రీ ఛందః ॥ సూర్యో దేవతా । ఆచ
మనే వినియోగ ఇతి పూర్వవత్ । వినియోగ ఇతి వినియోగస్య చ స్మృత్వార్థపూ
ర్వకం । సూర్యశ్చేత్యనేనాభిమంత్రితా అపః పీత్వా ద్విరాచమేత్ ॥ దధిక్రా
వ్ణ ఇత్యస్య వామదేవ ఋషిః ॥ అనుష్టుప్ఛందః ॥ విశ్వే దేవా దేవతా । దధి
క్రావా వా దేవతా ॥ మార్జనే వినియోగః ॥ ఇతి పూర్వవద్విన్యస్యైతయా
సురభిమత్యా ఆపోహిష్ఠేతి తిసృభిశ్చ పాదశో మార్జయిత్వా పూర్వవదా
త్మానం పరిషించేత్ । తతః అర్ఘ్యప్రదానం కరిష్య ఇతి సంకల్ప్య గా
యత్ర్యా వక్ష్యమాణం ఋష్యాదికం విన్యస్య తదర్థం చ స్మృత్వాభిమంత్రితం
జలాంజలిం సూర్యాయార్ఘ్యం త్రిరుత్క్షిపేత్ ॥ తత ఆచమ్య సజలేన పాణినా స
కృదాత్మప్రదక్షిణం కృత్వా అసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ఆత్మానం ధ్యాత్వా హృ
దయమభిమృశ్యాచమ్య యథాచారం గ్రహాదీంస్తర్పయేత్ ఇతి ॥ జపదేశమా
హ యోగయాజ్ఞవల్క్యః । అగ్న్యగారే జలాంతే వా జపేద్దేవాలయేఽథవా ।
పుణ్యతీర్థే గవాం గోష్ఠే సిద్ధక్షేత్రేఽథవా గృహే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ సూర్యా
గ్నిరుద్రదేవానాం గురూణాం చాపి సన్నిధౌ । అన్యేషాం చ ప్రశస్తానాం మం
త్రానభిముఖో జపేత్ । అశ్వత్థబిల్వతులసీ వనే పుష్పఫలైర్వృతే ॥ స్మృతి
సారే ॥ సూర్యస్యాగ్నేర్గురోరిందోర్దీపస్య చ జలస్య చ । విప్రాణాం చ
గవాం చైవ సన్నిధౌ శస్యతే జపః ॥ శంఖః ॥ గృహే త్వేకగుణం ప్రోక్తం నద్యాం

దార్వీగుణంస్మృతమ్ । గవాంగోష్ఠే దశగుణం అగ్న్యగారే శతాధికమ్ ।
సిద్ధక్షేత్రేషు తీర్థేషు దేవతాయాశ్చసన్నిధౌ । సహస్రంశతకోటీనాం అ
యుతంవిష్ణుసన్నిధౌ ॥ అఙ్గిరా అపి । ప్రస్నానాని చ దానాని ధ్యానంచసరహం
కృతం ॥ జప్యాదిపసుగుప్తాని తేషాం ఫలమనంతకమ్ ॥ శౌనకః ॥ ఆబ్ర
హ్మలోకాదా శేషాదాలోకాలోకపర్వతాత్ । యేవసంతిద్విజాదేవా స్తే
భ్యోనిత్యంనమోనమః । ఇతిమంత్రంసముచ్చార్య నమస్కుర్యాత్పురద్వి
జాః ॥ అపసర్పంతుయేభూతా యే భూతాభువిసంస్థితాః । యేభూతా
విఘ్నకర్తారస్తేనశ్యంతుశివాజ్ఞయా ॥ తలేనావన్యాః పాదస్యభూమౌఘాతత్ర
యంచరేత్ । ఉగ్రభూతపిశాచాద్యా ఏతేవైభూమిభారకాః । ఏతేషామవి
రోధేనబ్రహ్మకర్మసమారభేత్ ॥ సంకల్ప్యవ్యంజపేన్నిత్యం మంత్రా
ర్థగతమానసః । కుశాజినాంబరైరాఢ్యం కల్పయేదాసనంబుధః ॥ వంశేష్ట
కాశ్మధరణీతృణపల్లవనిర్మితం । వర్జయేదాసనంధీమాన్ దారిద్ర్యవ్యాధిదుః
ఖదం ॥ సర్వసిద్ధ్యై వ్యాఘ్రచర్మ జ్ఞానసిద్ధ్యై మృగాజిన । నాపేక్షితస్య
గృహిణః కృష్ణసారాజినంస్మృతం । విశేషతోవనస్థస్యబ్రహ్మచారీమృగా
జినే ॥ వస్త్రాసనంరోగహరం కంబళందుఃఖమేవచ । స్వస్తికాద్యాసనైర్నా
థవిశేత్తత్రనిరాకులః ॥ వీరాసనంస్వస్తికంవా బధ్వాన్యతరదాసనం । ప
ద్మంవాముక్తకంవాపిబద్ధ్వాజపన్ధ్యాచరేత్ ఇతి । ఆసనలక్షణముక్తంతత్రై
వ ॥ ఏకంపాదమథైకస్మిన్ విన్యస్యోరుణిసంస్థితః । పాదేన్యస్మిం స్తథాచోరుం
వీరాసనముదాహృతం ॥ జానూర్వోరంతరేసమ్యక్ కృత్వాపాదతలేనతు ।
ఋజుకాయఃసమాసీనః స్వస్తికంతత్ప్రచక్షతే । ఊర్వోరుపరి విప్రేంద్ర కృ
త్వాపాదతలేఉభే । పద్మాసనంవదేదేతత్ సర్వేషామపిపూజితం । సంపీ
డ్యచాపనీంసౌక్ష్మ్యాత్ గుల్ఫేనైవతుసర్వతః । సవ్యాందక్షిణగుల్ఫేతుముక్తా
సనముదీరితం । ఏవమాసనయుక్తస్సన్ భూతశుద్ధింసమాచరేత్ । మంత్ర
దేవతాప్రకాశికాయాం । పృథివ్యామేరుపృష్ఠ ఋషిఃసుతలంఛందః । కూ
ర్మోదేవతా । ఆసనేవినియోగః ఇతిసవ్యాంగేఅంజలింకృత్వాజ్ఞాననాశవ

ర్యాష్టదళ వైరాగ్య కణికహృదయాంబుజముకుళం వికసితంధ్యాత్వా కణిక
కావస్థం చైతన్యాత్మకం జీవం ప్లుతప్రణవోచ్చారణేన సుషుమ్నానాడీమా
గతోని స్వార్యతంజీవం ద్వాదశాంతస్థిత సహస్రదళకమలస్థపరమాత్మ
నా సహహంస ఇతి మంత్రేణ ఏకీకృత్య స్వశరీరస్థ కల్మషజాతం పురుషాకా
రేణ విచింత్య శోషణదాహనప్లావనాని కుర్యాత్ । బ్రహ్మహత్యాశిరస్కం
చ స్వర్ణస్తేయభుజద్వయం । సురాపానహృదాయుక్తం గురుతల్పకటి
ద్వయం । తత్సంయోగపదద్వంద్వ ప్రత్యంగం సమపాతకం । ఉపపాతకరో
మాణం నఖశ్మశ్రువిలోచనం । ఖడ్గచర్మధరం కృష్ణం కుక్షౌ పాపం విచింత
యేత్ ॥ తం పాపపురుషం నాభిదేశస్థిత షట్కోణాంతర్గతయమితి వా
యు బీజోత్థవాయునా శోషయిత్వా పునస్సంహృదయ దేశస్థిత త్రికోణగత
రం ఇత్యగ్ని బీజోత్థవహ్నినా దాహయిత్వా తద్భస్మ దక్షిణనాసాపుటాన్ని
స్సార్య భ్రూమధ్యస్థాధశ్చంద్రాకారామృత మండలాంతస్థవమిత్యమృ
తబీజోత్థితామృతధారయా నిష్కల్మషం స్వశరీరమాప్లావ్య శుద్ధిం కృత్వా
ద్వాదశాంతం నీతమాత్మానం సుషుమ్నానాడీమార్గేణ హృదయకమలే ఓం సోహ
మితి మంత్రేణ స్థాపయేత్ । ఏవంభూతశుద్ధిం కృత్వా ప్రాణప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్ ।
ప్రాణప్రతిష్ఠామంత్రస్య । బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరా ఋషయః । ఋగ్యజు
స్సామానిఛందాంసి ప్రాణశక్తిః పరాదేవతా । ప్రాణప్రతిష్ఠార్థే వినియో
గః ॥ రక్తాంభోధిస్థపోతోల్లసదరుణసరోజాధిరూఢా కరాబ్జైః పాశాన్
కోదండమిక్షూద్భవమణి గుణమప్యంకుశం పంచబాణాన్ । బిభ్రాణా
సృక్కపాలం త్రినయనవిలసత్పీన వక్షోరుహాఢ్యా దేవీ బాలార్కవర్ణా భవ
తు సుఖకరీ ప్రాణశక్తిః పరా నః । ఇతి ధ్యాత్వా ప్రాణప్రతిష్ఠాం జపేత్
ఆం హ్రీం క్రోం యరలవశషసహహంసః అముష్య ప్రాణ ఇహ ప్రాణాః అము
ష్య జీవ ఇహ స్థితః । అముష్య సర్వేంద్రియాణి అముష్య వాఙ్మనః శ్రోత్రత్వక్
చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణ ప్రాణా ఇహాగత్య సుఖం చిరం తిష్ఠంతు స్వాహేతి । అముష్య స్థా
నేమమేత్యుచ్చారయన్ ప్రాణప్రతిష్ఠాం కుర్యాత్ - తతో మాతృకాన్యాస

కుర్యాత్ ॥ మాతృకాసరస్వతీ దేవతా - మాతృకాన్యాసే వినియోగః - స్వచ్ఛా శద్వర్ణ భేదైర్వివిహితపదనదోః పాదయుక్కు - క్షివక్షో దేశాం భాస్వత్కు - పో లాంకలితశశికలా మిందుకుందావదాతాం । అక్షస్రక్కుంభచింతా శ్శిఖిత కరవరామబ్జసంస్థాం త్రినేత్రామిచ్ఛా కల్పాగ్నపుష్ప స్తన జఘనభరాం భారతీం తాం నమామీతి ॥ ధ్యాత్వా బిందుసహితాం మాతృకాం న్యసేత్ । ప్రపంచసారే మాతృకాన్యాసస్థానమభిహితం । కాననవృత్తద్వ్యక్షిశ్రుతినాసికగండోష్ఠ దంతమూర్ధాస్యేషు దోః ॥ పత్సన్ధ్యగ్రేషు చ పార్శ్వద్వయపృష్ఠనాభిజఠరేషు హృద్దోర్మూలాపరగళకక్షేషు హృదాది పాణిపాదయుగే - జఠరాననయో ర్వ్యాపకసంజ్ఞాం న్యసేదథాక్షరాన్ క్రమశ ఇతి ॥ కంఠిరకద్విశబ్దః అక్షి శ్రోత్ర నాసికాగండోష్ఠదంతేషు ప్రత్యేకం సంబధ్యతే దోః పత్సంధ్యగ్రాణి వింశతిః । దోర్మూలాంద క్షిణాదయోపి ఝాంతవ్యాపక సంఖ్యాతాభిర్వ్యాపకం న్యాసమపి కుర్యాత్ ఇత్యర్థః ॥ ❋

—❋ అథ ప్రాణాయామవిధిః. ❋—

తత్ర యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఏవం సమ్మార్జనం కృత్వా బాహ్యశుద్ధ్యర్థమాదరాత్ । తథాభ్యంతరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామం సమాచరేత్ ॥ బృహస్పతిః ॥ బద్ధ్వాసనం నియమ్యాసూన్ స్మృత్వా చ వ్యాహృతీకం తథా । సన్నిమీలితదృఙ్మౌనీ ప్రాణాయామం సమభ్యసేత్ । ఆసనం చాత్ర స్వస్తికాది । యత్తు దక్షవచనమ్ । సంధ్యాత్రయేపి కర్తవ్యం ప్రాణాయామత్రయం ద్విజైః ॥ ఆసీనస్తు భవేత్సాయం మధ్యాహ్నే స్థిత ఏవ వా । తిష్ఠన్నేవ తథా కుర్యాత్ప్రాతః కాలే సమాహిత ఇతి । తదసావాదిత్యో బ్రహ్మేతి ధ్యానాత్పూర్వకాలీనవిషయం । ప్రాతస్తిష్ఠన్ ప్రాణాయామేన శుధ్యతి సాయమాసీనః ప్రాణాయామేన శుధ్యతీత్యఖండదర్శవచనాత్ । ప్రాతస్తిష్ఠన్నేవ ప్రాణాయామః కర్తవ్య ఇత్యాహుః ॥ సంవర్తః ॥ ప్రాణాయామైస్త్రిభిః పూతో గాయత్రీం తు జపేత్తత ఇతి ॥ కర్మప్రదీపే ॥ దేవార్చనజపే హోమే స్వాధ్యాయే శ్రాద్ధకర్మణి । స్నానే దానే తథా ధ్యానే ప్రాణాయామాస్త్రయస్స్మృతాః ॥ ఆదా

వంత్యేవ గాయత్ర్యాః ప్రాణాయామాస్త్రయస్స్మృతాః । సన్ధ్యాయామ
ర్ఘ్యదానేచ స్మృతఏకోనసంయుతః ॥ అంగుష్ఠానామికాభ్యాంతు తథైవ
చకనిష్ఠయా । ప్రాణాయామస్తు కర్తవ్యో మధ్యమాంతర్జనీం వినా । తర్జ
నీమధ్యమయోర్యోగం ప్రాణాయామే తు వర్జయేత్ । తర్జన్యామధ్యమాం
స్పృష్ట్వా కుర్వన్ శూద్రసమో భవేదితి । తత్రైవ ॥ గణనం వామహస్తే
తత్ప్రాణాయామం జపేద్ద్విజః । కృత్వా చాచమ్య సర్వత్ర తథా కు
త్సితకర్మణీతి ॥ ప్రాణాయామలక్షణమాహ ॥ సవ్యాహృతికాం సప్రణ
వాం గాయత్రీం శిరసా సహ । త్రిః పఠేదాయతప్రాణః ప్రాణాయామః
స ఉచ్యతే ॥ పఠేన్మనసేతి శేషః ॥ తథాచ సంవర్తః ॥ ప్రణవేనతుసంయు
క్తా వ్యాహృతీః సప్త నిత్యశః । సావిత్రీం శిరసా సార్ధం మనసా త్రిః పఠేద్ద్విజ
ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ గాయత్రీం శిరసా సార్ధం జపేద్వ్యాహృతిపూ
ర్వకాం । ప్రతిప్రణవసంయుక్తాం త్రిరయం ప్రాణసంయమః ఇతి ॥ ప్రతి
వ్యాహృతిం ప్రణవేనసంయుక్తాం గాయత్రీం ముఖనాసికాసంచారిణం వా
యుం నిరుధ్య మనసా త్రిర్వారం జపేదిత్యయం సర్వత్ర ప్రాణాయామ ఇతి వి
జ్ఞానేశ్వరః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ భూర్భువస్స్వర్మహర్జనస్త
పస్సత్యం తథైవచ । ప్రత్యోంకారసమాయుక్తం తథా తత్సవితుః పరమ్ ॥
ఓమాపోజ్యోతిరిత్యేతచ్ఛిరః పశ్చాత్ప్రయోజయేత్ । ఓమాపోజ్యోతిరిత్యే
ష మంత్రో వై తైత్తిరీయకః । త్రిరావర్తనయోగాత్తు ప్రాణాయామస్తు శ
బ్ద్యత ఇతి ॥ యమోపి ॥ ఓంకారపూర్వకాః సప్త జపేత్తు వ్యాహృతీస్స్థిరాః । శి
రసా సహ గాయత్రీం ప్రాణాయామః పరంతప ఇతి ॥ అశక్తస్య జపమాహ
భరద్వాజః । అశక్యస్స్యాద్యది ప్రోక్తః ప్రాణాయామో ద్విజన్మనః ॥ బా
లస్యచేతరేషాంచ దశకృత్వో జపస్స్మృతః । అత్యంతాశక్తస్సఏవ ॥ సప్తై
వ వ్యాహృతీరేతాః కేవలా వా ద్విజో జపేత్ । జపక్రమోఽయమేవ స్యాత్ సర్వ
పాపప్రణాశన ఇతి ॥ సచ ప్రాణాయామః పూరకకుంభకరేచకభేదేన త్రివి
ధః । తథాచ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ పూరకః కుంభకో రేచ్యః ప్రాణా

యామస్త్రిలక్షణః। నాసికాకృష్టఉచ్ఛ్వాసో ధ్మాతః పూరక ఉచ్యతే॥ కుంభకో నిశ్చలోచ్ఛ్వాసో రిచ్యమానస్తు రేచకః। బాహ్యస్థితం ఘ్రాణపుటేన వాయుమాకృష్య యత్నేన శనైః సమస్తం। నాడ్యశ్చ సర్వాః పరిపూరణీయాః స పూరకో నామ మహానిరోధః ఇతి। కుంభకరేచకయోర్విశేషమాహాత్రిః। ఆకేశాగ్రాన్నఖాగ్రాచ్చ నిరోధో యః శస్యతే బుధైః॥ నిరోధాజ్జాయతే వాయుః వాయోరగ్నిశ్చ జాయతే। అగ్నేరాపశ్చ జాయంతే తతోంతః శుధ్యతే త్రిభిః। శనైర్నాసాపుటేవాయుం ఉత్సృజేన్నతు వేగతః॥ నకంపయేచ్ఛరీరంతు స యోగీ పరమో మత ఇతి॥ వ్యాసః॥ నాభిమధ్యస్థితం ధ్యాయేత్ కారణం పూరకేణ తు। నీలోత్పలాభం హృత్పద్మే కుంభకేన జనార్దనం॥ లలాటస్థం శివం శ్వేతం రేచకేనాభి చింతయేత్। శుద్ధస్ఫటికసంకాశం నిర్మలం పాపనాశనం। శంకరం త్ర్యంబకం శ్వేతం ధ్యాయన్ముచ్యేత బంధనాత్॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ పూరకే విష్ణుసాయుజ్యం కుంభకే బ్రహ్మణోంతికం। రేచకేన తృతీయేన ప్రాప్నుయాదైశ్వరం పదం। ఇడయా వాయుమారోప్య బాహ్యం ద్వాదశమాత్రకమ్॥ పూరయిత్వోదరం తేన నాసాగ్రనయనద్వయం। ధ్యాయన్విరేచయేత్పశ్చాన్మందం పింగళయా పునః॥ ఇడా వామనాడీ పింగళా దక్షిణనాడీ॥ కుంభకే మానసజపః॥ స్మృత్యంతరే॥ దక్షిణే రేచకం కుర్యాత్ వామేనాపూర్య చోదరం। కుంభకేన జపం కుర్యాత్ ప్రాణాయామస్య లక్షణం ఇతి॥ నారదః॥ ప్రాణాయామ ఇతి ప్రోక్తో ద్వివిధః ప్రోచ్యతే హి సః। అగర్భశ్చ సగర్భశ్చ ద్వితీయస్తు తయోర్వరః॥ అపి ధ్యానం వినాగర్భః సగర్భస్తత్సమన్వితః ఇతి॥ భరద్వాజః॥ సమాహితమనాః ప్రాణానాయమ్యైవ తదాకృతిః। దశకృత్వోపి త్రైవం ప్రాగ్గాయత్రీం తతో జపేత్॥ జపక్రమోయమేవస్యాత్ సర్వపాపప్రణాశక ఇతి॥ తదాకృతిం కుంభకజపోక్తరూపాం॥ స్మృత్యంతరేచ॥ సప్తవ్యాహృతిసంయుక్తాం గాయత్రీం శిరసా సహ। దశవారం జపిత్వైవ గాయత్రీం తు తతో జపేదితి॥ ఋష్యాదికమాహ భారద్వాజః॥ ప్రణవస్య పరబ్రహ్మ ఋషిః పరమాత్మా

దేవతా ॥ ఛందస్తు దేవీ గాయత్రీ వినియోగః క్రియావశః ॥ పితామహః
ప్రణవస్య ఋషిః బ్రహ్మ దేవతాఽగ్నిస్త్రయీవచసా । ఛందస్తు దేవీ గాయత్రీ
దాదౌ వినియుజ్యతే । జపకాలే త్రయీ దేవో హోమకాలే హుతాశనః
ధ్యానకాలే పరం బ్రహ్మ విశ్వే దేవాస్తథాఽన్యథా ।. వ్యాహృతీనామృష్యాది
మాహ స ఏవ॥ అత్రిర్భృగుశ్చ కుత్సశ్చ వసిష్ఠో గౌతమస్తథా। కాశ్యపశ్చాం
గిరాశ్చైవ ఋషయస్స్యుర్యథాక్రమం। గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృహతీపఙ్క్తి
రేవ చ ॥ త్రిష్టుప్చ జగతీ చైవ ఛందాంస్యేతాని సప్త వై । అగ్నిర్వాయుస్తథా
ర్కశ్చ వాగీశో వరుణస్తథా । ఇందుశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతాః సముదాహృ
తాః ॥ బ్రాహ్మీ స్వాహా వాహినీ చ తథా త్యావిలాసినీ । ప్రభావతీ చల్లోలాః
సప్త వ్యాహృతిశక్తయః । శ్వేతం శ్యామం చ పీతం చ పిశంగం నీలలోహితం॥
నీలం కనకవర్ణం చ వర్ణాస్త్వేతాస్యు క్రమాత్ । విశ్వామిత్రస్తు గాయ
త్ర్యా ఋషిశ్ఛందస్త్వయం స్మృతం । సవితా దేవతా చైవ బ్రహ్మా చైవ ఋషిస్స్మృ
తః ॥ అనుష్టుభం ఛందస్స్యాత్ పరమాత్మా చ దేవతా । యోగయాజ్ఞవల్క్య
స్తు । వ్యాహృతీనాం తు సర్వాసామృషిశ్చైవ ప్రజాపతిః ॥ అగ్నిర్వాయు
స్తథాదిత్యో బృహస్పత్యాప ఏవ చ । ఇంద్రశ్చ విశ్వేదేవాశ్చ దేవతాః సముదా
హృతాః॥ శిరః ప్రజాపతి ఋషిర్యజుశ్ఛందో వివర్జితం॥ అగ్నిర్వాయుస్సూర్యశ్చ
దేవతాః పరికీర్తితాః॥ ప్రాణాయామప్రయోగేషు వినియోగ ఉదాహృతః॥ న్యా
సమాహ స ఏవ । పాదయోర్జంఘయోర్జాన్వోస్తథైవ జఠరేపి వా ॥ కంఠే
ముఖే తథా మూర్ధ్ని క్రమేణ వ్యాహృతీన్యసేత్ । భూరంగుష్ఠద్వయే న్యస్య
భువస్తర్జనికాద్వయోః । జ్యేష్ఠాంగుళిద్వయే ధీమాన్ స్వః పదం వినియోజ
యేత్ ॥ అనామికాద్వయోర్ధీమాన్ న్యసేద్ధృదయమగ్రతః । కనిష్ఠికాద్వయోః
భర్గః పాణ్యోర్మధ్యే ధియః పదం । భూః పదం హృది విన్యస్య భువశ్శిరసి విన్య
సేత్ ॥ శిఖాయాం స్వః పదం న్యస్య కవచే తత్పదం న్యసేత్ । అక్ష్ణోర్భర్గః
పదం న్యస్య న్యసేద్దిక్షు ధియః పదం । శిరస్తస్యాస్తు సర్వాంగే ప్రాణాయా
మపరో న్యసేత్ ॥ విన్యస్యైవం తతః కృత్వా ముద్రాం ధ్యాత్వా క్రమేణ తు ।

పూరకాదిక్రమేణైవ ప్రాణాయామాంస్సమాచరేత్ ॥ పద్మముద్రాస్యారభే
యాశంఖముద్రావరాహకౌ । వాసుదేవాత్మసంవిచ్చ సప్తవ్యాహృతిముద్రి
కా ఇతి ॥ ప్రణవధ్యానముక్తం మంత్రదేవతాప్రకాశికాయాం । విష్ణుం
భాస్వత్కిరీటాంగదవలయుగలాకల్పహారోదరాంఘ్రిశ్రోణీభూషంసు
వక్షోమణిమకరమహాకుండలామండితాంగం । హస్తోద్యచ్చక్రశంఖాంబు
జకరయుగలం పీతకౌశేయవాసంహ్యాశా విద్యోతభాసం దినకరసదృశం ప
ద్మసంస్థం నమామి । వ్యాసః ॥ స్వస్వోక్తవర్ణతనవోరూపయౌవనసం
యుతాః క్షౌమవస్త్రపరీతాంగ్యస్సర్వాభరణభూషితాః । దివ్యచందనలిప్తాం
గ్యోదివ్యమాల్యైరలంకృతాః యజ్ఞోపవీతహృదయాస్సపవిత్రచతుష్కరాః ।
ఉత్ఫుల్లధవసనాంభోజజటామండలమండితాః । జటాకలాపపూర్ణేందుప్రభా
పూరితదిఙ్ముఖాః । అభయాక్షస్రగాయత్రీవరహస్తసరోరుహాః । ఏవం
హి ప్రాణజపారంభే ధ్యేయా వ్యాహృతయో ద్విజైః ॥ గాయత్రీధ్యానం ॥ ము
క్తావిద్రుమహేమనీలధవళచ్ఛాయైర్ముఖైస్త్రీక్షణైర్యుక్తామిందుకళానిబద్ధ
మకుటాం తత్త్వార్థవర్ణాత్మికాం । గాయత్రీం వరదాభయాంకుశకశాం
శుభ్రాంకపాలంగుణం శంఖంచక్రగదారవిందయుగళం హస్తైర్వహంతీంభ
జే ॥ ఇత్యేవంకుర్వతఃఫలమాహసంవర్తః । మానసంవాచకంపాపంకాయేనైవ
తుయత్కృతం తత్సర్వంనశ్యతిక్షిప్రంప్రాణాయామత్రయేకృతే । యోగయా
జ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ ప్రాణాయామత్రయంకృత్వాసూర్యస్యోదయనంప్రతి । నిర్మ
లాస్స్వర్గమాయాంతిసంతః సుకృతినోయథేతి ॥ మనుః ॥ ప్రాణాయా
మాఃబ్రాహ్మణస్య త్రయోపివిధివత్కృతాః । వ్యాహృతిప్రణవైర్యుక్తా విజ్ఞే
యంపరమంతపః । దహ్యంతేధ్మాయమానానాం ధాతూనాంహియథామ
లాః । తథేంద్రియాణాందహ్యంతే క్షిప్రంప్రాణస్యసంగ్రహాత్ । సవ్యాహృ
తికాస్సప్రణవాః ప్రాణాయామాస్తుషోడశ ॥ అపిభ్రూణహనంమాసాత్పు
నంత్యహరహఃకృతం ॥ శౌనకోఽపి ॥ ప్రాణాయామాన్ధారయేత్త్రీన్యథా
విధిసమాహితః । అహోరాత్రకృతంపాపంతత్క్షణాదేవనశ్యతీతి ॥ ఆత్మను

ద్భిః ద్వాదశభిశ్చ త్రింశత్పరం తప ఇతి ॥ యమోఽపి ॥ దశప్రణవసంయు
క్తైః ప్రాణాయామైశ్చతుర్దశైః । ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యాయాః మాసా
చ్ఛేషోపపాతకైః సవ్యాహృతిం సప్రణవాం గాయత్రీం శిరసా సహ యే జ
పంతి సదా తేషాం న భయం విద్యతే క్వచిత్ । యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ య
ఏతా వ్యాహృతీస్సప్త సంస్మరేత్ప్రాణసంయమః । ఉపాసితం భవేత్తేన విశ్వం
భువనసప్తకం । సర్వేషు చైవ లోకేషు క్రియాచారశ్చ జాయతే । షోడశా
క్షరకం బ్రహ్మ గాయత్ర్యాస్తు శిరః స్మృతం । సకృదావర్తయన్విప్రః సంసా
రాదపి ముచ్యత ఇతి॥ ఇతి ప్రాణాయామవిధిః ॥ భరద్వాజః ॥ ఆయాత్విత్యను
వాకేన హృదయే వాహనం మతే । ధ్యానయోగేన సంపశ్యేద్వర్ణరూపసమ
న్వితాం ॥ ప్రాణానాయమ్య చావాహ్య స్మృత్వార్షాదిం తతో న్యసేత్ ।
ముద్రాః ప్రదర్శ్య ధ్యాత్వాథ జపేన్మంత్రమయం క్రమః । శౌనకః ॥ ఆవాహ
నం తైత్తిరీయే ఉక్తం చాపి వర్జనమిష్యతే । మంత్రాంతరమాహ గోభిలః ॥ ఆ
యాతు వరదా దేవీత్యాహ రేద్బ్రహ్మవాదినః ॥ గాయత్రీం ఛందసాం మాతా బ్ర
హ్మయోనే నమోఽస్తు తే । ఆవాహయేత్తు గాయత్రీం సర్వపాపప్రణాశినీం ।
ఆగచ్ఛ వరదే దేవి జప్యే మే సన్నిధౌ భవ ॥ గాయంతం త్రాయతే యస్మా
ద్గాయత్రీ త్వం మతస్స్మృతా ఇతి॥ బృహస్పతిః॥ ఋషిచ్ఛందో దేవతాశ్చ ధ్యాత్వా
మంత్రార్థమేవ చ॥ గాయత్ర్యాస్తు సమస్తాయా ఋషిచ్ఛందోధిదేవతాః స్మృ
త్వా ప్రత్యక్షరం పశ్చాద్వ్యస్తాదీనథ సంస్మరేదితి ॥ పితామహః ॥ సవితా
దేవతా యస్యా ముఖమగ్నిస్త్రిపాచ్చ యా । విశ్వామిత్రఋషిశ్ఛందో గాయత్రీ
సా విశిష్యతే ॥ వ్యాసః ॥ విశ్వామిత్రఋషిశ్ఛందో ఋగ్గాయత్రీయముచ్యతే ।
దేవతా పరమాత్మా చ సవితా సా ప్రకీర్తితా ॥ ప్రాణాయామే జపే త్వర్ఘ్య
దానే చ వినియుజ్యత ఇతి । ఓం భూరిత్యాదీనామయమర్థః । అకారోకా
రమకారాత్మకస్య ప్రణవస్య బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరాత్మకః పరమాత్మా ప్రతి
పాద్యోఽర్థః । తేన సప్తవ్యాహృతిప్రతిపాద్యార్థస్యైకత్వముచ్యతే॥ ఓం
భూః సప్తాశ్వభావః ॥ ప్రణవార్థః ॥ ఏవం భువస్స్థితికాలే సర్వాస్మిన్స్వ

తీతి । భువః సర్వస్థితికారణ మస్ప్రణవార్థః ॥ ఓం సువః సుపూర్వస్య
వృఙ్వరణఇత్యస్య రూపం శోభనైః సనకాదిభిర్వృతం సుష్ఠుసవరణంవృ
ణోతివ్యాప్నోతీతివాసువఃబ్రహ్మ ॥ ఓంమహః ॥ మహతేః పూజాకర్మణో
రూపంముముక్షుభిః పూజనీయత్వాత్ బ్రహ్మైవమహ ఇత్యుచ్యతే ।
ఓంజనః జనేరంతర్భావితార్థస్యరూపం సర్వస్య జగతో జనకం బ్రహ్మే
త్యర్థః ॥ ఓంతపః ॥ తపతేరంతర్భావితార్థస్య రూపం సూర్యా
త్మనాస్థిత్వా జగత్తాపయతి ప్రకాశయతీతివా తపః తదపి ప్రణవార్థఏవ
ఓంసత్యం । క్వచిదపిదేశేకాలే వస్తుని కేనాపి ప్రమాణేనాబాధితంసత్యం
కార్యంకారణంప్రణవః । ప్రత్యక్షంచపరోక్షంచ యద్వాసత్యమితీరితమ్
తదపిప్రణవార్థఏవ । యద్వాభూరిత్యాదిలోకానాముపలక్షణం । భూ
ప్రభృతయశ్చ సప్తోపరిలోకాః పాతాళాద్యాశ్చ యేలోకాః సప్తచతు
ర్దశలోకాఅపిబ్రహ్మకార్యత్వాత్ ఉపాదానభూత బ్రహ్మాత్మకాఇత్యర్థః ।
అథగాయత్ర్యర్థః ॥ సవితుఃసర్వజగతఃప్రసవితుః జగత్కారణస్యదేవ
స్య ద్యోతనస్వభావస్య స్వయంప్రకాశ చిదేకరసస్యవరేణ్యం వరణీయంస
ర్వైఃప్రార్థనీయం సుఖైకతానరూపంసర్వైః సుఖస్యైవప్రార్థనీయ
త్వాత్ భర్గః భర్జనాదాహః దాహఃప్రకృతిప్రాకృతిలక్షణస్యసంసారస్య
దాహకః యఃధియః ధీవృత్తీః ప్రచోదయాత్ సదా ప్రేరయతి తస్య బు
ద్ధ్యాది ప్రేరకస్య సవితుః దేవస్యవరేణ్యం పరమానందైకరసంభర్గః సకా
రణసంసారదాహక నిర్గుణంధీమహి ధ్యాయామ ఇతి ॥ స్మృతిభా
స్కరే ॥ తదిత్యేతత్పరంబ్రహ్మ ధ్యేయంతత్సూర్యమండలే । సవితుఃసక
లోత్పత్తిస్థితిసంహారకారిణః ॥ వరేణ్యమాశ్రయణీయం యదాధారమిదం
జగత్ । భర్గస్యసాక్షాత్కారేణావిద్యాతత్కార్యదాహకం । దేవస్యజ్ఞాన
రూపస్య స్వానందాతిక్రీడతోపివా ॥ ధీమహ్యహంసఏవేతిసదైవాభేదసిద్ధ
యె ॥ ధియోంతఃకరణవృత్తీః ప్రత్యక్ప్రవణకారిణీః । యఇత్యరూపమవ్య
క్తం సమ్యక్జ్ఞానాదిలక్షణమ్ । నోస్మాకంబహుధాధ్యస్త భేదేనానేక దేహి

నాం ॥ప్రచోదయాత్ప్రేరయతి సత్యజ్ఞానాది లక్షణ ఇతి ॥ విశ్వామిత్రః ॥
దేవస్య సవితుస్తస్య ధియో యో నః ప్రచోదయాత్ । భర్గో వరేణ్యం తద్బ్రహ్మ
ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే ॥ అగస్త్యః ॥ యో దేవః సవితాస్మాకం ధియో ధ
ర్మాదిగోచరాః । ప్రేరయేత్తస్య యద్భర్గ స్తద్వరేణ్యముపాస్మహే ॥
మంత్రదీపికాయాం ॥ దేవస్య సవితుస్తేజో వరేణ్యం భర్గసమ్మితం । ధ్యా
యేమహీతి శబ్దోక్త్యా ధీమహీత్యర్థ ఉచ్యతే । యచ్ఛబ్దస్య యదిత్యేతల్లింగ
వ్యత్యయతో భవేత్ ఇతి ॥ వరదరాజీయే ॥ నిత్యమంత్రవ్యాఖ్యానే తచ్ఛ
బ్దస్య నిర్వచ్ఛబ్దో ధ్యాహారః । సవితుర్జగతాం ప్రసవితుః సవితా వై ప్రస
వానామీశే । ఉత త్వేషే ప్రసవస్యత్వమేక ఇత్యాదిశ్రుతిర్వరేణ్యం వృజ్ఞ్యాసం
భక్త్యాభ్యర్థ్యః । సర్వేషాం భజనీయం భర్గః ప్రకాశప్రదానేన జగతో
బాహ్యాభ్యంతరతమోభంజనాద్వా కాలాత్మకతయా సకల కర్మఫలపా
కహేతుత్వేన భజనాద్వా వృష్టిప్రదానేన భూతానాం భరణాద్వా భ
ర్గః దేవస్య ద్యోతమానస్య ధీమహి ధ్యాయేమ చింతాయాం ॥ దేవస్య సవితుర్వ
రేణ్యం యద్భర్గస్తద్ధ్యాయామి । తచ్ఛబ్దో బ్రహ్మవాచకత్వేన చ ప్రసిద్ధః ॥
ఓం తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృత ఇతి భగవద్గీతాస్మరణాత్ ॥ ఆ
దిత్యమండలాంతర్వర్తినం పురుషమనుచింతయామి య ఏషోఽంతరాదిత్యే
హిరణ్మయః పురుషః ॥ అథ య ఏష ఏతస్మిన్మండలేఽర్చిషి పురుష ఇత్యాది
శ్రుతేః । యః సవితా నోఽస్మాకం ధియః జ్ఞానోపరాగాదివిషయాణి జ్ఞానాని ప్ర
చోదయాత్ । ప్రచోదయతి ప్రవర్తయతి తత్సవితుస్తద్భర్గశ్చింతయామ
ఇతి ॥ మార్కండేయోపి ॥ కుశముష్ట్యే నిషిద్ధస్తు కుశపాణిర్జితేంద్రియః ।
అర్కమధ్యగతం ధ్యాయేత్ పురుషం తు మహాద్యుతిమితి ॥ నిరుక్తభాష్యే
పి ॥ యః ప్రీష్మా నిత్యం మహాదిసన్నివిష్టం మాం ప్రేరయత్తిష్ఠతి నః సుబుద్ధీః । భ
ర్గస్సంజ్ఞాభ్యాం భజనీయమేతత్ ధ్యాయామి నిత్యం రవిమండలస్థం । దేవస్య
సవితుర్మధ్యే యో భర్గో నో ధియస్స్వయం ప్రచోదయాత్తద్వరేణ్యం ధీ
మహీత్యన్వయక్రమః । ద్యుస్థానాద్ద్యోతనాద్వాపి భానుర్దేవ ఉదా

హృతః । జగత్ప్రసవహేతుత్వాత్సఏవసవితాభవేత్ ॥ తస్యంబ ధీమహి్యో, భగర్గః పాపానాంభంజకత్వేసః । అస్మాకంకార్యవిషయే బుద్ధీఃప్రేరయతిసఃసః ॥ తద్వరిష్ఠంప్రార్థనీయంస్యాత్ వరణీయముపాస్మహే । ధ్యేయస్స దాసవితృమండలమధ్యవర్తీ నారాయణస్సరసిజాసనసన్నివిష్టః॥ కేయూరవాన్మకర కుండల వాన్కిరీటీహారీహిరణ్మయ వపుర్ధృతశంఖచక్రః॥ఇతి । అథగాయత్రీశిరస ఓమిత్యస్యార్థః ॥ ఆప్నోతీత్యర్థః ॥ అఖండసత్తాస్వరూపేణసర్వవ్యాపకః ॥ సఏవజ్యోతిః ॥ స్వప్రకాశకచైతన్యజ్యోతిః । రసః । సఏవానందస్వభావః ॥ తదేవామృతమ్ । అమరణధర్మకం ॥ తదేవబ్రహ్మదేశాద్యనవచ్ఛిన్నమేవ భూరిత స్యార్థస్య వ్యాహృతిత యార్థైక్యముచ్యతే । భూరిత్యాదినాభూసత్తాస్వభావః । సృష్టికాలెసర్వమస్మిన్భవతీతి స్థితికాలె సర్వమస్మిన్భవతీతివసువః సర్వోపాదానం సర్వస్థితికారణంచేతి యావత్ । సువఃసవర్ణసంహర్తృ । అయంశిరసోర్థః ప్రణవార్థఏవ ॥ ప్రణవ సహితసప్తవ్యాహృతిభిః ప్రణవసహితగాయత్ర్యా ప్రణవసహితశిరసాచప్రతిపాదిత మఖండైకరసంబ్రహ్మప్రత్యగాత్మ తయానుజానామిఓమితి । ఆయాత్విత్యనువాకస్యార్థః । ఆయాతుఆగచ్ఛతు ॥ వరమీప్సితంభక్తేభ్యోదదాతీతివరదా । దేవీద్యోతనస్వభావానక్షరతి సర్వమశ్నుతఇతివా అక్షరంబ్రహ్మ అపరిచ్ఛిన్నంసమ్మితంసమ్యఙ్మితమవగతంభావె నిష్ఠాజ్ఞానస్వభావమ్ యదేవంభూతంతదాయాత్విత్యర్థః గాయత్రీంప్రథమార్థే ద్వితీయా గాయత్రీఛందసాం మాతాఛందసాం వేదానాముష్ణిగాదీనాంచ మాతాగాయత్రీత్వం ఇదమఖండైకరసం పూర్వోక్తం బ్రహ్మనః అస్మాకం జుషస్వమంతలోపి తన్యార్థః సేవయగాయత్ర్యాత్మకం పరంబ్రహ్మ సూర్యయమానెభ్య ఓజసీత్యాదినా। ఓజోస్తేజఃతదసి,సహః, పరాభవశక్తిఃతదసిమహాప్రళయాదౌసర్వాభిభవసామర్థ్యస్య సత్వాత్ బలంప్రాణానాం భ్రాజోదీప్తిః దేవతానాంవస్వాదీనాం ధామస్థానమసినామాఖ్యా నిఖిలశబ్దరాశిరపిత్వమేవాసికింబహునా.

విశ్వమసివిశ్వం పరిదృశ్యమానం ప్రపంచజాతం విశ్వమాయుః విశ్వస్యజీవనహేతుత్వాత్ । సర్వమసిసర్వంసగ్గాం తరాదికార్యమసి ॥ సర్వాయుః అసీతి సంబంధః విశ్వాయురిత్యనేన వ్యాఖ్యాతః అభిభూః సర్వం పగజాత మభిభవతీత్యభిభూః ఓంప్రణవార్థశ్చాసి అథవాఓంగాయత్రీ మావాహయామి । గాయత్ర్యాత్మకం పరంబ్రహ్మావాహయామి సోహమితి మమాత్మతయాప్రాపయామీతి ॥ అథప్యాదిన్యాసః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఛందోగాయత్రీ । గాయత్ర్యాస్సవితాచైవ దేవతా ॥ ముఖమగ్నిస్త్రిపాచ్చైవ విశ్వామిత్రఋషిస్తథా । త్రయీశిరఃశిఖారుద్రో విష్ణుహృదయమేవచ ॥ ఉపాసనేవినియోగ స్సాంఖ్యాయనగోత్రికా । త్రైలోక్యంచరణం క్షేత్రం పృథివీకుక్షిరేవచ ॥ ఏవంధ్యాత్వాతుగాయత్రీం జపేద్ద్వాదశలక్షకామితి । అథాక్షరఋషయః ॥ విశ్వామిత్రః ॥విశ్వామిత్రోభరద్వాజో గౌతమఃకుత్సఏవచ । భృగుశ్శాండిల్యకశ్చైవ లోహితోగర్గఏవచ ॥ శాతాతపశ్సనత్కుమార స్తథాసత్యతపస్స్మృతః । భార్గవఃపరాశరశ్చ పుండరీకః క్రతుస్తథా । దక్షశ్చకాశ్యపశ్చైవ జమదగ్నిశ్చవత్సకః ॥ విమలశ్చాంగిరాశ్చైవ అత్రిఃకంఠూస్తథైవచ । కుంభయోనిశ్చతుర్వింశో ఋషయఃపరికీర్తితాః ।అథఛందాంసి॥ గాయత్ర్యుష్ణి గనుష్టుప్చబృహతీపఙ్క్తిరేవచ॥ త్రిష్టుప్చజగతీచైవ అనుష్టుప్పఙ్క్తిరేవచ । జగతీవిష్టుప్పఙ్క్తిరనుష్టుప్పఙ్క్తిరేవచ ॥అక్షరపఙ్క్తిరనుష్టుప్చజగతీత్రిష్టుభౌతథా । జగత్యానుష్టుభౌచైవ అనుష్టుప్ త్రిష్టుభౌతథా । త్రిష్టుప్చజగతీచైవ దేవీగాయత్రముచ్యతే। గాయత్ర్యాస్తుచతుర్వింశ ఛందాంస్యక్షరశఃక్రమాదితి ॥ అథాక్షరదేవతాః । అగ్నిఃప్రజాపతిశ్చైవ సోమఈశానఏవచ ॥ ఆదిత్యోథగురుశ్చైవ ఇంద్రశ్చైవభగస్తథా । అర్యమాచైవసవితా త్వష్టాపూషాచదేవతాః । ఇంద్రాగ్నిశ్చైవవాయుశ్చ వామదేవస్తథైవచ ॥ మిత్రశ్చవరుణశ్చైవ క్రమశోదేవతాస్స్మృతాః । వైశ్వదేవంతతఃప్రోక్తం వైష్ణవంవాసవంతథా ॥ మారుతశ్చైవకౌబేర మాశ్వినంబ్రాహ్మమేవచ। సావిత్ర్యాస్తుచతుర్వింశ

వతాః సముదాహృతాః॥ చంద్రికాయామ్॥ అక్షరాణాంచ సర్వేషాం ప్రజాపతి
ఋషిస్స్మృతః। ఛందో గాయత్రమేవస్యాద్దేవో బ్రహ్మైవకీర్తిత ఇతి॥ విశ్వా
మిత్రః అథతత్త్వాని వక్ష్యామి అక్షరాణాం విభాగశః। పృథివీచోదకం తేజో
వాయురంబరమేవచ॥ గంధో రసశ్చ రూపంచ స్పర్శశ్శబ్దో ధవాగితి। హ
స్తావుపస్థం పాయుశ్చ పశ్చ్రోత్రే త్వక్చచక్షుషీ। జిహ్వాఘ్రాణం మనస్తత్త్వ మ
హంకారో మహత్తథా॥ గుణత్రయంచ క్రమశో వర్ణతత్త్వవినిశ్చయః।
అథాక్షరశక్తయః॥ ప్రహ్లాదినీ ప్రభానిత్యా విశ్వభద్రా విలాసినీ। ఈశ్వ
రీవిజయాశాంతా కాంతిర్దుర్గా సరస్వతీ॥ విశ్వరూపా విశదా చేశా వ్యాపి
నీవిమలా తథా। తమోపహారిణీ సూక్ష్మా విశ్వయోనిర్జయావహా॥ పద్మా
లయా పరా శోభా గదారూపేతి శక్తయః॥ అథకరన్యాసః॥ విశ్వామి
త్రః॥ ఆదావస్త్రేణసంశోధ్య కరన్యాసంతతశ్చరేత్। దక్షిణాంతర్జ
నీమాదిం కృత్వా పర్వసు విన్యసేత్॥ క్రమాద్వామకనిష్ఠాంతం అక్షరాణి
కరద్వయే। తత్కారం విన్యసేత్పాదాంగుష్ఠద్వయే ద్విజః॥ సకా
రం గుల్ఫదేశేతు వికారం జంఘయోర్న్యసేత్। జాన్వోస్తు విద్ధితుఃకారం వ
కారంచోరుదేశతః॥ రేకాంవిన్యసేద్గుహ్యేణి కారం వృషణేన్యసేత్।
కటిదేశేతు యంకారం భకారం నాభిమండలే॥ గోకారం జఠరే యోగీ
దేకారం స్తనయోర్న్యసేత్। వకారం హృదివిన్యస్య స్యకారం కంఠఏవతు॥
ధీకారమాస్యే విన్యస్య మకారం తాలుమధ్యతః। హికారం నాసికాగ్రేతు
ధీకారం నయనద్వయోః॥ భ్రువోర్మధ్యేతుయోకారం లలాటేతు ద్వితీయ
కం। పూర్వాననేతునః కారం ప్రకారం దక్షిణాననే। చోకారం విన్యసే
త్ఫాలే దకారంతు కపోలయోః॥ విన్యస్యేన్మూర్ధ్ని యాత్కారం సర్వ
వ్యాపినమీశ్వరం॥ ఓంకారమాదావుచ్చార్య నమోంతంచాక్షరం న్య
సేత్ ఇతి॥ అథవర్ణధ్యానమ్॥ బ్రహ్మ॥ కృత్వాచైవాక్షరన్యాస
మశేషాఘవినాశనమ్। పశ్చాత్సమాచరేద్ధ్యానం వర్ణరూపసమన్వి
తమ్॥ తత్కారం చంపకాపీతం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మకమ్। శాంతం

పద్మాసనారూఢం ధ్యాత్వా దహతి పాతకమ్ ॥ సకారంచింతయేద్ధ్యా మమతసీపుష్పసన్నిభమ్ । పద్మమధ్యస్థితంసౌమ్య ముపపాతకనాశనమ్ । వికారంపింగళంనిత్యం కమలాసనసంస్థితమ్ । ధ్యాయేద్ధ్యాంతంద్విజశ్రేష్ఠో మహాపాతకనాశనమ్ ॥ తుఃకారం చింతయేత్ప్రాజ్ఞః ఇంద్రనీలసమప్రభమ్ । నిర్దహేత్సర్వదుఃఖంతు గ్రహరోగ సముద్భవమ్ ॥ వకారంవహ్ని దీప్తాభం చింతయేత్తు విచక్షణః । భ్రూణహత్యాకృతం పాపంతత్ క్షణా దేవనశ్యతి ॥ రేకారంవిమలంధ్యాయేచ్ఛుద్ధస్ఫటికసన్నిభమ్ । అభక్ష్య భక్షజంపాపంతత్ క్షణా దేవనశ్యతి॥ ణికారంచింతయేద్యోగీవిద్యుత్ స్ఫురితసప్రభమ్। గురుతల్పకృతంపాపంతత్ క్షణా దేవనశ్యతి॥ యం కారం తారకావర్ణమిందుశేఖరభూషణం। యోగినాంవరదంధ్యాయేత్ బ్రహ్మహత్యా వినాశనమ్ ॥ భకారంకృష్ణవర్ణంతునీలమేఘసమప్రభమ్ । ధ్యాత్వాపురుషహత్యాది పాపంనాశయతిద్విజః ॥ గోఁకారంరక్తవర్ణంతుకమలాసనసంస్థితమ్ । గోహత్యాయాఃకృతంపాపం నాశయంతంవిచింతయే ॥ దేకారంమరకతశ్యామం కమలాసనసంస్థితమ్ । సతతం చింతయేద్యోగీ స్త్రీహత్యాదహ్యాతేపరమ్ ॥ వకారంశుక్లవర్ణంతు జాతిపుష్పసమప్రభమ్। గురుహత్యాకృతంపాపంధ్యాత్వాదహతితత్ క్షణాత్ ॥స్యకారం చింతయేత్పీతం సువర్ణద్యుతిసన్నిభమ్। మనసాయత్కృతంపాపంతత్ క్షణా దేవనశ్యతి ధీకారంచింతయేదిందు కుందపుష్పసమప్రభమ్ । పితృమాతృవధాత్పాపాత్ ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ మకారంపద్మరాగాభం చింతయేద్దీప్త తేజసమ్। పూర్వజన్మార్జితంపాపంతక్షణా దేవనశ్యతి ॥ హికారం శంఖవర్ణంతు పూర్ణచంద్రసమప్రభమ్ । అశేషపాపదహనంధ్యాయేన్నిత్యం విచక్షణః॥ ధీకారంపాండరంధ్యాయేత్ పద్మస్యోపరిసంస్థితమ్ । ప్రాణిహత్యాకృతం పాపం తత్ క్షణా దేవనశ్యతి ॥యోకారంరక్తవర్ణంతు ఇంద్రగోపకసన్నిభమ్ । ప్రతిగ్రహకృతంపాపం ధ్యాత్వాదహతితత్ క్షణాత్ ॥ ద్వితీయాశ్చైవయఃప్రోక్తో యోకారోరుక్మసన్నిభః । నిర్దహేత్సర్వ పాపాని

నాన్యైః పాపైశ్చలిప్యతే ॥ నః కారంతుముఖం పూర్వం ఆదిత్యోదయసన్నిభమ్। సకృద్ధ్యాత్వాద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్వైష్ణవం పదమ్॥ నీలోత్పలదళశ్యామం ప్రకారం దక్షిణాముఖమ్ । సకృద్ధ్యాత్వా ద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్బ్రహ్మణః పదమ్ ॥ సౌమ్యం గోరోచనాపీతం చోకారం చోత్తరాసనమ్ । సకృద్ధ్యాత్వాద్విజశ్రేష్ఠః సగచ్ఛేద్వైష్ణవం పదమ్ ॥ శంఖకుందేందు సంకాశం దకారం పశ్చిమాననమ్ । సకృద్ధ్యాత్వాద్విజ శ్రేష్ఠః సగచ్ఛేదైశ్వరంపదం॥ యాకారస్తుశిరః ప్రోక్తః చతుర్వర్ణసముద్భవః। పత్యక్షఫలదాబ్రహ్మావిష్ణురుద్రా ఇతిస్థితిః ॥ ఏవంధ్యాత్వాతు మేధావిజపంహోమం కరోతియః । నభవేత్సూతకంతస్య మృతకం చనవిద్యతే॥ సాక్షాద్భవత్యసౌ బ్రహ్మస్వయంభూః పరమేశ్వరః । యస్త్వేతాంనవిజానాతి గాయత్రీంతు యథావిధి ॥ కథితం సూతకం తస్య మృతకంచసదైవహి । నైవ దానఫలంతస్య నైవయజ్ఞఫలం భవేత్ । నచతీర్థఫలంప్రోక్తం తస్యైవంసూతకేసతి ॥ పాదాదికుక్షిపర్యంతంశిరః ప్రభృతివక్షసి । కర్తవ్యంకామిభిఃన్యాసో గృహస్థైరితినిర్ణయఇతి । పాదన్యాసమాహాసఏవ ॥ దక్షిణాంగుష్ఠమారభ్య యావద్వామకనిష్ఠికా । దశైతాః పదేన్యస్యాః క్రమేణైవంన్యసేత్సుధీః । శిరోభ్రూమధ్యనయనవక్త్రాంద్దేశవైక్రమాత్ । హృన్నాభిగుహ్యదేశేషు జానుపాదద్వయేన్యసేత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ ప్రతిపాదమృష్యాదికముక్తం । తత్సవితురిత్యస్యవిశ్వామిత్రఋషిః । గాయత్రీఛందః । బ్రహ్మదేవతా ॥ భర్గోదేవస్యేత్యస్య గాయత్రీఛందః । విశ్వామిత్రఋషిః ॥ విష్ణుర్దేవతా ॥ ధియోయోనఇత్యస్యవిశ్వామిత్రఋషిఃవిష్ణుర్దేవతా । ధియోయోనఇత్యస్య విశ్వామిత్రఋషిః గాయత్రీఛందః రుద్రో దేవతేతి॥ పాదన్యాసమాహ విశ్వామిత్రః । ఏతైస్త్రిభి పదైఃకుర్యాత్కరశుద్ధింద్విజోత్తమః ॥ అనామికాద్వయోర్ధీమాన్ న్యసేత్తత్పాదమగ్రతః । కనిష్ఠికాద్వయోఃభర్గః పార్శ్వయోర్ధియః పదం । శిరసిప్రథమం పాదం ద్వితీయంనాభిమధ్యతః ॥ తృతీయం పాదయోర్న్యస్య సనర్వాంగంన్యసేదితి ॥ చంద్రికాయాం ॥

గాయత్ర్యా వ్యాపకం కృత్వా కరన్యాసపూర్వకం షడంగన్యాసం కుర్యాత్ ఇతి ॥ తత్ర న్యాసః ॥ హృది తత్సవితుర్న్యస్య న్యసేన్మూర్ధ్ని వరేణియం । భర్గో దేవస్యేతి ఖండం శిఖాయాం తు తతో న్యసేత్ । ధీమహీతి న్యసేద్వక్త్రే ధియో యో నశ్చ నేత్రయోః । ప్రచోదయాదితి పదం అనయోః యోజయేత్ ॥ అంగన్యాసస్తు యైర్మంత్రైః కరన్యాసస్తు తైః స్మృతః । గాయత్రీసారే తు విశేషోఽభిహితః । తత్సవితుర్బ్రహ్మాత్మనే హృదయాయ నమః ॥ వరేణ్యం విష్ణ్వాత్మనే శిరసే స్వాహా । భర్గో దేవస్య రుద్రాత్మనే శిఖాయై వషట్ । ధీమహి ఈశ్వరాత్మనే కవచాయ హుం । ధియో యో నః సదాశివాత్మనే నేత్రత్రయాయ వౌషట్ ఇతి ॥ పితామహః । ఓం భూః విన్యస్య హృదయే ॥ ఓం భువః శిరసి విన్యసేత్ । ఓం సువః శిఖాయాం విన్యస్య గాయత్ర్యాః ప్రథమం పాదం విన్యసేత్ ॥ కవచే విన్యసేద్ధీమాన్ ద్వితీయే నేత్రయోర్న్యసేత్ । తృతీయేనాస్త్రవిన్యాసం చతుర్థం కటిలే న్యసేత్ । పరో రజసి సావదోమితి గాయత్ర్యాశ్చతుర్థం పాదం సర్వతః మూర్ధ్నాది పాదపర్యంతం న్యసేదిత్యర్థః । న్యాసప్రకారమాహ భరద్వాజః । అంగుష్ఠాదికనిష్ఠాంతం అంగులీషు న్యసేత్తతః । ప్రకోష్ఠాంతబహిః పాణ్యోర్హస్తయోస్తలపృష్ఠయోః ॥ హృన్మస్తకశిఖాబాహునేత్రప్రహరణాని షట్ । అంగాన్యమూని చోక్తాని పల్లవానివ దేహినే । అంగులీభిశ్చతసృభిః ద్వయోర్హృదయశీర్షయోః । ముష్టేరంగుష్ఠశిరసా పశ్చిమే తస్య వర్ష్మణః ॥ బహిః కరాభ్యాం దృక్ష్యాల మధ్యమధ్యాంగులైస్త్రిభిః । అంగుష్ఠతర్జన్యగ్రాభ్యాం సశబ్దాద్దిశు పార్శ్వయోః ॥ షడంగన్యాసమిత్యుక్తమిదమేతత్ప్రకారతః । ఏవం విన్యస్య గాయత్రీమావాహ్య చ యథావిధి । ధ్యాత్వోపచారం సకలం కృత్వాథో జపమాచరేత్ ఇతి ॥ ఎవం భారద్వాజేన షడంగన్యాసముక్త్వానంతరం జపధ్యానం విహితం ॥ నిత్యజపే తు ప్రాణాదిషడంగన్యాసమావశ్యకం ఫలాధిక్యాపేక్షాయాం తు శక్త్యన్యాసాది కార్యమిత్యాహుః ఎషోఽంగన్యాసః ॥ ఎనవిధిమప్యేకే నేచ్ఛంతి తే విధిహింసకా ఇతి చంద్రికా

యాం ॥ అంగుష్ఠే చైవగోవిందం తర్జన్యాస్తు మహీధరం । మధ్యమాయాంహృషీకేశ మనామిక్యాంత్రివిక్రమం । కనిష్ఠికాయాంన్యసేద్విష్ణుం కరమధ్యేతుమాధవం । యత్కృతంచహుతంజప్తం దత్తాదిష్టంవిశేషతః ॥ హస్తన్యాసప్రభావేన సర్వంభవతిచాక్షయం । హృదయేభూరితిముఖేభువఇతిశిరసి స్వరితిసర్వాంగంన్యసేదేతత్ గాయత్రీకవచంతతఃయథావిధిగాయత్రీమభ్యసేదితి ॥ ఏవంకుర్వతఃఫలమాహవ్యాసః । విన్యస్యైవజపేద్యస్తు గాయత్రీంవేదమాతరం । బ్రహ్మలోకమవాప్నోతి వ్యాసస్యవచనంతథా ॥ స్వరూపంయాజ్ఞవల్క్యఃపునస్త్రస్యజ్ఞాత్వోవాపాస్తేయథావిధి। గృహ్ణానోప్యత్రతిస్పష్టంసంపూర్ణాంచవసుంధరాం । యథాకథంచిజ్జప్తాసాదేవీపరమపావనీ । సర్వకామప్రదాప్రోక్తా కింపునర్విధినాన్వితేతి ॥

అథముద్రాః । అత్రబ్రహ్మా ॥ అథాతోదర్శయేన్ముద్రాః సుముఖంసంపుటంతథా । తతోవితతవిస్తీర్ణే ద్విముఖంత్రిముఖంతతః ॥ చతుర్ముఖంపంచముఖం షణ్ముఖాధోముఖేతతః । వ్యాపకాంజలికాఖ్యాంచ శకటంతదనంతరం ॥ యమపాశంచగ్రథితం తత్తత్స్యాత్సన్ముఖోన్ముఖం।విలంబోముష్టికోప్యనః తతఃకూర్మవరాహకౌ । సింహాక్రాంతంమహాక్రాంతం తతోముద్గరపల్లవావితి । ఏతాసాంలక్షణమాహసఏవ ॥ సమ్ముఖంసమ్మతౌహస్తౌ వుత్తానాకుంచితాంగుళీ ॥ కుంచితావగ్రాః ॥ అంగుళయఉక్తలక్షణాయయోఃహస్తయోస్తౌసమ్ముఖంనామముద్రా । సంపుటంపద్మకోశాభౌ కరావన్యోన్యసంహతౌ । పద్మముకుళాభాకరౌ సంపుటంనామముద్రా ॥ వితతంసంహతంహస్తౌ వుత్తానాయామతాంగుళీ । ఆయతాః ప్రసారితాఅంగుళయోఉక్తలక్షణాయయోస్తౌ ఇతితన్నామముద్రా । విస్తీర్ణసంహతౌపాణీ మిథోముక్తాంగుళీద్వయౌ ।ముక్తాంగుళీద్వయాభ్యాం పాణిభ్యాంతామిథఃసంహతౌ ॥ విస్తీర్ణంనామముద్రా । సమ్ముఖాసక్తయోఃపాణ్యోఃకనిష్ఠాద్వయోగో శేషాంగుళీనాంవైరళ్యంచ గుప్తద్వయమాదిభ్యాం నామికాంతంయావద్ద్విముఖంత్రిముఖం చతుర్ముఖంపంచముఖంనా

ముముద్రా భవంతి । తత్రవకారేద్విముఖం రేకారే త్రిముఖం ణకారే చతుర్ముఖం యకారే పంచముఖం శేకారేంగుళీనాం సంయోగాత్పూర్వయోవినాశినః । తిర్యక్సంయుజ్య మానాగ్రౌ సంయుక్తాంగుళిమండలౌ ॥ హస్తౌ షణ్ముఖమిత్యుక్తా ముద్రాముద్రావిశారదైః । పూర్వయోః కనిష్ఠయోః సంయోగస్తద్వినాశే ఇతరాంగుళీనాం సంయోగస్తిర్యక్ సంయుజ్యమానమగ్రంయయోస్తథా । సంయుక్తమండలయోస్తౌ షణ్ముఖనామముద్రాః ॥ ఆకుంచింతాగ్రౌసంయుక్తౌ వ్యక్తౌ హస్తావధోముఖౌ । ఈషద్వక్రాగ్రౌవదనీకృతౌ హస్తావధోముఖముద్రా ॥ ఉత్తానౌ తాదృశావేవ వ్యాపకౌ ఆకుంచితౌ పకరౌ తాదృశౌ సంయుక్తలతుణౌ కరౌ వ్యాపకాంజలికం నామముద్రా అధోముఖౌ బద్ధ ముష్టిముక్తాగ్రాంగుష్ఠకౌ కరౌ శకటంచతత్కథితం ముక్తాగావంగుష్ఠౌయయోరుక్త లతుణయోః కరయోస్తౌ శకటం నామముద్రాయ మపాశమతః పరం । బద్ధముష్టికయోః పాణ్యోరుత్తానా వామతర్జనీ । కుంచితాగ్రాన్యయాముక్తా తర్జన్యాబద్ధవక్రయా ॥ ఉక్తాయమపాశంనామముద్రా । ఉత్తానసంధిసంలీన బద్ధాంగుళితలౌకరౌ । సమ్ముఖౌఘటితౌదీర్ఘాంగుష్ఠౌ గ్రథితముచ్యతే । ఉత్తానానిసంధిసంలీనాని బద్ధాన్యంగుళితలాని యయోస్తథోక్తౌ తావన్యోన్యమా ఘటితౌ దీర్ఘావంగుష్ఠౌ యయోస్తౌ గ్రథితంనామముద్రాసంచితోర్ధ్వాంగుళిర్వామస్తాదృశోదక్షిణేనతు । అధోముఖేనసంయుక్తః సమ్ముఖోన్ముఖఉచ్యతే । సంచితాసబద్ధాఊర్ధ్వాంగుళయోగస్యాయస్తథోక్తః । తాదృశందక్షిణాధోముఖేన సంయుక్తసమ్ముఖోన్ముఖంనామముద్రా । ఉత్తానోన్నతకోటీతు విలంబఃకథితఃకరౌ ॥ ఉత్తానేనఉన్నతకోటీయయోః కరయోస్తౌవిలంబంనామముద్రా । ముష్టినాన్యోన్యసంయుక్తౌ ఉత్తానాముష్టికౌభవేత్ ॥ అన్యోన్యసంయుకౌఉత్తానౌముష్టిముష్టికానామముద్రా । మీనస్తుసమ్ముఖేభూతౌ యుక్తానామికనిష్ఠకౌ ॥ ఊర్ధ్వసంయుక్తవక్రాగ్రౌ శేషాంగుళితలౌకరౌ । ఉక్తసంబంధేఅనామికా

కనిష్ఠికయోః కరయోస్తు తథోక్తా వన్యోన్యస్య సమ్ముఖీభూతౌ ఊర్ధ్వా
గ్రసంయుక్తాని వక్రాణి శేషాంగుళీ దళాసియయోః కరయోస్సుమి
నోనామముద్రా । అధోముఖః కరో వామస్సొంద్ర దక్షిణేనతు ॥ పృష్ఠ
దేశే సమాక్రాంతః కూర్మో నామాభిధీయతే । అధోముఖోబద్ధో వామః
తాదృశేన దక్షిణేన పాణినా పృష్ఠదేశేయుక్తః కూర్మో నామముద్రా ।
ఊర్ధ్వోగ్రద్వ్యామభుజః కత్వా భ్యామాశ్రయైక కరే । వరాహః కథ్యతే ॥ కటి
సమీపాశ్రయైకకరే సత్యుక్త లక్షణో వామభుజో వరాహో నామముద్రా ।
సింహాక్రాంతం శిరస్థౌ కరౌ కర్ణాశ్రితౌ మూర్ధయుతాం గుళికరౌ సింహాక్రాం
తంనామముద్రా । కించిదాకుంచితాగ్రౌ చేన్మహాక్రాంతం తతః పరం । తలావా
కుంచితాగ్రౌ మహాక్రాంతంనామముద్రా ॥ ఊర్ధ్వంకించిద్గతౌ పాణీము
ద్గరోనామతర్జనీ । గ్రస్తా దక్షిణహస్తేన, కించిదూర్ధ్వం గతయోః పా
ణ్యోర్వామతర్జనీ ॥ దక్షిణహస్తేన గ్రసితా ముద్గరో నామముద్రా॥
పల్లవో దక్షిణకరః ॥ అధోముఖస్థితో మూర్ధ్ని ముద్రా నామేతి లక్షణమ్।
ఉక్తలక్షణో నామ మూర్ధ్ని నిహితః పల్లవో నామముద్రా - ఏతానవాః ॥ ప
ద్మముద్రాం సారభేయీం శంఖముద్రాం వరాహికాం । వాసుదేవాత్మ సంవి
చ్ఛస్సప్తవ్యాహృతిముద్రికాః ॥ తథాంగుష్ఠద్వయం మధ్యే దత్వాథ పరితః క
రౌ । మండలీకరణం సమ్యగంగుళీనాం ప్రసర్పణః ॥ పద్మముద్రా భవేదేషా
సారభేయీ తతః పరమ్। వామాంగుష్ఠం తు సంగృహ్య దక్షిణేన తు ముష్టినా॥
కృత్వోత్తానం తథా ముష్టిమంగుష్ఠం తు ప్రసారయేత్ । వామాంగుళ్యస్తథాశి
ష్టాః సంయుక్తాః సంప్రసారితాః ॥ దక్షిణాంగుష్ఠసంస్పృష్టా ముద్రా శం
ఖస్య చోదితా । దక్షహస్తం చోర్ధ్వముఖం వామహస్తమధోముఖమ్ ॥ అం
గుళ్యగ్రం తు సంయుక్తం ముద్రా వారాహ సంజ్ఞికా । అంజల్యా చాత్మము
ద్రా స్యాత్ వాసుదేవాభిధా చ సా ॥ దక్షిణాంగుష్ఠ తర్జన్యౌ సంయుక్తా
గ్రౌ హృది స్థితే। ప్రసారితేతరాంగుళ్యః సా హి ముద్రా స్మృతా బుధైః। ముద్రా
తు మోదయేద్దేవీం ద్రావయేద్దూరతస్తథా । న జాతు దర్శయేన్ముద్రాం

మహాజనసమాగమే ॥ క్షుభ్యంతి దేవతా స్తస్యఫలంచనకృతంభవేత్ । అర్ఘ్యే
నైజపకాలేతు ధ్యానే కామ్యేచకర్మణి ॥ తత్తన్మంత్రాః ప్రయోక్తవ్యాదేవ
సాన్నిధ్యకారికా ఇతి॥ అథధ్యానం ॥ తత్రగోబిలః॥ ప్రాతర్గాయత్రీ రవి
మధ్యేస్థితారక్త వర్ణా కుమారీ అక్షమాలాహంసాసన మారూఢా బ్ర
హ్మదైవత్యాఋగ్వేదము దాహరంతీ- మధ్యాదినే సావిత్రీరవిమధ్యేస్థితా శ్వే
తవర్ణాయావనస్థా త్రినేత్రా త్రిశూల హస్తా వృషభాసన మారూఢా రు
ద్రదైవత్యాయజుర్వేదము దాహరంతీ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అథ దేవతాధ్యా
నం ॥ యాసంధ్యేక్తా సైవమంత్ర దేవతా ఖలు ఉపాస్యతే॥ తాం సర్వా ఏకరూ
పాం ధ్యాయేదనుసంధ్యామన్యోన్యంభిన్నరూపాంవా సైకరూపాంఋగ్యజుః
సామత్రిపదాంతిర్యగూర్ధ్వాధరాంషట్కుక్షింపంచశీర్షాం అగ్నిముఖీం
విష్ణుహృదయాంబ్రహ్మశిరసంరుద్రశిఖాందండకమండలాక్షసూత్రాభయాంక
చతుర్భుజాం శుభ్రవర్ణాంశుభ్రాంబరానులేపనస్రగాభరణాం శరచ్చం
ద్రసహస్ర ప్రభాం సర్వదేవ మయీం దేవీం గాయత్రీ మేకామేవ తిసృషు
సంధ్యాసు ధ్యాయేదథ ఇదిభిన్నరూపాం- ప్రాతఃబాలాం బాలాదిత్య మణ్డ
లమధ్యస్థాంరక్తాంబరానులేపనాం స్రగాభరణాంచతుర్వక్త్రాంకమండలువ
క్షసూత్రాభయాంకచతుర్భుజాం హంసాసనారూఢాంబ్రహ్మదైవత్యామృ
గ్వేదముదాహరంతీం-భూలోకాధిష్ఠాత్రీం గాయత్రీం నామ దేవతాంధ్యా
యేత్॥అథమధ్యందినే తాం యువతీంయువాదిత్యమండలమధ్యస్థాం శ్వేతాం
బరానులేపన స్రగాభరణాం పంచవక్త్రాంప్రతివక్త్రంత్రినేత్రాంపంచ శేఖ
రాం(చంద్ర) శేఖరాం)త్రిశూలఖడ్గఖట్వాంగడమరుగాంకచతుర్భుజాంవృష
భాసనారూఢాంరుద్రదైవత్యాంయజుర్వేద ముదాహరంతీంభువర్లోకాధి
ష్ఠాత్రీంతాం సావిత్రీంనామ దేవతాంధ్యాయేత్-అథసాయం వృద్ధాంవృద్ధాది
త్యమణ్డలమధ్యస్థాంశ్యామవర్ణాంశ్యామాంబరానులేపనస్రగాభరణాం ఏక
వక్త్రాంశంఖచక్రగదాపద్మాంకచతుర్భుజాంగరుడాసనారూఢాంవిష్ణుదైవ
త్యాం సామవేదముదాహరంతీం స్వర్లోకాధిష్ఠాత్రీంతాంసరస్వతీంనామ దేవ

తాంధ్యాయేదితి॥ వ్యాసః॥ నభిన్నాం ప్రతిపద్యేత గాయత్రీం బ్రహ్మణాసహ। సోహమస్మీత్యుపాసీత విధినాయేన కేనచిదితి ॥ ఏతత్సర్వం సన్ధ్యా నిరూపణే దర్శితం॥ తతః గాయత్ర్యాస్తురీయం పాదం జపిత్వా తేన గాయత్రీ మభిముఖీకృత్య జపేత్ - తదుక్తం వ్యాసేన ॥ తురీయంతుపదం తస్య పరే బ్రహ్మణి సంస్థితమ్। ఉపస్థాయ తురీయేణ జపేత్తాంతు సమాహిత ఇతి ॥ గాయత్ర్యాస్త్రయః పాదాశ్చతుష్పాదపి సాస్మృతా । జపేతు త్రిపదైవోక్తాహ్యాదానేతుచతుష్పదేతి ॥ తురీయపాద స్వరూప ముక్తం చంద్రికాయామ్ ॥ తురీయం పాదం పరోరజసి సావదోమితి ॥ అష్టాక్షరం తస్య విమలఋషిః - తురీయం ఛందః - పరమాత్మా దేవతా - మోక్షే వినియోగ ఇతి

—※ అథ గాయత్రీమహిమా. ※—

తత్రమనుః॥ అకారంచాప్యుకారంచ మకారంచ ప్రజాపతిః । వేదత్రయాన్నిరవహత్ భూర్భువస్స్వరోమితి ॥ నిరవహత్ నిష్కర్షణ - తదిత్యృచోస్యాః సావిత్ర్యాః పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిః ॥ త్రిభ్యఏవతు వేదేభ్యః పాదం పాదమదూదుహత్ ॥ ఏతదక్షరమేతాంచ జపన్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । సంధ్యయోర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేన యుజ్యతే॥ అక్షరం ప్రణవమ్ ॥ ఏతాం సావిత్రీం వేదత్రయార్థవిదో వేదత్రయజాపినో యత్ఫలం తల్లభత ఇత్యర్థః - సఏవ ॥ ఏకయాప్యపి సంయుక్తః కాలేన క్రియయాస్వయా । విప్రఋక్ష్త్రయవిద్యోతిగరీయాంస్యాతి సాధుమ ॥ సహస్రకృత్వస్త్వభ్యస్య బహిరేకత్రికం ద్విజః । మహతో ప్యేనసోమాసాత్ త్వచేవాహి ర్విముచ్యతే॥ యోధీతేహన్యహన్యేతాం త్రీణివర్షాణ్యతంద్రితః। సబ్రహ్మపరమభ్యేతి వాయుభూతః ఖమూర్తిమాన్ ॥ అతంద్రితః, శక్త్యాపత్యాc, కదాచిదప్యనన్యపరః. వాయుభూతః, సర్వవ్యాపీ. ఖమూర్తిమాన్, లోపరహితః ॥ శాస్త్రాంతరేషు బ్రహ్మప్రాప్తేరుపాయః సమాధిరిత్యుక్తం. తస్మాదపిప్రణవాదిత్రికజపో విశిష్టతర ఇత్యాహ ॥ ఏకాక్షరం పరం బ్రహ్మ ప్రాణాయామః పరంతపః । సావిత్ర్యాస్తు పరం నాస్తి మౌనాత్సత్యం విశిష్యతే ॥ ప్రాణాయా

మశబ్దేన వ్యాహృతయో లక్ష్యంతే ॥ మానసం సమాధినిష్ఠస్య జపః పరం బ్రహ్మస్వ
రూపం వ్యాహృతయః పరమతపస్స్వాధ్యాయాత్ సావిత్ర్యా విశిష్టం న కించిదస్తి
తస్మాత్తేషాం జపః సర్వస్మాదపి విశిష్యత ఇత్యర్థః ॥ యమోఽపి॥ గాయత్రీం చైవ
వేదాంశ్చ తులయాఽతోలయత్ప్రభుః ఏకతశ్చతురో వేదాన్ సాంగాంశ్చ సప
దక్రమాన్ । ఏకతశ్చైవ గాయత్రీం తుల్యరూపాం తు సా స్మృతా ॥ శంఖోఽపి॥
నాఘమర్షణాత్పరం జప్యేన వ్యాహృతిభ్యః పరం హుతం న సావిత్ర్యాః పరం జప్య
మితి । బ్రహ్మాపి॥ గాయత్ర్యా న పరం జప్యం గాయత్ర్యా న పరం తపః । గాయ
త్ర్యా న పరం ధ్యేయం గాయత్ర్యా న పరం హుతమ్ । వ్యాసః ॥ దశకృత్వః ప్ర
జప్తా సా త్ర్యహాద్యద్యపి కృతం లఘు । తత్పాపం ప్రణుదత్యాశు నాత్ర కార్యా వి
చారణా ॥ శతజప్తా తు సా దేవీ పాపౌఘశమనీ స్మృతా । సహస్రజప్తా సా
దేవీ ఉపపాతకనాశినీ ॥ కోటిజప్తేన గాయత్ర్యా యదిచ్ఛతి తదాప్నుయాత్ ।
యక్షవిద్యాధరత్వం వా గంధర్వత్వమథాపి వా ॥ దేవత్వమథవా రాజ్యం భూ
లోకం వాప్యకంటకమితి ॥ సంవర్తః ॥ ఐహికాముష్మికం పాపం సర్వం నిరవ
శేషతః । పంచరాత్రేణ గాయత్రీ జప్యమానా వ్యపోహతి ॥ గాయత్ర్యాస్తు
పరం నాస్తి శోధనం పాపకర్మణామ్ । గాయత్రీమాత్రసారోఽపి వరో విప్రః
సుయంత్రితః ॥ నాయంత్రితశ్చతుర్వేదీ సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ । బ్రహ్మచా
రీ మితాహారః సర్వభూతానుకంపనః ॥ గాయత్ర్యా లక్షజాపీ యః సర్వపాపైః
ప్రముచ్యతే । అయాజ్యయాజనం కృత్వా భుక్త్వా చాన్నం విగర్హితమ్ గాయత్ర్య
ష్టసహస్రం తు జపం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ విశ్వామిత్రః ॥ ప్రణవేన త్వయుక్త
స్య వ్యాహృతీషు చ సప్తసు । త్రిపదాయాం చ గాయత్ర్యాం న భయం విద్య
తే క్వచిదితి ॥ తదిత్యృచా సమో నాస్తి మంత్రో వేదచతుష్టయే । సర్వవేదాశ్చ
యజ్ఞాశ్చ దానాని చ తపాంసి చ ॥ సమాని కలయా ప్రాహుర్మునయో న తది
త్యృచః । పరిహార్యాపి వేదాంస్త్రీన్ కర్మాణి వివిధాని చ ॥ సావిత్రీమా
త్రమావృత్య ద్విజో భవతి నిర్భయః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ వాయుభక్షో
దివా తిష్ఠన్ రాత్రిం నీత్వాప్సు సూర్యదృక్ । జప్త్వా సహస్రం గాయత్ర్యాః శుచి బ్రహ్మ

హ్నవధార్యతే। సాయంప్రాతస్తుయస్సంధ్యామాసన్నాముపతిష్ఠతే॥ జప
న్నైవపావనీంచేమాంపవిత్రాంవేదమాతరం।సతయాపావితోదేవ్యాబ్రాహ్మణో
ధౌతకల్మషః॥ నసీదేత్ప్రతిగృహ్ణానః పృథివీంచససాగరామ్॥ గాయత్ర్యైల
జజపేనపాతకేభ్యోవిముచ్యతే। స్నాయాచ్ఛతేన గాయత్ర్యాశతమంతర్జ
లేజపేత్॥ అపఃశతేనపీత్వాచ సర్వపాపైఃప్రముచ్యతే। చతుర్ణామపి
వేదానాం గాయత్రీజననీభవేత్॥ తాముపాస్యైవయోనిత్యంసవిప్రఃపఙ్క్తిపా
వనః॥ మార్కండేయః॥ సర్వేషామపిపాపానాం సంకరేసముపస్థితే। శ
తసాహస్రమభ్యస్య గాయత్రీశోధయేత్తతః॥ చతుర్వింశతిమతే॥ గాయ
త్ర్యాస్తుజపన్కోటిం బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతి। లక్షాశీతింజపేద్యస్తుసురా
పానాత్ప్రముచ్యతే॥ పునాతిహేమహర్తారం గాయత్రీలక్షసప్తతిః।
గాయత్ర్యష్టిభిర్లక్షైర్ముచ్యతే గురుతల్పగః॥ సా
విత్ర్యాస్తుసహస్రంతు జపం కృత్వోత్థితేరవౌ। ముచ్యతేసర్వపాపేభ్యో
యదినబ్రహ్మహాభవేత్॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ యత్రయత్రచ సంకీ
ర్ణమాత్మానంమన్యతేద్విజః। తత్రతత్రతిలైర్హోమో గాయత్ర్యా
వచనం తథా॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ ఘృతముక్తైస్తిలైర్వహ్నౌ
హుత్వాతుసుసమాహితః। గాయత్ర్యాప్రయతశ్శుద్ధః సర్వపాపైఃప్రము
చ్యతే॥ వసిష్ఠః॥ యదాయదావసంకీర్ణ మాత్మానంమన్యతేద్విజః।
తదాతదాతిలైర్హోమో గాయత్ర్యాజపఏవవేతి॥ స్మృతిరత్నే॥ గా
యత్రీమూల్యమాదాయపరస్మైయఃప్రయచ్ఛతి। సజీవన్నంత్యజాతిత్వం
ప్రాప్నోతినాత్రసంశయః ఇతి॥ ❀

—❀ అథజపవిధిః. ❀—

తత్రమనుః॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్యముభేసంధ్యేసమాహితః।
శుచౌదేశేజపంజప్యముపాసీతయథావిధి॥ శంఖః కుశబృస్యామాసీనః కు
శోత్తరాయాంవాకుశపవిత్రపాణిరుదఙ్ముఖః సూర్యాభిముఖోవాక్షమాలా
మాదాయదేవతాంధ్యాయన్మంత్రజపంకుర్యాదితి। మంత్రజపశబ్దయోర్న

ర్వచనముక్తం॥స్మృతిరత్నే॥మకారంమనఇత్యాహుః త్రకారం త్రాణమేవ చ।మనస్త్రాణసమాయుక్తో మంత్ర ఇత్యభిధీయతే॥జకారో జన్మవిచ్ఛేదః పకారః పాపనాశనః। జన్మకర్మహరో యస్మాత్తస్మాజ్జపఇతిస్మృత ఇతి। ఆసీనఇతి వచనంసాయంసంధ్యాదినజపవిషయః॥ తథాచమనుః॥ పూర్వాంసంధ్యాం జపంస్తిష్ఠేత్ సావిత్రీమార్కదర్శనాత్। పశ్చిమాంతుసమాసీతసమ్యగాక్షవిభావనాత్॥ ఆఋక్షవిభావనాదితిపదచ్ఛేదః। ఆనక్షత్రదర్శనాదిత్యర్థః॥ సఏవ॥ పూర్వాం సంధ్యాం జపంస్తిష్ఠన్ నైశమేనోవ్యపోహతి। పశ్చిమాంతుసమాసీనో మలంహంతిదివాకృతం॥ స్థానాసనయోరకరణే ప్రత్యవాయమాహ సఏవ। నతిష్ఠతితుయః పూర్వాం ఉపాస్తేనతుపశ్చిమామ్॥ సశూద్రవద్బహిష్కార్యస్సర్వస్మాద్ద్విజకర్మణ ఇతి॥మాధవీయే॥ తథామధ్యమసంధ్యాయామాసీనః ప్రాఙ్ముఖోజపేత్। స్థితోఽపేత్సదాకాలమాదిత్యాభిముఖోద్విజ ఇతి। ఆదిత్యాభిముఖశ్చేత్సదా ప్రాతర్మధ్యాహ్నే వస్థితఏవజపఇత్యర్థః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ జపన్నాసీతసావిత్రీం ప్రత్యగాతారకోదయాత్। సంధ్యాంప్రాక్ప్రాతరేవం హితిష్ఠేదాసూర్యదర్శనాత్॥ శౌనకోపి॥ ఋష్యాదీనిచసంస్మృత్య సాయమాసీతవాగ్యతః। ప్రాతస్తుప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠన్ మధ్యాహ్నేసూర్యవీక్షితః॥ గౌతమః॥ తిష్ఠేత్పూర్వామాసీతోత్తరాం సజ్యోతిష్యాజ్యోతిషోదర్శనాద్వాగ్యత ఇతి। యత్వాపస్తంబేనోక్తం॥ సంధ్యయోశ్చబహిర్గ్రామాదాసనం వాగ్యతశ్చేతి తత్రాసనంస్థితేరప్యుపలక్షణం॥ వాగ్యమనంచలౌకికవాఙ్నివర్తనం। అన్యథా మన్వాది బహుస్మృతివ్యాకోపప్రసంగాన్మన్వాది స్మృతిషు విహితస్య స్థానస్య ప్రకరణాత్। బ్రహ్మచారి విషయత్వకల్పనే బ్రహ్మచర్యమనధికృత్య ద్విజమాత్రమధికృత్య ప్రవృత్తానాం స్థానావసాన విశిష్ట జపవిధాయక బహుతి స్మృతీనామనన్వయ ప్రసంగః। తథాఛాందోగ్యశాఖీయ తే॥ కస్మాద్బ్రాహ్మణః సాయమాసీనః సంధ్యాముపాస్తే కస్మాత్ప్రాతస్తిష్ఠన్ యత్సాయమాసీనః సంధ్యాముపాస్తే

తయావీరస్థానంజయతి యత్ప్రాతస్తిష్ఠేత్ తయాస్వర్గలోకంజయతీతి ॥
అఖండాదర్శే ॥ వాగ్యతః ప్రాఙ్ముఖస్తిష్ఠేత్ గాయత్ర్యా జపమాచరేదితి ।
యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రాతస్తిష్ఠన్ ద్విజస్సంధ్యాజపంకుర్యాదితి । మను
రపి ॥ ఉత్థాయావశ్యకంకృత్వా కృతశౌచః సమాహితః । పూర్వాంసం
ధ్యాంజపంస్తిష్ఠేత్ స్వకాలేచాపరాహ్ణకమితి ॥ అత్రసర్వత్రతిష్ఠన్ జపేదితి ।
వ్యత్యయేనాన్వయః । జపస్యైవప్రధానత్వాత్ తదఙ్గత్వాత్ స్థానాసన
యోరితి చంద్రికాయాంవ్యాకృతం ॥ అతఏవశంఖః ॥ పూర్వాంసం
ధ్యాంజపేత్తిష్ఠన్ ఆసీనః పశ్చిమాంతథేతి ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి ॥ దేవీమావా
హ్య తిష్ఠన్ అర్ధనక్షత్రేష్వామండలదర్శనాన్మంత్రార్థ మనుసంధానః
ప్రణవవ్యాహృతి పూర్వకాం సావిత్రీంజపేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ ఆ
సూర్యదర్శనాత్తిష్ఠన్ ప్రాఙ్ముఖో గాయత్రీంజపేదితి ॥ ఆనక్షత్రదర్శనాత్
సాయమాసీనఃప్రత్యఙ్ముఖః ॥ చంద్రికాయామపి ॥ పూర్వాంసంధ్యాంసన
క్షత్రాముపక్రమ్య యథావిధి । గాయత్రీమభ్యసేత్తిష్ఠన్ యావదాదిత్యద
ర్శనమితి ॥ వ్యాసోపి ॥ తిష్ఠన్ప్రాతర్జపేద్దేవీ మాసీనః పశ్చిమాం జపేత్ ఇ
తి । ఏవంచ గాయత్రీజపస్య ప్రధానత్వాత్తదనువర్తిత్వాదఙ్గస్యోద
యానంతరం గౌణకాలే జపంకుర్వన్నపితిష్ఠన్నేవకుర్యాత్ । తిష్ఠేదాసూ
ర్య దర్శనాదిత్యాదివచనంతు గాయత్రీజపస్య ముఖ్యకాల విధిపరం । న
తూదయానంతరమాసనవిధిపరంఅగ్నికార్యాంతతఃకుర్యాదితిఉదయానంత
రం హోమవిధానాత్ ॥ ఉదయానంతరమాసీనఇతివచనాభావాచ్చ ।
నచతిష్ఠేదాసూర్య దర్శనాదితి వచనాదుదయానంతర మర్థసిద్ధమాసన
మితి వాచ్యం ఆసీనః పశ్చిమాం సంధ్యామితి పశ్చిమ యామే వాసన వి
ధానాదన్యత్ర స్థితేరర్థసిద్ధేశ్చ ప్రాతః సూర్యదర్శన పర్యంతం స్థా
నస్య సాయం నక్షత్రోదయపర్యంత మాసనస్య విధానాత్తదంతరాళ కాలే
స్థానం వైకల్పికమితివాచ్యం కాలవిశేషానభిధాయి వచననిచయేన
వ్యవస్థావిధేః ॥ తథాచభరద్వాజసంవర్తవ్యాసాః । సహస్రపరమాం దే

వీం శతమధ్యాం దశావరాం ॥ గాయత్రీం వై జపేత్ప్రాతః ప్రాఙ్ముఖ ప్రయత
స్థితః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి॥ ప్రాతస్తిష్ఠన్ జపేదితి । మనురపి ॥ పూ
ర్వాం సంధ్యాం జపంస్తిష్ఠన్ నైశమేనో వ్యపోహతి। ఉభేషు చ సముదుద
యాత్పూర్వాపరాభావవివేకవిరహాత్ । ప్రాతఃకాలస్థితిపరత్వాదస్యావి
శేషోపస్థాపకసామాన్యసంకోచయుక్తత్వాత్ ॥ సూర్యోదయానంతరం
ఆసనస్య కల్పనేచ సాయంనక్షత్రోదయానంతరం గౌణకాలే జపస్థితౌర
వికల్పనాప్రసంగాత్సర్వత్ర తిష్ఠన్ జపేత్ । సాయమాసీన ఇత్యాహుః॥
యమః ॥ సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరాం । గాయత్రీంతు
జపేన్నిత్యం సర్వపాపప్రణాశినీం ॥ బోధాయనస్తు విశేషమాహ । దర్భే
ష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణో సోదకేన పాణినా ప్రత్యఙ్ముఖః సావి
త్రీం సహస్రకృత్వా వర్తయేత్॥ ప్రాణాయామాన్ దశకృత్వో వా ఉభయతః ప్ర
ణవాన్ సప్తవ్యాహృతిపూర్వకాన్ మనసా వా దశకృత్వ స్త్రిభిశ్చ ప్రాణా
యామైస్తాంతప ఏవం ప్రాతః ప్రాఙ్ముఖ స్తిష్ఠన్నితి । యోగయాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥
సహస్రకృత్వస్సావిత్రీం జపేదవ్యగ్రమానసః। శతకృత్వోఽపి వా సమ్యక్ ప్రా
ణాయామమపోహయాది ॥ సప్తవ్యాహృతిపూర్వాంచ వేదాద్యంతప్రణవాన్వి
తామ్ । మనసా వా జపేచ్చైవం జపంకృత్వా పరస్మృతేః । వ్యాసః॥ సహ
స్రపరమాం నిత్యాం శతమధ్యాం దశావరాం । సావిత్రీం వై జపేద్విద్వాన్ ప్రా
ఙ్ముఖః ప్రయతశ్శుచిః । అత్ర చంద్రికాయాం వ్యవస్థా కృతా ॥ దశావరామి
త్యాపద్విషయం । బ్రహ్మచారిణోఽపి సంధ్యయోరగ్నికర్మ చేతి ॥ ప్రాగుద
యాదగ్నికార్యస్మరణాత్ । ఆహితాగ్నిగ్రహణమేకాగ్నేరప్యుపలక్షణం ॥
తథా సంవర్తః ॥ గృహస్థబ్రహ్మచారీచ శతమష్టోత్తరం జపేత్ । వానప్ర
స్థో యతిశ్చైవ జపేదష్టసహస్రకం ॥ స్మృత్యర్థసారేఽపి॥ బ్రహ్మచారీ
గృహస్థశ్చ శతమష్టోత్తరం జపేత్ । వానప్రస్థో యతిశ్చైవ సహస్రాద
ధికం జపేత్ ॥ దశావరత్వం జపేద్దేవీం అష్టావింశతిమష్టవేతి । నను సావి
త్రీమర్కదర్శనాదితి ఉదయపర్యంతం జపవిధానాత్ । నచాంతర్వ్యా

హరేత్తువిరమేద్వాక్కథంచన । నాంతరావిరమేత్క్వచిదితివ్యాసశౌనకౌ
భ్యాంజపమధ్యేవిరమణస్యచప్రతిషిద్ధత్వాత్ । ఉదితహోమినఆహుతాగ్నౌ
ర్విరమణలోపప్రసంగః । మైవం॥ శ్రుతివిరోధేనతిమధ్యేవిరమణేఽవిరోధాత్
అతఏవాపస్తంబః ॥ విప్రతిషేధేశ్రుతిలక్షణం బలీయ ఇతి ॥ శంఖః ॥ స్వరవ
ర్ణపదైర్వాక్యం శుద్ధమావర్తయన్జపేత్ । నకంపయేచ్ఛిరోగ్రీవాం
దంతాన్నైవప్రఘట్టయేత్ । తచ్చవాక్యంమనునోక్తం ॥ ఏతదక్షరమేతాంచ
జపన్వ్యాహృతిపూర్వకాం ॥ సంధ్యయోర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేనయుజ్య
తే । ఏతదక్షరంప్రణవం ఏతాం గాయత్రీం ॥ వ్యాసోఽపి ॥ ప్రణవవ్యాహృ
తియుతాంగాయత్రీంతుతతోజపేత్ । సమాహితమనాస్తూష్ణీంమనసావా
పిచింతయేత్ ॥ పితామహః ॥ ప్రణవోవ్యాహృతిస్తిస్రో గాయత్రీంచజపే
త్క్రమాత్ । ప్రణవవ్యాహృతియుతా స్వాహాంతా హోమకర్మణి ॥ శుద్ధా
వాత్ర ప్రయోక్తవ్యా వ్యాహృతి ప్రణవైర్వినా । స్మృత్యంతరే ॥ శుద్ధ
యైవతుహోతవ్యంగాయత్ర్యాహోమకర్మణి । త్రికేణైవజపఃకార్యోజ
పయజ్ఞప్రసిద్ధయే ॥ ప్రణవంవ్యాహృతయోగాయత్రీచేతిత్రికమ్ ॥ బోధా
నః ॥ ప్రణవోవ్యాహృతయస్తిస్రః సావిత్రీచేత్యేతే పంచబ్రహ్మయజ్ఞాఅ
హరహః బ్రాహ్మణం కిల్బిషాత్ పావయంత ఇతి ॥ యత్తుయోగయాజ్ఞ
వల్క్యఆహ ॥ ఓంకారంపూర్వముచ్చార్య భూర్భువస్స్వస్తథైవచ । గా
యత్రీం ప్రణవం చాంతే జపఏవముదాహృతః ఏషా సంపుటగాయత్రీ స
ర్వపాపప్రణాశినీ ఇతి ॥ బోధాయనోఽపి ॥ ఉభయతఃప్రణవాంసవ్యాహృ
తికాంజపేదితి॥ యదపివృద్ధమనుః॥షడోంకారాంజపేద్విప్రోగాయత్రీంమ
నసాశుచిః । అనేకజన్మజైఃపాపైః ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ తిస్రోవ్యా
హృతయఃపూర్వం పృథగోంకారసంయుతాః । పునస్సంహృత్య చోంకా
రం మంత్రస్యాద్యంతయోస్తథేతి ॥ తత్సర్వంగృహస్థబ్రహ్మచారి వ్యతిరిక్త
విషయమ్ । తథాచస్మృతిరత్నావళ్యామ్ ॥ సంపుటైకాషడోంకారా
గాయత్రీత్రివిధామతా । తత్రైకప్రణవాగ్రాహ్యాగృహస్థైర్జపకర్మణి ॥

గృహస్థవత్తుజప్తవ్యా సదైవబ్రహ్మచారిభిః ॥ సంపుటాచ షడోంకారా భవేత్తామూర్ధ్వగే తసామ్ ఇతి ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేపి ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీవ ప్రణవాద్యామిమాంజపేత్ । అంతేయః ప్రణవంకుర్యాన్నాసౌవృద్ధిమవాప్నుయాదితి । సోంకారాచతురావృత్త్యావిజ్ఞేయాసాశతాక్షరా ॥ శతాక్షరాంసమావృత్య సర్వవేదఫలంలభేత్ । ఏతయాజ్ఞాతయానిత్యం వాఙ్మయంవిదితంభవేత్ ॥ ఉపాసితంభవేత్తేన విశ్వంభువనసప్తకమితి । అస్యార్థః చంద్రికాయామభిహితః ॥ సోంకారమిత్యనేనవ్యాహృతీనాంసంఖ్యానప్రవేశఉచ్యతే । ఏవంచ ఓంకారేణ సహపంచవింశత్యక్షరాసంపద్యతే ॥ మంత్రేతు వ్యాహృతిత్రయస్యాను ప్రవేశోస్త్యేవేతి । అతఏవవిశ్వామిత్రః ॥ ప్రణవోప్యత్రమంత్రాదౌ వ్యాహృతిత్రితయంతతః ॥ జపేత్త్రిశస్తాంసావిత్రీం ప్రణవేనసమన్వితా । అతిప్రశస్తాంతేనాపి వ్యాహృతిత్రితయేనచేతి ॥ సంవర్తోపి ॥ ప్రణవోద్యాంతుసంధ్యాయాం జపేద్వ్యాహృతిభిస్సహేతి ॥ వ్యాసః ॥ త్రిసంధ్యాసుజపేద్దేవీం విచ్ఛిద్యైవపదత్రయమ్ । అవిచ్ఛిన్నాంజపేద్యస్తు రౌరవంనరకంవ్రజేత్ ॥ విష్ణుః ॥ అచ్ఛిన్నపాదాగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాం ప్రయచ్ఛతి । ఛిన్నపాదాతుగాయత్రీ బ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతి ॥ తస్మాత్పాదత్రయంఛిత్వా జపయజ్ఞంసమాచరేత్ ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ అచ్ఛిన్నపాదంగాయత్ర్యా జపంకుర్వంతియేద్విజాః । అధోముఖాస్తేతిష్ఠంతి కల్పకోటిశతాన్యపీతి । జపస్యభేదోభిహితః మాధవీయె ॥ వాచికాఖ్య ఉపాంశుశ్చ మానసశ్చత్రయస్స్మృతః ॥ త్రయాణాంజపయజ్ఞానాం శ్రేయాంస్యాదుత్తరోత్తరః । ఏతేషాం లక్షణంతత్రైవోక్తం ॥ యదుచ్చనీచస్వరితైః స్పష్టైస్స్పష్టపదాక్షరైః । మంత్రముచ్చారయేద్వాచా జపయజ్ఞస్సవాచికః ॥ శనైరుదీరయేన్మంత్రమీషదోష్ఠౌప్రచాలయేత్ । కించిచ్ఛబ్దంస్వయంవిద్యా దుపాంశుస్సజపస్స్మృతః ॥ విశ్వామిత్రః ॥ విజ్ఞాయచాక్షరశ్రేణ్యా వర్ణాద్వర్ణంపదాత్పదమ్ । మంత్రార్థచింతనంభూయః కథ్యతేమానసోజపః ॥ ఉత్తమంమా

నసంజప్యం ఉపాంశుర్మధ్యమః స్మృతః । అధమంవాచికంప్రాహుః సర్వ
మంత్రేషువైద్విజాః ॥ వాచికస్త్వేకమేకంస్యా దుపాంశుఃశతముచ్యతే ।
సహస్రంమానసంప్రోక్తం మన్వత్రిభృగునారదైః ॥ హారీతః ॥ మంత్రముచ్చా
రయేద్వాచా జపయజ్ఞఃసవాచికః ॥ సచోపాంశుజపఃశబ్దశ్చలజ్జిహ్వోదశ
చ్ఛదః । మానసస్త్వచలజ్జిహ్వో దశనచ్ఛదఈరితః ॥ ఉచ్చైస్త్వేకగుణఃప్రో
క్తోధ్వానోదశగుణస్స్మృతః । ఉపాంశుస్స్యాచ్ఛతగుణః సహస్రంమానస
స్స్మృతః ॥ ముక్తిదోమానసోజ్ఞేయో ఉపాంశుఃసర్వసిద్ధిదః ॥ త్రివిధోజప
యజ్ఞస్స్యా ద్వాచికఃక్షుద్రకర్మణి ॥ వైయాఘ్రపాదః ॥ త్రివిధోజపయజ్ఞ
స్స్యా న్మానసోపాంశుభాషికః । పరశ్రవణయోగ్యోయః సభాషికఉదీరి
తః ॥ ఉపాంశురోష్ఠ సంస్పర్శ మాత్రంస్యాన్నాతిగోచరః । యోథవేదచల
జ్జిహ్వోదశనావరణోజపః । సమానసస్సమాఖ్యాతో జపఃశ్రుతివిభూషణైః ॥
ఉచ్చైర్జపాద్విశిష్టస్స్యాదుపాంశుఃదశభిర్గుణైః । (జిహ్వాగుణాత్ శతగు
ణః)సహస్రోమానసస్స్మృతః॥మానసఃసిద్ధికామానాం పుష్టికామైరుపాంశు
కః । వాచికోమారణేచైవ ప్రశస్తోజపఈరితః ॥ యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ ॥
మనసైవజపంకుర్యా త్సావిత్ర్యాస్తు విశేషతః ఇతి ॥ తన్మానసజపప్రశంసా
భిప్రాయం ॥ నపునరుపాంశుత్వనిషేధార్థం ॥ తథాత్వేఉపాంశుజప
యుక్తస్య శంసాచ్ఛతగుణోభవేదిత్యాదివచనవిరోధస్స్యాత్ । శంసఉచ్చై
ర్జపః ॥ జపనియమమాహశౌనకః ॥ కృతోత్తానకరఃప్రాతః సాయంచా
ధోముఖాతథా । మధ్యేస్థకరాభ్యాంతు జపఏవముదాహృతః ॥ వ్యాసో
పి ॥ ప్రాతరుత్తానపాణిభ్యాం స్థాభ్యాందినమధ్యమే । అధోముఖా
భ్యాంపాణిభ్యాంసాయంసంలక్షితోజపేత్ । ప్రాతర్నాసాసమాకుర్యాత్
మధ్యాహ్నేతూరసాసమా । సాయంకాలేనాభిసమా కరౌకుర్యాదతంద్రి
తః ॥ అపవిత్రకరోశుద్ధంప్రలపన్నజపేత్క్వచిత్ ॥ అప్రావృతకరోవాపి
శిరస్ప్రావృతోపివేతి ॥ శౌనకః ॥ మనస్సంహరణంశౌచం మౌనంమం
త్రార్థచింతనం । అవ్యగ్రత్వమనిర్వేదో జపసంపత్తిహేతవః । వ్యాసః ।

నప్రక్రామన్నచహసన్నపార్శ్వమవలోకయన్ । నాపాశ్రితో నజల్పన్
స్యాన్నప్రావృతశిరాస్తథా ॥ నపదాపదమాక్రమ్యనచైవహితథాకరా ॥
నచాసమాహితమనా. నచసంశ్రిపయన్ జపేత్ ॥ అపాశ్రితః మస్తకాధిశ
తః । జపకాలేనభాషేతవ్రతహోమాదికేతథా । ఏతేష్వేవావసక్తస్తుయ
ద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః । అభివాద్యతతోవిప్రం యోగక్షేమంచకీర్తయేత్॥
బోధాయనః ॥ విరమేచ్ఛిష్టేప్రాప్తే కామం తేనచసంవదేత్ । శూ
ద్రందృష్ట్వాతుసంప్రాప్తే నాధీయీతకథంచన ॥ శూద్రందృష్ట్వావిరమేదే
వనసంవదేదిత్యర్థః । లోకవార్తాదికంశ్రుత్వాస్పృష్ట్వాదృష్ట్వాప్రభాషి
ణీం । సంఖ్యాంవినాచయజ్జప్తం తత్సర్వంనిష్ఫలంభవేత్ ఇతి ॥ ప్రభాషి
ణీంబహుభాషిణీం ॥ క్రోధంమాద్యంక్షుతంనిద్రాం నిష్ఠీవనవిజృంభణం ॥
తథా ॥ దర్శనంచశ్వనీచానాం వర్జయేజ్జపకర్మణి । ఆచామేత్స భవేచ్చై
షాం స్మరేద్విష్ణుంసురార్చితం । జ్యోతీంషిచప్రపశ్యేద్వాకుర్యాద్వాప్రా
ణసంయమం । జ్వలనంగాంశ్చవిప్రాంశ్చ యతీన్వాపివిశుద్ధయె । రత్నావ
శ్యాం ॥ చండాలాశుచిపతితాన్ దృష్ట్వాచైవపునర్జపేత్ । తైరేవభాష
ణంకృత్వా స్నాత్వాచైవజపేత్పునః ॥ అసత్యభాషణంజిహ్మ భాషణంవ
ర్జయేత్సదా । సత్త్రైరపినభాషేత జపహోమార్చనాదిషు ॥ నారదః ॥
సశూద్రపతితాంశ్చైవ రాసభంచరజస్వలాం । దృష్ట్వా త్వతోయముపస్పృ
శ్యాభాష్యస్నాత్వాపునర్జపేత్ ॥ మార్జారంకుక్కుటంక్రౌంచం శ్వానం
గృధ్రంఖరంకపిం । దృష్ట్వాచమ్యచరేత్కర్మ స్పృష్ట్వాస్నానంవిధీయత ఇ
తి ॥ బోధాయనః ॥ సంధ్యయోరుభయోర్జప్యే భోజనేదంతధావనే । పి
తృకార్యేచదైవేచ తథామూత్రపురీషయోః । గురూణాంసన్నిధౌ దానే
యాగేచైవవిశేషతః ॥ ఏతేషుమౌనమాతిష్ఠన్ స్వర్గమాప్నోతిమానవః ।
యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ యదివాగ్యమలోపస్స్యాత్ జపాదిషుకదాచన ।
వ్యాహరేద్వైష్ణవంమంత్రం స్మరేద్వావిష్ణుమవ్యయం ॥ తద్విష్ణోరితిమం
త్రోయం స్మర్తవ్యఃసర్వకర్మసు । గాయత్రీవైష్ణవీహ్యేషా ప్రోక్తైవంవిష్ణు

ృపి ॥ ప్రజాపతిః ॥ ప్రమాదాత్కుర్వతో కర్మ ప్రచ్యవత్యధ్వరేషుయత్ ॥
రణాదేవ తద్విష్ణోః సంపూర్ణంస్యాదితిశ్రుతిః । అధ్వరేషుజపాదియ
షు । బోధాయనః ॥ నాభేరధఃసంస్పర్శనం కర్మయుక్తోవర్జయేదితి ॥
ఃమోపి ॥ నాభేరధఃస్వకాయంతు స్పృష్ట్వాప్రక్షాళయేత్కరౌ । ద
ణంవాస్పృశేత్కర్ణం స్మరేద్వావిష్ణుమవ్యయమితి ॥ సుమంతుః ॥
స్యథోక్తినాశస్యమనా నచవ్యత్యస్తవత్కరః । నజపేత్స్థలపన్వాపిక్ర
ంనిష్ఫలముచ్యతే ॥ వ్యాసః ॥ హోమఃప్రతిగ్రహోదానం భోజనాచమ
జపః । నబహిర్జానుకార్యాణి సాంగుష్ఠానిసమాచరేత్ ॥ ఉష్ణీషీకంచు
నగ్నోముక్తకేశోగళావృతః । చింతావ్యాకులచిత్తోవా భ్రాంతఃక్రుద్ధో
బుభుక్షితః ॥ అనాసనఃశయానోవాగచ్ఛన్నుత్థితఏవవా । రథ్యాయామశివ
ానేనజపేత్తిమిరాంతరే ॥ ఉపానద్గూఢపాదోవా యానశయ్యాసనస్తథా ।
పసార్యనజపేత్పాదం ఉత్కటాసనఏవవా । జపేన్నప్రౌఢపాదశ్చనావష్ట
ోలసోశుచిః ॥ నసంఖ్యానోహ్యదర్భశ్చ నశిఖాకచ్ఛబంధన ఇతి । భర
ద్వాజః ॥ నిష్ఠీవజృంభణక్రోధ నిద్రాలస్యక్షుధోదయః । పతితశ్వాంత్యజా
లోకోదస్తైర్వైజపవైరిణః ॥ శాండిల్యః ॥ ప్రదక్షిణేప్రణామేచపూజా
యాంహవనేజపే । నచసంవృతవస్త్రస్స్యాత్ దర్శనే గురుదేవయోః ॥
ఆచార్యంభగవద్భక్తం భగవన్మందిరంజలం । అశ్వత్థమగ్నింమధ్యంచస్పృష్ట్వ
త్యజపోనతు ॥ ఆర్ద్రవాసాస్తుయఃకుర్యాజ్జపంహోమంప్రతిగ్రహమ్ । స
ర్వంతద్రాక్షసంవింద్యాద్బహిర్జానుచయత్కృతమితి ॥ ఆర్ద్రవాసాఇతి
స్థలవిషయః ॥ యదాహవ్యాసః ॥ యదిస్యాత్క్లిన్నవాసావై వారిమధ్య
గతోజపేత్ । అన్యథాతుశుచౌభూమ్యాం దర్భేషుసుసమాహితః ॥ న
క్లిన్నవాసాస్థలగోజపాదీనాచరేద్బుధః । పరిధానాదికేనార్ద్రవాసా ఆచా
మేన్నైకవాససా ॥ నజీర్ణేననవీనేన పరిప్లుష్టేన వాజపేత్ ఇతి ॥ యది
స్యాత్క్లిన్నవాసాఇతి చాపద్విషయం ॥ గాయత్రీజపవ్యతిరిక్త విషయంవా-
మతిమాన్నైకవాసాస్తు గాయత్రీముదకేజపేత్ । గాయత్ర్యగ్ని ముఖీప్రోక్తా

తస్మాదుత్తరీయ్యాంజపేదితి గోభిలస్మరణాత్ ॥ సుమంతుః ॥ ఖండవస్త్రావృతస్యైవవస్త్రార్ధాలంబిన స్తథా । ఉత్తరీయవ్యతీతస్య సమస్తాః నిష్ఫలాః క్రియాః॥ సంఖ్యాచైవోపవీతేనజపహోమాదినిష్ఫలమితి ॥ గచ్ఛత స్తిష్ఠతో వాపి శయానస్యచ సర్వతః । అశుచేర్వా వినాసంఖ్యాం తత్సర్వంనిష్ఫలంభవేత్ ఇతి॥ తిష్ఠతఇతిగాయత్రీవ్యతిరిక్తమంత్రవిషయమ్ । జపాంగభూతామక్షమాలామాహ ॥ శంఖరూప్యమయీమాలా కాంచనీనింబజైః ఫలైః। పద్మాక్షైశ్చరుద్రాక్షైర్విద్రుమైర్మణిమౌక్తికైః॥ రజతేంద్రాక్షైర్మాలాతద్వైవాంగుళిపర్వభిః । పుత్రజీవమయీమాలాశస్తావై జపకర్మణీతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ స్ఫటికేంద్రాక్షరుద్రాక్షైఃపుత్రజీవసముద్భవైః । అక్షమాలాతుకర్తవ్యాహ్యుత్తమాహ్యుత్తరోత్తరేతి॥ చంద్రికాయామ్ ॥ అక్షసూత్రంతుకర్తవ్యం ముక్తామణిమయంశుభమ్। సౌవర్ణంరాజతంతామ్రంస్ఫటికంవాథకారయేదితి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి॥ హస్తేనావర్తయేద్దేవి మక్షసూత్రైరథాపివా । సౌవర్ణైః రాజతైస్తామ్రైః స్ఫటికైర్రత్నజై స్తథా॥ అరిష్టైఃపుత్రజీవోత్థైరింద్రాక్షైశ్శంఖసంభవైః।రుద్రాక్షైరపిపద్మాక్షైః కుశగ్రంథిభిరేవవా ॥ మణిభిస్స్యాదక్షసూత్రంస్యాత్తదష్టశతసంఖ్యయా । చతుఃపంచాశతంవాపి సప్తవింశతిరేవవేతి ॥ ప్రజాపతిరపి ॥ అష్టోత్తరశతంకుర్యాత్ చతుఃపంచాశతంతథా । సప్తవింశతికాకార్యా తతోన్యానాన కారయేత్ ॥ స్మృత్యంతరేపి ॥ అష్టోత్తరశతైర్మాలాపంచాశచ్చతురుత్తమైః । సప్తవింశతిసంఖ్యామేతి ॥ గోభిలః॥అంగుళ్యాజపసంఖ్యానామేకమేకముదాహృతమ్। రేఖయాష్టగుణంపుణ్యంజీవైర్దశగుణాధికమ్ ॥ శతంస్యాచ్ఛంఖమణిభిః ప్రవాళైశ్చ సహస్రకమ్। స్ఫటికైర్దశసాహస్రం మౌక్తికైర్లక్షముచ్యతే ॥ పద్మాక్షైర్దశ లక్షంస్తు సౌవర్ణైఃకోటిరుచ్యతే । కుశగ్రంథ్యాచరుద్రాక్షైరనంతంఫలముచ్యతే ॥ తులసీకాష్ఠఘటితైర్మణిభిర్జపమాలికా । సర్వకర్మణి సర్వేషామీప్సితార్థఫలప్రదా ॥ తత్రాంగుళిజపంకుర్వన్ సాంగుష్ఠాంగుళిభిర్జప

పేత్। అఙ్గుష్ఠేనవినాకర్మకృతంతదఫలంయతః॥ అంగుళాని నయుంజీతకించిదాకుంచితేతలే। అంగుళీనాంవిమోగాత్తు ఛిద్రేషుస్రవతేజపః ఇతి॥ హారీతో౽పి॥ శంఖై శతగుణం జప్యంరౌప్యైశ్చైవ సహస్రకమ్। జప్యంశతగుణంప్రోక్తంనిందారిష్టక మేవవా॥ రుద్రాక్షైర్లక్షగుణితం విద్రుమైర్దశలక్షకమ్।ముక్తికైస్స్ఫటికైశ్చైవకోటికోటిగుణోత్తరమ్॥ పరిసంఖ్యానవిజ్ఞేయారుద్రాక్షాంగుళిపర్వభిః। పద్మాక్షైః పుత్రజీవైశ్చపరిసంఖ్యానవిద్యతే। మణిమౌక్తికమాలాదౌ సుశ్వేతసూత్రేణయోజయేత్॥ ముఖం ముఖేనసంయోజ్య పృష్ఠంపృష్ఠేనయోజయేత్। ప్రోక్తసంఖ్యాన్యమేకాక్షం మేరుత్వేనాగ్రతోన్యసేత్ ఏకైకంమణిమధ్యేతు గ్రంథిబంధ ప్రకల్పయేత్| జపమాలాంవిధాయైవ తతఃసంస్కారమాచరేత్॥ క్షాళయేస్పంచగవ్యైస్తాం సద్యోజాతేనవైజలైః। చందనాగరుగంధాద్యైర్వామదేవేనఘర్షయేత్। ధూపయేత్తాంఘోరేణ లింపేత్తత్పురుషేణతు॥ మంత్రేణశతవారంతు పంచమేనాభిమంత్రయేత్। మేరుంచపంచమేనైవతథామంత్రేణమంత్రయేత్॥ జపమంత్రేణతాంమాలాం అభిమంత్ర్యనుగోపయేత్। మధ్యమాయాం న్యస్తమాలాంజ్యేష్ఠయాపరతః క్రమాత్। అపివాంగుష్ఠమధ్యస్థాం చాలయేన్మధ్యమాగ్రతః। నస్పృశేద్వామహస్తేన కరభ్రష్టాంనకారయేత్॥ తర్జన్యానస్పృశేత్సూత్రం కంపయేన్నవిధూనయేత్। ప్రమాదాత్పతితేహస్తా చ్ఛతమష్టోత్తరంజపేత్॥ జీర్ణసూత్రేపునస్సూత్రం గ్రంథయిత్వాశతంజపేత్। భుక్తిముక్తిప్రదః సో౽యం మాలికాగణనక్రమ ఇతి॥ గౌతమః॥ అంగుష్ఠం మోక్షదంవిద్యాత్తర్జనీశత్రునాశినీ। మధ్యమానామయాపోత్రాంశనామికాపుష్టిదాతథా॥ కనిష్ఠారక్షణీప్రోక్తాజపకర్మణిశోభనా। అంగుష్ఠేనవినాజప్యం కృతంతదఫలంభవేత్॥ ఉల్లంఘితేతథామేరౌపతితేచాక్షసూత్రకే। ప్రాణాయామత్రయంకృత్వా ఘృతప్రాశనమాచరేత్ ఇతి॥ రుద్రాక్షంప్రకృత్యస్కాందపురాణే। లక్షకోటిసహస్రస్యలక్షకోటిశతస్యచ।జపేచలభతేపుణ్యం నాత్రకార్యావిచారణా। ఉ

చ్ఛిష్టో వాఽవికర్మస్థః సంయుక్తస్సర్వపాతకైః ॥ లిప్యతేనసపాపేన రుద్రా
క్షస్యతుధారణాత్ । కంఠేరుద్రాక్షమాలాంయత్ ధృత్వాతుక్రియతే యది॥
సోఽపిరుద్రత్వమాప్నోతి కింపునస్తానుపాదయ ఇతి । యఃకుర్యాత్తులసీకా
ష్ఠైరక్షమాలాంసురూపిణీం । కంఠమాలాంచయత్నేన కృతంతస్యాక్ష
యంభవేదిత్యాదివచనం భాక్తమిత్యాహుః ॥ అతఏవ స్మృతిరత్నావ
ళ్యాం స్మృతిరత్నేచ ధారణనిషేధఉక్తః । తులసీకాష్ఠసంభూతాం
స్కంధేమాలాంబిభర్తియః ॥ సశూద్రవద్బహిష్కార్యః సర్వస్మాద్ద్విజ
కర్మణః । స్కంధేకంఠేశిఖాయాంవా యస్తుధారయతేమణిమ్ ॥ దైవే
కర్మణిపిత్ర్యేచ తంవిప్రందూరతస్త్యజేదితి ॥ విష్ణుః ॥ ఆద్యంతంగణయే
న్మంత్రం జపేచ్చాంగుళిపర్వభిః । జపస్యావర్తిగణనే పృథ్వ్యా సంఖ్యానవి
ద్యతే ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ పర్వభిశ్చజపఃకార్యోనాంగుళీనాంనిపాతనైః ।
తన్నిపాతైస్తుయజ్జప్తంసర్వంవింద్యాత్తదాసురం । రేఖాగణనప్రకారమాహ
శంఖః ॥ అథాంగుళీనాం రేఖాభిర్జపమన్వహమాచరేత్ । ప్రారభ్యా
నామికాయాస్తుమధ్యమేపర్వణిక్రమాత్ ॥ తర్జనీమూలపర్యంతం జపేద్ద
శసుపర్వసు । మధ్యమాంగుళిమూలేతుయత్పర్వద్వితయంభవేత్ । తంవై
మేరుంవిజానీయాజ్జపేత్తంనాభిలంఘయేత్ । అనామికామూలపర్వప్రార
భ్యాపిక్రమేణతు । మధ్యమామూలపర్యంతం జపేద్దశసుపర్వసు ॥ మధ్య
మాయాంగుళేర్మధ్యరేఖారభ్యప్రదక్షిణం । మధ్యమాం మూలపర్యంతం
అంగుష్ఠేనయథాకృతం । స్పృష్ట్వాద్వాదశసంఖ్యాస్స్యాదేకవారేణతన్నర.
వామహస్తేనసంఖ్యాతంశతమష్టోత్తరంస్మృతమితి । అత్రపక్షత్రయమయ
థోపదేశం వికల్ప ఇత్యాహుః ॥ రత్నావళ్యాం ॥ పర్వభిస్తు
జపేద్దేవీ మన్యత్రానియమస్స్మృతః । గాయత్ర్యా వేదమూలత్వా
ద్వేదఃపర్వసుగీయతఇతి ॥ తదేతద్రుద్రాక్షకుశగ్రంథ్యోరప్యుపలక్షణం ॥
బ్రాహ్మైరానంత్యమాప్నోతి రౌద్రైశ్చ మణిభిర్బుధః । బ్రాహ్మైఃకుశమ
యోరౌద్రోరుద్రాక్షఃపాపనాశనః ॥ సావిత్ర్యాస్తుజపస్త్వాభ్యాం ఏషోఽప్య

నంతత్ప్రచ్ఛతి । గాయత్ర్యా వేదబీజత్వాత్సర్వాఘైశ్చ జపస్స్మృత ఇతి ॥ గౌత
మః అనేనవిధినా సత్యం జపం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ప్రపన్నో విమలాన్భోగాన్
భుక్తిం ముక్తిం చ విందతీతి ॥ పితామహః ॥ ఏవం జప్త్వా యథాశక్తి హ్యుది
తేషు దివాకరే । ఉత్తమేత్యనువాకేన ఉద్వాస్యతు యథాగతమ్ ॥ ఉత్తమే
త్యనువాకస్య వామదేవ ఋషిస్స్మృతః । అనుష్టుప్చ తథా ఛందో గాయత్రీ దే
వతా స్మృతా ॥ వ్యాసః ॥ యథోపతిష్ఠే దాదిత్యముదయంతం సమాహితః।
మంత్రైస్తు వివిధైస్సౌరైః ఋగ్యజుస్సామసంభవైః ఇతి ॥ ఉపస్థానం తు స్వ
శాఖాధీతైర్మంత్రైః కార్యం ॥ ఉపస్థానం స్వకైర్మంత్రై రాదిత్యస్యతు
కారయేత్ ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ చంద్రికాయాం ॥ యజుశ్శాఖినాం మి
త్రో జనాన్ప్రసమిత్రేతి తిసృభిరుపస్థానం ॥ తాసాం ప్రథమా గాయత్రీ ఉత్త
మే త్రిష్టుభౌ - విశ్వేదేవా ఋషయః - మిత్రో దేవతా - సూర్యోపస్థానే వి
నియోగ ఇతి ॥ పితామహః ॥ మిత్రస్యేతి ఋచస్యేహ విశ్వామిత్ర ఋషిస్స్మృ
తః । హిరుట్ గాయత్రమాదిస్తు త్రిష్టుభావథపశ్చిమా ॥ దేవతా చైవ మిత్ర
స్స్యాదిత్యువాచ బృహస్పతిః । ఏతాభిః ప్రాంజలిస్సమ్యగుపతిష్ఠేత మండ
లమ్ । సహస్రాంశుం భగవంతముపతిష్ఠేత్తు భాస్కరమితి॥ ❊

—* సాయంసంధ్యోపస్థానే మంత్రవిశేషమాహ. *—

నారాయణః ॥ వారుణీభిరాదిత్యముపస్థాయ ప్రదక్షిణం కుర్వన్ది
శానమస్కుర్యాదితి - వారుణ్యశ్చ - ఇమం మే వరుణ శ్రుధీత్యాద్యాః - య
ద్యపి వారుణీభిర్వరుణస్యైవోపస్థానం లింగవశాత్ప్రాప్తం తథాపి శ్రుతేః
ప్రాబల్యాత్ తథా లింగం బాధిత్వా దిత్యోపస్థాన ఏవ మంత్రో వినియు
జ్యతే ॥ పితామహః ॥ ఇమం మ ఇతి గాయత్రం తత్త్వాయామీతి త్రైష్టు
భమ్ । యద్ధితేతిచ గాయత్రం యత్కించిత్త్రైష్టుభం విదుః ॥ కితవాస
ఇతి త్రిష్టుప్ దేవతా వరుణస్స్మృతః । తిసృణాం తు శునశ్శేఫశ్చతు
ర్థ్యా వసిష్ఠ ఉచ్యతే ॥ పంచమ్యామత్రిరిత్యేవమృషయః పరికీర్తితాః ॥ బో
ధాయనః వారుణీభ్యాం రాత్రిముపతిష్ఠతే - ఇమం మే వరుణ తత్త్వాయా

మితి ద్వాభ్యాం - ఏవమేవ ప్రాతః - ప్రాక్తిష్ఠన్ మైత్రీభ్యాముపతిష్ఠ
తే - మిత్రస్య చర్షణీధృతో మిత్రో జనాన్ యాతయతీతి ద్వాభ్యాం - య
దుపస్థాకృతం పాపం పద్భ్యాం వా యత్కృతం భవేత్ - బాహుభ్యాం మన
సా వాపి వాచా వా యత్కృతం భవేత్ । సాయంసంధ్యాముపస్థాయ తేనత
స్మాత్ప్రముచ్యతే ॥ రాత్ర్యా చాపి సంధీయతే తత ఏన వరుణో గృహ్ణాత్యేతమే
వ ప్రాతరుపస్థాయ రాత్రికృతాత్ పాపాత్ప్రముచ్యతే హ్నా చాపి సంధీయతే ॥
మిత్రశ్చైనం గోపాయేత్యాదిత్యశ్చైనం స్వర్గంలోకం నయతి సఏవమే
వాహోరాత్రయోః సంధిషూపతిష్ఠమానో బ్రహ్మభూత మభిజపతీతి ॥
మధ్యందినోపస్థానమాహ స ఏవ - దర్భేష్వాసీనో దర్భాన్ ధారయమాణః - ప్రా
ఙ్ముఖః సావిత్రీం సహస్రకృత్వావర్తయేచ్ఛతకృత్వోపరిమితకృత్వో వా దశా
పరమథాదిత్యముపతిష్ఠతే ॥ ఆసత్యేనోద్వయంతమస స్పర్యుదుత్యం చిత్రం
తచ్చక్షుర్దేవహితం య ఉదగాదితి ॥ నారాయణోపి ॥ ఆసత్యేనోద్వయం
తం ఉదుత్యం చిత్రమిత్యపి । తచ్చక్షుర్దేవ ఇతి హంసశ్శుచిషదిత్యపి ॥ ఏత
జ్జపేదూర్ధ్వబాహుః సూర్యం పశ్యంత్సమాహితః ॥ శౌనకస్తు విశేషమాహ ॥
ఉత్తమేత్యనువాకేన చోద్వాస్యపరమాంశుభామ్ । సాయంప్రాతరుపస్థా
య జాతవేదస ఇత్యృచా ॥ ఇమం మే వరుణ తత్త్వేతి సాయంకాలె విశేషతః ॥
మిత్రస్య చర్షణీ ధృత ద్వాభ్యాం ప్రాతస్సమాహితః । పిశంగభృష్టిమిత్యృ
చా ముఖం స్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణమ్ ॥ భద్రంకర్ణేత్యృచాకయోః కర్ణాంస్పృష్ట్వా
ప్రదక్షిణమ్ । కేశ్యగ్నిమిత్యృచా పశ్చాచ్ఛిఖాంస్పృష్ట్వా ప్రదక్షిణమ్ ॥ సం
ధ్యాకాలేచ సావిత్రీం సర్వాన్ దేవాన్ ప్రణమ్య చ । దిశశ్చాధిపతీన్నత్వా
గురూనప్యభివాదయేత్ ॥ మధ్యాహ్నే మండలం పశ్యన్నుపతిష్ఠేత భాస్క
రమ్ । కృతాంజలిః పఠేత్సూక్తం ఉదుత్యం జాతవేదసమ్ ॥ ఏవమాదీని సా
ర్త్యాణి [illegible] భాస్కరమ్ ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ జపాంతే ప్రాతః
సా [illegible] త్యముపతిష్ఠేత సాయం వారుణైర్యద్వోభయత్ర జాత
వేద [illegible] ర్వా ఉపతిష్ఠేత దిగ్భ్యో దేవతాభ్యో నమస్కృత్య

సంధ్యాయై సావిత్ర్యై గాయత్ర్యై సరస్వత్యై సర్వాభ్యో దేవతాభ్యో న
మోనమ ఇత్యాదియథాస్వాచారంకుర్యాదితి ॥ భరద్వాజః ॥ ఉపస్థాయన
మస్కుర్యాచ్చతుస్సంధ్యాదిదేవతాః । సంధ్యాపురస్తాత్సావిత్రీ గాయత్రీచ
సరస్వతీ ॥ ఏతాః సంధ్యాదయః ప్రోక్తాశ్చతస్రో దేవతాః క్రమాత్ । స్వ
స్వనామచతుర్థ్యంతం ప్రణవాదినమోంతకమ్ ॥ మంత్రమాసామిహ ప్రో
క్తం ప్రణతిస్స్యాత్స్వమంత్రతః । కేచిత్తుమునయః ప్రాహుః ప్రతిమంత్రంప్ర
దక్షిణమ్ ॥ సర్వాభ్యో దేవతాభ్యశ్చేత్యత్ర స్యాన్నవసంపుటమ్। ఊర్ధ్వాన మో
నమఇతిప్రణమేత్సర్వదేవతాః । కామోకార్షీన్మన్యురకార్షీన్నమఇత్య
పి ॥ ఊర్ధ్వప్రదక్షిణేనైవదేవేభ్యోభివాదయేత్ । కర్ణయుగ్మం స్వహ
స్తాభ్యాంస్పృష్ట్వాజానుద్వయాదికమ్॥ చరణాంగుష్ఠపర్యంతంసమ్మృజ్యతు
శనైశ్శనైః । అభివాద్యతు గాయత్రీంనమస్కుర్యాద్దిశస్తథా॥ *

—* ఉపస్థాన మంత్రక్రమావలిః *—

అభివాద్యతు గాయత్రీం నమస్కుర్యాద్దిశస్తథా । ప్రాచీచదక్షిణా
చైవ ప్రతీచీచోత్తరోర్ధ్వగా ॥ అధరాచాంతరిక్షాచ భూమిశ్చాష్టౌ
చతాదిశాః । ఏతాః ప్రదక్షిణేనైవ ప్రణమేత్స్వస్వమంత్రతః ॥ యమ
విష్ణువిరూపాక్ష సవిత్రాదీనుపస్థితమ్ । కుర్యాత్తల్లింగకైర్మంత్రైః
దిశోయామ్యాదిదిఙ్ముఖః ॥ ఏవంసంధ్యాముపాస్యాథ పితరావగ్రజాన్ గు
రూన్ । త్రివర్షపూర్వాణాం శ్రేష్ఠాంశ్చ పార్శ్వస్థానభివాదయేది
తి ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ఆస్మపాదౌతథాభూమిం సంధ్యాకాలేభివాద
యేత్ । అనుపేద్యాధనాగోత్యాపాపేష్వపురుషస్సదా ॥ స్మృత్యర్థ
సారే ॥ సావిత్ర్యాదిక్రియాః సర్వాః ఆదిత్యాభిముఖశ్చరేత్ । ఉ
పస్థానాన్నిగచ్ఛేద్దేవతాసన్నిధౌ వ్రజేత్ ॥ ప్రదక్షిణనమస్కారం నకు
ర్యాద్దేవతాలయే ॥ హారీతః ॥ అవనీవాసాజపకుర్యాత్ తర్పణాదిచను
నంజపమ్॥ ఉపస్థానంతుగచ్ఛేత్ వర్జయేత్ప్రదక్షిణమితి ॥ మంత్రా
ర్థస్తు ॥ ఉత్తమేశిఖరేదేవి దేవన శైలాదిశైత్యత్యాగాః । దేవనాంతే నే

హే దేవిభూమ్యా మాగతాస్మభ్య మనుజ్ఞానం కృత్వా ఉత్తమెఉత్కృష్ట తమెశిఖరేసర్వ స్మాదుచ్ఛ్రితె పర్వతమూర్ధని సుమేరోః మూర్ధ్నిబ్రహ్మలోకే స్వస్థానే యథాసుఖంగచ్ఛ మిత్రేత్యాది మంత్రస్య సూర్యస్యదర్శనయోమనుష్యాః తాన్ ధారయతి వృష్టి ప్రదానద్వారేణేతిదర్శనీ । ధృతశ్రవఇతి దీప్తినా తదిహోపచారాత్తేన్నంశ్రంతె వర్తతే దేవస్య ప్రకాశమానస్య సానసిం, మండలవిశేషేణావమేత్మదుష్ట సంభక్తావిత్యా సుదర్శప్రత్యయాం తస్య ఛాందస మేత ద్రూపం యోగిభిః సంభజనీయ మిత్యర్థః సత్యంపరమార్థ భూతం చిత్రశ్రవస్తమంచిత్రాణి శ్రవాంసి తేజాంసి యేషామ గ్న్యాదీనాంత ఇమె చిత్రశ్రవసః తేషాం మధ్యే ఉత్కృష్టం ఏవంభూతం వయ విందా మహఇతి వాక్య శేషః మిత్రోజనాన్ సర్వమిదం కరతలామలకవత్ ప్రజానన్ పశ్యన్ మిత్రః సూర్యః జనాన్ యాతయతి వ్యాపారవతః కరోతి, మిత్రఏవవృష్టి ప్రదానేన ధారయతి పృథివీం పృథివీస్థ ప్రాణిజాతం ఉతద్యాం దివమపి ఉపలక్షణం చైతత్, సకలభువనానాం కించిన్మిత్రః కృష్టీః కృష్టయోమనుష్యాః, తాన్ పుణ్య పాపయోః ప్రవర్తమానాన్ అనిమిషా, సుపాం సులుగిత్యాకారః, అనిమేషేణ దివ్యేన చక్షుషా అభిచష్టే. అభిముఖ్యేన పశ్యతియః, తస్మై సత్యాయ నిత్యరూపాయ మిత్రాయ హవ్యంచరుపురోడాశాదిఘృతవత్తద్ఘృతసిక్తం, విధేమదద్మఇత్యర్థః, ప్రసమిత్రమర్తో అస్తు, హేమిత్ర, సఃమర్తః, మర్త్యః ప్రాస్తుభవతు, కీదృశః ప్రయస్వాన్ ప్రయ ఇత్యన్న నామతద్వాన్ భూమ్నిమేత్వప్రత్యయః, బహ్వన్నో భవతు, కోసౌయోయజమానః తేతుభ్యం ఆదిత్య అదితేః పుత్రశిక్షతిత దాదివ్రతమితి కర్మనామవ్రతేన యాగాఖ్య కర్మణా ప్రకృతత్వాత్, ఘృతవద్ధవిరితి సంబధ్యతెకర్మణి యోహవిర్దదాతిసః ప్రయస్వాన్ ప్రభవత్వితి యావతానకేవల మన్నవానేవ భవత్వితి, కింతు తహీన హన్యతె మృత్యునానజీయతె హ్యవయోహానా శతవత్సర లక్షణాదా

యుష్మోనజీయుతేత్యోతః ఉత ఇతివ్యంతోరక్షణార్థః స్యేత్యత్రాపంత్వ
యారక్షితఇత్యర్థః నైనంప్రనంత్వదారాధనపరంఅగ్ంహః పాపంనాప్నో
తి నసంబధ్నాతి అంతితః సమీపే ఇహజన్మని దూరాత్పూర్వ జన్మనికృత
మిత్యర్థః శునశ్శేఫోవరుణం ప్రార్థయతే, ఇమంమె వరుణేతి, హేవ
రుణ ఇమం అస్మదీయ్యం హవంస్తోత్రం శ్రుధిశ్రుణు, శ్రుత్వాచ, అద్యై
వమాం మృడయసుఖయయస్మాదహంత్వాం అవస్యుః రక్షణమాత్మన ఇ
చ్ఛన్నవస్యుః, ఆచంకె ఆభిముఖ్యేన ప్రార్థయామి కైగైశబ్దై తత్త్వాయా
మీతి, హేవరుణ బ్రహ్మణా మంత్రేణ వందమానః స్తువన్ తత్తదర్థం
చతుర్థ్యాలుక్ తదర్థమేవ త్వాంయామి భజె యజమానోపి సర్వస్తదే
వాశాస్తె హవిర్భిశ్చరు పురోడాశాదిభిః హే ఉరుశంస బహుభి ర్యజ
మానైస్స్తూయమాన ఇహఅస్మిన్కాలె అస్మదీయాం విజ్ఞాపనాం అహేడ
మానః, అకృధ్నన్బోధిబుధ్యస్వచ్ఛాందస రూపం కింపునస్తత్ప్రార్థ నీ
యమిత్యాహ మానఇతినః అస్మాకం ఆయుః జీవితం మాప్రమోషీః ॥
మాప్రమోషీః యచ్చిద్ధితె చిత్సహి ఇతిద్వావపి నిపాతావనర్థకౌ తేత
వవ్రతమిత్యనేన సంబధ్యతె హేదేవవరుణ విశోమనుష్యావివేకశూన్యా వి
హితం కర్మలుంపంతితథావయమపితేవ్రతం పరిచర్యాకర్మ ప్రమినీ
మసీహావంతః, ద్యవిద్యవిదినేదినె యత్కించేదం యత్కించిదిదమీదృశం
హేవరుణదైవ్యే దేవసమూహే జనేఅభి ద్రోహమపచారం పాపరూపం
మనుష్యావయంచరామసి కుర్వంతః అచిత్తీప్రథమా బహువచనస్య ఈకా
రః ఆచిత్తీఅజ్ఞానినోవయం తవధర్మా ధర్మాణాం పరిచర్యారూపం యు
యోపిమనాశితవంతః మేతిప్రతిషేధార్థః నఃఅస్మాన్ తస్మాదేనసఃపా
పాత్యరీరిషః, మాహింసీరిత్యర్థః కితవాసః యదస్మద్విషయే కితవాసః
కితవాః రిపవః పాప మారోపయంతి నదివి దేవనస్థాన ఇవయద్వాఘేతి
పాదపూరణె ఏవకారార్థే వర్తతే సత్యమేవ ఉతయన్నవిద్మయదపి
వయం నజానీమః యథాకితవాదేవనస్థానె పరస్పరం సత్యమసత్యంచవదం

తి తద్వత్సర్వాః తాః సర్వాణి తాని విష్య అపనయస్థిరేవ శిథిలానీవ, అథ,
అనంతరం, తేతవ ప్రియాః స్యామేత్యర్థః, ఆకృష్ణేనేత్యాది సత్యేన సత్య
స్తంభ కుంభాదిమ భ్రాజమానేన రజసా జ్యోతిషా ఆవర్తమానః అమృ
తం మర్త్యం చ అమరణ ధర్మణో దేవాన్ మరణధర్మణో మనుష్యాంశ్చ
నివేశయన్ వ్యాపారయన్ ఆదిత్యో హి స్వేన తేజసా సర్వం వ్యాపారయతి,
హిరణ్యయేన స్వర్ణమయేన రథేన సవితా కర్మ ప్రసవితా అభ్యనుజ్ఞాత దే
వో యాతి భువనాని పశ్యన్ భువనాని సాక్షిరూపేణ వివిధం పశ్యంత్సన్నిత్య
ర్థః, ఉద్వయం తమసస్పరి, ఉత్, ఉతం తమసస్పరిః రివర్జిత్వేతపోవివాశ్యా
దికమితియావత్, జ్యోతిః తేజోమయం ఉత్తరం ఉత్కృష్టం దేవం దేవతా
దేవానామపి త్రాతారం సూర్యం పశ్యంతో వయం, ఉత్తమజ్యోతిః అగన్మ
గమిష్యామ ఇత్యర్థః, ఉదుత్యం, ఉదితి నిపాతోవధారణార్థః, ఉదు
త్యం తం జాతాకర్మభూతాని వేత్తీతి జాతవేదాః తం దేవం కేతవః, సహస్ర
సంఖ్యాదీధితయః ఉద్వహంతి ఉద్గమయంతి, కిమర్థం దృశోదర్శనాయ వి
శ్వాయ విశ్వస్య సూర్యం శరశీలం చిత్రం దేవానామ్ ॥ దేవానామ
గ్న్యాదీనాం మధ్యే చిత్రం అద్భుతం పూజ్యం అనీకశబ్దః సేనావచనః
దేవద్విషామపనోదకమిత్యర్థః, మిత్రస్య వరుణస్యాగ్నేశ్చ చక్షుః చక్షు
ర్దేవానాం కిముత మనుష్యాణామితి శ్రుతేః । ఆప్రాః ప్రథమ పురుషస్థానేమ
ధ్యమపురుషః ద్యావాపృథివీ అంతరిక్షం । సర్వాన్ లోకాన్ స్వేన మహి
మ్నా పూరయతి, పరీత్య లోకాన్ పరీత్య భూతాని పరీత్య సర్వాః ప్రదిశో
దిశశ్చేతి శ్రుతేః సూర్య ఆత్మా జగతః జంగమస్య మనుష్యాదేః తస్థుషః
స్థావరస్య వృక్షాదేః సర్వస్యాపి ఆత్మరూపేణావస్థితః ॥ తచ్చక్షుః ।
తత్ ఆదిత్యస్య జ్యోతిః చక్షుః సర్వస్య సాక్షిభూతా దేవహితం అగ్ని
హోత్రాదిహవిః ప్రదానార్థం అహోరాత్రాది విభజనద్వారా దేవానాం
హితకరం । పురస్తాత్ పూర్వస్యాం దిశి శుక్రం శుక్లదీప్తిః అస్యా
స్తీతి మత్వర్థీయో చ్ప్రత్యయః । ఉచ్చరత్, ఉద్గచ్ఛత్, జ్యోతిరాదిత్యాఖ్యః

పశ్యేమ: ఇయంతం కాలం శరదశ్శతం సంవత్సరశతం జీవేమేతి, సర్వ స్సం
పద్భిః సహజీవనమాశాస్యతే న ప్రాణధారణమాత్రం । నందామ, సమృ
ద్ధా స్స్యామ మోదామ హృష్టా స్స్యామ భవామ, ఐశ్వర్యపాత్రా స్స్యామ, శ్రు
ణువామ, ప్రబ్రువామ, ప్రవక్తార స్స్యామ, సహితా స్స్యామ, శత్రుభిరజితా
స్స్యామ, జ్యోక్చ సూర్యం దృశే, పశ్యేమ, యదుద గాన్మహతో౽ర్ణవాత్ స
ముద్రాత్ విభ్రాజమానః విరాజమానః సరిరస్య సలిలస్య మధ్యాత్ స
మావృషభో శ్రేష్ఠః లోహితాక్షః సూర్యో విపశ్చిత్ విశద్ధస్మిన్మనసా మాం పు
నాతు శోధయేత్ ॥ స్వపరిగ్రహయోగ్యం స్వయమేవ కరోత్విత్యర్థః ॥ అన్యా
న్యపి పాపక్షయార్థాని జప్యాన్యాహ ॥ యమః ॥ జపేద్వాప్యస్యవామీయం
పావమానీః యథారుచి వాలఖిల్యాంశ్చ శితోప్రిషం వృషాకపిం హో
తృ్వాన్ రుద్రాన్ పిత్ర్యాన్ జప్త్వా ముచ్యతే సర్వపాతకైః ॥ అస్యవామీయం అ
స్యవామస్య పలితస్యేతి ద్విపంచాశదృచః పావమానీః పవమానస్సువర్జన
ఇత్యాద్యా హోతృ్వాన్ చిత్తిస్స్రుగిత్యాదీన్ పిత్ర్యాన్ పరే యువాంసమి
త్యాదీన్ వసిష్ఠః ॥ సర్వవేదపవిత్రాణి వక్ష్యామ్యహమతః పరమ్ , ఏషాంజ
పైస్తు పాపౌఘాత్ ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ అఘమర్షణం దేవకృతం శు
ద్ధవత్యస్తరత్సమాః । కూశ్మాండాః పావమాన్యశ్చ దుర్గా సావిత్ర్యేవ
చ ॥ అభీషంగాః పదస్తోమాః సామాని వ్యాహృతీస్తథా । భారుణ్డాని చ సామా
ని గాయత్రం రైవతం తథా । అబ్లింగా బార్హస్పత్యం చ వాక్సూక్తం మధ్వృచ
స్తథా । శతరుద్రీయమథర్వశిరస్త్రిసుపర్ణం మహావ్రతం - గోసూక్తమ
శ్వసూక్తం చ ఇంద్రశుద్ధి చ సామనీ । త్రీణ్యాజ్యదోహాని రథంతరం చాగ్నే
వ్రతం వామదేవ్యం బృహచ్చ ॥ ఏతాని జప్యాని పునంతి జంతూన్ జాతిస్మ
రత్వం లభతే యదిచ్ఛేత్ । ఇతి అఘమర్షణం ఋతం చేత్యాద్యాస్త్రిస్రః దేవ
కృతో దేవకృతస్యైనసో౽వయజనమసీత్యాదయః శుద్ధవత్య ఏతోన్విన్ద్రం స్త
వామేత్యాదయస్తిస్రః తరత్సమాః తరత్సమందీ ధావతీత్యాద్యాశ్చతస్రః
కూశ్మాండ్యో యద్దేవా దేవహేళనమిత్యనువాకత్రయం పావమాన్యః స్వా

దిష్టయామదిష్టయాపవమానః సువర్జన ఇత్యేవమాద్యాఃదుర్గాణాం జాతవేదసే సునవామసోమమిత్యేతాబుక్ - సావిత్రీంతత్సవితురితి ॥ అభిషంగాదయోగ్రైవతాంతాః సమవిశేషాః అబ్లింగాఆపోహిష్ఠేత్యాద్యాః బార్హస్పత్యంయ స్తంభసహసేత్యేకాదశవర్ణం - వాక్యూక్తమహాంరుద్రైభిర్వసుభిరిత్యృచమ్। మధ్వృచో మధువాతాఋతాయత ఇత్యాద్యాస్త్రిసః - శతరుద్రీయంనమస్తేరుద్ర మన్యవ ఇత్యేకాదశానువాకాః । త్రిసుపర్ణంబ్రహ్మమేతుమామిత్యాద్యనువాకత్రయం రాజనంనామసామ గోసూక్తం ఆగావో అగ్మంనిత్యష్టర్చం అశ్వసూక్తం మానోమిత్ర వరుణఇతి ద్వావింశర్చం ఇంద్రశుద్ధ్యాదయోబృహదంతాః సామవిశేషాః చతుర్వింశతిమతే-అగ్నేర్మత్నెనువాకంతుజపే దేనమనుత్తమమ్ । హేమేమన్యురిత్యేత మనువాకంజపేద్ద్విజః ॥ జప్త్వాపాపైః ప్రముచ్యేత బోధాయనవచో యథా । త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణంచనాచికేతత్రయంతథా ॥ నారాయణం జపేత్సర్వం ముచ్యతే బ్రహ్మహత్యయా । యత్కించిత్పాతకంకుర్యాత్ యత్కించేద మృచంజపేత్ ॥ హంసశ్శుచిషదిత్యేతాం జపేద్వాపిత్ర్యంబకమ్ । బ్రాహ్మణానిచకల్పాంశ్చషడంగానితథైవచ ॥ ఆఖ్యాతానితథాన్యానిజప్త్వాపాపైః ప్రముచ్యతే ఇతి ॥ ఇతిహాసపురాణానిదేవతాస్తవనానిచ । దేవవ్రతాజ్యదోహాన్యాగ్నిరథంతరమ్ ॥ ధర్మసామాని రౌద్రాణి జప్త్వాపాపైఃప్రముచ్యతే । యజ్ఞాయజ్ఞీయమాదిత్యజ్యేష్ఠ రామ వరాజనమ్ ॥ గారుడానిచసామాని జప్త్వా ముచ్యేత కిల్బిషాత్ ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ జపయజ్ఞోపికర్తవ్యః సర్వవేదప్రణీతకైః । పవిత్రైర్వివిధైశ్చాన్యైర్గుహ్యోపనిషదస్తథా ॥ అధ్యాత్మవిద్యావివిధాజప్యాస్సజ్జపసిద్ధయే। అన్యైశ్చవివిధైర్మంత్రైర్దేవతాస్తవనాదిభిః ॥ శుక్రియారణ్యకజపోగాయత్ర్యాశ్చవిశేషతః । సర్వపాపహరాహ్యేతే రుద్రైకాదశినీ తథా ॥ ఇతి బోధాయనః ॥ ఉపనిషదోవేదాదయో వేదాంతః సర్వఛందస్సుసంహితామధూన్యఘమర్షణ మథర్వ శిరో రుద్రః పురుషసూక్తం రాజ నిశాహిణీయ

సామాని బృహద్రథంతరపురుషసూక్తవహోబ్రాజజ్యేష్ఠసామ్నా మస్య తమత్వాత్ - బహిష్పవమానాని కూశ్మాండాః। పావమాన్యః అచిత్తీయేతిపావమానీత్యాది। స ఏవ - అఘమర్షణం దేవకృతంశుద్ధవత్యస్తరత్సమాః। కూశ్మాండః పావమాన్యశ్చ విరజా మృత్యులాంగలమ్॥ దుర్గా వ్యాహృతయోరుద్రా మహాపాతకనాశనా ఇతి. గౌతమః॥ పఙ్క్తిపావనా షడంగవిదితి ॥ జ్యేష్ఠసామికస్త్రిణాచికేతస్త్రిమధు స్త్రిసుపర్ణః పంచాగ్నిః స్నాతకో మంత్రబ్రాహ్మణవిద్ధర్మజ్ఞో బ్రహ్మదేయానుసంతానఇతి॥ బ్రాహ్మవివాహోఢపుత్రః॥ ఆపస్తంబః అథ జ్ఞేయాహతా పఙ్క్తిః పావ్యతే మైద్విజోత్తమైః। తాన్నిధత ప్రైస ర్వాన్ సద్విజాన్పఙ్క్తి-పావనాన్॥ త్రిణాచికేతః-పంచాగ్నిః-త్రిసుపర్ణః షడంగవిత్ బ్రహ్మదేయోఢ సంతాన శ్ఛందోగో జ్యేష్ఠసామగః। వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీసహస్రదః ॥ శతాయుశ్చైవయజ్వా చ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తి-పావనా ఇతి ॥ ఆశ్వలాయనః ॥ కుంతాపం వాలఖిల్యాంశ్చ జప్త్వా పాపైః ప్రముచ్యతే। ఉపపాతకసంఘాతాల్లీయంతే నాత్ర సంశయః॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పావమానీజపేద్బుధ ఇతి ॥ శౌనకః ॥ అపనశ్శోశుచదితి జపన్ముచ్యేత వాంహసః । తమష్ఠ్యేహీతి మంత్రంచ ఏకాదశిదినే దినే ॥ శ్రీరుద్రస్య తుయత్పూర్వం తత్పూర్వం పఠేజపాత్ । స్వస్త్యాత్రేయం జపేన్నిత్యం ప్రాతఃప్రాతర్దినే దినే ॥ ఏతత్స్వస్త్యయనం పుణ్యం సర్వకర్మవినాశనమ్ । సోమారుద్రాజపేత్సూక్తం కృత్స్నమేనో వ్యపోహతి ॥ తచ్ఛంయోరావృణీమహ ఇతితత్స్వస్త్యయనం భవేదితి ॥ బోధాయనః ॥ పవిత్రైర్మార్జనం కుర్వన్ రుద్రైకాదశనీజపన్ । ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యో మహతః పాతకాదృతే ॥ అత్ర్యంగిరసౌ ॥ ఏకాదశగుణాన్వాపి రుద్రానావృత్యధర్మవిత్ । మహాపాపైరపిస్పృష్టో ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ పృథివీం ససాగరాం యోహి కృత్స్నాం శైలవనాన్వితామ్ । దద్యాత్కాంచనసంపూర్ణాం హేమమహౌషధిసంయుతామ్ ॥ తస్యాధికఫలం నూనం రుద్రజాపీసకృద్విజః ॥ లభతఇతి శేషః ॥ తపస్స్య

తివాత్యర్థానాం సహస్రాణ్యబ్దానిసంయమీ ॥ నసతత్ఫలమాప్నోతి యత్సకృద్రు
ద్రజాపకః । గవాంకోటిప్రదానోయః కరోతి విధివద్గురౌ ॥ నసతత్ఫల
మాప్నోతి యః సకృద్రుద్రజాపకః । యజ్ఞస్తపాంసి జ్ఞానాని తీర్థాని వి
విధానిచ । ఏతానిరుద్రజాపస్య కలాంనార్హంతిషోడశీమ్ ఇతి ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ సురాపస్స్వర్ణహారీచ రుద్రజాపీజలేస్థితః । సహస్రశీర్ష
జాపీచ ముచ్యతేసర్వకిల్బిషైః ॥ వేదమేకగుణంజప్త్వా యథాహ్నైవవి
శుధ్యతి ॥ శాతాతపః ॥ సురాంపీత్వా బ్రహ్మహత్యాం చకృత్వాస్తేయం
కృత్వాగురుదారాంశ్చగత్వా । భస్మచ్ఛన్నో భస్మశయ్యాశయానో రు
ద్రాధ్యాయీముచ్యతే సర్వపాపైః ॥ మమభావంసముత్సృజ్య యశ్చ
రుద్రంజపేత్సదా । సతేనైవచదేహేన రుద్రఃసంజాయతేధ్రువమ్ ॥ చమ
కంనమకంచైవ పురుషసూక్తంతథైవచ । నిత్యంతుయఃప్రయుంజానో
బ్రహ్మలోకేమహీయతే ॥ చమకంనమకంచైవ జపంతం పురుషంసదా ।
ప్రవిశేత్సమహాదేవో గృహంగృహపతిర్యథా ఇతి ॥ కైవల్యసూత్రే ॥
యశ్శతరుద్రీయమధీతే సోఽగ్నిపూతో భవతి । సురాపానాత్పూతో భవతి బ్ర
హ్మహత్యాత్పూతో భవతికృత్యాకృత్యాత్పూతో భవతి, తస్మాదవిముక్తాశ్రి
తో భవతి । అత్యాశ్రమీ సర్వదా సకృద్వాజపేదనేనజ్ఞానమాప్నోతి సం
సారార్ణవనాశనమితి ॥ జాబాలశ్రుతౌచ ॥ అథహైనంబ్రహ్మచారిణఊ
చుః । కింజప్యేనామృతత్వం బ్రూహీతి సహోవాచ యాజ్ఞవల్క్యః ॥
శతరుద్రీయేణేత్యేతాని హవామృత నామధేయాన్యేతైర్హవామృతో
భవతీతి॥ శౌనకః। శ్రుతిషుప్రబలంమంత్రాస్సంత్యప్యధ్యాత్మవాదినః। త
త్రాపిపౌరుషంసూక్తం నతస్మాద్విద్యతేపరమ్ । ప్రాయశ్చిత్తైర్జపేచ్చైవ వి
ష్ణోరారాధనేపిచ॥మోక్షవశ్యేగ్న్యుపస్థానే సుపుత్రప్రాపణేతథా సర్వక
మఫలావాప్తావారోగ్యే మృత్యునాశనే । ఏతేష్వర్థేష్విదంసూక్తం
మునయోవినియుంజతే ॥ వాధూలః ॥ యత్రయత్రకర్మమధ్యే మంత్ర
భ్రష్టో యజ్ఞభ్రష్టోవా తత్రపురుషం ధ్యాయన్ పురుషసూక్తముచ్చరేత్ ।

పూర్ణత్వాత్పురుషఇతి కీర్త్యతే । రహస్యపాఠేయశ్చిత్తేవ్యాసః ॥ ధ్యా నాద్దానాద్ద్విజంమత్తోఽర్థాహతవానర్థలోభతః । సజపేత్పౌరుషంసూక్తం జలస్థశ్చింతయన్హరిమ్ ॥ తత్రైవబ్రహ్మహత్యాయాం ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ మనురపి ॥ సకృజ్జప్త్వాస్యవామీయం శివసంకల్పమేవచ । హావిష్మంతియమభ్యస్య నతమంహఇతీతిచ । జప్త్వాతుపౌరుషంసూక్తం ముచ్యతేగురుతల్పగః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞే జపన్సూక్తం పౌరుషం చింతయన్హరిం॥ ససర్వాంస్తు సజపేద్వేదాన్ సాంగోపాంగం ద్విజోత్తమఇతి.బోధాయనోఽపి ॥ మాతృదుహితృస్నుషా శ్వస్రుసవర్ణా విధవాగమనం కృత్వాయః పురుషసూక్తం త్రిరుచ్చారయేత్సతదానీ మేవపూతోభవతి ॥ విష్ణురపి ॥ స్నాతఃపవిత్రకాయాణి యథాశక్తిజపేద్ద్విజః । సావిత్రీం పురుషసూక్తంచ నైతాభ్యాం సదృశమస్తీతి ॥ విరజాద్విగుణంజప్త్వాలేదహ్యేవవిశుధ్యతి । పౌరుషంసూక్తమావృత్య ముచ్యతేసర్వపాతకాత్ ॥ సంవర్తః ॥ షణ్మాసంపంచమాసంవా నియతోనియతాశనః । జప్త్వాతుపౌరుషంసూక్తం ముచ్యతేసర్వపాతకైః ॥ చతుర్వింశతిమతే ॥ పావమానీస్తథారౌద్రం పురుషంసూక్తమేవచ। జప్త్వాపాపైఃప్రముచ్యేత మధుచ్ఛందసమేవచ ॥ యోగవాసిష్ఠే ॥ సంసారాన్మోక్షమిచ్ఛద్భ్యః సనంత్యాజ్యైవషణ్త్రయమ్ । సర్వదాపౌరుషంసూక్తం మనసైవజపేచ్ఛుచిః ఇతి॥ శౌనకః ॥ పురుషస్యహరేస్సూక్తం సర్వపాపప్రణాశనమ్। యస్తు పౌరుషసూక్తస్య జానాత్యర్థంయథాతథా ॥ సజన్మనీహముక్తస్స్యాత్ పురుషేషుచదర్శనాత్॥ విష్ణుః। పురుషసూక్తార్థః పురుషోఽధ్యాసీయతే ॥

—※ అథ కామ్యజపాని. ※—

పులస్త్యః ॥ కామఃకామప్రదఃకాంతః కామపాలస్తథాహరిః । అనంతోమాధవశ్చైవ కామస్యసిద్ధయేజపేత్ ॥ ఏతానినామానీత్యర్థః ॥ రామఃపరశురామశ్చ నృసింహోవిష్ణురేవచ । త్రివిక్రమశ్చేత్యాదీని జప్యాన్యరిజిగీషుభిః ॥ విద్యామభ్యస్యతానిత్యం జప్తవ్యఃపురుషోత్తమః। దామో

దరాజగన్నాథం నిత్యమేవ జపేన్నరః ॥ కేశవం పుండరీకాక్షం అనిశం
హి తథా జపేత్ । నేత్రమాలాసు సర్వాసు హృషీకేశం భయేషు చ ॥
అచ్యుతం చామృతం చైవ స్మరేదౌషధకర్మణి । సంగ్రామాభిముఖో నిత్యం
సంస్మరేదపరాజితం ॥ చక్రిణం గదినం చైవ శార్ఙ్గిణం ఖడ్గినం తథా । క్షేమా
ర్థీ ప్రవసన్ నిత్యం దిక్షు ప్రాచ్యాదిషు స్మరేత్ ॥ అజితం చాధిపం చైవ స
ర్వం సర్వేశ్వరం తథా । సంస్మరేత్పురుషో భక్త్యా వ్యవహారేషు సర్వదా ॥
నారాయణం సర్వకాలం క్షుతప్రస్ఖలనాదిషు । గ్రహనక్షత్రపీడాసు దేవ
బాధాసు సర్వదా ॥ దస్యువైరాదిరోధేషు వ్యాఘ్రసింహాదిసంకటే ॥ అం
ధకారే మహాఘోరే నృసింహమనుస్మరేత్ । తరత్యఖిలదుర్గాణి తాపా
గ్నౌ జలశాయినం ॥ గరుడధ్వజానుస్మరణాద్విషవీర్యం ప్రశామ్యతి ।
స్నానే దేవార్చనే హోమే ప్రణిపాతే ప్రదక్షిణే । కీర్తయేద్భగవన్నామ
వాసుదేవేతి తత్పరః ॥ స్థాపనే విత్తధాన్యాదేరపధ్యానే చ దుష్టజే । కుర్వీ
త సన్నాభూత్వా అనంతాచ్యుతకీర్తనమ్ ॥ నారాయణం శార్ఙ్గధరం
శ్రీధరం పురుషోత్తమం । వామనం ఖడ్గినం చైవ దుస్స్వప్నేషు సదా స్మరేత్ ॥
ఏకార్ణవాదౌ పర్యంకశాయినం చ సదా స్మరేత్ । బలభద్రం సమృద్ధ్య
ర్థీ సీరకర్మణి కీర్తయేత్ ॥ జగత్పతిం త్వపత్యార్థీ స్తువన్ భక్త్యా న సీదతి ।
శ్రియం సర్వాభ్యుదయికే కర్మణ్యాశు ప్రకీర్తయేత్ ॥ అరిష్టేష్వప్యశేషే
షు విశోకం చ సదా జపేత్ । మరుత్ప్రపాతాగ్నిజలబంధనాదిషు మృత్యుషు ॥
స్వతంత్రపరతంత్రేషు వాసుదేవం జపేద్బుధః । సర్వార్థశక్తియుక్తస్య
దేవదేవస్య చక్రిణః ॥ యదభిరోచతే నామ తత్సర్వార్థేషు కీర్తయేత్ ।
సర్వార్థసిద్ధిమాప్నోతి నామ్నాం సర్వార్థదాయిన ఇతి ॥ బోధాయనః ॥ హ
రేర్నామపరం జప్యం ధ్యేయం జ్ఞేయం నిరంతరం । కీర్తనీయం చ బహుధా నివృ
త్తిం బహుధేచ్ఛతా ॥ విశ్వామిత్రః ॥ విశ్రుతాని బహూన్యేవ తీర్థాని వివిధాని చ ॥
కోట్యంశేనాపి తుల్యాని హరినామజపేన వై ॥ శ్రీరామనామ నియతం పరి
చింతనీయం వృత్తం హి నైష్ఠికమకంపతతం ద్విజేషు । జన్మార్జితాని వివిధా

న్యపహాయసుఃఖాన్యత్యంతధర్మనిచయంహరిలోకమేతి ॥ బోధాయనః॥
ఇష్టాపూర్తానికర్మాణి సుబహూనికృతాన్యపి । భవహేతూని తాన్యే
వహరేర్నామతుముక్తిదమ్ ॥ కాత్యాయనః ॥ అర్థవాదం హరేర్నా
మ్నిసంభావయతియోనరః । సపాపిష్ఠోమనుష్యాణాం నరకేపతతి స్ఫు
టమ్ ॥ వసిష్ఠః ॥ హిత్వాసకలపాపానిలబ్ధ్వాసుకృతసంచయమ్। సపూతో
జాయతేధీమాన్ మురజిన్నామకీర్తనాత్ ॥ కృష్ణకృష్ణేతిరామేతి సజప
న్హరితత్పరః । రాజసూయసహస్రాణాంఫలంప్రాప్నోతిమానవః ॥ నిత్యక
ర్మావిరుద్ధేషుకాలేషు జపఇష్యతే ॥ భృగుః ॥ కోటిశోమనుజావాంఛై
భీతిదంసముపస్థితమ్ । రామరామేతిసంకీర్త్యతన్నాశయతిమానవః॥ గాల
వః ॥ సర్వక్లేశయుతోవాపి సర్వరోగాదిసంయుతః । సర్వపాపయుతో
యస్తు నృహరేర్నామకీర్తనాత్ ॥ కృత్వావిముచ్యదుఃఖానియాతి బ్రహ్మ
సనాతనమ్ ॥ చ్యవనః॥ శ్రుతిస్మృతిపురాణేషురామనామసమీరితమ్। తన్నా
మకీర్తనంభూయాత్తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ సర్వేషామేవపాపానాంప్రా
యశ్చిత్తమిదంస్మృతమ్ । నాంతః పరతరంపుణ్యంత్రిషులోకేషు విద్యతే॥
మార్కండేయః ॥ సురాపోబ్రహ్మహాస్తేయీరోగీ భగ్నవ్రతోశుచిః । స్వాధ్యా
యవర్జితఃపాపైర్లుబ్ధోనైకృతికఃశఠః॥ సోపిముక్తిమవాప్నోతి విష్ణునామ
జపాద్ధ్రువమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ నతావత్పాపమస్తీహయన్నామ్నా
నిహతంహరేః । అతిరేకభయాదాశుప్రాయశ్చిత్తాంతరంవృథా॥ వసిష్ఠః॥
హరిపూజాపరోయస్తుహరినామపరాయణః । సస్నాతఃసర్వతీర్థేషుస
ర్వయజ్ఞేష్వపిస్మృతః ॥ శ్రీశబ్దపూర్వంజయశబ్దమధ్యంజయద్వయాదుత్తర
తస్తథైవ । త్రిస్సప్తకృత్వోరఘునాథనామజప్తంవిహంత్యాద్విజకోటిహ
త్యామ్ ॥ శ్రీశబ్దః పూర్వోయస్యరఘునాథనామ్నోరామశబ్దస్య సంబుద్ధ్యం
తస్యసశ్రీశబ్దపూర్వఃశ్రీరామేతిశబ్దః-తతోమధ్యేజయశబ్దఃయస్యరామశబ్ద
స్యసఃజయరామశబ్దః-తతోజయజయేతిశబ్దఃతతోరామేతి-శ్రీరామజయరా
మజయజయరామేతి - త్రయోదశాక్షరః ॥ సైద్ధాంతిః ॥ సర్వపాపప్రసక్తోపి

ధ్యాయన్నిమిషమచ్యుతమ్ । పునస్తపస్వీభవతిపఙ్క్తిపావనపావనః ॥ యస్త్వేవంజన్మపాశ్చాత్యం యోనమెశ్చంకరంస్వయమ్ । తెనైషాలభతెవిద్యా శ్రీమత్పంచదశాక్షరీ ॥ ఆదౌతుశివరామేతి గోవిందేతితతఃపరమ్। నారాయణమహాదేవేత్యేషాపంచదశాక్షరీ ॥ మహాదేవమహాదేవ మహాదేవేతివాదినమ్ । ఏకేనైవలభేన్ముక్తింద్వాభ్యాంశంభూరుణీభవెత్ ॥ మహాదేవమహాపాకగంగాధరమృడావ్యయ । ఇతిరయంతి యేనిత్యం తేకృతార్థానసంశయఇతి ॥ గోసహస్రప్రదానస్య అశ్వమేధక్రతోరపి । ఫలం యద్విద్యతేతద్ధి ప్రోక్తం రుద్రేతికీర్తనాత్ ॥ బ్రహ్మాండపురాణే ॥ మహాపాతకయుక్తోపికీర్తయన్నమశంహరిమ్ । శుద్ధాంతః కరణోభూత్వా జాయతెపఙ్క్తిపావనఇత్యాదీని వచనాని హరిహరనామవైభవప్రతిపాదకాని స్మృతిపురాణేషుసహస్రశః సంతితానిహగ్రంథవిస్తరభీత్యానలిఖ్యంతె ॥ *

—* జపయజ్ఞప్రశంసామాహ. *—

వసిష్ఠః ॥ యోపాకయజ్ఞాశ్చత్వారోవిధియజ్ఞసమన్వితాః । సర్వేతెజపయజ్ఞస్యకలాంనార్హంతిషోడశీమ్ ॥ పాకయజ్ఞాః దేవయజ్ఞాదయః విధియజ్ఞఃజ్యోతిష్టోమాదిః । యథాగ్నిర్వాయునాధూతో హవిషాచైవదీప్యతె ॥ ఏవంజప్యపరోనిత్యం మంత్రయుక్తఃసదాద్విజఇతి ॥ మనురపి॥ విధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞోవిశిష్టోదశభిర్గుణైః । ఉపాంశుస్స్యాచ్ఛతగుణః సహస్రోమానసస్మృతఇతి॥ జప్యేనైవతుసంసిద్ధ్యేత్ బ్రాహ్మణోనాత్రసంశయః । కుర్యాదన్యంనవాకుర్యాన్మైత్రోబ్రాహ్మణఉచ్యతె ॥ సర్వానుకూల్యాన్మైత్రీతస్మాన్మైత్రత్వేనహింసనసంబంధినోవిధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞోబ్రాహ్మణస్యవిశిష్టతరమిత్యర్థః ॥ హారీతః ॥ జపేనదెవతానిత్యంస్తూయమానాప్రసీదతి । ప్రసన్నైవిపులాన్భోగాన్ప్రాప్నువంతిమనీషిణః ॥ యక్షరక్షః పిశాచాశ్చ గ్రహాః సర్వేచ విభీషణాః । జపినం నోపసర్పంతి దూరాదేవాపయాంతీతి ॥ *

ఇతిసంధ్యాజపప్రకరణమ్.

—* అథార్ఘ్యాకరణాహరణవిధిః *—

తత్ర శాట్యాయనిః ॥ తతస్సూర్య ముపస్థాయ సవ్యగాచమ్యచస్వయమ్ । అర్ఘ్యార్థంసమాదాయ సంయతాత్మా గృహంవ్రజేత్ ॥ ఆచమ్యేతి విశేషః ॥ తథాచవృద్ధమనుః ॥ తతస్స్వర్ఘ్యక్ద్వరాచవర్ఘ్యఅర్ఘ్యాకరణముదాహరేత్ ॥ నవినార్ఘ్యాకరణంజాతు విధిజ్ఞః కించిదాచరేత్ । అర్ఘ్యాకరణంప్రోక్షణార్థజలంతద్వినా ॥ అప్రోక్షితేన గృహేన కించిత్కర్మ నాచరేదితియావత్ ॥ సపిషి॥ నాహరేదేకవస్త్రస్తు నార్ద్రతోనచకన్యకా । నపాణినానవస్త్రేణతోయమర్ఘ్యాకరణాయవై ॥ ప్రోక్షణగ్రహణంపాత్రం నిదధద్గృహమాగతః । అకృత్వాచమనంపూర్వ మాచాంతః ప్రయతోభవేత్ ॥ తేన ద్రవ్యాన్యదోషాణి ప్రోక్ష్యాచమ్య పునర్గృహే । తతఃకర్మాణి కుర్వీత సత్క్రియార్హో ద్విజోత్తమ ఇతి ॥ ప్రచేతాః ॥ సంగృహ్యార్ఘ్యాకరణం యావత్ సోపానత్కోగృహంప్రతి । తదర్ఘ్యక్త్వాగృహం ప్రాప్యాచమేత్ ॥ పరిచారకాత్ ॥ గార్గ్యాయణిః ॥ సోపానత్కః సదర్భశ్చ పాత్రస్థం సద్యశోత్తరః । జలమాహరేదితి శేషః ॥ సదశముత్తరీయం యస్యసతథోక్తః॥ ప్రచేతాః ॥ నాహరేదేకజాతిస్తు నశిశుర్నచకన్యకాం। నానుపేతోనైకవస్త్రస్తోయమర్ఘ్యాకరణాయవై ॥ యమః ॥ పాత్రాద్విరహితంతోయముద్ధృతంసవ్యపాణినా । నతేనప్రోక్షణంకుర్యాత్ వస్త్రనిష్పీడనేనచ ॥ శాట్యాయనిః ॥ అశ్మంహిరణ్మయం రౌప్యం దారవంమృణ్మయంద్రుధమ్ । తామ్రం పత్రపుటంచాపి పాత్రమర్ఘ్యాకరణాయవై ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ సౌవర్ణం రాజతం తామ్రం ముఖ్యం తామ్రం ప్రకీర్తితమ్ । తదలాభే స్మృతం పాత్రంప్రవతేయన్నధారితమ్ ॥ శాతాతపః ॥ శైవాలతృణపర్ణాద్యైరసంహారంబుధాజనైః । సికతావస్త్రలోపేసనకుర్యాత్ప్రోక్షణంబుధః॥ ఆపస్తంబః ॥ నఖిలాభిన్నపాత్రేణ నాస్యపాత్రేణచైవహి । ప్రాణ్యంగభంజేనాపి కుర్యాన్నార్ఘ్యాకరణంద్విజఇతి ॥ శైవాలవాలుకాదూర్వాతృణపర్ణాద్యైరపి ।అర్ఘ్యాకరణంనగృహ్ణీయాత్ ఆపస్తంబోబ్రవీన్మునిః॥ న్నా

ఖిలా వేణుమయీపాత్రాణ్యాంగనశంఖశుక్త్యాదిఫలజన్నాళికేరాది ॥ గర్గః ॥ త్రి
సంధ్యం వాగ్యతో వారిగుప్తమాహృత్య శోధయేత్ । ఆహృత్య వారిణా ప్రో
క్ష్య ద్రవ్యం శోధ్యం చ శోధయేత్ ఇతి ॥ ఉశనాః ॥ తేనోదకేన ద్రవ్యాణి ప్రో
క్ష్యాచమ్య పునర్గృహే । తతః కర్మాణి కుర్వీత నిత్యం ప్రాయాని కాని చేత్ । అభ్యుక్ష
ణమహారణే అసమర్థం ప్రీత్యాహ ॥ శాట్యాయనిః ॥ నద్యాదౌ సమ్యగాచాంతః
సంయతో గృహమాగతః ॥ ఉద్ధృత్య మణికాత్తోయం తథాభ్యుక్షణమాచరేత్ ॥
ఆత్మీయం ప్రథమం ప్రోక్తం విప్రహస్తాద్ద్వితీయకమ్ । తృతీయముదకస్థానాత్
చతుర్థం మణికం స్మృతమ్ ॥ మణికే సర్వతీర్థాని వహన్త్యైవ సర్వదేవతాః ।
మంత్రాశ్చ ప్రణవే సర్వే సర్వం సత్యే ప్రతిష్ఠితమ్ ॥ బృహజ్జలభాండం మణికః ॥
గృహేవాసముపస్పృశ్య కృత్వా స్వర్ణకుశోదకమ్ । కృత్వాచమనమాచాం
తః పునః ప్రోక్షణమాచరేత్ ॥ ప్రచేతాః ॥ వైశ్వానరేణ యత్కించిత్ కు
రుతే ప్రోక్షణం ద్విజః । గంగాతోయసమం సర్వే వదంతి బ్రహ్మవాదినః ॥
వైశ్వానరే అజీజనదితి మంత్రే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ గుప్తమగ్రామ్యం బుని
త్వా హోమం కుర్యాద్యథావిధి ॥

—* అథౌపాసన హోమవిధిః *—

తత్ర వ్యాసః ॥ అథాగమ్య గృహం విప్రః సమాచమ్య యథావిధి । ప్ర
జ్వాల్య వహ్నిం విధివత్ జుహుయాజ్జాతవేదసమ్ ॥ దక్షః ॥ సంధ్యాకర్మావ
సానేతు స్వయం హోమో విధీయతే । స్వయం హోమే ఫలం యత్స్యాత్
తదన్యేన న లభ్యతే ॥ హారీతః ॥ ఉపాస్య విధివత్సంధ్యా ముపస్థాయ దివాక
రమ్ । సాయం ప్రాతరుపాసీత వివాహాగ్నిం ద్విజోత్తమః ॥ ఆపస్తంబః ॥
సాయం ప్రాతరత ఊర్ధ్వం హస్తేనైతే ఆహుతీ తండులైర్యవైర్వా జుహు
యాత్ స్థాలీపాకవద్దేవతాః సౌరీపూర్వాహుతిః ప్రాతరిత్యేక ఉభయతః పరిషే
చనం ప్రాక్పురస్తాదితి ॥ స ఏవ ॥ యత్ర క్వచాగ్నిముపసమాధాస్యన్ స్యాత్ తత్ర
ప్రాచీరుదీచీశ్చ తిస్రస్తిస్రో రేఖా లిఖిత్వా అగ్నిముపసమిధ్యాద్ఉత్సిచ్యైతత్
ఉదక ముత్తరేణ పూర్వేణ వాన్య దుపదధ్యాదితి । ప్రాచీః పూర్వముద

క్సంస్థం దక్షిణారంభమాలిఖేత్ । అథోదీచీః పురఃసంస్థాః పశ్చిమారంభమా
లిఖేత్ ॥ అథాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య జ్వలయేదగ్నిమింధనైః । ఉత్సిత్వాన్యతో
ఉణోచ్ఛిష్టం పూర్వతోఽత్తరతోఽపి వా ॥ పాత్రస్థమన్యదుదకం పూర్వవ
త్తత్రైనిక్షిపేదితి ॥ బోధాయనః ॥ యస్మిన్నగ్నావుపనయతి తస్మిన్బ్ర
హ్మచర్యం తస్మిన్ వ్రతచర్యా తస్మిన్ సమావర్తనం తస్మిన్ పాణి
గ్రహణం తస్మిన్ గార్హ్యాణి కర్మాణి క్రియంతే తస్మిన్ కామ్యాని త
స్మిన్ ప్రేజా సంస్కార ఇత్యేకే । స ఏష ఉపనయన ప్రభృతిర్వ్యాహృతి
భిః సమిద్భిర్హూయత ఆసమావర్తనాత్సమావర్తన ప్రభృతి ఆజ్యేన
వ్యాహృతిభిరేవ హూయత ఆపాణిగ్రహణాత్ పాణిగ్రహణ ప్రభృతివ్యా
హృతిభిర్వ్యాహృతాభిర్వా వైవాహస్త్వేనైకే ఆహుతీర్జుహోతీతి ॥ హిరణ్య
కేశీ ॥ పాణిగ్రహణాదిరగ్నిస్తమౌపాసనమిత్యాచక్షతే । తస్మిన్ గా
హ్యాణి కర్మాణీతి ॥ గౌతమస్తు ॥ భార్యాదిరగ్నిర్దాయాదిర్వా తస్మిన్
గార్హ్యాణీతి । భార్యాశబ్దేన వివాహోపలక్ష్యతే । తదాగ్నిపరిగ్రహః ॥
యదా పితృభ్రాతృభిర్వా విభాగః తదా వాగ్నిపరిగ్రహః ఇత్యర్థః ॥
యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌ కుర్వీత ప్రత్యహం గృహీ ।
దాయకాలాహృతే వాపి శ్రౌతం వైతానికాగ్నిషు ॥ స్మార్తమౌపాస
నాది ॥ అపిశబ్దాత్ ప్రేతే వాగ్రేపతౌ వా హృతే తతశ్చ కాలత్రయ వ్య
తిక్రమే । ప్రాయశ్చిత్తీయత ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ శౌనకః ॥ స్మార్తోఽగ్ని
ర్వివిధో జ్ఞేయో గృహ్యః పౌరుష ఇత్యపి । యస్మిన్ వివాహః క్రియతే సోఽధి
గృహ్యోవ్యాహుతాశనః ॥ జాతకర్మాదిసిద్ధ్యర్థం మయాశ్చాహుతిభిరా
హుతిః । సోఽగ్నిః పౌరుష ఇత్యుక్తః శాలాగ్నిర్లౌకికస్స్మృతః ॥ కేచిద్వైశ్య
స్యభవనాత్ ఆహృతో జాతకస్స్మృతః ॥ సంగ్రహే ॥ ఆత్మార్థమపి దారా
ర్థం ఉభయార్థం సుతార్థకం । ఇత్యేషాం కర్మణాం హోమశ్చతు
ర్విధ్యం ప్రచక్షతే ॥ ఆత్మార్థం సంధ్యాకర్మాది సీమంతాది క్రియా స్త్రి
యాః । పార్వణాద్యుభయార్థం స్యాజ్జాతకాదిసుతార్థకం ॥ సుతా

ధర్మకర్మణాం హోమో లౌకికాగ్నౌ విధీయతే ॥ ఇతరేషాం త్రయా
ణాంతు నిత్యాగ్నావితి నిశ్చయః । భార్యాద్వయం యస్య భవేత్కృతస్య సం
సృష్టవహ్నౌ సవనంతు కుర్యాత్ ॥ తత్రైవ సీమంత మపిప్రశస్తం వదం
తి వహ్నౌ నవిభాగ ఇష్ట ఇతి ॥ విష్ణుః । స్మార్తకర్మౌపాసనే కుర్యా
చ్ఛ్రౌతం వైతానికే గృహీ। లౌకికేపి సురాణాంతు విధిరేవ పురాతనః ॥ బహ
వోయత్ర హోతారః శాంతికే పౌష్టికే తథా । లౌకికాగ్నౌ తదా కుర్యా
ద్గృహ్యాగ్నౌ నకదాచన ॥ చౌలజాతకగోదాన స్నానోపనయనాదిషు ।
లాజాహోమే సమిత్కార్యే లౌకికాగ్నిర్విధీయతే ॥ హోమం వైతానికం
కృత్వా స్మార్తం కుర్యాద్విచక్షణః । స్మృతీనాం వేదమూలత్వాత్ స్మార్తం
శ్రౌతపరా విదుః ॥ సత్యాం వైదికానుష్ఠానశక్తౌ స్మార్తమాత్రేణ పరితుష్యే
త ॥ తదాహ గర్గః ॥ యో వైదికమనాదృత్య కర్మ స్మార్తేఽతిహాసకం । మో
హాత్సమాచరేద్విప్రో నసపుణ్యేన యుజ్యతే । శ్రౌతం కర్మ న చేచ్ఛక్తః క
ర్తుం స్మార్తం సమాచరేత్ । అత్రాప్యశక్తః కరణే సదాచారం లభేద్బు
ధః ॥ మనుః ॥ వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యాదతంద్రితః । తద్ధి కుర్వ
న్యథాశక్తి ప్రాప్నోతి పరమాంగతిం ॥ అగ్నిహోత్రం చ జుహుయా దా
ద్యంతే ద్యుర్నిశోః సదా । దర్శేన చార్ధమాసాంతే పౌర్ణమాసేన చైవహి
తి ॥ హోమే చ ఫలముద్దిష్టం జుహ్వతః స్వయమేవతు । హూయమానం త
దన్యేన ఫలమర్ధం ప్రపద్యతే ॥ ఋత్విక్పుత్రో గురుర్భ్రాతా భాగినేయోథ
విట్పతిః । ఏతైరపి హుతం యత్స్యాత్ తద్ధుతం స్వయమేవతు ॥ విట్పతిర్జా
మాతా । స్వయం హోమ ఏవ ముఖ్యః తదభావ ఋత్విగాది హోమః
తత్ర విశేషో వ్యాసేన దర్శితః । ఋత్విక్పుత్రోథవా పత్నీ శిష్యోవాపి సహో
దరః ॥ ప్రాప్యానుజ్ఞాం విశేషేణ జుహుయాద్వా యథావిధి । పవిత్రపాణిః
పూతాత్మా శుక్లాంబరధరో నరః ॥ అనన్యమనసా వహ్నౌ జుహుయాత్సం
యతేంద్రియ ఇతి ॥ శౌనకః ॥ పాణిగ్రహణాదధిగృహ్యం పరిచరేత్స్వ
యం పత్న్యపివా పుత్రః కుమార్యంతేవాసీవేతి । ఋత్విగాద్యభావే

గోభిలః ॥ గృహ్యాగ్నౌ జుహుయాత్పత్నీ సాయంప్రాతశ్చ హోమయోః ॥ మనుః ॥ అగ్నిహోత్రంచ శుశ్రూషా సంధ్యోపాసనమేవచ । కార్యం పత్న్యా ప్రతిదినం బలికర్మ చ నైత్యకమ్ ॥ సంధ్యోపాసనం సాయం ప్రాతర్హోమః ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ హోమే ముఖ్యో యజమానః పత్నీ పుత్రశ్చ కన్యకా । ఋత్విక్ శిష్యో గురుర్భ్రాతా భాగినేయః సుతాపతిః । ఏతైరేవ హుతం యత్తు తద్ధుతం స్వయమేవ తు ॥ పర్యుక్షణం వినా పత్నీ జుహుయాత్కన్యకాపి చేతి ॥ భారద్వాజః ॥ అపి వా స్త్రీ జుహుయాన్మంత్రవర్జమితి ॥ గౌతమః ॥ పత్నీ జుహుయాదిత్యేక ఇతి ॥ మనుః ॥ నైవ కన్యా న యువతిర్నాల్పవిద్యో న బాలిశః । హోతా స్యాదగ్నిహోత్రస్య నార్తో నాసంస్కృతస్తథా । నరకే హి పతంత్యేతే జుహ్వతః స చ యస్య తత్ ॥ తస్మాద్వైతానకుశలో హోతా స్యాద్వేదపారగ ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ శ్రౌతం యత్నతః స్వయం కుర్యాదన్యోపి స్మార్తమాచరేత్ । అశక్తౌ శ్రౌతమప్యన్యః కుర్యాదాచారమంతత ఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దుహిత్రా స్నుషయా వాపి విహారేణ విశుధ్యతే । నిర్ణేజనం చ పాత్రాణాముపలేపనమర్చనమితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అహరహః స్వయమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । పర్వణి వా బ్రహ్మచారీ వా జుహుయాత్ ॥ యోఽస్యాగ్నినాథ స్తైసక్షీర హోతేతి హారీతస్మరణాచ్చ ॥ అశ్వలాయనోఽపి ॥ స్వయం పర్వణి జుహుయాదృత్విజామిత్యేకే । ఇతరం కాలమంతేవాసీ వేతి ఋత్విజామేక ఇతి యః కర్మణి కర్మణి క్రియతే యశ్చ కులే పరంపరా ప్రాప్తః యస్త్వేకస్య పురుషస్య సర్వకర్మాణి కర్తుం క్రియతే తేషాం త్రివిధానామృత్విజాం మధ్యే ఏక ఇత్యర్థః ॥ బోధాయనః ॥ పుత్రోఽంతేవాసీ వేతి । హోతౄణాం తారతమ్యం దర్శయతి ॥ ఛాందోగ్యశ్రుతిః ॥ అన్యైః శతహుతాద్ధోమాదేకః శిష్యహుతో వరమ్ । శిష్యైః శతహుతాద్ధోమాదేకః పుత్రహుతో వరం । పుత్రైః శతహుతాద్ధోమాదేకో హ్యాత్మహుతో వరమ్ ॥ స్వయం హోతా స్వయం హోమీ స్వయమేవోపతిష్ఠతే । అగ్నిహో-
త్రం [illegible] ఏతస్య [illegible]

ఏవంవిద్వానగ్నిహోత్రంజుహోతీతి । ఋత్విగాదిహోమమవిశేషమాహకా
త్యాయనః ॥ అసమక్షంతుదంపత్యోర్హోతవ్యోనర్త్విగాదినా । ద్వయోరప్య
సమక్షంతు భవేద్ధుతమనర్థకమితి ॥ ఉభయోః సన్నిధానం ముఖ్యం తదభా
వేత్వన్యతరసన్నిధానేనాపి హోతుంశక్యం ॥ తథాచవ్యాసః ॥ నిక్షిప్యా
గ్నింస్వదారేషు పరికల్ప్యర్త్విజంతథా । ప్రవసేత్కార్యవాన్విప్రో
వృథైవనచిరంవసేదితి ॥ హారీతః ॥ ప్రస్థలీకృతధర్మస్య పీడ్యమానస్యశత్రు
భిః । మాసద్వయంప్రవాసోస్తి పరతోనాహితాగ్నివదితి ॥ విష్ణుః । శ్రౌ
తంస్మార్తంచయత్కించిత్ విధానంసర్వమాదరాత్ । గృహేనివసతా
కార్యంఅన్యథాదోషమృచ్ఛతి॥ అగ్నేరపరిత్యాగమాహ గార్గ్యః । కృతదా
రోనతిష్ఠేత్ క్షణమప్యగ్నినావినా ॥ తిష్ఠేతచేద్ద్విజోవ్రాత్య స్తథాచ
పతితోభవేత్ । యథాస్నానంతథాభార్యా వేదస్యాధ్యయనంతథా ॥ త
థైవోపాసనంద్రష్టవ్యం నతిష్ఠేత్తద్వియోగతః ॥ వ్యాసః ॥ యోహిహి
త్వావివాహాగ్నిం గృహస్థఇతిమన్యతే । అన్నంతస్యనభోక్తవ్యం వృథా
పాకోహిసస్మృతః॥ యాజ్ఞవల్క్యః॥ ద్వాదశాహమనగ్నిస్తు సంధ్యాహీన
స్తథైవచ। శూద్రఏవభవేద్విప్రశ్చతుర్వేదపారగః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ హ
తంవిత్తమదానేన హతానారీనిరంకుశా । బ్రహ్మస్వేనహతో రాజా నిరగ్ని
బ్రాహ్మణోహతః॥ దేశాంతరగతోవాపి మృతపత్నీకఏవవా । వైవాహికా
గ్నౌజుహుయాత్స్వయంప్రాతర్యథావిధీతి॥ బృహస్పతిః ॥ సూతకేమృతకే
చైవ అశక్తౌశ్రాద్ధభోజనే। ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయేన్నతుహాపయేత్
కాత్యాయనః ॥ యావత్కాలమహోమీస్యాత్తావద్ద్రవ్యమశేషతః ।
తద్దానంచైవవిప్రేభ్యోయథాహోమస్తథైవతత్ । యావంత్యబ్దాన్యతీ
తాని నిరగ్నేర్విప్రజన్మనః॥ తావంతికృచ్ఛ్రాణిచరేత్ హోమ్యాదద్యాత్త
థైవచ ॥ వ్యాసః ॥ యదిమాసమహోమీస్యాత్ విప్రాయ గృహశాలినే ।
పంచప్రస్థాంప్రదద్యాత్తుయావత్తండులమేవచ । కాత్యాయనః ॥ షష్టిప్ర
స్థమితంధాన్యం త్రిప్రస్థప్రమితంఘృతమ్ । ఔపాసనాగ్నినష్టేషు వత్సర

స్యవిధీయత ఇతి ॥ మనుః ॥ అగ్నిహోత్ర్యపవిధ్యాగ్నీన్ బ్రాహ్మణః కామ
కారతః । చాంద్రాయణం చరేన్మాసం వీరహత్యాసమం హి తదితి ॥ శాతా
తపః ॥ అగ్న్యుత్సారీ కృచ్ఛ్రాబ్దేన శుద్ధ్యతీతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ సన్ని
ధౌ యజమానస్యాదుద్దేశత్యాగకారకః । అసన్నిధౌ తు పత్నీస్యాత్పుత్రా
దిస్తదనుజ్ఞయా ॥ ఉన్మాదే ప్రసవే చార్తౌ కుర్వీతానుజ్ఞయా వినా । సర్వథా
యజమానో వా త్యజేత్తద్దిఙ్ముఖః శుచిః । ప్రవాసినోత్వాహితాగ్నేస్స్యాత్ పత్నీ
ధారయతే వ్రతమితి ॥ *

—* అథ హోమకాలః *—

తత్ర విహరణ కాలమాహ ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ అధివృక్షబ్రహ్మచర్యవి
త్యాగోర్వేతి సముచ్చయార్థో వాశబ్దః ॥ సూర్యాస్తసాధయత్రాపి లక్షణం ॥
సాయంభూమేరుద్ధృతా రశ్మయోఽధివృక్షమేవ నివిశంతే యస్మిన్కాలే సోఽధి
వృక్షస్సూర్యః । తథా ప్రాతః ప్రాచ్యాం దిశి రశ్మయ ఆవిర్భూతా సూర్యస్మి
న్కాలే స ఆవిర్భూతః సూర్యః - తస్మిన్కాలే ప్రణయనమిత్యర్థః ॥ కా
త్యాయనోఽపి ॥ సూర్యేఽస్తశైలమప్రాప్తే షట్త్రింశద్భిరథాంగులైః । ప్రా
దుష్కరణమగ్నీనాం ప్రాతర్భాసాం చ దర్శనే ॥ ఆశ్వలాయనస్తు ॥ అపరా
హ్ణేప్యాతపాయమితి ॥ సాయంహోమార్థమపరాహ్ణే అహ్నశ్చతుర్భా
గే ప్రాతరుదయాత్ ॥ పూర్వం విహరేదితి ॥ వృత్తౌ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ అన
స్తమితి ఆదిత్యే సాయమగ్నేః ప్రాదుష్కరణమనుదితే ప్రాతరితి ॥ సంవర్తః ॥
కపాలైర్భిన్నపాత్రైర్వా ఆయసేనాగ్నిమయేనవా । నాగ్నిప్రణయనం
కుర్యాద్యజమానభయావహః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ శరావే భిన్నపాత్రే చ కపా
లే చోల్ముకే చ వా । అగ్నిప్రణయనం కుర్యాద్వ్యాధిహానిర్భయావహమ్ ॥
అగ్నౌ న ప్రక్షిపేదగ్నిముద్భిర్నశమయేత్తథేతి ॥ హోమకాలమాహాపస్తంబః ॥
సముద్రోఽవా ఏష యదహోరాత్రస్తస్యైతే గాధే తీర్థే యత్ ॥ సన్ధిస్తస్మాత్సం
ధౌ హోతవ్యమితి ॥ శైలాలిబ్రాహ్మణం భవతి - నక్షత్రం దృష్ట్వా ప్రదో
షే నిశాయాం వా సాయమితి - సముద్రత్వేన నిరూపితస్యాహోరాత్రస్య స

స్థిర్వయాంస్తుప్రవేశేఽర్థాద్వయంతస్మాన్నాధిహోమాముఖ్యః - నక్షత్రదర్శ
నావధయస్త్రయః కాలాః సంధివాసహవికల్ప్యంతే - ఏకనక్షత్రోదయే
నక్షత్రదర్శనం ప్రదోషః ప్రథమయామం నిశా నిద్రాకాలః ప్రాతర్హో
మకాలోఽపి చతుర్ధా తత్రైవదర్శితః॥ ఉదయస్యాపి ఉదయం సమయో ఉషసి ఉ
దితే వా ప్రాతరిత్యుషసి ప్రాచ్యాం ప్రాప్తప్రకాశాయాముపోదయం ఉదయా
త్పూర్వస్మిన్ సమయే సమయాధ్యుషిత ఈషదావిర్మండలే ఉదితే వా సూ
ర్యఇత్యర్థః - మనుస్తు ॥ ప్రథమస్త్రీయావేకే కృత్యకాలత్రయమాహ ॥ ఉ
దితేనుదితే చైవసమయాధ్యుషితే తథా । సర్వథావర్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీ
శ్రుతిరితి॥ ఏతేషాం లక్షణమాహ వ్యాసః ॥ రాత్రేః షోడశగే భాగే గ్రహన
క్షత్రభూషితే । కాలేత్వనుదితం ప్రాహుః హోమం కుర్యాద్విచక్షణః॥ తథా
ప్రభాతసమయే నష్టే నక్షత్రమండలే । రవిర్యావన్న దృశ్యేత సమయాధ్యుషితస్తు
సః॥ రేఖామాత్రస్తు దృశ్యేత సోదిత ఇతి హోమయేదితి॥ మరీచిః॥ ద్వి
రస్మిమత్యాం సంధ్యాయాం సూర్యనక్షత్రరశ్మిభిః । హోమకాలః స విజ్ఞే
యో హ్యగ్నిగర్భే తదా మహీతి॥ కాత్యాయనః॥ యావత్సమ్యఙ్న భా
వ్యంతే నభస్యృక్షాణి సర్వతః॥ లోహితత్వం చ నాపైతి తావత్సాయంతు
హూయతే । హస్తాదూర్ధ్వం రవిర్యావత్ భువం హిత్వా న గచ్ఛతి। తావ
ద్ధోమవిధిః పుణ్యో నాన్యోఽభ్యుదితహోమినామ్ ॥ ఉశనాః ॥ అర్ధమండ
లసంప్రాప్తే భానావనుదితే హుతమ్ । తస్మిన్నస్తం గతే హోమో భవేదుది
తహోమినః । సాయమస్తమితే హోమకాలస్తు నవ నాడికా ఇతి॥ స్మృతిసా
రసముచ్చయే ॥ ముహూర్తే చతురర్ధే తు ప్రాతర్హోమో విధీయతే। సా
యం కాలే తథైవస్యాత్ ధానాగస్తమయాత్పరమితి ॥ ప్రదీపికాయాం ॥
నిశాయామ్ అతీతాయాం సాయం సాయంహోమోఽభిపద్యతే।
తత్రైవసంగవేఽతీతే ప్రాతర్హోమోప్యనాపది ఇతి । సంగ్రహేపి॥ నిశా
వ్యతీయాద్యదిసంగవో వాసంకల్పితస్య సహోఽనధ్యాపది । యద్యనాపది
సవనాదికాధ్యంతరయోః ప్రాతర్హోమనక్రియతే ॥ సంకల్పితే వా సర్వా

ఽకాలేయద్యుభయత్రసక్రియతేతదా కాలాతిపత్తిప్రాయశ్చిత్తంకర్తవ్యం-
ఆపదితువక్ష్యమాణకాలేపిన ప్రాయశ్చిత్తమిత్యర్థః - భాస్కరః ॥ కాలాతి
పత్తిర్నవనాడికోర్ధ్వం సంకల్పితే వా సమయే వ్యతీతే ॥ కాలాత్యయః సంగవతః
పురస్తాత్ సంకల్పితే వా సమయే వ్యతీతే ఇతి ॥ సర్వేప్యేతే కాలవిశేషాః ము
ఖ్యాదయో యథాకథం ముఖ్యతమో వ్యవతిష్ఠంతే - యథాకథం చిన్ముఖ్యకా
లాతిక్రమః తదా గోబిలోక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ అథాపది గృహ్యాగ్నౌ సాయం
ప్రాతర్హోమయోర్దర్శపూర్ణమాసయో రాహవ్యం హోతారం నాధిగచ్ఛేత్ ।
కథం కుర్యాదిత్యాకాంక్షాయామాహ తేః ప్రాతరాహుతిర్నాత్యేత్యాప్రా
తరాహుతేః సాయమాహుతిరమావాస్యాయాః పౌర్ణమాసీ వాత్యేత్యా
పౌర్ణమాస్యా అమావాస్యేతి ॥ బోధాయనోపి ॥ ఉక్తయోః కాలయోః క
ర్తుమశక్తౌ సాయమాహుతిం రాత్రౌ కుర్వీత కృత్స్నాయాం కృత్స్నేహ్ని ప్రా
తరాహుతిం ॥ ఆసాయకర్మణః ప్రాతః ఆప్రాతః సాయకర్మణః- అహు
తిర్నాతిపద్యేత పర్వణాం పార్వణాంతరాదితి ॥ భరద్వాజోపి ॥ ఆసాయ
మాహుతికాలాత్ ప్రాతరాహుతికాలో నాతీయాదా ప్రాతరాతికాలాత్సా
యమాహుతికాల ఇతి ॥ ఆపది గౌణకాలస్యాప్యనుగ్రాహకం బ్రాహ్మణం ద
ర్శయత్యాపస్తంబః ॥ యదుదితే జుహోతి యన్మధ్యరాత్రే జుహోతి మధ్య
మం తేన రాత్రిపర్యాయమాప్నోతి - యదపరరాత్రే జుహోతి జఘన్యం తేన
రాత్రిపర్యాయమాప్నోతీతి ఉదితే పూర్వాహ్ణ ఇత్యర్థః - రాత్రిపర్యా
యో రాత్ర్యధికారాత్ అధి రాత్రో లక్ష్యతే ॥ ఏతేషు కాలేషు జుహ్వాదేతై
ర్యాజైరిష్టవాన్భవతి - ఏవంచ సర్వమహః కాలో హోతవ్యం - అహు
హుతమిత్యేవ ప్రతీయాదితి విజ్ఞాయత ఇతి-సోయం ప్రతిపత్త్యైనైవం మన్త
త- సర్వే అమీ హోమకాలా ఇతి ॥ కింత్వాపది అగత్యా అమీషు కాలేషు హు
తమపి హుతం భవతీత్యేతావదేవ ప్రతీయాదిత్యర్థః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ది
వాదితాని కర్మాణి ప్రమాదాదకృతానితు । శర్వర్యాః ప్రథమే యామే తా
నికుర్యాదతంద్రితః ॥ రాత్రావుక్తాని కర్మాణి ప్రమాదాదకృతాని వై । దినస్య ప్రథ

హుయా హైతానికుర్యాదతంద్రితః॥ కాలాతీతేషు హోమేషు హుత్వోత్తరైర్వాగతే
షు చ। కాలాతీతేషు హోమేషు హుత్వైవ ఉత్తరాణిసమాపయేత్। యస్త్వ
తీతాన్యతిక్రమ్యోత్తరాణిసమాచరేత్ ॥ న దైవం నైవ చ పిత్ర్యం తత్ హవిస్తదు
పతిష్ఠత ఇతి॥ స్మృత్యంతరే॥ రాత్రౌ ప్రహరపర్యంతం దివా కృత్యాని కారయేత్।
బ్రహ్మయజ్ఞం చ సౌరం చ వర్జయిత్వా విశేషతః ఇతి॥ స్మృతిరత్నే॥ ఏక
భ్యాదితి హోమాస్స్యురన్యేనుదిత హోమినః । అన్యే భోజన హోమాశ్చ పక్ష
హోమ స్తథైవ చేతి ॥ బృహస్పతిః ॥ సాయం ప్రాతస్సనాహోమా ఉభౌ
సాయం సమస్యతః। ఆపన్నో జుహుయాత్ప్రస్య సమిదేకాథవాద్వయమ్॥ సా
య హోమస్య ముఖ్యత్వాత్తదీయం తంత్రమిష్యతే । చతస్ర ఆ
హుతీర్జుహుయాత్తత్ర ద్వే సాయమాహుతీ ద్వే ప్రాతరాహుతీ చైవ ఉప
స్థానం సకృత్తథేతి । ఆపన్నస్యాహితాగ్నేః పక్షహోమమహామునేః ॥
శరీరాపద్భవేద్యత్ర భయాద్వార్తిః ప్రజాయతే । కథాన్యాస్వపి చాపత్సు
పక్షహోమో విధీయతే ॥ రత్నావళ్యాం ॥ ప్రవాసినోఽగ్నిహోత్రస్య
త్రిపంచాహశ్చ సప్త చ। దాతవ్యో హోమమేకాహే సాయం ప్రాతః పృ
థక్పృథక్॥ ఆపస్తంబః ॥ యాయావరా హ వై నామ పురా ఋషిఆస్తైన్వన్యా
శ్శ్యాత్మ్యం సైర్ధమాసాయార్ధమాసాగ్నిహోత్రం జుహవుః ॥ తస్మాద్యా
యావరాద్ధర్శనా మాయావ్యార్తోవా జననమరణ యోరథ్వన్యాపత్సు
వార్ధమాసాయార్ధమాసాయాగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । ప్రతిపది సా
యం చతుర్దశ చతుర్గృహీతాన్యుదయత్యేకాసమిత్సకృద్ధోమః । సకృత్
పాణినీ మార్జనం సకృదుపస్థానం ఏవం ప్రాతరేతావానేవ విశేషః॥
ప్రకృతివత్ ॥ పక్షత్రయే పునరాధేయమగ్నీన్ సమారోపయతే ధారయతే
వాఽవసథాజావా పవసద్దేహ సినిమర్థంథ్యో పవసథాదికమర్థప్రతిపద్య
త ఇతి ॥ భారద్వాజోఽపి ॥ జననమరణయోరాపత్సు వార్ధమాసాయా
గ్నిహోత్రంజుహుయాత్ । ఊర్ధ్వం ద్వాదశాహాన్నిర్మంథ్యాతిపక్షహో
మవసత్ పక్షసుధ్య అపస్మృత్త్రా తదా ప్రభృతి పునర్హోమః కర్తవ్యః ॥

తదాహమరీచిః ॥ పత్నిహోమానథాహుత్వా మధ్యేకర్మాం నివృత్తితః। హోమంపునఃప్రకుర్యాత్తు నచాసౌదోషభాగ్భవేత్ ॥ ఇతిస్మృత్యర్థసారే ॥ సమస్యేదగ్నిహోత్రాణి యథాసంభవమాపది । ప్రతిపద్యుర్ణమేత్సాయం మాపద్యన్యత్రవాదిసే ॥ యావంత్యాప వసథ్యాహుత్ పాగ్నిగ్నినిధవంతిహి ॥ తావంతిపరిగృహ్ణీయా చ్చతురన్నయనానితు । ప్రాతర్హోమాన్ సమస్యైవజుహుయాద్వపరేహని । సర్వథౌపవసథ్యాహో సాయంహోమిపృథక్ భవేత్ । తథైవయజనీయాహె ప్రాతర్హోమో భవేత్పృథక్ । ఉపవాసేనశూన్యంచేత్ ఔపసథ్యమహర్యదా । తదా తత్సాయంహోమోపి పూర్వైః సహసమస్యతే ॥ ఏవంప్రతిపదోన్యత్ర యత్రాపఉపజాయతె । తన్నాశేపిపురస్తానుః ప్రాగౌపవసథాదపి ॥ ఇతిపక్షహోమః ॥ హోమయోగ్యసమిధః స్మృత్యర్థసారేదర్శితాః ॥ పాలాశఖాదిరాశ్వత్థ శమ్యుదుంబరజా సమిత్ । అపామార్గార్కదూర్వాశ్చకుశాశ్చేత్యపరేవిదుః।సత్వచఃసమిధః కార్యారుజుశ్శ్లక్ష్ణాః సమాస్తథా। శస్తా దశాంగులాస్తాస్తు ద్వాదశాంగులకా స్తథా। ఆద్రాశ్చస్సమాః సమచ్ఛేద్యా స్తర్జన్యంగులవర్తులాః। అపాతితాశ్చాద్విశాఖాః క్రిమిదోషవివర్జితాః ॥ సమిత్ప్రమాణం వేదశ్చ త్రయంప్రాదేశసంమితమ్ । ఇధ్మస్తుద్విగుణః కార్యః త్రిగుణాః పరిధిస్మృతాః । స్మార్తేచ ప్రాదేశ ఇధ్మోవాద్విగుణః పరిధిస్మృతః ॥ కాత్యాయనః ॥ పాలాశ సమిధః కార్యాః ఖాదర్యస్తదభావతః। శమీరోహితకాశ్వత్థా స్తదలాభేకవేతసా॥ ప్రాదేశిన్యధికానాత్ర సమిత్స్థూలతయాక్వచిత్ । నసపత్రానవిచ్ఛిన్నా నసకీటానపాతితా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కోవిదారం కరం హంచశిగ్రుం ష్ట్రశ్చ ఘాతకం శ్లేష్మాతకమకమర్కంచ వర్జయేదింధనంబుధః॥ సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రియః స్వయమాహరేత్ । శూద్రాహృతైః క్రయక్రీతైః కర్మకుర్వన్ప్రజత్యధః ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ పాలాశఃఖదిరోవేధ్మః ముఖ్యస్స్యాత్తదలాభతః । శమీవటోదుంబరజాః అశ్వత్థస్తదలాభతః ॥ వన

స్మృతీనాం సర్వేషామిధ్మః కార్యో విశేషతః॥ తత్ర తాన్ వర్జయేద్వృక్షాన్ కోవిదారవిభీతకౌ। కపిత్థామలకౌ రాజవృక్షశాకద్రుమౌ తథా। నీపనింబకరంజం చ తిలకం శాల్మలీమపి। శ్లేష్మాతకమపి త్యక్త్వా గ్రాహ్యోన్యః సకలద్రుమః॥ తులసీకాష్ఠయుక్తాగ్నౌ జుహ్వతామక్షయం ఫలమితి ॥ దక్షః ॥ పూర్వం ప్రాదేశికాం దత్వా తతో హోమో విధీయతే । ద్వితీయా పృష్ఠతో దేయా తతోగ్నిముపతిష్ఠతే। పృష్ఠతః హోమాత్ప్రాదేశికా సమిత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ నాప్రోక్షితమింధనమగ్నావాదధ్యాదితి । అయోగ్యసమిధో హోమే దోషమాహ వ్యాసః ॥ విశీర్ణాయుఃక్షయం కుర్యాత్ విదళా వ్యాధిసంభవా । హ్రస్వయా మృత్యుమాప్నోతి వక్రా విఘ్నకరీ తథా ॥ స్థూలా చ హరతే లక్ష్మీం కృశా వై బాంధవక్షయం । ద్విశాఖా నేత్రరోగం చ కీటజుష్టార్థనాశనం । ద్వేష్యం ప్రకురుతే దీర్ఘా ప్రాణఘ్నా వి్త్వచా స్మృతా ఇతి । హవిర్లక్షణముక్తం కాత్యాయనేన ॥ హవిస్త్రివిధం జ్ఞేయం కృతం చైవ కృతాకృతం । అకృతం చ క్రమాదేషాం లక్షణం సమ్యగుచ్యతే ॥ కృతమోదనసక్త్వాది తండులాది కృతాకృతం । వ్రీహ్యాది చాకృతం ప్రోక్తమితి హవ్యం త్రిధా బుధైః ॥ ఆపస్తంబః ॥ పయసా పశుకామస్య జుహుయాద్దధ్నేంద్రియకామస్య యవాగ్వా గ్రామకామస్యౌదనేనాన్నాద్యకామస్య తండులైరోజస్కామస్య బలకామస్యేత్యేకే మాంసేన యశస్కామస్య సోమేన బ్రహ్మవర్చసకామస్యాజ్యేన తేజస్కామస్యేతి । పయసో నిత్యత్వస్యైవ సతి కామే ఫలవచనమ్ ॥ తథా చాశ్వలాయనః ॥ పయసా నిత్యహోమే యవాగూరోదనేన హి । సర్పిర్గ్రామకామాన్నాద్య కామేంద్రియకామతేజస్కామానామితి ॥ వ్యాసః ॥ కాపిలాయాస్తు పయసా యోగ్నిహోత్రాణ్యుపాసతే । ఆదిత్యమండలం భిత్వా యాతి బ్రహ్మ సనాతనమితి ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ యేన సాయం జుహుయాత్తేన ప్రాతరితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ తైలం దధి పయః సోమో యవాగూరోదనం ఘృతం । తండులా మాంసమాపశ్చ దశద్రవ్యాణ్యుదాహృతాః । స్మృత్యర్థసారే । శాలిశ్యామాకనీవా

రాఽవ్రీహిగోధూమవాచికాః । ఏతేషాంతండులాహోమ్యా యావనా
ళాః ప్రియంగవః ॥ నీవారాశ్శ్యామకాశ్చైవ గోధూమావ్రీహయోయవాః ।
స్వరూపేణాపిహోమ్యాస్స్యుస్స్వరూపేణైవ వైదలాః । ద్రవంస్రువేణహో
తవ్యం పాణినాకఠినంహవిః ॥ పయోదధియవాగూశ్చ సర్పిరోదనతండు
లాః । సోమమాంసంతైలమాపోదశైతాన్యగ్నిహోత్రకే । స్యాదగ్ని
హోత్రవద్గ్రాహ్యాహోమ్యా సంస్కారోమంత్రవర్జితః । యద్వాత్రిఃప్రోక్షణం
తేషాం మాంసహోమాసనేనచ ॥ యద్యగ్నిహోత్రహోమార్థం పయో
నస్యాత్కదాచన । తదావ్రీహియవాద్గ్రాహ్యా శాఖాభ్యంతరమేవవా ॥
యద్వాయజ్ఞీయవృక్షస్య కందమూలఫలంజలమ్ । యథోక్తవస్త్వసంప్రా
ప్తౌ గ్రాహ్యంతదనుసారిచ । యవాభావేతుగోధూమా వ్రీహీణామివశా
లయః । యవాభావేతుగోధూమాస్తతోవేణుయవాదయః ॥ ఫలంవా
యజ్ఞవృక్షస్య తత్పత్రమథవాభవేత్ । ఆజ్యంహవ్యమనాదేశే జుహోతిషు
విధీయతే ॥ మంత్రస్యదేవతాయాస్తు ప్రజాపతిరితిస్థితిరితి ॥ వ్యాసః ॥ హ
వైర్యస్తుగోఘృతంగ్రాహ్యం తదభావేతుమాహిషం । ఆజ్యంవాతదభావే
తు సాక్షాత్తైలంగృహ్యతే ॥ తైలాభావేగృహీతవ్యం తైలంజర్తిలసం
భవం । తదభావేతసీస్నేహః కౌసుంభస్సర్షపోద్భవః ॥ వృక్షస్నేహో
థవాగ్రాహ్యః పూర్వాభావేపరఃపరః । తదభావేయవవ్రీహిశ్యామా
కాన్యతరోద్భవం ॥ పిష్టమాలోడ్యతోయేన ఘృతార్థేయోజయేత్సుధీః ।
వృక్షతైలేషుపున్నాగనింబైరండోద్భవంత్యజేత్ । యద్వాలాభగోఘృతా
దేఃక్రమాత్ క్షీరంవిధీయతే ॥ తదభావేదధిగ్రాహ్యమలాభేతైలమిష్యతే ।
ఏషాంకేషాంచిదన్యేషాం హవిషామప్యసంభవే ॥ సర్వత్రాజ్యముపాదే
యం భరద్వాజమునేర్మతాదితి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ శిష్టస్యాభావతస్తు
ల్యం ద్రవ్యంప్రతినిధీయతే । కందైర్వాపుష్పైఃఫలైః క్షీరైరూపైస్సదృశైస్సు
ష్యతే ॥ స్మృత్యర్థే ॥ కాణ్డైర్మూలైస్తథాపర్ణైః క్షీరైర్వాపుష్పైఃఫలై
రపి । గంధైరసైస్సదృశగ్రాహ్యాః పూర్వాభావేపరఃపరః ॥ నాపిప్రతినిధా

తస్యం నిషిద్ధం యత్ర కుత్రచిత్ । శ్రోత్రియస్యాన్నమభోజ్యం యత్ ద్రవ్యం
తదభక్షితమ్ । గార్హస్థ్యం ప్రతినిధిత్వేన [illegible] ॥
కామ్యే ప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యే నైమిత్తికే హి సః । కామ్యే ప్యుపక్రమాదూ
ర్ధ్వం కేచిత్ ప్రతినిధిం విదుః ॥ న [illegible]
ను । స దేశకాలయోర్నాస్తి [illegible]
మిశ్రమరణే [illegible] నాభా [illegible] మిష్యతే । [illegible]
పి ప్రతినిధాతవ్యాని [illegible] ప్రవ్య [illegible]
సంకల్పితం భవేత్ ॥ తదభావే సతి [illegible]
శ్యనేన సారే ॥ సంస్కా [illegible]
సంస్కార [illegible]
ముఖ్యద్రవ్యస్య సంభవే । [illegible]
[illegible]
కృష్ణశిత్యేషి । అథ [illegible]
గృహ్ణీయాత్ [illegible] ॥ [illegible]
లభ్యతే యది । తదా ముఖ్యమనాదృత్య [illegible] సమాపయేత్ ॥ మాఖ్యా
లాభే [illegible] ॥ [illegible]
హ్యతే । [illegible] అన్యత్ర నిత్యం స
జాతీయం విజాతీయ [illegible] పూర్వ
మవాప్నుయాత్ । [illegible] యేత్ ।
ముఖ్యాలాభే యదా [illegible] గౌణం
గ్రాహ్య [illegible] ॥ ప్రసంగ ప్రభవ [illegible] వర్తతే ।
అనాప్నోతి ఫలం తస్య పరత్రేతి శ్రుతిస్స్మృతిః । అను [illegible] పరిమాణను హ
బృహస్పతిః ॥ ప్రస్థాధాన్యం చతుష్షష్ట్యా [illegible] తిలా
నాం తు తదర్ధం స్యాత్ తదర్ధం [illegible] ॥ బోధాయనః ॥ [illegible]
[illegible] ఓపనో [illegible]

పయోరాండాకృతి స్తథా ॥ కరుటాటాండ ప్రమాణస్తు పిండ ఇత్యభిధీయ
తే । అంగుష్ఠపర్వమాత్రం స్యాదవదానం తతః పిబ ॥ జయన్త్విష్ట్యా జ్యం
తు చతురంగుల సమ్మితమ్ ॥ చల్లికాయాం ॥ తీర్థాయోన సంపూర్ణం
హోత్రియన్నపాణినా । ద్వ్యంగుళీసమితస్తత్ప్రాగ్యతో జుహుయాద్ధవిః ॥
[illegible] । [illegible] బలికర్మచ భోజనమ్ । అర్చ
[illegible] ॥ అంగుళ్యగ్ర
[illegible] । అంగుష్ఠ [illegible] పార్శ్వతు హోతా
[illegible] । [illegible] అంగుష్ఠాగ్రే
[illegible] । [illegible] ॥ కాత్యా
యనః ॥ [illegible] । నకుర్యాద
గ్నిమథనం [illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] పాణి
[illegible] ప్నోతి
[illegible] । [illegible] ॥ [illegible] పథమే
[illegible] నచ పాదా ప్రధావ
నమేత్ ॥ [illegible] । న చైనం పాదతః
కుర్యా [illegible] ॥ [illegible] హోత ధమనవిష
యం ॥ [illegible] మీనవాము
[illegible] ॥ [illegible] ॥ [illegible] ధూమమే
[illegible] । [illegible] త్రేతి హీన
శ్రుతమ్ ॥ [illegible] । మందా
గ్నిరావ [illegible] । [illegible] సుస
మిద్ధే [illegible] । [illegible] సిద్ధమే ॥ అగ్నిక
[illegible] భోగం నాపికాయాం [illegible] । [illegible] ధనం కుర్యా [illegible] శే
దారిద్ర్య [illegible] ॥ [illegible] ప్రాజ్ఞ [illegible]

యేత్ । యత్ర కాష్ఠం తు తచ్ఛ్రోత్రం యత్ర ధూమస్తు నాసికా ॥ యత్రాల్ప
జ్వలనం నేత్రం యత్ర భస్మ తచ్ఛిరః । యత్ర ప్రజ్వలితోఽగ్నిః జిహ్వా తత్ర
ప్రకీర్తితా ॥ ఆపస్తంబః ॥ శరోఽంగారా అభ్యూహంతే - తతో లోహినికా
ర్చిరుదేతి బ్రహ్మణి హుతం భవతీతి । శరః భస్మ అంగారా భస్మనా సూ
క్ష్మేణ సంయోగమాపద్యంతే ॥ తతస్తేభ్యః లీలః ప్రకాశోఽర్చిస్తస్యా
మవస్థాయాం హుతం బ్రహ్మణి హుతం భవతీత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ యదంగారే
ష్వవ్యవశాంతేషు లేలాయతీవ భాతి తద్దేవానామాస్యం తస్మాత్తథా హో
తవ్యం యదాస్యే విదధత్యేవం తదితి విజ్ఞాయత ఇతి ॥ శ్రుతిరపి ॥ సర్వ ఏవ స
ర్వథా ఇధ్మ ఆదీప్తో భవతి ॥ విశ్వేదేవాస్తర్హ్యగ్నిః ॥ తస్మిన్ యస్య తథా
విధే జుహ్వతి - విశ్వేష్వేవాస్య దేవేష్వగ్నిహోత్రం హుతం భవతి నితరామ
ర్చిరుపావైతి లోహినీకేవ భవతి ॥ ఇంద్రస్తర్హ్యగ్నిః - తస్మిన్ యస్య త
థావిధే జుహ్వతి ॥ ఇంద్ర ఏవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం భవతి - అంగారా
భవంతి - తేభ్యోఽంగారేభ్యోఽర్చిరుదేతి - ప్రజాపతిస్తర్హ్యగ్నిః త
స్మిన్ యస్య తథావిధే జుహ్వతి ప్రజాపతావేవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం
భవతి ॥ శరోఽంగారా అధ్యూహంతే - బ్రహ్మా తర్హ్యగ్నిః తస్మిన్ యస్య
తథావిధే జుహ్వతి - బ్రహ్మన్నేవాస్యాగ్నిహోత్రం హుతం భవతి వసుషు
రుద్రేష్వాదిత్యేషు విశ్వేషు దేవేషు ఇంద్రే ప్రజాపతౌ బ్రహ్మన్ అపరివర్గ
మేవాస్యైతాసు హుతం భవతి ॥ సర్వ ఇధ్మః సర్వశః సర్వప్రదేశ ఆదీప్తో
భవతి - యదా తర్హి తస్మిన్నాహుతే విశ్వేదేవా అగ్నిః విశ్వేదేవా రేకీ
భూతస్తిష్ఠతి తస్మిన్ విధే తాదృక్ప్రకారేఽగ్నౌ జుహ్వతి విశ్వేషు దేవేష్వే
వాస్యాహుతం భవతి - విశ్వేదేవాస్సర్పితా అనేన భవంతి - నితరాం నీ
చైస్తరాం అర్చిః రుపావైతి స్వల్పా భవతి లోహినీకేవ భవతి రక్తై
వ భవతి వర్ణాదనుదాత్తాదితి జీప్ సంజ్ఞాయాం కన కాంగారభూతేషు
సత్సు అస్తేషు యదర్చిరుదేః తదగ్నేర్యాస్యమస్య జిహ్వాస్థానీయం గృహ్యతే రసుని
శరః ॥ తస్మాత్తస్యాంగారా అభ్యూహంతే ఉపరిహావంతి । అపరివర్గంకా

శ్చిదపి దేవతావర్జయిత్వా ఏతాసు దేవతాసుహుతంభవతీత్యర్థః॥ స్మృతి రత్నే॥ సువర్ణాకనకారక్తా కృష్ణాచైవతుసుప్రభా॥ అతిరక్తాబహురూపాచ సప్తజిహ్వాః ప్రకీర్తితాః। సువర్ణావారుణీజిహ్వామధ్యమాకనకాస్మృతా॥ రక్తాచైవోత్తరాజిహ్వా కృష్ణాయామ్యాదిశిస్మృతా। సుప్రభాపూర్వదిగ్జిహ్వాఅతిరక్తాగ్ని గోచరా॥ ఈశాన్యేబహురూపాచజిహ్వాస్థానాన్యనుక్రమాత్। వివాహేవారుణీజిహ్వామధ్యమాయజ్ఞకర్మసు॥ ఉత్తరాచోపనయనే దక్షిణాపితృకర్మసు। పూర్వదిక్స్వర్గ కామేషు ఆగ్నేయీశాంతికర్మసు॥ ఐశానీయోగ్రకార్యేషు ఏతద్ధోమస్యలక్షణమ్। అజ్ఞానాత్సప్తజిహ్వాసు హోమంయః కురుతేద్విజః॥ హోమోనిష్ఫలతాంయాతి హోమీచనరకంవ్రజేత్। హోమప్రకారస్తుగృహ్యోక్తవిధిర్ద్రష్టవ్యః॥ తదుక్తంగృహ్యపరిశిష్టే॥ స్వగృహ్యోక్తేనవిధినా హోమంకుర్యాద్యథావిధీతి॥ స్మృతిరత్నేపి॥ ఉపావరోహంకృత్వా ప్రాణాయామమనంతరమ్। స్వగృహ్యోక్తప్రకారేణవహ్నేరర్చనమాచరేత్॥ అదితేన్వాదిమంత్రైస్తుచతుర్భిః పరిషేచయేత్। అదితేనుమన్యస్వేతి వామదేవ ఋషిస్స్మృతః॥ దేవీతుజగతీచ్ఛందోహ్యదితి ర్దేవతాస్మృతా। అనుమతేనుమన్యస్వేతివామదేవఋషిస్స్మృతః॥ ప్రాజాపత్యాతుగాయత్రీ దేవతానుమతిస్తథా। సరస్వతేనుమన్యస్వ వామదేవ ఋషిస్స్మృతః॥ ప్రాజాపత్యాతు గాయత్రీ మంత్రోక్తా దేవతా స్మృతా॥ దేవసవితఃప్రసువ వామదేవఋషిస్స్మృతః। ప్రాజాపత్యాతు గాయత్రీ సవితా దేవతాస్మృతా। వినియోగశ్చతూర్ణాంతు సేచనేపరికీర్తితాః॥ సంవర్తః॥ హోమేపర్యుక్షణేశౌద్రే సంధ్యాకర్మసుమార్జనే। ఆచామేభోజనేపాత్రంతోయం వామేనసంస్పృశేత్॥ హోమాదిషుపాత్రంసంధ్యామార్జనేతోయం వామహస్తేనస్పృశేదిత్యర్థః॥ సంగ్రహే॥ స్వగృహ్యోక్తవిధినాహుత్వా పూర్వవత్పరిషేచయేత్। అన్నపమంస్థాః ప్రాసావీరితి మంత్రేస్సన్నమయేద్బుధః। అథాగ్నిముపతిష్ఠేత మంత్రేణాగ్నేనయే

తిచ ॥ ఏతద్విజ్ఞాత్వానుష్ఠేయం అన్యథాదోషశ్రవణాత్ ॥ తదాహాంగి
రాః ॥ స్వాభిప్రాయకృతంకర్మ యత్కించిజ్జ్ఞానవర్జితం । క్రీడాకర్మేవ
బాలానాం తత్సర్వంనిష్ప్రయోజనం । హతంజ్ఞానంక్రియాహీనం హతా
శ్చాజ్ఞానినఃక్రియాః । అపశ్యన్నంధకోదగ్ధః పశ్యన్నపిచపంగుక ఇతి॥ మంత్రా
ర్థస్తు॥ అదితేనుమన్యస్వ । అదితిదేవమాతా హే అదితే అనుమన్యస్వమ
యాక్రియమాణంకర్మ అనుజానీహి । అనుమతేతి ఊన చంద్రాపౌర్ణ
మాసీసరస్వతీ వాగ్దేవతా ॥ ఛాందసోగుణః ॥ హే దేవసవితః సవర్ణా స్వా
హ్యనుజ్ఞాతః అస్మానప్రసువ అన్యమంత్రార్థః అనుజ్ఞాతవతీ ॥ ప్రాసావీః ప్రా
నుజ్ఞాతవాన్ । అగ్నేనయ ॥ హే అగ్నే సుపథా శోభనేన శాస్త్రావిరుద్ధేన
మార్గేణ అస్మాన్ రాయేన శ్రియం ప్రాపయ । విశ్వాని వయునాని పా
పానివిద్వాన్ జానానః ఏనః పాపం అస్మత్ అస్మత్తః యుయోధి । అప
నయ । యాతే పృథక్ భావే అంగిబహుళం ఛందసీతిమంత్రప్రచురః । వాంఛసీ
త్యపిత్వాభావేగుణః కిప్యత్ కేమేనరః జుహూరాణం కుటిలస్వభావంతదర్థం
వయమపి తేతుభ్యం భూయిష్ఠాం నమఉక్తిం విధేమక్రియాస్మ విధివిధానే ల
శిషిలుఙ్ ॥ వ్యాసః ॥ స్నాత్వైతో వరుణః శోభాం జుహ్వతోగ్నిః శ్రి
యంహరేత్ । భోజనేమృత్యుమాప్నోతి తస్మాత్స్నానంక్రియాస్మృతమితి ॥
అనుగతేగ్నౌసంధానమాహాపస్తంబః । నిత్యోధార్యోనుగతోమంథ్యశ్రోత్రి
యాగారాద్వాహార్యఇతి । నిత్యఇతి సిద్ధధార్యఇత్యారంభాత్ ॥ ఉఖా
ద్వాధారణమేవాస్యముఖ్యః । సత్వరణ్యాదాహృత్వా సమారోపణం॥
సచధ్రియమాణోగ్నిరనుగతశ్చేత్ తత్రైవసంధాతవ్య ఇతి వ్యాఖ్యాతారః ।
ధ్రియమాణేగ్నౌవిశేషమాహ స ఏవ । చతూరాత్రమహూయమానోగ్ని
ర్లౌకికః సంపద్యత ఇతి॥ ఆత్మసమారూఢోద్వికాలమహుతస్తథా ॥ శౌనకః॥
అగ్నావనుగతో యత్ర హోమకాలద్వయాత్యజేత్ । ఉభయోర్విప్రవా
సేవలౌకికోగ్నిర్విధీయతే ఇతి ॥ భారద్వాజః ॥ ఏకాగ్నిద్వాదశాహం
విచ్ఛిన్నంపునరాధేయ ఇతి ॥ బౌధాయనోపి ॥ అర్వాక్త్రిరాత్రాదయ

సేగ్నమేస్యాత్తతఃపరంతంతుమతీచకార్యా । ఆసప్తరాత్రాన్నసేవ
హుత్వాఆసప్తరాత్రత్వ్వనరానధీతేతి ॥ ద్వాదశదినపర్యంతం అగ్న్యనుగ
తప్రాయశ్చిత్తమేవోక్తంనాగ్నిసంధానమ్ । అత్రయథాస్వగృహ్యంవ్యవ
స్థా ॥ శౌనకః ॥ విచ్ఛిన్నవహ్నిరాధాయ కర్మాంగంవిధివద్ద్విజః । సా
యమారభ్యజుహుయాదాహుతీనాంచతుష్టయం । యదాసంధీయతేవ
హ్నిః ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమ్ ॥ తదాసాయం విజానీయాత్ప్రాతర్హోమపు
రస్సరమ్ । ప్రతిపత్పర్వసంధానం కర్మకర్తుర్వినాశనమ్ ॥ సంధాయా
గ్నిందినంహుత్వాస్థాలీపాకం సమాచరేత్ ఇతి ॥ కథంచిద్ధారణాశక్తౌ బో
ధాయనః॥ఏకాగ్నేస్త్రీవిధిసమారోపణమాత్మన్యరణ్యోర్వాసమిత్స్వితి।సమి
త్స్వస్మృత్యర్థనాశేదగ్నితః ॥ పాలాశాశ్వత్థఖాదిరబిల్వోదుంబరజా స
మిదితి - ఆత్మసమారోపణంయజమానకర్తృకమేవ - సమిదాదికర్తృ
కంత్వధ్వర్యుకర్తృకమపిభవతి॥ తథాచాపస్తంబః।ఉపర్యగ్నేరరణింధా
రయంజపతిఅయంతేయోనిఋత్విరియఇతి ॥ అపివాయజమానఏవాత్మం
స్సమారోపయతేయాతే అగ్నఇతి-హస్తంప్రతప్యముఖమాహరతఇతి॥య
జమానాసన్నిధానేపిపత్నీసన్నిధౌఅధ్వర్యుణారణ్యాదౌ సమారోప్యా వరో
హ్యాచహోతుంశక్యతే। యజమానకర్తృకమప్యుపావరోహమంత్రజపం
యజమానాసన్నిధౌ అన్యః కుర్యాత్ ॥ పత్నీనకుర్యాత్- శ్రౌతమంత్రో
చ్చార్యక్రియా మంత్రవ్యతిరిక్తమంత్రేషు స్త్రియాఅనధికారాదితి న్యాయ
విదః ॥ తథాశాతాతపః ॥ శ్రౌతంయత్నంస్వయంకుర్యాదన్యోపిస్మార్త
మాచరేత్ ॥ బోధాయనః ॥ ఆరూఢోగ్నిపునస్సంధాన నిమిత్తమాహస
ఏవ -- అథాగ్నేర్విపత్తింవ్యాఖ్యాస్యామః - మేధ్యాశుచిచండాలశూ
ద్రవాయసపతితరజస్వలాశ్వభిశ్చసంస్పర్శాదరణ్యోర్వినాశఇతి పునరగ్నింస
మిధ్యాదితి ॥ సంగ్రహే ॥ స్పర్శేతుధార్యమాణంవా సమిదారూఢమేవ
వా । త్యక్త్వాతుపునరాధానమాత్మారూఢంత్యజేద్బుధః ॥ గవానగమనా
గాచాద్యుపహతేగ్నిమాత్రకమ్ । విసృజ్యహవమేచ్ఛక్తంహోవయేన్వతు

త్యజేత్ ॥ ఆహుతేష్వగ్నిషు యజమానోనాశ్నీయాత్ । యత్రైవయం
యథాహుతద్వసవేఇత్యాహుతింజుహుయాత్ । సమిధావా దధ్యాజ్జపేది
త్యేకే । అనాజ్ఞాతమితితిస్రోజుహుయాజ్జపేదిత్యేకే- త్వన్నోఅగ్నేసత్వం
నోఅగ్నఇతిసర్వత్రాంతరాయే దేవతావిపర్యాసేచైతే ఆహుతీర్జుహోతీత
దీగంసర్వప్రాయశ్చిత్తంసర్వత్రక్రియేతేత్యాదిప్రాయశ్చిత్తమాపస్తంబేనో
క్తం ॥ స్మార్తేఃపికర్తవ్యం ॥ అవిరోధాత్ - స్మృత్యంతరే ॥ ఔపాస
నాగ్నిద్వయసంగతిశ్చేత్ అగ్నింసమారోప్యలతోవిభజ్య పూర్వస్య హో
తుర్వివిచింవహుత్వాపశ్చాత్ హోతుః పథికృచ్చసోఽపి ॥ ద్వయోరౌపాస
నాగ్న్యోః సంసర్గసంసృష్టాగ్నసమారోపణార్థంవిభజన్ మనూయమం
తౌమనూయమంత ఇతిప్రత్యేకమభిమానీకృత్యస్వాం తేపూర్వంహోతాఅగ్న
యేవివిచయేస్వాహేతిహుత్వాసర్వప్రాయశ్చిత్తంచజుహుయాత్ - అప
శ్చాద్ధోతాతు అగ్నయేపథికృతేస్వాహా అగ్నయేవివిచయేస్వాహేతి హు
త్వాసర్వప్రాయశ్చిత్తంచజుహుయాత్ । తతస్తావుభౌ సహైవ సమారోప
యేతామిత్యర్థః ॥ లౌకికాగ్నిసంపర్కేఽపి వివిచంపాహిపంచ కంచ జుహు
యాదితి ॥ బోధాయనోక్తంద్రష్టవ్యం ॥ విధిరస్యాప్యుత్పత్తిసంగ్రహే ద
ర్శితా ॥ ఉద్ధృత్యవహ్నింప్రణవేనపూర్వమన్వగ్ని మంత్రేణ హరేత్పుర
స్తాత్ । నిధాయపృష్టోదివిమంత్రకేణ తతశ్చహోమ శ్శకలైశ్చతుర్భిః॥
లేఖాదయోనైవచతత్సతాంస విశ్వానిదేవ్యానఇమేచమంత్రాః । ఆరోప
ణంనాప్యవరోపణంస్యాదుత్పత్తిరేవం విధురానలస్య ॥ నిత్యానైమిత్తిక
కామ్యకర్మాణ్యత్రైవకుర్యాద్విధురస్సదైవ । తత్సవితుః - తాంసవితుః॥
విశ్వానిదేవసవితః అద్యానోదేవసవితః ఇమేశకలహోమమంత్రాఇత్యర్థః ॥
చంద్రికాయాం॥ బ్రహ్మణ్యాధాయకర్మాణినిస్సంగఃకామవర్జితః। ప్రస
న్నేనైవమనసా కుర్వాణోయాతితత్పదమ్ ॥ నాహంకర్తా సర్వమేతత్
బ్రహ్మైవకురుతేసదా । ఏతద్బ్రహ్మార్పణంప్రోక్తంఋషిభిస్తత్వదర్శిభిః
యద్వాఫలానాంసన్యాసంప్రకుర్యాత్పరమేశ్వరే ॥ కర్మణామేతదప్యా

హు బ్రహ్మార్పణమనుత్తమమ్ ॥ మనురపి ॥ సన్యస్య సర్వకర్మాణి కర్మ
దోషానపానుదత్ । నియతో వేదమభ్యస్య పుత్రైశ్వర్యే సుఖం వసేత్ ॥
మంగళాచారయుక్తానాం నిత్యం చ ప్రయతాత్మనామ్ । జపతాం జుహ్వ
తాం చైవ వినిపాతో న విద్యత ఇతి ॥ శ్రీభగవాన్ ॥ బ్రహ్మార్పణం బ్రహ్మహవి
ర్బ్రహ్మాగ్నౌ బ్రహ్మణా హుతమ్ । బ్రహ్మైవ తేన గన్తవ్యం బ్రహ్మకర్మస
మాధినా ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ స్వకర్మహానౌ పతనం అబ్దేకాపద్యనాప
ది । స్వకర్మహానౌ నాస్తిక్యాత్ మాసేన పతనం స్మృతమ్ ॥ ద్వాదశాబ్ద
వర్తైనైవ తస్య శుద్ధిస్తు నాన్యథా । తస్మిన్ దృష్ట్వార్కమీక్షేత స్పృశేత్ స్నాయా
త్సచేలకమ్ ॥ తేన సంభాషణం హాస్యం కుర్వన్నబ్దేన తత్సమః । తదన్నభు
క్త్వా తద్వస్తుసహశయ్యాసనేషు చ ॥ హోమం ప్రశంసతి వసిష్ఠః ॥ త్రివిష్ట
ప్రావర్ణాం పృథివీం యో దదాతి ససాగరామ్ । తత్సాయమగ్నిహోత్రస్య క
లాం నార్హంతి షోడశీమ్ ॥ ఆద్యా వ్యాహృతయస్తిస్రః స్వధా స్వాహా న
మో వషట్ । యస్యైతే పఞ్చ సదా బ్రహ్మలోకస్థ ఏవ సః ॥ స ఏవ ॥ యో ద
ద్యాత్కాంచనం మేరుం పృథివీం చ ససాగరామ్ । తత్సాయంతరగ్నిహోత్రస్య
తుల్యం భవతి వా న వా ॥ మనురపి ॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః సమ్యక్ ఆదిత్యము
పతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిః వృష్టేరన్నం తతః ప్రజాః ॥ దైవకర్మ
ణియుక్తో హి బిభర్తీదం చరాచరమ్ ॥ ఇతి హోమప్రకరణమ్.

హోమాదనంతరకార్యమాహ దక్షః ॥ దేవకార్యం తతః కృత్వా కు
ర్యాన్మంగళవీక్షణమ్ ॥ మాధవీయే ॥ హోమం చ కృత్వాలభనం శుభా
నాం తతో బహిస్స్యాద్గమనం ప్రశస్తం - పూర్వాం చ సర్పిర్దధి చోదకుంభం
ధేనుం సవత్సాం వృషభం సువర్ణాం । మృద్గోమయం స్వస్తికమక్షతాంశ్చ లాజం
మధు బ్రాహ్మణకన్యకాంశ్చ - శ్వేతాని పుష్పాణి తథా శమీం చ హుతాశనం
చందనమర్కబింబమ్ । అశ్వత్థవృక్షం చ సమాలభేత తతశ్చ కుర్యాన్నిజజాతి
ధర్మమ్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ రోచనం చందనం హేమం మృదంగం దర్ప
ణం మణిమ్ । గురుమగ్నిం చ సూర్యం చ ప్రాతః పశ్యేత్ సదా బుధః ॥ నారదః ॥

లోకేస్మిన్ మంగళాన్యష్టౌ బ్రాహ్మణోగౌర్హుతాశనః । హిరణ్యం సర్పి
రాదిత్యఆపో రాజాతథాష్టమః ॥ ఏతానిసతతంపశ్యేత్ నమస్యేదర్చయే
చ్చయః । ప్రదక్షిణంచకుర్వీత తథాస్యాయుర్నహీయతే ॥ స్వాత్మానంచ
ఘృతే పశ్యేద్యదిచ్ఛేచ్చిరజీవికమ్ ॥మనుః ॥ సువర్ణంచందనంరత్నంపంచ గ
వ్యానిరోచనామ్ । ప్రియంగుంసర్షపః క్షౌద్రోమంగళానిప్రచక్షతే ॥ అగ్ని
చిత్కపిలాస్త్రీ రాజాభిక్షుర్మహోదధిః । దృష్టమాత్రాఃపునంత్యేతే తస్మా
త్పశ్యేత్తునిత్యశః ॥స్మృత్యర్థసారే॥ విప్రాగ్న్యర్కాంబుగోహేమాన్ జపా
ద్యాంమంగళంశుభమ్ । అగ్నిచిత్కపిలాస్త్రీయజ్వాదృష్టాంసదోంబుధిః ॥ జ్ఞా
నసిద్ధస్తపశ్శాంతః దీర్ఘాయుర్ధార్మికశ్శుచిః ॥ ఏతేపాపహరాశ్చైనాన్
సదాపశ్యేన్నమేదపి ॥ భరద్వాజః ॥ విష్ణుక్రాంతాంశమీందూర్వాంచంద
నంశంఖపుష్పికామ్ । సిద్ధార్థకాన్ ప్రియంగూంశ్చ ప్రాతశ్శిరసిధారయేత్ ॥
షాపిష్టందుర్భగంచాంధంనగ్నముత్కృంతనాసికమ్ । ప్రాతర్నపశ్యేదేతాం
స్తుదృష్ట్వాపశ్యేద్దివాకరమ్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ గోమూత్రం గోమయంసర్పిః
క్షీరందధిచరోచనమ్ । షడంగమేతత్పరమం మంగళంసర్వతోనృణామ్ ॥
హరిద్రాం లవణంధాన్యం రాజమాషస్తథాగుడమ్ ॥ జీరకం ఫలపుష్పంచ
మంగళాష్టకముచ్యతే । ఇక్షవశ్చసూపరాజశ్చ నిష్పావశ్చాస ధాన్యకమ్ ॥
వికారవచ్చగోక్షీరంకుసుంభంకుసుమంతథా । లవణంచాష్టమంతద్వత్సౌ
భాగ్యాష్టకముచ్యతే ॥ రత్నావళ్యాం ॥ ధార్యాణిశిరసానిత్యంపుష్పాణిశ్రీ
యమిచ్ఛతా । ద్రోణీక్షుపుష్పంశ్రీవృక్షపత్రంమూర్ధనినిక్షిపేత్ ॥ బోధా
యనః ॥ అరణింకృష్ణమార్జారంసువర్ణంచమణింఘృతమ్ । తిలాన్ కృ
ష్ణాజినంఛాగంగృహేష్వేతానిధారయేత్ ॥ గృహే పారావతా ధార్యా
శారికావైశుకస్తథా । స్వాంతివైధారికాహ్యేతేభూతథావాన్గృహేధ్రు
వమ్ ॥ స్మృతిప్రదీపికాయామ్ ॥ చిత్రభానుమనడ్వాహం దేవంగోష్ఠంచతు
ష్పథమ్ । బ్రాహ్మణంధార్మికంచైవ నిత్యంకుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ భర
ద్వాజః ॥ కండూయపృష్ఠతోగాంతు కృత్వాచాశ్వత్థవందనమ్ । ఉపగమ్య

గురూన్సర్వాన్ విప్రాంశ్చైవాభివాదయేత్ ॥ అభివాదనవిధిఃపూర్వమే
వనిరూపితః ॥ ఇతి సంగళద్రవ్యావేక్షణమ్. *

—* అథబ్రహ్మయజ్ఞవిధిః. *—

తత్ర దేశకాలావాహశ్రుతిః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్యమాణః ప్రా
చ్యాందిశి గ్రామాదచ్ఛదిర్దర్శ ఉదీచ్యాం ప్రాగుదీచ్యాంవోదిత ఆదిత్య ఇతి॥
అచ్ఛదిర్దర్శశబ్దేన దేశవిశేషోలక్షితః ॥ ఛదిః గృహాచ్ఛాదనం తృణక
టాదితద్యత్రనదృశ్యతే తత్రేత్యర్థః ॥ ఉదిత ఆదిత్య ఇత్యనేన ఉదయా
త్ప్రాగ్భావికర్మకాలోనిషిధ్యతే - ఉదయానంతరం హోమకాలత్వాత్త
దనంతరకాలోవిధీయతే ॥ ఏతచ్చాహ్నివిహితకాలోపలక్షణమ్ ॥ తథా
బృహస్పతిః ॥ సచార్వాక్తర్పణాద్గ్రాహ్యః పశ్చాద్వాప్రాతరాహుతేః ।
వైశ్వదేవావసానేవా నాన్యదర్థే నిమిత్తత ఇతి ॥ అత్రవైశ్వదేవశబ్దేన
వైశ్వదేవకర్మలక్షితమ్ ॥ యదాహ వ్యాసః ॥ యదిస్యాత్తర్పణాద
ర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞోకృతోనహి । కృత్వామనుష్యయజ్ఞంతు తతస్స్వాధ్యా
యమాచరేత్ ॥ తర్పణంచ మాధ్యాహ్నికసావిత్రీజపానంతరం విహితమ్॥
చంద్రికామాధవీయస్మృత్యర్థసారాదౌ ॥ తథాచబోధాయనః ॥ అ
థాదిత్యముపతిష్ఠత ఉద్వయం తమసస్పరీత్యుదుత్యం చిత్రం తచ్చక్షు
ర్దేవహితంయఉదగాదితి । అథోపవీతి దేవతాస్సంతర్పయతి ॥ అథనివీతి
భూత్వాఋషీన్ తర్పయతి అథప్రాచీనావీతి పితౄనితి ॥ వ్యాసోపి ॥ మధ్యా
హ్నసమయేస్నాత్వా సావిత్రీంవైజపేద్ద్విజః । అవశ్యంచ యథాశాస్త్రం
శక్త్యాస్వాధ్యాయమాచరేత్ ॥ తతస్సంతర్పయేద్దేవాన్ ఋషీన్పితృగ
ణాంస్తథా ॥ జమదగ్నిః ॥ మధ్యందినకృతోపస్థానః ప్రాఙాసీనఃకుశాస
న ఇతి ॥ గౌతమోపి ॥ నిత్యస్వాధ్యాయఃపితృభ్యశ్చోదకదానమితి ।
ఏతదేవాభిప్రేత్యబ్రహ్మయజ్ఞాంతేఆశ్వలాయనఆహ ॥ దేవతాస్తర్పయ
తీత్యాది ॥ కాలాదర్శే ॥ ప్రాతర్మధ్యందినేవాపి బ్రహ్మయజ్ఞోవిధీ
యతే ప్రాతర్యదితదాప్రాతః ఆహుత్యాః పరతోభవేత్ । మధ్యాహ్నే

చైత్తర్పణాత్ప్రాగూర్ధ్వం దేవాత్పరత్ర వా ఇతి ॥ ఏవం ప్రాతరాహుత్య
నంతరం వా మాధ్యాహ్నికసావిత్రీజపానంతరం తర్పణాత్పూర్వం వా
మనుష్యయజ్ఞానంతరం వా బ్రహ్మయజ్ఞః కర్తవ్యః । దేశాదితికర్తవ్యతా
మాహ మనుః ॥ అపాం సమీపే నియతః నైత్యకం విధిమాస్థితః । సావిత్రీమప్యధీ
యీత గత్వారణ్యం సమాహితః ॥ ఆపస్తంబోఽపి ॥ అకృతప్రాతరాశ ఉ
దకాంతం గత్వా ప్రయతః శుచౌ దేశేఽధీయీతేతి । ఉపవీతాదికర్తవ్యం
శ్రుతిరాహ । దక్షిణత ఉపవీయోపవిశ్య హస్తావవనిజ్య త్రిరాచామేద్ద్విః ప
రిమృజ్య సకృదుపస్పృశ్య శిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయమాలభ్యే
తి । యజ్ఞోపవీతీ ఉపవిశ్య బ్రహ్మయజ్ఞేన యక్ష్య ఇతి సంకల్ప్య విద్యుద
సీత్యుదకముపస్పృశేత్ । యక్ష్యమాణో వేష్ట్వా వేతి శ్రుతేః ॥ తతః హస్తా
వవనిజ్య మణిబంధనాత్ప్రక్షాళ్య పాదయోరప్యుపలక్షణం ఏతత్కర్తాం
గంతః శౌచనానంతరం హస్తపదస్య తత స్త్రిరపః పిబేత్ । ద్విరోష్ఠౌ పరి
మృజ్య సకృదుపస్పృశ్య సవ్యం పాణిం పాదౌ చ ప్రోక్ష్య శిరశ్చక్షుషీ నా
సికే శ్రోత్రే హృదయం చాలభ్య ప్రత్యేకం జలం స్పృష్ట్వేత్యర్థ ఇతి । హ
రదత్తేన వ్యాకృతం ॥ త్రిరాచామేదిత్యాదియదుక్తం తస్య ఫలమాహ శ్రుతిః ।
యత్త్రిరాచామతి తేన ఋచః ప్రీణాతి । యద్ద్విః పరిమృజతి తేన యజూంషి య
త్సకృదుపస్పృశతి తేన సామాని యచ్ఛిరశ్చక్షుషీ నాసికే శ్రోత్రే హృదయ
మాలభతే తేనాథర్వాంగిరసో బ్రాహ్మణానీతిహాసాన్ పురాణాని కల్పాన్
గాథా నారాశంసీః ప్రీణాతీతి । ఆంధ్రాదయస్తు కేచిత్ । యత్సకృదుప
స్పృశతి తేన సామానీత్యస్యానంతరం యత్సవ్యం పాణిం పాదౌ ప్రోక్ష
యతి । యచ్ఛిరశ్చక్షుషీతి ఫలవాక్యమధీయతే ॥ కర్తవ్యాంతరమాహ శ్రుతిః ॥
దర్భాణాం మహదుపస్తీర్యోపస్థం కృత్వా ప్రాఙాసీనః స్వాధ్యాయ
మధీయీతేతి । మహత్ప్రభూతం యథా తథా సనత్వేన దర్భానుపస్తీ
ర్య ద్వితీయార్థే వష్టి ఉపస్థామితి దక్షిణోత్తరిణమాసనవిశేషం కృ
త్వా ప్రాఙ్ముఖ ఆసీనమాత్రోఽపి ద్యావాపృథివ్యోః సంధిమీక్షమాణః స

మాహితః స్వాధ్యాయమధీయీత ఆత్మీయం వేదం పఠేదిత్యర్థః । ద
ర్భాసనస్యావశ్యకత్వస్య కారణం దర్భాత్త్రయంతేత్తువం తత్రైవ
వ । అపాంవా ఏష ఓషధీనాం రసో యద్దర్భాః సరసమేవ బ్రహ్మకురు
తే ఇతి ॥ అపామోషధీనాంచ రసేన దర్భాణాం తస్మాత్ తత్రాసీనాధీ
యానః సరసం సవీర్యం బ్రహ్మవేదం కురుత ఇత్యర్థః । ప్రాఙాసీన ఇత్య
త్ర విశేషమాహ సూత్రకృత్ ॥ దక్షిణోత్తరౌ పాణీ కృత్వా సపవిత్రావితి । దక్షి
ణో హస్త ఉత్తరః పరిభూతో యయోః తౌ దక్షిణోత్తరౌ । ఏవంభూతౌ
సపవిత్రౌ పాణీ ఉత్సంగవర్తినౌ సమావ ప్రచ్ఛిన్నాగ్రౌ దర్భా పాణిదేశ
మాత్రే పవిత్రే, అథ యదుక్తం స్వాధ్యాయమధీయీతేతి ॥ తత్ర విశేషమా
హ ॥ ఓమితి ప్రతిపద్యత ఇతి । ప్రతిపద్యతే ఆరభ్యతే । అథోంకారస్తూయ
తే ॥ ఏతద్విత్యాదినా । ఓమితి ప్రతిపద్యానంతర కర్తవ్యమాహ సూత్రకృత్ ॥
త్రీనేవ ప్రాయుంక్త భూర్భువస్సువరిత్యాహైతద్వై వాచః సత్యం యదేవ
వాచః సత్యం తత్ప్రాయుంక్తాథ సావిత్రీం గాయత్రీం త్రిరన్వాహ ॥ ప
చ్ఛోఽర్ధర్చశోఽనువానం సవితా శ్రియః ప్రసవితా శ్రియమేవాప్నోత్యథో ప్ర
జ్ఞాతయైవ ప్రతిపదా ఛందాంసి ప్రతిపద్యత ఇతి ॥ భూర్భువస్సువరిత్యా
హ వ్యాహృతిత్రయం పఠతి కిం కృతం భవతి । త్రీనేవ వేదాన్ ప్రయుక్తవాన్
భవతి । ఏతద్వై వ్యాహృతిత్రయం వాచః సత్యం వేదాత్మికాయా వాచః సం
బంధి సత్యం సారభూతం త్రిభ్యః సారత్వేన ప్రభూతత్వాద్దధ్నో నవనీతమి
వ తస్మాత్తదేవ పఠన్ త్రయీసారమేవ పృథగవస్థితం ప్రయుక్తవాన్ భ
వతి । అథ వ్యాహృత్యనంతరం సావిత్రీం సవితృదేవత్యాం గాయత్రీం తత్స
వితురితి బుధ్యంతి త్రిరన్వాహ అనుక్రమేణ పఠతి । పచ్ఛః పాదం పాదం అర్ధర్చ
శః అర్ధర్చమర్ధర్చం సంఖ్యైకవచనాదిః శంసి ॥ అథానువానం అనుచ్ఛందస
అర్ధర్చే పృథ్వవయవాన్ । అత్ర కేచిద్వ్యాహృతీర్వ్యాహృతా త్రిష్వనువచనేషు
కుర్వంతి । అస్యైతు వ్యాహృతీర్వ్యాహృతాః పాదాదిష్టం తేషు వాతథార్ధ
ర్చయోరుత్తమాయాం కృతాన్వయాం ఇతి । బ్రహ్మోద్దేశక్రమేణ ప

ర్వంతి । సవితాఖలుసర్వస్యాప్రశయః ప్రసవితాఉత్పాదయితా ॥ అథతద్దేవతాం గాయత్రీం పఠిత్వానః శ్రియంప్రాప్నోతి । అథసావిత్ర్యంతేస్వాధ్యాయమధీయీతేతి ॥ ఏవమేకస్మిన్నహనివిధానముక్తం । అథానంతరాదిషుదివసేషు ప్రజ్ఞాతమేవ ప్రతిపదా ఉపక్రమేత ఛందాంసి ఛందోవయవాక్ ప్రతిపద్యతే । ఆరభ్యతే, అవ్యవధానేనావస్థితత్వం ప్రజ్ఞాతత్వం పూర్వేద్యుర్యావదధీతం తతఏవారభ్య ఉత్తరేద్యురధీయీత ॥ ననుయంకంచిద్వేదభాగమితి । స్వశాఖాధ్యయనంబ్రహ్మ యజ్ఞంతథావబ్రాహ్మణం ॥ యత్స్వాధ్యాయం వేదమధీయీత కామమృచంయజుః సామవాతద్బ్రహ్మయజ్ఞః సంతిష్ఠతఇతి ॥ శౌనకః ॥ యస్త్ర్యశ్రుతిజపఃప్రోక్తో బ్రహ్మయజ్ఞఃసఉచ్యతే ఇతి ॥ హారీతసిరపి ॥ స్వశాఖాధ్యయనంయత్తద్బ్రహ్మయజ్ఞంప్రచక్షతే । బ్రహ్మయజ్ఞపరోవిప్రో బ్రహ్మలోకేమహీయతే ఇతి ॥ ఆశ్వమేధికేపి ॥ వేదమాదౌసమారభ్య తథోపర్యుపరిక్రమాత్ ॥ యదధీతేన్వహంశక్త్యా తత్స్వాధ్యాయంప్రచక్షతే ॥ ఋచంవాథయజుర్వాపిసామగాథామథాపివా । ఇతిహాసపురాణాని యథాశక్తిర్నహాపయేత్ ఇతి ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రదక్షిణంసమావృత్య నమస్కృత్యోపవిశ్యచ । దర్భేషుదర్భపాణిభ్యాం సంహతాభ్యాంకృతాంజలిః ॥ స్వాధ్యాయంతుయథాశక్తి బ్రహ్మయజ్ఞార్థమాచరేత్ ఇతి । హారీతః ॥ దర్భాసీనోదర్భపాణి బ్రహ్మయజ్ఞవిధానతః । ప్రాఙ్ముఖోబ్రహ్మయజ్ఞంతు కుర్యాచ్ఛ్రద్ధాసమన్విత ఇతి ॥ శౌనకః ॥ ప్రాచ్యాంయామ్యైగ్దదోషః శుక్లాంబరధరశ్శుచిః । యథావిధ్యుపఆచమ్య ఆహరేద్దర్భసంస్తరం ॥ పవిత్రపాణిఃకృత్వాతు ఉపస్థందక్షిణోత్తరం ఇతి ॥ శౌనకః ॥ ప్రాగ్వోదగ్వాగ్రామా న్నిష్క్రమ్యాపఆప్లుత్య శుచౌదేశే యజ్ఞోపవీత్యాచమ్యాక్లిన్నవాసాదర్భాణాం మహదుపస్తీర్యప్రాక్కూలానాంతేషు ప్రాఙ్ముఖఉపవిశ్య ఉపస్థంకృత్వా దక్షిణోత్తరా పాణీసంధీయపవిత్రవంతౌ। ద్యావాపృథివ్యోః సంధిమీక్షమాణః సమీభ్యగాయత్రీంవాత్య

యుక్తమాత్మానంమన్యతే ॥ తథాయుక్తోధీయీత స్వాధ్యాయంఓంపూర్వాః
వ్యాహృతీః సావిత్రీమన్వాహ పచ్ఛోర్ధర్చశః సర్వామితి ॥ స్మృత్యంతరేప్యు
వళ్యాం ॥ స్నాత్వాయజ్ఞోపవీతీచ ధూత్వాచమ్యోదకంతథా । పవిత్రైల
క్షహైర్యుక్తైకృత్వాభిన్నాగ్రతాదికైః ॥ తయోరైకైకమేకైకపాణినాధా
రయేత్పృథక్ ।సవ్యపాణేస్తథాంగుష్ఠప్రదేశిన్యోస్తుమధ్యకః॥ దక్షిణస్యాం
గుళీస్యాస్యచతస్రాంగుళివర్జితః । తథాసవ్యకరాంగుష్ఠం దక్షిణాం
గుష్ఠవేష్టితమ్ ॥ ఏథాయుచైవంసంబద్ధౌపాణీదక్షిణసక్థితః । ప్రణవంవ్యా
హృతీంచైవ గాయత్రీంచజపేత్క్రమాత్ ॥ పచ్ఛోర్ధర్చశఏభ్యాసాద్వే
దాదీంశ్చతురోజపేత్ । నిత్యంప్రశ్నమధీయీతయథాశక్త్యథవాపఠేత్॥
తత్రత్రయంకారకంచ వైశ్వదేవమనూత్పఠేత్ । మంత్రపరిశ్నపున్నశ్చైవం
బ్రహ్మయజ్ఞైకమంవిదుః । యావంతంవమంత్రమశ్యేతిశక్త్యాస్వాధ్యాయమా
త్మనః ॥ తావంతమను వాకంవానూక్తంపరిశ్నమథాపివా । తథాయావ
త్ప్రతిజ్ఞాతంఅధ్యాయంసూక్తమేవవా ॥ ఋచంవాప్యం తతోవశ్యం అధీ
యీతస్వశక్తితః । ఓం నమోబ్రహ్మణఇతిజపిత్వాప్రణవంజపేత్ ॥ యద
ద్యాదతిథిభ్యస్తు బ్రహ్మయజ్ఞస్యదక్షిణా । నకుర్యాదాసనస్థస్తు బ్రహ్మ
యజ్ఞంకదాచనేతి ॥ ఆసనస్థః కంబళాద్యాసనస్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ న
మోబ్రహ్మణఇత్యేతాం త్రిరుక్త్వాప్రణవంవదేత్ । గ్రామాద్బహిరధీయీ
తమధ్యమేనస్వరేణతు ॥ అధీతేవనసాగ్రామే బ్రహ్మయజ్ఞంకరోతి చ
అయంతుబ్రహ్మయజ్ఞస్స్యాద్భిక్షాదానాదిదక్షిణఇతి ॥ఆపస్తంబః॥ శుచౌదే
శేఽధీయీతయథా స్వాధ్యాయముత్సృజేత్॥వాచామనసానధ్యాయమితి॥
యథాధ్యాయంయథాపాఠమనేనపదక్రమాద్యనుషంగోనిషిధ్యతి । వాచేతి
మానసస్యవ్యుదాసః ॥ ఉత్సృజన్ ఆదిత ఆరభ్యప్రథమాదివ్యహస్స్వధీయీ
తద్వితీయేఽవిష్వహస్సూత్సృజ్యతతః పరమధీయీతేత్యర్థః -మధ్యందినేపి
శేషమాహశ్రుతిః - మధ్యందినేప్రబల మధీయీతా సౌఖలు వావైషఆవి
త్యః యోబ్రాహ్మణస్తస్మాత్తర్హి తేక్ష్ణ్యంతపతీతి॥ ప్రబలంప్రభూతం యో

యంబ్రాహ్మణోనామఏషఃఅసావాదిత్యస్స్వయమేవాదిత్యఏవాయంతయో
రేకత్వాత్ - యశ్చాసావాదిత్యే - సఏక ఇతి శ్రుతేః ॥ యస్మాద్బ్రా
హ్మణాఖ్య ఆదిత్యః మధ్యందినేముఖ్యాదిత్యస్తీక్ష్ణస్తంతీక్ష్ణతరంతపతీత్యర్థః॥
తత్రైవ- నమోబ్రహ్మణఇతిపరిధానీయాంత్రిరన్వాహాపఉపస్పృశ్యగృహానే
తి తతోయత్కించిద్దదాతిసాదక్షిణేతి - పరిధానీయాం పరిసమాపనీయా
చంత్రిరన్వాహాపఉపస్పృశ్య । ఆదావంతేచేతివేదితవ్యం - తత్రాదావ
ద్యాదసీతి । అంతేవృష్టిరసీతి । తతోగృహంగత్వాయత్కించిదపి గ్రహస్థో
దద్యాత్సాదక్షిణా - అస్యయజ్ఞస్యఅంగంతస్మాద్యత్కించిద్దద్యాదితివిధిః॥
ఏవంముఖ్యవిధిముక్త్వాఉపకల్పమాహశ్రుతిః॥గ్రామేమనసాస్వాధ్యాయ
మధీయీతదివానక్తంవేతిహస్మాహశౌచఆహ్నేయఉతారణ్యే బలఉతవా
చోతతిష్ఠన్ ఉతవ్రజన్నుతాసీన ఉతశయానోఽధీయీతైవస్వాధ్యాయంత
పస్వీపుణ్యోభవతియ ఏవంవిద్వాన్స్వాధ్యాయమధీతఇతి । యదుక్తం
ఉత్సృజన్ఇతితత్రోచ్యతే ॥ గ్రామేమనసేతి । యదుక్తముదితఆదిత్య
ఇతితత్రోచ్యతే । దివానక్తంవేతిమనసేత్యేవ శౌచః శుచేఃపుత్రః అహ్నే
యః ఏవంనామఋషిరిత్యాహస్మఉతారణ్యేఅరణ్యేఽపి అబల అశక్తశ్చేత్ మ
నసాధీయీత ఉతవాచాఅసనాశక్తౌస్థానాద్యనుజ్ఞాయతే - ఉతతిష్ఠన్నిత్యా
దినాఅధీయీతైవఅశక్తశ్చేద్యథాకథంచిదధ్యయనమేవకుర్యాత్ - సత్వం
శాశక్త్యాప్రధానంపరిత్యాజ్యమిత్యర్థః ॥యఏవంస్వాధ్యాయమాహాత్మ్యం
విద్వాన్ విజానన్ స్వాధ్యాయమధీతే - సఏవ తపస్వీభవతి- అధ్యయన
ఫలంప్రాప్నోతిపుణ్యః పఙ్క్తిపావనశ్చభవతీత్యర్థః ॥ నక్తంవేత్యేతత్-
బ్రహ్మయజ్ఞస్యావశ్యకప్రతిపాదనపరం- నతురాత్రావనుష్ఠానపరం - తథా
చశ్రూయతే ॥ సవాఏషయజ్ఞః సద్యః ప్రతాయతే సద్యఃసంతిష్ఠతే తస్య
ప్రాక్సాయమవభృథఇతి ॥ సఏషబ్రహ్మయజ్ఞః ॥ సద్యః అహన్యేవ ప్రతా
యతే- అహన్యేవసంతిష్ఠతే-సమాప్యతే-తస్యసాయంకాలాత్పూర్వ
మేవఅవభృథః సమాప్తిరిత్యర్థః ॥ స్మర్యతేచ ॥ రాత్రౌప్రహరపర్యంతం

దివాకృత్యాని కారయేత్ । బ్రహ్మయజ్ఞంచ సౌరంచ వర్జయిత్వా విశేషత ఇతి॥
అతః దివా బ్రహ్మయజ్ఞాద్యకరణే స్నాతకవ్రతలోపేచ ప్రాయశ్చిత్తముపభో
జనమితి మనూక్తం ద్రష్టవ్యం – ఆపస్తంబః ॥ తపస్స్వాధ్యాయ ఇతి బ్రా
హ్మణం, తత్ర శ్రూయతే ॥ స యది తిష్ఠన్ ఆసీనః శయానో వా స్వాధ్యాయ
మధీతే తప ఏవ తత్తప్యతే తపోహి స్వాధ్యాయ ఇతి, అనధీతవేదస్య బ్రహ్మ
యజ్ఞే గాయత్రీజపమాహ॥ మనుః ॥ అపాంసమీపే నియతో నైత్యకం విధి
మాస్థితః । గాయత్రీమప్యధీయీత గత్వారణ్యం సమాహితః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞ
ప్రవృత్త్యర్థం సావిత్రీమాత్రమభ్యసేత । స వేదవిజ్జపేన్నిత్యం బ్రహ్మద్యాను
జ్ఞసిద్ధయే ॥ సంగ్రహే ॥ బ్రహ్మయజ్ఞే జపేత్సూక్తం పౌరుషం చింతయన్
హరిమ్ । స సర్వాన్ జపతే వేదాన్ సాంగోపాంగాన్విధానతః ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ వేదవాక్యపురాణాని సేతిహాసాని శక్తితః । బ్రహ్మయజ్ఞప్రసిద్ధ్య
ర్థం విద్యాం చాధ్యాత్మికీం జపేత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ప్రణవ వ్యాహృతీ
రుక్త్వా సావిత్రీం పచ్ఛోర్ధర్చశోనవానం ఉక్త్వా అధ్యాయం సూక్తమృచం
వా ఇతిహాసపురాణం వా మంత్రబ్రాహ్మణమధ్యమేనవా స్వరేణాధీత్య నమో బ్రహ్మ
ణ ఇతి త్రిరుక్త్వా ఓం తత్సదితి సమాపయేదితి ॥ గృహేధ్యయనవద్బ్రహ్మ
యజ్ఞాధ్యయనస్యానధ్యాయదినేపి పరిత్యాగప్రాప్తౌ మనురాహ ॥ వేదో
పాకరణే చైవ స్వాధ్యాయే చైవ నైత్యకే । ననిరోధోస్త్యనధ్యాయే వేద
మంత్రేషు చైవహి ॥ నైత్యకే నాస్త్యనధ్యాయః బ్రహ్మయజ్ఞం హి తత్స్మృ
తమ్ । బ్రహ్మాహుతిహుతం పుణ్యం అనధ్యాయవషట్కృతమ్ ॥ బ్రహ్మై
వాహుతిద్రవ్యం తేన హుతమధీయీత మిత్యధ్యాయో యాజ్యాది మంత్రైస్స
మానః - తేన వషట్కారేణాపి హుతమిత్యర్థః ॥ యతో నాస్త్యన
ధ్యాయః - అత ఏవానధ్యాయ విశేషానూద్య తేషు జపం ప్రశంసతి శ్రు
తిః ॥ తస్య వా ఏతస్య యజ్ఞస్య మేఘో హవిర్ధానం విద్యుదగ్నిర్వర్షణం హవిః
స్తనయిత్నుర్వషట్కారో యదవస్ఫూర్జతి సోనువషట్కారో వాయురా
త్మా మావాస్యా స్విష్టకృద్య ఏవం విద్వాన్మేఘే వర్షతి విద్యోతమానే స్తన

యిత్యుపస్పృశ్య జలాని పవమానే వా మోమావాస్యాయాం స్వాధ్యాయమధీతే
తపఏవతత్తప్యతఇతిఅస్యయజ్ఞస్యార్షత్వాత్ కర్మణివానధ్యాయాభావాత్
తదేవ కర్మత్వం స్పష్టయితుం మేఘాదయో హవిర్ధానాది రూపేణ
రూప్యంతే తస్య బ్రహ్మయజ్ఞస్యాన్యయనాత్మనో మేఘాదయో హవిర్ధా
నాదిస్థానీయాః ॥ ఉదకాధారత్వేన మేఘో హవిర్ధానీయః । ఉదకస్యహ
విష్ట్వమాహవర్షణం హవిరితి హవిర్ధానేహి సోమాదీని హవీంషి నిధీయం
తే ॥ విద్యుదగ్నిస్థానీయా ప్రకాశవత్త్వాత్ దృష్టిహేతుత్వాచ్చ వర్షణం హ
విస్థానీయం । సస్యోత్పత్తిహేతుత్వాత్ స్తనయిత్నుస్తనితం కువ
న్మేఘో వషట్కారస్థానీయః తదనంతరం వర్షణలక్షణస్య హవిషః ప్ర
పతనాత్ అవస్ఫూర్జోశనిశబ్దః సోనువషట్కారస్థానీయః ॥ పశ్చాద్భ
వసామ్యాత్ ॥ వాయురాస్థానీయః ॥ ప్రాణత్వాత్ । అథవాస్యస్విష్టకృ
త్స్థానీయః యజనసంపత్తిహేతుత్వాత్ । యఏవం మేఘాదీనాం అధ్యయ
నాంగత్వం విద్వాన్ మేఘాది సంభవేపివా అకాలేపవమానే అమావాస్యా
యాంచాధీతే తపఏవతత్తప్యతే । నిత్యస్వాధ్యాయాధ్యయన లక్షణంతపః
అవిగుణమేవతరతి తదేవాహ ॥ తపోహిస్వాధ్యాయ ఇత్యపస్తంబః ॥ వా
జసనేయిబ్రాహ్మణం బ్రహ్మయజ్ఞోహవాఏషః తస్యస్వాధ్యాయః తస్యై
తేవషట్కారాయత్స్తనయతి । తద్విద్యోతతే యదవస్ఫూర్జతియ
ద్వాతో వాతితస్మాత్స్తనయతి విద్యోతమానేవ స్ఫూర్జతివాతేవా
త్యధీయీతైవవషట్కారాణాంఛంబట్కారాయేదితి ; తస్యశాఖాంతరేవా
క్యసమాప్తిరథయదివావాతోవాయాత్స్తనయతి । యద్వావిద్యోతవావ
స్ఫూర్జేద్వైకామృచం ఏకంవాసామాభివ్యాహరేత్ ॥ భూర్భువస్సువరిస్వ
స్సాంత్వంతపః శ్రద్ధాయాంజుహోమీతి వైతత్తేనోభైవాస్యైతత్స్వా
ధ్యాయఉపాత్తోభవత్యేవం స్వాధ్యాయోనవిప్రతిషిద్ధః । అధ్యయనాధ్యా
యం హ్యపదిశంతితదనర్థకం స్యాద్వాజసనేయిబ్రాహ్మణా కేదవేత్తే
తేతిఆపార్థకాః । స్వాధ్యాయోనామయఏష బ్రహ్మయజ్ఞః బ్రహ్మవేదః

తత్సాధనోయాగః । తస్యయజ్ఞస్య ఏతేస్తనయిత్న్వాదయోవషట్కారాః బహువచననిర్దేశాద్వషట్కారానువషట్కారస్వాహాకారాః ప్రధానార్థా గృహ్యంతే। యస్యైతేవషట్కారాః తస్మాత్సనయిత్న్వాదిష్వనధ్యాయనిమిత్తేషు సత్స్వపి అధీయీతైవనపునరనధ్యాయ ఇతి। నాధీయీతేతికిమర్థం వషట్కారాణామే తేషాం అచ్ఛంబట్కారాయ అధ్యయనార్థత్వాయతస్య వాజసనేయి బ్రాహ్మణస్య శాఖాంతరే పర్యవసానమితి తదేవ శాఖాంతరం పఠతి । అథయదివాతాదిషు సత్స్వపి కామ్యంచ మధీయీత ॥ ప్రాక్షిప్రదేశే యజుర్వేదాధ్యయనంఏకంసామ సర్వేషు వావేదేషు భూర్భువఃసువః సత్యంతపఇతి యజుర్భిరధివ్యాహరేత్ । నపునర్యథాపూర్వం ప్రశ్నమాత్రంతేనైవ తావత్తైవ అసాధ్యేతు తస్మిన్నహనిస్వాధ్యాయ ఉపాత్తోభవతి। అధీతోభవతీతియావత్। ఏవంసతివాజసనేయిబ్రాహ్మణస్య శాఖాంతరేవాక్యసమాప్త్యాశ్రయమాణాయాం ఆర్యసమయేన ఆర్యావిశిష్టామన్వాదయస్తేషాం సమయోవ్యవస్థానేనాపి ప్రతిషిద్ధంభవతి। ఇతరథావిప్రతిషిద్ధం స్యాత్కథంకుర్యాత్తస్యాధ్యాయమనధ్యాయంచోపదిశంతి । తదుపదేశమనర్థకంస్యాత్ ॥ యది వాజసనేయిబ్రాహ్మణం యథాశ్రుతమవేక్షితాధ్యేతా అతోవాకసమాప్తిరేవయుక్తాఏవం హివాజసనేయిబ్రాహ్మణస్యాపి నాత్యంతబాధః। అనధ్యాయాంశస్యాపి ప్రభూతాధ్యయనవిషయతయా అర్థవత్త్వమితి॥ కేచిత్తు నిత్యప్రశ్నాధ్యాయినోనధ్యాయోనాస్తి ॥ అమావాస్యాయాంస్వాధ్యాయమధీయీత ఇతి నిత్యమనధ్యాయోప్యధ్యయన విధానాదేకామ్యంచ మేకళవాయజుః ॥ అల్పంజపన్ననధ్యాయె పశ్యత్యల్పతరం జపేదిత్యాదికం తు అనియతప్రశ్నాధ్యాయవిషయం। అతఏవోజ్జ్వలాయాం ॥ కాపునరసౌస్మృతిః। యాబ్రహ్మయజ్ఞేప్యనధ్యాయ ముపదిశంతీ మానమేతావద్విపర్యస్తంస్రూయతె । నైత్యకెనాస్త్యనధ్యాయ ఇతి సామాన్యేనాధ్యాయోదేశస్తు బ్రహ్మయజ్ఞాదన్యత్రచరితార్థః । తస్మాత్తాదృశీస్మృతిమృగ్యతె।

తథాస్మృతితత్త్వావళ్యాం ॥ దేవతార్చనమంత్రాణాం నానధ్యాయస్స
దాస్మృతః ॥ సంకల్పితానాంమంత్రాణాం వైదికానాంతథైవచ ॥ నాన
ధ్యాయనిరోధోస్తి జపకర్మణిసర్వదా ॥ నిత్యేజపేచకామ్యేచ క్రతౌపా
రాయణేతథా । నానధ్యాయోస్తివేదానాం మంగాభ్యాసేతథైవచ ॥ సం
కల్పితానాం రుద్రైకాదశినీం పురుషసూక్తం నిత్యమహం జపిష్యామీతిసం
కల్పిత వైదిక మంత్రాణాం, విద్యాం ప్రత్యేవగ్రహణ ధారణాధ్యయనం ప్ర
త్యేవానధ్యాయః నపునర్బ్రహ్మయజ్ఞాగ్నిహోత్రాది కర్మణాంగే మం
త్రాణామిత్యర్థః । జపకర్మణేయోగత ధ్యాయనిషేధ ఏకదేశవిషయత
యావగంతవ్యా ఇతివాచ్యం । అగ్నిహోత్రమంత్రాణామప్యేక దేశాధ్య
యన ప్రసక్తేః । అతో నిత్యప్రశ్నాధ్యయనే నానధ్యాయోనివృత్తిః ॥ అ
నియతాధ్యయనంతు ఏకదేశాధ్యయనమిత్యాహుః । అత్ర దేశమోరశుచిత్వే
బ్రహ్మయజ్ఞోవర్జనీయః ॥ తథాచశ్రుతిః ॥ తస్యవా ఏతస్యయజ్ఞస్య ద్వా
వనధ్యాయౌ యదాత్మాశుచిర్యద్దేశ ఇతి । బ్రహ్మయజ్ఞోయం నిత్యః ॥ అ
గ్నికార్యపరిభ్రష్టః పతితఃపరికీర్తితః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞవిహీనశ్చ బ్రహ్మహా
కీర్తితోబుధైః ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేః ॥ ఏతత్తం యోనుత్సృజత్యభాగో
వాచిభవత్యభాగోనాకఇతిశ్రుతేశ్చ । తమేతం స్వాధ్యాయమారభ్య యోను
త్సృజతి పశ్చాద్యజతి తస్యవాచి అభాగోభవతిఫలం నభవతి అతఏవనాకే
పి అభాగోభవతీత్యర్థః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞంప్రశంసతిశ్రుతిః ॥ ఉత్తమంనాకం
రోహత్యుత్తమస్సమానానాం భవతి యావంతం హవా ఇమాంవిత్తస్య పూ
ర్ణాందదత్స్వర్గం లోకంజయతి తావంతంలోకంజయతి భూయాంసం
చాక్షయ్యం చాపపునర్మృత్యుం జయతి బ్రహ్మణః సాయుజ్యం గచ్ఛతీతి ॥
అరణ్యేగ్రామేవా యావత్తరసం స్వాధ్యాయమధీతే సర్వాంల్లోకాంజ
యతీతి । యంయంక్రతుమధీతే తేనతేనాస్యేష్టం భవత్యగ్నేర్వాయోరా
దిత్యస్య సాయుజ్యంగచ్ఛతిత దేవాభ్యుక్తా ఇతిచ । బ్రహ్మయజ్ఞాధ్యయన
ఫలమాహ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మధునావయసాచైవ సదేవాంస్తర్ప

యేద్ద్విజః ॥ పితౄన్మధుఘృతాభ్యాంచ ఋచోఽధీతేహి యోఽన్వహం ॥ యజూం
షిశక్తితోఽధీతే యోఽన్వహంస ఘృతామృతైః ॥ ప్రీణాతిదేవానాజ్యేన మధు
నా చ పితౄంస్తథా ॥ స తు సోమఘృతైర్దేవాన్ తర్పయేద్యోఽన్వహంప
ఠేత్ । సామాని తృప్తింకుర్యాచ్చ పితౄణాంమధుసర్పిషా ॥ మేదసాత
ర్పయేద్దేవానథర్వాంగిరసః పఠన్ । పితౄంశ్చ మధుసర్పిర్భ్యాం అన్వహం
శక్తితో ద్విజః । వాకోవాక్యంపురాణంచ నారాశంసీశ్చ గాయకాః ॥
ఇతిహాసాంస్తథావిద్యాం శక్త్యాధీతేచ యోఽన్వహం । మాంసక్షీరౌదనమ
ధుతర్పణంసదివౌకసాం । కరోతి తృప్తింకుర్యాచ్చ పితౄణాంమధుసర్పి
షా । తే తృప్తాస్తర్పయంత్యేనంసర్వకామఫలైశ్శుభైః ॥ యంయంక్ర
తుమధీయీత తస్యతస్యాప్నుయాత్ఫలం । త్రిర్విత్తపూర్ణపృథివీ దాన
స్యఫలమశ్నుతే ॥ తపసశ్చ పరస్యేహ నిత్యస్వాధ్యాయవాన్ ద్విజః ॥ వా
కోవాక్యం ప్రశ్నోత్తరరూపం వేదవాక్యం పురాణం బ్రాహ్మ్యాది. దశాగా
న్మానవాది ధర్మశాస్త్రం ॥ నారాశంసీః రుద్రదైవత్యాన్మంత్రాన్ గాథాః
యజ్ఞగాథేంద్రగాథాద్యాః ఇతిహాసాన్ భారత రామాయణాదీన్ విద్యాః
వారుణ్యాద్యాః ॥ శ్రుతిరపి ॥ యదృచోఽధీతే పయసః కుల్యా అస్య పి
తౄన్స్వధా అభివహంతి యద్యజూంషి ఘృతస్య కుల్యా యత్సామాని
సోమ ఏభ్యః పవతే యదథర్వాంగిరసో మధోః కుల్యా యద్బ్రాహ్మణా
నీతిహాసాన్పురాణాని కల్పాన్ గాథా నారాశంసీః, మేదసః కుల్యా అస్య పి
తౄంత్స్వధా అభివహంతి యదృచోఽధీతే పయసా హుతిభిరేవ తద్దేవాగ్ంస్త
ర్పయతి త ఏనం తృప్తా ఆయుషా తేజసా వర్చసా శ్రియా యశసా బ్రహ్మ
వర్చసేనాన్నాద్యేన చ తర్పయంతీతి । పయసః కుల్యాః పయసా పరిపూ
ర్ణాః కుల్యా అస్యాధ్యేతుః పితౄన్ స్వరూపాన్ అభిముఖ్యేన వహంతి ।
సుగమమన్యత్ .॥ అత్ర కేచిత్ బ్రహ్మయజ్ఞే నిత్యే కామ్యే చాథర్వాంగి
రసాదిమంత్రజపం కుర్వంతి । తత్ర మేయజ్ఞేన దక్షిణయా సమస్తపస
న్యాయమథర్వాంగిరసమంత్రః । చిత్తిః పృథివీ హోతాగ్నిర్హోతేత్యన వా

బ్రాహ్మణమంత్రః । ఘృతంపిబంతి మధు తేపిబంతి సోమంపిబంతి అమృతేన సార్ధం మృత్యోః పరస్తాదమృతా భవంతి । యే బ్రాహ్మణా బ్రహ్మచర్యం చరంతి॥ ఇతిహాసమంత్రః పరిత్రాణాయ సాధూనాంవినాశాయ చదుష్కృతాం । ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామియుగే యుగే ఇతి శ్లోకపురాణం ॥ అథాతోదర్శపూర్ణమాసౌ వ్యాఖ్యాస్యామః ఇతి ॥ ఇత్యాదికల్పః ॥ తదేషాహియజ్ఞగాథాగీయతే । వైశ్వానరీంవ్రాతపతీం పవిత్రేష్టింతథైవచ ॥ ఋతావృతౌప్రయుంజానః పునాతిదశపూరుషం । ఇతి గాథామంత్రః ॥ ఇదంజనాఉపశ్రుతా నరాశంసీఃప్రశస్యతే । షష్టింసహస్రానవతీంశ్చ కౌరవ ఆదశమేషుదదుహిరూమితి నారాశం సమంత్రః ॥ తతః ॥ తచ్ఛంయోరావృణీమహే ఇతిశాంతింపఠంతి । అయజ్ఞో వాఏషః యోపత్నీకః ॥ పంచక్లృప్తామహాయజ్ఞాః ప్రత్యహంగృహమేధినాం । పంచసూనాగృహస్థస్య వర్తంతేహరహస్సదా ॥ ఏతాసాం పావనార్థాయ పంచయజ్ఞాఃప్రకల్పితాః। ఇత్యాదిభిః పంచమహాయజ్ఞాంతః పాతినో బ్రహ్మయజ్ఞస్య గృహస్థకార్యావగమేపి బ్రహ్మచారిభిరపి కర్తవ్యం । సాయంప్రాతశ్చసంధ్యా కార్యంయథాశక్తి జితేంద్రియః ॥ కుర్యాత్ప్రతిదినంవర్ణీ బ్రహ్మయజ్ఞంచతర్పణమితి విశేషస్మరణాత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ ఋక్సామాథర్వణోక్తాన్ జపేన్మంత్రాన్యజూంషిచ । జపిత్వైవంతతఃకుర్యాత్ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ తర్పణంతుయథాస్వశాఖంద్రష్టవ్యం । తచ్చాగ్రేవక్ష్యతే॥ఇతిబ్రహ్మయజ్ఞవిధిః । *ద్వితీయభాగకృత్యం*అథాష్టధావిభక్తస్య దివసస్య ప్రథమభాగకృత్యముక్త్వా ద్వితీయభాగకృత్యమాహదక్షః॥ద్వితీయేచతథాభాగే వేదాభ్యాసోవిధీయతే॥ కూర్మపురాణేపి॥ వేదాభ్యాసంతతఃకుర్యాత్ ప్రయత్నాచ్ఛక్తితోద్విజః ।జపేదధ్యాపయేచ్ఛిష్యాన్ ధారయేచ్చవిచారయేత్ ।అవేక్ష్యేతచశాస్త్రాణి మన్వాదీనిద్విజోత్తమః ।వైదికాంశ్చాపినిగమాన్ వేదాంగానిచసర్వశః ॥ వ్యాసః । నాన్యతోజ్ఞాయతేధర్మః వేదాద్వైషనిబంధా ॥ తస్మాత్స

ర్వ్యప్రయత్నేనధర్మార్థంవేదమాశ్రయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ హుతు
త్వాగ్నీన్సూర్యదైవత్యాన్ జపేన్మన్త్రాన్సమాహితః । వేదార్థానధి
గచ్ఛేచ్ఛాస్త్రాణివివిధానిచ ॥ తస్మిన్నేవభాగేకృత్యాన్తరమాహ ॥
దక్షః ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీనాం సకాలఃసముదాహృత ఇతి ॥ చన్ద్రికా
యామ్ ॥ సన్ధ్యాసావిత్రిహోమశ్చ పూర్వస్మిన్భాగఏవతు । వేదా
భ్యాసోద్వితీయాంశే సమిత్పుష్పకుశాహృతిః ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ తతోగ్న
ష్వహితార్థాయ స్వాధ్యాయంకించిదాచరేత్ ॥ కుశపుష్పేన్ధనాదీనిగ
త్వాదూరంసమాహరేత్ ॥ సంవర్తః ॥ సమిత్పుష్పకుశాదీని శ్రోత్రి
యఃస్వయమాహరేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ శూద్రాహృతానిపుష్పాణి క్ర
యక్రీతానియానిచ । పారక్యానిచపుష్పాణి లబ్ధాన్యర్హాణినార్చనే ॥
ఉత్తమంస్వార్జితంపుష్పం మధ్యమంవన్యముచ్యతే ॥ అధమంతుక్రయ
క్రీతం పారక్యంచాధమాధమం । త్యాజ్యంపర్యుషితంజన్తు దూషితంపా
దలంఘితమ్ ॥మ్లానంస్పృష్టంతథాస్పృశ్యైర్నీతంచప్రతిలోమజైః । హ
స్తానీతంపదానీతం స్వయంపతితమేవవా ॥ దేవారామోద్భవంపుష్పం గ్ర
హదేవాయనార్చయేత్ ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ అర్కపుష్పాణిచాన్యాని అ
ర్కపత్రస్థితానిచ । నిర్గన్ధానిచపుష్పాణి సర్వాణ్యేతానివర్జయేత్ ॥
కీటకేశాపవిద్ధాని శీర్ణపర్యుషితానిచ । స్వయంపతితపుష్పాణి త్యజే
దుపహతానిచ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ జలజానాంచసర్వేషాం పాత్రాణాముప
హతస్యచ । కుశపుష్పస్యరజత సువర్ణకృతయోరపి ॥ నపర్యుషితదో
షోస్తితీర్థతోయస్యచైవహీతి॥మౌద్గల్యః। అవాలుకాయుతంతోయం అ
స్నేహాక్తంతథోదనమ్ ॥ అసూత్రగ్రథితంపుష్పం సర్వంపర్యుషితంభ
వేత్॥ వర్జ్యంపర్యుషితంచాన్నం వర్జ్యంపర్యుషితంజలమ్। నవర్జ్యంజా
హ్నవీతోయం నవర్జ్యంతులసీదళం। ఆరవారేచశుక్రేచ మన్వాదిషుయు
గాదిషు ॥ నాహరేత్తులసీపత్రం మధ్యాహ్నాత్పరతోహని । సంక్రాన్త్యాం
పక్షయోరన్తే ద్వాదశ్యాంనిశిసన్ధ్యయోః ॥ తులసీంయేవిచిన్వన్తి తేఛి

దంతిహారేశ్శిరః ॥ భారతే ॥ తులసీపత్రతూదాయ మధ్యక్రోగతవాగయ తః । తమేవానుగమిష్యామి యథాగౌవర్ణత్సలంతథా ॥ తులస్యాహర ణమంత్రః ॥ తులస్యమృతసంభూతే సదాత్వంకేశవప్రియే । కేశవార్థం లునామిత్వాం వరదాభవశోభనే ॥ క్షీరోదమథనోద్భూతే తులసీత్వం ప్రసీదమేఇతి ద్వితీయభాగకృత్యం *తృతీయభాగకృత్యం*॥తృతీయభాగకృ త్యమాహదక్షః॥తృతీయేచతథాభాగేపోష్యవర్గార్థసాధనమ్॥వ్యాసోపి॥ ఉపేయాదీశ్వరంచాథయోగక్షేమార్థసిద్ధయే॥సాధయేద్వివిధానాథాన్ కుటుంబార్థంద్విజోత్తమః॥ ఈశ్వరంరాజానమ్ ॥అలబ్ధలాభోయోగః। లబ్ధపరిపాలనంక్షేమః ॥ హారీతః ॥ సంచింత్యపోష్యవర్గస్య భరణార్థంవి చక్షణః । ఈశ్వరంచైవకార్యార్థం అభిగచ్ఛేద్ద్విజోత్తమః ॥ గౌతమో పి ॥ యోగక్షేమార్థమీశ్వరమభిగచ్ఛేత్ నాన్యమన్యత్ర దేవగురుధార్మి కేభ్య ఇతి ॥ మనుః ॥ యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థం ధనమిచ్ఛేత్తుబుద్ధిమాన్। పోష్యవర్గోదక్షేణదశితః।మాతాపితాగురుర్భార్యా ప్రియోదాసస్స మాశ్రితః । అభ్యాగతోతిథిశ్చాగ్నిః పోష్యవర్గఉదాహృతః । జ్ఞాతిబం ధుజనక్షీణః తథానాథస్సమాశ్రితః ॥ అన్యోపిధనహీనస్తు పోష్యవర్గఉదా హృతః ॥ భరణంపోష్యవర్గస్య ప్రశస్తంస్వర్గసాధనమ్ । నరకంపీడనం తస్య తస్మాద్యత్నేనతాన్భరేత్ । సజీవతియఏవైకః బంధుభిశ్చోపభుజ్యతే। జీవంతోపిమృతాస్త్వన్యే పురుషాశ్చోదరంభరాః * చతుర్థభాగకృత్య మాహదక్షః ।చతుర్థేచతథాభాగే స్నానార్థంమృదమాహరేత్ । తిల పుష్పకుశాదీనిస్నానంచాకృత్రిమేజలే । మధ్యాహ్నస్నానవిధిస్తు ప్రసం గాత్పూర్వమేవనిరూపితః ॥ మధ్యాహ్నసంధ్యావిధిమాహశంఖః। ప్రాతః సంధ్యాంసనక్షత్రాం మధ్యమాంస్నానకర్మణి ॥ సాదిత్యాంపశ్చిమాంసం ధ్యాం ఉపాసీతయథావిధి । ఆపోహిష్ఠేతిసంప్రోక్ష్య త్ర్యృచేనాబ్దైవతేన తు । అపఃపునంతుమంత్రేణ పీత్వాపోమార్జనంపునః । దధిక్రావ్ణ్ణేతి చ ఆపోహిష్ఠాదిభిస్తథా ॥ ప్రదక్షిణంపరిషిచ్య త్వారభేత్ తుత్రిచోది

ఠమ్ ॥ అర్ఘ్యమేకం ప్రదాతవ్యం మాధ్యాహ్నే భాస్కరం ప్రతి । పాణి
ాజలమాదాయ సకృత్కుర్యాత్ప్రదక్షిణమ్ ॥ దర్భాన్ధారయమాణ
స్సన్ ఆత్మనో ధ్యానమాచరేత్ । ఆదిత్యాదీన్గ్రహాంస్తత్ర తర్పయేత్సు
మాహితః ॥ అథమధ్యమసంధ్యాయాం ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖో జపేత్ । స్థితో
ః పేత్సదా కాలం ఆదిత్యాభిముఖో ద్విజః ॥ యది స్యాత్క్లిన్నవాసా వై
ారిమధ్యస్థితో జపేత్ । సహస్రపరమాం దేవీం శతమధ్యాం దశావరాం ॥
ాయత్రీం తు యథాశక్తి జపేదవ్యగ్రమానసః । స్వశాఖావిహితైర్మంత్రైః
దిత్యముపతిష్ఠతే ॥ ప్రదర్శయన్ వేదముద్రా మాసత్యేనేతి మంత్రతః ।
తః పశ్యేదూర్ధ్వం బాహుస్సూర్యం పశ్యేత్సమాహితః ॥ యోగయాజ్ఞ
ల్క్యః ॥ ఆసత్యేతు ఋచః పూర్వే ద్వే త్రిష్టుభో కవయో విదుః । గాయ
తి తృతీయా స్యాత్ చతుర్థీ జగతీ మతా । ఉష్ణిక్చతురాద్యస్యాథం దశ
్యద్వ్యతె బుద్ధైః ॥ హిరణ్యస్తూప ఇత్యేవ ఋషిర్దేవోऽత్ర భాస్కరః । ఉప
ాయనమస్కుర్యాత్ చతుస్సన్ధ్యాదిదేవతాః । దిశశ్చ దిక్పతీన్నత్వా
ురూనవ్యభివాదయేత్ ॥ ప్రాతః హోమానంతరం బ్రహ్మయజ్ఞాకరణే
ాధ్యాహ్నిక జపానంతరం తర్పణాత్ప్రాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కార్యః । నచా
ాక్తర్పణాత్కార్య ఇతి స్మృతేః ॥ మధ్యాహ్నే బ్రహ్మయజ్ఞానంతరం
పణం కార్యం ॥ తథాచ వ్యాసః ॥ ఆచమ్యతు యథాశాస్త్రం శక్త్యా స్వా
్యాయమాచరేత్ । తతస్సంతర్పయేద్దేవాన్ పితౄనృషిగణాంస్తథా ॥
దావోంకారముచ్చార్య నామాంతే తర్పయామితి । దేవాన్బ్రహ్మఋషీం
్చైవ తర్పయేదక్షతోదకైః ॥ తిలాక్తైః పితౄన్భక్త్యా స్వసూత్రోక్త
ధానతః । యజ్ఞోపవీతీ దేవానాం నివీతీ ఋషితర్పణే ॥ ప్రాచీనావీతీ పిత్రే
ం స్వేనతీర్థేన భావితః ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ సాధనయామాదూర్ధ్వం
ధ్యాహ్నః । తత్ర మాధ్యాహ్నికానంతరం నిత్యతర్పణం కుర్యాత్ ।
చ్చ దేవర్షిపితృతర్పణమితి । మాధవీయే ॥ ప్రాగగ్రేషు సురాంశ్చైవ
సుష్యాంశ్చైవమధ్యతః ॥ పిత్రూంస్తు దక్షిణాగ్రేషు చైభిర్ద్విః జలాంజ

లీన్ ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ ఏకైకమంజలిం దేవాః ద్వౌ ద్వౌ తు సనకాద
యః ॥ అర్హంతి పితరస్త్రీన్ స్త్రీన్ స్త్రియ ఏకైకమంజలిం । విష్ణుపు
రాణే ॥ త్రిరపః ప్రీణనార్థాయ దేవానాముపవర్జయేత్ । తథాప్రీ
ణన్ యథాన్యాయం సకృచ్చాపి ప్రజాపతేః ॥ పితౄణాం ప్రీణనార్థా
య త్రిరపః పృథివీపత ఇతి । అత్రాంజలిసంఖ్యా యథాశాఖం వ్యవతిష్ఠతే ॥
యత్ర శాఖాయాం న సంఖ్యానియమశ్రుతిః తత్ర వికల్ప ఇతి మాధవీయే ॥
శంఖలిఖితౌ ॥ ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యాం ప్రాఙ్ముఖో యజ్ఞోపవీతీ ప్రా
గగ్రైః కుశైర్దేవతాతర్పణం దేవతీర్థేన కుర్యాదితి ॥ విష్ణురపి ॥ తతః
కృత్వా నివీతం తు యజ్ఞసూత్రమతంద్రితః । ప్రాజాపత్యేన తీర్థేన మను
ష్యాంస్తర్పయేద్వ్రతీ । ప్రాచీనావీతీ పిత్ర్యేణ పితౄంస్తీర్థేన తర్పయేత్ ।
పైఠీనసిః ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా స్థిత్వా చ పితృదిఙ్ముఖః । పితౄన్ దివ్యాన
దివ్యాంశ్చ పితృతీర్థేన తర్పయేత్ ॥ దివ్యా వసురుద్రాదిత్యాః ॥ అదివ్యాః
పిత్రాదయః ॥ హారీతః ॥ వసిత్వా వసనం శుష్కం స్థలే విస్తీర్ణబర్హిషి ॥ వి
ధిజ్ఞస్తర్పణం కుర్యాత్ న పాత్రేషు కదాచన । పాత్రాద్వాంజలిమాదాయ
శుభపాత్రాంతరే క్షిపేత్ ॥ జలపూర్ణేఽథవా గర్తే న స్థలే హీనబర్హిషి ।
కేశభస్మతుషాంగారకంటకాది సమాకులం । భవేన్మహీతలం యస్మాత్ బర్హి
షాస్తరణం తతః । స్థలస్థో నోదకే కుర్యాత్ ॥ తదాహ గోభిలః ॥ నోదకేషు న
పాత్రేషు న క్రుద్ధో నైకపాణినా । నోపతిష్ఠతి తత్తోయం యన్న భూమౌ ప్ర
దీయతే ॥ విష్ణుః ॥ స్థలే స్థిత్వా జలే యస్తు ప్రయచ్ఛేదుదకం నరః ॥ నోపతి
ష్ఠతి తత్తోయం యన్న భూమౌ ప్రదీయతే । యత్తు కాష్ణాజినోక్తం । దే
వానాం చ పితౄణాం చ జలే దద్యాజ్జలాంజలిమ్ । తదశుద్ధస్థలవిషయమ్ ॥
స్నానాంగతర్పణవిషయం చ ॥ తదాహ విష్ణుః ॥ యత్రాశుద్ధిః స్థలం వా స్యాదు
దకే దేవతాః పితౄన్ ॥ తర్పయేత్తు తథా కామం అప్సు సర్వం ప్రతిష్ఠి
తం ॥ స ఏవ ॥ స్నానం చార్ద్రవాసా దేవర్షిపితృతర్పణమ్ । అంభస్థ
ఏవ కుర్వీతేతి ॥ పితామహః ॥ పాత్రాద్వా జలమాదాయ శుభపాత్రాంతరే

క్షిపేత్ । హేమరూప్యమయంపాత్రం తామ్రకాంస్యసముద్భవమ్ ॥ పి
తౄణాంతర్పణేపాత్రం మృన్మయంతుపరిత్యజేత్ ॥ మరీచిః ॥ సౌవర్ణే
నపాత్రేణ తామ్రరూప్యమయేనవా । ఔదుంబరేణఖడ్గేన పితౄణాం
దత్తమక్షయమ్ ॥ మాధవీయే ॥ ఖడ్గమౌక్తికహస్తేన కర్తవ్యంపితృతర్ప
ణం । మణికాంచనదర్భైర్వానశుద్ధేనకదాచన ॥ మరీచిః ॥ వినారూప్య
సువర్ణేన వినాతామ్రతిలైస్తథా । వినామంత్రైశ్చదర్భైశ్చపితౄణాం
నోపతిష్ఠతె ॥ తిలానామప్యభావేతు సువర్ణరజతాన్వితం । తదభావేని
షించేత్తుదర్భైర్మంత్రేణవాపునః । తిలగ్రహణేవిశేషమాహ యోగి
యాజ్ఞవల్క్యః । యద్యుద్ధృతాన్సించేత్తుతిలాన్హస్తస్యనిక్షిపేత్ । త
త్తిలంపూతిపుణ్యంస్యాత్తత్తోయమమృతోపమం ॥ శిలాతలెపటెపత్రే
రోమస్థానేషుకుత్రచిత్ । తత్తిలంక్రిమితుల్యంస్యాత్ తత్తోయంరుధిరం
భవేత్ ॥ పితరస్తర్పితాస్తేన రుధిరేణమలేనవ । తిలగ్రహణేతర్జ
న్యంగుష్ఠయోగంవర్జయేత్ ॥ దక్షిణాంగుష్ఠేనైవాంజలినాతిలాన్ప్ర
క్షిపేత్ ॥ తథాసఏవ ॥ తర్జన్యంగుష్ఠసంయోగే రాక్షసీముద్రికాస్మృ
తా । తయాతిలాన్నగృహ్ణీయాద్దక్షాంగుష్ఠేనసిక్షిపేత్ ॥ సఏవ ॥ శు
క్లైస్తుతర్పయేద్దేవాన్మనుష్యాన్శబలైస్తిలైః । పితౄంస్తుతర్పయేత్కృ
ష్ణైర్దేవర్షీనపివాక్షతైః । తిథ్యాదివిశేషెతిలతర్పణంనిషేధతి ॥ సప్త
మ్యాంరవివారేచ గృహెజన్మదినేతథా । భృత్యపుత్రకళత్రార్థీ నకుర్యా
త్తిలతర్పణం ॥ సంగ్రహే ॥ అర్కశుక్రత్రయోదశ్యా వష్టమ్యాంచత్రిజన్మ
సు । తర్పయేద్యస్తిలైర్మిశ్రం తత్తోయంరుధిరంభవేత్ । పక్షయోరుభ
యోశ్చైవసప్తమ్యాంనిశిసంధ్యయోః ॥ విద్యాపుత్రకళత్రార్థీతిలాన్పంచ
సువర్జయేత్ ॥ బోధాయనః ॥ సప్తమ్యాంరవివారేచ జన్మర్క్షదివసేషు
చ । గృహెనిషిద్ధంసతిలం తర్పణంతద్బహిర్భవేత్ ॥ యద్యశక్తోఽగృ
హెకుర్యాత్ తర్పణంసతిలంసదా । తిలానరౌప్యపాత్రస్థాంజలేవ్యామి
శ్రితెస్తిలైః । పాత్రాంతరెక్షిపేదత్ర మృన్మయంతువిసర్జయేత్ । వివా

హోచోపనయనేచా లేనతియథాక్రమం।వర్షమధ్యంతదర్ధంచ నైత్యకే
తిలతర్పణమితి ॥ తిథితీర్థవిశేషేషు కార్యంప్రేతేషుసర్వదా । తీర్థే
తిథివిశేషేచ ప్రేతస్నానేతథైవచ ॥ నిషిద్ధేపితథాకుర్యాత్తందులైస్సహ
తర్పణం ॥ సఏవ ॥ నజీవపితృకఃకృష్ణైస్తిలైస్తర్పణమాచరేత్ ॥సత్యవ్రి
తః ॥ కృతోపవీతీదేవేభ్యోనివీతీచభవేత్తతః । మనుష్యాంస్తర్పయన్భ
క్త్యాబ్రహ్మపుత్రాన్ఋషీంస్తథా ॥ అపసవ్యంతతఃకృత్వా సవ్యంజాన్వా
చ్యభూతలే । దర్భపాణిస్తువిధినా పితౄంస్తర్పయేత్తతః ॥ యోగ
యాజ్ఞవల్క్యోపి ॥ బ్రహ్మాణంతర్పయేత్పూర్వం విష్ణుంరుద్రంప్రజాపతిం ॥
వేదాంశ్ఛందాంసిదేవాంశ్చ ఋషీంశ్చైవతపోధనాన్। ఆచార్యాంశ్చైవ
గంధర్వాన్ ఆచార్యతనయాంస్తథా ।సంవత్సరంసావయవం దేవానప్సరస
స్తథా ॥ దేవానుగానపితథాసగణాన్పర్వతానపి । సరితోథమనుష్యాంశ్చ
యక్షాన్రక్షాంసిచైవహి ॥ పిశాచాంశ్చసుపర్ణాంశ్చ భూతాన్యథపశూం
స్తథా ॥ వనస్పతీనోషధీంశ్చ భూతగ్రామాంశ్చతుర్విధాన్ । సవ్యంజాను
తతోన్వాచ్య పాణిభ్యాందక్షిణాముఖః । తల్లింగైస్తర్పయేన్మంత్రైః స
ర్వాన్పితృగణాంస్తథా। మాతామహాంశ్చసతతంశ్రద్ధయాతర్పయేద్ద్విజః।య
జుశ్శాఖినాంకాండఋషితర్పణముక్తం ॥ మాధవీయే ॥ అథకాండఋషీనే
తానుదకాంజలిభిశ్శుచిః । అవ్యగ్రస్తర్పయేన్నిత్యం మంత్రైరేవస్వనా
మభిః ॥ గృహ్యావృత్తౌ ॥ పవిత్రపాణిఃనవషీకతర్పయతి । ప్రజాప
తింకాండఋషింతర్పయామి ॥ ఓంసోమంకాండఋషింతర్పయామి ॥ అ
గ్నిం+మి ఓంవిశ్వాన్దేవాన్+మి। ఓంసాంహితీర్దేవతా ఉపనిషదస్త
ర్పయామి । ఓంయాజ్ఞికీః+మి । ఓంవారుణీః+మి । ఓంబ్రహ్మాణంస్వయం
భువం+మి । ఓంసదసస్పతిం+మి । శౌనకోపి । అగ్నిర్విష్ణుః ప్రజాపతిరిం
ద్రాదియోగయాజ్ఞవల్క్యః ।వసూన్రుద్రాంస్తథాదిత్యాన్ నమస్కార
సమన్వితం ॥ తర్పయేదితిశేషః ॥ వస్వాదీనాంనామాని పైఠీనసినాదర్శి
తాని । ధృవోధర్మశ్చసోమశ్చ అపశ్చైవానలోనిలః ॥ ప్రత్యూషశ్చప్ర

ధానశ్చ వసవోష్టౌప్రకీర్తితాః। అజైకపాదహిర్బుధ్న్యో విరూపాక్షో
థభైరవః ॥ హరశ్చబహురూపశ్చ త్ర్యంబకశ్చసురేశ్వరః । సావిత్రశ్చజ
యంతశ్చ పినాకీచాపరాజితః ॥ ఏతేరుద్రాస్సమాఖ్యాతాః ఏకాదశసు
రోత్తమాః ॥ ఇంద్రోధాతాభగః పూషామిత్రోథవరుణోర్యమా । అ
చిర్వివస్వాన్ త్వష్టాచసవితావిష్ణురేవచ ॥ ఏతేవైద్వాదశాదిత్యా దేవా
నాంప్రవరాస్తథా । ఏతేచదివ్యాః పితరః పూజ్యాస్సర్వేప్రయత్నతః ॥
ఇతియాజ్ఞవల్క్యః ॥ సర్వేభ్యోజలందేయంనా సర్వేభ్యఏవచ ।
గోత్రవర్ణస్వధాకారైస్తర్పయేదానుపూర్వ్యశః । నామగ్రహణేవిశే
షమాహబోధాయనః । శర్మాంతంబ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాంతంక్షత్రి
యస్యతు । గుప్తాంతంచైవవైశ్యస్య దాసాంతశ్శూద్రజన్మనః ॥ సత్య
వ్రతః । పితృభ్యఃప్రత్యహందద్యాత్ తతోమాతృభ్యఏవచ ॥ తతోమా
తామహానాంచ పితృవ్యస్యసుతస్యచ ॥ హారీతోపి ॥ పిత్రాదీన్మాత్రాదీ
న్మాతామహాదీన్ పితృవ్యాన్ సపత్నీన్ జ్యేష్ఠభ్రాతౄన్ తత్పత్నీర్మాతు
లంతత్పత్నీం గురూనాచార్యోపాధ్యాయాన్ సుహృత్సంబంధిబాంధవాన్
దాతృపోషకనిధనాంస్తత్పత్నీశ్చతర్పయేదితి ॥ బోధాయనః॥ అగ్నిఃప్ర
జాపతిస్సోమో రుద్రోదితిర్బృహస్పతిః । సర్పాఇత్యేతాని ప్రాగ్ద్వారా
ణి దేవతానిసనక్షత్రాణి సగ్రహాణి సాహోరాత్రాణి సముహూర్తానితర్పయామి వ
సూంస్తర్పయామి । పితరోర్యమాభగః సవితాత్వష్టా వాయురింద్రాగ్నీ ఇ
త్యేతాని దక్షిణద్వారాణిదైవతాని సనక్షత్రాణి సగ్రహాణి సాహోరా
త్రాణి సముహూర్తానితర్పయామి । ఇంద్రోమహాపితరః జాతవావిశ్వే
దేవాః బ్రహ్మావిష్ణురిత్యేతాని ప్రత్యగ్ద్వారాణి ॥ ఓంతర్పయామి ॥ వరు
ణశ్చైకపాదహిర్బుధ్న్యః పూషాశ్వినాయమఇత్యేతాః ఉదగ్ద్వారాణి ।
ఓంబ్రహ్మాణంతర్పయామి । ప్రజాపతింపరమేష్ఠినం హిరణ్యగర్భంచతు
ర్ముఖం స్వయంభువం బ్రహ్మపారిషదాన్ బ్రహ్మపారిషదీస్తర్పయా
మి । అగ్నింతర్పయామి వాయుం వరుణం సోమం సూర్యం చంద్రంసం

నక్షత్రాణి సద్యోజాతం । ఓంభూః పురుషం। ఓంభువః పురుషం । ఓంసు
వః పురుషం । ఓంభూ స్తర్పయామి । ఓంభువ+మి । ఓంసువః ఓంమహః
ఓంజనః ఓంతపః ఓంసత్యం భవందేవం శర్వందేవం ఈశానందేవం పశు
పతిందేవం రుద్రందేవ ముగ్రందేవంభీమందేవం మహాంతందేవం భవస్యదే
వస్య పత్నీః శర్వస్య దేవస్య ఈశానస్య దేవస్య పశుపతేర్దేవస్య రుద్రస్య
దేవస్య ఉగ్రస్యదేవస్య భీమస్యదేవస్య మహతోదేవస్య సుతంరుద్రాం స్తర్ప
యామి । రుద్రపారిషదాం స్తర్పయామి రుద్రపారిషదీ స్తర్పయామి
సనత్కుమారంస్కందమింద్రం జయంతంషణ్ముఖంవినాయకం మహాసేనం
స్కందపార్షదాన్ స్కందపార్షదీ స్తర్పయామి ॥ విఘ్నం+మి ॥ వి
నాయకం+మి । వీరంశూరం వరదంహస్తి ముఖం వక్రతుండంలంబోదరం
ఏకదంతం విఘ్నపార్షదాన్ విఘ్నపార్షదీః । కేశవం నారాయణంమా
ధవం గోవిందం విష్ణుం మధుసూదనం త్రివిక్రమం వామనం శ్రీధరం హృషీకే
శం పద్మనాభం దామోదరం ॥ శ్రియందేవీం ॥ పుష్టిందేవీం తుష్టిందేవీం
సరస్వతీందేవీం విష్ణుపార్షదాన్ విష్ణుపార్షదీస్తర్పయామి । కాలం-
నీలం-మృత్యుం- అంతకం- యమం- ధర్మరాజం- చిత్రగుప్తం- వైవస్వ
తపార్షదాన్ వైవస్వతపార్షదీః- అథః నివీతీభూత్వా- ఋషీం స్తర్ప
యామి మహర్షీం స్తర్పయామి- పరమర్షీన్ బ్రహ్మర్షీన్ దేవర్షీన్ వై
శ్యర్షీన్ సూతర్షీన్ శ్రుతర్షీన్ జనర్షీన్ తపర్షీన్ సప్తర్షీన్ కాండర్షీన్
ఋషీన్ ఋషిపత్నీః ఋషిపుత్రాన్ ఋషిపౌత్రాన్ కణ్వబోధాయనమాప
స్తంబం సూత్రకారం సత్యాషాఢం హిరణ్యకేశినం వాజసనేయినంయాజ్ఞవ
ల్క్యం ఆశ్వలాయనం శౌనకం వ్యాసం వసిష్ఠం ప్రణవం వ్యాహృతీః సావి
త్రీం ఛందాంసి ఋగ్వేదం యజుర్వేదం సామవేద మథర్వణవేద మథర్వాం
గిరస ఇతిహాస పురాణాని సర్వదేవజనాన్ భూతానితర్పయామీతి । అథ
ప్రాచీనావీతీ పితౄంత్సదానమ స్తర్పయామి పితామహాం స్తర్పయామి ।
ప్రపితామహాంస్తర్పయామి ॥ మాతాపితామహీః ప్రపితామహీః మా

తామహాన్ మాతుః పితామహాన్ మాతుః ప్రపితామహాన్ ఓంమాతామహీః
ఓంమాతుః పితామహీః ఓంమాతుః ప్రపితామహీః ఓంఆచార్యాన్ ఆచా
ర్యపత్నీ స్తర్పయామి । ఓంగురూన్తర్పయామి ఓంగురుపత్నీ స్తర్పయా
మి ఓంసఖీన్ ఓంసఖిపత్నీః ఓంజ్ఞాతీన్ ఓంజ్ఞాతిపత్నీః ఓంఅమాత్యాన్ ఓం
అమాత్యపత్నీః ఓంసర్వాన్ ఓంస్వధానమస్తర్పయామీతి పితృతర్పణం ।
అనుతీర్థమపఉత్సించత్యూర్జం వహంతీరితి త్యృత్యేతి । నార్ద్రవాసా నైక
వస్త్రో దైవానికర్మాణ్యనుసంచరేత్ ॥ పితృసంయుక్తానిచేత్యేకేషామితి।
జీవత్పితృతర్పణే విశేషమాహ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ కవ్యవాహోనలః
సోమో యమశ్చైవార్యమాతథా । అగ్నిష్వాత్తాస్సోమపాశ్చ తథా బర్హి
షదోపిచ ॥ యదస్యాజ్జీవపితృకః తాన్స్వం దద్యాత్తథాపితౄన్ ॥ ఏ
తాంశ్చైవ ప్రమీతంశ్చ ప్రమీతపితృకోద్విజః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ దద్యా
త్పైత్రింతీర్థేన కామ్యంచాన్యాన్ శృణుష్వమే । మాత్రేప్రమాత్రే తన్మా
త్రే గురుపత్న్యై తథానృప । గురూణాంమాతులాదీనాం స్నిగ్ధమిత్రా
య భూభుజే । ఇదంచాపి జపన్నంబు దద్యాదాత్మేచ్ఛయానృప ॥ ఉప
కారాయ భూతానాం కృతదేవాదితర్పణః॥ దేవాసురాః తథా యక్షాః నా
గగంధర్వరాక్షసాః । పిశాచాగుహ్యకాస్సిద్ధాః కూశ్మాండాః పశవః ఖ
గాః॥ జలేచరాభూనిలయా వాయ్వాహారాశ్చజంతవః । తృప్తిమేతేనయాం
త్వాశు మద్దత్తేనాంబునాఖిలాః॥ నరకేషు సమస్తేషు యాతనాసు చ సంస్థితాః।
తేషామాప్యాయనాయైతత్ దీయతే సలిలం మయా । యేబాంధవాఽబాం
ధవాయే యేన్యజన్మని బాంధవాః ॥ తేతృప్తిమఖిలాయాంతు యశ్చాస్మ
త్తోభివాంఛతి । దత్వా కామ్యోదకం సమ్యక్ ఏతేభ్యః శ్రద్ధయాన్వితః ॥
జగదాప్యాయనోద్భూతం పుణ్యమాప్నోతి మానవః ॥ మాధవీయే ॥ అ
వసానాంజలిమాహ ॥ కాత్యాయనః ॥ పితృవంశ్యా మాతృవంశ్యా యేచా
న్యే మద్దత్తముదకమహార్హంతి తేషామితి। విస్తరేణ కథనమసమర్థస్య సం
క్షేపేణ తర్పణముక్తం మాధవీయే ॥ ఆబ్రహ్మస్తంబపర్యంతం జగత్తృప్య

త్వితిబ్రువన్ । క్షిపేత్పయోంజలీంస్త్రీన్ కుర్యాత్సంక్షేపతర్పణం ॥ త
ర్పణప్రశంసాచదర్శితా ॥ తత్రైవ॥ ఏవంయఃసర్వభూతాని తర్పయేద
న్వహంద్విజః । సగచ్ఛేత్పరమంస్థానం తేజోమూర్తిరనామయం ॥ అక
రణేప్రత్యవాయోపిదర్శితః । దేవాంశ్చైవపితౄంశ్చైవ మునీన్యోవై
నతర్పయేత్ । దేవాదీనామృణీభూత్వా నరకంసవ్రజత్యధః ॥ కాత్యా
యనోపి ॥ ఛాయాంయథేచ్ఛేచ్ఛరదాతపార్తః పయఃపిపాసుఃక్షుధి
తోన్నమాశు । బాలోజనిత్రీంజననీచ బాలంయోషిత్పుమాంసం పురుష
శ్చయోషాం ॥ తథాసర్వాణిభూతాని స్థావరాణిచరాణిచ । విప్రా
దుదకమిచ్ఛంతి సర్వేప్యుదకకాంక్షిణః । తస్మాత్సదైవకర్తవ్యం అకు
ర్వన్మహదేనసా ॥ యుజ్యతేబ్రాహ్మణఃకుర్వన్ విశ్వమేతద్బిభర్తిహి ।
హారీతోపి ॥ దేవతాఃపితరశ్చైవ కాంక్షంతిసలిలాంజలిం । అదత్తేకునిరా
శాస్తే పునర్యాంతియథాగతం । అత్రపితృగాథా । అపినఃసకులేభూ
యా ద్యోవోదద్యాజ్జలాంజలిం । నదీషుబహుతోయాసు శీతలాసువిశేష
తః ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ నాస్తిక్యభావాద్యస్తాంస్తునతర్పయతి
వైపితౄన్ । పిబంతిదేహనిస్రావం పితరోస్యజలార్థినః । తర్పణాక్ర
మేప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృతిరత్నే ॥ అకృత్వాతర్పణంవిప్రః యోభుంక్తే
నిరపత్రపః । స్నాత్వాసంతర్పయేద్విప్రాన్ ఇతిశాతాతపోబ్రవీత్ ॥ య
మతర్పణంవృద్ధమనునోక్తం । దీపోత్సవచతుర్దశ్యాం అపికార్యంసదైవ
వా ॥ యమాయధర్మరాజాయ మృత్యవేచాంతకాయచ । వైవస్వ
తాయకాలాయ సర్వభూతక్షయాయచ । ఔదుంబరాయదధ్నాయ నీ
లాయపరమేష్ఠినే । వృకోదరాయచిత్రాయ చిత్రగుప్తాయవైనమః ॥ చ
తుర్దశైతెమంత్రాస్స్యుః ప్రత్యేకంతునమోన్వితః । ఏకైకస్యతిలైర్మి
శ్రాన్ త్రీంస్త్రీన్కృత్వాజలాంజలీన్ । యావజ్జీవకృతంపాపం తత్క్షణా
దేవనాశయేత్ ఇతి ॥ చంద్రికాయాం ॥ కృష్ణపక్షేచతుర్దశ్యాం అం
గారకదినేయదా । తదాస్నాత్వాశుభేతోయే కుర్వీతయమతర్పణం ॥

దకః ॥ కృష్ణపక్షే చతుర్దశ్యాం యాంకాంచిత్సరితం ప్రతి । యాత్వా నా
ఖ్యా విశేషేణ నియతస్తర్పయేద్యమమ్ ॥ నియమస్స్కన్దపురాణే నిరూ
పితః । దక్షిణాభిముఖో భూత్వా తిలైస్సహ సమాహితః ॥ దేవతీర్థేన
దేవాంశ్చ తిలైః ప్రేతాధిపాయ చ ॥ స్మృతిసారే ॥ యజ్ఞోపవీతినా
కార్యం ప్రాచీనావీతినాథవా । దేవత్వం చ పితృత్వం చ యమస్యాస్తి ద్వి
రూపతా ॥ తర్పణానన్తరం జపమన్త్రోప్యుక్తః । యమో నిహన్తా పితృ
ధర్మరాజో వైవస్వతో దండధరశ్చ కాలః । ప్రేతాధిపో దత్తకృతానుసా
రీ కృతాన్తక స్త్వేతి సకృజ్జపన్తి । నీలపర్వతసంకాశః రుద్రకోపసముద్భ
వః । కాలో దండధరో దేవః వైవస్వత నమోస్తు తే ॥ ఏవం కుర్వతః ఫలమాహ ॥
యత్ర క్వచన నద్యాంహి స్నాత్వా కృష్ణచతుర్దశ్యాం సంతర్ప్య ధర్మరా
జం ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః । మాఘశుక్లాష్టమ్యాం భీష్మతర్పణమాహ ॥
వ్యాసః ॥ శుక్లాష్టమ్యాం తు మాఘస్య దద్యాద్భీష్మాయ యోఞ్జలిం । సం
వత్సరకృతం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి । వైయ్యాఘ్రపాదగోత్రాయ
సాంకృతిప్రవరాయ చ ॥ గంగాపుత్రాయ భీష్మాయ ప్రదాస్యేహం తిలో
దకం । అపుత్రాయ దదామ్యేతత్ సలిలం భీష్మతర్పణమ్ ॥ మన్వాదితర్ప
ణముక్తం । మన్వాద్యాసు యుగాద్యాసు ప్రదత్తస్సలిలాంజలిః । సహ
స్రవార్షికీం తృప్తిం పితౄణామావహేత్పరామ్ ॥ మత్స్యపురాణేపి ॥
పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః । శ్రా
ద్ధం కృతం తేన సమాసహస్రం రహస్యమేతత్పితరో వదన్తి ॥ బృహన్మనుః ॥
ఆషాఢీమవధిం కృత్వా పంచమం పక్షమాశ్రితాః ॥ కాంక్షన్తి పితరః క్లిష్టాః
అన్నమప్యన్వహం జలం । తస్మాత్తత్రైవ దాతవ్యం దత్తమన్యత్ర నిష్ఫలం ।
అమాష్టకాసు సంక్రాన్తౌ పాతాదిగ్రహణేషు చ । స్నాత్వోదకాంజలిం
దత్వా తతః శ్రాద్ధం సమాపయేత్ ॥ యస్తు పర్వణి పిత్రాన్నాప్తేః శ్రాద్ధం
కృత్వాపరేహని ॥ పితరస్తస్య తృప్యన్తి న చేత్తుష్యన్తి వై క్వచిత్ ॥
ఏకో వా బహవో వాపి పుత్రాః పిత్రోర్యథావిధి । కృత్వాబ్దికం తు తైః కార్యం

యావద్దేవానృషీంశ్చైవ పితౄంశ్చాపి న తర్పయేత్ । తావన్న పీడయే
ద్వస్త్రం యేన స్నాతో భవేద్ద్విజః । నిష్పీడయతి యో వస్త్రం న కృత్వా
పితృతర్పణమ్ ॥ నిరాశాః పితరో యాంతి శాపం దత్వా సుదారుణం । వ
స్త్రనిష్పీడనం తోయం శ్రాద్ధే సూచ్ఛిష్టభోజనమ్ । భాగధేయం శ్రుతిః
ప్రాహ తస్మాన్నిష్పీడయేత్ స్థలే । భరద్వాజః ॥ వస్త్రనిష్పీడనం ప్రాతః క
ర్మణః ప్రాక్ప్రశిష్యతే । మధ్యాహ్నే బ్రహ్మయజ్ఞాంతే వస్త్రనిష్పీడనం భ
వేత్ ॥ యే కే చాస్మత్కులే జాతా ఇతి వస్త్రం నిష్పీడయేత్ స్థలే । వస్త్రం చతు
ర్గుణీకృత్య పీడయిత్వా జలాద్బహిః । వామప్రకోష్ఠే నిక్షిప్య ద్విరాచ
మ్య విశుధ్యతి ॥ మాధవీయే ॥ ఆచమ్య చ తతో దద్యాత్సూర్యాయ సలి
లాంజలిం ॥ నమో వివస్వతే బ్రహ్మన్ భాస్వతే విష్ణుతేజసే । జగత్సవిత్రే శు
చయే సవిత్రే కర్మదాయిన ఇతి ॥ తర్పణం సంపూర్ణమ్.

—* అథ దేవపూజనమ్. *—

తత్ర ప్రాతర్హోమానంతరమితి కేచిత్ । విధేయా దేవతాపూ
జా ప్రాతర్హోమాదనంతరమ్ ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । తథా చంద్రికా
యామ్ ॥ స్వశాఖోక్తక్రియాం కుర్యాత్ హుత్వా చైవాగ్నిహోత్రకమ్ ।
కుర్యాదారాధనం విష్ణోర్దేవదేవస్య చక్రిణః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞజపతర్పణా
నంతరమిత్యన్యే । తథా చ హారీతః । కుర్వీత దేవతాపూజాం జపయజ్ఞాదనం
తరమ్ । వ్యాసోఽపి ॥ జలదేవాన్నమస్కృత్య తతో గచ్ఛేద్గృహం బుధః ॥
పౌరుషేణ చ సూక్తేన తతో విష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ స్నా
త్వా దేవాన్ పితౄంశ్చైవ తర్పయేదర్చయేత్తథా ॥ మధ్యాహ్నే తర్ప
ణానంతరం గంధకుసుమాక్షతైః హరిహరహిరణ్యగర్భాదీనామన్యత
మం యథావసానమృగ్యజుస్సామమంత్రైస్తత్ప్రకాశనైః స్వనామభిర్వా
చతుర్థ్యంతైర్నమస్కారయుక్తైరారాధయేదితి విజ్ఞానేశ్వరః । గా
యత్రీం తు జపేత్పూర్వం బ్రహ్మయజ్ఞజపస్తతః । దేవాదీన్ తర్పయేత్ప
శ్చాత్ ఇష్టాన్ దేవాంస్తతోఽర్చయేత్ ॥ కూర్మపురాణేఽపి ॥ నిష్పీడ్య స్నాన

వస్త్రం వై సమాదద్యాత్ వాగ్యతః । సైవమన్త్రైరర్చయేద్దేవాన్ పవి
త్రైః పుష్పైః తథాంబుభిః । బ్రహ్మాణం శంకరం సూర్యం తథైవ మధుసూ
దనమ్ ॥ అన్యాంస్త్వభిమతాన్ దేవాన్ భక్త్యాచారో నరోత్తమః ॥ హా
రీతోపి ॥ తతో దేవాన్నమస్కృత్య గృహం గచ్ఛేత్ తతః పునః । విధినా పురు
షసూక్తస్య గత్వా విష్ణుం సమర్చయేత్ ॥ విష్ణుపురాణేపి ॥ తతో గృహార్చ
నం కుర్యాదభీష్టసురపూజనమ్ । జలాభిషేకపుష్పాణాం ధూపాదేశ్చ
నివేదనమ్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః ॥ దేవానామర్చనం కుర్యాత్ బ్రహ్మాదీ
నామమత్సరః । బ్రాహ్మవైష్ణవరౌద్రైశ్చ సావిత్రైరథవా శుభైః ॥ తల్లింగై
ర్వాఽర్చయేన్మన్త్రైః సర్వదేవాన్ సమాహితః ॥ మనుః ॥ ఆదిత్యమథవా విష్ణుమీ
శం బ్రహ్మాణమేవ చ । అర్చయేద్వైదికైర్మన్త్రైః గృహస్థః ప్రయతోఽభవేత్ ॥
ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛేత్ శ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్ । ఈశ్వరాత్ జ్ఞాన
మన్విచ్ఛేత్ మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనాత్ ॥ గృహ్యపరిశిష్టే । అథ గృహస్థో
హరహరిష్టాం దేవతామిష్టాధిష్ఠానథాం శ్రేయోఽర్థీ ॥ తే చ దేవాః గణపతి
ర్వా స్కందో వా సూర్యో వా సరస్వతీ వా గౌరీ వా గౌరీపతిర్వా శ్రీపతి
ర్వాఽన్యో వాఽభిమతస్తస్య తేయథారుచి సమస్తవ్యస్తాశ్చేష్టా భవన్తి ॥ సం
గ్రహే ॥ ఆదిత్యమంబికాం విష్ణుం గణనాథం మహేశ్వరం ॥ పంచయజ్ఞప
రో నిత్యం గృహస్థః పంచ పూజయేత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ బ్రహ్మాణమీశం
విష్ణుం వా సూర్యమగ్నిం గణాధిపం ॥ దుర్గాం సరస్వతీం లక్ష్మీం గౌరీం వాఽభ్య
ర్చయేత్ । పౌరుషేణైవ సూక్తేన దేవార్చాం ప్రణవేన వా ॥ తల్లింగైర్వా
మన్త్రైః అర్చయేద్గురునుజ్ఞయా । స్త్రీశూద్రాణాంచ భవేన్నామ్నైవ
దేవతార్చనం ॥ సర్వే చాగమమన్త్రేణ కుర్యుర్వేదానుసారిణా । గురూక్తేన
ప్రకారేణ వేదబాహ్యేన నార్చయేత్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ మన్త్రైర్వైష్ణ
వరౌద్రైస్తు సావిత్రైః శాంభవైస్తథా । విష్ణుం ప్రజాపతిం చాపి శివం వా
భాస్కరం తథా ॥ అన్యాంశ్చాభిమతాన్ దేవాన్ భక్త్యాచారో నరోత్తమః ।
అప్సు రగ్నౌ హృదయే సూర్యే స్థండిలే ప్రతిమాసు చ ॥ షట్స్వేతేషు హరేః

సమ్యక్ అర్చనంమునిభి స్మృతమ్ ॥ హవిషాగ్నౌజలేపుష్పైః ధ్యానేన
హృదయేహరిమ్ । అర్చంతిసూరయోనిత్యం జపేనరవిమండలే ॥ సాలి
గ్రామేచచక్రాంకే పట్టెముద్రాసుదేవతా । పూజనీయాహిరణ్యేషు
తథాగోబ్రాహ్మణేషుచ । యాంకాంచిద్దేవతాంకశ్చిత్ ఆరాధయితుమి
చ్ఛతి । ససహోమాయుయత్నేన బ్రాహ్మణాన్ గాశ్చతోషయేత్ ॥ నార
దః ॥ విప్రాణాంవపురాశ్రిత్య సర్వాస్తిష్ఠంతిదేవతాః ॥ అతఃతత్రైవతాః
పూజ్యాఅలాభేప్రతిమాదిషు ॥ ప్రతిమాపట్టయంత్రాణాం నిత్యస్నానంన
కారయేత్ । కారయేత్పర్వదివసే యథాలనారణం । అగ్నౌక్రియావ
తాందేవః దివిదేవోమనీషిణాం । ప్రతిమాస్వల్పబుద్ధీనాం యోగినాంహృ
దయేహరిః । తస్మిన్ సంసర్గతత్వాచ్చ స్వాంతరేఖావితాత్మనాం । సాలి
గ్రామశిలాయత్ర యత్రద్వారవతీశిలా । ఉభయోఃసంగమోయత్ర తత్ర
ముక్తిర్నసంశయః । సాలిగ్రామశిలాయత్ర పూజ్యతేభగవన్మయైః । తద్దే
శేయోజనాదర్వాక్షోనిర్వాణమశ్నుతే । సాలిగ్రామశిలాయాస్తునచ
సంప్రోక్షణంస్మృతమ్ । నప్రతిష్ఠావిధాతవ్యా నచైవావాహనాదికం ।
విష్ణుపూజాప్రకారమాహనారదః । వేదేషుపౌరుషంసూక్తం జపితంగృ
హ్యముత్తమమ్ । అనుష్టుభస్యసూక్తస్య త్రిష్టుబంతస్యదేవతా । పురుషో
యోజగద్బీజమృషిర్నారాయణఃస్మృతః । ఛందోనుష్టుప్చదశచతిస్రాణాం
త్రిష్టుభంతతః ॥ ప్రత్యృచమృషిభేదమాహసఏవ బృహస్పతిమనుశ్శుకః
శౌనకోత్రిశ్చముద్గలః ॥ శాతాతపోవసిష్ఠశ్చ యాజ్ఞవల్క్యశ్చనారదః ।
గౌతమోథభరద్వాజః శుకోగర్గశ్చనాంగిరాః ॥ వ్యాసశ్చపరాశరశ్చైవ
ఋషయోష్టాదశస్మృతాః । మత్స్యఃకూర్మోవరాహశ్చనారసింహశ్చవా
మనః ॥ రామోరామశ్చరామశ్చ కృష్ణఃకల్కిశ్చతేదశ । శ్రీవల్లభోహ
రిఃశౌరిః అచ్యుతోధరణీధరః ॥ జనార్దనోహృషీకేశః మాధవశ్చతథైవ
చ । దేవాఅష్టాదశప్రోక్తాః పూజాంవక్ష్యేయథాక్రమమ్ ॥ ఆవాహ
నాసనంపాద్య మర్ఘ్యమాచమనీయకమ్ । మధుపర్కంతథాస్నానం

వస్త్రంచైవోపవీతకమ్ ॥ గంధంపుష్పంచధూపంచ తథాదీపం ప్రకల్పయేత్ । నైవేద్యంచైవతాంబూలం ప్రదక్షిణనమస్కృతీ । ఉద్వాసనంచ క్రమశః కుర్యాత్పూజాపరాయణః । షోడశచేనపూజాప్రకార ఉక్తః చంద్రికామాధవీయాదౌ ॥ పౌరుషేణతుసూక్తేన తతోవిష్ణుం సమచరయేత్ । ఋగ్వేదే పౌరుషంసూక్తం షోడశర్చముదీరితమ్ । అనుష్టుభస్యసూక్తస్య త్రిష్టుభంతస్య దేవతా ॥ పురుషోయోజగద్బీజ మృషిర్నారాయణస్స్మృతః । ప్రథమాం విన్యసేద్వామే ద్వితీయాందక్షిణేకరే ॥ తృతీయాంవామపాదేతు చతుర్థీందక్షిణేపదే । పంచమీంవామజంఘాయాం దక్షిణస్యాంతథోత్తరామ్ ॥ సప్తమీవామకృత్యాంతు దక్షిణస్యాం తథాష్టమీం । నవమీంనాభిమధ్యేతు దశమీంహృదయేన్యసేత్ ॥ ఏకాదశీంకంఠదేశే ద్వాదశీంవామబాహుకే ॥ త్రయోదశీందక్షిణేతు ఆస్యదేశేచతుర్దశీమ్ । అక్ష్ణోః పంచదశీంన్యస్య షోడశీంమూర్ధ్ని విన్యసేత్ ॥ యథాత్మనితథాదేవే న్యాసకర్మ సమాచరేత్ । ఏవంన్యాసంతుకృత్వాదౌ పశ్చాద్దేవస్యపూజనమ్ ॥ గంధమాల్యైస్తథాత్మానమర్చయేత్పరమేవచ । ఆద్యయావాహయేద్దేవ మాసనంతుద్వితీయయా । పాద్యంతృతీయయాచైవ చతుర్థ్యార్ఘ్యంప్రదాపయేత్॥ పంచమ్యాచమనందద్యాత్ షష్ఠ్యాస్నానంసమాచరేత్ । సప్తమ్యాతుతతోవాసః అష్టమ్యాంచోపవాసకం ॥ నవమ్యాంగంధకోయంతు దశమ్యాంపుష్పకంతథా ॥ ఏకాదశ్యాంతథాధూపం ద్వాదశ్యాందీపమేవహి । నైవేద్యంతుత్రయోదశ్యాం నమస్కారేచతుర్దశీం। ప్రదక్షిణే పంచదశీం ముదనే షోడశీతథా ॥ స్నానేవస్త్రేచనైవేద్యే దద్యాదాచమనంతథా । దద్యాత్పురుషసూక్తేన యఃపుష్పాణ్యపఏవవా ॥ అర్చితం తేనవైసర్వం త్రైలోక్యంసచరాచరమ్ । తతఃప్రదక్షిణంకృత్వా జపంకుర్యాత్సమాహితః । జితంతేపుండరీకాక్ష మహాపురుషపూర్వజ ॥ ఇత్యేవమనయాస్తుత్వా స్తుత్వా చేవందినేదినే । కింకరోస్మీతిచాత్మానం దేవాయైవంనివేదయేత్ ॥ బోధాయనోపి ॥ అథాతోమ

హాపురుషస్యాహ తహః పరిచర్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యామః స్నాతః శుచౌ సమదేశే గోమయేనోపలిప్యప్రతికృత్యాక్షత పుష్పైర్యథాలాభమర్చయేత్ । సహపుష్పోదకేనమహా పురుషమావాహయేత్ ॥ ఓంభూఃపురుషమావాహయామ్యోం భువః మహాపురుష మావాహయామ్యోంసువః మహాపురుషమావాహయామ్యోం భూర్భువః సువః పురుషమావాహయామి । ఆయాతుభగవాన్ మహా పురుష ఇత్యథస్వాగతేనాభినందతి । స్వాగతంభగవతే మహాపురుషాయ తదాసన ముపక్లృప్తమత్రాస్యతాం భగవాన్మహాపురుష ఇత్యత్రకూర్చం దదాతి భగవతోఽయంకూర్చోదర్భమయ స్త్రివృద్ధరిత స్తంజుషస్వేత్య త్రస్థానాని కల్పయత్యగ్రతః శంఖాయకల్పయామి । వనమాలాయైకల్పయామి ॥ పశ్చిమతఃశ్రీవత్సాయైకల్పయామి । గరుత్మతేకల్పయామి సరస్వత్యైకల్పయామి ॥ పశ్చిమతఃశ్రీవత్సాయైకల్పయామి । గరుత్మతేకల్పయామి సరస్వత్యైకల్పయామి ॥ తుష్ట్యైకల్పయామి అథసావిత్ర్యాహిత్రిమభిమంత్ర్య ప్రక్షాళ్య త్రిరపః పరిషిచ్య త్రిరపః పవిత్రమప ఆనీయపునస్తైనైవాప స్త్వభిమంత్ర్య సపవిత్రేణాదిత్యం దర్శయేదోమిత్యృత్వాత్రేప్రాణమాయచ్ఛేత్ । త్రీణిపాదావిచక్రమ ఇతిపాద్యందద్యాత్ ॥ అథవ్యాహృతి భిర్మాల్య మపోవ్యాహృత్తరతో గంధవత మేనమ ఇతి ఇదంవిష్ణుర్విచక్రమ ఇత్యర్ఘ్యందద్యాత్ । అథైనంస్నాపయత్యాపో హిష్ఠామయోభువఇతి బ్రహ్మజజ్ఞానం వామదేవ్యర్చా యజుః పవిత్రేణేత్యాదిభిః షడ్భిస్స్నాపయిత్వాథాద్భిస్తర్పయతి । కేశవం నారాయణం మాధవం గోవిందం విష్ణుంమధుసూదనం త్రివిక్రమం వామనం శ్రీధరం హృషీకేశం పద్మనాభం దామోదరం తర్పయామీతి తర్పయిత్వావ్యాహృతీభిః ప్రదక్షిణ ముదకుంభం పరిషిచ్యప్రణవేనవాసోదద్యాదితి । సావిత్ర్యా యజ్ఞోపవీత మాచమనీయ ముదకేన ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ ఇతి గంధందద్యాత్తద్విష్ణోః పరమంపదమితి పుష్పైరావత్యాశుకౌ సావిత్ర్యాధూపముద్దీప్యస్వేతిదీపం దేవస్యత్వేతిమహాపురుషజుష్టం నివే

దయామిఇతి నైవేద్యం ॥ అథ కేశవాదినామభిః ద్వాదశపుష్పాణి దద్యాత్। శంఖాయనమః చక్రాయనమః గదాయైనమః వనమాలికాయైనమః శ్రీవత్సాయనమః ॥ గరుత్మతే శ్రియైనమః ॥ సరస్వత్యైనమః ॥ పుష్ట్యైనమః ॥ తుష్ట్యైనమః । ఇత్యవశిష్టైర్గంధమాల్యైర్బాహ్యావరణానలంకృత్యాథైనమృగ్యజుః సామాథర్వభిస్స్తువన్ స్వశక్త్యానుసూక్తైర్వైష్ణవాన్మంత్రాన్ జపేత్ । ఓం భూర్భువస్సువరోం భగవతే మహాపురుషాయ చరుముద్వాసయామీతి చరుముద్వాస్య వ్యాహృతిభిః పురుషముద్వాసయేదోం భూః పురుషముద్వాసయామ్యోం సువః పురుషముద్వాసయామ్యోం సువః పురుషముద్వాసయామ్యోం భూర్భువస్సువః పురుషముద్వాసయామీత్యుద్వాస్య యాతు భగవాన్ మహాపురుషో నేన హవిషా తృప్తో మహారిః పునరాగమనాయ పునస్సంకర్షణాయ చేతి। ప్రతిమాస్థానేష్వావాహనోద్వాసనవర్జం సర్వం సమానం మహాత్మ్యాయ నమిత్యావదతి। మహత్స్యాయనమా హ భగవాన్ బోధాయనః । ఆశ్వమేధికే॥ ఉపచారమాహాఫలమ్॥ పులస్త్యః ॥ రథ్యాదీనాం వికారాణాం క్షీరతః సంభవో యథా ॥ తథైవాశేషకామానాం క్షీరస్నపనతో హరేః । స్నాప్య దధ్నా సకృద్విష్ణుం నిర్మలం ప్రియదర్శనమ్ । విష్ణులోకమవాప్నోతి సేవ్యమానః సురోత్తమైః ॥ గవాం శతస్య విప్రాణాం యద్దత్తస్య ఫలం భవేత్ । ఘృతప్రస్థేన తద్విష్ణోః భవేత్స్నానం న సంశయః ॥ అయనే చోత్తరే ప్రాప్తే యత్ స్నాపయతి కేశవం । ఘృతప్రస్థేన పాపాని సకలాని వ్యపోహతి। కపిలాం విప్రముఖ్యాయ దద్యాద్దను దినం హి యః॥ ఘృతస్నానం చ దేవస్య విష్ణోః కాలం సమాహితం । దేవమాలాపనయనం దేవాగారసమూహనమ్। స్నాపనం సర్వదేవానాం గోప్రదానసమం స్మృతమ్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ కుంకుమాగరుశ్రీగంధకర్దమైరచ్యుతాకృతిం ఆలిప్య భక్త్యా దేవేశం కల్పకోటిం వసేద్దివి ॥ గంధేభ్యశ్చందనం పుణ్యం చందనాదగురుర్వరః । కృష్ణాగురుస్తతః శ్రేష్ఠః కుంకుమం తు తతోపరమ్ ॥ ఆచారసాగరే । మాలతీ మల్లికా చైవ యూథికా చాథిముక్తికా । పాటలీ కరవీరం చ

జపాశావంతిమేవచ ॥ కుటజం శ్రీకరంచైవ కర్ణికారం కురండకమ్ । పున్నా
గం చంపకం కుందం బాణం షట్సర్వమల్లికా । అశోకం తీర్థకం చైవ నంద్యావ
ర్తం తథైవ చ । శమీపుష్పప్రకారశ్చ కీర్తితాః కేశవపూజనే । బిల్వపత్రం
శమీపత్రం భృంగరాజస్యపత్రకమ్ ॥ తులసీకృష్ణతులసీపత్రం వాసకమేవచ ।
కేతకీపత్రపుష్పంచ సద్యస్తుష్టికరం హరేః ॥ శ్వేతరక్తసరోజాని నీలరక్తే
తథోత్పలే । సితోత్పలంచకృష్ణస్య దయితాని సదాహరేః ॥ నీపార్జునక
దంబైశ్చ వకుళైశ్చసుగంధిభిః । కల్హారైర్విష్ణుమభ్యర్చ్య విష్ణులోకే మహీ
యతే । కాంచనైః కుసుమైః విష్ణుం మణివిద్రుమనిర్మితైః ॥ పూజయన్వస్త్ర
పుష్పాద్యైర్నరోముక్తిమవాప్నుయాత్ ॥ పులస్త్యః ॥ పుష్పజాతిషు స
ర్వాసు సౌవర్ణం పుష్పముత్తమమ్ । త్రుటిమాత్రప్రదానాత్తు శక్రాధ్యా
సనమాప్నుయాత్ ॥ మౌద్గల్యః ॥ సకృదభ్యర్చ్య గోవిందం బిల్వపత్రే
ణమానవః । ముక్తిగామీ నిరాతంకః కృష్ణస్యానుచరో భవేత్ । సుగంధి
తులసీపత్రైః ప్రతిమాయాః సమంతతః । నిశ్ఛిద్రపూజా చేద్యస్తు సోనంత
ఫలమాప్నుయాత్ ॥ ధర్మసారే ॥ సాలిగ్రామశిలామూర్ధ్ని తులసీపత్రపా
తనమ్ । కర్మనిర్మూలనాయాలమేకాదశ్యామభోజనమ్ । నవిప్రసదృశం
పాత్రం న దానం సురభేః సమమ్ ॥ గంగాజలసమం తీర్థం న పత్రం తులసీస
మమ్ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ దశదత్వాసువర్ణాని యత్ఫలం లభతే నరః ।
తత్ఫలం లభతే విష్ణోః ద్రోణపుష్పప్రదానతః । బిల్వపత్రసహస్రాద్ధి వకుళం
పుష్పముత్తమమ్ ॥ తస్మాద్వకుళపుష్పాద్ధి నంద్యావర్తం విశిష్యతే । నంద్యా
వర్తసహస్రాద్ధి కరవీరం విశిష్యతే ॥ సర్వైర్మనోరమైః పుష్పైః జాతిపు
ష్పం విశిష్యతే । వర్ణానాంతు యథావిప్రః తీర్థానాం జాహ్నవీ తథా ॥ సు
రాణాం చ యథా విష్ణుః కల్హారకుసుమం తథా । సితరక్తైర్మహాపుణ్యైః
కుసుమైః కరవీరజైః । అర్చయిత్వాచ్యుతంయాంతి యత్రాస్తే గరుడధ్వ
జః ॥ గంధాఢ్యైర్విమలై రమ్యైః కుసుమైః కుందకోద్భవైః । భక్త్యాభ్య
ర్చ్య హృషీకేశం కుసుమైః కేతకోద్భవైః ॥ అశోకజం సమభ్యర్చ్య నరో

యాంతిహరేః పదమ్ ॥ అభ్యర్చ్య కేశవం పుష్పైః కింశుకైః సుమనోహ
రైః॥ సమభ్యర్చ్య హృషీకేశం జన్మదుఃఖాద్విముచ్యతే । భక్త్యా దత్తం
ఫలం పత్రం పుష్పం దూర్వాంకురం జలమ్ । అచిరాత్ప్రతిగృహ్ణాతి భక్తి
గ్రాహ్యోహి కేశవః॥ తులసీకృష్ణగౌరాద్యైర్భక్త్యాభ్యర్చ్య జనార్దనమ్।
నరో యాతి తనుం త్యక్త్వా వైష్ణవీం శాశ్వతీం గతిమ్ ॥ ఏవం శుభైస్సదా
పుష్పైః పూజనీయో జనార్దనః । నిషిద్ధైర్దుఃఖదైర్దేవం నార్చయే
త్కదాచన । నశుష్కైః పూజయేద్దేవం కుసుమైర్నమహీగతైః । అవ
కీర్ణదళైః శ్లిష్టైః నాశుభైర్నావికాసిభిః ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ ముకులై
ర్నార్చయేద్దేవం చంపకైర్జలజైర్వినా ॥ నకంటకీభవం పుష్పం ద
ద్యాద్భక్త్యా తే సదా । నింద్యపుష్పైస్త్రిలోకేశ మర్చయంతి జనార్దనమ్ ॥
తేభ్యః క్రుద్ధో ఽక్షయం దుఃఖం క్రోధాత్ విష్ణుః ప్రయచ్ఛతి ॥ ఉన్మత్తకేన మో
హాంధాః పూజయంతి త్రివిక్రమమ్ । ఉన్మాదం దారుణం తేషాం దదాతి గ
రుడధ్వజః । నకర్తుం గృహీతోదకేన నకుర్యాద్దేవతార్చనం ॥ చందన
కుంకుమ కర్పూరాగరు మృగజాతి ఫలవర్జం అనులేపనం నదద్యాన్మణి సువ
ర్ణ ముక్తాఫలవిద్రుమరజితవర్జం ప్రతిరూపకమలంకారం నకుర్యాత్ ।
నచాసౌ నీలం రక్తం నాగంధిపుష్పం నోగ్రగంధి కంటకిజం దద్యాత్ । కం
టకిజమపి శుక్లసుగంధి రక్తమపి కుంకుమజం దద్యాదితి ॥ సారసముచ్చయే ॥
గిరికర్ణికయా విష్ణుం యోఽర్చయత్యబుధో నరః । తేషాం కులక్షయం ఘో
రం కురుతే మధుసూదనః॥ గుగ్గులం కుష్ఠం చైవ దేవదారుం సరూపకమ్ ॥
సర్జారసం జాతిఫలం ధూపయేద్ఘృతం హరేః । నధూపయేజ్జీవజాతైః
నాహవిష్యైర్నివేదయేత్ । ఘృతతైలైర్వినా కించిత్ దీపార్థం న సమాచ
రేత్ । ప్రజ్వాల్య దేవదేవస్య కర్పూరేణతు దీపమేత్ ॥ అశ్వమేధమ
వాప్నోతి కులంచైవ సముద్ధరేత్ ॥ సంవర్తః ॥ దేవాగారే ద్విజానాం
చ దీపం దత్వా చతుష్పథే । మేధావీ జ్ఞానసంపన్నః చక్షుష్మాన్ జాయతే
నరః ॥ పాద్మే ॥ నైవేద్యపాత్రం వక్ష్యామి కేశవాయ మహాత్మనే ॥ హై

రణ్యం రాజతం కాంస్యం తామ్రం వా మృన్మయమేవ వా । పాలాశం పద్మపత్రం వా పత్రం విష్ణోరతిప్రియమ్ । హవిఃశాల్యోదనం దివ్యం ఆజ్యయుక్తం సశర్కరమ్ ॥ నైవేద్యం దేవదేవాయ యావకం పాయసం తథా । సంస్కృతం చాన్నమాజ్యాద్యం దధిక్షీరమధూని చ । ఫలమూలవ్యంజనాని మోదకం చ నివేదయేత్ । అపూపమోదకశ్రీయం చ హవిస్తాంబూలమేవ చ ॥ దత్వైవ దేవదేవస్య హస్తేన వ్యాద్విచతుష్కః । హవిర్దానం త్రికాలం తు ఉత్తమోత్తమముచ్యతే ॥ ద్వయోశ్చ మధ్యమం ప్రోక్తం ఏకకాలే వ వంహవిః ॥ రత్న్యాఖణ్యం ॥ నైవేద్యస్యాత్యయే చేత్తు ఫలాని తు నివేదయేత్ । ఫలానామప్యలాభే తు తృణగుల్మౌషధీరపి ॥ ఔషధీనామలాభే తు తోయాన్యపి నివేదయేత్ । తదలాభే తు సర్వత్ర మానసం ప్రవరం స్మృతమ్ ॥ గాండూషికం జలం దద్యాత్ దద్యాదాచమనం తతః । హస్తవాసం సకర్పూరం ముకుటం భూషణాని చ ॥ అవశేయ మే త్తథాదర్శం కల్పయేచ్ఛత్రచామరే ॥ మహాసీరాజనం శ్రీమన్మంగళాయ కల్పయేత్ । కర్పూరం తులసీపత్రం తాంబూలం యోని వేదయేత్ । విష్ణవే భక్తియుక్తశ్చ విష్ణులోకే మహీయతే । విష్ణోర్విమానం యః కుర్యాత్ సకృద్భక్త్యా ప్రదక్షిణమ్ । అశ్వమేధసహస్రస్య ఫలమాప్నోతి మానవః ॥ ప్రణమ్య దండవద్భూమౌ నమస్కారేణ యోర్చయేత్ । స యాం గతిమవాప్నోతి న తాం క్రతుశతైరపి ॥ దోర్భ్యాం పద్భ్యాం చ జానుభ్యాం ఉరసా శిరసా దృశా । మనసా వచసా చేతి ప్రణామోష్టాంగ ఈరితః ॥ జానుభ్యాం చైవ బాహుభ్యాం శిరసా వచసా ధియా । పంచాంగకః ప్రణామః స్యాత్ పూజాసు ప్రవరావిమౌ ॥ చంద్రికాయామ్ ॥ ఉరసా మనసా చైవ శిరసా చ కపోలయోః । పద్భ్యాం కరాభ్యాం జానుభ్యాం ప్రణామోష్టాంగ ఉచ్యతే । కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరశ్చైవ హృత్యపంచమమ్ । మనోబుద్ధ్యభిమానేన పంచాంగం పరికీర్తితః ॥ స్తువన్ దేవం సమస్కుర్యాత్ ప్రసీద భగవన్నితి । ఏకహస్తప్రణామం చ హ్యేకం చాపి ప్రదక్షిణమ్ । అకాలే దర్శనం విష్ణోః హన్తి పుణ్యాని రా

తవమ్ ॥ ఏకోఽపికృష్ణస్యసకృత్ప్రణామః దశాశ్వమేధావభృతేనతుల్యః ।
దశాశ్వమేధీపునరేతిజన్మ కృష్ణప్రణామీనపునర్భవాయ ॥ శంఖమధ్యేస్థి
తంతోయం భ్రామితంకేశవోపరి । అంగలగ్నంమనుష్యాణాం బ్రహ్మహ
త్యాయుతంహరేత్ । శంఖస్థంప్రోక్షయేత్తోయం పుత్రమిత్రపరిగ
హం ॥ వ్యాసః । దేవదేవజగన్నాథశంఖచక్రగదాధర । దేహిదేవమమా
జ్ఞాంతవతీర్థనిషేవణే । ఇత్యనుజ్ఞాంతతోలబ్ధ్వాపిబేత్తీర్థమఘాపహమ్ ॥
అకాలమృత్యుహరణంసర్వవ్యాధివినాశనమ్ । విష్ణోఃపాదోదకంతీర్థం శిరసా
ధారయామ్యహం। ఇతిమంత్రంసముచ్చార్య సర్వదుష్టగ్రహాపహం।తులసీమి
శ్రితంతీర్థం పిబేన్మూర్ధ్నిచధారయేత్ ॥ సాలిగ్రామశిలాతోయం అపీత్వా
యస్తుమస్తకే।ప్రక్షేపణంప్రకుర్వీతబ్రహ్మహాసనిగద్యతే।విష్ణోఃపాదోదకం
పీతం కోటిహత్యాఘనాశనమ్ తదేవాష్టగుణంపాపం భూమౌబిందునిపాత
నాత్ ॥ మార్కండేయః ॥ ఆమేక్షుఖండతాంబూల చర్వణేసోమపానకే। వి
ష్ణ్వంఘ్రితోయపానేచ నాద్యంతాచమనంస్మృతం । విష్ణుపాదోదకంతీ
ర్థం పీత్వానక్షాళయేత్కరమ్ । క్షాళయేద్యదిమోహేన పంచపాతకమా
ప్నుయాత్ ॥ శ్రుతిరపి ॥ భగవాన్ పవిత్రం భగవత్పాదోదకంపవి
త్రం తత్పానేనాచమనం యథాహిసోమేష్వితి ॥ చంద్రికాయాం ॥ హృ
దిరూపంముఖేనామనైవేద్యముదరేహరేః । పాదోదకంచపుష్పంచ మస్తకే
యస్యసోచ్యుతః । అగ్నిష్టోమసహస్రైస్తు వాజపేయశతైరపి ॥ యత్ఫ
లంలభతేభక్త్యా విష్ణోర్నైవేద్యభక్షణాత్ । బహ్వృచపరిశిష్టే ॥ పవి
త్రంవిష్ణునైవేద్యం సురసిద్ధర్షిభిస్స్మృతం । అన్యదేవస్యనైవేద్యం భు
క్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । గ్రాహ్యంహరేస్తునిర్మాల్యం పత్రంపు
ష్పంజలంఫలం । సాలిగ్రామశిలాసంగాత్ సర్వంయాతిపవిత్రతామ్ ॥ వ్యా
సః ॥ నైవేద్యమన్నంతులసీవిమిశ్రం విశేషతః పాదజలేనసిక్తం । యో
శ్నాతినిత్యంపురతోమురారేః ప్రాప్నోతియజ్ఞాయుతకోటిపుణ్యం ॥ పితా
మహః ॥ నైవేద్యంతులసీమిశ్రం స్వయంభుంజీతవాగ్యతః । గృహీత్వాస్త్ర

యాత్నేన సగచ్ఛేద్వైష్ణవంపదం ॥ శ్రుతిః॥ తదస్యప్రియమభిపాథోఅశ్యా
స్య నరోయత్ర దేవయవో మదంతి ॥ ఉరుక్రమస్యసహిబంధురిత్థా ।
విష్ణోఃపదేపరమేమధ్వఉత్సః । అస్యవిష్ణోఃప్రియం తత్పాథః ॥ నివేదిత
మన్నమశ్యాస్య యత్ర దేవా ఆరాధకాన రాహ్యృష్యంతి । ఇత్థాఇత్థంవర్తమా
మానః తస్యబంధుయుక్తేమధువదభ్యే జ్యే ఉత్సః ఉత్సుకఇత్యర్థః ॥ స్మృ
తిరత్నే ॥ శుభమిచ్ఛన్నరఃప్రోక్తః సహంధేమాలాంనధారయేత్ ॥ ధా
రయేత్తాంశిరస్యేవ సుగంధాంప్రియదర్శనాం । తతస్తుత్వాతుదేవేశం అప
రాధాన్క్షమాపయేత్ । అపరాధసహస్రాణి క్రియంతేహర్నిశంమయా ॥
దాసోయమితిమాంమత్వా క్షమస్వపరమేశ్వర । భగవన్ దేవదేవేశపు
రుషోసిసనాతన ॥ క్షమస్వసర్వలోకేశ భక్తస్యచవిశేషతః॥ జ్ఞానాదజ్ఞా
నతోవాపి యన్న్యూనాదికృతంమయా।తత్సర్వంపూర్ణమేవాస్తు త్వత్ప్ర
సాదాజ్జనార్దన ॥ సంగ్రహే ॥ సాధువాసాధువాకర్మ యద్యదాచరి
తంమయా ॥ తత్సర్వంభగవాన్ విష్ణోగృహాణారాధనంమమ । ఇతికర్మా
పణంకృత్వా స్వాత్మానంచనివేదయేత్ ॥ యోగయాజ్ఞవల్క్యః॥ ఏవం
సంపూజ్యదేవేశం క్షణంధ్యాత్వానిరంజనం । తతోవలోకయేదర్కం హం
సఃశుచిషదిత్యృచా ॥ మహాభారతే ।బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైఃశూ
ద్రైశ్చకృతలక్షణైః । అర్చనీయశ్చసేవ్యశ్చ భక్తియుక్తైః సదాహరిః॥
స్మర్యతే । జపస్తపస్తీర్థసేవా ప్రవ్రజ్యామంత్రసాధకమ్ ॥ దేవతారాధ
నంచైవ స్త్రీశూద్రపతనానిషట్ । తద్వైదికాచరణాభిప్రాయమ్ । వైదికం
బ్రాహ్మణానాంస్యాత్ రాజ్ఞాంవైదికతాంత్రికమ్ । తాంత్రికంవైశ్యశూ
ద్రాణాం స్త్రీణామపిచతాంత్రికమ్ ॥ స్త్రీశూద్రయోస్తాంత్రికత్వాభ్య
నుజ్ఞానాత్ ॥ నారదః ॥ స్త్రీశూద్రపూజితంలింగం విష్ణుంవాపినమే
త్తుయః । తిస్సప్తకులసంయుక్తః నరకంప్రతిపద్యతఇతి ॥ హారీతః ॥
యోమోహాదథవాలస్యాత్ అకృత్వాదేవతార్చనమ్ । భుక్తేసయాతినర
కంశ్వర్యగోన్యాన్ప్రజాయతే॥ అర్చయతిసదావిష్ణుంనిపక్షాదంతరాత్మనా!

నతేభూయోఽభిజాయంతే శ్వేతద్వీపనివాసినః ॥ శంఖచక్రగదాశా
ర్ఙ్గధరా విష్ణుపరాక్రమాః ॥ శ్వేతాంబరధరాశ్చైవ గంధమాల్యో
పశోభితాః ॥ శాండిల్యః ॥ నహుంకారేణవాజల్పేత్ పిధినాచార్చయే
ద్ధరిం । యన్నోపపద్యతేకించిత్ నద్ధ్యాయేన్మనసైవతత్ । సంపద్యతే
తుసర్వం వై దేవదేవస్యశార్ఙ్గిణః ॥ భాగవతే ॥ గృహస్థస్యానంతర
బింబవర్జితం కథావిహీనాశ్చగిరః శివారుతాః । శవంచనోదాస్యకృతంచ
పుష్పైర్వదంతిహిత్వేయ్యాని వేదితంవిషమ్ ॥ వేదవ్యాసీయతే ॥ ప్రపఠిష్యంథ
మంథసాధీయాయతే । మహోత్సూరాయవిష్ణవేచార్చతి ॥ యజ్ఞాం
షిచ ॥ భవామిత్రోనశేషోఽభ్యుతాసుతిః ॥ ఇత్యారభ్యబృహత్త్రైవిష్ణాసు
మతింభజానహఇత్యంతం ॥ పురాణే ॥ విష్ణుపూజావిహీనస్య దత్తం
చేష్టంహుతంశ్రుతమ్ ॥ తపశ్చవ్యర్థతాంయాంతి ప్రేతాలంకారవద్ద్విజః ॥
మాతృవత్పరిరక్షంతం సృష్టిసంహారకారకమ్ ॥ యోనార్చయతివైవిష్ణుం
సోఽక్షయంనరకంవ్రజేత్ । మార్గశీర్షార్చనమఃక్షంభాస్కరేణ ॥ అ
ధవందక్షిణంరాత్రిరుత్తరంతుదివాభవేత్ । తదేతత్తదహోరాత్రంత
త్రింశన్మాసఉచ్యతే ॥ తద్దినస్యఉషఃకాలేచాపమాసంవిదుర్బుధాః । త
స్మాత్సర్వప్రయత్నేన చాపమాసిదినేదినే । ఉషఃకాలేతుసంప్రాప్తే అర్చ
యిత్వాజనార్దనమ్ । ఉపచారైఃషోడశభిః ముద్గాన్నంచనివేదయేత్ ॥
ఆదిత్యపురాణే । చాపంగతేతతస్సూర్యే ప్రత్యూషేస్నానమాచరేత్ ।
అర్చయేచ్చజగన్నాథం యావత్సూర్యోదయాత్పురా । తతఃప్రభాతస
మయే అర్ఘ్యంప్రక్షిప్యవైద్విజః । గాయత్రీంచతతోజప్త్వా ఉపతిష్ఠేత
భాస్కరమ్ ॥ భాగవతేపి ॥ కోదండస్థేసవితరి ప్రత్యూషేపూజనాద్ధరేః ।
సహస్రాబ్దార్చనఫలం దినేనైకేనలభ్యతే ॥ శైవేపి ॥ చాపరాశిస్థితే
సూర్యేఉషఃకాలేదినేదినే ॥ అభిషేకంతతఃకుర్యాత్ రౌద్రమంత్రేణ
మంత్రవిత్ । అర్కపుష్పైశ్చబిల్వైశ్చ పూజయిత్వామహేశ్వరమ్ ।నైవే
ద్యంచతతోదద్యాత్ లోకసంహారశాంతయే ॥ శాండిల్యః ॥ ఏకాదశ్యాం

నిశాపక్షే చాపీతిక్షత్రిభాస్కరః ॥ ఉత్సవంకారయేద్ధీమాన్ వేదపారాయణైస్సహ । సంక్రాంతిజన్మనక్షత్రే శ్రవణద్వాదశీద్వయం ॥ పర్వణ్యనేన దృష్టం విశేషక్రియాదిషు ॥ కూర్మపురాణే ॥ చంద్రసూర్యోపరాగేచ వాయుర్భ్యాంచదినేహరేః ॥ మాసత్రయేషువపుణ్యేషు విశేషారాధనంవిదుః । దుర్నిమిత్తేషునస్సర్వే సంక్రాంతేచమహాభయే ॥ అగతేషుచభక్తేషు కుర్యాద్దైవశేషికీంక్రియామ్ ॥ కూర్మపురాణే ॥ నపిష్ణ్వారాధనాత్పుణ్యం విద్యతేకర్మవైదికమ్ । తస్మాదనాదిమధ్యాంతం నిత్యమారాధయేద్ధరిమ్ । తద్విష్ణోరితిమంత్రేణ సూక్తేనపురుషేణతు । నైతెనసదృశోమంత్రః వేద సూక్తశ్చ తిష్వపి । శివపూజావిధిత్రోక్తా ॥ బోధాయనః ॥ అథాతోమహాదేవస్యాహరహః పరిచర్యావిధింవ్యాఖ్యాస్యామః । స్నాతః శుచౌదేశే గోమయేనోపలిప్య ప్రతికృతిం కృత్వాక్షతపుష్పైర్యథాలాభమర్చయేత్ । సహస్రశీర్షోదకేనమహాదేవమావాహయేత్ । ఓంభూః మహాదేవ మావాహయామి ఓం భువః మహాదేవ మావాహయామి ఓంసువః మహాదేవమావాహయామి ఓం భూర్భువస్సువః మహాదేవమావాహయామీత్యావాహ్య । ఆయాతు భగవాన్ మహాదేవ ఇత్యథస్వాగతేనానందతి స్వాగతమనుమానకృతం భగవతే మహాదేవాయ తత్వాసనంకృత్ప్ల మాసాం భగవన్మహాదేవ ఇత్యత్ర కూర్చందదాతి భగవతోయం కూర్చోదర్భమయః స్త్రీవృద్ధరితే స్వర్ణ స్త్రుజుషస్వేత్యత్రాస్థానాసికల్పయతి ॥ అగ్రతో బ్రహ్మణేకల్పయామి దక్షిణతస్స్కందాయ కల్పయామి వినాయకాయ కల్పయామి పశ్చిమతః శూలాయకల్పయామి మహాకాలాయకల్పయామి ॥ ఉత్తరతఉగ్రాయకల్పయామి నందికేశ్వరాయకల్పయామి ॥ అథసావిత్ర్యాపిష్ఠకల్పయామి । సావిత్ర్యాపాత్రమభిమంత్ర్య ప్రక్షాళ్య గ్రీరసః పవిత్రమవలోయ సహపవిత్రేణాదిన్యాదర్భమేదోమిత్యాత్మనోరితరు దేణవాదద్యాత్ । ప్రణవేనార్ఘ్యమథవావ్యా హృతిభిః స్నానాల్యంవ్యాహారేద ఉత్తరతః చండీశ్వరాయనమః ఇత్యక్షే

నం స్నాపయిత్వాపోహిష్ఠామయోభువ ఇతి తిసృభిః హిరణ్యవర్ణాః శు
చయః పావకా ఇతి పవమానః సువర్జన ఇత్యేతేనానువాకేన స్నాపయి
త్వాద్భిస్తర్పణమితి భవం దేవం తర్పయామి శర్వం దేవం తర్పయామి ఈ
శానం దేవం తర్పయామి పశుపతిం దేవం తర్పయామి । రుద్రం దేవం త
ర్పయామి ఉగ్రం దేవం తర్పయామి భీమం దేవం తర్పయామి మహాంతం
దేవం తర్పయామి ఓమితి తర్పయిత్వా అథైతాని గంధోదకశౌచనీయా
ని ॥ ఏవకేన వ్యాహృతిభిర్వా త్వా వ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణముదకం పరిషి
చ్య నమస్తే రుద్ర మన్యవ ఇతి గంధం దద్యాత్ । సహస్రాణి సహస్రశ ఇతి
పుష్పం దద్యాత్ ఈశానం త్వా భువనానామధిశ్రియమిత్యక్షతాన్ దద్యాత్ ।
సావిత్ర్యా ధూపముద్దిశ్య స్వేతి దీపం- దేవస్య త్వా సవితుః ప్రసవ ఇతి భ
గవతే మహాదేవాయ జుష్టం చరుం నివేదయామీతి నైవేద్యమథాష్టభిర్నామ
మంత్రైరష్ట పుష్పాణి దద్యాత్ ॥ భవాయ దేవాయ నమః శర్వాయ
దేవాయ నమః ఈశానాయ దేవాయ నమః పశుపతయే దేవాయ నమః రు
ద్రాయ దేవాయ నమః ఉగ్రాయ దేవాయ నమః భీమాయ దేవాయ నమః ।
ఓం మహతే దేవాయ బ్రహ్మణే నమః విష్ణవే నమః స్కందాయ నమః వి
నాయకాయ నమః శూలాయ నమః మహాకాలాయ నమః నందికేశ్వరాయ
నమ ఇతి చరుశేషేణాష్టభిర్నామధేయైరష్టాహుతిభిర్భవాయ దేవా
య స్వాహేత్యాహుతిభిః హుత్వా శిష్టైర్మంత్రైర్బ్రాహ్మణానలంకృ
త్య ధేనుమృగ్యజుస్సామాదిభిస్తోత్రైః సహస్రాణి సహస్రశ ఇత్యనువాకం
జపిత్వాన్యాంశ్చ రౌద్రమంత్రాన్ యథాశక్తి త్వేకే । ఓం భూర్భువస్సు
వర్మహః ఓం భగవతే మహాదేవాయ చరుముద్వాసయామీత్యుద్వాస్య ।
ఉద్వాసనకాలే ఓం భూః మహాదేవముద్వాసయామీత్యాదిభిరుద్వా
స్య । ప్రయాతు భగవానీశః సర్వలోకనమస్కృతః ॥ అనేన హవిషా
తృప్తః పునరాగమనాయ చ ॥ పునః సందర్శనాయ చేతి ॥ ప్రతిమాస్థానే
ష్వావాహన ముద్వాసనవర్జం । మహత్స్వయనమిత్యాచక్షతే ఇత్యా

హాభగవాన్ బోధాయనః ॥ శివార్చనం ప్రశంసతి నందికేశ్వరః । యః ప్రయచ్ఛేద్గవాం లక్షం దోగ్ధ్రీణాం వేదపారగే । ఏకాహమర్చయేల్లింగం తస్య పుణ్యం తతోఽధికమ్ । సకృత్పూజయతే యస్తు భగవంతముమాపతిం ॥ తస్యాశ్వమేధాదధికం ఫలం భవతి భూసురః ఇతి ॥ పాకక్రియా ॥ భృగుః అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి హవిష్పాకవిధిక్రమం । పరాకకోద్రవాదీని వర్జయేత్తు విచక్షణః ॥ కులస్థజాతిభేదం చ ప్రియంగూంశ్చైవ వర్జయేత్ । ధాన్యానామపి సర్వేషాం కృష్ణధాన్యం వివర్జయేత్ । అథవాన్యదలబ్ధం చేత్ ధాన్యం శుద్ధం సమాహరేత్ ॥ త్రివర్షాతీతధాన్యాని న ప్రశస్తాని వైదికే ॥ తండులానపి సర్వాంశ్చ మాసాదూర్ధ్వం వివర్జయేత్ । అజ(జ)కం జీరకం చైవ మరీచం సర్షపం తథా ॥ రాజమాషమహామాషం శ్యామాకం శ్లక్ష్ణమాషకమ్ । మాషముద్గం మహాముద్గం నిష్పావం తిలతిల్లకం । ఫలాని చూతకదళీపనసానాం సమాహరేత్ । భేదస్తు కారవల్ల్యాది సర్వం గ్రాహ్యమితీరితమ్ । క్షుమకందం మహాకందం ఆహరేత్తు విచక్షణః । సహకారప్రభేదైస్తు తథైవ పనసద్వయం । కదళ్యాదిషు భేదైస్తు గృహ్ణీయాత్తు ప్రయత్నతః । కూశ్మాండోర్వారుకం చైవ సింహీవ్యాఘ్రీ తథైవ చ । కాకోటికాదిసంగ్రాహ్యం కలంజాదివివర్జయేత్ । బింబాలకఫలాదీని వర్జయేదితి కేచన ॥ భేదైశ్చ బృహతీ సర్వా సంగ్రాహ్యా స్యాద్వ్యతే బుధైః । మరీచిరపి । అథ హవిర్విధి వక్ష్యే ॥ వేణుకన్యయవాన్ నీవారాన్ నీకారాన్ ప్రియంగూన్ శాలిభేదాన్ అన్యాన్ వ్రీహీన్వాప్యేకజాతీయాన్ చతుర్వర్ణైరేవానయేత్ । తేషాం పూర్వం శ్రేష్ఠం తస్మాద్వరాకకోద్రవాదీని కులాన్యాని ప్రతిలోమాని తాని వర్జయేత్ । కదళీచూతపనసనారికేళతింత్రిణీకారవల్లీవ్యాఘ్రీ కర్కం దూర్వారుకకూశ్మాండకాకోటకాని సూరణకంద క్షుద్రమహాకంద వల్లీకంద శృంగిబేరోత్పలకందాన్యాని భక్ష్యాణి యథాలాభమాహరేత్ । కోశాతకమలాబుం చ విశేషేణ వివర్జయేత్ । ఇతి దేవపూజాప్రకరణమ్ ॥ । అథ పంచమహాయజ్ఞాః ॥ తత్ర దక్షః పంచమే చ తథా భాగే సంవి

భాగోయథాహరేత్ । పితృదేవమనుష్యాణాం జటినాంచోపదిశ్యతే ॥ వైశ్వదేవస్యపూజానంతర భావిత్వముక్తం ॥ నృసింహపురాణే ॥ పౌరుషేణచసూక్తేన తతోవిష్ణుంసమర్చయేత్ ॥ వైశ్వదేవంతతఃకుర్యాద్బలికర్మతథైవచ ॥ వ్యాసోపి ॥ నైవేద్యార్థంపృథగ్భాండే పక్వాన్నాత్పాపచేద్గృహే । వైశ్వదేవార్థమన్నస్మిన్ వ్యంజనానిపృథక్పృథక్ ॥ సుకృతాన్నైశ్చవివిధైః హవిష్యవ్యంజనానితైః। తైరేవాన్నైర్బలిందద్యాత్ శేషమాప్లావ్యవారిణా । కృత్వాపసవ్యంస్వధయా సర్వందక్షిణతోహరేత్ ॥ హారీతోపి ॥ ద్విజఃపురుషసూక్తస్య విధినావిష్ణుమర్చయేత్। వైశ్వదేవమతఃకుర్యాద్బలికర్మవిధానతః ॥ యత్తుశౌనకవచనమ్ ॥ హుతశేషేణపృథగన్నేనవాకుర్యాత్ । నాన్నస్యశేషేణ వైశ్వదేవంకుర్యాత్॥ తద్వైశ్వదేవార్థముద్ధృత్య తచ్ఛేషేణనివేదనంకుర్యాదిత్యేవంపరమ్ । ఉద్ధృత్యవైశ్వదేవార్థం దేవస్యప్రాఙ్నివేదయేదితిస్మరణాత్ ॥ వైశ్వదేవహోమాత్పూర్వం సకలహోమంకుర్వంతిశిష్టాః । తత్రబోధాయనః ॥ అష్టాపమిసఅవధ్యాద్దేవకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహా ॥ మనుష్యకృతస్యైనసోవయజనమసిస్వాహా ఆత్మకృతస్యైనసోవ యజనమసిస్వాహా । యద్దివాచనక్తంచైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా । యత్స్వపంతశ్చజాగ్రతశ్చైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా । యద్విద్వాంసశ్చావిద్వాంసశ్చైనశ్చకృమతస్యావయజనమసిస్వాహా । ఏనసఏనసోవయజనమసిస్వాహా ॥ ఇత్యేతైరష్టభిర్హుత్వా సర్వస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యత ఇతి పంచమహాయజ్ఞస్వరూపమాహశ్రుతిః । దేవయజ్ఞః పితృయజ్ఞో భూతయజ్ఞో మనుష్యయజ్ఞో బ్రహ్మయజ్ఞ ఇతి॥ యదగ్నౌజుహోత్యపిసమిధంతద్దేవయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యత్పితృభ్యఃస్వధాకరోత్యప్యపస్తత్పితృయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యద్భూతేభ్యోబలింహరతి తద్భూతయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యద్బ్రాహ్మణేభ్యోన్నందదాతి తన్మనుష్యయజ్ఞఃసంతిష్ఠతే । యత్స్వాధ్యాయమధీయీతైకామప్యృచంయజుఃసామవా తద్బ్ర

హ్మయజ్ఞస్సంతిష్ఠతే ఇతి॥ వ్యాసః। దేవయజ్ఞం పితృయజ్ఞం భూతయ
జ్ఞం తథైవచ । మానుష్యం బ్రహ్మయజ్ఞం చ పంచయజ్ఞాన్ ప్రచక్షతే ॥ య
దిస్యాత్తర్పణాదర్వాక్ బ్రహ్మయజ్ఞః కృతో నహి । కృత్వా మనుష్యయజ్ఞం
వై తతస్స్వాధ్యాయమాచరేత్ ॥ అగ్నేః పశ్చిమతో దేశే భూతయజ్ఞాంత
రే౽థవా ॥ యమః ॥ పంచసూనా గృహస్థస్య వర్తంతే౽హరహస్స
దా । ఖండనీ పేషిణీ చుల్లీ జలకుంభ ఉపస్కరః॥ ఏతాభిర్వ్యాహరన్వి
ప్రః బధ్యతే వై ముహుర్ముహుః । ఏతాసాం పావనార్థాయ పంచయజ్ఞాః ప్ర
కీర్తితాః । సూనా హింసాస్థానాని । ఖండనీ ముసలోలూఖలాదిః । పే
షిణీ దృషదుపలాదిః చుల్లీ పాకస్థానం జలకుంభ ఉదకాధానం ఉపస్క
రాః శూర్పాదిః ఏతాభిః సూనాభిః స్వకార్యం ప్రాపయన్ పాపేన యు
జ్యత ఇత్యర్థః ॥ మనుః ॥ పంచసూనా గృహస్థస్య చుల్లీ పేషణ్యుపస్క
రీ ॥ ఖండనీ చైవ కుంభశ్చ బధ్యతే యాస్తు వాహయేత్ । తాసాం క్రమేణ
సర్వాసాం నిష్కృత్యర్థం మహర్షిభిః । పంచక్లృప్తా మహాయజ్ఞాః ప్రత్య
హం గృహమేధినాం । అధ్యాయనం బ్రహ్మయజ్ఞః పితృయజ్ఞస్తు తర్పణమ్ ।
హోమో దేవబలిర్భూతో నృయజ్ఞో౽తిథిభోజనం ॥ పంచైతాన్ యో మహాయ
జ్ఞాన్ నహాపయతి శక్తితః । స గృహే౽పి వసన్నిత్యం సూనాదోషైర్న లి
ప్యతే । నామాంతరణ్యాహ ॥ స ఏవ ॥ అహుతం చ హుతం చైవ తథా ప్ర
హుతమేవ చ॥ బ్రాహ్మ్యం హుతం ప్రాశితం చ పంచయజ్ఞాన్ ప్రచక్షతే। జపో
హుతో హుతో హోమః ప్రహుతో భౌతికో బలిః । బ్రాహ్మ్యం హుతం ద్విజా
గ్ర్యర్చా ప్రాశితం పితృతర్పణమ్ । స్వాధ్యాయేనార్చయేతర్షీన్ హో
మైర్దేవాన్యథావిధి । పితౄన్ శ్రాద్ధేన చాన్నేన భూతాని బలికర్మణా । యాజ్ఞ
వల్క్యో౽పి ॥ బలికర్మస్వధాహోమస్వాధ్యాయాతిథిసత్క్రియా । భూ
తపిత్రమరబ్రహ్మమనుష్యాణాం మహామఖాః ॥ నారాయణః ॥ సభార్యస్తు
శుచిస్స్నాతః శుచిరాచమ్య వాగ్యతః । ఉపవిశ్య సమిద్ధే౽గ్నౌ వైశ్వదేవం స
మాచరేత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ వైశ్వదేవం సాయం ప్రాతః గృహ్యాగ్నౌ జుహు

యాదితి ॥ మనుః ॥ వైవాహికేగ్నౌ కుర్వీత గార్హ్యం కర్మ యథావిధి ।
పంచయజ్ఞవిధానంచ పక్తిం చాన్వాహికీం గృహీ ॥ గార్హ్యకర్మపాయ
జ్ఞాదికమ్ । పితృభూతమనుష్యబ్రహ్మయజ్ఞానామగ్నౌకరణమగ్నిమపే
క్షరణం హోమాభావాత్ । బ్రహ్మయజ్ఞోపి మనుష్య యజ్ఞానంతరం చే
త్క్రియతే తదాగ్నిసమీపేకర్తవ్యం అగ్నేః పశ్చిమతో దేవ భూతయజ్ఞానం
తరం వేతి వ్యాసస్మరణాత్ ॥ తథాచకణ్వః ॥ అగ్నేరతోపి పచనే నిషిద్ధాః
పంచయజ్ఞాః ఆహితాగ్నేరపీతి బ్రహ్మయజ్ఞస్యాగ్నిసంబంధ ఉశనసాపిప్ర
దర్శితః । అగ్నిసమీపఇత్యేకేష్వితి ॥ అంగిరాః ॥ లౌకికే వైదికే వాపి
హుతోచ్ఛిష్టే జలే క్షితౌ । వైశ్వదేవస్తు కర్తవ్యః పంచసూనాపనుత్త
యే ॥ వ్యాసోపి ॥ శాలాగ్నౌ లౌకికే వాథ జలే భూమ్యామథాపి వా ॥ వై
శ్వదేవస్తు కర్తవ్యో దేవయజ్ఞస్స వై స్మృతః ॥ గృహ్యపరిశిష్టేపి ॥ వైశ్వదే
వస్య ప్రాతరారంభః అగ్నిహోమాపాసనం పచనం వా సమూహ్యేతి విశ్వేదే
వాః సర్వేదేవాః తద్దేవత్యమిదం వైశ్వదేవమితి చ ॥ అత్ర వ్యవస్థామాహాం
గిరాః ॥ శాలాగ్నౌ తు పచేదన్నం గృహ్యాగ్నౌ హూయ ఏవ చ । ప్రాతశ్శామ
తు సర్వేభ్యస్సముద్ధృత్య హుతాశనాత్ ॥ శేషం మహానసే కృత్వా తత్ర పా
కం సమాచరేత్ । తమగ్నిం పునరాహృత్య శాలాగ్నౌ వినిక్షిపేత్ ॥ త
తోస్మిన్ వైశ్వదేవాదికర్మ కుర్యాదతంద్రిత ఇతి ॥ చంద్రికాయామపి ॥ యస్మిన్న
గ్నౌ భవేత్పాకః వైశ్వదేవస్తు తత్ర వై । తత్రాహుత్యా తు యో భుంక్తే స భు
క్తే కిల్బిషం నరః ॥ వ్యాసోపి ॥ యది స్యాల్లౌకికే పాకః తతోన్నం తత్ర హూ
యతే । శాలాగ్నౌ తత్ర చేదన్నం విధిరేష సనాతనః ॥ దేవేభ్యస్తు హుతాద
న్నాత్ శేషాద్భూతబలిం హరేత్ ॥ భూతయజ్ఞః స విజ్ఞేయః భూతిదః స
ర్వదేహినాం ॥ తచ్చ కాలద్వయేపి కర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః ॥ సాయం
ప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యో బలికర్మ చ । అనశ్నతాపి సతతం అన్యథా కిల్బి
షీ భవేత్ ॥ ప్రజాపతిరపి ॥ వైశ్వదేవం బహ్వాతిం ప్రత్యహం స్వామేధి
నః । సాయం ప్రాతశ్చ కుర్వీరన్ సూనాదోషాపనుత్తయే ॥ తాత్పర్యదర్శనే

నే ॥ ఋతేమహాయజ్ఞేభ్యః సాయంరుద్రాంతంకృత్వా వైహాయస మాకాశేభూతబలింకుర్వీరన్ । అన్యఆహుర్నక్తమేవవైహాయసమిత్యాపస్తంబవచనేఏవకారస్య వ్యవహితాన్వయాత్ వైహాయసమేవసాయమితి ॥ తథాపితృకాండే । వైశ్వదేవందివారాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతింతథా॥ రాత్రౌహోమంప్రకుర్వీత యోభూతంమంత్రతోబలిమ్ । నాన్యద్బలిహృతింరాత్రౌ యద్వాకుర్యాదమంత్రతః ॥ మనుః ॥ సాయంత్వన్నస్యసిద్ధస్య పత్న్యమంత్రంబలింహరేత్ తత్రవైశ్వదేవప్రకారమాహఆశ్వలాయనః ॥ సాయంప్రాతఃసిద్ధస్య హవిష్యస్య జుహుయాదగ్నిహోత్రదేవతాభ్యః సోమాయవనస్పతయే అగ్నీషోమాభ్యాంద్యావాపృథివీభ్యాం ధన్వంతరాయ ఇంద్రాయ విశ్వేభ్యోదేవేభ్యః బ్రహ్మణేస్వాహేతి హవిష్యస్యేతి హవిర్యోగ్యస్యేత్యర్థః॥ అగ్నిహోత్రదేవతాభ్యః సూర్యాగ్నిప్రజాపతయ ఇత్యర్థః ॥ ఆపస్తంబః ॥ ఔపాసనేపచనేవాషడ్భిరాద్యైః ప్రతిమంత్రంహస్తేన జుహుయాత్ ఉభయతఃపరిషేచనం యథాపురస్తాదితి । షడ్భిరాద్యైరగ్నయేస్వాహా సోమాయస్వాహా విశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వాహా ధ్రువాయభౌమాయ స్వాహా ధ్రువక్షితయేస్వాహా ॥ అచ్యుతక్షితయేస్వాహా ॥ కేచిత్స్విష్టకృతమపి సప్తమంజుహ్వతి॥అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహేతి ఓషధిహవిష్కేషు సర్వత్రాస్యప్రవృత్తిరితివసంతః । అన్యేతుసోమాయస్వాహేతినపఠంతి । స్విష్టకృతంచపఠంతీతిహారిదత్తః ॥ గౌతమః ॥ అగ్నావగ్నింధన్వంతరిం విశ్వేదేవాన్ప్రజాపతింస్విష్టకృదితిహోమాఇతి । అగ్న్యాదిభ్యః స్విష్టకృతం తేభ్యోఅగ్నౌహోమాః కర్తవ్యా ఇత్యర్థః ॥ మనురపి ॥ విశ్వేదేవస్యసిద్ధస్య గృహ్యేగ్నౌవిధిపూర్వకం । ఆభ్యాంకుర్యాద్దేవతాభ్యః బ్రాహ్మణోహోమమన్వహమ్॥అగ్నేస్సోమస్యచైవాదౌ తయోశ్చైవసమస్తయోః। విశ్వేషాంచైవదేవానాంధన్వంతరయఏవచ।కుహ్వైచానుమత్యైచప్రజాపతయఏవచ॥సహద్యావాపృథివ్యోశ్చ తథాస్విష్టకృతంతతః ॥ చతుర్థ్యర్థేషష్ఠీ ॥ సహద్యావాపృథివ్యోః సమస్తద్యావాపృథివీభ్య ఇత్యర్థః కాత్యాయనోపి ।

స్వాహాకారైర్జుహుయాత్ బ్రహ్మణే ప్రజాపతయే గృహ్యాభ్యః కాశ్యపాయాను
మతయ ఇతి। అత్ర యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా ॥ వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత స్వశాఖా
విహితం తథా ॥ యస్య యావత్స్వగృహ్యోక్తం స్వల్పం వా యది వా బ
హు ॥ యస్తత్రావతిశాస్త్రార్థే కృతే సర్వం కృతం భవేత్ ఇతి వ్యాసస్మ
రణాత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ అప్రబుద్ధే తు హోమాగ్నౌ వైశ్వదేవం న కార
యేత్ । యజమానోఽథ వేదం చేత్ ఇత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ హోతవ్యా
న్నస్య సంస్కారమాహ వ్యాసః । జుహుయాత్సర్పిషాభ్యక్తం తైలక్షార
వివర్జితమ్ ॥ దధ్యాక్తం పయసాక్తం వా తదభావేఽంబునాపి వా । గృహ్య
పరిశిష్టేఽపి ॥ అగ్నేః ప్రత్యగ్దర్భేషు నిధాయ సర్పిషాభ్యజ్య సకృదవదా
నేన పాణినా జుహుయాదితి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ కోద్రవం కరకం మాషం
మసూరం చ కులిత్థకం । క్షారం చ లవణం సర్వం వైశ్వదేవే వివర్జయేత్ ॥
ఆపస్తంబోఽపి ॥ నక్షారలవణహోమో విద్యతే తథా అవరాన్నస
సంసృష్టస్య హవిష్యస్య హోమ ఉదీచీన ఉష్ణం భస్మాపోహ్య తస్మిన్ జుహు
యాత్ తద్ధుతమహుతం చాగ్నౌ భవతి ॥ న స్త్రీ జుహుయాన్నానుప
త ఇతి యస్యాగ్నౌ న క్రియతే యస్య చాగ్రం న దీయతే న తద్భోక్తవ్యమితి ।
బోధాయనః ॥ అంగారాంశ్చ భస్మమిశ్రాంస్తు నిరూహ్యాత్రోత్తరతో త్రతు । జు
హుయాద్వైశ్వదేవం తు యది క్షారాదిమిశ్రితమ్ ॥ భరద్వాజః ॥ సర్వే
షు పాకయజ్ఞేషు తథా వైదికకర్మసు ॥ స్త్రియశ్చానుపనీతస్య బలిర్మంత్రేణ న
విద్యత ఇతి ద్రవ్యానుకల్పశ్చతుర్వింశతిమతే దర్శితః। అలాభే యేన కేనాపి ఫల
శాకోదకాదిభిః ॥ పయోదధిఘృతైః కుర్యాత్ వైశ్వదేవం స్వివేణ తు ॥ హస్తే
నాన్నాదికైః కుర్యాత్ అద్భిరంజలినా జల ఇతి ॥ వ్యాసోఽపి ॥ పక్వాభావే ప్రవా
సే చ తండులా వోషధీస్తు వా । పయో దధి ఘృతం వాపి కందమూలఫలాని వా ॥ జు
హుయాదితి శేషః ॥ సఏవ ॥ అథవా మంత్రతః కుర్యాత్ హవేన్నా వై
శ్వదేవికః ఇతి ॥ యద్యత్నేనైవ హోతవ్యం తదుక్తం గృహ్యపరిశిష్టే ।
శాకం వా యది వా పత్రం మూలం వా యది వా ఫలమ్ । సంకల్పయేద్యదా

హోరః తెనైవజుహుయాదపి । ఉత్తానేనతుహస్తేన హ్యంగుష్ఠాగ్రేణ
ఢితః ॥ సంహతాంగుళిపాణిస్తు వాగ్యతోజుహుయాద్ధవిః । అంగుష్ఠ
ర్వమాత్రంస్యాదవదానమితిస్మృతమ్ ॥ ద్రవంస్రువేణహోతవ్యం పా
ణినాకఠినంహవిః ॥ జైమినిః ॥ అవశ్యంతుత్యజేదన్నం మనసావచసా
చ । తత్స్వకృత్స్వీపేదగ్నౌ ఇతిధర్మస్సనాతనః ॥ అత్యక్త్వాజుహుయా
ద్యస్తు మోహేనాహితమానసః । దేవానాంనోపతిష్ఠేత నరకంప్రతి
ద్యతె ॥ యత్కించిజ్జుహుయాదగ్నౌ తత్సర్వంత్యాగపూర్వకమ్ । అన్య
థాకురుతే యస్తు నరకేనవిపద్యతఇతి ॥ అనగ్నికస్యవైశ్వదేవ విశేషమాహ
వృద్ధవసిష్ఠః । అనగ్నికస్తుయోవిప్రః సోన్నంవ్యాహృతిభిస్స్వయమ్ ।
హుత్వాశాకలమంత్రైశ్చ శిష్టంకాకబలింహరేత్ ॥ విష్ణురపి ॥ అన్నం
వ్యాహృతిభిర్హుత్వా హుత్వామంత్రైశ్చశాకలైః। ప్రజాపతేర్హవిర్హుత్వా
త్వా పూజయేదతిథింతతః ॥ ఇతి తిసృభిర్వ్యాహృతీభిః అన్నాహుతీర్హు
త్వా ప్రజాపతయేస్వాహేతిచ తతో దేవకృతస్యైనసఇత్యాద్యైః శకలహో
మంకృత్వా కాకబలింహుత్వా తిథింపూజయేదిత్యర్థః ॥ తథాచాత్రిః ॥
సాగ్నికఃపితృయజ్ఞాంతం బలికర్మసమాచరేత్ । అనగ్నిర్హుతశేషంతు
బలింకాకబలింహరేత్ ॥ పురుషయజ్ఞాద్యతెనాస్తి నిరగ్నేస్తుమహామఖఇ
తి । వ్యాహృత్యాదిహోమాః కాకబలిమాతిథ్యంచ వినాన్యన్నాస్తీత్య
ర్థః । మంత్రోపయోగనియమమాహాపస్తంబః ॥ గృహమేధినోయద
శనీయస్య హోమాబలయశ్చ స్వర్గపుష్టిసంయుక్తాస్తేషాం మంత్రా
ణాముపయోగే ద్వాదశాహమధః శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణవర్జ
నంచోత్తమస్యైకరాత్రముపవాస ఇతి ॥ గృహమేధినోయదశనీయంప
క్వమపక్వంనోపస్థితం తస్యైకదేశేన హోమాబలయశ్చకర్తవ్యాః స్వర్గః
పుష్టిశ్చతేషాం హోమస్యబలిమంత్రాణాముపయోగే ఉపయోగోనియ
మపూర్వకం విద్యాగ్రహణం తథాచబోధాయనః । తేషాంగ్రహణేద్వా
దశరాత్రమిత్యాదితద్రూపోపయోగస్తు రేవవ్రతం। అన్యేతుపత్న్యాఅపీచ్ఛంతి।

ఉపయోగః ప్రథమప్రయోగః తత్ర పత్న్యా అపి నాధికార ఇతి వదంతః ।
ఉత్తమస్యామెధాతాః ప్రవదంతీత్యత్ర ఏకరాత్రముపవాసః కర్తవ్య ఇ
తి హరదత్తః ॥ అన్నసంస్కర్త్యా నాహాపస్తంబః । ఆర్యాః ప్రయతా
వైశ్వదేవేన్నసంస్కర్తారస్స్యురితి ॥ ఆర్యాః త్రైవర్ణికాః ॥ సఏవ ॥ సిద్ధే
న్నే తిష్ఠన్ భూతమితి స్వామినే ప్రబ్రూయాత్ । తత్సుభూతం విరాడ
న్నం తన్మా క్షాయీతి ప్రతివచన ఇతి సిద్ధే పక్వేన్నే తిష్ఠన్ పాచకః భూతమితి అ
న్నస్వామినే ప్రబ్రూయాత్ । తత్సుభూతమిత్యాది ప్రతివచనో మంత్ర
ఇత్యర్థః ॥ యత్తు తేనోక్తం ॥ ఆర్యాధిష్ఠితా వా శూద్రాః సంస్కర్తా
రస్స్యురితి । తద్యుగాంతరవిషయమ్ । బ్రాహ్మణాదిషు శూద్రస్య పచనా
దిక్రియాపి చేతి కలియుగనిషిద్ధధర్మేషు మధ్యే స్మరణాత్ ॥ అథ బలిహర
ణమ్ । తత్ర కాత్యాయనః । ఉద్ధృతం హవిరాసిచ్య హవిష్యేణ ఘృతాది
నా ॥ స్వశాఖోక్తేన విధినా బలికర్మ విధీయత ఇతి ॥ న జాతు పరశాఖోక్తం
బుధః కర్మ సమాచరేత్ ॥ హారీతః ॥ వాస్తుపాలనభూతేభ్యః బలిహరణం
భూతయజ్ఞ ఇతి। బలిహరణే గౌణకర్త్రా నాహాత్రిః । పుత్రో భ్రాతాథవా ఋ
త్విక్ శిష్యశ్వశురమాతులాః । పత్నీ శ్రోత్రియయజ్ఞాశ్చ ద్రష్టాస్త్రైబలిక
ర్మణి । గృహే కర్త్రంతరాభావే ప్రవాసే ప్యాచరేత్స్వయం॥ బలిహరణప్ర
కారమాహ శౌనకః ॥ అథ బలిహరణమేతాభ్యశ్చైవాద్భ్య ఓషధీభ్యో గృ
హాయ గృహదేవతాభ్యః వాస్తుదేవతాభ్య ఇంద్రాయేంద్ర పురుషేభ్యో య
మాయ యమపురుషేభ్యో వరుణాయ వరుణ పురుషేభ్యస్సోమాయ సోమ పు
రుషేభ్య ఇతి । ప్రతిదిశం బ్రహ్మణే బ్రహ్మ పురుషేభ్య ఇతి మధ్యే విశ్వేభ్యో
దేవేభ్య ఇతి సర్వేభ్యో భూతేభ్యో దివాచరేభ్య ఇతి । దివానక్తంచరే
భ్య ఇతి నక్తంచరేభ్య ఇత్యుత్తరతః । స్వధా పితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతీ
శేషం దక్షిణా నినయేదితి ఆపస్తంబః ॥ అపరేణాగ్నిం సప్తమాష్టమాభ్యాము
దగపవర్గం ఉదధానసన్నిధౌ నవమేన మధ్యే గారస్య దశమైకాదశాభ్యాం ప్రా
గపవర్గముత్తరపూర్వదేశే గారస్యోత్తరైశ్చతుర్భిః శయ్యాదేశే కామలిం

గేన దేహళ్యామంతరిక్షలింగేనోత్తరేణాపి ధాన్యముత్తరైః। బ్రహ్మసదనే ద
క్షిణతః పితృలింగేన ప్రాచీనావీత్యవాచీనపాణిః కుర్యాత్ ప్రాగుదక్త్రయో
యథాదేవతాభ్యస్తత్తన్నామ్నా పరిషేచనం ధర్మభేదాత్ నక్తమేవోక్త
మేన వైహాయసం యపనమేతాం వ్యగో యథోపదేశం కురుతేనిస్యః స్వ
ర్గః పుష్టిశ్చేత్యస్యార్థః। అగ్నేః పశ్చాత్ప్రస్తమాభ్యాం ధర్మాయస్వాహా
అధర్మాయస్వాహా ఇత్యేతాభ్యాం ఉదగపవర్గం బలిహరణం కర్తవ్యం। ఉదకం
యత్రాధీయతే తదుదధానం మణికాఖ్యం తస్య సన్నిధౌ నమ ఏవ అద్భ్యస్స్వా
హేత్యనేన। అగారస్య మధ్యే దశమైకాదశాభ్యాం ఓషధివనస్పతిభ్యస్స్వాహా
రక్షోదేవజనేభ్యస్స్వాహేత్యేతాభ్యాం ప్రాగపవర్గం అగారస్యోత్తర పూ
ర్వదేశే ఉత్తరైశ్చతుర్భిః గృహ్యాభ్యః స్వాహా అవసానేభ్యస్స్వాహా అవ
సానపతిభ్యస్స్వాహా సర్వభూతేభ్యస్స్వాహేత్యేతైః ప్రాగపవర్గమేవ॥ శ
య్యాదేశే కామలింగేన కామాయస్వాహేత్యనేన దేహళ్యాం అంతరాద్వారస్యా
ధస్తాత్ చారుతంత్రం అంతరిక్షాయస్వాహేత్యనేన యేనపిధీయతే॥
ద్వారం సాపిధానీ కవాటమర్గళమిత్యన్యే। తతోత్తరేణమంత్రేణ య
దేజతి జగతి యచ్చ చేష్టతి నామ్నో భాగోయం నామ్నే స్వాహేత్యనేన।
బ్రహ్మసదనం మధ్యేగారం వాస్తువిద్యాప్రసిద్ధం అగ్నేర్దక్షిణత ఇత్యన్యే। త
త ఉత్తరైర్దశభిః పృథివ్యై స్వాహాంతరిక్షాయ స్వాహా దివే స్వాహా సూర్యా
య స్వాహా చంద్రమసే స్వాహా నక్షత్రేభ్యస్స్వాహా ఇంద్రాయస్వాహా బృ
హస్పతయే స్వాహా ప్రజాపతయే స్వాహా బ్రహ్మణే స్వాహా ఇత్యేతైః ప్రా
గపవర్గమేవ। దక్షిణతః అనంతరాణాం బలీనాం దక్షిణతః। స్వధా పితృభ్య
స్స్వాహేత్యనేన ప్రాచీనావీతీ అవాచీనపాణిః దక్షిణతః పాణిముత్తానం
కృత్వా అంగుష్ఠతర్జన్యోరంతరాళేన కుర్యాత్। పితృబలేరుత్తరతో రౌ
ద్రబలిః కర్తవ్యః॥ యథాదేవతాభ్య ఉపవీతీత్యర్థః। నమో రుద్రాయ ప
శుపతయే స్వాహేతి మంత్రః॥ బలీనాం దేశే దేశే సమవేతానాం సకృత్స
కృదంతే పరిషేచనమితి స్వోక్తస్యాపవాదః। తయోర్నామ్నా పరిషేచనమితి

తయోరనంతరోక్తయోః బల్యోరేకస్మిన్ దేశేసమవేతయోరపి పృథక్పరి
షేచనంకర్తవ్యం ॥ కుతఃధర్మభేదాత్పిత్ర్యంస్యాద ప్రదక్షిణంరుద్రస్య దే
వత్వాత్ప్రదక్షిణమితి ఉక్తమేవ యేభూతాః ప్రచరంతి నక్తంబలిమిచ్ఛం
తోవితుదస్తప్రేష్యాః । తేభ్యోబలింపుష్టికామోహరామిమయిపుష్టిం
పుష్టిపతిర్దధాతుస్వాహేత్యనేన వైహాయసంబలిందద్యాత్ । తచ్చనక్త
మేవహ్యాకాశమేవసభవి పరిశిష్టేషు దేశేషు తథాచ బోధాయనః ॥ హ్యాకాశే
క్షిపతి యేభూతా ఇతిహి రైవకారాధఃభిన్నక్రమః । నక్తముక్తమే
నైవ బలిరితి తత్రబల్యంతరాణాం రాత్రౌనివృత్తిః అన్యేతుదివాబలిమి
చ్ఛంతి ఇత్యాహోనదివాబలింహరంతి ॥ తథాచాశ్వలాయనః ॥ దివాచా
రిభ్యఇతిదివానక్తంచారిభ్యఇతినక్తమితి ॥మనురపి ॥ విశ్వేభ్యశ్చైవదేవేభ్యః
బలిమాకాశఉత్క్షిపేత్ ॥ దివాచరేభ్యోభూతేభ్యో నక్తంచారిభ్యఏవచ
బలిదేశసంస్కారోప్యాపస్తంబేనోక్తః । బలీనాంతస్యతస్యదేశే సంస్కా
రోహస్తేన పరిమృజ్యావోక్ష్య పశ్చాత్పరిషేచనమితి । బలీనాంసర్వ
త్సకృత్పరిషేచనమిత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ సతిసూపసంసృష్టైఃకార్యాఇ
తి । వ్యంజనైఃసూపేనచ సంసృష్టాన్నేన బలయఃకార్యాఇతి సంభవ ఇ
త్యర్థః ॥ తథాబోధాయనః ॥ ఏషఏవవ్యంజనానాం సంస్కారః సూ
పస్యాపి ॥ గౌతమః ॥ దిగ్దేవతాభ్యశ్చ యథాస్వంగృహస్థాస్తేభ్యోమ
రుద్భ్యోగృహదేవతాభ్యః ప్రవిశ్యబ్రహ్మణోమధ్యే అద్భ్యఉదకుంభమా
కాశాయేత్యంతరిక్షేనక్తంచరేభ్యః స్వాహేతిబలిస్థితోబలిం హృత్వా
తతోంతఃప్రవిశ్యగృహదేవతాభ్యో బలింహరేత్ । అత్రైకైకగృహదే
వతాభ్యః స్వాహేతిమంత్రంమన్యంతే ఆశ్వలాయనే తథాదర్శనాత్ ।
అన్యేగృహ్యాదేవతాః తాభ్యస్తేనతేనశబ్దేన బలిర్హర్తవ్య ఇత్యా
హుః । తాశ్చోశనసాదర్శితాః ॥ శయనస్యశిరస్థానే శ్రియైనమఇతి
దద్యాత్ ॥ పాదస్థానే భద్రకాళ్యైనమ ఇతి గోష్ఠాగారే ధనపతయేనమ
ఇతి స్తంభసిలయో రుద్రాణీనమ ఇతి గోష్ఠేమిత్రాణీనమఇతి ఉలూఖల

ముసలయోర్వరుణాయనమ ఇతి కూర్చె అహయేబుధ్నియాయనమ ఇతి ప
శ్చిమాభ్యామగ్నిసమీపెచైతాభ్యో దేవతాభ్యో దదామీతి గృహమధ్యె బ్రహ్మ
ణెస్వాహేతి ఉదకుంభసమీపేద్భ్యః స్వాహేతి అంతరిక్షే ఆకాశాయ
స్వాహేతి నక్తంచరేభ్యస్స్వాహేతి సాయంఆకాశె బలిరుత్క్షిప్య ఇతిగౌత
మవచనార్థః ॥ మనురపి ॥ ఏవంసమ్యగ్ఘవిర్హుత్వా సర్వదిక్షుప్రదక్షి
ణమ్ । ఇంద్రాంతకాదిదెవెభ్యః స్థానగేభ్యోబలింహరేత్ ॥ మరు
ద్భ్య ఇతితుద్వారి మహాదెవెభ్య ఇత్యపి । వనస్పతిభ్య ఇత్యేవం ముసలోలూఖ
లేహరేత్ ॥ ఉచ్ఛీర్షకే శ్రియైదద్యాత్ భద్రకాళ్యైతుపాదతః । బ్ర
హ్మవాస్తోష్పతిభ్యాంతు వాస్తుమధ్యెబలింహరేత్ । విశ్వేభ్యశ్చైవదేవే
భ్యః బలిమాకాశఉత్క్షిపేత్ ॥ దివాచరేభ్యోభూతేభ్యః నక్తంచారిభ్యఏవ
చ । బలింవాస్తునికుర్వీత బలింసర్వాన్నభూతయె ॥ పితృభ్యోబలిశేషం
తు సర్వందక్షిణతోహరేత్ ।వృజనాకారమగ్నిసమీపెశిష్టాఃకుర్వంతి॥ అత్ర
కాత్యాయనః ॥ ధ్వజాకారంనరాకారం తథావల్మీకరూపకమ్ । చం
ద్రాకారంచకామ్యానాం బలీనాంలక్షణంవిదుః । చతుర్ష్వేతేషువిప్రా
ణాం నిత్యాచక్రాకృతిర్భవేత్ । చక్రాకారమథాష్టారం కుర్యాదగ్నిస
మీపతః ॥ శౌనకోపి ॥ ఆయుష్కామోదివారాత్రౌ శ్రువాకారంబలిం
హరేత్ ॥ ఆయురారోగ్యకామస్తు ధ్వజాకారంబలింహరేత్ । మృత్యు
రోగవినాశార్థీ నరాకారంబలింహరేత్ । జనవశ్యంకరుత్కామో వల్మీ
కాఖ్యంబలింహరేత్ ॥ ఆయురారోగ్యసౌభాగ్య పుత్రవిద్యాసహస్రప్ర
తి । కామశ్చధనమోక్షాణాం చక్రాకారంబలింహరేత్ ॥ బదరీఫలమా
త్రాన్నమంగుల్యగ్రైర్భువి క్షిపేత్ ॥వ్యాసః ॥ శ్వభ్యశ్చశ్వపతిభ్యశ్చప
తితేభ్యశ్చఏవచ। దద్యాద్భూమౌబహిస్త్వన్నం ప్రక్షిప్యాథద్విజోత్తమ ఏ
వంగృహబలింకృత్వా గృహేగృహపతిశ్శుచిః ॥ ఆప్యాయనాయభూతా
నాం కుర్యాదుత్సర్గమాదరాత్ ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ దేవేభ్యస్తుహుతా
దన్నా శేషాద్భూతబలింహరేత్ । అన్నంభూమౌశ్వచండాల వాయసే

భ్యశ్చ ఃక్షి పేత్ ॥ సంక్షాళనమథాన్నేనోనినయేత్ప్రాగుదగ్ద్విశి ॥ మను రపి ॥ శునాంచపతితానాంచ శ్వపచానాంచరోగిణాం । వాయసానాంక్రిమీణాంచ శనకైర్నిర్వపేద్భువి ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ భూతయజ్ఞబలి శేషం సోదకం స్వధాపితృభ్యఇతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యోదద్యాత్ । తత స్తద్దేశబహిర్నివేశనాంతే సోదకమన్నంశ్వ చండాలవాయస పతితేభ్యస్త్వితి క్షిపేదితి । తత్రమంత్రోవిష్ణుపురాణేదర్శితః ॥ దేవామనుష్యాః పశవో వయాంసిసిద్ధాః సయక్షోరగదైత్యసంఘాః । ప్రేతాఃపిశాచాస్తరవః సమస్తాః యేచాన్నమిచ్ఛంతి మయాతదత్తం ॥ పిపీలికాః కీటపతంగకాద్యాః బుభుక్షితాః కర్మనిబంధబద్ధాః । ప్రయాంతు తేతృప్తిమిదం మయాన్నం తేభ్యోవిసృష్టం సుఖినోభవంతు ॥ ఏషాంనమాతానపితాన బంధుర్నైవాన్నసిద్ధిర్నతథాన్నమస్తి ॥ తత్తృప్తయేన్నంభువిదత్తమేతత్ తే యాంతుతృప్తిముదితాభవంతు । భూతానిసర్వాణితథాన్నమేతత్ సర్వంచవిష్ణుర్నయతోన్యదస్తి ॥ తస్మాదహంభూతహితాయభూమౌ అన్నంప్రయచ్ఛామి సుఖాయతేషాం ॥ చతుర్దశోలోకగణోయఏషః తత్రస్థితాయేఖిలభూతసంఘాః । తృప్త్యర్థమన్నంహి మయానిసృష్టం తేషామిదంతే ముదితాభవంతు । ఇత్యుచ్చార్యనరోదద్యాదన్నంశ్రద్ధాసమన్వితః । భువిసర్వోపకారాయ గృహీసర్వాశ్రయోయతః ॥ మార్కండేయః ॥ తతశ్శ్వభ్యశ్చబలిందద్యాద్బహిఃకాకశునాంతథా ॥ తత్రమంత్రః ॥ ఇంద్రవారుణవాయవ్యాః సౌమ్యాయామ్యాశ్చనైరృతాః ॥ వాయసాఃప్రతిగృహ్ణంతుభూమౌ పిండంమయార్పితమ్ । శ్యామశబలౌ వైవస్వతకులోద్భవౌ ॥ తాభ్యాంపిండంప్రదాస్యామి స్యాతామేతావహింసకౌ । మంత్రాభ్యామేవచైతాభ్యాం శ్వకాకబలిముత్సృజేత్ ॥ దత్వానేనవిధానేన బలింపశ్చాదుపస్పృశేత్ । ముఖ్యానుకల్పభేదేన పితృయజ్ఞస్వరూపమాహ ॥ కాత్యాయనః । శ్రాద్ధంవాపితృయజ్ఞస్స్యాత్ పిత్ర్యోబలిరథాపివా। ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం పితృయజ్ఞార్థసిద్ధయే ॥ సద్

వంనాస్తి చేదన్యః భోక్తా భోజ్యమథాపి వా । అప్యుద్ధృత్య యథాశక్తి కించి
దన్నం యథావిధి ॥ పితృభ్య ఇదమిత్యుక్త్వా స్వధాకారముదాహరేత్ ।
వ్యాసః ॥ ఏకం తు భోజయేద్విప్రం పితౄనుద్దిశ్య సత్వరమ్ । నిత్యశ్రాద్ధం
సముద్దిష్టం పితృయజ్ఞో గతిప్రదః ॥ ఉద్ధృత్య వా యథాశక్తి కించిదన్నం స
మాహితః । వేదతత్త్వార్థవిదుషే ద్విజాయైవ ప్రదాపయేత్ ॥ విప్రా
భావే తు పిండం వా దద్యాద్దక్షిణతో భువి ॥ కుక్కుటాండప్రమాణస్తు పిం
డ ఇత్యభిధీయతే ఇతి ॥ మనుః ॥ దద్యాదహరహః శ్రాద్ధం అన్నాద్యేనో
దకేన వా । పయోమూలఫలైర్వాపి పితృభ్యః బలిమావహన్ ॥ ఏకమ
ప్యాశయేద్విప్రం పిత్రర్థం పాంచయజ్ఞికే । న చైవాత్రాశయేత్కించిత్
వైశ్వదేవం ప్రతి ద్విజమ్ ॥ మార్కండేయోపి ॥ పితౄనుద్దిశ్య విప్రాంస్తు
భోజయేద్విప్రమేవ వా । పయోమూలఫలైర్వాపి ఇత్యాది తత్ప్రకారమాహ
ప్రచేతాః ॥ నావాహనాగ్నౌకరణం న పిండో న విసర్జనం । దత్త్వా తు దక్షిణాం
శక్త్యా నమస్కారైర్విసర్జయేత్ ॥ ఏకమప్యాశయేన్నిత్యం షణ్ణామప్య
న్వహం గృహీ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నిత్యశ్రాద్ధమదైవం షట్పురుషం చ
భవేదిహ । తత్ర న దేశకాలనియమాః కర్త్రాదినియమా ఇతి ॥ సారసముచ్చయే ॥
నిత్యశ్రాద్ధం తు యత్ప్రోక్తం దేవహీనం తదుచ్యతే । తత్ర త్రిపూరుషం జ్ఞే
యం దక్షిణా పిండవర్జనమ్ ॥ వ్యాసోపి ॥ నిత్యశ్రాద్ధే తు గంధాద్యైర్ద్విజా
నభ్యర్చ్య శక్తితః । సర్వాన్ పితృగణాన్ సమ్యక్ సహైవోద్దిశ్య భోజయేత్ ।
ఆవాహనస్వధాకార పిండాగ్నౌకరణాదికం । బ్రహ్మచర్యాదినియమాః విశ్వే
దేవాస్తథైవ చ ॥ నిత్యశ్రాద్ధే త్యజేదేతాన్ భోజ్యమన్నం ప్రకల్పయేత్ ॥ శా
తాతపః ॥ నిత్యశ్రాద్ధమదైవం స్యాత్ అర్ఘ్యపిండాదివర్జితం ॥ మత్స్య
పురాణేపి ॥ నిత్యం తావత్ప్రవక్ష్యామి అర్ఘ్యావాహనవర్జితమ్ ॥ స
దైవతం విజానీయాత్ పార్వణే తద్ధి కీర్తితమ్ ॥ రత్నావళ్యామ్ ॥ పితృగా
థా ॥ అపి స్యాత్స కులేస్మాకం యః శ్రాద్ధం నిత్యమాచరేత్ । పయోమూల
ఫలైర్వాపి తిలతోయైర్వినా పునః ॥ ఇత్యత్ర కేచిత్ ॥ వైశ్వదేవబలిహ

రణయో దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ భూతయజ్ఞానా మంతర్భావమాచరేత్
తథాచవ్యాసః ॥ వైశ్వదేవస్తుకర్తవ్యః దేవయజ్ఞస్సవైస్మృతః । దే
వేభ్యస్తుహుతాదన్నా చ్ఛేషాద్భూతబలింహరేత్ ॥ భూతయజ్ఞస్సవిజ్ఞే
యః భూతిదస్సర్వదేహినాం। శ్రాద్ధంవాపితృయజ్ఞస్స్యాత్ పిత్ర్యోబలిర
థాపివా ॥ హారీతోపి ॥ వైశ్వదేవయజ్ఞోవాస్తు పాలనభూతేభ్యో బలి
హరణం భూతయజ్ఞ ఇతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ అహరహర్భూతబలిర్మనుష్యే
భ్యోయథాశక్తి దానం దేవేభ్యః స్వాహాకారఆకాష్ఠాత్పితృభ్యః స్వధాకార
ఓదపాత్రాత్స్వధాకారాధ్యాయఇతి ॥ అత్రోజ్జ్వలా ॥ అపరేణాగ్నిం
సప్తమాష్టమాభ్యా ముదగపవర్గమితి బలిహరణప్రకారేణ భూతేభ్యోఽహ
రహర్బలిర్దేయః ॥ ఏషభూతయజ్ఞః ॥ మనుష్యేభ్యశ్చ యథాశక్తి
దానంకర్తవ్యం । ఏషమనుష్యయజ్ఞః దేవేభ్యః స్వాహాకారేణ ప్రదాన
మాకాష్ఠాత్ అగ్నియాభావవద్భ్యోరాద్రైః ప్రతిమంత్రమితి వైశ్వదేవో
క్తప్రకారేణ కాష్ఠమపితావద్దేయమ్ ॥ ఏతద్దేవయజ్ఞం కేచిద్వైశ్వదే
వాహుతిభ్యః పృథగ్భూతాత్ దేవేభ్యః స్వాహేత్యేకామాహుతింమన్యం
తే ॥ వయంతునతథా ॥ పితృభ్యస్స్వధాకార ఓదపాత్రాదన్నాద్యభా
వేఉదకమాత్రమపి స్వధాకారేణదేయమ్ ॥ ఏషపితృయజ్ఞఇతిస్వాధ్యా
యం నిత్యస్వాధ్యాయః ఏషఋషియజ్ఞః ఏతేమహాయజ్ఞాఇతి ॥ మాధవీ
యే ॥ తఏతేదేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞభూతయజ్ఞాః త్రయోపి వైశ్వదేవశ
బ్దేనఉచ్యంతే ఇతి ॥ స్మృత్యర్థసారేపి ॥ దేవయజ్ఞోవైశ్వదేవాఖ్యం
కర్మదేవయజ్ఞహుతశేషేణ శుద్ధదేశమభ్యుక్ష్య బలిహరణంకుర్యాత్ । ఏ
షభూతయజ్ఞః బలిశేషంసోదకం స్వధాపితృభ్యఇతి ప్రాచీనావీతీ పితృభ్యో
దద్యాత్ । ఏషపితృయజ్ఞః ఏతేదేవయజ్ఞ భూతయజ్ఞపితృయజ్ఞావై
శ్వదేవమిత్యుచ్యంతఇతి ॥ మనురపి ॥ విధాయపితృయజ్ఞాంతం వైశ్వదే
వంతతోబహిః । శ్వపాకపతితాద్యర్థ మన్నమల్పంక్షిపేద్బహిః ఇతి ॥
బలిహరణస్య వైశ్వదేవ శబ్దేనాభిధాన మాశ్రయాశ్రయిణో రభేదమాశ్రి

త్యేతిద్రష్టవ్యం ॥ ఆశ్రయాశ్రయిభావశ్చ కాలాదర్శే దర్శితః । బలీ
నాం వైశ్వదేవస్య వదంత్యాశ్రయితాం బుధా ఇతి । ఏవం చ దేవయజ్ఞపి
తృయజ్ఞభూతయజ్ఞానాం వైశ్వదేవబలిహరణాత్మకత్వాత్ పృథఙ్నకర్త
వ్యా ఇతి । అన్యేతు పంచమహాయజ్ఞానాం పృథక్త్వేన తేషాం వైశ్వదేవ
బలిహరణయోరనంతర్భావమాహుః ॥ తథా చ జమదగ్నిః ॥ వైశ్వదేవం
దివా రాత్రౌ కుర్యాద్బలిహృతిం తథా । మహాతః పంచయజ్ఞాస్తు దివైవేత్యా
హ గౌతమః ॥ బోధాయనోఽపి ॥ అగ్నయే స్వాహేతి సదా హుతీర్జు
హోతి ఏష వైశ్వదేవస్స తిష్ఠతే । ధర్మాయ స్వాహేత్యాదినమో రుద్రా
య పశుపతయ ఇత్యంతం బలిం హరతి । ఏతద్బలిహరణం సంతిష్ఠతే । దేవే
భ్యః స్వాహేత్యగ్నౌ జుహోతి ॥ ఏష దేవయజ్ఞః సంతిష్ఠతే । పితౄనుద్ది
శ్యైకం బ్రాహ్మణం భోజయేత్ ॥ అపి వా దక్షిణేనాగ్నిం దర్భాన్దక్షిణా
గ్రాన్ సంస్తీర్య తేషు పిండం దదాతి పితృభ్యః స్వధాస్త్విత్యపి వా అప
స్తత్పితృయజ్ఞః సంతిష్ఠతే । అపరేణాగ్నిం శుచౌ దేశే ప్రాగగ్రాన్దర్భాన్
సంస్తీర్య గంధపుష్పధూపైరలంకృత్య బలిముపహరతి । భూతేభ్యో న
మ ఇత్యపః పుష్పాణీతద్భూతయజ్ఞః సంతిష్ఠతే మనుష్యయజ్ఞార్థమితి అ
తిథిం భోజయేదపి వా హంతకారం బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాత్ ॥ ఆపస్తంబప
రిశిష్టేఽపి ॥ వైశ్వదేవబలిహరణానంతరం అగ్రం దత్వా దేవయజ్ఞార్థం ఉ
ద్ధృతాదన్నాత్ దేవేభ్యస్స్వాహేత్యేకాగ్నౌ జుహుయుః ॥ పితృయజ్ఞా
ర్థమపి వైశ్వదేవ బలిహరణశిష్టాదన్నాత్ప్రాచీనావీతినో దక్షిణతోఽగ్నేః పి
తృతీర్థేన పితృభ్యః స్వధాస్త్వితి బలిం హరేయుః । భూతయజ్ఞార్థమపి
వైశ్వదేవశిష్టాదన్నాదేవ ముత్తరతోఽగ్నే దేవతీర్థేన బలిముపహరే
యుః ॥ భూతేభ్యః స్వాహేతి ॥ మనుః ॥ బ్రహ్మయజ్ఞార్థమతిథీన్ భో
జయేదతిథ్యభావే సంకల్పం దద్యురితి ॥ తాత్పర్యదర్శనేఽపి ॥ పంచమ
హాయజ్ఞేభ్యః పృథగ్వైశ్వదేవం ప్రకరణాంతరాత్సంజ్ఞాభేదాచ్చ కర్మభేదా
పగతేః ॥ అత ఏవ భాష్యే ॥ వైశ్వదేవస్య తేషాం చ ప్రయోగః పృథగ్

వోపపాదిత ఇతి । ప్రయోగేపిదర్శిత స్తత్రైవ ॥ గ్రహమేధినోయదశ
నీయంతతో హోమార్థం హవిష్యమన్నంపాత్రేకల్పయతి । హవిష్యంక్షా
రలవణాదిసంసృష్టం ద్వితీయేహవిష్యాన్నం దేవయజ్ఞార్థం తృతీయే సర్వ
తోఽ సమవదాయాగ్రార్థం చతుర్థే సర్వత ఏవసమవదాయ మనుష్యయ
జ్ఞార్థం పంచమే తతః పరిషేచనం కృత్వా ప్రథమకల్పితాదన్నాత్ అగ్నయే
స్వాహేత్యాదిభిః షడాహుతీర్హుత్వోత్తరే పరిషేచన మథోదీచీన ము
ష్ణం భస్మాపోహ్యతస్మిన్ హవిష్యం స్వాహాకారేణ జుహుయాత్ ॥ అథ
షడాహుతిశేషం హవిష్యాశేషేణ సంసృజ్య తేనాన్నేన రౌద్రాంతం బలిం
హుత్వా అగ్రంచ దేయమితి ॥ విహితంగ్రాసచతుష్టయపర్యాప్తమ
న్నంభిక్షవే దద్యాత్ । అథదేవయజ్ఞేన యక్ష్య ఇత్యనూద్య విద్యుదసీత్యప
స్స్పృష్ట్వా మంత్రతః పరిషిచ్యదేవేభ్యః స్వాహేత్యగ్నౌ హవిష్యం హుత్వా
పరిషిచ్య విద్యుదసీత్యప ఉపస్పృశేత్ । ఏవమితరేష్వపి మహాయజ్ఞేషు వి
ద్యుదప్స్పృష్టిర్భవః నావపత్యాహారహోమేషు విద్యుదప్స్పృష్టిరిత్యుపదేశః ॥
అథప్రాచీనావీతీ పితృయజ్ఞేనయక్ష్య ఇత్యుక్త్వా దక్షిణాభిముఖః హస్తేనాం
గుష్ఠప్రదేశిన్యోరంతరేణ పితృభ్యస్స్వధాస్త్వితి దద్యాత్ । అథయజ్ఞోప
వీతీభూతయజ్ఞేనయక్ష్య ఇత్యుక్త్వా ఉదఙ్ముఖో హస్తేన ఇదం భూతేభ్యో
స్త్వితివా భూతేభ్యః స్వాహేతివా దద్యాత్ ॥ అథమనుష్యయజ్ఞేన య
క్ష్య ఇత్యుక్త్వా బ్రాహ్మణసంతర్పణం సంకల్పితస్య వా దానమితి సర్వమేత
త్సంగృహ్యోక్తం కాలాదర్శే ॥ వైశ్వదేవే బలిహృతాదంతే భావఎప్రచ
క్షతే । బ్రహ్మయజ్ఞః యజ్ఞానాం బహ్వృచాః కేచనర్షయః ॥ బోధా
యనాపస్తంబౌచ బహ్వృచా అపికేచన । అనంతరభావమప్యాహుః పృ
థక్త్వేనోపదేశతః ॥ అత్రమనుష్యయజ్ఞస్యాపి బలిహరణాత్ పక్వమాత్రస్యై
చతుర్ణామంతర్భావఉక్తః ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నివీతీసనకాదిభ్యో
హంతేతిదద్యాత్ । యద్వాహంకారం హంతేతి దద్యాత్ ॥ చంద్రికా
యామ్ ॥ అతిథిభ్యోన్నదానంచ మనుష్యేభ్యస్సపంచమః । అశక్తావ

ముద్ధృత్య హంతేత్యేవంప్రకల్పయేత్ ॥ కాత్యాయనః ॥ స్వాహాకార
వషట్కార నమస్కారాదివౌకసాం ॥ స్వధాకారః పితౄణాంతు హంత
కారో నృణాంతథా । భిక్షుంవాపుష్కలంవాపి హంతకారమథాపివా ॥
అసంభవే సదాదద్యాత్ ఉదపాత్రమథాపివా ॥ వ్యాసోపి ॥ హంతకా
రమథాగ్రంవాభిక్షాంవాశక్తితో ద్విజః ॥ దద్యాదతిథయే నిత్యం బుధ్యేత
పరమేశ్వరమ్ ॥ మనుః ॥ వైశ్వదేవనివృత్తేస్తు యద్యన్యోతిథిరావ్రజేత్ ।
తస్మాదన్నంయథాశక్తి ప్రదద్యాన్నబలింహరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ గ్రా
సమాత్రంభవేద్భిక్షా పుష్కలంతచ్చతుర్గుణం । పుష్కలానిచత్వారి
హంతకారంవిదుర్బుధాః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ యవానాంవ్రీహిశాలీనాం
ద్వాత్రింశద్గ్రాసఉచ్యతే । గ్రాసప్రమాణంభిక్షంస్యాత్ అగ్రంగ్రాసచతుష్ట
యమ్ ॥ ప్రజాపతిః ॥ గ్రాసమాత్రంభవేద్భిక్షా అగ్రంగ్రాసచతుష్టయమ్ ।
అగ్రంచతుర్గుణీకృత్య హంతకారంవిధీయతే ఇతి ॥ ఇహ కేచిద్వైశ్వదేవా
ఖ్యకర్మణః అన్నసంస్కారార్థత్వమిచ్ఛంతి ॥ తత్రాశ్వలాయనః ॥ సా
యంప్రాతస్సిద్ధస్య హవిష్యస్య జుహుయాత్ ॥ ఆపస్తంబశ్చ ॥ యస్యాగ్నౌ
నక్రియతే యస్యచాగ్రం నదీయతే నతద్భోక్తవ్యమితి ॥ యమోపి ॥ హో
మాగ్రదానరహితం నభోక్తవ్యంకదాచన । అవిభక్తేషుసంసృష్టేష్వేకే
నాపికృతంచయత్ ॥ నసవైకరపికర్తవ్యం లౌకికాగ్నౌతుతంయదీతి ॥ అన్యే
తు వైశ్వదేవస్య ఆత్మసంస్కారార్థత్వమిచ్ఛంతి ॥ తథాచాశ్వలాయనః ॥
తానేతానహరహః కుర్వీతేతి ॥ ఆపస్తంబః ॥ దేవేభ్యః స్వాహాకారఆకాష్ఠా
దితి ॥ బోధాయనః ॥ ప్రవాసంగచ్ఛతోయస్యగృహేకర్తానివిద్యత ఇతి ॥ పంచా
నాంమహతామేషాం సంయజ్ఞైః సహగచ్ఛతి । ప్రవాసేకురుతేచైతాన్
యద్యన్నముపపద్యతే ॥ నచేదుత్పద్యతేచాన్నం అద్భిరేతాస్సమాపయేత్ ॥
మనురపి ॥ మహాయజ్ఞైశ్చయజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయంక్రియతేతనుః ॥ కా
త్యాయనోపి ॥ సాయంప్రాతర్వైశ్వదేవః కర్తవ్యోబలికర్మచ । అనశ్నతా
పిసతతం అన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ ఇతివచనద్వయబలాత్ ఉభయార్థంవై

శ్వదేవకర్మేత్యపరే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ వైశ్వదేవాఖ్యంకర్మాన్నస్యా
చాత్మనశ్చసంస్కారార్థమితి ॥ వ్యాసోపి ॥ గృహస్థోవైశ్వదేవాఖ్యాం క
ర్మప్రారభతేదివా । అన్నస్యచాత్మనశ్చైవ సంస్కారార్థంతదిష్యతే ॥
తే చైతద్విజ్ఞానేశ్వరీయ మాధవీయాదౌ పురుషార్థత్వేనవ్యవస్థాపితమ్ ।
తథాహి కేచిద్వైశ్వదేవస్య పురుషార్థత్వమన్నసంస్కారార్థత్వంచ వి
రుద్ధ్యేయాతాం తస్యాన్నస్య సంస్కారత్వైవేతినవాచ్యం । తత్రహిప్ర
తిపాదకమావృత్తిప్రసంగాత్ ॥ ప్రతిప్రధానంగుణావృత్తిరితిన్యాయాత్ త
స్మాత్పురుషార్థత్వమేవ వ్యాఖ్యేయమితి ॥ అతఏవగృహ్యపరిశిష్టేభిహి
హితమ్ । ప్రోషితోప్యాత్మసంస్కారం కుర్యాద్దేవానిచారయన్నితి । గో
భిలోపి ॥ యద్యేకస్మిన్కాలేవ్రీహియవౌ పచ్యేయాతాంఅన్యతరస్యహు
త్వాకృతమన్యేత । యద్యేకస్మిన్కాలేపునఃపునరన్నంపచ్యేతసకృదేవ
బలింకుర్వీత ॥ యద్యేకస్మిన్కాలే బహుధాన్నం పచ్యేతగృహపతిమహా
నసాదేవైనం బలింకుర్వీతేతి ॥ అస్యార్థః ॥ నానాద్రవ్యకాన్నపాకే
పి పునఃపునఃపాకేపి బహూనామపి విభక్తానాం భ్రాత్రాదీనాం పృథక్పృథ
క్పాకేప్యేకస్మాదేవగృహపతినాహూతవ్యమితి ॥ స్మృతిసంగ్రహే ॥
ఏకపాకేనవసతాం పితృదేవద్విజార్చనం । ఏకంభవేద్విభక్తానాం తదేవ
స్యాద్గృహేగృహే ॥ సాయంప్రాతఃసిద్ధస్యేత్యాదివచనజాతంఉక్తవృత్తిప్రయో
గప్రదర్శనపరం । తానేతాన్యజ్ఞానహరహః కుర్వీతేత్యాద్యధికారవిధి
రితి ॥ మానవీయే ॥ పంచమహాయజ్ఞాన్ప్రశంసతి । యత్ఫలంసోమ
యాగేన ప్రాప్నోతి ధనవాన్ద్విజః ॥ సమ్యక్పంచమహాయజ్ఞైః దరిద్రస్త
మవాప్నుయాత్ । అకరణే ప్రత్యవాయమాహ స ఏవ ॥ పంచమహాయ
జ్ఞాంస్తుయో మోహాన్నకరోతిగృహాశ్రమీ । తస్యనాస్తిపరోలోకః లోకేభ
వతినిందితః ॥ అకృత్వావైశ్వదేవంతు భుంజతేయోద్విజోత్తమః ॥ సవిధానా
న్నపాకేన కాకయోనింవ్రజంతితే ॥ వ్యాసోపి ॥ ఋషీన్దేవాన్పితౄం
శ్చాపి భూతాన్ బ్రాహ్మణాంస్తథా ॥ తర్పణాద్విధినా విప్రః బ్రహ్మభూయా

యుక్తల్పతే। వైశ్వదేవేనహీనా యే అతిథ్యేనబహిష్కృతాః॥ సర్వే తే వృష
లా జ్ఞేయాః ప్రాప్తవేదా అపి ద్విజాః ॥ అకృత్వా పంచయజ్ఞాంస్తు భుక్త్వా
చాంద్రాయణం చరేత్ । అకృత్వా వైశ్వదేవం తు యో భుంక్తే నాపది ద్వి
జః ॥ స మూఢో నరకం యాతి కాలసూత్రమవాక్శిరాః ॥ మనుః ॥ ఋషయః
పితరో దేవాః భూతాన్యతిథయస్తథా। ఆశంసంతి కుటుంబిభ్యః తేభ్యః కా
ర్యం విజానతా ॥ ఏవం యః సర్వభూతాని బ్రాహ్మణో నిత్యమర్చతి । స గచ్ఛ
తి పరం స్థానం తేజోమూర్తిరథోర్జున । దేవతాతిథిభూతానాం పితౄ
ణామాత్మనశ్చ యః । న నిర్వపతి పంచానాముచ్ఛ్వసన్న స జీవతి ॥ ఆత్మా
బ్రహ్మ నిర్వాపః పృథక్కరణం యాజనమితి యావత్ ॥ హారీతః ॥ యద్దేవే
భ్యో జుహోతి దేవలోకం తేనాభిజయతి । యత్పితృభ్యః పితృలోకం తేన
యతోస్వాధ్యాయమధీతే ఋషిలోకం తేన యద్భూతేభ్యో బలిం హరతి భూత
లోకం తేన యద్బ్రాహ్మణాం స్తర్పయతి మనుష్యలోకం తేనాభిజయతీతి
కూర్మపురాణేపి అకృత్వా తు ద్విజః పంచ మహాయజ్ఞాన్ ద్విజోత్తమః। భుం
జీత చేత్స మూఢాత్మా తిర్యగ్యోనిషు జాయతే ఇతి సంవర్తః॥ నిత్యం పంచవిధా
నం చ కుర్యాదహరహర్ద్విజః॥ న హాపయేచ్చ తచ్ఛక్తః శ్రేయస్కామో భవే
ద్ద్విజః॥ న హాపయేత్ ప్రకుర్వీత సదా మరణజన్మనోః॥ స్మృత్యంతరే ॥ హోమస్త
త్ర న కర్తవ్యః శుష్కాన్నేన ఫలేన వా॥ పంచయజ్ఞవిధానం తు న కుర్యాన్మృ
తిజన్మనోః ॥ శ్రాద్ధే వైశ్వదేవకాలమాహ మనుః । ఉచ్ఛేషణం తు తత్తిష్ఠే
ద్యావద్విప్రా విసర్జితాః ॥ తతో గృహబలిం కుర్యాదితి ధర్మో వ్యవస్థితః ॥
తతః విప్రవిసర్జనానంతరం గృహబలిం వైశ్వదేవం కుర్యాదితి తద్వ్యా
ఖ్యానే ॥ తథా భవిష్యత్పురాణే। కృత్వా శ్రాద్ధం మహాబాహో బ్రాహ్మణాం
శ్చ విసృజ్య చ ॥ వైశ్వదేవాదికం కర్మ తతః కుర్యాన్నరాధిప ఇతి ॥ మార్కం
డేయః ॥ తతో నిత్యక్రియాం కుర్యాద్భోజయేచ్చ తథాతిథీన్। తతస్తదన్నం
భుంజీత సహ భృత్యాదిభిర్నరః॥ నిత్యక్రియాం శ్రాద్ధాదారంభాత్పూర్వం అకృ
తాం దేవతార్చనవైశ్వదేవాదికాం బ్రాహ్మణవిసర్జనానంతరం కుర్యాది

తి చంద్రికాయాంవ్యాఖ్యాతమ్ ॥ తత్రైవ ॥ యదా శ్రాద్ధంపితృభ్యస్తు
దాతుమిచ్ఛతిమానవః । వైశ్వదేవంతతః కుర్యాన్నివృత్తే శ్రాద్ధకర్మణి ।
ప్రతివాసరికో హోమః శ్రాద్ధాదౌ క్రియతే యది । దేవాహవ్యంనగృహ్ణం
తి కవ్యంచపితరస్తథా । మత్స్యపురాణే ॥ తతశ్చ వైశ్వదేవాంతే సభృత్యసు
తబాంధవః । భుంజీతాతిథిసంయుక్తః సర్వపిత్ర్యుపషేవితం ॥ మధ్యేపి వైశ్వ
దేవః కర్తుక్తం పురాణే । పితౄణాంతృప్తపర్యంతం పశ్చాత్ బలిందద్యాద్విధాన
తః ॥ వైశ్వదేవంతతః కుర్యాత్పశ్చాద్ బ్రాహ్మణవాచనమితి । అస్యార్థశ్చం
ద్రికాయాముక్తః ॥ బ్రాహ్మణభోజనేన పితౄణాంతృప్తపర్యంతం వికిరరూపంబ
లింప్రదాయానంతరం వైశ్వదేవంకృత్వా పశ్చాత్ స్వస్తివాచనాది విసర్జ
నాంతంకుర్యాత్ । వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత నైత్యకంబలిమేవచ ॥ ఇతిద్వయో
రానంతర్యేణ విధినా వైశ్వదేవానంతరమేవ బలిహరణంకర్తవ్యమితి ॥
ప్రకారాంతరముక్తం స్మృత్యంతరే ॥ వైశ్వదేవాహుతిరగ్నౌ అర్వాక్ బ్రా
హ్మణభోజనాత్ । జుహుయాద్భూతయజ్ఞాది శ్రాద్ధంకృత్వాతతః స్మృత
మితి । అర్వాక్ బ్రాహ్మణభోజనాదిత్యనేనాగ్నౌ కరణానంతరం వైశ్వదే
వాహుతిర్జుహుయాదితి ఉక్తం ॥ ఏవం శ్రాద్ధసమాప్త్యనంతరం శ్రాద్ధమ
ధ్యేపి వికిరరూపబలిహరణానంతరమగ్నౌకరణానంతరం వా వైశ్వదేవాను
ష్ఠాన బలిహరణంచకర్తవ్యం ॥ తథాచసూత్రకారః । బ్రాహ్మణభోజనా
త్ప్రాగదన్యాన్నేన వైశ్వదేవాదీన్ కుర్యాత్ సమాప్తేవేతి ॥ లోకాక్షిరపి ॥
గృహాగ్నిద్విజదేవానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణాం । శ్రాద్ధపాకేన దాతవ్యః
యావత్పిండాన్న నిర్వపేత్ ॥ పైఠీనసిరపి ॥ పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదే
వంకరోతియః । ఆసురంతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతి ఇతి ।
లోకాక్షిః ॥ పిత్రర్థంనిర్వపేత్పాకం వైశ్వదేవార్థమేవచ । వైశ్వ
దేవంనపిత్ర్యర్థంనదర్శంవైశ్వదేవికం ॥ దర్శందర్శశ్రాద్ధం ॥ అమా
వాస్యాశ్రాద్ధార్థం నిరుక్తమన్నంన వైశ్వదేవార్థంభవతీత్యర్థః । ఆ
హితాగ్నిర్నిశేషమాహాసఏవ ॥ పక్షాంతంకర్మనిర్వృత్య వైశ్వదేవంచసాగ్ని

కః । పిండయజ్ఞంతతఃకుర్యాత్ తతోన్వాహార్యకంబుధః ॥ పక్షాంతంకర్మ
అగ్న్యాధానం అన్వాహార్యకం అమావాస్యశ్రాద్ధం దర్శం వైశ్వదేవిక
మిత్యేతత్ । ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్ని సాధారణం చంద్రికాయామ్
ప్రకారాంతరముక్తం అగ్నౌకరణానంతరం వికిరానంతరంవా పృథక్పా
కాదేవకార్యం। శ్రాద్ధాంతేతుపితృపాకాత్సముద్ధృత్యవైశ్వదేవాదికంకు
ర్యాత్॥ తథాపైఠీనసిః॥ శ్రాద్ధంకృత్వాత్వవిధివత్ వైశ్వదేవాదికంతతః ।
కుర్యాద్భిక్షాంతతోదద్యాత్ హంతకారాదికంతథా ॥ తతఃపితృపాకస
ముద్ధృతాదన్నాదిత్యర్థః । సాగ్నికదర్శాదిశ్రాద్ధే సపిత్ర్యవైశ్వదేవా
ర్థం పృథక్పాకఇత్యేవేత్యాహుః । ఏవమేవశిష్టాఆచరంతి ॥ సంగ్రహే
తు ॥ వృద్ధావాదౌక్షయేప్యంతే దర్శేమధ్యేమహాలయే । అంతఏవతుకు
ర్వీత వైశ్వదేవంచతుర్విధం ॥ వృద్ధౌవృద్ధిశ్రాద్ధేక్షయే మృతాహశ్రాద్ధఇ
త్యర్థః ॥ వృద్ధ్యాదిచతుష్టయవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధేషువిశేషోదర్శితః ॥ సంగ్ర
హే ॥ యాజుషాఃసామగాఃపూర్వం మధ్యేకుర్వంతిబహ్వృచాః । అథర్వ
ణాస్తృతీయాంశేవైశ్వదేవంత్రిధామతం । ఏతదభిప్రేత్యగృహ్యపరిశిష్టేభి
హితం ॥ సంప్రాప్తేపార్వణశ్రాద్ధే ఏకోద్దిష్టేతథైవచ । అగ్రతోవైశ్వదే
వంస్యాత్ పశ్చాదేకాదశేహని ॥ ఆతిథ్యం ॥ తత్రవ్యాసః ॥ ఆచమ్యచత
తఃకుర్యాత్ ప్రాజ్ఞోద్వారావలోకనం । ముహూర్తస్యాష్టమంభాగం ము
ముక్షుర్హ్యతిథిర్భవేత్ ॥ శంఖః ॥ గోదోహనమంకణే అతిథింప్రతీక్షమా
ణః ఆసీతేతి ॥ మాధవీయే ॥ తతోగోదోహనమాత్రం వైకాలంతిష్ఠేత్
గృహాంకణే॥ అతిథిగ్రహణార్థాయ తదూర్ధ్వంవాయథేచ్ఛయా । నా
డికాయాస్తుభాగంగోదోహంబ్రువతేబుధాః ॥ చంద్రికాయాం ॥ గో
దోహకాలంకాంక్షేతకృత్వాభూతబలింద్విజః । అతిథింతత్రసంప్రాప్తం
పూజయేత్స్వాగతాదినా ॥ మనుః ॥ కృత్వైతద్బలికర్మైవమతిథింపూర్వ
మాశయేత్ । భిక్షాంచభిక్షవేదద్యాత్ విధివద్బ్రహ్మచారిణే ॥ దద్యా
దన్నంయథాశక్త్యర్థిభ్యోలోభవర్జితం । సర్వేషామప్యలాభేతు

దన్నం గోభ్యోనివేదయేత్ ॥ వ్యాసః ॥ గవాహ్నికం పరగవేదద్యాదపిత్వ
ణాదికమ్ । అకృత్వాస్వయమాహారం స్వర్గలోకంసగచ్ఛతి ॥ గవాహ్ని
కమంత్రో మార్కండేయేనదర్శితః । సౌరభేయాః సర్వహితాః సర్వపాప
ప్రణాశనాః ప్రతిగృహ్ణంతుమే గ్రాసం గావస్త్రైలోక్యమాతరః ॥ భారతే
పి ॥ దినేద్విర్భిషేకశ్చ పితృదైవతపూజనమ్ । గవాహ్నికప్రదానంచసం
విభాగోతిథిష్వపి ॥ గ్రాసముష్ట్యేకమన్నస్య యోదదాతిచగోర్థినోః ।
స్వర్గలోకమవాప్నోతి నరకంచనపశ్యతి ॥ మనుః ॥ విఘసోభుక్తశిష్టం
స్యాత్ యజ్ఞశిష్టంతథామృతమ్ । అఘంసకేవలంభుంక్తే యః పచత్యాత్మ
కారణాత్ ॥ యజ్ఞశిష్టాశనం హ్యేతత్ సతామన్నంవిధీయత ఇతి ॥ గీతా
స్వామపి ॥ యజ్ఞశిష్టాశినః సంతః ముచ్యంతేసర్వకిల్బిషైః । తేత్వఘం
భుంజతేపాపాః యేపచంత్యాత్మకారణాత్ ॥ దేవలః ॥ దేవార్థం బ్రా
హ్మణార్థంచ పచమానోనలిప్యతే । అఘంసకేవలంభుంక్తే యః పచ
త్యాత్మకారణాత్ ॥ నాత్మార్థం పాచయేదన్నం నాత్మార్థం ఘాతయేత్ప
శూన్ ॥ శ్రుతిరపి ॥ కేవలాఘో భవతి కేవలాదీ ॥ హారీతః ॥ అతిథీనాగతాన్ శక్త్యా
పూజయేదవిచారతః । అన్యానభ్యాగతాన్విప్రాన్ పూజయేచ్ఛక్తితో గృహీ ॥
ఆపస్తంబః ॥ అతిథీనేవాగ్రే భోజయేత్ । బాలాన్వృద్ధాన్ రోగసంబం
ధాన్ స్త్రీశ్చాంతర్వత్నీరితి । శేషభోజ్యతిథీనాంస్యాదునరసాన్గృహే
భుంజీతానవశేషమతిథిభ్యోనాత్మార్థమభిరూపమన్నంపాచయేదితి ॥ ఆ
గామిభ్యోతిథిభ్యో గృహేగవ్యాది రసానానవశేష్యనస్వయంభుంజీతేత్య
ర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ భోజయేత్పూర్వమతిథిక్రమాత్ వ్యాధితగర్భిణీసువా
సినీస్థవిరాన్ జఘన్యాం శ్చేతిస్వవాసిన్యో దుహితరో భగిన్యశ్చ స్థవిరాః వృ
ద్ధాః జఘన్యాః పరిచారకాః ॥ బోధాయనోపి ॥ సాయంప్రాతర్యదన్నంస్యాత్
తేనవైశ్వదేవంబలిముపహృత్య బ్రాహ్మణ క్షత్రియ విట్ఛూద్రాన భ్య
గతాన్ యథాశక్తిపూజయేత్ । యదిబహూనాన శక్నుయాత్ ఏకస్మైగు
ణవతేదద్యాత్ ॥ యోవాప్రథమముపాగతస్స్యాత్ । శూద్రశ్చేదాగతః
తం కర్మణినియుంజ్యాత్ శ్రోత్రియాయవాగ్రందద్యాత్ ॥ యేనిత్యానా

కాస్స్యః తేషామనురోధేన సువిభాగో విహితో న త్వేవ కదాచిదదత్వా భుంజీ
తాథ ప్రదద్యాదన్నగీతాశ్లోకావుదాహరంతి। యో మామదత్వా పితృదేవతా
భ్యో భృత్యాతిథిభ్యశ్చ సుహృజ్జనాయ॥ సంపన్నమన్నంవ దదాతి మోహాత్
తమద్మ్యహం తస్య చ మృత్యురస్మి॥ హుతాగ్నిహోత్రః కృతవైశ్వదేవః పూ
జ్యాతిథీన్ భృత్యజనావశిష్టం ॥ తుష్టశ్శుచిశ్శ్రద్దధతే హ భుంజీత॥ తస్యా
మృతస్యాంశభవమాంభునక్తి ॥ స ఏవ ॥ అగ్రే తు భోజయేదర్థీన్ అంతర్వ
త్నీరనంతరమ్। బాలవృద్ధాంస్తథా దీనాన్ వ్యాధితాంశ్చ విశేషతః॥ అన్నే శ్రి
తాని భూతాని అన్నం ప్రాణమితి శ్రుతిః। తస్మాదన్నం ప్రదాతవ్యం అన్నం హి
పరమం హవిః॥ హుతేన శామ్యతే పాపం హుతమన్నేన శామ్యతి। అన్నం దక్షిణ
యా శాంతిముపయాతీతి నశ్రుతిః ఇతి॥ యాజ్ఞవల్క్యోపి। అన్నం పితృమనుష్యే
భ్యః దేయమప్యన్వహం బుధః। స్వాధ్యాయం చాన్వహం కుర్యాత్ న పచేదన్న
మాత్మనే। బాలస్వవాసినీవృద్ధగర్భిణ్యాతురకన్యకాః॥ సంభోజ్యాతిథిభృ
త్యాంశ్చ దంపత్యోః శేషభోజనమ్ ఆతిథ్యే చాస్య వర్ణానాం దేయం శక్త్యా
నుపూర్వశః। సకృత్ప్రభిక్షవే భిక్షా దాతవ్యా సువ్రతాయ చ॥ భోజ
యేచ్చాగతాన్ కాలే సఖిసంబంధిబాంధవాన్॥ మనుః॥ శక్త్యా చాపచ
మానేభ్యః దాతవ్యం గృహమేధినా। సంవిభాగశ్చ భూతానాం కర్తవ్యో
నుపరోధతః॥ అపచమానేభ్యః బ్రహ్మచారిసన్యాసిభ్యః॥ స ఏవ ॥ యత్పు
ణ్యఫలమాప్నోతి గాం దత్వా గోయథావిధి। తత్పుణ్యఫలమాప్నోతి
భిక్షాం దత్వా ద్విజో గృహీ॥ భిక్షాం వాప్యుదపాత్రం వా సత్కృత్యావిధిపూర్వ
కమ్। వేదతత్వార్థవిదుషే బ్రాహ్మణాయోపపాదయేత్॥ స్వవాసి
నీకుమారాంశ్చ రోగిణో గర్భిణీస్తథా। అతిథిభ్యోన్వగేవైతాన్ భోజయే
దవిచారయన్॥ భుక్తవత్సు చ విప్రేషు స్వేషు భృత్యేషు చైవ హి॥ భుం
జీయాతాం తతః పశ్చాదవశిష్టం తు దంపతీ। అదత్వా తు య ఏతేభ్యః పూర్వం భు
ఙ్క్తే విచక్షణః। స భుంజానో న జానాతి శ్వగృధ్రైర్జగ్ధమాత్మనః॥ ఇత
రానపి సఖ్యాదీన్ సంప్రీత్యా గృహమాగతాన్। సంస్కృత్యాన్నం యథాశక్తి
భోజయేద్భార్యయా స్వయమ్॥ యది స్వతిథిధర్మేణ క్షత్రియో గృహమా

వ్రజేత్ । భుక్తవత్సుచవిప్రేషు కామంతమపిభోజయేత్ ॥ వైశ్య
శూద్రావపిప్రాప్తౌ కుటుంబేఽతిథిధర్మిణౌ ॥ భోజయేత్సహభృత్యైస్తా వా
న్యదాస్యం ప్రమాణయన్ ॥ సహభృత్యైరితిభృత్యైస్సహ భృత్యభోజన
కాలఇత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ బ్రాహ్మణస్యత్వతిథిః గృహే రాజన్యఉచ్యతే ।
వైశ్యశూద్రౌసఖాయౌచ జ్ఞాతయోగురు రేవచ । క్షత్రియాదయోబ్రాహ్మ
ణేనాతిథిసత్కారమర్హంతి కింతుభోజనమాత్రం ఇత్యర్థః ॥ తథాచ
స్మృత్యంతరే ॥ బ్రాహ్మణంత్వనధీయానం అధీయానంనృపంవిశం । పూ
ర్వంతుభోజయేత్తుల్యాత్ ప్రత్యుత్థానవివర్జితమ్ ॥ శూద్రమభ్యాగతం
కర్మకారయిత్వాథభోజయేత్ । ఆతురార్త్యయసదృశం పూజయేదనులోమ
జమ్ ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ బ్రాహ్మణాయానధీయానాయ సముదకమన్నమి
తిదేయం నప్రత్యుత్తిష్ఠేన్నరాజన్యవైశ్యౌ శూద్రమభ్యాగతం కర్మణిని
యుంజ్యాదథాస్యదద్యాదితి రాజన్యవైశ్యావధీయానావపి నప్రత్యుత్తి
ష్ఠేదిత్యర్థః ॥ విష్ణుపురాణే ॥ తతస్స్వవాసినీదుఃఖి గర్భిణీవృద్ధబాల
కాన్ । భోజయేత్సంస్కృతాన్నేన ప్రథమంతుపరంగృహీ ॥ అభుక్తవ
త్సుచైతేషుభుంజన్భుంక్తేసదుష్కృతమ్ । మృతశ్చగత్వానరకం శ్లేష్మభు
గ్జాయతేనృప ॥ మార్కండేయోపి ॥ పూజయిత్వాతిథీన్స్వాంశ్చ జ్ఞాతీ
న్బంధూంస్తథార్థినః । కేవలాన్బాలవృద్ధాంశ్చ భోజయేదాతురాంస్త
తః । వాంఛేత్క్షుత్పరీతాత్మా యచ్చాన్నంరససంయుతమ్ । శ్రీమం
తంజ్ఞాతిమాసాద్య యజ్జ్ఞాతిరవసీదతి । సీదతాయత్కృతంపాపం తత్సర్వం
ప్రతిపద్యతఇతి ॥ పరాశరః ॥ అపూర్వస్సువ్రతీవిప్రోహ్యపూర్వశ్చాతి
థిస్తథా ॥ వేదాభ్యాసరతోనిత్యం త్రయోపూర్వాదినేదినే । యతిశ్చబ్ర
హ్మచారీచ పక్వాన్నస్వామినావుభౌ । తయోరన్నమదత్వాతు భుక్త్వా
చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ దద్యాచ్చభిక్షాత్రితయం పరివ్రాట్బ్రహ్మచారి
ణామ్ । ఇచ్ఛయాదతతోదత్యాత్ విభవేసత్యవారితం ॥ యతిహస్తేజ
లందద్యాద్భైక్షందద్యాత్పునర్జలం । తద్భైక్షంమేరుణాతుల్యం తజ్జలం
సాగరోపమమ్ ॥ నృసింహపురాణే ॥ భిక్షాంచభిక్షవేదద్యాత్పరివ్రాట్

తస్మిన్ క్షేత్రే జేతున్యతి పూజితాస్స్యుః దీనాని రాశాఅపి తేప్రయాంతి ॥ దీనో శంకితః నిరాకృత ఇతి యావత్ । బుభుక్షితం పిపాసార్తం మతిథిం శాంత మాగతమ్ ॥ తదాతం భావయేదత్ర వ్యాసో ఽయం సముపస్థితః ॥ ఆపస్తంబః ॥ సముపేతశ్చేదతిథిర్బుద్ధ్యా ఆగచ్ఛేదేవా సనమన్నముదకం శ్రోత్రియాయ దద్యాత్ మీత్యేవదద్యాదేవ మన్యసమృద్ధం భవతి విద్యాది రహితో సముపేతః ॥ స్మృత్యంతరే ॥ అజ్ఞాతకులగోత్రస్తు అధ్వశ్రాంతో ఽసో ఽతిథిః స్వర్గసంక్రమ ఇతి వైశ్వదేవాంత ఇతి ॥ దివాగమనాభిప్రాయం । సాయం తు వైశ్వదేవకాలే కాలాంతరే చ ప్రాప్తాతిథిరేవ ॥ తథావ మనుః ॥ అప్రణోద్యో ఽతిథిః సాయం సూర్యోఢో గృహమేధినా కాలే స్వ కాలే వా గృహే వసేదితి సూర్యోఢ ఇతి అస్తంగచ్ఛతా సూర్యేణ దేశాంతరాదిగమనశక్తిం ముత్పాద్య గృహం ప్రాపిత ఇత్యర్థః ప్రచేతా అపి । యస్యాయం వైశ్వదేవాంతే సాయం వా గృహమాగతః । దేవవత్పూజితే యో సౌ సూర్యోఢః సో ఽతిథిస్స్మృతః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అప్రణోద్యో ఽతిథిః సాయమపి వాక్ భూతృణోదకైః ॥ సంగ్రహే ॥ సాయం ప్రాప్తాయ అతిథయే ప్రదద్యాదాసనోదకే । అన్నం చైవ యథాశక్తి సంస్కృత్య విధిపూర్వకం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ దివాతిథౌ తు విముఖే గతే యత్పాతకం భవేత్ । తదేవాష్టగుణం పుంసాం సూర్యోఢే విముఖే గతే । తస్మాచ్ఛక్త్యా చ భక్త్యా చ సూర్యోఢమతిథిం నరః । పూజయేత్పూజితే తస్మిన్ పూజితాః సర్వదేవతాః ॥ ధాతా ప్రజాపతిశ్శక్రః వహ్నిర్వాయుర్వసుర్యమః । ప్రవిశ్యాతిథిదేహం వై భుంజతే నాత్ర సంశయః ॥ ఉక్తలక్షణే అతిథావాగతే సతి యత్కర్తవ్యం తదాహ పరాశరః । అతిథిం తత్ర తత్సంప్రాప్తం పూజయేత్స్వాగతాదినా ॥ తథాసనప్రదానేన శ్రద్ధయా సువచా తథా ॥ అన్నోదకాదిదానేన ప్రియప్రశ్నోత్తరేణ చ ॥ గచ్ఛతశ్చానుయానేన సప్రీతిముత్పాదయేద్గృహీ । నపృచ్ఛేద్గోత్రచరణం దేశం నామ కులం శ్రియం ॥ అధ్వనో ఽభ్యాగతం విప్రం భోజనార్థముపస్థితమ్ । దేశం నామ కులం విద్యాం పృష్ట్వా యో ఽన్నం ప్రయచ్ఛతి ॥ న స తత్ఫలమాప్నోతి దత్వా స్వర్గం న గచ్ఛతి ॥ విష్ణుపురాణే ఽపి ॥ స్వాధ్యాయగో

త్రచరణం అపృష్ట్వావతథాకులం । హిరణ్యగర్భబుద్ధ్యాతం మాన్యేతా
భ్యాగతం గృహీ ॥ శాతాతపః ॥ చిత్తం విభావయేత్తస్మిన్ వ్యాసస్స్వయ
ముపాగత ఇతి ॥ వ్యాసోఽపి ॥ నపృచ్ఛేద్గోత్రచరణం నస్వాధ్యాయం నచ శ్రుతమ్ ।
శోభనాశోభనాకారం తమ్మన్యేత ప్రజాపతిమ్ ॥ అన్నశాకాంబుదానేన
స్వశక్త్యా పూజయేత్సుమాన్ । శయనప్రస్తరమహీప్రదానైర్మిత్రభాష
ణైః ॥ యమః ॥ చక్షుర్దద్యాన్మనోదద్యాత్ వాచం దద్యాచ్చ సూనృ
తామ్ ॥ ఉత్థాయ చాసనం దద్యాత్స్వధర్మః పంచలక్షణః । సుముఖే తుష్ట
ఆదిత్యః భాషణేన సరస్వతీ ॥ స్వాగతేన సురాః ప్రీతాః ఆసనేన శతక్రతుః ।
పితరః పాదశౌచేన అన్నాద్యేన ప్రజాపతిః । శయనేన చతుష్టాస్స్యుః బ్రహ్మా
విష్ణుమహేశ్వరాః ॥ హారీతః ॥ అదృష్టపూర్వమాఖ్యాతం అతిథింప్రా
ప్తమర్చయేత్ । స్వాగతాసనదానేన ప్రత్యుత్థానేన చాంబునా ॥ స్వాగ
తేనాగ్నయస్తుష్టాః భవంతి గృహమేధినా । ఆసనేన తు దత్తేన ప్రీతో భ
వతి దేవరాట్ । పాదశౌచేన పితరః ప్రీతిమాయాంతి దుర్లభాం ॥ అన్నదా
నేన యుక్తేన తృప్యతే హి ప్రజాపతిః ॥ ఆసనాదిదానే విశేషమాహ మనుః ॥
ఆసనావసథౌ శయ్యా మనువ్రజ్యాముపాసనమ్ । ఉత్తమేషూత్తమం కుర్యాత్
హీనే హీనం సమే సమం ॥ గౌతమోఽపి ॥ శయ్యాసనావసథానువ్రజ్యో
పాసనాని సదృక్ శ్రేయసోస్సమాన్యాల్పవశేన విహితేతి ॥ సదృక్ ఆత్మనా
తుల్యః శ్రేయాన్ అధికో విద్యావ్రతాదినా తయోరాత్మనా తుల్యాది శయ్యాదీని
దేయాని హీనేఽపి అల్పశో దేయానీత్యర్థః ॥ స ఏవ ॥ శ్రోత్రియస్య
పాద్యమర్ఘ్యమన్నవిశేషాంశ్చ ప్రకారయేత్ । నిత్యం వా సంస్కారవిశిష్టం
మధ్యతోఽన్నదానమవైద్యే సాధువృత్తే విపరీతే తు తృణోదకభూమి స్వాగత
మాన్తతః పూజా అనత్యాశ్చేతి । అన్నవిశేషాః పాయసాదయః నిత్యం వా
య దేవాస్య గృహే నిత్యం తదేవ ॥ మరీచిః ॥ భజనాదిసంస్కారవి
శిష్టం సాధయేత్ । అవైద్యే విద్యారహితే సాధువృత్తే ఉపస్థితే మధ్య
తః మధ్యమేన సంస్కారేణ తం యద్యవైద్యః సాధువృత్తశ్చ న భవతి ॥

సర్వపరీతః తస్మై తృణాదిదద్యాత్ అనత్యాశః యదతిథయేనదత్తం తత్ నా
శ్నీయాదిత్యర్థః ॥ తథావసిష్ఠః ॥ మాంసమన్నం తథాశాకం గృహే
యచ్చోపపాదితమ్ । నవైస్వయం తదశ్నీయాదతిథిం యన్నభోజయేత్ ॥
యద్యేకపఙ్క్త్యాం విషమం దదాతి స్నేహాదినా వాయది వాన్యహేతోః। వేదేషు
దృష్టామృషిభిశ్చగీతాం తాం బ్రహ్మహత్యాం సుధియోవదంతి ॥ దేవలో౽పి ॥ నా
హృతం భోజయేద్విప్రం యోగ్యేహ్యసతిసపిణ్షి । పరత్రనిలయం ఘోరం
గృహస్థః ప్రతిపద్యతే ॥ మృష్టమన్నం స్వయం భుక్త్వా పశ్చాత్కదశనంవ
రః ॥ బ్రాహ్మణం భోజయేన్మూర్ఖః నరకే చిరమావసేత్ ॥ మనురపి ॥
నైవస్వయం తదశ్నీయాదతిథిం యన్నభోజయేత్ । ధన్యం యశస్యమాయుష్యం
స్వర్గ్యం చాతిథిపూజనమ్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ తమభిముఖో౽భిగమ్య యథాసవిన
యస్సమేత్య తస్యాసనమాహారయేత్ । శక్తివిషయే నబహుపాదమాసనం
భవతీత్యేకే ॥ తస్యపాదౌ ప్రక్షాళయేదితి ॥ సఏవ ॥ సాంతయిత్వాత
ర్పయేద్రసైర్భక్ష్యైః అద్భిః అపరార్ధేన సమావసనం దద్యాత్ ఉపరిశ
య్యాముపస్తరణముపధానం భవతీత్యేకే । తస్యపాదౌ ప్రక్షాళయేదితి ॥ స
ఏవ ॥ సాంతయిత్వాతర్పయేద్రసైర్భక్ష్యైరద్భిరవరార్ధేనావసథం
దద్యాత్ । ఉపరిశయ్యాముపస్తరణముపధానం సావస్తరణమభ్యంజనం చే
తి సావస్తరణముపరి । ఆసనసహితముపధానమభ్యంజనం పాదయోస్తైలం
ఘృతం వా ఏతత్సర్వం భోజనాత్ప్రాగూర్ధ్వం వాపేక్షితే కాలే దద్యాది
త్యర్థః ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ భగవాన్ । పాదాభ్యంగడపాన్నైస్తు యో౽తిథిం
పూజయేన్నరః । పూజితస్తేన రాజేంద్ర భవామీహ న సంశయః । క్షుత్పి
పాసాగతార్తాయ దేశకాలాగతాయచ। సత్కృత్యాన్నం ప్రదాతవ్యం య
జ్ఞస్యఫలమిచ్ఛతా । ఐశ్వర్యోపేతస్య గృహే సమాగతస్యాప్యాతిథ్యం కర్త
వ్యమభ్యుదయకామినేత్యాహ పరాశరః । యస్యఛత్రం హయశ్చైవ కుం
జరారోహమృద్ధిమత్ । ఐంద్రం స్థానముపాసీత తస్మాత్తం నవిచారయేత్ ।
యస్యఛత్రహయావిద్యేతే తస్యాతిథ్యం కుర్వన్ ఐంద్రం పదమవాప్నుయాత్ ।

కుంజరస్యారోహోయస్మిన్నైంద్రపదేతత్కుంజరారోహం ఋద్ధిరమృ
తపానాత్ అప్సరస్స్వాపర స్త్రీః ఋద్ధిమచ్ఛత్రాది మంతంచఅతి
థికులాచారైః హీనమపినవిచారయేత్ । పూజ్యోయన్నవేతినసందిహ్యేత్
కింత్వీశ్వరబుద్ధ్యాపూజయేత్ అతఏవాహభగవాన్ । యద్యద్విభూతిమ
త్సత్త్వం శ్రీమదూర్జితమేవవా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛత్వం మమతేజోంశ
సంభవం ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ మహోక్షంవామహాజంవా శ్రోత్రియాయో
పకల్పయేత్ । త్వదర్థమస్మాభిః పరికల్పితమితితత్ప్రీత్యర్థం నతుదానా
యవ్యాపాదనాయవా ప్రతిశ్రోత్రియం మహోక్షాద్యసంభవాత్ తస్మాత్సత్క్రియా
ద్యేవకర్తవ్యమితి । మధుపర్కేనసహనాహాపస్తంబః । గోమధుపర్కా
హోవేదాధ్యాయఆచార్యఋత్విక్స్నాతకోరాజావాధర్మజ్ఞ ఆచార్యా
యఋత్విజేశ్వశుర్యాయవాహఇతి । పరిసంవత్సరాదుపరిస్థాదాగతేభ్యో
గోమధుపర్కశ్చదధిమధుసంసృష్టం మధుపర్కం పయోవాసం సృష్టంగావ
ఉదకమితిచ ॥ సాంగస్యవేదస్యాధ్యేతావేదాధ్యాయఃసోఽర్హః మధుపర్కమ
ర్హతి గాంచదక్షిణాం ధర్మయుక్తఇతి రాజ్ఞోవిశేషణంచ శబ్దస్సముచ్చ
యేపరిసంవత్సరాత్సంవత్సరం వర్జయిత్వాతదుపర్యాగతేభ్యో మధుప
ర్కంగౌదక్షిణేత్యర్థః ॥ గౌతమోపి ॥ ఋత్విగాచార్యశ్వశురపితృవ్య
మాతులానా ముపస్థానే మధుపర్కః । సంవత్సరేపునః వివాహయోర
ర్వాగ్రాజ్ఞః శ్రోత్రియస్యాసనోదకఇతి ॥ మనురపి ॥ రాజర్త్విక్స్నాతక
గురూన్ ప్రియశ్వశురమాతులాన్ ॥ అర్హయేన్మధుపర్కేణ పరిసంవ
త్సరాగతాన్ । రాజాచశ్రోత్రియశ్చైవ యదాకర్మణ్యుపస్థితౌ ॥
మధుపర్కేణసంపూజ్యౌ నత్వయజ్ఞఇతిస్థితిః । ఉపస్థితౌవత్సరాద
ర్వాగప్యాగతౌ అన్యతః అన్యదాస్థితః సిద్ధ్యంత ఇత్యర్థః ॥ యా
జ్ఞవల్క్యః ॥ ప్రతిసంవత్సరంత్వర్ఘ్యాఃస్నాతకాచార్యపార్థివాః । ప్రి
యోవివాహ్యశ్చతథాయజ్ఞంప్రత్యృత్విజఃపునః ॥ అర్ఘ్యామధుపర్కే
ణసంపూజ్యాఇత్యర్థః । అతిథింప్రత్యాహమనుః । నభోజనార్థంస్వేవిప్రః

కులగోత్రేనివేదయేత్। భోజనార్థంతు తేశంసన్వాంతాశీత్యుచ్యతేబుధైః ఇతి విప్రః అతిథిభూతః వాంతాశీఉద్గీర్ణాశీసహికులగోత్రేఉద్గీర్యాన్న రూపేణాశ్నాతీత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ పరపాకరుచిర్యస్మాన్న్యాత్ అనింద్యామంత్రణాదృతే। వాక్పాణిమంత్రచాపల్యంవర్జయేచ్చాతిభోజనం। అనింద్యానామంత్రణంవినా। అనింద్యనామంత్రితేనాతికాలేనేమేవితిస్మరణాత్। అతిథిరూపేణపరపాకభోజనప్రసక్తౌప్రతిషేధార్థంనిందాత్యవాదమాహ మనుః ॥ ఉపాసతేయేగృహస్థాఃపరపాకమబుద్ధయః। తేనతేప్రేత్యపశుతాంవ్రజంత్యన్నాదిదాయినాం ॥ పరపాకంపరేషాంపాకం తేనపరపాకోపాసనేన॥యాజ్ఞవల్క్యః। అతిథింశ్రోత్రియంతృప్తంఆసీమాంతమనువ్రజేత్। ముఖ్యకల్పాభావేనుకల్పమాహాపస్తంబః। అభావే భూమిరుదకంతృణాని కల్యాణీవాగిత్యేతానివై సతోగారేనక్షీయంతే కదాచనేతి||మనురపి॥ తృణానిభూమిరుదకంవాక్చతుర్థీచసూనృతా। ఏతాన్యపిసతాంగేహేనోచ్ఛిద్యంతేకదాచనేతి। తృణాన్యాసనార్థానిభూమిశ్శయ్యార్థాఉదకం పాదాంజనార్థాపేసూనృతా కల్యాణీవాగన్నాభావఇత్యర్థః। అతిథిసత్కారంప్రశంసతి వ్యాసః ॥ సుక్షేత్రేవాపయేద్బీజంసుపాత్రేనిక్షిపేజ్జలం। సుక్షేత్రఇవసంప్రాప్తందత్తమన్నంనసశ్యతీతి ॥ శాతాతపః ॥స్వాధ్యాయేనాగ్నిహోత్రేణయజ్ఞేనతపసాతథా। నావాప్నోతిగృహీలోకాంస్తు వ్యథాతిథిపూజనాదితి అకరణేప్రత్యవాయమాహసఏవ। అతిథిర్యస్యభగ్నాశోగృహాత్ప్రతినివర్తతే। తస్మాత్సుకృతమాదాయదుష్కృతంతుప్రయచ్ఛతి ॥ విష్ణురపి ॥ అతిథిర్యస్యభగ్నాశోగృహాత్ప్రతినివర్తతే। పితరస్తస్యనాశ్నంతిదశవర్షాణిపంచచ। కాష్ఠభారసహస్రేణఘృతకుంభశతేనచ ॥ అతిథిర్యస్యభగ్నాశః తస్యహోమోనిరర్థకఇతి। శిలాఅప్యుంఛతోనిత్యంపంచాగ్నిమపిజుహ్వతః.। సర్వంసుకృతమాదత్తేబ్రాహ్మణోనార్చితోభవేత్ ||అశ్వమేధికే॥ సాంగోపాంగాంస్తథావేదాన్ పఠతీహదినేదినే। నచాతిథింపూజయతివృథాసపఠతిద్విజః ॥

పాకయజ్ఞైర్మహాయజ్ఞైః సోమసంస్థాభిరేవచ । యేయజంతినచార్చం
తిగృహేష్వతిథిమాగతం ॥ తేషాంయశోహికామానాంనష్టమిష్టంచయ
ద్ధుతేత్ । వృథాభవతితత్సర్వంఆశయాహతయాహతం ॥ విష్ణుః ॥ వైశ్వ
దేవాదికేసాప్తే అతిథింయోనపూజయేత్ । సచండాలత్వమాప్నోతిఅ
తఏవనసంశయః ॥ నిర్వాసయతియోవిప్రం దేశకాలాతిథిం గృహాత్ । ప
తితస్తత్క్షణాదేవజాయతేనాత్రసంశయః ॥ వ్యాసః ॥ అతిథింపూజయేద్య
స్తుశ్రాన్తంచాధ్వన్యమాగతం । సవృషంగోశతంతేనదత్తంస్యాదితిమేమ
తిః ॥పక్వశ్రాంతమవిజ్ఞాతమతిథిం క్షుత్పిపాసితం ।యోనపూజయతేభక్త్యా
తమాహుర్బ్రహ్మఘాతకం । అతిథిర్యస్యభగ్నాశః గృహాత్ప్రతినివర్త
తే । సదత్త్వాదుష్కృతంతస్యై పుణ్యమాదాయగచ్ఛతి ॥ అనుశాసనికే ॥
గృహానాగతమాగత్య అగ్నిహోత్రంచజుహ్వతః । సర్వంసుకృతమాదత్తే
యస్స్వయంనార్చితోతిథిః ॥ ఆపస్తంబః॥ సఏషప్రాజాపత్యః కు
టుంబినోయజ్ఞోనిత్యప్రతతో యోతిథీనామగ్నిస్సఆహవనీయోయః కుటుంబే
గార్హపత్యో యస్మిన్పచంతిసోన్వాహార్యపచన ఊర్జంస్పృజంతి । పుష్టిం
ప్రజాంపశూనిష్టాపూర్తమితి గృహాణామశ్నాతియః పూర్వోతిథిభ్యో
శ్నాతేతి ॥ శ్రుతిరపి ॥ నకంచనవసతౌప్రత్యాచక్షీతతద్వ్రతమ్ త
స్మాద్యయాకయాచ విధయాబహ్వన్నంప్రాప్నుయాత్ ఆరాధ్యస్మా అన్న
మిత్యాచక్షతే ॥ వసత్యర్థమాగతంనవిచారయేత్ । వాసేచాన్నం
దాతవ్యంతస్మాద్యేనకేనచప్రకారేణ బహ్వన్నసంగ్రహంకుర్యాత్ । య
స్మాదన్నవంతోగృహిణో హ్యాగతాయాతిథయేఅరాధి సంసిద్ధమస్మై
అన్నమిత్యాచక్షతఇత్యర్థః ॥ వ్యాసః ॥ పంచాభ్యాసోన్వహంశక్త్యా
మహాయజ్ఞక్రియాక్షమా । నాశయంత్యాశుపాపాని దేవానామర్చనంత
థా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన కృత్వాకర్మాణిసద్ద్విజః । భుంజీతస్వజనైస్సా
ర్ధం సయాతిపరమాంగతిం ॥ ఇతిమనుష్యయజ్ఞః ॥

—* అథ భోజనంనిరూప్యతే *—

తత్ర వ్యాసః ॥ యజ్ఞోపవీతీ భుంజీత సుగంధాలంకృతశ్శుచిః ॥ సాయం ప్రాతర్నాంతరా వై సంధ్యాయాంతు విశేషతః । నాయజ్ఞశిష్టమశ్నీయాన్నాశ్రాద్ధేనాప్యమానసః ॥ ధర్మోదయే ॥ నాశితాశీమలంభుక్తే అజపశీ పూయశోణితం । అహుత్వాశీ క్రిమింభుక్తే అదాతావిషమశ్నుతే ॥ ఏకస్స్వంపన్నమశ్నాతి వస్త్రంవాసస్సశోభనమ్ । యోసంవిభజ్య భృత్యానాం కోన్వృశంసతరస్తతః ।పిత్రుద్దేశతభృత్యానాం దాతాపిత్రోగుణోరోస్తథా । విఘసంవాసనోశ్నీయాత్ క్రైవంధర్మేణహీయతే ॥ అపరార్కే ॥ ఆచార్యో బ్రహ్మలోకేశః దేవలోకేశ్వరో ద్విజః । హేమయోప్సరసాంలోకే వైశ్వదేవస్యబాంధవాః॥ సంబంధినస్స్వర్గలోకస్య పృథివ్యాంమాతృమాతులౌ । ఆకాశేశాస్తువిజ్ఞేయా బాలవృద్ధకృశాతురాః ॥ మనుః ॥ సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనా మశనంశ్రుతిచోదితమ్ । నాంతరాభోజనంకుర్యాదగ్నిహోత్రసమోవిధిః । నాతిప్రగేనాతిసాయం నసాయం ప్రాతరాశితః । అతిప్రగే అపరరాత్రే అతిసాయమర్ధరాత్రే ।నసాయంప్రాతరాశితః । రాత్రివాహనవాద్విర్నభుంజీతేత్యర్థః ॥ శ్రుతిరపి ॥ తస్మాద్ద్విరహ్నోమనుష్యేభ్య ఉపహ్రియతఇతి ॥ హారీతోపి ॥ కృతహోమస్తుభుంజీత సాయంప్రాతరుదారధీః ॥ గౌతమః ॥ సాయంప్రాతస్త్వన్నంగృహీపూజితమనిందన్ భుంజీత ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ కాలయోర్భోజనమన్యాప్రి ప్రాయశ్చిత్తాదితి ॥ హరదత్తః ॥ పరిసంఖ్యాయంభోజనస్యరాగప్రాప్తత్వాత్ । అన్యేతునియమంమన్యంతే ॥ శక్తౌసత్యాంకాలయోర్భోజనమవశ్యంకర్తవ్యం । ప్రాణాగ్నిహోత్రస్యాలోపమదితి ॥ తథాబోధాయనః ॥ గృహస్థోబ్రహ్మచారీవా యోనశ్నంస్తుతపశ్చరేత్ । ప్రాణాగ్నిహోత్రలోపేన అవకీర్ణీభవేత్తుసః ॥ అత్రప్రాయశ్చిత్తంత్ప్రాయశ్చిత్తే తదేవవిధానంయథావ్యాహరంతి। అంతరాప్రాతరాశశ్చ సాయమాశస్తథైవచ ॥ సదోపవాసీభవతి యోనభుంక్తేకదాచన ।ప్రాణాగ్నిహోత్ర

మంత్రాంస్తు నిషిద్ధభోజనే జపేత్ । త్రేతాగ్నిహోత్రమంత్రాస్తు ద్ర
వ్యాలాభే యథా జపేత్ ॥ ఇత్యేవమాచరన్విప్రః బ్రహ్మభూయాయ కల్పత
ఇతి ॥ వ్యాసః ॥ సాయం ప్రాతర్మనుష్యాణామశనం శ్రుతిచోదితమ్ । నాం
తరా భోజనం కుర్యాదుపవాసవిధిర్హి సః । న సంధ్యయోః ప్రభాతే న నా
ర్ధరాత్రే కదాచన ॥ శంఖః ॥ ఉపలిప్తే శుచౌ దేశే పాదౌ ప్రక్షాళ్య వా
కరౌ । ఆచమ్యార్ద్రాననోఽక్రోధః పంచార్ద్రో భోజనం చరేత్ ॥ వ్యా
సోఽపి ॥ పంచార్ద్రో భోజనం కుర్యాత్ ప్రాఙ్ముఖో మౌనమాస్థితః । హ
స్తౌ పాదౌ తథైవాస్యమేషు పంచార్ద్రతా మతా ॥ దేవలః ॥ పాదౌ ప్రక్షా
ళ్య హస్తౌ చ ద్విరాచమ్య వాగ్యతః । ప్రాఙ్ముఖోఽన్నాని భుంజీత శుచిః పీఠ
మధిష్ఠితః ॥ మనుః ॥ ఆర్ద్రపాదస్తు భుంజీత నార్ద్రపాదస్తు సంవిశేత్ ।
పంచార్ద్రో భోజనం కుర్వన్ ముచ్యతే సర్వకిల్బిషైః ॥ విష్ణుపురాణే ॥
ప్రశస్తరత్నపాణిస్తు భుంజీత ప్రయతో గృహీ । పుష్పగంధధరశ్శుక్లవస్త్ర
ధారీ నరేశ్వర ॥ నైకవస్త్రధరస్స్యార్ద్ర పాణిపాదో నరేశ్వర । విశుద్ధవ
దనః ప్రీతః భుంజీత న విదిఙ్ముఖః ॥ దేవలః ॥ సమ్యక్కృతోపలేపస్తు బహి
రాచమ్య వాగ్యతః । ప్రాఙ్ముఖో హ్యన్నమశ్నీయాత్ సమ్యగ్విస్తృతభాజనః ।
యస్తు భోజనశాలాయాం భోక్తుకామ ఉపస్పృశేత్ । ఆసనస్థో న చా
న్యత్ర స విప్రః పంక్తిదూషకః ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ భోక్తుకామో
యదా విప్రో హ్యాచాంతే త్వాసనే స్థితే । అభివాదం కరోతి స్యాదాచామేచ్చ పు
నస్తతః ॥ ఆపస్తంబః ॥ భోక్ష్యమాణస్తు ప్రయతో ద్విరాచామేదితి ॥ సం
వర్తః ॥ ఆచమ్యైవ తు భుంజీత భుక్త్వా చోపస్పృశేద్బుధః । అనాచాంత
స్తు యోఽశ్నీయాత్ ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః । అనాచాంతోఽపి జప్యస్తు అపివా
భుక్తే ద్విజః ॥ గాయత్ర్యష్టసహస్రం తు జపం కృత్వా విశుధ్యతి ॥ బో
ధాయనః ॥ ఉపలిప్తే సమస్థానే శుచిశ్లక్ష్ణాసనాన్వితే । చతురశ్రం త్రికో
ణం చ వర్తులం చార్ధచంద్రకం ॥ కర్తవ్యమానుపూర్వ్యేణ బ్రాహ్మణాది
షు మండలం ॥ శంఖః ॥ ఆదిత్యా వసవో రుద్రాః బ్రహ్మా చైవం పితా

మహాః । మండలాన్యుపజీవంతి తస్మాత్కుర్వీత మండలమ్ ॥ యాతుధా
నాః పిశాచాశ్చ అసురాశ్చాథ రాక్షసాః । ఘ్నంతి వై వధమన్నస్య మండలే
న వివర్జితం । బ్రహ్మావిష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ శ్రీర్హుతాశన ఏవ చ । మండలా
న్యుపజీవంతి తస్మాత్కుర్వీత మండలం ॥ ఉపలిప్తే శుచౌ దేశే నిశ్ఛిద్రం చ
తురశ్రకమ్ । గోమయేన మండలం కృత్వా భోక్తవ్యమితి నిశ్చితం ॥ పాత్రా
వస్థానతో న్యూనమధికం వా న కారయేత్ ॥ పితామహః ॥ చతురశ్రం
బ్రాహ్మణస్య త్రికోణం క్షత్రియస్య తు । వర్తులం చైవ వైశ్యస్య శూద్రస్యా
భ్యుక్షణం స్మృతం ॥ బోధాయనః ॥ మంత్రేణైవ ద్విరాచమ్య గోమయే
నోపలిప్యతే । భస్మనా వారిణా వాపి మండలం కారయేత్తతః ॥ మంత్రః
ప్రణవః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఆశ్వమేధికే ॥ స్నాతశ్శుచిశ్శుచౌ దేశే నిర్జ
నే హుతపావకః । మండలం కారయిత్వాథ చతురశ్రం ద్విజోత్తమః । క్ష
త్రియశ్చేత్తతో వృత్తం వైశ్యోర్ధేందుసమాహితః । భోజనే భోజనే వి
ప్రః త్రిరాత్రఫలమశ్నుతే ॥ ఆసనారూఢపాదస్తు బ్రాహ్మణో యస్తు భుం
జతే । ముఖేన సంమితం చాన్నం తుల్యం గోమాంసభక్షణే ॥ చంద్రికా
యామ్ ॥ గుప్తం చైవ ప్రదేశే తు ప్రాఙ్ముఖో వాప్యుదఙ్ముఖః । సుఖాసనే
సమాసీనః పాదౌ కృత్వా మహీతలే । భువం స్పృష్ట్వా తు పాదాభ్యాం పా
త్రం సవ్యేన పాణినా ॥ ఇజ్యాప్రదేశాభిముఖః సమశ్నీయాత్ప్రసన్నధీః ।
ఆహారం తు రహః కుర్యాత్ విహారం చైవ సర్వదా । గుప్తాభ్యాం సముపేత
స్స్యాత్ తృప్తికాశేహిప్రియతే శ్రియం ॥ భారతే ॥ మహానసానా నామేకాంతే
భోజనం హి సుఖాయతే ॥ వ్యాసః ॥ ప్రాఙ్ముఖోన్నాని భుంజీత సూర్యా
భిముఖ ఏవ వా । ఆసీనస్స్వాసనే శుద్ధే భూమ్యాం పాదౌ నిధాయ చ ॥ గోభి
లః ॥ ప్రాఙ్ముఖోవస్థితో భూత్వా ప్రతీచీం వా యథాసుఖం । ఉత్తరం వాపి
కాశ్యేవ దక్షిణం తు వివర్జయేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ ప్రాఙ్ముఖోన్నాని
భుంజీతేతి ॥ మనుః ॥ ఆయుష్యం ప్రాఙ్ముఖో భుంక్తే యశస్యం దక్షిణాముఖః । శ్రీ
యం ప్రత్యఙ్ముఖో భుంక్తే ఋతం భుంక్తే ఉదఙ్ముఖ ఇతి । ఏతత్కామ్యవిషయం ।

వజ౯నాసనమాహప్రచేతాః । గోశకృన్మృణ్మయంభిన్నం తథాపాలాశ
మేవచ । లోహబద్ధంసదైవార్కం వజ౯యేదాసనంబుధః ॥ కౌశికః ॥
భిన్నాసనమయోవజ౯ం తద్ధైనమృగచర్మచ । కృష్ణాజినంచయత్నేన వ
జ౯యేత్పుత్రవాన్సదా ॥ ఆపస్తంబః ॥ యత్నేనధారయేద్విప్రః పవి
త్రందక్షిణేకరే । భుంజానస్తువిశేషేణ చాన్నదోషైర్నలిప్యతే ॥ బో
ధాయనః ॥ భోజనంభజనందాన ముపహారప్రతిగ్రహౌ । నబహిర్జా
నుకార్యాణి తద్వదాచమనంస్మృతమ్ ॥ ఇతివ్యాసః ॥ స్వయంప్రక్షాళ్య
పాత్రాణి దత్తమన్నంతుభార్యయా । భోక్తవ్యంసఘృతంసోష్ణం హి
తంపథ్యంమితంతథా ॥ విష్ణుపురాణే ॥ అన్నంప్రశస్తంపథ్యంచ ప్రోక్షి
తంప్రోక్షణోదకైః । నకుత్సితాహృతంచైవ జుగుప్సితమసత్కృతమ్ ॥
భోజనపాత్రాణ్యాహయాజ్ఞవల్క్యః । అపాత్రంవాథకాంస్యంవా రజ
తంవాహిరణ్మయమ్ ॥ తానిపాత్రాణిసర్వేషాం యథావిభవమాచరేత్ ॥
పైఠీనసిః ॥ ప్రశస్తానద్ధపాత్రేషు భుంజీతాకుపితోద్విజః । సౌవర్ణే
రాజతేతామ్రే పద్మపత్రపలాశయోః ॥ భోజనేభోజనేచైవ త్రిరాత్రఫ
లమశ్నుతే । యేవమేవతుయోభుంక్తే విజితేకాంస్యభాజనే ॥ చత్వారి
తస్యవర్ధంతే హ్యాయుఃప్రజ్ఞాయశోబలం । తత్రపద్మపత్రభోజనంగృ
హివ్యతిరిక్తవిషయమ్ ॥ పలాశపద్మపత్రేషు గృహీభుక్త్వావ్రతంచరేత్ ।
బ్రహ్మచారియతీనాంతు చాంద్రాయణఫలంచరేత్ ॥ ఇతివ్యాసస్మరణాత్ ॥
రత్నావళ్యాంతు । బిల్వపాలాశపత్రేషు స్థాలజెపౌష్కరేతథా । గృహస్థ
శ్చేత్సమశ్నీయాత్ శుద్ధ్యైచాంద్రాయణంచరేత్ స్మృతిరత్నే ॥ క
దళీగర్భపత్రేచ పద్మపత్రేజలేప్యశీ । వల్లీపలాశపత్రేవ భుక్త్వాచాం
ద్రాయణంచరేత్ ॥ పాలాశేషుచపత్రేషు మధ్యమేషుచభారత । యస్తు
భుంక్తేనలభతే ప్రాజాపత్యందినేదినే ఇతిభారతవచనాత్ ॥ యదిచ్ఛే
తూర్ధ్వగామిత్వంపరంస్థానంచశాశ్వతం । పద్మపత్రేషుభోక్తవ్యం మాస
మేకంనిరంతరం ఇతిపైఠీనసివచనం యతిబ్రహ్మచారివిషయం । కామ్య
విషయమితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ స్మృతిచింతామణౌ । ఏకఏవతుభుంజీ

తద్విమలే కాంస్యభాజనే । పలాద్వింశతికాదర్వాగత ఊర్ధ్వం యథేచ్ఛ
యా ॥ కాంస్యపాత్రేషు గృహస్థైకవిషయం । యత్యాదీనాంతు నిషేధాత్ ॥
తదాహ ప్రచేతాః । తాంబూలాభ్యంజనే చైవ కాంస్యపాత్రే చ భోజనం ॥
యతిశ్చ బ్రహ్మచారీ చ విధవా చ వివర్జయేత్ ॥ అపరార్కే ॥ కాంసిక
స్యతు యత్పాపం గృహస్థస్య తథైవ చ । కాంస్యభోజీ యతిస్సర్వం ప్రాప్ను
యాత్కిల్బిషం తయోః ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రాణాం భాజనభోజనే అహో
రాత్రముపోషితో భూత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ మనుః ॥ న పాదౌ ధావ
యేత్కాంస్యే కదాచిదపి భాజనే । న భిన్నపాత్రే భుంజీత న భావప్రతిదూ
షితే ॥ పైఠీనసిః ॥ సౌవర్ణం రాజతం వాపి శూద్రపాత్రం న తు స్పృశేత్ ।
ఇతరేషాం తు శుద్ధిస్స్యాత్తాపఘర్షణతస్తథా । బ్రహ్మపత్రే తు యో భుఙ్క్తే
మాసమేకం నిరంతరం ॥ త్రిభిశ్చాంద్రాయణైస్తుల్యం మహాపాతకనాశనం ।
బ్రహ్మపత్రం బ్రహ్మముఖీ ॥ పనసామ్రనారికేళ కదళీబిల్వపత్రికే । భోజనే
క్రౌంచపత్రే చ చాంద్రాయణఫలం భవేత్ ॥ మనుః ॥ వటార్కాశ్వత్థపత్రే
షు కుంభీతిందుకపత్రయోః । కోవిదారకరంజేషు భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణం చరేత్ ॥ వ్యాసః ॥ కరే కర్పటకే చైవ హ్యాయసే తామ్రభాజనే । వ
టార్కాశ్వత్థపర్ణేషు భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ వా
తరోగహరం కాంస్యం భోజనే శ్వత్థమేవ చ । కుటుంబినామ కామానామ
పీచ్ఛంతీహ కేచన ॥ ప్రచేతాః । మృన్మయే పర్ణపృష్ఠే వా కార్పా
సే తాంతవే శ్మని । నాశ్నీయాన్నపిబేదన్నముదకం చ తథాంజలౌ ॥
కార్పాసపాత్రే ॥ తాంతవవస్త్రే । సంగ్రహే ॥ కరే కర్పటకే చై
వ శిలాయాం చ ప్రమాదతః । ఔదుంబరే పలాశే చ భుక్త్వా చాంద్రాయ
ణం చరేత్ ॥ హారీతః ॥ న కృష్ణమృణ్మయే పాత్రే శ్నీయాత్ । న
భిన్నపాత్రే న భూమౌ తామ్రివర్జితే సువర్ణశంఖశుక్తి స్ఫటికానాం
భిన్నే వా న దోష ఇతి తామ్రపాత్రే భోజనం బ్రహ్మచారి విధవా విషయం ।
ఆపస్తంబః । ఔదుంబరశ్చమసస్సువర్ణనాభః ప్రశస్తో న చాన్యేన
భోక్తవ్యం ॥ ఔదుంబరః ॥ తామ్రమయశ్చమసః । భోజ

పాత్రం హిరణ్యనాథ స్వదేనమధ్యేలంకృతః । ఏకఏవతత్రభుంజీతేత్యర్థః ॥ తన్నపాత్రంభూమౌస్థాపనీయం ॥ తదాహవ్యాసః ॥ పంచార్ద్రోభోజనంకుర్యాద్భూమౌపాత్రంనిధాయచ । ఉపవాసేనతత్తుల్యం మనురాహప్రజాపతిః ॥ భూమౌపాత్రంప్రతిష్ఠాప్య యోభుజ్కేవాగ్యతస్సుధీః ॥ భోజనేభోజనస్యైవ త్రిరాత్రఫలమశ్నుతే । తచ్చస్థాపనంప్రాణాహుతిపర్యంతం తతోయంత్రికా మారోప్యభోక్తవ్యం ॥ తదాహ వ్యాసః । రక్తపాత్రేతుభుంజీత పంచగ్రాసాన్మహామునే । శేషముద్ధృత్య భోక్తవ్యంబ్రూయతేతత్రికారణం । విప్రుషోపాందోషసంస్పర్శః పాదచేలరజస్తథా । సుఖేనభుక్తేవిప్రోపి పిత్రశ్చతునలుప్యతే ॥ పైతృకభోజనేపితృపాత్రోయనం నలోపనీయమిత్యర్థః ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ప్రాణాహుత్యూర్ధ్వముద్ధృత్య పాత్రంయంత్రేవినిక్షిపేత్ । ఏతత్సర్వంస్వగృహ్యోక్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ పాదౌప్రక్షాళ్యద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖఉదఙ్ముఖో వా యజ్ఞోపవీతీసోత్తరవాసా శిఖవేసతిరత్న హిరణ్యపాణిః గంధాక్షతమాల్యాన్వితః ప్రశస్తశుచతురశ్రపీఠే సుఖాసీనోభూమౌనిధాయ ప్రాణాహుత్యనంతరం యంత్రికాపాత్రం నిధాయ పంచయజ్ఞావశిష్టం సంస్కృతమమితం ఘృతాద్యుపస్కృతం మాతృభార్యాదిదత్తమతిథ్యభ్యాగత పుత్రభృత్యాది పరివృత ఏకాంతేభుంజీత ॥ బోధాయనోపి ॥ సర్వావశ్యకావసానే ప్రక్షాళితపాణిపాద అపఆచమ్యసంమృష్టే పలిప్తేశుచౌ దేశేప్రాఙ్ముఖ ఉపవిశ్య ఉద్ధృత్యమంత్రైః పరిషిచ్యపరివేష్యమాణంభూర్భువస్సువరో మిత్యుపస్థాయవాచన్నియచ్ఛేద్వ్యస్తమన్నం మహావ్యాహృతిభిః ప్రదక్షిణముదకం పరిషిచ్యసవ్యేన పాణినావిముంచన్నమృతోపస్తరణమసీతి పునస్తాఆపః పీత్వాపంచాన్నేన ప్రాణాహుతీర్జుహోతి పాపిణేనివిష్టోప్యతంజుహోమిశివోమావిశాప్రదాహాయ ప్రాణాయస్వాహేతి పంచభిః పర్యాయైర్హుత్వాతూష్ణీం భూయఆవర్తయేత్ ప్రజాపతిం మనసాధ్యాయన్నంతరావాచంనవిసృజేత్ యదివిసృజేద్భూర్భువః సువరోమితిజపిత్వా పునరేవ భుంజీత

థాప్యుదాహరంతి । [ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖోశ్నీయాత్ వాగ్యతోన్నమకుత్స యన్ అస్కందయం స్తన్నవికిరన్ భుక్త్వాన్నం సముపస్పృశేత్ ॥ సుమంతుః ॥ అన్నం నిధాప్య సపవిత్రేణహస్తేనకదాచన పూజయిత్వా తదన్న మాపోశనంతు సమంత్రకం ॥ వ్యాసః ॥ అన్నం దృష్ట్వా ప్రణమ్యాదౌ ప్రాంజలిః కథయేత్తతః । అస్మాకం నిత్యమస్త్వేత దితిభక్త్యేదకంథ యేత్ ॥ మనుః ॥ పూజయేదశనం నిత్యం మద్యాచ్చైతదకుత్సయన్ । పూజితం హ్యశనం నిత్యం బలమూర్జంచ ప్రయచ్ఛతి । అపూజయంతి యె భక్త ముభయం తు హినస్తితత్ ॥ భారతేపి ॥ అన్నం పూర్వం నమస్కుర్యాత్ ప్రహృష్టేనాంతరాత్మనా । నాన్యదాలోకయేదన్నం నజుగుప్సేతతత్పర ఇతి ॥ మాధవీయె ॥ తతో మహావ్యాహృతిభిః పాత్రంతత్పరిషిచ్యచ । ఋచేన సాయం సత్యేన ప్రాతశ్చపరిషేచయేత్ ॥ సోదకం దక్షిణం పాణౌ కుర్యాదన్నం ప్రదక్షిణం । అపేయం తద్భవేత్తోయం పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆశ్వమేధికేపి ॥ పాత్రాజ్జలముద్ధృత్య కుర్యాదన్నం ప్రదక్షిణం । అపేయం తద్విజానీయాత్ పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పరిషేచనావశిష్ట జలమపేయమిత్యర్థః । పరిషేచనజలాదన్యత్పేయమేతత్త్వ్రిచంద్రవత్ । గోభిల ॥ వ్యాహృతిభిర్గాయత్ర్యాభి మంత్ర్యఋతంత్వా సత్యేన పరిషించామీతి సాయం । సత్యంత్వర్తేన పరిషించామీతి ప్రాతః ॥ పరిషించతీతి సంగ్రహే ॥ ఆపోశనమకృత్వాతు యద్యన్నం విస్మృతం భవేత్ । తదన్నం మాంసతుల్యం స్యాద్భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । అకృత్వా పరిషేచనం యస్త్వన్నం పరిమర్శయేత్ । అభోజ్యం తద్భవేదన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ పరిషేచనతః పశ్చాత్పూర్వం ప్రాణాహుతేస్తథా । పునరన్నం నగృహ్ణీయాదితి వేదవిదో విదుః । పరిషేచనాత్ప్రాగితి భావః ॥ విశేషో భవిష్యత్పురాణే దర్శితః । భోజనాత్కించిదన్నాగ్రం ధర్మరాజాయవై బలిం ॥ దత్వాథ చిత్రగుప్తాయ ప్రేతేభ్యశ్చేదముచ్చరేత్ । మంత్రః ॥ యత్రక్వచనసంస్థానాం క్షుత్తృష్ణోపహతాత్మనాం । భూతానాం తృప్తయేతోయమిదమస్తుయథాసుఖం । హారీతస్తు । అన్నాయనమః, అన్న

పతయేనమః భూతాయనమః, భూతపతయేనమః, భూతానాంపతయేనమః
ఇతి భూతమహాబలిందద్యాదితి స్మృత్యర్థసారే। గాయత్ర్యాన్నమభ్యుక్ష్య ఓం
భూరిత్యాదితదాహోత్రాచాభిమన్త్ర్య। యమాయనమః చిత్రగుప్తాయనమః
సర్వభూతేభ్యోనమః ఇతి భూతమహాబలిందద్యాత్ ॥ పరాశరః॥ తతః ప్రక్షాళ్య
హస్తంచ ధ్యాత్వాచాన్నాధిదైవతం। సమంత్రాచమనంకృత్వా ప్రాశ్నీయాదాహు
తిపంచకం ॥ తదాతునస్పృష్టిరహితం కృత్వా భుంజీతవాగ్యతః ॥ గోభి
లః॥ అంతశ్చరసి భూతేషు గుహాయాం విశ్వతోముఖః। త్వంయజ్ఞస్త్వంవి
ష్ణుస్త్వంవషట్కార ఆపోజ్యోతీరసోమృతత్త్వం బ్రహ్మత్వంప్రజాపతిః।
భూర్భువస్సువరోమిత్యమృతోపస్తరణమసీత్యపః పీత్వాదశహోతారం మ
నసానుధ్యాత్వాత్వగ్రంపంచగ్రాసాన్ గృహ్ణీయాత్ ॥ ప్రాణాయస్వాహే
తిసత్యమేవతేనజుహోత్యపానాయ స్వాహేతిఅన్వహార్యపచనమేవ తేన జు
హోతి। ఉదానాయస్వాహేతి సత్యమేవ తేనజుహోతి ॥ సమానాయ
స్వాహేత్యవ సత్యమేవ తేనజుహోతీతి। ఏతేమంత్రాః ప్రణవాద్యాః కర్త
వ్యాః॥ తథాచశౌనకః ॥ స్వాహాంతాః ప్రణవాద్యాశ్చ నామమంత్రా
స్తువాయవః। జిహ్వయైవగ్రసేదన్నం దశనైస్తునసంస్పృశేత్ ॥ స్మృతిర
త్నే ॥ హస్తంప్రక్షాళ్యచైవ పశ్చాత్ప్రియతమానసః। ధారయన్స
వ్యహస్తేన పాత్రంతద్వాన్యతోద్విజః॥ అమృతోపస్తరణమసీత్యాపోశన
క్రియాంచరేత్। అంగుష్ఠతర్జనీచైవ మధ్యమాచతృతీయకా॥ త్రిస్రః ద్వేచాం
గుళీచైవ ప్రశస్తాః పాత్రధారణే। ప్రాణాయప్రణవోపేతం ప్రాణా
యాన్నాహుతిస్తతః ॥ అపానాయతతోహుత్వా వ్యానాయతదనంతరం।
ఉదానాయతతఃకుర్యాత్ సమానాయతుపంచమీం। విజ్ఞాయతత్త్వమేతే
షాంజుహుయాదాత్మవిద్ద్విజః। యథారసంనజానాతి జిహ్వాప్రాణాహు
తౌద్విజః। తథాస్మరణహీనఃకుర్యాత్ప్రాణాహుతిమతంద్రితః ఇతి ।యా
జ్ఞవల్క్యః॥ ఆపోశనేనోపరిష్టాత్ అధస్తాచ్చైవభుంజతః। అనగ్నమన్న
మృతంచైవ కార్యమన్నంద్విజాత్మనా ॥ వృద్ధశాతాతపః ॥ ఆపోశనంప
రీధానం పూర్వమాచ్ఛాదనంపరం। భవత్యన్నమనగ్నంహి సోత్తరీయంత

ఖాన్వృతం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోశనం వామభాగే సురాపానసమం భ
వేత్ । తదేవ దక్షిణే భాగే సోమపానసమం భవేత్ ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఆ
పోశనం తు యః కుర్యాత్ వామభాగే త్రిశైవచ । సద్యః పిబేత్సురాపానం ఇ
త్యేవం మనురబ్రవీత్ । ఆపోశనం కరే కృత్వా కృత్వా పాత్రే తిలోదకమ్ ॥ శ్వా
నమూత్రేణ తత్తుల్యం పునః పూరయతే యది ॥ సంగ్రహే ॥ గృహీత్వాపో
శనం హస్తే పాత్రే చైవ తిలోదకమ్ । పూరణం చేత్పునః కుర్యాత్సురాపా
నసమం భవేత్ । ఆపోశనం కరే కృత్వా పాత్రస్థానం న లంఘయేత్ । హస్తే
న లంఘితం చాన్నం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । ఆపోశనకరో విప్రః య ఆశీ
ర్వచనం వదేత్ । అభోజ్యం తద్భవేదన్నం దాతా భవతి కిల్బిషీ । ఆపోశ
నం గృహీత్వా తు స్వస్తి కుర్వంతి యే ద్విజాః । న దేవాస్తృప్తిమాయాంతి ని
రాశాః పితరో గతాః । భుంజానోభివదేద్యస్తు తదన్నం పరివర్జయేత్ ।
ఆపోశనం చాసనం చ త్రైలోక్యాగంత్కైవచ । స్వయంకరకృతం ప్రోక్తమా
యుశ్శ్రీపుత్రహానిదం ॥ వసిష్ఠః ॥ ఆపోశనం సర్వతీర్థం తేనాన్నం తు న లంఘయే
త్ । బాహునా లంఘితం చాన్నం అభోజ్యం మనురబ్రవీత్ ॥ అత్రిః ॥ శబ్దే
నాపః పయః పీత్వా శబ్దేన ఘృతపాయసం ॥ శబ్దేనాపోశనం పీత్వా సురాపా
నసమం భవేత్ ॥ ఆపోశనం కృత్వా తు యస్తు భుంజీత మూఢధీః ॥ స సూకర
సమో భుక్త్వా నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఆపోశనమకృత్వా తు
యో భుంక్తే నాపది ద్విజః । భుంజానో వా యది బ్రూయాత్ గాయత్ర్య
ష్టశతం జపేత్ ॥ హారీతః ॥ పంచప్రాణాహుతీః కుర్యాత్ శుద్ధాన్నై
రభిఘారితైః । ఉచ్ఛిష్టే తు ఘృతం దద్యాత్ ప్రాగ్యుతే లవణాన్వితం ॥ వ్యా
సః ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రం శుద్ధాన్నైః లవణవ్యంజనోజ్ఝితైః । కుర్యా
త్ప్రాణాహుతీర్నక్తం ముసిందన్నైవ చర్వయేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ మధ్య
మానామికాంగుష్ఠైః గృహీత్వాన్నం మితం పునః । ప్రాణాయ చేత్యపా
నాయ వ్యానాయ చ యథాక్రమం । ఉదానాయ సమానాయ స్వాహేతి
జుహుయాత్క్రమాత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఆపోశనం గృహీత్వా స
ర్వాంగుళీభిర్గ్రసేత్ ప్రాణాయ అపానాయ వ్యానాయోదానాయ సమానా

గు స్వాహేతి పంచాహుతీః సఘృతాః సకృద్గ్రాహం హుత్వా కృత్స్నమన్నం సాంగుష్ఠాగ్రసేదితి ॥ శౌనకః॥ తర్జనీమధ్యమాంగుష్ఠలగ్నం ప్రాణాహుతీర్భవేత్ ॥ మధ్యమానామికాంగుష్ఠైః అపానే జుహుయాత్తతః । తర్జనీంతు బహిఃకృత్వా ఉదానే జుహుయాత్తతః ॥ సమానే సర్వహస్తేన సముదాయాహుతిర్భవేత్ । స్మృత్యంతరేపి శేషోదర్శితః ॥ కనిష్ఠతర్జన్యంగుష్ఠైరుదానే జుహుయాద్బుధః । వాగ్యమనమాహ మనుః ॥ స్నాత్వాతోపవనః శక్తిం హుయతోగ్నిః శ్రిణంహరేత్ । భుంజతోన్యత్ త్యరాయువ్యంతస్మాన్మౌనం త్రిషు స్మృతం ॥ నాస్యన్నైవేరణం విష్ణుం సహాధ్యాయేత్సంకీర్తయేత్ । నాశౌచం కీర్తనే తస్య పవిత్రం భగవాన్ హరిః ॥ దేవతాభిధానంచాప్రయుత ఇత్యాపస్తంబవచనం దేవతాంతర విషయమిత్యాహుః । మౌనవ్రతం మహాకష్టం హుంకారేణాపి నశ్యతి । తథా సతి మహాదోష స్తస్మాత్తన్నియతంచరేత్ । ఏకచ్ఛాకాద్ధమౌనం పంచగ్రాసవిషయం ॥ తథాచ మనుః ॥ అనిదం భుంజతో మౌనమశక్యం వాగ్యతోన్నమకుత్సయన్ । పంచగ్రాసమ్మహామౌనం ప్రాణాద్యాప్యాయనం మహత్ ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ అస్యచాన్నస్యసిద్ధేషు మంత్రైర్ప్రాణాదిపంచకైః । తదేకభోజనం జ్ఞేయం తత్రైవనియమస్స్మృతః ॥ ప్రాణాహుతిషు సర్వాసు హుతాస్వేవత్యజేద్గృహీ । పాత్రస్యధారణం మౌనం తావత్సిద్ధిర్భవేద్ద్విజైః । అన్యత్రవానిషేధార్థముపదంశస్యచాఖునః । ధర్మార్థం విస్సృజేద్వాయద్వా సద్వాక్ దాచన ॥ శాండిల్యః ॥ నావశ్యం భోజనేమౌనం కుటుంబాశ్రమవాసినాం ॥ వాచోపచారః కర్తవ్యః భుంజతాం సహభోజనే ॥ స్మృతిరత్నావళ్యాం ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రేపస్యత్ర నాసౌమానం సమాచరేత్ । యదిభుంజీతతూష్ణీంతు సవిత్రైవతుభోజనే । సహాదో భ్రాతరంహంతి సంతతించాపితఃస్త్రియం । ఏతదేవాభిప్రేత్యాహ వ్యాసః ॥ మౌనీవాప్యథవామౌనీప్రహృష్టస్సంహతేంద్రియః । భుంజీత విధివద్విప్రః నచోచ్ఛిష్టాదిచాహరేత్ ॥ వామేన పాత్రస్పర్శోపికర్తవ్యః । తత్రాయమః ॥ సముత్థితస్తుయోభుక్త్వా యోభుక్త్వా ముక్తభాజనే । ఏవంకృతవస్య

తఽప్రాహ భుక్త్వాసాంతపనంచరేత్ । ముక్తభాజనేవామహస్తేనా స్పృష్టభాజనఇత్యర్థః ॥ బోధాయనోపి ॥ సవ్యేన పాణినాఅవిముంచన్ అమృతోపస్తరణమసీత్యపః పీత్వా ప్రాణాహుతీర్జుహుయాత్ ఇతి । ఏతచ్చ ప్రాణాహుత్యన తరం వైకల్పికం । ప్రాణాహుతౌహుతాయాంవాన్యజేత్సాత్రస్యధారణం ఇతిగోభిలస్మరణాత్ ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ భుక్తేపాత్రంహిత్వా వేతి॥ భోజనపాత్రంసవ్యేన పాణినానవిముంచేత్ప్రాణాహుతాదూర్ధ్వంముంచేద్వేత్యర్థః ॥ బోధాయనః ॥ బ్రహ్మణిమఆత్మామృతత్వాయేత్యక్షరేణాత్మానం యోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినాం ఆత్మయాజీవిశిష్యతఇతి । యథాహితూలమైషీకం అగ్నౌప్రోతంప్రదీప్యతే । తత్తత్సర్వాణిపాపానిదహ్యాతెహ్యాత్మయాజినాఇతి ॥మార్కండేయః॥ అశ్నీయాత్తన్మనాభూత్వా పూర్వంతుమధురంరసం । లవణానోదనాన్నమధ్యే కటుతిక్తాదికంతతః । ప్రాగ్ద్రవంపురుషోశ్నీయాత్ మధ్యేతుకఠినాదికం । అంతేపునద్రవాశీతు బలారోగ్యంనముంచతి ॥ మనుః ॥ నాసీదేత్సాన్తకోవిప్రః క్షుధాశక్తిఃకథంచన ॥ నజీర్ణమలవద్వాసో భవేచ్చవిభవేసతి ॥ ధర్మోద్యోతే ॥ కాలేసాధారణంరసంస్నిగ్ధంఉష్ణంక్షిప్రంద్రవోత్తరం । అభుక్షురన్నమశ్నీయాత్ నాత్రతావద్ధితాగమః । కాలేప్రాణాయతెభుక్తం ఆత్మ్యమన్నంనబాధతె।లఘుప్రజీర్యతెక్షిప్రం స్నిగ్ధోష్ణంబలవర్ధనం । క్షిప్రభుక్తంతథాచాన్నం ధాతుసామ్యంకరోతిహి ॥ మాత్రాశీసర్వకాలంస్యాత్ మాత్రాహ్యగ్నిప్రవర్తికా ॥ భారతే ॥ గుణాంస్తుషణ్మాత్రయుతాభజంతె ఆరోగ్యమాయుర్బలతిభావనాంచ । అనావిలంచాపిభవేదపత్యంన చైవమత్యాశయుతాభవేయుఽఇతి॥వ్యాసః।నాజీర్ణేభోజనంకుర్యాత్ కుర్యాన్నాతిబుభుక్షితః । ఆహారకాలేసంప్రాప్తే యోనభుజ్త్కేబుభుక్షితః॥ తస్యసీదతికాయాగ్ని నిరింధనఇవానలః । పాత్రేషుశ్రద్ధయాపేమపుత్రభృత్యాదిభిఃవృతః ॥ సుసంస్కృతంహితమితం భుంజీతాన్నమకుత్సయన్ । యవగోధూమశాల్యాద్యం సాంశశాకాదిసంయుతం ॥ తిక్తామ్లలవణోపేతంవ్యంజనైశ్చసుగంధిభిః । కన్యక్రా

రాస్విషయుక్ (యోః)కందమూలఫలానిచ । అనారోగ్యమనాయుష్యం మ
స్వర్గ్యంచాతిభోజనమ్। అపుణ్యంలోకవిద్విష్టం తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్॥న
నిందేదన్నభక్ష్యాంస్తు స్వాద్వస్వాదూనకృత్స్నయుక్ । అవ్రతపాణిఃపరిశ్రి
స్తు ప్రాజ్ఞోభోబ్రహ్మసూత్రధృక్ ॥ ద్వాత్రింశద్గ్రాసమశ్నీయాద్దీర్ఘ
మాయుర్జిజీవిషుః ॥ ఆపస్తంబః ॥ అష్టౌగ్రాసాఃమునేర్భక్ష్యాః షో
డశారణ్యవాసినః। ద్వాత్రింశద్గ్రహస్థస్య అపరిమితంబ్రహ్మచారిణః॥ ద్వా
త్రింశత్ ప్రథమార్థేతు క్రియాయాః ఆహితాగ్నివిషయేభోజననియదిత్యపి
నియమోనాస్తీత్యాహసఏవ। ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీచతేత్ర
యః । అశ్నంతఏవసిధ్యంతి స్వకార్యక్షమాభవంతీత్యర్థః ॥ సఏవ ॥
యావద్గ్రాసంసన్నయేత్ అస్కందయన్ కృత్స్నం గ్రాసంగ్రసీతసహాం
గుష్ఠంచముఖం నశబ్దం కుర్యాత్పాణించ నావధునుయాదితి ॥ యావదే
వగ్రసితుం శక్యం తావదేవసం నయేత్ పిండీకుర్వన్ అస్కందయన్ భూమా
వన్నలేపాన పాతయన్ సహాంగుష్ఠం అస్యగ్రాస ప్రవేశయథాంగుష్ఠోప్య
నుప్రవిశతితథా సర్వానేవ గ్రాసాన్ గ్రసీతేత్యర్థః సోత్తరచ్ఛదన
శ్చైవ యజ్ఞోపవీతీభుంజీతేతి । ఉత్తరచ్ఛదనముపరివాసః ॥ వ్యాసః ॥ వ
క్త్రప్రమాణంపిండాంశ్చ గ్రసేదేకైకశఃపునః । వక్త్రాధికస్తుయః పిండః ఆ
త్మోచ్ఛిష్టస్సఉచ్యతే। పిండావశిష్టమన్యచ్చవక్త్రనిస్రుతమేవచ । అభో
జ్యంతద్విజానీయాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ సదాచాస్యాధికం
నాద్యాన్నాతిహీనంచకర్హిచిత్ । యథాస్యవ్యవధానంస్యాత్తథా
భుంజీతనిత్యశః ॥

—* అథ భోజననియమః *—

తత్రపరాశరః ॥ యోవేష్టితశిరాభుఙ్క్తే యోభుఙ్క్తే దక్షిణా
ముఖః । వామపాదకరఃస్థిత్వా తద్వైరక్షాంసిభుంజతే । భుంజానశ్చ
వయోవిప్రః పాదంహస్తేనసంస్పృశేత్ । స్వముచ్ఛిష్టమసౌభుఙ్క్తే
యోభుఙ్క్తే ముక్తభాజనే ॥ పాదుకస్థోనభుంజీత నపర్యంకస్థితోపివా ।

శ్వానచండాలదృష్ట్యైవ భోజనం పరివర్జయేత్ ॥ వసిష్ఠశ్చ ॥ నము
శబ్దం కుర్యాత్సర్వాభిరంగుళీభిరశ్నీయాత్ పాణించ నావధూనుయాదితి
వ్యాసః ॥ యస్తుపాణితలే భుంక్తే యస్తుఫూత్కారసంయుతమ్ । ప్ర
సృతాంగుళిభిర్యశ్చ తస్య గోమాంసవచ్చతత్ । హస్త్యశ్వరథధానో
ష్ట్రమాస్థితో నైవ భక్షయేత్ ॥ శ్మశానాభ్యంతరస్థో వా దేవాలయగతో
వా । శయనస్థో న భుంజీత న పాణిస్థం న చాసనే । నాద్రవాసా నార్ద్ర
శిరాః న చాయజ్ఞోపవీతవాన్ । నప్రసారితపాదస్తు నపాదోపేతపా
మాన్ । నబాహుసక్థిసంస్థశ్చ నచపర్యంకమాస్థితః ॥ నవేష్టితశిరాశ్చా
నోత్సంగకృతభోజనః । నైకవస్త్రో దుష్టమధ్యే నోపరక్తస్సపాదుకః ॥ న
మోక్షపరిసంస్థశ్చ చర్మావేష్టితపార్శ్వవాన్ । గ్రాసశేషం చ నాశ్నీయా
త్పీతశేషం పిబేన్నచ ॥ శాకమూలఫలేక్షూణాం దంతచ్ఛేదైర్న భక్ష
యేత్ ॥ బహూనాం భుంజతాం మధ్యే న చాశ్నీయాత్త్వరాన్వితః ॥ వృ
థానవికిరేదన్నం నోచ్ఛిష్టః కుత్రచిద్వ్రజేత్ । యస్త్యక్తం భుంజతే చాన్న
భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ కూర్మపురాణే ॥ యో భుంక్తే వేష్టితశి
రాః యశ్చ భుంక్తే ఉదఙ్ముఖః । సోపరక్తశ్చ యో భుంక్తే సర్వం విద్యాత్తదా
సురమ్ ॥ మనుః ॥ నకుర్వీత వృథా చేష్టాం న వార్యంజలినా పిబేత్ । నోత్సం
గే భక్షయేద్భక్ష్యం న జాతు స్యాత్కుతూహలీ ॥ చంద్రికాయాం ॥ నోచ్ఛిష్టో
క్షయేత్కించిత్ న గచ్ఛన్వా కదాచన ॥ ఖట్వారూఢో న భుంజీత న పాణి
స్థం కదాచన । నాస్నాతో న చ సంవిష్టః న చైవాన్యమనాదరః । న చైవ శయ
నోర్వ్యాముపవిష్టో న శబ్దవాన్ ॥ నైకవస్త్రో న చ నదన్ న ప్రేక్షతాం ప్రదాయ చ
పాదప్రసారణం కృత్వా న చ వేష్టితమస్తకః ॥ బోధాయనః ॥ సర్వభక్ష్యా
పూప కందమూలమాంసాని దంతైర్నచ్ఛింద్యాన్నాతిసుహితస్స్యాదితి ॥ బృ
హస్పతిః ॥ ఖాదితార్ధం పునఃఖాత్వా మోదకాని ఫలాని వా । దంశ
త్యోచ్ఛిష్టం చ భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । న స్పృశేద్వామహస్తే
న భుంజానోన్నం కదాచన ॥ న పాదేన శిరో వస్త్రం న పదా భాజనం స్పృశేత్ ।

యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోబ్రాహ్మణజలాన్నాని నోచ్ఛిష్టోన్నపదాస్పృశేత్।
ఏతానిఅశుచిర్నస్పృశేత్ । పాదేనత్వనుచ్ఛిష్టోపి నస్పృశేదిత్యర్థః ॥
యమః ॥ అంకేనాపినమేత్పాదంపాణినానాక్రమేద్ధ్రువం । అంగంవా
నస్పృశేత్పద్భ్యాంపాదంపాదాంతరేణచ ॥ నభిన్నభాజనేశ్నీయాత్ నభూ
మ్యాంనచపాణిషు ॥ నాంధకారేనచాకాశేనచదేవాలయాదిషు ॥ ఆశ్వ
మేధికే ॥ ఉత్థాయచపునస్స్పృష్టంపాదస్పృష్టంచలంఘితం । కేశకీటా
దిభిన్నంచముఖ్యమాజ్యవివర్జితం ॥ అన్నంతద్రాక్షసంజ్ఞేయంతస్మాద్య
త్నేనవర్జయేత్ । రాత్రౌనోచ్ఛిష్టభుగ్విప్రఃసప్తపూర్వాన్పరానపి ॥ రౌ
రవేనరకేఘోరేసపిత్రాన్పాతయిష్యతి ॥ హారీతః ॥ ఏకవస్త్రోనభుంజీత
కవాటముపిధాయచ ॥ యానస్థశ్శయనస్థోవాపాదుకస్థోపివాపునః ॥ సఏవ॥
నశూన్యాలోకమార్గేషుప్రదోషేచమహానిశి । కోణేచామా
ర్జితేనాద్యాత్స్థిత్వాశయ్యాసుహర్మ్యకే ॥ సంగ్రహే ॥ శయ్యాయాం
వేత్రాసనే - చంద్రికా లోకేద్వారిమార్గప్రదేశే గోష్ఠేష్వాశిభూసరేభి
త్రిసంధ్యాలక్ష్మీకోవర్జయేదన్నభుక్తిమితి । బృహస్పతిః । అన్యా
గారేగవాంగోష్ఠేదేవబ్రాహ్మణసన్నిధౌ । జప్యేభోజనకాలేచపాదు
కేపరివర్జయేత్ ॥ నోత్సంగేనచభుంజీతనచపాణితలేపిచ ।శూన్యాగా
రేచనాశ్నీయాత్నచపాత్ర్యాసనస్థితః ॥ కూర్మే ॥ నార్ధరాత్రేనమధ్యా
హ్నేనాజీర్ణేనార్ద్రవాసధృక్ । నభిన్నభాజనేచైవనభూమ్యాంచపా
ణిషు ॥ నబ్రహ్మకీర్తయిత్వాపిననిశ్శేషంనభార్యయా ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥
నభార్యాదర్శనేశ్నీయాత్ నైకవాసానసంస్థితః । భార్యయాయామాత్మప్ర
రతఃస్థితాయాంనాశ్నీయాత్ ॥ అవీర్యావత్యాభవేత్ । తథాచశ్రు
తిః ॥ జాయాయాఅంతేనాశ్నీయాత్ । అవీర్యవదపత్యంభవతీతి ॥ అత్రస్త్రీ
యాసహభోజనంమారాదేవనిరస్తమితి విజ్ఞానేశ్వరః ॥ తథాబృహ
ద్యమః । మాత్రావాభగినీవాపిభార్యావాన్యాశ్చయోషితః ॥ నతాభిస్సహ
భోక్తవ్యంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । తథాచంద్రికాయాం ॥ నా

సనారూఢపాత్రస్థునచసార్థంతుభార్యయా । శూన్యాలయేతునాశ్నీయా న్నచదేవాగ్నివేశ్మని ॥ విష్ణుః ॥ నాశ్నీయాద్భార్యయా సార్థంనాకాశేచ నచేస్థితః ॥ శయానఃప్రౌఢపాదశ్చకృత్వానైవావసక్థికాం ॥ మనుః ॥ నాశ్నీయాద్భార్యయాసార్థం నైనామీక్షేతచాశ్నతీం । నువతీంజృంభమాణాంవానచాసీనాంయథాసుఖం ॥ యత్తు ॥ బ్రాహ్మణ్యాసహయోశ్నీయాత్ ఉచ్ఛిష్టంవాకదాచన । నతస్యదోషమిచ్ఛంతినిత్యమేవమనీషిణః ॥ ఉచ్ఛిష్టమితరస్త్రీణాంయోశ్నీయాద్బ్రాహ్మణఃక్వచిత్ । ప్రాయశ్చిత్తీసవిజ్ఞేయఃసంకీర్ణోమూఢచేతనః ॥ ఇతి । నతత్సర్వదాదోషాభావపరం॥ కదాచనేతివచనాత్ ॥ అతఏవాదిత్యపురాణం ॥ బ్రాహ్మణ్యాభార్యయా సార్థంక్వచిద్భుంజీతచాధ్వని ॥ అన్యవర్ణస్త్రియాసార్థంభుక్త్వాపతతి తత్క్షణాత్ ॥ యదపిబోధాయనేనోక్తం ॥ యానిదక్షిణతస్తానివ్యాఖ్యాస్యామోయథైతదనుపనీతేనసహభోజనంపర్యుషితభోజనమితి । తదపితస్యదురాచారత్వప్రతిపాదనపరం ॥ తథాచసఏవ ॥ మిథ్యైతదితి ॥ గౌతమః ॥ ఉభయంచైవనాద్రియేతశిష్టస్మృతివిరోధదర్శనాదితి । ఆపస్తంబః ॥ యదుపేతస్త్రీణామనుపనీతస్యోచ్ఛిష్టంవర్జయేదితి । ధర్మవిప్రతిపత్తావభోజ్యమితిచ ॥ బృహస్పతిః ॥ నోచ్ఛిష్టంగ్రాహయేద్దాద్యందద్యాచ్ఛిష్టంచసంత్యజేత్ । నభిన్నకాంస్యేసంధ్యాయాంపతితానాం చసన్నిధౌ ॥ శూద్రశేషంతుభుంజీయాత్ బ్రాహ్మణాన్నంశిశుభిస్సహ । శూద్రభుక్తావశిష్టంతునాద్యాద్భాండస్థితంత్వపి ॥ పాత్రాంతరేనిధాయాన్నమద్యాన్నిరవశేషతః ॥ భాక్తభాండాత్పాత్రాంతరేనిధాయతతఆదాయశూద్రాదిభ్యోనిరవశేషందేయం ॥ ఏవంసతిపాకభాండస్థంభోజ్యమిత్యర్థః ॥ అత్రిః ॥ క్షీరంలవణసంయుక్తంఉచ్ఛిష్టేఘృతసేచనం । రజస్వలాముఖాస్వాదాస్సురాపానసమంత్రయం । ఉచ్ఛిష్టఘృతసేచనేవిశేషమాహ । ప్రాణాహుతేఘృతాభావేపశ్చాద్భుంజీతనోఘృతం ॥ ప్రాక్పూతేఘృతసద్భావేభుక్తమధ్యేనదూష్యతి ॥ శాతాతపః ॥ అగ్న్యాసనో

పవిష్టస్తుయోభుఙ్క్తే ప్రథమంద్విజః।బహూనాంపశ్యతాంసోజ్ఞఃపద్భ్యాం
భజతికిల్బిషం । ఉశనాః । నాదత్వామృష్టమశ్నీయాద్బహూనాంచైవప
శ్యతాం । నాశ్నీయుస్సహపుత్రైశ్చవతథాచైకస్యపశ్యతః । ఆశ్నాతియో
సత్యజనస్యమధ్యేమృష్టాన్నమేకోరసగృధ్నుబుద్ధిః ॥ దీనైశ్శకటాక్షైరభి
వీక్ష్యమాణఃవ్యక్తంవిషంహాలహాలంచభుఙ్క్తే ॥ యమః॥ యస్త్వేకపఙ్క్త్యాం
విషమందదాతి స్నేహాద్భయాద్వాయదివార్థహేతోః । వేదేషుదృష్టామృ
షభిశ్చగీతాంతాంబ్రహ్మహత్యాంమునయోవదంతి॥ వ్యాసః॥ ఏకపఙ్క్త్యుప
విష్టానాంవిప్రాణాంసహభోజనే యద్యేకోపిత్యజేత్పాత్రంనాశ్నీయురి
తరేప్యను॥ మోహాత్తుభుఞ్జతేయస్తుత్రిసాంతపనమాచరేత్। భుంజానేషు
తువిప్రేషు యస్తుపాత్రంపరిత్యజేత్॥ భోజనేవిఘ్నకర్తాసౌబ్రహ్మహాపితథో
చ్యతే॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాంవిప్రాణాంభుక్తికామినాం। యోవిఘ్నంకురుతే
మర్త్యఃతతోన్యోనాస్తిపాపకృత్ ॥ వ్యాసః ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విష
మంయఃప్రయచ్ఛతి। యాశ్చైవాతీతవిషమం కుర్యాత్సబ్రహ్మహాభవేత్ ॥
పఙ్క్తిభేదీపృథక్పాకీ నిత్యంబ్రాహ్మణనిందకః ॥ ఆదేశీవేదవిక్రేతాపంచై
తేబ్రహ్మఘాతకాః ॥ పరాశరః ॥ ఏకభుఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం
సహభోజనే । యద్యేకోపిత్యజేత్పాత్రం శేషమన్నంనభోజయేత్ । మో
హాద్భుంజీతయస్తత్రపఙ్క్తావుచ్ఛిష్టభోజనే। ప్రాయశ్చిత్తంచరేద్విప్రఃకృ
చ్ఛ్రంసాంతపనంతథా। భుంజానేషుతువిప్రేషు యోగ్రేపాత్రంపరిత్యజేత్ ।
సచోరస్సచపాపిష్ఠః బ్రహ్మఘ్నస్సఖలూచ్యతే॥ అప్యేకపఙ్క్త్యానాశ్నీయాత్
బ్రాహ్మణస్స్వజనైరపి। కోహిజానాతికింకస్యప్రచ్ఛన్నంపాతకంభవేత్ ॥
ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాందుష్కృతం యద్దురాత్మనాం ॥ సర్వేషాంతత్సమం
తావత్ యావత్పఙ్క్తిర్నభిద్యతఇతి।పఙ్క్తిభేదప్రకారమపిసఏవాహ॥ అగ్ని
నాభస్మనాచైవ స్తంభేనసలిలేనచ। ద్వారేణచైవమార్గేణ పఙ్క్తిభేదోబు
ధైస్స్మృతః ॥ యమోపి ॥ ఉదకంచతృణంభస్మ ద్వారంపంథాస్తథైవచ ।
ఏభిరంతరితంకృత్వా పఙ్క్తిదోషోనవిద్యతఇతి॥ స్మృత్యంతరే ॥ అగ్ని

నాథస్య రాచైవ స్త్రు జేనసలిలేనవా । ద్వారేణనిమ్నభూమ్యా వాపద్భిఃప క్తిర్విధీయతె ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ నశుష్కపాణిపాదోభుంజీత నగ చ్ఛన్నతిష్ఠక్ నాధశ్శయానోనాదస్త్రేవస్త్రేన ప్రౌఢపాదోనాసనారూఢ పాదోనవిదిజ్ముఖోన శయనే నఖట్వాయాం నాసాద్యజానసీనో త్సంగే వాపాదతలె వా భాజనం నిధాయాభుంజీత నశయనాదిస్థోన శిశు భిస్సహానపశ్యతాం పదానా దానభార్యయా వివాహావిసర్జనమష్ట పఙ్క్తి జలతృణాగ్నిభస్మపథిసంభూదిభిః పఙ్క్తిభేదశ్యతఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శయనస్థోనభుంజీతన పాణిస్థంనచాసనె।నకుర్యాత్ స్పందనంశబ్దం క్రోధము న్యత్రిచింతనమ్ ॥ శిశూనాంభర్త్సనంచాపి శ్వచండాలాదిదర్శనం । అశు చీనాంతథామధ్యే ప్రేక్షతామప్యనశ్నతాం। నాకాలేవిషమాన్నంచ నాశ్ని యాదహుతంతథా ॥ వ్యాసః ॥ ఉదక్యామపిచండాలం శ్వానంకుక్కుట మేవచ। భుంజానోయదిపశ్యేత్తు తదన్నంతుపరిత్యజేత్ ॥ రజస్వలాదృష్ట మన్నంభుక్త్వాచవనమిష్యతె। చండాలదృష్టమన్నంచ సూతికాదృష్టమేవ చ ॥ చండాలంపతితంప్రేతం శ్వశూద్రాదీన్రజస్వలాం। ఏతాన్సరీక్ష్య భుంజానోవగాహ్యాపవసేత్త్రయం ॥సంవర్తః ॥ఉదక్యామపిచండాలంగ్రా మసూకరకుక్కుటౌ । భుక్త్వాంతరేసమీక్ష్యైతాన్ జపెత్పూర్వోదితా మృచం ॥ మానస్తోకఇత్యృచం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ చండాలంపతితంశ్వానం ఉదక్యాంసూతికాంతథా।దృష్ట్వాభుక్త్యంతరేస్నాత్వామానస్తోకేత్యృచం జపేత్ ॥ ఆశ్వమేధికె ॥ ఉదక్యామపిచండాలం శ్వానంవాకాకమేవచ। భుంజానోయదిపశ్యేత తదన్నంతుపరిత్యజేత్ । భుంజానోయదితన్మోహాత్ ద్విజశ్చాంద్రాయణంచరేత్ ॥ కాత్యాయనః ॥ చండాలపతితోదక్యావా క్యంశ్రుత్వాద్విజోత్తమః॥ భుంజీత గ్రాసమాత్రంతు దినమెకంసభోజనమ్ । ఉదక్యాకరజెన్నంచ భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ప్రాజాపత్యమశ క్తౌతుత్రిరాత్రంస్పృష్టభోజనే। అశక్తౌతుతదర్థంస్యాత్ త్రిగుణంసహ భోజనె । చతుర్గుణంతుఉచ్ఛిష్టె పానీయేధార్ధకమేవచ ॥ భోజనపా

త్రస్యఉచ్ఛిష్ట స్పర్శేసతికర్తవ్యముక్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ ఉచ్ఛిష్ట
స్పర్శనంజ్ఞాత్వా తత్పాత్రంపరిహృత్యచ । తతఃపశ్చాద్గోమయేనభూ
మింసమనులిప్యచ ॥ అన్నంపాత్రేనిధాయైవ తదన్నంపరిషేచయేత్ ।
పరిషిచ్యాథభుంజీత భోజనేనచశేషభాక్ । పాత్రస్పర్శాభావేన్యస్య
స్పర్శేతత్రైవోక్తం । ఏకపఙ్క్త్యాంతుభుంజానః బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణం
స్పృశేత్ ॥ తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ । తదన్న
మత్యజేత్ అత్యక్త్వైభుంజీతచేత్ గాయత్ర్యష్టశతంజపేదిత్యర్థః ॥ ఇ
దంచాపద్విషయం ॥ ఏకపఙ్క్త్యాంతుభుంజానః ఉచ్ఛిష్టంసంస్పృశేద్యది ॥ ఉచ్ఛి
ష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే శునాశూద్రేణవాద్విజః ॥ ఉపోష్యరజనీమేకాం పంచగ
వ్యేనశుధ్యతి । శూద్రేణానుచ్ఛిష్టశూద్రేణేత్యర్థః ॥ స్మృత్యంతరే ॥
ఏకపఙ్క్త్యాంతుభుంజానః ఉచ్ఛిష్టంసంస్పృశేద్యది । విసృజ్యాన్నంతతస్స్నా
యాద్భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టాస్పర్శే అత్రిః ॥ అశు
ద్ధస్స్వయమన్యంచ అశుద్ధంతుయదాస్పృశేత్ । విశుద్ధ్యత్యుపవాసేనభు
క్త్వాకృచ్ఛ్రేణశుధ్యతి ॥ శ్రాద్ధే అన్యోన్యస్పర్శనే కర్తవ్యమాహశంఖః । శ్రా
ద్ధపఙ్క్త్యాంతుభుంజానో బ్రాహ్మణోబ్రాహ్మణంస్పృశేత్ ॥ తదన్నమత్యజ
న్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టస్పర్శే వ్యాఘ్రః ॥ ఉచ్ఛిష్టలేప
సంస్పర్శే ప్రక్షాళ్యాస్యేనవారిణా । భోజనాన్తేతతఃస్నాత్వా గాయత్రీత్రిశ
తంజపేత్ । పాత్రయోరన్యోన్యస్పర్శే వ్యాఘ్రః । ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శేస్పృ
ష్టపాత్రంవిసృజ్యచ । సర్వాన్నంపూర్వవద్దత్వా భోజయేత్తుద్విజోత్తమః ॥
సంవర్తః ॥ కృతేమూత్రపురీషేవా భుంక్తోచ్ఛిష్టేతథైవచ । శ్వాదిస్పృ
ష్ట్వాజపేద్దేవ్యాస్సహస్రంస్నానపూర్వకం ॥ చండాలాద్యైస్తుసంస్పృష్టో
ఉచ్ఛిష్టస్తుద్విజోత్తమః । ప్రమాదాత్తుజపేత్స్నాత్వా గాయత్ర్యష్టస
హస్రకం । చండాలపతితాదీంస్తు కామాద్యస్సంస్పృశేద్ద్విజః ॥ ఉచ్ఛిష్ట
స్తత్రకుర్వీతప్రాజాపత్యంవిశుద్ధయే ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు
యదిస్పృశేత్ ॥ విశుద్ధ్యత్యుపవాసేనతథాకృచ్ఛ్రేణవాపునః ॥ మనుః ॥

పుచ్ఛే బిడాలకం స్పృష్ట్వా స్నాత్వా విప్రో విశుధ్యతి । భోజనే కర్మకాలే చ
విధిరేష ఉదాహృతః । ఇతరాంగస్పర్శే త్వాచమనమేవ । మార్జాలమూష
కస్పర్శే కర్మ కుర్వన్నుపస్పృశేత్ ఇతి బృహస్పతిస్మరణాత్ ॥ వృద్ధమ
నుః నపిబేన్న చ భుంజీత ద్విజస్సవ్యేన పాణినా । నైకహస్తేన చ జలం శూద్రే
ణావర్జితం పునః । పిబతో యత్పతేత్తోయం భాజనే ముఖనిస్రుతం ॥ అ
భోజ్యం తద్భవేదన్నం భుక్త్వా భుంజీత కిల్బిషం ॥ పీతావశేషితం తో
యం బ్రాహ్మణో న పునః పిబేత్ । పిబేద్యది హితం మోహాద్ద్విజశ్చాంద్రా
యణం చరేత్ ॥ శాతాతపః ॥ ఉద్ధృత్య వామహస్తేన యత్తోయం పిబతి ద్వి
జః । సురాపానేన తత్తుల్యం మనురాహ ప్రజాపతిః ॥ పరాశరః ॥ అర్ధ
భుక్తే తు యో విప్రః తస్మిన్పాత్రే జలం పిబేత్ । హతం దైవం చ పిత్ర్యం చ ఆత్మా
నం చోపఘాతయేత్ ॥ పిబతః పతితం తోయం భాజనే ముఖనిస్రుతం । అ
భోజ్యం తద్ద్విజానీయాద్భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ శంఖః ॥ పీతా
వశేషితం పీత్వా పానీయం బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । త్రిరాత్రం తు వ్రతం కుర్యా
ద్వామహస్తేన వా పునః ॥ హస్తే చ విద్యమానే తు బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బ
లః । తోయం పిబతి వక్త్రేణ శ్వానయోనిం వ్రజత్యధః ॥ అత్రిః ॥ ఆస్యే
నన పిబేత్తోయం తిష్ఠన్నంజలినా పిబేత్ । వామహస్తేన శయ్యాయాం తథై
వాన్యకరేణ వా । తోయం పాణినఖస్పృష్టం బ్రాహ్మణో న పిబేత్క్వచిత్ ॥
సురాపానేన తత్తుల్యం మనుస్స్వాయంభువోబ్రవీత్ । వామహస్తేన
యో భుంక్తే యోఽపః పిబతి వా ద్విజః । సురాపానేన తుల్యం స్యాదిత్యేవం మను
రబ్రవీత్ ॥ భుంజానో దక్షిణం బాహుం న సంయుక్తః కదాచన । ఉద్ధృత్య వా
మహస్తేన తృష్ణార్తస్సలిలం పిబేత్ ॥ వామే నైవ పిబేత్తోయం భోజ్యపాత్రే
షు సంత్యజేత్ ॥ త్యజశ్చేత్తు రుధిరం అత్యజ అమృతం పిబేత్ ॥ యమః ॥
న హస్తేన పిబేత్తోయం భుక్త్వా తు ద్విజసత్తమః । అన్యేన కాంస్యపాత్రేణ
పిబేదన్యైశ్చ సాధనైః ॥ హస్తేన దక్షిణేన భుక్తిగ్రహణాదన్యత్ర పాణిపా
నే న దోషః । అంజలినా తన్నిషేధాత్ ॥ తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః ॥

జలంపిబెన్నాంజలినా శయానంనప్రబోధయేత్। నార్ద్రైఃక్లిన్నైర్నధర్మఘ్నైః వ్యాధితైర్వాఽసనసంవిశేత్ ॥ శాండిల్యోఽపి ॥ పిబేద్భోజనపాత్రేణపాణినా వాఽసభోజనే । ప్రభూతంనపిబేత్తోయం నాపిబన్నశనంచరేత్ ॥ పీత్వా వశిష్టంయత్తోయం పునస్తన్నపిబేజ్జలమ్ ॥ వ్యాసః ॥ పానీయానిపిబేద్యేన తత్పాత్రంద్విజసత్తమః । అనుచ్ఛిష్టంభవేత్తావత్ యావద్భూమౌననిక్షిపేత్ ॥ పాత్రశిష్టంతుయత్తోయం పానేపాదావనేజనే । భూమౌతదంబునిస్రావ్య శిష్టశీతత్వానమహాఽతి ॥ బృహస్పతిః ॥ పణఽపృష్ఠేన భుంజీయాత్ రాత్రౌదీపంవినాతథా ॥ కాత్యాయనః ॥ నృణాంభోజనకాలేతు యదాదీపోవినశ్యతి । పాణిభ్యాంపాత్రమాదాయ భాస్కరం మనసాస్మరేత్ ॥ పునశ్చదీపితంకృత్వా తచ్ఛేషంభోజయేన్నరః ॥ పునరన్నంనభోక్తవ్యం భుక్త్వాపాపైర్విలిప్యతే ॥ శాతాతపః ॥ హస్తదత్తానిచాన్నాని ప్రత్యక్షలవణంతథా । మృత్తికాభక్షణంచైవ గోమాంసాద్యశనంస్మృతమ్ ॥ లవణంవ్యంజనంచైవ ఘృతంతైలంతథైవచ । లేహ్యంపేయంచవివిధం హస్తదత్తంనభక్షయేత్ ॥ యమః ॥ హస్తదత్తాతుయా భిక్షా లవణంవ్యంజనానిచ । భుక్త్వాహ్యశుచితాంయాంతి దాతాస్వర్గం నగచ్ఛతి ॥ హస్తదత్తానియానీహ లవణవ్యంజనానిచ । దాతారంనోపతిష్ఠంతె భోక్తాభుంజీతకిల్బిషం ॥ అత్రిః ॥ ఘృతంవాయదివాతైలం బ్రాహ్మణాన్నఖనిసృతమ్ ॥ అభోజ్యంతద్ద్విజాతీనాం భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ ఆపస్తంబః ॥ ఘృతంతైలంచలవణం పానీయంపాయసంతథా । భిక్షాచహస్తదత్తాతు నగ్రాహ్యాయత్రకుత్రచిత్ ॥ తస్మాదంతర్హితంచాన్నం పర్ణేనచతృణేనవా ॥ ప్రదద్యాన్నతుహస్తేన నాయసేనకేదాచన । ఉదకంయచ్ఛపక్వాన్నం యోదద్యాద్ద్యాతుమిచ్ఛతి ॥ సభ్రూణహాసురాపశ్చ సస్తేనోగురుతల్పగః ॥ యమః ॥ దర్వ్యాదేయం శ్రితాన్నంచ సమస్తవ్యంజనానిచ ॥ తైలపక్వమపక్వంచ నతుదర్వ్యాకదాచన॥ రత్నావళ్యాం ॥ అపక్వంస్నేహపక్వంచ హస్తేనైవప్రదాపయేత్ ।

యత్కించిదితియద్దత్తం దద్యాద్దర్వ్యైవనాన్యథా ॥ పరాశరః ॥ అయ
సేనతుపాత్రేణ యదన్నముపదీయతే । శునోచ్ఛిష్టసమంసౌభుక్తే దా
తాతునరకంవ్రజేత్ । అపరిపాత్రమయోగ్యంస్యాత్ స్నానాచమనకర్మసు।
తత్రస్థితంఘృతరసం నోపయోజ్యంద్విజాతిభిః । హస్తేదదాతియస్స్నేహం
లవణవ్యంజనానిచ । దాతాతునరకంయాతి భోక్తాభుంజీతకిల్బిషమ్ ॥ సం
గ్రహే ॥ వేత్రచర్మకృతంచైవ తాళపత్రకృతైఃకృతమ్ । ఆయసంవర్జ
యేద్భుక్త్వావజ్యాణంయోగోపయోగియత్ ॥ గౌతమః ॥ త్షాళగ్రహం
గ్రాణాంచ ప్రస్థోలూకఖలకస్యచ । ఏతేషాంసినదోయావత్ తావత్కా
లన్నభోజనం ॥ స్మృతిరత్నే ॥ తైలయంత్రాదియంత్రాదేః శబ్దో
యావత్ప్రవర్తతే ॥ తావత్కాలంనభోక్తవ్యం శూద్రస్యపతితస్యవా ॥ వ్యా
సః ॥ మలశింఘాణికోత్సర్గః నాన్నకాలేప్రశస్యతే । బలిమంగల్య
జప్యాదౌ హోమేనచతుభోజనే ॥ రత్నావళ్యాం ॥ భక్ష్యంచేచ్ఛుచి
భిర్దేయంభోజ్యంతచ్చఫలానిచ ॥ నోచ్ఛిష్టంకస్యచిద్దద్యాత్ నాద్యాదు
చ్ఛిష్టమేవచ । మాతాపితృగురూచ్ఛిష్టం బాలోశ్నంస్తుభవేత్సుఖీ ॥ భు
క్త్వాదధ్యానుపానంతు నకర్తవ్యంసుఖార్థిభిః । భుక్త్వాక్షీరోదనంప
శ్చాత్ నాతితృప్తఉపస్పృశేత్ ॥ మనుః ॥ పీత్వాపోశనమశ్నీయాత్
పాత్రదత్తమగర్హితం । భార్యాదూతకదాసేభ్యః ఉచ్ఛిష్టంనోపయే
త్తతః । నశూద్రాయామిషందద్యాదుచ్ఛిష్టంనహవిష్కృతం ॥ ఆప
స్తంబః ॥ నబ్రాహ్మణాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేద్యదిప్రయచ్ఛేద్దంతాన్ హ
త్వాతంవధాయప్రయచ్ఛేదితి । యదిప్రయచ్ఛేదితిదాసాదివిషయమ్ ॥
దన్తాన్నఖేన స్పృష్ట్వాదంతమలముచ్ఛిష్టే నిధాయ ప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః ॥
పులస్త్యః ॥ భోజనంతుననిశ్శేషం కుర్యాత్ప్రాజ్ఞఃకదాచన । అన్యత్ర
దధిసంక్త్వాజ్యంఫలంక్షీరంచమధ్వపః ॥ వ్యాసః ॥ పానీయంపాయసంస
ర్పిఃదధిసక్తుమధూన్యపి । ఏతేషాంపరిశిష్టంతు నప్రదేయంకదాచన ॥ వ
సిష్ఠః ॥ ననిశ్శేషకృతంస్యాదన్యత్ర దధిమధుసర్పిస్సక్తుభ్యఇతి ॥ విష్ణు

రాణోపి ॥ నాశేషంపురుషోశ్నీయాదన్యత్ర జగతీపతే । మధ్వంబుదధిస
ర్పిర్భ్యః సక్తుభ్యశ్చ వివేకవాన్ ॥ బృహద్విష్ణుః ॥ బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మ
ణోచ్ఛిష్టభోజనేప్యకామహాముపవసేదితి ॥ శంఖః ॥ బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టా
శనే మహావ్యాహృతిభిరభిమంత్ర్యాపః పిబేత్ । పిత్రోర్జ్యేష్ఠస్య చ భ్రాతురుచ్ఛి
ష్టభోక్తవ్యం ధర్మవిప్రతిపత్తౌ న భోజ్యమితి ॥ మనుః ॥ అభోజ్యానాం
చ భుక్త్వాన్నం స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టమేవ చ । జగ్ధ్వా మాంసమభక్ష్యం చ స
ప్తరాత్రమభోజనం ॥ ఆపస్తంబోపి ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే తు సప్తరా
త్రమభోజనమ్ । స్త్రీణాం చేతి బృహస్పతిః ॥ నవశ్రాద్ధస్య యచ్ఛిష్టం శూ
ద్రోచ్ఛిష్టం తథైవ చ । దంపత్యోర్భుక్తశిష్టం చ భుక్త్వా చాంద్రాయణం చ
రేత్ । ఇదమభ్యాగతవిషయమ్ ॥ దేవలః ॥ అవలీఢం శ్వమార్జాలధ్వాం
క్షకుక్కుటమూషకైః । భోజనే సోపయుంజీత తదమేధ్యం పిసర్వతః ॥
యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గోఘ్రాతం శకునోచ్ఛిష్టం శ్వస్పృష్టపతితేక్షితం । ఉ
దక్యాస్పృష్టఘుష్టం చ పర్యాయాన్నం చ వర్జయేత్ ॥ పరాశరః ॥ శ్రి
తం ద్రోణాఢకస్యాన్నం కాకశ్వానోపఘాతితమ్ । కేనేదం శుధ్యతే చా
న్నం బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయేత్ ॥ కాకశ్వానోపలీఢం తు గవాఘ్రాతం క
రేణ వా । స్వల్పమన్నం త్యజేద్విప్రః శుద్ధిర్ద్రోణాఢకే భవేత్ । అన్నస్యో
ద్ధృత్య తన్మాత్రం యచ్చ లాలాహతం భవేత్ । సువర్ణోదకమభ్యుక్ష్య హుతా
శేనోపతాపయేత్ ॥ విప్రాణాం బ్రహ్మఘోషేణ భోజ్యం భవతి తత్క్షణాత్ ॥
సంవర్తః ॥ శ్వకాకోచ్ఛిష్టగోచ్ఛిష్ట భక్షణే తు త్ర్యహం క్షిపేత్ ॥ బిడా
లమూషికోచ్ఛిష్టే పంచగవ్యం పిబేత్తతః ॥ యత్తు చతుర్వింశతిమతేభిహి
తం । శ్వకాకోచ్ఛిష్టగోచ్ఛిష్ట క్రిమికీటాదిభక్షణే ॥ అమేధ్యానాం చ సర్వే
షాం చరేచ్చాంద్రాయణం చరేత్ । త్రయం తదేతదభ్యాగతవిషయమితి ॥
మాధవీయే ॥ అంగిరాః ॥ చండాలపతితాదీనాం తచ్ఛిష్టాన్నస్య భక్షణే ।
చాంద్రాయణం చరేద్విప్రః క్షత్రః సాంతపనం చరేత్ ॥ బాలానుచ్ఛిష్టస్యాస్వ
ల్పశుద్ధ్యాభోజ్యత్వమాహ పరాశరః । బాలైర్నకులమార్జారైః అన్నము

చ్ఛిష్టకంయదా ॥ తిలదర్భోదకైః ప్రోక్ష్య శుధ్యతేనాత్రసంశయః ॥ పో తుణమకృత్వా భుక్తేసతి పంచగవ్యం సంవర్తోక్తంద్రష్టవ్యం । స్త్రీరోగో చ్ఛిష్టితా ఆపః యదికశ్చిత్పిబేద్ద్విజః ॥ శంఖతోయామపిత్వైవత్ర్యహంక్షీరేణ శుధ్యతి ॥ మనుః ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టాశ్చపీత్వాపః కుశవారిపిబేత్త్రిః ॥ సంవర్తః ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టజలంపీత్వాత్రిరాత్రంయావకంపిబేత్ ॥ దేవలః ॥ విశుద్ధమ పిచాహారంమక్షికాక్రిమిజంతుభిః । కేశరోమనఖైర్వాపిదూషితంపరివ ర్జయేత్ ॥ వసిష్ఠః ॥ కామంతుకేశకీటాదీనుత్సృజ్యాద్భిః ప్రక్ష్యాళ్యభ స్మనావకీర్యవాచాచప్రశస్తముపయుంజీతేతి ॥ అత్రబోధాయనః ॥ కే శకీటనఖరోమాఖ్యపురీషాణి దృష్ట్వాతావన్మాత్రమన్నముద్ధృత్యాభ్యుక్ష్య శేషంభోజ్యమితి । సంవర్తః । కేశైఃపిపీలికాభిర్వాకీటైర్వామేధ్యసే వితైః । యదన్నముపహన్యేతతస్మాన్మాత్రముద్ధరేత్ । మృద్భస్మతాం భ్రమవైదూర్యహిరణ్యరజతాదిభిః । గోవాలదర్భైర్వాక్తేనవారిణాశేష ముద్ధరేత్ । పాత్రస్థమితిహర్తవ్యం హస్తస్థంతుఃరిత్యజేత్ । ముఖ స్థమపిసిష్టాన్యఘృతప్రాశనమాహరేత్ । కేశకీటనఖంప్రాశ్యఆస్థికం టకమేవచ । హేమతప్తంఘృతంపీత్వాతత్క్షణాదేవశుధ్యతి । స్మృత్యే ర్థసారే । భోజనేకేశకీటాదిదూషితేతావన్మాత్రంసముద్ధృత్యజలంభ స్మమృదంవాక్షిప్త్వాభుంజీయాత్ । ముఖేదృష్ట్వాప్రక్షిప్యజలంప్రాశ్యావి ష్టవ్యఘృతంప్రాశ్యాదితి । ప్రాక్కేశాదిస్థితౌత్యాగః । తస్యభుక్తేరుప వాసఇతి । అన్నేక్ష్యేకీటసంయుక్తేమక్షికాకేశదూషితే । తదంత రాస్పృశేచ్చాపఃతదన్నంభస్మనాస్పృశేత్ఇతి ॥ మనుః ॥ మక్షికగ్ధంగ వాఘ్రాతంఅవధూతమపాహుతం । ఆవిష్టంకేశకీటైశ్చ[illegible]శుధ్యతీతి । అవధూతంసమ్మార్జనరజః । పక్షిపాతాదిదూషితమవాఙ్మ నేనయద్వమధూకృతంతత్క్షుతమిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ గో ఘ్రాతాన్నేతథాకేశమక్షికాకేశదూషితే । సలిలంభస్మమృద్వాపిప్రక్షే ప్తవ్యంవిశుద్ధయే । యత్తుగౌతమేనోక్తంనిత్యమభోజ్యంకేశకీటాపపన్న

ఇతి తత్రైశకీటాదిభిఃసహాయత్వక్త్వంతద్విషయమితి । మాధవీయేవి
జ్ఞానేశ్వర్యాహ ॥

—*, అథభక్ష్యాభక్ష్యవివేకః *—

వ్యాసః ॥ అభక్ష్యస్యనివృత్త్యాతువిశుద్ధంహృదయంభవేత్ । ఆహారశు
ద్ధ్యాచిత్తస్యవిశుద్ధిర్భవతిస్వతః।అభక్ష్యాభక్షణాచ్చిత్తమశుద్ధంభవతిస్వతః ।
తస్మాదభక్ష్యంయత్నేనదూరతఃపరివర్జయేత్ ॥ మనుః॥ అనభ్యాసేనవే
దానామాచారస్యచవర్జనాత్ । జలస్యాదాన్నదోషాచ్చభృతిభిర్వాజిఘాం
సతి. అంగిరాః॥ద్వివిధంగర్హితంప్రోక్తంసత్యమన్నంమనీషిభిః । జాతితోగ
ర్హితంచైవతథైవాశ్రయగర్హితం। లశునాదికమన్నంయత్తజ్జ్ఞేయంజా
తిగర్హితం। అభోజ్యానాంవిజానీయాత్అన్నమాశ్రయగర్హితం। ఆచా
రార్కే ॥ జాతిదుష్టంక్రియాదుష్టంకాలాశ్రయవిదూషితం । సంసర్గాశ్ర
యదుష్టంవాసుహృల్లేఖంస్వభావతః ॥ జాతిదుష్టాదీనాముదాహరణము
క్తం ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ స్మృత్యర్థరత్నే ॥ లశునంగృంజనంచైవ
పలాండుంకవికాదిచ । వార్తాకనాళికాలాబుహ్యాపేయాజ్జాతిదూషితం ।
నభక్షయేత్క్రియాదుష్టంయద్దుష్టంపతితాదిభిః। కాలదుష్టంతువిజ్ఞేయమస్ని
హోక్తంద్విరస్థితం । దధిభక్ష్యవికారంచమధువర్జంతదిష్యతే । సురాల
శునసంస్పృష్టంపీయూషాదిసమన్వితం । సంసర్గాద్దుష్టమేతద్ధిశూద్రో
చ్ఛిష్టవదాచరేత్ । విచికిత్సాతుహృదయేయస్మిన్నన్నేప్రజాయతే ।
సుహృల్లేఖంతువిజ్ఞేయంపీయూషంతుస్వభావతః । రసదుష్టంవికారాదిసం
స్గమితిదర్శితం ॥ దోహ్యతమిత్యర్థః॥ లశునంగృంజనంచైవపలాండు
కవకాదిచ । అభక్ష్యాణిద్విజాతీనాంఅమేధ్యప్రభవానిచ । లోహితా
న్వృక్షనిర్యాసాన్వృశ్చనప్రభవాంస్తథా । శేలుంగవ్యంచపేయూషంప్ర
యత్నేనవివర్జయేత్ ॥ ఇతి ॥ లశునంసూక్ష్మంశ్వేతకందనాళంగృంజ
నంశాఖావిశేషః కిరికభూమాచ్ఛత్రాద్యాకారేణోత్పన్నం । లోహితవృక్ష
నిర్యాసత్వేపిపాటలశ్వేతవర్ణహింగుకర్పూరాదేరప్రతిషేధః । శేలుశ్లే

ష్మాతకానిపీయూషోభినవంపయః॥ ధర్మసారసుధానిధౌ॥ అలాబుంగృం
జనంచైవపలండుంపిండమూలకం । గాంధారకకరభాశిలవణాన్యూష
రాణిచ । ఆరక్తాన్నపినిర్యాసాన్ప్రత్యక్షలవణానిచ । వృశ్చనప్రభవంస
ర్వంహింగుద్రవ్యంవినైవతు । భూతృణంశిగ్రుకంచైవబ్రాహ్మణోనైవభక్ష
యేత్ । పలాండుఃపలండుర్విశేషః । లశునదీర్ఘపత్రంచకటుగంధో
మహౌషధః । పలండుశ్చపలాండుశ్చలతార్కశ్చపరార్దకం । గృం
జనంయవనేష్టంచపలండోర్దశజాతయః ॥ పరాశరః ॥ పీయూషోశ్వేత
లశునం వార్తాకఫలగృంజనం । పలండువృక్షనిర్యాసదేవస్వకపరాణిచ ।
ఉష్ట్రీక్షీరమవిక్షీరంఅజ్ఞానాద్భుంజతేద్విజః । త్రిరాత్రముపవాసేనపం
చగవ్యేనశుద్ధ్యతి । శ్వేతశబ్దోలశునవృంతాకాభ్యాంసంబధ్యతే । తేన
రక్తలశునకృష్ణవార్తాకాదౌనేదంవ్రతంభవతీతిత్రిరాత్రముపోష్యచతుర్థ
దివసేపంచగవ్యంపిబేత్ । ఏతచ్చాబుద్ధిపూర్వంభక్షితవిషయం । బుద్ధి
పూర్వేసప్తరాత్రంసాంతపనమావృత్తంచాంద్రాయణం ॥ తథాచమ
నుః॥ ఛత్రాకంవిడ్వరాహంచలశునంగ్రామకుక్కుటం । పలండుంగృంజ
నంచైవమత్యాజగ్ధ్వాపతేద్ద్విజః । అమత్యైతానిషడ్జగ్ధ్వాకృచ్ఛ్రంసాంతపనంచ
రేత్ । యతిచాంద్రాయణంవాపిశేషేషూపవసేదహః ॥ పతేద్ద్విజఇతి
పూర్వచిరకాలాభ్యాసవిషయం । ఆవృత్తంచాంద్రాయణం॥మహాయాజ్ఞవ
ల్క్యః । పలండువిడ్వరాహంచఛత్రాకంగ్రామకుక్కుటం । లశునం
గృంజనంచైవజగ్ధ్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ఏతదతిపూర్వాభ్యాసేశం
షేనోక్తం । లశునపలండుగృంజనవిడ్వరాహగ్రామకుక్కుటభక్షణే
ద్వాదశరాత్రంపయఃపిబేదితి ॥ శాతాతపః ॥ పలండులశునగృంజనకు
సుంభామేధ్యభక్షణేద్విజః తప్తకృచ్ఛ్రంచరేదితి ॥ పైఠీనసిః ॥ వృం
తాకనాళికాపోతికకుసుంభామేధ్యానిచ వర్జ్యానీతిశేషః ॥ నా
ళికాశిరుకాంచేరీ ॥ పోతికందపేకకీబలసీ । ఉశనాః ॥ కుసుంభంనా
ళికాశాకంవృంతాకంపోతికంతథా । భక్షయన్పతితస్తుస్యాదపిభూమా

ద్విజోత్తమః ॥ పౌతికస్సోమప్రతిసిధిః ॥ నబీజాన్యుద్యుంజీతరో గాపత్తిష్వృతేబుధః । ఫలాన్యేషామనంతానిబీజానాంహివినాశయేత్ ॥ వ్యాసః ॥ ఛత్రాకంసంజ్ఞంచవార్తాకంతథైవార్ద్రకజంత్వచం । లవణం ఘామికంవిప్రస్మోహేనాపినభక్షయేత్ ॥ విష్ణుః ॥ వర్జయేచ్ఛ్వేతవృంతాకంఅలాబుంవర్తులంతథా । ఛత్రాకంలశునంచైవగృంజనంచసురింతథా ॥ దేవలః ॥ కందూరంశ్వేతవృంతాకంకుంభాండంచవివర్జయేత్ । కందూరంప్రోష్ణపాయణీ ॥ తస్యాఃఫలంకందూరం । అత్యంతకందూతిజనకం । బహుశోమయుక్తంవహాలకాల్యద్భవం వృంతాలాబుసవృత్తంకుంభాండం । వల్లీముధోతకంచైవరక్తంచామ్లంపరిత్యజేత్ ॥ కాళింగాలాబుబీజానిఏషాంకుర్యాద్విశంతియే ॥ యేభక్షయంతిపిణ్యాకంతేప్రైతరయగామినః । కాలింగంపుష్పకాయంచ వార్తాకోదుంబరాదయః । ఏతాస్తుసేవతేయస్తు సస్యాద్దూరతరాశ్రయః ।దూరతర●బుధఃఇతిపాఠాంతరః । చర్మకోశాతకీశేలుః పిణ్యాకశ్శిశుమూలకం ॥ ఉపేతకీరకలతా పూతిగంధాశుచీస్త్రైవై । ఏతాసభక్షయేద్యస్తస్య మంత్రసిద్ధిఃకథంభవేత్ ॥ సకంటకంతుకూశ్మాండం వృంతాకంతుసకంటకమ్ ॥ వర్జయేత్సర్వనిర్యాసాన్ వృక్షవల్లీసముద్భవాన్ । నిర్యాసమపివాహింగుంధూపనపరివర్జయేత్ । బింబవార్తాకకాంస్యంగ మధూకకసకాద్యదన్ । అంతకాలేజగన్నాథం గోవిందంనస్మరిష్యతి ॥ సారసముచ్చయే ॥ పిబంచశ్వేతవృంతాకమలాబుంవర్తులంతథా । ఛత్రాకాలశునంచైవమధూకసురసంత్యజేత్ ॥ కురిభికస్వకవృంతాక కోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ ॥ సురసం వావిలాకంచుకం । వర్తులాలాబు ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే॥ వానికాచానఛత్రాకకుసుంబాలాబువిడ్భవాన్ ॥కుంభీకకేతువృంతాక కోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ । తథాకాలప్రయూథాని పుష్పాణిచ ఫలానిచ । వికారవచ్చయత్కించిత్ తద్యత్నేనవివర్జయేత్ । తథానష్టషష్ఠ్యష్టదద్దిక్షీపమూతులంగఫలానివర్జయేత్ ॥ సంగ్రహే ॥ కుష్మాం

గృంజనంచైవ మూలకం శిగ్రుగృంజనమ్। ఛత్రాకవిడ్వరాహాంచ బింబం కోశా
తకీఫలమ్ । అలాబుం శ్రీఫలం యె వైఖాదయంతి నరాధమాః । తేషాంగె
హేమభాశ్రీశ్చవసేద్దారిద్రసౌహృదా॥ గృంజనం రక్తశిగ్రుస్తిలపిష్టం పిణ్యా
కమ్ । ఉత్పలత్రయకందంచ కందంచ కుముదద్వయం । సూరణద్వయకం
దంచ వర్జయేత్తు విచక్షణః ॥ భృగుః ॥ అరనాళద్వయం చైవ కోశాత
క్యాదివర్జయేత్ । కులత్థజాతిభేదంచ ప్రియంగుం చైవ వర్జయేత్ । గృం
జనాదికశాకాంశ్చ రక్తచాప్యంచ వర్జయేత్ । అపిదుర్వాప్యపవిత్రాణి
వంశాదీనాం వివర్జయేత్ । శృంగాటం లశునం శిగ్రునాళికా నిష్ణుకం ॥ సౌ
భాజనం రక్తచాప్యం గ్రీష్మపుష్పం త్రికంటకం । ద్రోణపుష్పం లింగిగాంచ
తండులీయం తపస్వినీ । కోశాతకీయం వర్జ్యాణి ఫలేషు త్యాజ్యముచ్యతే ।
శాకం చలశునం తాళఫలమూలే పటోలికా । బింబాకం కూష్మాండనారాదఫలాని
పరివర్జయేత్ ॥ శృంగాటకం ॥ పల్లైరాదు ॥ తండులాంభః కణం తద్వ
త్ అన్ననిశ్రావమేవచ । దండశాకోపకాదీని సర్వథా పరివర్జయేత్ ॥
అన్ననిశ్రావో యవాగుః ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ యస్యామంతః కట్టికా
యా త్రిఫలా నిహితా భవేత్ । తస్యాస్తుకంచుకాగ్రాహ్యా నేతరస్యాః కదాచ
న ॥ బృహద్యమః ॥ ఉత్పలత్రయకందంచ శణవాతం తథైవచ। ఉదుంబరం
నఖాదేచ్చ భావార్థీ పురుషః క్వచిత్ । కానికాన్నాళికేరంచ శ్లేష్మాతకఫ
లాని చ । భూతృణం శిగ్రుకం చైవ ఖట్వాంగం కృపకం తథా । ఏతేషాం భ
క్షణం కృత్వా ప్రాజాపత్యం చరేద్ద్విజః ॥ అలాబుం శిగ్రుకం చైవ భుక్త్వాప్యేత
త్ వ్రతం చరేత్ । ఔదుంబరం చ కామేన తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యతి । అవశి
ష్టనిషిద్ధఫలాదిషు శేషేషూపవసేదహారితి మనూక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ తథాచ తు
ర్వింశతిమతే ॥ కదంబమూలఫలాదీన్యజ్ఞానాద్భక్షయేత్తు యః । ఉప
వాసో భవేత్తస్య పరాశరవచో యథా ॥ శంఖః ॥ అలాబుశిగ్రుశ్లేష్మాత
క కోవిదార వనచ్ఛత్రాకవ్రంతాక భక్షణే పంచగవ్యంచ పిబేత్ ॥ ఇతి ॥ సు
మంతుః । ఏతాన్యన్యాని వా ఆతురస్య విక్రియాయాం ప్రతిషిద్ధాని న భవంతి ॥

యానిచాన్యాన్యేవం ప్రకారాణితేష్వదోషఇతి తదేకసాధ్యవ్యాధ్యుపశ
మనార్థంలశునాదిభక్షణేత్యాహ ॥ సఏవ ॥ లశున పలాండు గృంజన భ
క్షణే సావిత్ర్యష్ట సహస్రేణ మూర్ధ్ని సంపాతాన్నయేతిది ॥ ఆపస్తం
బః ॥ కిలయానం మథితం పిణ్యాకం మథిత ప్రభృతీని చాశీర్యాణినభుంజీ
యాదితి ॥ మనుః ॥ నభుంజీతోద్ధృతస్నేహంనాతిసాదిత్యమాచరేత్ ॥
వృథాకృసరసంయావం పాయసాపూపమేవచ । అనుపాకృతమాంసాని
దేవాన్నానిహవీంషిచ ॥ ఉద్ధృతస్నేహ పిణ్యాకాది అసాదిత్యమత్యప్తం
వృథా దేవతాదిభ్యోసర్పితం కృసరంతిలమిశ్రమోదనమ్ ఉపాకృతం
యజ్ఞశిష్టం దేవస్వామికం వ్రీహ్యాది దేవాన్నం హవిస్తుదేవతాయై ని
వేదయిష్యమాణం స్థాపితం వర్జయేదిత్యర్థః। శుక్తంపర్యుషితంచైవశూ
ద్రస్యోచ్ఛిష్టమేవచ॥అనిర్దశాహగోక్షీరంఔష్ట్రమైకశఫంతథా॥ శుక్తం-భా
షాయాంపాశింది: ఆవికంసంధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చగోపయః। ఆరణ్యా
నాంచసర్వాసాం మృగీణాంమహిషీంవినా ॥ స్త్రీక్షీరంచైవవర్జ్యాని సర్వ
శుక్తానిచైవహి । దధిభక్ష్యంతుశుక్తేషు సర్వంచదధిసంభవం । యానిచై
వాభిషూయంతే పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః । కాలాదిపక్వాస్స్వరసని విహాయ
రసాంతరమాపన్నం శక్తంతత్రదధ్యాదిభక్ష్యమిత్యర్థః ॥ సఏవ ॥ యత్కిం
చిత్స్నేహసంయుక్తం భక్ష్యంభోజ్యమగర్హితం । తత్పర్యుషితమప్యా
ద్యం హవిశ్శేషంచయద్భవేత్ । చరస్థితమపిత్వాద్యం స్నేహయుక్తంద్విజా
తిభిః । యవగోమకరంసర్వం పాయసైశ్చైవవిక్రియాః। పర్యుషితమేకాహాం
తరితంత్యాజ్యం । స్నేహయుక్తంతుభక్ష్యమేవాపూపాది భోజ్యమన్నాది
స్నేహయుక్తమపిశేషంయవాదిక మదనీయమిత్యర్థః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥
అన్నంపర్యుషితంభోజ్యం స్నేహాక్తంచిరసంస్థితం। అస్నేహమపిగోధూమ
యవగోరసవిక్రియాః ॥ అనిర్దశాహవత్సాయాఃపయశ్చ పరివర్జయేత్ ।
ఔష్ట్రమైకశఫంస్త్రైణ మారణ్యకమథావికమ్ । అస్నేహాఅపిచిరసంస్థి
తా గోధూమాదయోభోజ్యాః యదినవికారాంతరమాపన్నాః ।
అపూపధానాకరంభ సక్తుమావికమేకశఫం ॥ తలపాయసజాతాని శుక్తాని

పరివర్జయేదితి స్మరణాత్ ॥ యావృషేణసంధీయతే సాసంధినీన
శాంవంధ్యాంవిజానీయాత్ । వృషాక్రాంతావసంధినీ ఇతిత్రికాండీ
స్మరణాత్ ॥ యావైకాంవేలామతిక్రమ్యోద్యతే యాచవత్సాంతరేణసంధీ
యతేసావసంధినీ ॥ సంధినీ చానిర్దశాహాచాన్య వత్సావసంధిన్యనిర్దశ
శాహాన్యవత్సాఃతాశ్చ గావఃతాసాంపయఇత్యర్థః ॥ గౌతమః ॥ సంధినీయ
మసూతసంధినీయంచేతివృషస్తనీయంస్తనస్యాందనీయమసూర్యమ్మ్రలసవిత్య॥
శంఖః ॥ సర్వాసాంవృషస్తనీనాం క్షీరమభోజ్యంఆహారవర్జమితి ॥ దేవ
లః ॥ అభోజ్యంప్రాహురాహారం శుక్తంపర్యుషితంచయత్ । తత్తత్ప్ర
క్షాళితంకృత్వా భుంజీతహ్యాభిఘారితం ॥ గౌతమః ॥ భావదుష్టంశుక్తంకే
వలందధిపునస్సిద్ధం పర్యుషితంశాకభక్ష్యమాంసమపాద్యమితి ॥ ఆపస్తంబః శు
క్తంచాపరయోగమితి । పరేణద్రవ్యేణయోగోయస్యతత్పరయోగం తదేవ
శుక్తంవర్జ్యందధ్యాదిఅసంస్పృష్టంతు భోజ్యమిత్యర్థః ॥ శంఖః ॥ దధిభక్ష్యం
చశుక్తేషు సర్వంచదధిసంభవం । ఋజీషపక్వంభక్ష్యంస్యాత్సపర్యాషమిశ్రి
తం । అపూపాశ్చకరంభాశ్చ ధానావాటకసక్తవః ॥ శాకంస్నిగ్ధమపూపం
చ సూపంకృసరమేవచ । యవాగూఃపాయసంచైవయచ్చాన్యత్స్నేహసం
యుతం ॥ సర్వంపర్యుషితంభోజ్యం శుక్తంచేత్పరివర్జయేత్ । ఋజీషప
క్వంపౌష్మపక్వం । కరంభాదధిమిశ్రసక్తవః । వాటకాః మాషవికారాః ॥
సపీవ ॥ అపూపాస్సక్తవోధానా వక్రాందధిఘృతంమధు । ఏతత్పణ్యేషు
భోక్తవ్యం భాండలేపోభవేన్నచేతి ॥ వ్యాసః ॥ భోజ్యమన్నంపర్యుషితం
స్నేహాక్తంచిరసంభవం । అస్నేహావ్రీహిగోధూమాశ్చోష్ణం వికారాఃపయసస్త
థా ॥ స్మృతిరత్నే ॥ ఘృతాక్తేనసంఘృతాన్నంమండంపర్యుషమథవార్ద్రగోః ।
సగుడంమరుచాక్తంతు తథాపర్యుషితందధి ॥ క్షీరాన్నాంత్రక్రమపేయంచసక్త
స్వాదుచనాచరేత్ । ఘృతాదుద్ధృతతక్రేణ మాత్రమపేయమిత్యర్థః ॥
ఆపస్తంబః ॥ అపణీయమన్నమశ్నీయాత్ త్రథారసానాం మాంసమధులవ
ణాదిపరిహాప్యతైలసర్పిషీతుయోజయేత్ । ఉదకేనధాయకృతాన్నం పర్యుషి
తమాద్యంస్యాదనాద్యంశుక్తంచపానీయంపృథక్ తండులంకరం భగజుసక్తు

శాకమాంస పిష్టక్షీరవికారౌషధివనస్పతిమూలఫలవర్జమితి ॥ అస్యా
ర్థః ॥ ఆపణం పణ్యవీథీ తత్ర కృతం లబ్ధం వా ఆపణీయం తత్ర కృతాన్నం
నాశ్నీయాత్ ॥ వ్రీహ్యాదిషు న దోషః ॥ రసానాం తు ద్రవ్యమాంసాదిగ్రాహ్యం ।
తైలసర్పిషి తూవకేన సంస్పృజ్యోపయోజయేత్ । కృతాన్నం పర్యుషితం పూ
ర్వేద్యుః పక్వం ఖరవిశదం తన్మృదు విశదం చ నాద్యం చ । శుక్లపర్యుషమపిత
థా ఖాద్యం పాణికృతాన్ వర్జయిత్వా పాణికృతమిక్షురసతండులాదిగ్రా
హ్యం । హరిద్రాగోరసంచూర్ణం లవణం ధాన్యమౌషధం । నత్వేషాం
పాకశేషాస్తి క్రముకస్య గుడస్య చ ॥ భరుజా భట్టయవాః అన్యత్ప్రసిద్ధం
అత్ర కేచిత్ పర్యుషితం భోజ్యముదకే రాత్రౌ నిహితముపయోజయేత్ ।
జలే సిక్తే ప్రత్యపర్యుషితత్వదోషో నాస్తీతి వ్యాచక్షతే తథా చ స్మర్యతే । శా
కం తు సుశ్రుతం రాత్రౌ జలే క్షిప్తం తథోదనం । తీర్థం పర్యుషితం భోజ్యం య
చ్చాన్యత్స్నేహసంయుతం ॥ వసిష్ఠస్తు అన్నం పర్యుషితం కామం తు దధ్నా
ఘృతేన చాభిఘారితముపయుంజీతేతి ॥ చంద్రికాయాం ॥ దధ్యాదియుక్తం ప
ర్యుషితం కృసరవర్జ్యం భోజ్యమితి ॥ విష్ణుః ॥ గోధూమయవపయోవికారం స్నేహా
క్తం తు షాడబం వర్జయిత్వా పర్యుషితం ప్రాశ్యోపవసేత్ వృక్షనామేధ్య
ప్రభవాంశ్చ లోహితాన్ వృక్షనిర్యాసాన్ వృథా కృసరసంయావపాయసా
పూపశష్కులీశ్చ దేవాన్నాని చేతి ॥ శాతాతపః ॥ సంధిన్యా అనంతదశా
యా అవత్సాయాశ్చ గోక్షీరప్రాశనే తథా మాంసే ప్రాజాపత్యమితి ॥ సప
వ ॥ ఉష్ట్రీ ఖరీ మానుషీ చాంపృశసూతకయోస్తథా । చోరస్యాన్నం నవశ్రా
ద్ధం భుక్త్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఉష్ట్రీఖరీమానుషీక్షీరప్రాశనే పురుషస్య
పునరుపనయనం చేతి ॥ శంఖః ॥ క్షీరాణి యాన్యపేయాని తద్వికారాశనే బుధః ।
సప్తరాత్రవ్రతం కుర్యాత్ ప్రయత్నేన సమాహితః ॥ ఏతాని కామతో భ్యాసవిష
యాణి అకామాత్ సకృత్ కృత్వా త్వేకవారమితి ॥ విష్ణుః ॥ గోజావిమహిషీవర్జం
అన్యపయాంసి ప్రాశ్యోపవసేదితి అత్రిరపి ॥ అవికాశ్రిష్టాప్రసూనాత్ క్షీరం మృగా
ణాం వనచారిణాం । ఛాగాజంగదర్షభం క్షీరం భుక్త్వా దినవ భోజనం । చతుర్విం
శతిమతే ॥ స్త్రీక్షీరం చ పయః పీత్వా కథంచిత్ కామమోహితః ॥ పునస్సంస్కా

త్యచాత్మానం ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ । అజోష్ట్రీసంధినీక్షీరం మృగాణాం వనచారిణాం ॥ అనిర్దశాయాః గోశ్చైవ పీత్వాదినమభోజనం ॥ సుమంతుః॥ కూశ్మాండం బృహతీం చైవ తరుణీం మూలకం తథా । శ్రీఫలం చ కళింగం చ ధాత్రీం ప్రతిపదాదిషు ॥ శిరః కపాలమాంత్రం చ నఖచర్మ తిలాని చ । అమ్లమామలికం చైవ అష్టమ్యాదిషు వర్జయేత్ ॥ పూర్వమూలకం (ముల్లంగి)॥ శ్రీఫలం(బిల్వకాయ) (కళింగం గుమ్మడికాయ)। (శిరః పేంకాయ)కపాలం(సోరకాయ)ఆంత్రం(పొట్లకాయి)చర్మ అమ్లం(చింతకాయ)। అత్ర నిషిద్ధాయామపి తిథినిబంధత్వేన నిషిద్ధః ఆహితాగ్న్యన్యతఃషేధవత్ దోషాధిక్యప్రదర్శనపరం ॥ బోధాయనః ॥ ఓదనం తు పునః పక్వం నారికేళరసస్తథా । తథా తోయమధూచ్ఛిష్టం బ్రాహ్మణో నైవ భక్షయేత్ ॥ స్మృతిసారే ॥ క్షీరే తు లవణం దత్త్వా ఉచ్ఛిష్టేపి చ యద్ఘృతం । స్నానం రజకతీర్థేషు తామ్రే గవ్యం సురాసమం ॥ భానువారే దివా గాత్రం సప్తమ్యాం చ తథైవ చ । ధాత్రీఫలం నరః ఖాదన్ చాలక్ష్మీకో భవేత్సదా ॥ అపరార్కే ॥ దివా కపిత్థచ్ఛాయాయాం తథా రాత్రౌ శమీషు చ । ధాత్రీఫలేషు సప్తమ్యాం అలక్ష్మీర్వసతే సదా ॥ మనుః ॥ వీర్యహానిర్యశోహానిః ప్రజ్ఞాహానిస్తథైవ చ । భవేద్యస్మాత్తతో రాత్రౌ ధాత్రీం యత్నేన వర్జయేత్ । ధానాః ఖాదేన్న చ దివా దధి సక్తుం తథా నిశి । సర్వం చ తిలసంబంధం నాద్యాదస్తమయం ప్రతి ॥ తిక్తార్ద్రకం దధిప్రాణాతిలశాకాని నిశ్యదన్ । త్యజ్యతే మూషవాక్ఛ్రీభిః పుష్పితస్త్రీరతాద్యథా ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ఆమలక్యః ఫలం చైవ జంబీరం తింత్రిణీఫలం । ప్రజ్ఞాప్రతాపలక్ష్మీవాన్ సవైద్వర్జయేన్నిశి ॥ నారికేళోదకం కాంస్యే పానపాత్రస్థితం మధు । తామ్రపాత్రస్థితం గవ్యం మద్యతుల్యం ఘృతం వినా ॥ అపిప్రస్థానసమయే రాత్రౌ దధి న భక్షయేత్ । మధుపర్కప్రాశనం తు వర్జయిత్వా విశేషత ఇతి ॥ శాతాతపః ॥ రాత్రౌ ధానాదధిసక్తూన్ శ్రేయస్కామో వివర్జయేత్ । భోజనం జలసంబంధం స్నానం చైవ విశేషతః ॥ వృద్ధహారీతః ॥ సకాంస్యనాళికేరాంబు కాంస్యే చరసమైక్షవం । తామ్రపాత్రే యుతం గవ్యం క్షీరం చ లవణాన్వితం । ఘృతం లవణసంయుక్తం

సురాకల్పంవివర్జయేత్ ॥ ప్రత్యక్షలవణంనాద్యాత్ పక్వంపరగృహాగతం ॥ ప్రత్యక్షలవణంచక్షుగ్రాహ్యామేవవర్తంనాద్యం । ఊనాత్యంతహీనతవర్తంతదాద్యమిత్యర్థః॥ భక్ష్యాణ్యాహభృగుః॥ భేదైస్తుకారవల్యాది సర్వంగ్రాహ్యమితీరితమ్ । కందంపి డీకృతంచైవ క్షుద్రకందంతథైవ చ ॥ మహాకందాదికందంచ ఆహరేచ్ఛువిచక్షణః । సహకారప్రభేదం చ తథైవపనసద్వయం। కదళ్యాదిఫలంచైవ గృహ్ణీయాత్తుప్రియత్నతః । కూశ్మాండోర్వారుకంచైవ సింహీవ్యాఘ్రీతథైవచ । కార్కోటకాదిసం గ్రాహ్యంశింజాదివివర్జయేత్ ఇతి । కారవల్లీమరీచికదళీనాళికాతింత్రిణీకారవల్లీ వ్యాఘ్రీ శింబభేద బృహతీభేదసింహీవ్యాఘ్రీ సఖీకకర్కటీ ఘూర్వారుక కూశ్మాండకార్కోటకాని సూరణకందక్షుద్రకందమహాకందవల్లీ కందశృంగి బేరోత్పలకందపిండీకృతశకటకందాని చ మరీచి సర్షపాసుముద్గ కడళిస్థతిలమాషా మసూరకాదీని శారేక్షుజవంతిరక్తరస్య బాహ్యాణిచాన్యానిచభక్ష్యాణియథాలాభమాహరేదితి ॥ సఏవ ॥ ఘంబీదళంనభుంజీత శింబుముద్గఫలానిచ । కాశీనింశతిపర్వాణి మత్రంచాప్యసనంగినీం ॥ అగస్త్యంశకటంశాకంవిహితంబ్రాహ్మణస్యచ । ఏకమూలానిచాన్యానిగృహ్ణీయాదనిషేధితాక ॥ ఆమ్రంచశృంగిబేరంచకదళీఫలమేవచ । నాళికేంఫలంచాగ్రంకపిత్థంబదరీఫలం । ద్రాక్షాద్రాదనంజంబుఫలంతాటంకమప్యథ ॥ ఖర్జూరంవేత్రజంచైవమాతులుంగం చదాడిమం । ఫలాన్యేతాన్యానిపక్వానికాలపక్వాన్యాహరేత్।ఆజకంజీరకం చైవమరీచంసర్షపంతథా ॥ రాజమాషంమహామాషంశ్యామాకంకృష్ణమాషకం । నూషముద్గంమహాముద్గంపష్పావంతిలకేలికా ॥ కాళాయముద్గంనిష్పావశింబమాషకళిత్థకాః ॥ సయూషావాహయూషావాపచనీయాగుణాన్వితాః । ధాన్యానామపిసర్వేషాంకృష్ణధాన్యంవివర్జయేత్ ॥ అథవాన్యదలబ్ధంచేచ్ఛుద్ధంతదపిచాహరేత్ । మాహిషంక్షీరమాహంచగవ్యంభక్షంవినిర్దిశేత్ ॥ అమేధ్యామచయేవృక్షాఃఉద్భూతాఃపుష్పఫలోపగాః । తేషామపినదూష్యంతిపుష్పాణిచఫలానిచ ॥ ఇతి ॥

గాళీభంజీవమత్స్యాక్షీముద్గరించిత్రతుంబికాం । కిల్లతోపోతకీచైవ కారంగా శకశాకినీ । మండూకపర్ణీ జీవంతీకు చేరాక్షీచపిప్పలీ ॥ అగస్త్యవెన్నవీ శాకీవిష్ణుభక్తివివర్ధనీ । ధాత్రీఫలంసదాయస్తుభక్షయేద్రసనాదతః । తస్యనారాయణో దేవః పరమాత్మాప్రసీదతి ॥ పురాణే ॥ అతసీతులసీచైవ ధాత్రీఫలమథాచ్యుత । యాస్స్వాదయేద్వర్తంతేతస్యసన్నిహితోహరిః॥ చంద్రికాయాం ॥ భక్ష్యంభోజ్యంచ లేహ్యంచన మోనారాయణేతియః । అభిమంత్ర్యస్పృశన్భుజ్త్వేసయాతి పరమాంగతిం ॥ స్మృతిః విష్ణునాకృత మశ్నంతి విష్ణునాపీతంపిబంతి విష్ణునాఘ్రాతంజిఘ్రంతీతి ॥ శాండిల్యః ॥ వాసోభూషణమాల్యాదిగంధంతైలంతథౌషధం । సర్వంభగవతేదత్వోపయుంజ్యాన్నివేదితమితి ॥ జాబాలశాఖాయాంశ్రూయతే ॥ రుద్రేణోక్త మశ్నంతిరుద్రేణపీతంపిబంతిరుద్రేణాఘ్రాతంజిఘ్రంతీతి॥ శాతక్రతుతావపి త్రిగుప్తితమశ్నీయాద్యదిపాప్మంశివానర్పితంభుంక్త్వాఅఘంభుంక్త్వాఅధోగచ్ఛతీతి ॥అస్యార్థః ॥త్రిగుఃత్రినేత్రఃతేనస్వీకృతంభక్షితమశ్నీయాత్ హే పాప్మన్ శివానర్పితభోజనేపాపం ఘోరమనంచభవతీతి ॥వ్యాసః॥ దేవాసురనరైస్థాస్యేలింగేచండాయశంభునా। దత్తస్తస్మైనసర్వత్రప్రసాదస్సైవశాసనాత్॥ నాశ్నీయాత్స్థావరేలింగేచండాయవినివేదితమితి ॥ ఆదిత్యపురాణే లింగే స్వాయంభువేబాణేరత్నేవైరాప్యకర్మితే । సిద్ధప్రతిష్ఠితేలింగేచండభాగేనవిద్యతఇతి । పాద్మే॥బాణలింగేస్వయంభూతేచంద్రకాంతేహృదిస్థితే । చాంద్రాయణసమంజ్ఞేయంశంభోర్నిర్మాల్యభక్షణమితి ॥ ఏతత్సర్వంవైదికమార్గపూజితగృహదేవతానిర్మాల్యవిషయం । స్వస్వదేవస్యయద్దత్తంచరుకంతునసంశయం । తత్ప్రాశయేత్స్వయంప్రాజ్ఞఃఅన్యస్మైచప్రదాపయేదితి వచనాత్ ॥ చరుకంహవిఃఅన్యస్మై పుత్రాదిభ్యస్తథాహ్మై ॥ తతస్స్వయంతుభుంజీత శుద్ధంపత్న్యాదిభిస్సహ । నివేదితంచదేవాయతచ్ఛేషంచాత్రశుద్ధమేఇతి ॥ గృహదేవతాతిరిక్తదేవతానివేదితభక్షణంనిషేధతి ॥ దత్తాత్రేయః ॥ నిర్మాల్యంభక్షయిత్వోచ్ఛిష్టంచగురోరపి ।మాసంపయోవ్రతోభూత్వాజపన్నష్టాక్షరంసదా ।

బ్రహ్మకూర్చంతతఃపీత్వా శుద్ధో భవతిమానవః । నిర్మాల్యం నైవసంరక్షే
త్పూర్వేసర్వంచనిక్షిపేత్ । స్వీకుర్యాద్యదితన్మోహాత్ రౌరవేనరకేపతే
త్ ॥ పక్షికాపాదసూత్రంతునిర్మాల్యంచనివేద్యంచభుక్త్వాచాంద్రా
యణంచరేత్ ఇతియత్పురాణవచనం ॥ ప్రాపణేనమహావిష్ణోః వై
శ్వదేవంకరోతియః । ప్రాణాగ్నిహవనంచైవతేనలోకాజితాస్త్రయః
ఇతి తత్కాంచనికవిషయం ॥ అతఏవమహాభారతే । పాంచరాత్రవిదోము
ఖ్యాఃతస్యగేహేమహాత్మనః । ప్రాపణంభగవద్భుక్తంభుంజతేచాగ్రభో
జనం ॥ ప్రాణాగ్నిహోత్రంయచ్చాన్యత్ సర్వంకుర్వంతితేనతు ఇతి ॥ పార్వణ
శ్రాద్ధశిష్టభోజనమాహమనుః । ఏవంనిర్వపణంకృత్వాపిండాంస్తాంస్తదనం
తరం । ప్రతిశ్యహస్తాంవాచవ్యజ్ఞాతిప్రాయంప్రకల్పయేత్ ॥ జ్ఞాతి
భ్యస్సత్కృతందత్వా బాంధవానపిభోజయేత్ । జ్ఞాతిప్రాయంజ్ఞాతిబాహు
ళ్యంప్రకల్పయేత్ ॥ జ్ఞాతిసంఘాతమేదిత్యర్థః ॥ సంబంధ్యానీతి ॥
చంద్రికాయాం ॥ ఏవందేవాన్పితౄంశ్చైవసంతర్పయిత్వాద్విజోత్తమః ।
పుత్రమిత్రాదిసహితఃగృహస్థోభోక్తుమర్హతి ॥ ఆదిత్యపురాణేపి ॥ భ
గిన్యోబాంధవాఃపూజ్యాఃశ్రాద్ధేపిచసదైవహి । దారిద్ర్యోపహతాదీ
నాగాశ్చాతిథిప్రోగమాః । పృథాజాతావిశేకాశ్చవ్యాధిభారప్రపీడితాః ॥
యేతేభోజనమర్హంతిభోక్తుస్సర్వేతుసర్వదా । వందిమాగధసూతాశ్చ
తౌర్యత్రికవిదస్తథా ॥ అలబ్ధలాభాశ్రాద్ధేషునాశయంతిమహద్యశః । త
స్మాత్తేపిహిభోక్తవ్యాఃస్వకళత్రంపిభజ్యచఇత్యత్రాహుః ॥ నవశ్రాద్ధేమయ
చ్ఛిష్టంగృహేపర్యుషితంచయత్ । తద్గుణాయోచ్ఛిష్టంప్రయచ్ఛేన్నవా
తద్గుణాయోచ్ఛిష్టంప్రదద్యురితిశ్రాద్ధవిశేషేపిసమంత్రతివిప్రసదృశగుణేభ్యః
ఏవమిత్యేశేషదాననిషేధాదిష్వేట్స్పహాభుజ్యతామితిఇష్టానాంచశిష్టానాం
భోజనానుజ్ఞానాత్ । శేషంచైవానుమాన్యాచ్చప్రదక్షిణీకృత్యశేషమను
జ్ఞాప్యమనుజ్ఞాతోగృహ్యాన్బాలవృద్ధాంశ్చ పరితోష్యభుంజీతేతియాజ్ఞవ
ల్క్యబోధాయనాదిభిః అభ్యనుజ్ఞాపనవిధానాత్ మన్వాదివచనేషుతథాద
ర్శనాచ్చ । ఏకోద్దిష్టేచయద్భోక్తుమర్హభోజ్యంభోజనంతతః ॥ చంద్రసూ

ర్యోపరాగేచశిష్టమన్నంవివర్జయేదితివిశేషనిషేధాచ్చ ॥ స్త్రీశూద్రా
నుపనీతానాం శ్రాద్ధోచ్ఛిష్టం నదాపయేత్ । యోదద్యాద్రాగసంమో
హాత్ నతద్గచ్ఛతి వైపితౄన్ ॥ ఇత్యాదేర్భుక్తిహీతస్యోచ్ఛిష్టవిషయ
త్వాత్పితృశేషభోజనేనదోషఇతి । అన్యేత్వాహుః॥ శ్రాద్ధీయమన్నంపితృ
భుక్తశేషం యేభుంజతే తేవరకానశేషాః ప్రయాంతికర్తాపితరశ్చసర్వేభుం
జీతకర్తాసహతత్సపిండైః । శ్రాద్ధశేషంతుయోభుంక్తే తత్రప్రోక్తాజ్ఞాతిభి
ర్వినా। తస్యవైవస్వతోభోక్తుం వలం ప్రాదాయతేపితౄన్ ॥ ఇత్యాదినాస
పిండవ్యతిరిక్తానాంనిషేధాత్ నపార్వణేషుపితృశేష భోజ్యమితి। అథభో
జ్యాభోజ్యాన్నమాహ॥ తత్రాపస్తంబః॥ ద్వావేవబ్రాహ్మణౌభోజ్యౌబ్రహ్మ
చారీగృహీతథా। మునేరన్నంతుభోజ్యంస్యాత్ సర్వేషాంలింగినాంతథా॥ లింగి
నఃపాశుపతాదయః అత్యన్నంయతిపాత్రస్థం యతీనాంప్రేషితంచతత్। అన్య
త్రయన్నభోక్తవ్యం భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । ప్రజాపతిః॥ శ్రద్ధయాన
చభోక్తవ్యంచారస్యాపివిశేషతః । నత్వేవబహుధాన్యస్యయశ్చోపనన
తేబహూన్ । అవలిప్తస్యమూర్ఖస్యదుష్టవృత్తేఃస్యాదుర్మతేః ॥ అన్నం
శ్రద్ధధానస్యయోభుంక్తేభూరిహాసస్తై । శ్రోత్రియస్యకదర్యస్యవదాన్య
స్యచవార్ధుషేః ॥ మీమాంసిత్వోంతయన్దేవాఃసమమన్నమకల్పయన్ ।
తాన్ప్రజాపతిరిత్యాహమాకురుధ్వంవిషమంసమం। తథాశ్రాద్ధవదాన్యస్యహత
మశ్రద్ధయేతరత్ । శ్రద్ధయేష్టంచపూర్తంచనిత్యంకుర్యాదతంద్రితః ।
శ్రాద్ధంకృతేహ్యక్షయేతేభవతాస్త్వాగతైర్ధనైః ॥ కదర్యోలుబ్ధః ॥ ఆత్మా
నంధర్మకృత్యంచపుత్రదారాంశ్చపీడయేత్ । లోభాద్యఃపితరౌభృత్యాన్
సకదర్యఇతిస్మృతః ॥ ఇత్యుక్తః ॥ వార్ధుషిఃనిబద్ధవృద్ధ్యుపజీవీ । ఆ
త్మస్తుతిపరనిందాకర్తాచ । ద్విజోనిషిద్ధయావృత్త్యాజీవన్వార్ధుషికఃస్మృ
తః । యస్తుసింధన్పరగుణాన్ప్రశంసత్యాత్మనోగుణాన్ ॥ సవైవార్ధు
షికోనామసర్వకర్మబహిష్కృతఇతివిష్ణుస్మరణాత్ ॥ 'ఆపస్తంబః ॥
కఆస్యాంతోయదీప్సేదితికణ్వః । పుణ్యఇతికౌత్సః ॥ కశ్చాదద్యాదితి
వార్ష్యాయణీయాదిభిరజస్నాపరంపురుషోభోక్తవ్యం । అథస్వేచ్ఛలం

దానేననికోఽషోభవతిపుణ్యాస్సప్సితోభోక్తవ్యః ॥ పుణ్యస్యాప్యనీప్సితో
నభోక్తవ్యమితి ॥ గౌతమః ॥ ప్రశస్తానాంస్వకర్మసుద్విజాతీనాంబ్రా
హ్మణోభుంజీతేతి ॥ పరాశరః ॥ క్షత్రియస్యాపివైశ్యస్యక్రియావంతా
శుచివ్రతా । తద్గృహేషుద్విజైర్భోజ్యంహవ్యకవ్యేషునిత్యశఇతి ॥ స్మృ
తిరత్నే ॥ బ్రాహ్మణస్యసదాశ్నీయాత్ క్షత్రియస్యతుపర్వసు । ఉత్సవేషు
తువైశ్యస్యశూద్రస్యనకదాచనేతి ॥ మనుః ॥ నాశ్రోత్రియతతేయజ్ఞే
గ్రామయాజ్ఞవతేతథా । స్త్రియాక్లీబేనచహుతేభుంజీతబ్రాహ్మణఃక్వ
చిత్ ॥ అశ్లీలమేతత్సాధూనాంయత్రజుహ్వత్యమీహవిః । ప్రతీపమేత
ద్దేవానాంతస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ గ్రామయాజ్ఞోబహూనాంయాజ
కః॥ఏతద్భోజనంసాధూనామశ్లీలమమంగళంప్రతీపంప్రతికూలమిత్యర్థః।
సఏవ ॥ మత్తక్రుద్ధాతురాణాంచనభుంజీతకదాచన । గణాన్నంగణికా
న్నంచవిదుషాంచజుగుప్సితం ॥ స్తేనగాయకయోశ్చాన్నంతథావా
ర్ధుషికస్యచ । దీక్షితస్యకదర్యస్యబద్ధస్యనిగళేనచ ॥ అభిశప్తస్యషం
డస్యపుంశ్చల్యాదాంభికస్యచ । చికిత్సకస్యమృగయోఃక్రూరస్యోచ్ఛిష్ట
భోజినః ॥ఉగ్రాన్నంసూతకాన్నంచపయసాన్నమనిర్దశం ॥ శంసంతి॥
అనర్చితంవృథామాంసంఅవీరాయాశ్చయోషితః । ద్విషదన్నంనగర్యా
న్నంపతితాన్నమవక్షుతం॥ అనర్చితమపాయాన్నంకృతఘ్నస్యాన్నమేవచ।
అర్మారస్యనిషాదస్యరంగావతరకస్యచ ॥ అర్మారోఅయస్కారఃశ్వవతాం
శ్వపోషకాణాం శౌండికానాం సురావిక్రయకాణాం చేలనిర్ణేజకస్య ॥
సఏవ ॥ సువర్ణకర్తుర్వేణస్యశస్త్రవిక్రయిణస్తథా । రజకస్యనృశం
సస్యయస్యచోపపతిర్గృహే ॥ వైదేశకానాంఅంబష్ఠ్యాముత్పన్నో
వేనః । రజకస్యవస్త్రాదీనాంలీలాదిరాగకారస్యనృశంసస్యనిర్ద
యస్య గృహే ఉపపతిర్జారోవర్తతే తస్యచాన్నం నభుంజీతేత్య
ర్థః ॥ మృష్యంతియేచోపపతింస్త్రీణాంచైవాపిసర్వశః । అన
ర్థకానాంప్రేతాన్నమతుష్టికరమేవచ । రాజాన్నంతేజఆదత్తే శూ

ద్రాన్నం బ్రహ్మవర్చసం । ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశశ్చర్మావకర్తి
నః । కారుకాన్నం ప్రజాం హంతి బలం నిర్ణేజకస్యచ । కారుకా
న్నం కర్మకారాన్నం । గణాన్నం గణికాన్నంచ లోకేభ్యః పరికృత్యతి ॥
పూయం చికిత్సకస్యాన్నం పుంశ్చల్యాశ్చాన్నమింద్రియమ్ । విష్టా వార్ధుషిక
స్యాన్నం శస్త్రవిక్రయిణో మలమ్ ॥ ఇంద్రియం రేతః ॥ య ఏతేన్యే
త్వభోజ్యాన్నం క్రమశః పరికీర్తితాః । తేషాం త్వగస్థిరోమాణి వదం
త్యన్నం మనీషిణః ॥ భుక్త్వాతోన్యతమస్యాన్న మమత్యాతు త్రిదినం క్షి
పేత్ । మత్యాభుక్త్వాచరేత్కృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవచ ॥ నాద్యా
చ్ఛూద్రస్య పక్వాన్నం విద్వానశ్రాద్ధినో ద్విజః । ఆమమేవాదదీతాస్మాదా
వృత్తావేకరాత్రికమ్ ఇతి ॥ అత్రామస్యాప్యనుజ్ఞానాత్ పూర్వోక్తేషు మత్త
క్రుద్ధాదిషు పక్వామయోరుభయోరపి నిషేధః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ కదర్య
బద్ధచోరాణాం క్లీబరంగావతారిణాం । వైణాభిశస్త్రవార్ధుష్యగణికా
గణదీక్షిణామ్ ॥ వీణావాదనజీవీ వేణుఛేదంజీవీవ వేణవః । గణదీక్షీ బహు
యాజకః ॥ అన్నం నాద్యాదిత్యనువర్తతే ॥ స ఏవ ॥ చికిత్సకాతురక్రుద్ధపుం
శ్చలీమత్తవిద్విష్టక్రూరోగ్రపతితవ్రాత్యదాంభికోచ్ఛిష్టభోజినాం - క్రూరో
దృఢాభ్యంతరకోపః ఉగ్రపాపవ్యాపారేణోద్వేజకః ॥ అవీరస్త్రీస్వ
ర్ణకారః ॥ స్త్రీజితగ్రామయాజినాం ॥ శస్త్రవిక్రయకర్మాయః రుదదన్నం
శ్వవృత్తినామ్ । గ్రామయాజీ గ్రామశాంత్యాదికర్తా । బహూనాంచోప
నేతా ॥ స ఏవ ॥ నృశంసరాజరజకకృతఘ్నవధజీవినాం । చేలయాచ
సురాజీవిసహోపపతివేశ్మనామ్ ॥ పిశునానృతినోశ్చైవ తథాచాక్రిక
వందినాం । ఏషామన్నం న భోక్తవ్యం సోమవిక్రయిణస్తథా ॥ దరిద్రస్య
చ మూర్ఖస్య యతినిందాపరస్య చ ॥ అయాజ్యయాజకస్యాన్నం నిర్మర్యాద
స్యకర్షిణః । దేవద్రోహపరస్యాన్నం తథావిజ్ఞానదోషిణః ఇతి ॥ యమః ॥
యత్రోపజీవి గాంధర్వాః కాంతరస్తస్కరస్తథా । శ్వజీవి దారోపజీవీ చ శూ
ద్రాధ్యాపకయాచకౌ ॥ కులాలశ్చక్రకర్మా చ వార్ధుషిశ్చర్మవిక్రయీ । అ

భోజ్యాన్నా ఇమే షండాః మార్జారోహ్యాఖుకుక్కుటౌ । పతితాశ్చాసవిత్రా
శ్చచండాలా అధమాశ్చయే । నజుహోత్యాజలేనాలేఽశ్నాతిచదదాతిచ ।
పితృదేవార్చనాద్భిన్నః సషండః పరికీర్తితః । దంభార్థీతపతేయశ్చతప్య
తేచతపస్తథా. ఏతైశ్చలక్షణైర్యుక్తః సమార్జారః ప్రకీర్తితః॥ విభవేసతినైవా
ర్థందదాతిన జుహోతిచ । తమాహురాఖుంతస్యాన్నం భుక్త్వా కృచ్ఛ్రేణశు
ధ్యతి॥ సభాగతానాం యస్సభ్యః పక్షపాతం సమాశ్రయేత్ । తమాహుః కుక్కు
టం చైవతస్యాప్యన్నం విగర్హితమ్ । స్వధర్మం యస్సముత్సృజ్య పరధర్మం
సమాచరేత్ । అనాపదితువిద్వద్భిః ఋషిభిః పరికీర్తితం। దేవత్యాగీపితృత్యాగీ
గురూణామప్యపూజకః। గోబ్రాహ్మణస్త్రీవధాచ్చపోఽపవిత్రః ప్రకీర్తితః।
ఆశాకరస్త్వదాతాచేద్దాతుశ్చ ప్రతిషేధకః। శరణాగతం యస్త్యజతి సచం
డాలః ప్రకీర్తితః॥ స్మృతిరత్నే। అవలిప్తస్యమూర్ఖస్య దుష్టవృత్తస్య దుర్మతేః।
అన్నమశ్రద్ధధానస్యయో భుఙ్క్తే బ్రహ్మహా సవై ॥ అపరార్కే ॥ విభవే చా
గ్నిహీనస్యవచానగ్నేర్హ్యనాపది । స్మార్తాగ్నేర్వైదికస్యాగ్నేః ప్రతిగ్ర
హమకుర్వతః॥ విప్రం జామాతరం మత్వా తస్యమన్యం న కారయేత్ ॥ అప్ర
జాయాం తు కన్యాయాం నాశ్నీయాత్తస్య వై గృహే । భుంజీతే యది మోహాత్
త్వాత్రీష్వపురో నరకం ప్రవ్రజేదితి ॥ ఆపస్తంబః ॥ త్రయాణాం వర్ణానాం
క్షత్రియప్రభృతీనాం సమావృత్తేన భోక్తవ్యప్రకృత్యా బ్రాహ్మణస్య భోక్త
వ్యం కారణాదభోజ్యం యత్రప్రాయశ్చిత్తం కర్మసేవతే ప్రాయశ్చిత్తం వతిచర
తిసిర్విశేషస్య భోక్తవ్యం సర్వవర్ణానాం స్వధర్మే వర్తమానానాం భో
క్తవ్యం శూద్రవర్జమిత్యేక ఇతి ॥ అస్యార్థః ॥ సమావృత్తః క్షత్రియా
దీనాం గృహే న భుంజీత బ్రాహ్మణస్య త్వన్నం స్వభావేనైవ భోక్తవ్యం యత్ర
యదా ప్రాయశ్చిత్తవత్యాస్మృతిచోదితం ప్రాయశ్చిత్తం తేముక్త్వాకర్మాంతర
మాసేవతే తదైతస్మాత్కారణాత్ అభోజ్యాచరితనిర్వేశస్య కృతప్రాయ
శ్చిత్తస్యతు భోక్తవ్యం ఏతన్మహాప్రాయశ్చిత్తవ్యతిరిక్తవిషయం నాస్తికే లోకే
ప్రత్యాపత్తిర్విద్యతే అకల్మషంతు నిరాకృత్య అశ్లీల స్మరణాత్ ॥ శూద్ర

వర్ణజాతానాంసర్వవర్ణానాంఅన్నమభోజ్యమిత్యేకేమన్యంతఇతి॥సఏవ॥
సంఘాన్నమభోజ్యం పరికృష్టంచ సర్వేషాంచ శిల్పిజీవినాం యేచభి
షగ్వార్ధుషిక దీక్షితరజకానగ్ని సంస్థా ఏవంయుతాస్తేషామన్నన్న
భుంజీరన్నితి॥బ్రాహ్మణః క్లీబో రాజ్ఞాం ప్రేషకరో ఆహవనీయయాజీఅనాచా
రవిధినాప్రవ్రాజితో యశ్చాగ్నీన్ప్రాస్యతియశ్చసర్వాన్వర్జయతేసర్వాన్
శ్రోత్రియమాణనిరాకరోతివృషలీపతిః । మత్తఉన్మత్తోబద్ధోఽక్షికోప్రత్యుపవి
ష్టోయశ్చప్రత్యుపవేశయతేతావంతంకాలమితి । అభిచారాదౌఅహవిషాపు
ధిరాదినాయోజుహోతి।అసహావిర్యాజీఅభిచారచారః।అవిధినాప్రవ్రజితఃశ
క్యాదిః యశ్చసర్వాన్భోజనేవర్జయతి।యశ్చసర్వేషామన్నానుజ్ఞాతావ
ప్యభోజ్యాన్నానిరాకృతిః । సస్వాధ్యాయః అణికః పుత్రాద్రితగృహే
ప్రత్యుపవిష్టరుణాదినా శాగణేనాధమర్ణాదికంనిరుధ్య తత్పార్శ్వఉప
విష్టః తస్యపరిభారమకుర్వన్తేన సహాసీనః ప్రత్యుపవేశయతే మత్తాత్
యః యావదృణాపనివృత్తిస్తావంతం కాలమభోజ్యాన్నఇత్యర్థః ॥
సఏవ॥ చికిత్సకస్యమృతగోః శల్యకృంతస్యపాశినః ॥ కులటాయాష్షండ
కస్యనతేషామన్నవాన్భవేత్ ॥ ఉదాహరంతి ॥ అన్నాదేభ్రూణహామా
ర్ష్ట్యర్ణసేనాహిశంసంతి । స్తేనవిప్రముక్తో రాజనియాచ్ఛాన్నృతసంహారే ఇ
తిభ్రూణహాఅయంపాపమన్నాదేమార్ష్టిలింపంతి । అనేనాఃపాపాః మి
థ్యావాదీమార్ష్టియావన్నతస్య ప్రతిజ్ఞామార్ష్టీత్యర్థః । నిందంత్యన్నం
మనఃప్రాణాఃచక్షుశ్శ్రోత్రేత్యైవచ । స్మృతింయాంచవృతింశుక్లంహరత్యం
యోన్నమశ్నుతే॥ పరపాకన్నపుష్టస్యసతతంగృహమేధినః । ఇష్టందత్తం
తపోధీతంయస్యాంతంతస్యతద్వదేత్ । యస్యాన్నేనచభుక్తేనభార్యాం
సమధిగచ్ఛతి ॥ యస్యాన్నంతస్యతేపుత్రాః అన్నాద్రేతఃప్రజాయతే ॥
యమః ॥ కిల్బిషంహిమనుష్యాణాంఅన్నమాశ్రిత్యతిష్ఠతి ॥ యోహియ
స్యాన్నమశ్నాతిసతస్యాశ్నాతికిల్బిషం । స్వపాకేవర్తమానేయఃపరపా
కంనిషేవతే ॥సపతత్వంసూకరత్వంచగర్దభత్వంచగచ్ఛతి । పరపాకం

పరగృహేనాద్యాద్విప్రోవిదతుః ॥ గృహస్థపతనంహ్యేతత్ పరపాకోపజీవనంఇతి।మనుః ॥ ఉపాసతేయెగృహస్థాఃపరపాకమబుద్ధయః ॥ తేనతేప్రేత్యపశుతాంప్రజంత్యన్నాద్యదాయినాం ॥ జమదగ్నిః॥ పితృదేవక్రియాంకృత్వాపరపాకరతిస్తుయః । దాతాకస్మఫలంయాతిభోక్తాభుంజీతకిల్బిషం । అన్నదస్యత్రయోభాగాఃకర్తాభాగేనలిప్యతే॥భూమింగాంచసువర్ణంచరత్నానివివిధానిచ । సర్వతఃప్రతిగృహ్ణీయాత్ భోజనంతువివర్జయేత్ ॥ ఉశనాః ॥ పరాన్నంపరవస్త్రంచపరాంబుపరయోషితః । పరవేశ్మనివాసశ్చహరంత్యేతానిసంపదః॥ రత్నానళ్యాం॥ స్వాంతుతరితుంశక్యంఅన్నలేపోహిదుస్తరం ॥ దుష్కృతంహిమనుష్యాణామన్నమాశ్రిత్యతిష్ఠతి ॥ లిఖితపరాశరౌ ॥ పరపాకనివృత్తస్యపరపాకరతస్యచ ॥ అపచస్యచభుంక్త్వాన్నంనరఃచాంద్రాయణంచరేత్ । గృహీత్వాగ్నింసమారోప్యపంచయజ్ఞాన్ననిర్వపేత్ ॥ పరపాకనివృత్తోసౌమునిభిఃపరికీర్తితః । పంచయజ్ఞాన్స్వయంకృత్వాపరాన్నేనోపజీవతి॥ సతతంప్రాతరుత్థాయపరపాకరతస్తుయః ॥ గృహస్థధర్మాయోవిప్రోదదాతిపరివర్జితః । ఋషిభిర్ధర్మతత్వజ్ఞైః అపచఃపరికీర్తితః ॥ అపచాయచయద్దానందాతుశ్చాస్యకుతఃఫలం । దాతాప్రతిగృహీతాచద్వౌతౌనిరయగామినౌ ॥ పరివిత్తేస్తుయచ్చాన్నంపరివేత్తాన్నమేవచ। కుండాన్నంగోళకాన్నంచదేవలాన్నంతథైవచ ॥ పురోహితస్యయచ్చాన్నం భుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ । అభ్యాసాభిప్రాయేణేదంచాంద్రాయణవ్రతం ॥ అనభ్యాసేనైదృశాన్నభోజనేభారద్వాజఆహ ।నిశాచరస్య విప్రస్యనిషిద్ధాచరణస్యచ ॥ అన్నంభుక్త్వాద్విజఃకుర్యాల్ దినమేకమభోజనం ॥ పరాశరః ॥ సదాచారస్యవిప్రస్యతథావేదాంతవేదినః । భుక్త్వాన్నమ్ముచ్యతేపాపాదహోరాత్రాంతరంనరః ॥ శాతాతపః ॥ యోహిహిత్వావివాహాగ్నింగృహస్థఇతిమన్యతే । అన్నంతస్యనభోక్తవ్యంవృథాపాకోహిసస్మృతః ॥వృథాపాకస్యభుక్త్వాన్నంప్రాయశ్చిత్తంచరేద్ద్విజః ।

ప్రాణాయామాంస్త్రిరభ్యస్యఘృతంప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతి ॥ అపరార్కే ॥
అభోజ్యంబ్రాహ్మణస్యాన్నంవృషలేననిమంత్రితం ॥ గౌతమః ॥ బ్రా
హ్మణోనదదత్ శూద్రఃశూద్రాన్నంబ్రాహ్మణోదదత్ । అభోజ్యంతు
తయోరన్నంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేత్ ॥ పరాశరః ॥ ఆమంవాయ
దివాపక్వంశూద్రాన్నమపిభోజయేత్ । కిల్బిషంభజతేభోక్తాయశ్చవి
ప్రఃపురోహితః॥ఆమంశూద్రస్యవిప్రార్థంయస్సుపాచయతేద్విజః ॥ త్ర
యస్తేనరకంయాంతిదాతాభోక్తాచపాచకః । అసంతర్ప్యాతిథీనాంచభృ
త్యానాంచవిశేషతః ॥ ప్రతిగృహ్యాపుదాతవ్యంనభుంజీతస్వయంతతః । అ
కృత్వైవనివృత్తింయఃసశూద్రోమ్రియతేద్విజః ॥ ఆహితాగ్నిర్విశేషేణ
సశూద్రగతిభాగ్భవేత్ । శూద్రాన్నరసపుష్టస్యహ్యధీయానస్యనిత్యశః ॥
జపతోజుహ్వతోవాపి గతిరూర్ధ్వానవిద్యతే । శూద్రాన్నంశూద్రసంప
ర్కంశూద్రేణతుసహాసనమ్। శూద్రాత్ జ్ఞానాగమశ్చాపి జ్వలంతమపిపా
తయేత్ ॥ మృతసూతకపుష్టాన్నం ద్విజశూద్రాన్నభోజనమ్। అహంతం
నవిజానామి కాకయోనింగమిష్యతి ॥ గృధ్రోద్వాదశజన్మాని దశజన్మాని
సూకరః । శ్వయోనౌసప్తజన్మస్యాదిత్యేవంచమనురబ్రవీత్ ॥వసిష్ఠః ॥శూ
ద్రాన్నేనతుభుక్తేన జఠరస్థేనయోమృతః । సవైఖరత్వముష్ట్రత్వంశూద్ర
త్వంచోపగచ్ఛతి ॥ స్మృతిభాస్కరే ॥ ఆమంశూద్రస్యపక్వాన్నం శూద్ర
ముచ్ఛిష్టభోజనం । తస్మాద్దానంచపక్వంచ దూరతఃపరివర్జయేత్ । ష
ణ్మాసాన్యోద్విజోభుంక్తే శూద్రస్యాన్నంవిగర్హితం ।సతుజీవన్భవేచ్ఛూ
ద్రఃమృతఃశ్వాచాభిజాయతే॥ సూతకేమృతకేభుక్త్వాగ్రసతేశశిభాస్క
రౌ । జలాదౌహస్తతోభుక్త్వాసభూయఃపురుషోభవేత్ । శూద్రాద్యన్న
భోజనేప్రాయశ్చిత్తమాహపరాశరః । శూద్రాన్నంసూతకాన్నంచన
భోజ్యస్యాన్నమేవచ ॥ శంకితంప్రతిషిద్ధాన్నంపూర్వోచ్ఛిష్టంతథైవచ ।
యదిభుక్తంతువిప్రేణఅజ్ఞానాదాపదాపివా । జ్ఞాత్వాసమాచరేత్కృచ్ఛ్రం
బ్రహ్మకూర్చంతుపావనం । అజ్ఞానే ఆపత్త్వేవ బ్రహ్మకూర్చం జ్ఞాత్వా

భోజనే ప్రాజాపత్యమిత్యర్థః। ఏతచ్చ బ్రహ్మకూర్చం చావిద్వద్విషయం। వి
ద్వాంసం ప్రత్యాహ స ఏవ ॥ ఆపత్కాలేతు విప్రేణ భుక్తం శూద్రగృహే
యది । మానసోఙ్కేన శుధ్యేత ద్రుపదం వా శతం జపేత్ ॥ దుష్టాన్నం గో
రసస్నేహం శూద్రగేహాద్యదాగతం । పక్వం విప్రగృహే భుక్తం భోజ్యం త
న్మనురబ్రవీత్ ॥ దుష్టాన్నం వ్రీహితండులాది ॥ స ఏవ ॥ ఘృతక్షీరం త
థా తైలం శుద్ధం స్నేహేన పాచితం । గత్వా నదీతటే విప్రః భుంజీయాచ్ఛూ
ద్రభోజనమితి ॥ ఏతచ్చ మార్గే భృత్యాదౌ పూర్వవదాపత్సంభవే వేదిత
వ్యం ॥ మాధవీయే చతుర్వింశతిమతే ॥ ఆరనాళం తథా క్షీరం కందు
కం దధిసక్తవః । స్నేహపక్వమపక్వం చ శూద్రస్యాపి న దుష్యతి ॥ అంగి
రాః ॥ స్వపాత్రే యచ్చ విన్యస్తం ద్రవ్యం తచ్ఛుచి నిత్యశః । పాత్రాంతరగ
తం గ్రాహ్యం అశూద్రాద్గృహమాగతం ॥ శూద్రస్య వైశ్య విప్రేణ క్షీరం
వా యది వా దధి । నివృత్తేన న భోక్తవ్యం ఇత్యుక్తం స్మృతివేదిభిః ॥ నివృ
త్తేన శూద్రాన్నభోజనాన్నివృత్తేనేత్యర్థః ॥ గోరసం చైవ సక్తుం చ తైలం
పిణ్యాకమేవ చ ॥ అపూపాన్భక్షయేచ్ఛూద్రాద్యచ్చాన్యత్పయసా కృ
తం ॥ హారీతః ॥ కందుపక్వం స్నేహపక్వం పాయసం దధిసక్తవః ॥ ఏ
తాని శూద్రాన్నీతాని భోజ్యాని మనురబ్రవీత్ ॥ అపూపాదిపచనార్థం పరి
మండలతయా కృతమయోమయం పాత్రం కందుః తత్ర పక్వం కందుపక్వమి
త్యర్థః ॥ శంఖః ॥ గృహాశ్వరుజి భూమ్యర్థం గవార్థే తు విశేషతః ।
శ్రోత్రియేణ తు భోక్తవ్యం శూద్రాన్నం తు యమోఽబ్రవీత్ ॥ శాతాతపః ॥
తైలం ఘృతం దధిక్షీరం తథైవేక్షురసం గుడం । శూద్రభాండస్థితం తక్రం త
థా మధు న దుష్యతి ॥ సంగ్రహే ॥ హయ్యంగవీనం గోక్షీరం పిణ్యాకం ద
ధిసక్తవః । స్నేహపక్వం చ తక్రం చ శూద్రాదపి న దుష్యతి పరాశరః ॥
మద్యమాంసరతం నిత్యం నీచకర్మప్రవర్తకం । తం శూద్రం వర్జయేద్విప్రః
శ్వపాకమివ దూరతః ॥ ద్విజశుశ్రూషణరతాన్ మద్యమాంసవివర్జితాన్ ।
స్వకర్మనిరతాన్నిత్యం తాన్ శూద్రాన్న త్యజేచ్ఛనైః ॥ ఏతత్సర్వమాపద్వి

పయమ్ ॥ తథాచమనుః ॥ ఆమమేవాదదీతాస్మాదవృత్తావేకరాత్రిక
మ్ । జీవితాత్యయమాపన్నః యోఽన్నమత్తి యతస్తతః । నలిప్యతే
సపాపేనపద్మపత్రమివాంభసా ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శూద్రేషు దాసగో
పాలకులమిత్రార్ధసారిణః । భోజ్యాన్నానాపితాశ్చైవ యశ్చాత్మానం
నివేదయేత్ ॥ దేవలః ॥ స్వదాసోనాపితోగోపకుంభకారః కృషీవలః ।
బ్రాహ్మణైనాఽపిభోజ్యాన్నాః పంచైతే శూద్రయోనయః ॥ పరాశరః ॥ దా
సనాపితగోపాలః కులమిత్రార్ధసారిణః । ఏతేశూద్రేషుభోజ్యాన్నాయ
శ్చాత్మానంనివేదయేత్ । శూద్రకన్యాసముత్పన్నో బ్రాహ్మణేనతుసంస్కృ
తః । సంస్కారాచ్చభవేద్దాసః సంస్కారాత్తుసదశణతః । క్షత్రియాచ్ఛూ
ద్రకన్యాయాం సుతోజామేతమానవః । సగోపాలఇతిజ్ఞేయః భోజ్యోవిప్రై
ర్నసంశయః ॥ వైశ్యకన్యాసముద్భూతః బ్రాహ్మణేనతుసంస్కృతః ॥ స
హ్యార్ధసారీవిజ్ఞేయః భోజ్యోవిప్రైర్నసంశయః ॥ యదేతానియాజ్ఞవల్క్య
వచనానియుగాంతరవిషయాణి ॥ శూద్రేషు దాసగోపాలభృత్యమిత్రార్ధ
సారిణాం । భోజ్యాక్కృతేకలౌనాస్తి తీర్థసేవాచదూరతః ఇతినిషేధస్మర
ణాత్ ॥ అభోజ్యానాంనటాదీనాం జలాదాపీతేప్రాయశ్చిత్తమాహ
పరాశరః ॥ భాండస్థితమభోజ్యేషు జలందధిఘృతంపయః । అకామతస్తు
యోభుఙ్క్తే ప్రాయశ్చిత్తంకథంభవేత్ ॥ బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యః శూ
ద్రోవానుపసర్పతి ॥ బ్రహ్మకూర్చోపవాసేనయాజ్యవర్ణస్యనిష్కృ
తిః । శూద్రాణాంనోపవాసస్స్యాత్ శూద్రోదానేనశుధ్యతి । భాండంస్వ
మంత్యజానాంతు జలందధిపయఃపిబేత్ । బ్రహ్మకూర్చోపవాసేనద్విజా
తీనాంతునిష్కృతిః । చండాలఘటసంస్థంతు యత్తోయంపిబతిద్విజః ।
తత్ క్షణాత్ క్షిపతేయస్తుప్రాజాపత్యంసమాచరేత్ । యదినక్షిప్యతేతోయం
శరీరేయస్యజీర్యతే । ప్రాజాపత్యంచదాతవ్యం కృచ్ఛ్రసాంతపనంచరేత్ ।
చండాలఖాతవాపీషుపీత్వాసలిలమగ్రతః ॥ అజ్ఞానాచ్చైకభక్తేనత్వహో
రాత్రేణశుధ్యతి ॥ ఇతి ॥ చండాలభాండసంస్పృష్టంపీత్వాకూపగతం

జలం గోమూత్రయావకాహారం త్రిరాత్రాచ్ఛుచిమాప్నుయాత్ । మహాతటాకాదిషు చండాలాదిసంబంధేన కశ్చిద్దోషః ॥ అప్స్వేషు కూపవన్న్యాయ ఇతి మాధవీయే ॥ యమః ॥ అల్పానామేవ పయసాం మహత్సు న తు దూషణం । ద్రోణ్యాస్యామాపః నసయేత్ ॥ తీర్థం జలాచరణప్రదేశః ॥ హారీతః । క్లిన్నైర్భిన్నైః శవైర్వాపి తత్రస్థం యది తత్పిబేత్ । శుద్ధ్యై చాంద్రాయణం కుర్యాత్ తప్తకృచ్ఛ్రమథాపి వా । సురఖాతప్రపాతోయం పీత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ । అజ్ఞానాదాపదా వాపి పంచగవ్యేన శుధ్యతి ॥ పరాశరః ॥ భుంక్తేఽజ్ఞానాద్ద్విజశ్రేష్ఠః చండాలాన్నం కథంచన । గోమూత్రయావకాహారః దశరాత్రేణ శుధ్యతి ॥ అమేధ్యరేతో గోమాంసం చండాలాన్నమథాపి వా । యది భుక్తం తు విప్రేణ కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ అమేధ్యం విణ్మూత్రాదితదుపస్పృష్టస్యాన్నస్య భోజనం అమేధ్యభోజనం ॥ యచ్చతుర్వింశతిమతే దర్శితం । విణ్మూత్రభక్షణే విప్రశ్చరేచ్చాంద్రాయణద్వయం ॥ భోజినాం చైవ విణ్మూత్రం చరేచ్చాంద్రాయణద్వయం । ఏతదభ్యాసవిషయం ॥ అత్ర విష్ణుః ॥ సర్వేష్వేషు ద్విజాతీనాం ప్రాయశ్చిత్తాంతే పునస్సంస్కారం కుర్యాత్ ఇతి ॥ హారీతః ॥ హస్తదత్తభోజనే దుష్టపంక్త్యన్నే మూత్రపురీషకరణే మృతసూతకాన్నభోజనే శూద్రైస్సహాసనే చ త్రిరాత్రమభోజనమితి ॥ ఇదం కామవిషయం ॥ అకామతస్తు దినమేకమభోజనం ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తం ద్రష్టవ్యం ॥ మార్కండేయః ॥ భుక్త్వా తు బ్రాహ్మణాశౌచే చరేత్సాంతపనం ద్విజః । శూద్రస్య తథా భుక్త్వా ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ ఇతి ॥ ఏతత్ కామకృతాభ్యాసవిషయం ॥ యచ్చ శంఖేనోక్తం ॥ శూద్రస్య సూతకే భుక్త్వా షణ్మాసాన్ వ్రతమాచరేత్ । బ్రాహ్మణస్య తథాశౌచే భుక్త్వా మాసం వ్రతం చరేత్ । తదత్యంతాభ్యాసవిషయం ॥ పరాశరః ॥ అజ్ఞానాద్భుంజతే విప్రః సూతకే మృతకేపి వా । ప్రాయశ్చిత్తం కథం తేషాం వర్ణే వర్ణే వినిర్దిశేత్ ॥ గాయత్ర్యష్టసహస్రేణ శుద్ధిస్స్యాచ్ఛూద్రసూతకే । వైశ్యే పంచసహస్రేణ శుద్ధిస్స్యాత్ క్షత్రియే ॥ తథా బ్రాహ్మణస్య యదా భుంక్తే ద్వేస

మాసేత్రీనుదాపయేత్ ॥ అథవావామదేవ్యేనసామ్నా చైకేనశుధ్యతి । అ
త్రవికల్పః । సర్వత్రాశౌచోత్తరకాలమేవప్రాయశ్చిత్తంద్రష్టవ్యం ॥
తథావిష్ణుః॥బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచేయస్సకృదేవాన్నమశ్నాతితస్యతావ
దేవాశౌచం యావత్తేషాం అజ్ఞానే నాపదావాభోక్తురిదంజ్ఞాతేఽనదోషకృది
తి । అజ్ఞాతేస్తుపూర్వంభుక్తవతః శిష్టాహమఘంభవతి॥ అథానంతరంచాం
ద్రాయణాది॥అజ్ఞానాత్తత్రభోక్తుః తదహరేవాఘంయావత్ భుక్తంజీర్ణం
సదధోవ్రజతి । ఆపత్కాలేఽపిపూర్వమపిభుక్తవతోఽపిక్షిణమేవాఘం ॥ ఏ
తత్సర్వంసపిండస్యనదోషకృదిత్యర్థః ॥ అత్రిః ॥ శూద్రాన్నంసూతికా
న్నంచశ్రాద్ధాన్నంతథైవవర్జయేత్ । నగ్నప్రచ్ఛాదనేశ్రాద్ధేనవశ్రాద్ధేత
థైవచ ॥ ఏకోద్దిష్టేమహాశ్యాశ్యేనధూయఃపురుషోభవేత్ ॥ విష్ణుః ॥
ప్రాజాపత్యంనవశ్రాద్ధేపాదోనంత్వాద్యమాసికే । త్రైపక్షికేతదర్ధం
తుపంచగవ్యంద్విమాసికే ॥ భుక్తంచేత్పార్వణేశ్రాద్ధేప్రాణాయామాన్
షడాచరేత్ । ఉపవాసస్త్రిమాసాదివత్సరాంతంప్రకీర్తితం ॥ ప్రా
ణాయామత్రయంవృద్ధావహోరాత్రంసపిండకే । ఆమరూపేస్మృతంన
క్తంవ్రతపారణకేతథా ॥ ఇదమాపద్విషయం ॥ అనాపదితుహారీతః ।
చాంద్రాయణంనవశ్రాద్ధేప్రాజాపత్యంతుమిశ్రకే । ఏకాహస్తుపరాన్నే
షుప్రాయశ్చిత్తంవిధీయతే ॥ మిశ్రకే ॥ ఆద్యమాసికే । చతుర్వింశతి
మతే ॥ ప్రాజాపత్యంనవశ్రాద్ధేపాదోనంతూనమాసికే । త్రైపక్షికేత
దర్ధంస్యాత్ పాదోద్వైమాసికేతతః ॥ పాదోనంకృచ్ఛ్రముద్దిష్టంషణ్మాసే
చాబ్దికేతథా।త్రిరాత్రంచాద్యమాసేషుప్రత్యాబ్దంచైవహస్మృతః॥తత్రై
వ ॥ శూద్రస్యతునవశ్రాద్ధేచాంద్రాయణద్వయంస్మృతం ॥ సార్ధం
చాంద్రాయణంమాసేత్రిపక్షేత్వైందవంస్మృతం । మాసద్వయేపరా
కస్స్యాదూర్ధ్వంసాంతపనంస్మృతం ॥ యత్తుశంఖవచనం ॥ చాం
ద్రాయణంనవశ్రాద్ధేపరాకోమాసికేస్మృతః । పక్షత్రయేతికృచ్ఛ్రస్స్యా
దేకాహంపునరాబ్దికే । అతఊర్ధ్వంనదోషస్స్యాత్ శంఖస్యవచన
స్తథా ॥ ఇదందుస్మృతిపతితాదిశ్రాద్ధవిషయం ॥ భరద్వాజః ॥ అపా

జ్యేష్ఠమాన్యదుద్దిశ్య శ్రాద్ధమేకాదశేహని । బ్రాహ్మణస్తత్ర భుక్త్వాన్నం
శిశుచాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధే తథా భుక్త్వా తప్తకృచ్ఛ్రేణ శు
ధ్యతి । సంకల్పితే తథా భుక్త్వా త్రిరాత్రం తు పయః పిబేత్ ॥ బ్రహ్మచారి
ణస్తు । బృహద్యమ ఆహ ॥ మాసికాదిషు యోశ్నీయాత్ అసమాప్తవ్రత
తో ద్విజః ॥ త్రిరాత్రముపవాసోస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే । ప్రాణా
యామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ కామతస్తు స ఏవాహ ॥ మ
ధుమాంసం చ యోశ్నీయాత్ శ్రాద్ధే సూతక ఏవ చ । ప్రాజాపత్యం చరేత్ కృచ్ఛ్రం
వ్రతశేషం సమాచరేత్ ॥ అభ్యాసే పునరుపనయనం బోధాయనోక్తం ద్రష్ట
వ్యం । ఆమశ్రాద్ధేషు సర్వత్రాన్నమితి షట్త్రింశన్మతే విధానాత్ ॥ యదు
శనసోక్తం । దశకృత్వః పిబేదాపో గాయత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్విజః ॥
తతస్సంధ్యాముపాసీత శుధ్యేత్తు తదనంతరమ్ ॥ తదనుక్తశ్రాద్ధవిషయమితి
మాధవీయే । సంస్కారాన్నశ్రాద్ధభోజనేషు ॥ వ్యాసః ॥ నివృత్తే చూడ
హోమే తు ప్రాక్ నామకరణాత్తథా । చరేత్సాంతపనం భుక్త్వా జాతక
ర్మణి చైవహి ॥ అతోన్యేషు తు భుక్త్వాన్నం సంస్కారేషు ద్విజోత్తమః ।
నిర్యోగాదుపవాసేన శుధ్యతే నింద్యభోజన ఇతి ॥ యమః ॥ బ్రాహ్మో వి
దనే చ సీమంతోన్నయనే చ తథా ద్విజః । జాతశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే భుక్త్వా చాంద్రా
యణం చరేత్ ॥ శాతాతపః । వనస్పతిగతే సోమే పరాన్నం యస్తు భుంజతే ।
తస్య మాసకృతం పుణ్యం దాతారమధిగచ్ఛతి ॥ సనత్కుమారః ॥ ఏకాద
శ్యాం మునిశ్రేష్ఠ యో హి భుంక్తే మూఢచేతనః ॥ ప్రతిగ్రాసమసౌ భుంక్తే కి
ల్బిషం శ్వానవిట్సమం । నిష్కృతిర్మద్యపస్యోక్తా ధర్మశాస్త్రే మనీషిభిః ॥ ఏ
కాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిః క్వాపి నోదితా ॥ కాత్యాయనః ॥ అష్టవ
ర్షాధికో మర్త్యః హ్యపూర్ణాశీతివత్సరః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్ పక్ష
యోరుభయోరపి ॥ కణ్వః ॥ ఏకాదశీముపవసేత్ న కదాచిదతిక్రమేత్ ॥
విష్ణుః ॥ ఏకాదశ్యాన్న భుంజీత కదాచిదపి మానవః ॥ ఆపస్తంబః ॥ పర్వ
సు చోభయోరుపవాస ఔపవస్తమేవ కాలాంతరే భోజనం తృప్తిశ్చాన్న

వల్క్యః । భక్ష్యాఃపంచనఖాస్సేధాగోధాకచ్ఛపశల్యకాః । శశశ్చమ
త్స్యేష్వపిహిసింహతుండకరోహితాః । తథాపాఠీనరాజీవశశల్కాశ్చ
స్స్యాత్తుద్విజాతిభిః మనురపి॥ శ్వావిధంశల్యకంగోధాఖడ్గకూర్మశశాంస్తథా।
భక్ష్యాన్పంచనఖేష్వాహుః అనుష్ట్రాంశ్చైకతోదతః ఇతి ॥ గౌతమః ॥ పంచ
నఖాశ్శల్యకశ్వావిడ్గోధాఖడ్గకచ్ఛపాఇతి ॥ యాజ్ఞ్యవల్క్యః ॥ ప్రాణాత్య
యేతథాశ్రాద్ధేప్రోక్షితంద్విజకామ్యయా । దేవాన్పితౄన్సమభ్యర్చ్యఖాదన్
మాంసంనదోషభాక్ ॥ ప్రోక్షితంయాగశిష్టం ॥ స్మృత్యంతరే ॥ ప్రోక్షితం
భక్షయేన్మాంసం బ్రాహ్మణానాంచకామ్యయా ॥ యథావిధినియుక్తంచప్రా
ణానామేవచాత్యయః ॥ మనుః ॥ నియుక్తస్తుయథాన్యాయంపలలం
యః పరిత్యజేత్ । సప్రేత్యపశుతాంయాతి సంభవానేకవింశతిమితి ॥ మ
నుః ॥ మధుపర్కేచయజ్ఞేచ పిత్ర్యదైవత్యకర్మణి । అత్రైవపశవోహింస్యా
నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ యజ్ఞవ్యతిరిక్తేసర్వకర్మణి కలౌప్రాణివధోమాం
సంభక్షణంచనిషిద్ధం।పరాంతథిపశుర్వ్యస్తునపశూపాక్షతిఃకలావితిస్మరణాత్ ।
యజ్ఞార్థం పశువధే మాంసభక్షణేచ నదోషఇత్యాహమనుః । యజ్ఞా
ర్థంపశవస్సృష్టాః స్వయమేవస్వయంభువా । యజ్ఞోహిభూత్యై
సర్వస్యతస్మాద్యజ్ఞేవధోవధః ॥ ఓషధ్యః పశవోవృక్షాస్తిర్యఞ్చఃపక్షిణస్త
థా । యజ్ఞార్థంనిధనంప్రాప్తాఃప్రాప్నువంత్యుచ్ఛ్రితంపునః ॥ యజ్ఞా
యాజనిమాంసస్యత్వేషదైవోవిధిస్స్మృతః । అతోన్యథాప్రవృత్తిస్తురాక్ష
సోవిధిరుచ్యతే । నాద్యాదవిధినామాంసంవిధిజ్ఞోనాపదిద్విజః ॥ జగ్ధ్వా
హ్యవిధినామాంసంప్రేతస్తైరద్యతేవశః। అసంస్కృతాన్పశూన్మంత్రైర్నా
ద్యాద్విప్రఃకథంచన॥ మంత్రైస్తుసంస్కృతానద్యాత్ శాశ్వతంధర్మమాస్థితః।
యో వేదవిహితాహింసానియతాస్మింశ్చరాచరే । అహింసామేవతాం
విద్యాత్ వేదార్థంమోహినీబభౌ । యావంతిపశురోమాణితావ
త్కృత్వేవమారణం । వృథాపశుఘ్నఃప్రాప్నోతిప్రేత్యజన్మనిజన్మని ।
యోహింసకానిభూతానిహినస్త్యాత్మసుఖేచ్ఛయా। సజీవంశ్చమృతశ్చైవ
నక్వచిత్సుఖమేధతే । నాకృత్వాప్రాణినాంహింసాంమాంసముత్పద్యతేక్వ

చిత్ । న చ ప్రాణివధాత్ స్వర్గః తస్మాన్మాంసం వివర్జయేత్ ॥ స్వమాంసం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి । అనభ్యర్చ్య పితౄన్దేవాన్ తతోऽన్యోऽస్త్యపుణ్యకృత్ ॥ మాంసభక్షయితాऽముత్ర యస్య మాంసమిహాద్మ్యహం । ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదన్తి మనీషిణః ॥ అనుమన్తా విశసితా నిహన్తా క్రయవిక్రయీ ॥ సంస్కర్తా చోపహర్తా చ ఖాదకశ్చేతి భాగినః ॥ ఖాదకస్య దోష ఇతి తస్మాన్నఖాదకస్స్యాదిత్యర్థః । మాంసవర్జనే ఫలమాహ స ఏవ । వర్షే వర్షేऽశ్వమేధేన యో యజేత శతం సమాః ॥ మాంసాని చ న ఖాదేద్యస్తయోః పుణ్యఫలం సమం । ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైః అన్నానాం చ నిభోజనైః । న తత్ఫలమవాప్నోతి యన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ స ఏవ ॥ న మాంసభక్షణే దోషః న మద్యే న చ మైథునే । ప్రవృత్తిరేషా భూతానాం నివృత్తిస్తు మహాఫలా ॥ మద్యే మదకరద్రవ్యే ॥ అవిహిత ప్రతిషిద్ధవాఘాదికే । మైథునే అవిహితప్రతిషిద్ధే అస్మృతౌ స్వదారగమన ఇత్యర్థః ॥ మాంసభక్షణే దోషాభావవిషయం ప్రాణాత్యయవిషయం నాతోऽమాంస్య త్యదన్నాద్యాః ప్రాణినామేవ చాత్యయ ఇతి తేనైవ స్మరణాత్ దేశవిశేషవిషయం యుగాన్తరవిషయం వా ॥ స్మృతిరత్నాదౌ తథా చ వ్యాసః ॥ సముద్రయానం మాంసస్య భక్షణం శస్త్రజీవికా । శీధుపానమదీక్షానాం అవిగీతాని ధర్మతః ॥ మన్త్రేణాసంస్కృతం మాంసం నాద్యాద్విప్రః కలౌ యుగే । యజ్ఞేనోపాకృతం మాంసం అశ్నీయాద్విధినోదితం ॥ బోధాయనస్తు ॥ అమృతాపిధానమసీత్యుపవిష్టోऽపః పీత్వా చాన్తోऽభిమృశతి ప్రాణానాం గ్రన్థిరసీతి । పునరాచమ్య దక్షిణపాదాంగుష్ఠే పాణినా నిస్రావయేత్ అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోऽంగుష్ఠం చ సమాశ్రిత ఇతి అనుమన్త్రణమూర్ధ్వహస్తం సమాచరేత్ ॥ శ్రద్ధాయాం ప్రాణే నివిశ్యామృతం హుతం ప్రాణమన్నేనాప్యాయస్వ । శ్రద్ధాయామపానే నిశ్రద్ధాయాం వ్యానే శ్రద్ధాయాముదానే శ్రద్ధాయాం సమానే నివిశ్యేతి యథావిహితమనుషంగః ॥ బ్రహ్మణి మ ఆత్మానం యోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినామాత్మయాజీ విశిష్యత ఇతి చ వ్యాసోऽపి ॥ తతస్తృప్తస్సన్ అమృతాపిధానమసీత్యపః ప్రాశ్యతి స్మార్తే

శాన్మనాగపస్పృశ్యపిధివదాచమేదితి ॥ భరద్వాజః ॥ భుక్త్వాఽమృతా
పిధాన మసీతిచనిపిబు ఆచాంతః పునరాచామే ద్వ్యావన్మండలశోధనమ్ ॥
దేవలః ॥ భుక్తోచ్ఛిష్టంసమాదాయ సర్వస్మాత్కించిదాచమేత్ ।
ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యః సోదకంనిర్వపేద్భువి ॥ విష్ణుః ॥ నహస్తప్రక్షాళ్య
చులకంగృహ్ణీయాదితిసంగ్రహే । అమృతాపిధానమసీత్య వశిష్టజలంపి
బేత్ ॥ తచ్ఛేషంరౌరవేత్యుక్త్వా బలిప్రాన్తేవిసర్జయేత్ ॥ శాతాతపః ॥
అర్ధంపీత్వాతుగండూషమ్ అర్ధంత్యాజ్యంమహీతలే । రసాతలగతానా
గాఃతేనప్రీణంతినిత్యశః । హస్తంప్రక్షాళ్యగండూషం యఃపిబేత్సాపమో
హితః । సదేవాంశ్చపితౄంశ్చైవ ఆత్మానంచైవఘాతయేత్ । గం
డూషమంత్రోత్తరాపోశనమ్ ॥ తథామార్కండేయః ॥ ఉత్తరాపోశనా
త్పూర్వం నహస్తంప్రక్షాళయేద్ద్విజః । అర్ధంత్యజేద్గండూషం అర్ధం
త్యజేద్భూతలే ॥ ప్రీణంతిపితరస్సర్వే యాశ్చాన్యాభూమిదేవతాః । హస్తం
ఃలిఙహ్యాసంత్యాళ్య విధూయోద్ధృత్యపాత్రతః । గండూషంధారయేద్య
స్తు సురామివసధారయేత్ । గండూషార్ధంత్యాగమంత్రమాహసఏవ ।
రౌరవేపుణ్యనిలయేపద్మార్బుదనివాసినామ్ । అర్థినాముదకందత్తమక్ష
య్యముపతిష్ఠతు ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాత్ పాత్రంహస్తేనసంస్పృశేత్ ।
యదిస్పృశేత్తుమోహేన సచేలంస్నానమాచరేత్ ॥ పీత్వాభుక్త్వాచయో
మర్త్యః శూన్యంపాత్రంపరిత్యజేత్ । సభూయఃక్షుత్పిపాసార్తః భవే
జ్జన్మనిజన్మని ॥ అప్రశిశ్యతతఃపశ్చాద్గండూషాన్షోడశాచరేత్ । విప్రస్య
దక్షిణేభాగేదేవాస్తిష్ఠంతియత్నతః ॥ ఆసీనఏవగండూషాన్ వామభాగే
విసర్జయేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ మాషాదిచూర్ణైర్మృద్భిర్వా ప్రక్షాళ్యకర
యోర్ద్వయం । ప్రక్షాళ్యజానుపాదౌచ కాష్ఠైర్దంతాన్విశోధయేత్ ॥
ఔర్వః । అస్యంప్రక్షాళ్యగండూషం పిబేద్భుక్త్వాద్వయోర్ద్విజః । దేవశ్రా
ద్ధమహాహాన్యాత్ పిత్ర్యమాత్మానమేవచ । గండూషకాలేఆశ్వాస్యనపిబే
దిత్యర్థః ॥ దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేనసమాహితః । శో
ధయేన్ముఖహస్తౌచమృదద్భిర్ఘర్షణైరపి ॥ తస్మిన్నాచమనంకుర్యాత్ యత్ర

భాండేథభుక్తవాన్ । యద్యుత్తిష్ఠత్యనాచాంతః భుక్తవానాసనాత్తతః ॥
స్నానంసద్యఃప్రకుర్వీత సోన్యథాపతితోభవేత్ ॥ గౌతమః ॥ గండూష
స్యాథసమయే తర్జన్యావక్త్రచాలనం । కుర్వీతయదిమూఢాత్మా రౌరవేన
రకేపతేత్ ।గండూషంవార(రి)శౌచంచ కృత్వా తైకాంస్యభాజనే। షష్ఠ్యా
సాద్యభివినిష్పిబ్యేద్ధృత్యపునరాహరేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ భుక్త్వోచ్ఛిష్ట
స్త్వనాచాంతశ్శ్వాదాదీన్యదిపశ్యతి। జ్ఞానతోజ్ఞానతోవాపి త్రైస్నానకంభుక్త
వానసౌ ॥ రత్నావళ్యాం॥ దన్తానాంశోధనంకృత్వా పవిత్రంతువిసర్జ
యేత్ । విసృజ్యభూమౌపాత్రేవా పశ్చాద్వారంతుశోధనం ॥ స్మృత్యర్థ
సారే ॥ అమృతాపిధానమసీతి గండూషమర్ధంపీత్వార్ధంభూమౌ
బహిర్నిరస్యతుల పవిత్రం విసృజ్యభూమౌపాత్రేవాక్షిప్త్వా సమ్యగు
చ్ఛిష్టంప్రక్షాళ్యద్విరాచమేత్తతోహస్తౌసంమృజ్యాపరిసార్యాంగుష్ఠాభ్యాం
చక్షుషోః నిషిచ్యచక్షుషీస్పృష్ట్వాగ్నిముపస్పృశ్యేష్టదేవతాంస్మరేత్
ఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ దంతశోధనకాష్ఠంతు భూమావేవసముత్సృజేత్। భు
క్త్వాతత్ప్రయత్నేన కించిత్ప్రక్షాళ్యవారిణా ॥ అనుచ్ఛిష్టోథకుర్వీత భు
క్త్వావైదంతశోధనమ్ । పాదుకారోహణంచైవ తిలైశ్చపితృతర్పణం ॥
గౌతమః॥ ఆచాంతఃపునరాచామే దాయంగౌరితిమంత్రతః । ద్రుపదంవాత్రి
రావృత్త్యసర్వపాపప్రణాశినీ ॥ హస్తౌనిఘృష్యాంగుష్ఠాభ్యాంచక్షుషోరంబు
నిక్షిపేత్। యయాతించసుకన్యాంచ చ్యవనంచక్రమశ్వినౌ ॥ భుక్తమాత్రం
స్మరేద్యస్తు చక్షుస్తస్యనహీయతఇతి ॥ సఏవ ॥ ప్రాణానాంగ్రంథిరసీత్యా
లభేద్ధృదయంతతః । అక్షరేణస్వమాత్మానం యోజయేద్బ్రహ్మణేనహి
తి ॥ కల్పః ॥ ఆచాంతోనాభిదేశంతు ప్రాణానాంగ్రంథిరసీతిచ । వి
మృశ్యాదిత్యమీక్షేత రాత్రౌదీపముఖంతతః ॥ వ్యాసః॥ ఆచమ్యాంగుష్ఠమా
త్రేతిపాదాంగుష్ఠేతుదక్షిణే। నిస్రావయేద్ధస్తజలమూర్ధ్వహస్తస్సమాహి
తః ॥ అత్రిః ॥ ఆచాంతోప్యశుచిస్తావద్యావత్పాత్రమనుద్ధృతం ॥ ఉద్ధృతే

ప్యేతుచిస్తావత్ యావన్మండలశోధనం।భూమావపినలిప్తాయాం తావత్స్యా
దశుచిఃపుమాన్ । ఆసనాదుత్థితస్తస్మాద్యావన్నస్పృశతేమహీం । ఏత
ద్భ్రిష్టాచారివిషయం । భార్యాభృత్యకదాసేభ్యః దత్వోచ్ఛిష్టంతుశోధయే
త్తతఇతి గృహస్థాస్యోక్తత్వాదితి ॥ స్మృతిరత్నే॥ శాతాతపః ॥ ఆచమ్య
పాత్రముత్సృజ్యకించిదార్ద్రేణపాణినా । ముఖ్యాన్ప్రాణాన్సమాలభ్య
నాభింపాణితలేనచ । భుక్త్వానైవప్రతిష్ఠేతనైవచార్ద్రేణపాణినా । పా
ణీమూర్ధ్ని సమాధాయస్పృష్ట్వాగ్నించసమాహితః ।ఆపస్తంబః॥ యత్ర
భుజ్యతేతత్సంమృజ్యనిర్హృత్యావేక్ష్యతం దేశమ వ్రతేభ్యోలేపాన్సంస్కృ
ష్యాద్భిః సమ్మృజ్యోత్తరతః శుచౌ దేశేరుద్రాయనినయేదేవంవాస్తుశివంభ
వతీతి.యత్రస్థానే భుజ్యతేతత్రత్యముచ్ఛిష్టం సమూహ్య రాశీకృత్యాన్యత్ర
నిర్హృత్య తం దేశమవోక్ష్యేషుపాకఃకృతః తాన్యమంత్రాణితేభ్యోన్న
లేపాన్యాం జనలేపాంశ్చ సంస్కృష్య కాష్ఠాదినావకృష్యాద్భిః సంమృజ్య
హస్తాత్తరత శ్శుచౌ దేశే రుద్రాయనినయేత్ రుద్రాయేదమస్త్వితినిన
యేత్ । ఏవంకృతేవాస్తుగృహంశివంసమృద్ధంభవతీత్యర్థః ॥ విష్ణుపురా
ణే॥భుక్త్వాసమ్యగ్ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపివా । స్వస్థఃప్రశస్తస్సచ్చి
త్తఃకృతాసనపరిగ్రహః । అభీష్టదేవతానాంతు కుర్వీతస్మరణంనరః ॥ అ
గ్నిరాప్యాయనంధాతుం పార్థివంపవనేరితః । భక్తావకాశోనభస్యాజ
రయేదస్తుమెసుఖం । అన్నంబలాయమెభూమిరాపోన్నమనిలస్యచ ॥ భవే
త్వేతత్పరిణతంమమాస్త్వవ్యాహతంసుఖం । ప్రాణాపానసమానానాము
దానవ్యానయోస్తథా ॥ అన్నంపుష్టికరంచాస్తు మమాస్త్వవ్యాహతంసు
ఖమ్ । అగస్తిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తమ్మయాన్నం జరయంత్వశేషం॥
సుఖంచమేతత్పరిణామభూతం యచ్ఛత్వరోగంమమచాస్తుదేహే॥ విష్ణుస్స
మస్తేంద్రియదేహదేహీప్రధానభూతో భగవాన్యథైకః । సత్యేనతేనా
త్తమశేషమన్నమారోగ్యదంమెపరిణామమేతు ॥ విష్ణురత్తాయథైవాన్న ప

రీమాణంచవైయతః । అన్యేనతేనమెభుక్తం జీర్యత్యన్నమిదంతథా । ఇ
చ్ఛాక్యస్వహస్తేన విసృజ్యచతతోదకమ్ ॥ అనాయాసప్రదాయీతికు
ర్యాత్కర్మాణ్యతంద్రితః । స్రగ్వాస్త్రాదివివాదేనసన్మార్గాదవిరో
ధినా ॥ దినంనయేత్తుతస్సంధ్యాముపతిష్ఠేత్సమాహితఇతి ॥ బాహటః॥
భుక్త్వానోపవిశేద్యస్తుదండం భవతితిష్ఠతః ॥ ఆయుషః క్రమతోమృత్యుః
ధావతస్స్వపతోవపుః । భుక్త్వారాజవదాసీతగత్వాశతపదంశనైః ॥
వ్యాసః ॥ భుక్త్వావైసుఖమాస్థాయతదన్నంపరిణామయేత్ । ఇ
తిహాసపురాణాభ్యాం సప్తమష్టమకౌనయేత్ ॥ అష్టమేలోకయాత్రా
తుబహిస్సంధ్యాంతతఃపరం ॥ మార్కండేయః ॥ భూయోప్యాచమ్య
కర్తవ్యం తాంబూలస్యచభక్షణం । శ్రవణంచేతిహాసస్యతతఃకుర్యాత్సమా
హితఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అతిథింశ్రోత్రియంతృప్తిమాసీమాంత
మనువ్రజేత్ । అహశ్శేషంసహాసీతశిష్టైరిష్టైశ్చబంధుభిః ॥ శంఖః ॥
విచార్యచపురాణార్థాన్ వేదార్థాన్స్మృతిమాస్థితః । విష్ణుంసదాహృ
దిధ్యాయేత్సకలంనిష్కలంతువా ॥ శిఖః ॥ భుక్త్వోపస్థాయమార్తాం
డంపురాణానిసదాపఠేత్ । భావశుద్ధ్యాహరౌభక్తిః పురాణశ్రవణాద్భ
వేత్ ॥ అత్రిః ॥ దివాస్వాపంనకుర్వీతగచ్ఛన్నైవదివాస్త్రియం । ఆయుః
క్షయకరీనిద్రాదివాస్త్రీపుణ్యనాశినీ । ఇతిహాసపురాణానిధర్మశాస్త్రాణి
చాభ్యసేత్ । వృథావివిధవాక్యానిపరివాదాంశ్చవర్జయేత్ ॥ అఖం
డవశే ॥ భుక్త్వాచైవసుఖాసీనః తాంబూలేనాస్యశోధనం । చూర్ణామల
కధాతూనాంయేకేనాపిశోధనం । సుపూగంచసుపత్రంచచూర్ణేన
చసమన్వితం॥ప్రదద్యాద్ద్విజదేవేభ్యఃతాంబూలంచర్వయేద్ద్విజః॥ ఏకపూ
గంసుఖారోగ్యంద్విపూగంనిష్ఫలంభవేత్ ॥ అతిశ్రేష్ఠంత్రిపూగంతుఅధికం
నైవదూష్యతి । పర్ణమూలేభవేద్వ్యాధిఃపర్ణాగ్రేవ్యాధిసంభవః ॥
చూర్ణంపర్ణంహరత్యాయుః సిరాబుద్ధివినాశనీ । తస్మాదగ్రంచమూ

లంవశిరాం చైవ విశేషతః। చూర్ణపర్ణం వర్జయిత్వా తాంబూలం ఖాద
యేన్నరః । అఖండితం చక్రముకం పర్ణాగ్రం ప్రక్షాళితం తథా ॥ అశోధితం
తథా చూర్ణం భక్షయన్ సర్వదోషభాక్। అంధాయుముఖే పర్ణం పూగాన్
ఖాదతి యో నరః ॥ సప్తజన్మదరిద్రస్స్యాత్ నరకేషు నిమజ్జతి । చూర్ణ
మంతర్నకుర్వీత న బహిశ్చ వికుంఠనం ॥ ప్రాతః కాలే ఫలాధిక్యం చూర్ణం
మధ్యందినేఽధికం । నాయం పర్ణస్య చాధిక్యం త్రిధా తాంబూలభక్షణం ॥
బాహటః ॥ తాంబూలం కటు తిక్తముష్ణమధురం క్షారం కషాయాన్వితం।
వాతఘ్నం క్రిమినాశనం కఫహరం దేహాగ్నిసందీపనం ॥ స్త్రీసంభాషణ
భూషణం రుచికరం శోకస్య విచ్ఛేదనం। తాంబూలస్య చ మే త్రయోదశ గుణా
స్స్వర్గేఽపి తే దుర్లభాః ॥ ప్రత్యుషసి భుక్తసమయే పరయువతీనాంచ సంగమే
విరహే । రాజసు విద్వన్సభ్యే తాంబూలం యో న ఖాదయేస్స పశుః ॥ సూ
ర్యేస్తశిఖరం ప్రాప్తే పాదశౌచక్రియాన్వితః ॥ బహిస్సంధ్యాముపాసీత కుశ
పాణిస్సమాహితః । అన్యత్కం మద్యగంధంచ నివాసైనమేవచ ॥ ప్ర
నాతివృష్టశ్చాన్యం బహిస్సంధ్యాముపాసతే। అవమ్యసంధ్యాం సంకల్ప్య నమా
జయిత్వా చ పూర్వవత్॥ గాయత్ర్యాపస్త్రిరుత్క్షిప్య ప్రదక్షిణముపాచరేత్।
సంధ్యాం ధ్యాత్వోపవిష్టస్తు వాగ్యతస్సుసమాహితః ॥ ప్రణవవ్యాహృతియు
తాం గాయత్రీం పూర్వవజ్జపేత్ । కృత్వా స్వశాఖావిహితమాదిత్యముపతిష్ఠ
తే॥ వారుణీభిరుపస్థాయ దిశశ్చైవోపతిష్ఠతే॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఉపాస్య ప
శ్చిమాం సంధ్యాం హుత్వాగ్నీన్ స్వానుపాస్య చ, భుక్త్వా చాపహతో భూత్వా
సమ్యక్ తృప్తోఽథ సంవిశేత్॥ స్మృతిరత్నే॥ హుతాగ్నిర్వందితగురుః కృతాతిథ్య
శ్చ శక్తితః । వైశ్వదేవబలించాపి కృత్వాశ్నీయాద్యథావిధి ॥ వ్యాసః ॥ హు
త్వాగ్నిం విధివన్మంత్రైర్యావద్భుక్తమశిష్టకం । సభృత్యబాంధవాస్సర్వేస్వ
పేచ్ఛుద్ధస్తతోనిశి ॥ బోధాయనః ॥ మేరుకాంచనదానాని వాజపేయశ
తానిచ । కన్యాకోటిప్రదానంచ నసమం స్వాయమాహుతేః ॥ శాండిల్యః ॥

అన్యైశ్చ ప్రభూతైర్దేవేశం వివిధైః పృథగర్చయేత్ । సంధ్యయోరుభయోః
కుర్యాత్ పూజాం సర్వోపచారకైః । నక్తం కుటుంబికోఽశ్నీయాత్ హితం
పథ్యం సుతృప్తిమత్ ॥ నోత్తరాభిముఖస్స్వప్యాత్ పశ్చిమాభిముఖో న చ ।
న చాకాశే న నగ్నో వా నాశుచిర్నాసనే క్వచిత్ ॥ న శూన్యాయాం తు ఖట్వా
యాం శూన్యాగారే న చైవ హి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ పునః పాకముపాదాయ
సాయమప్యవనీపతే । వైశ్వదేవనిమిత్తం వై పత్న్యా సార్ధం బలిం హరేత్ ॥
తత్రాపి శ్వపచాదిభ్యః తథైవాన్నవిసర్జనమ్ । అతిథిం చాగతం తత్ర స్వ
శక్త్యా పూజయేత్తతః బుధః ॥ పాదశౌచాసనప్రహ్వ స్వాగతోక్త్యా చ
పూజయేత్ । తతశ్చాన్నప్రదానేన శయనేన చ పార్థివ ॥ దివాతిథౌ తు
విముఖే గతే యత్పాతకం నృప । తదేవాష్టగుణం పుంసాం సూర్యోఢే విముఖీ
కృతే ॥ కృత్వా పాదాదిశౌచం చ భుక్త్వాఽథ శయనం గృహీ । గచ్ఛేచ్ఛయ్యా
మస్ఫుటితామపి దారుమయీం నృప ॥ నావిశాలాం న వై భగ్నాం నాసమాం మ
లినాం న చ । న చ జంతుమయీం శయ్యామధితిష్ఠేదనాస్తృతాం ॥ ప్రాచ్యాం
దిశి శిరశ్శస్తం యామ్యాయామథవా నృప । సదైవ స్వపతః పుంసః విపరీతం
తు రోగదం ॥ శౌనకః ॥ నిశాయాః ప్రథమే యామే జపయజ్ఞార్చనాదికం ।
బ్రహ్మాహుత్యాపి తత్రైవ వర్జయిత్వాపి భోజనమ్ । అనధ్యాయే ప్రదోషే
షు సాయంగాయత్రజపసంకోచమాచరంతి శిష్టా ఆహుశ్చ । చతుర్థ్యాం
ప్రదోషాయాం శతార్ధం సచతుష్టయం । సప్తత్రింశచ్చ సప్తమ్యాం అష్టావిం
శత్రయోదశే । అష్టావింశదనధ్యాయే ఇతరేషు యథోదితం । సప్తప్రదో
షే దశే చ గాయత్రీదశసంఖ్యయా । అష్టమ్యాం చ చతుర్దశ్యాం నిత్యాద
ర్ధం తు తద్బుధః ప్రతిపత్తు తృతీయాంశం పర్వణ్యల్పతరం జపేత్ । సంగ్రహాం
తరే ॥ నిత్యాదర్ధం చతుర్థీ వసు మనుతిథిషు స్యాజ్జపస్సప్తమీయాం సప్తత్రిం
శచ్చ తస్స్యాం ప్రతిపది చ పునః షష్ఠ్యాం త్రింశదేవ । తద్వత్పర్వద్వయేపి త్రి
యుతదశ తిథావష్టభిర్వింశతిస్స్యాత్ ఏవం పిస్యాదికాలేష్వఖిలమపి మిదం

చేత్ । నచ ప్రాణివధాత్ స్వర్గః తస్మాన్మాంసంచ వర్జయేత్ ॥ స్వమాం
సం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి । అనభ్యర్చ్య పితౄన్దేవాన్న
తతోన్యోస్త్యపుణ్యకృత్ ॥ మాంసభక్షయితాముత్ర యస్య మాంసమిహా
ద్మ్యహం । ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణః ॥ అనుమంతా విశసితా
నిహంతా క్రయవిక్రయీ ॥ సంస్కర్తా చోపహర్తా చ ఖాదకశ్చేతి ఘాతినః ॥
ఖాదకస్య దోష ఇతి తస్మాన్న ఖాదకస్స్యాదిత్యర్థః ॥ మాంసవర్జనే ఫలమా
హ స ఏవ । వర్షే వర్షేశ్వమేధేన యో యజేత శతం సమాః ॥ మాంసాని
చ న ఖాదేద్యస్తయోః పుణ్యఫలం సమం । ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైరశ్నన్వన్యా
నిభోజనైః । న తత్ఫలమవాప్నోతి యన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ స ఏవ ॥
న మాంసభక్షణే దోషో న మద్యే న చ మైథునే । ప్రవృత్తిరేషా భూతానాం నివృ
త్తిస్తు మహాఫలా ॥ మద్యే మదకరద్రవ్యే ॥ అవిహితప్రతిషిద్ధదాక్షా
దికే । మైథునే అవిహితప్రతిషిద్ధే అనృతౌ స్వదారగమన ఇత్యర్థః ॥
మాంసభక్షణే దోషాభావవిషయం ప్రాణాత్యయవిషయం నాతోన్యాన్య
త్యదన్నాద్యాః ప్రాణానామేవ చాత్యయ ఇతి తేనైవ స్మరణాత్ దేశవిశేష
విషయం యుగాంతరవిషయం వా ॥ స్మృతిరత్నే దాత్ తథా చ వ్యాసః ॥
సముద్రయానం మాంసస్య భక్షణం శస్త్రజీవికా । శీధుపానముదీచ్యానాం
అవిగీతాని ధర్మతః ॥ మంత్రేణ సంస్కృతం మాంసం నాద్యాద్విప్రః కలౌ
యుగే । యజ్ఞే చోపాకృతం మాంసం అశ్నీయాద్విధిచోదితం ॥ బోధాయ
నః ॥ అమృతాపిధానమసీత్యుపవిష్టోఽపః పీత్వా చాంతోభిమృశతి ప్రాణా
నాం గ్రంథిరసీతి । పునరాచమ్య దక్షిణపాదాంగుష్ఠే పాణినా నిశ్రావయేత్
అంగుష్ఠమాత్రః పురుషోంగుష్ఠం చ సమాశ్రిత ఇతి మనుమంత్రిణ మూర్ధ్వహ
స్తం సమాచరేత్ ॥ శ్రద్ధాయాం ప్రాణే నివిశ్యామృతం హుతం ప్రాణమన్నే
నాప్యాయస్వ । శ్రద్ధాయామపానే నశ్రద్ధాయాం వ్యానే శ్రద్ధాయాముదా
నే శ్రద్ధాయాం సమానే నివిశ్య ఇతి యథావిహితమనుషంగః ॥ బ్రహ్మణి
మాత్మానం యోజయేత్ । సర్వక్రతుయాజినామాత్మయాజీ విశిష్యత ఇతి
వ్యాసోపి ॥ తతస్తృప్తస్సన్ అమృతాపిధానమసీత్యపః ప్రాశ్య తస్మాద్దే

శాన్మనాగపస్పృశ్యవిధివదాచమేదితి ॥ భరద్వాజః ॥ భుక్త్వాఽమృతా
పిధానమసీతిచనిపీయ ఆచాంతః పునరాచామే ద్యావన్మండలశోధనమ్ ॥
దేవలః ॥ భుక్తోచ్ఛిష్టంసమాదాయ సర్వస్మాత్కించిదాచమన్ ।
ఉచ్ఛిష్టభాగధేయేభ్యః సోదకంనిర్వపేద్భువి ॥ విష్ణుః ॥ నహస్తౌప్రక్షాళ్య
చులకంగృహ్ణీయాదితిసంగ్రహే । అమృతాపిధానమసీత్య వశిష్టజలంపి
బేత్ ॥ తచ్ఛేషం రౌరవేత్యుక్త్వా బలిస్థానేవిసర్జయేత్ ॥ శాతాతపః ॥
అర్ధంపీత్వాతుగండూషమ్ అర్ధంత్యాజ్యంమహీతలే। రసాతలగతానా
గాః తేనప్రీణంతినిత్యశః । హస్తంప్రక్షాళ్యగండూషం యఃపిబేత్పాపమో
హితః । సదేవాంశ్చపితౄంశ్చైవ ఆత్మానంచైవఘాతయేత్ । గం
డూషమంత్రోత్తరాపోశనమ్ ॥ తథామార్కండేయః ॥ ఉత్తరాపోశనా
త్పూర్వం నహస్తంప్రక్షాళయేద్ద్విజః । అర్ధంత్యజతిగండూషం అర్ధం
త్యజంభూతలే ॥ ప్రీణంతిపితరస్సర్వే యాశ్చాన్యాభూమిదేవతాః । హస్తం
జిహ్వాంసంక్షాళ్య విధూయోద్ధాయపాత్రతః । గండూషంధారయేద్య
స్తు సురామివసధారయేత్ । గండూషార్ధత్యాగమంత్రమాహసఏవ ।
రౌరవేపుణ్యనిలయేపద్మార్బుదనివాసినామ్ । అర్థినాముదకందత్తమక్ష
య్యముపతిష్ఠతు ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాత్ పాత్రంహస్తేనసంస్పృశేత్ ।
యదిస్పృశేత్తుమోహేన సచేలంస్నానమాచరేత్ ॥ పీత్వాభుక్త్వాచయో
మర్త్యః శూన్యంపాత్రంపరిత్యజేత్ । సభూయఃక్షుత్పిపాసార్తః భవే
జ్జన్మనిజన్మని ॥ అపశ్రిస్యతతఃపశ్చాద్గండూషాన్ షోడశావసేత్ । విప్రస్య
దక్షిణేభాగేదేవాస్తిష్ఠంతియత్నతః ॥ ఆసీనఏవగండూషాన్ వామభాగే
విసర్జయేత్ ॥ శాండిల్యః ॥ మాషాదిచూర్ణైర్మృద్భిర్వా ప్రక్షాళ్యకర
యోర్ద్వయం । ప్రక్షాళ్యజానుపాదౌచ కాష్ఠైర్దంతాన్విశోధయేత్ ॥
ఔర్వః ॥ ఆస్యంప్రక్షాళ్యగండూషం పిబేద్భుక్త్వాద్వయోర్ద్విజః । దేవశ్రా
ద్ధంసహాన్యాత్ పిత్ర్యమాత్మానమేవచ । గండూషకాలేఆశ్వాస్యనపిబే
దిత్యర్థః ॥ దేవలః ॥ భుక్త్వాచామేద్యథోక్తేన విధానేనసమాహితః । శో
ధయేన్ముఖహస్తౌచ మృదద్భిర్ఘర్షణైరపి ॥ తస్మిన్నాచమనంకుర్యాత్ యత్ర

ధాం పేర్థభుక్తవాన్ । యద్యుత్తిష్ఠత్యనాచాంతః భుక్తవానాసనాత్తతః ॥
స్నానం సద్యః ప్రకుర్వీత సోఽన్యథాపతితో భవేత్ ॥ గౌతమః ॥ గండూష
స్యార్థసమయే తర్జన్యావక్త్రచాలనం । కుర్వీత యది మూఢాత్మా రౌరవేన
రకే పతేత్ । గండూషం వార(రి)శాచంచ కృత్వా వై కాంస్యభాజనే । షణ్మా
సాద్భువి నిక్షిప్యోద్ధృత్యోపవరాహరేదితి ॥ స్మృత్యంతరే ॥ భుక్త్వోచ్ఛిష్ట
స్త్వనాచాంతశ్చాండాలాదీన్యది పశ్యతి । జ్ఞానతోఽజ్ఞానతో వాపి త్రైస్నాకం భుక్త
వానసౌ ॥ రత్నావళ్యాం ॥ దన్తానాం శోధనం కృత్వా పవిత్రంతు విసర్జ
యేత్ । విసృజ్య భూమౌ పాత్రే వా పశ్చాద్ద్వారంతు శోధనం ॥ స్మృత్య
ర్థసారే ॥ అమృతాపిధానమసీతి గండూషమర్ధం పీత్వార్ధం భూమౌ
బహిర్నిరస్య వర్తులపవిత్రం విసృజ్య భూమౌ పాత్రే వా క్షిప్త్వా సమ్యగు
చ్ఛిష్టం ప్రక్షాళ్య ద్విరాచమేత్తతో హస్తౌ సంమృజ్యాపరిస్రావ్యాంగుష్ఠాభ్యాం
చక్షుషోః నిషిచ్య చక్షుషీ స్పృష్ట్వాగ్నిముపస్పృశ్యేష్టదేవతాం స్మరేత్
ఇతి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ దంతశోధనకాష్ఠంతు భూమావేవ సముత్సృజేత్ । భు
క్త్వా తత్ప్రయత్నేన కించిత్ప్రక్షాళ్య వారిణా ॥ అనుచ్ఛిష్టో నకుర్వీత భు
క్త్వా వై దంతశోధనమ్ । పాదుకారోహణంచైవ తిలైశ్చపితృతర్పణం ॥
గౌతమః ॥ ఆచాంతః పునరాచామేదాయంగౌరితి మంత్రతః । ద్రుపదంవా త్రి
రావృత్య సర్వపాపప్రణాశినీ । హస్తౌ నిఘృష్యాంగుష్ఠాభ్యాం చక్షురంబు
నిక్షిపేత్ । యయాతించ సుకన్యాంచ చ్యవనం శక్రమశ్వినౌ ॥ భుక్తమాత్రం
స్మరేద్యస్తు చక్షుస్తస్య న హీయత ఇతి ॥ స ఏవ ॥ ప్రాణానాం గ్రంథిరసీత్యా
లభేద్ధృదయం తతః । అక్షరేణ స్వమాత్మానం యోజయేద్బ్రహ్మణేన హీ
తి ॥ కల్పః ॥ ఆచాంతో నాభిదేశంతు ప్రాణానాం గ్రంథిరసీతి వ । వి
మృశ్యాదిత్యమీక్షేత రాత్రౌ దీపముఖం తతః ॥ వ్యాసః ॥ ఆచమ్యాంగుష్ఠమా
త్రేతి పాదాంగుష్ఠే తు దక్షిణే । నిస్రావయేద్ధస్తజలమూర్ధ్వహస్తస్సమాహి
తః ॥ అత్రిః ॥ ఆచాంతోప్యశుచిస్తావద్యావత్పాత్రమనుద్ధృతం ॥ ఉద్ధృతే

పృథక్చిస్రావత్ యావన్మండలశోధనం। భూమావపి నలిప్తాయాం తావత్స్యా
దశుచిః ప్రమాన్ । ఆసనాదుత్థితస్తస్మాద్యావన్నస్పృశతే మహీం । ఏత
ద్బ్రహ్మచారివిషయం । భార్యాభృత్యదాసేభ్యః దత్వోచ్ఛిష్టం తు శోధయే
త్తత ఇతి గృహస్థస్యోక్తత్వాదితి ॥ స్మృతిరత్నే ॥ శాతాతపః ॥ ఆచమ్య
పాత్రముత్సృజ్య కించిదార్ద్రేణ పాణినా । ముఖ్యాన్ప్రాణాన్సమాలభ్య
నాభిం పాణితలేన చ । భుక్త్వా నైవ ప్రతిష్ఠేత నైవ చార్ద్రేణ పాణినా । పా
ణీ మూర్ధ్ని సమాధాయ స్పృష్ట్వాగ్నిం చ సమాహితః ॥ ఆపస్తంబః ॥ యత్ర
భుజ్యతే తత్సంమృజ్య నిర్హృత్యావేక్ష్య తం దేశమమత్రేభ్యో లేపాన్ సంసృ
ష్యాద్భిః సమ్మృజ్యోత్తరతః శుచౌ దేశే రుద్రాయ నినయేదేవం వాస్తు శివం భ
వతీతి. యత్ర స్థానే భుజ్యతే తత్రత్యముచ్ఛిష్టం సమూహ్య రాశీకృత్వాన్యత్ర
నిర్హృత్య తం దేశమవోక్ష్యైవముపాకృతః తాన్యమత్రాణి తేభ్యోన్న
లేపాన్యం జనలేపాంశ్చ సంసృష్య కాష్ఠాదినావకృష్యాద్భిః సంమృజ్య
హస్తాత్తరత శ్శుచౌ దేశే రుద్రాయనయేత్ రుద్రాయేదమస్త్వితి నిన
యేత్ । ఏవం కృతే వాస్తుగృహం శివం సమృద్ధం భవతీత్యర్థః ॥ విష్ణుపురా
ణే ॥ భుక్త్వా సమ్యగ్ద్విరాచమ్య ప్రాఙ్ముఖోదఙ్ముఖోపి వా । స్వస్థః ప్రశస్తస్సచ్చి
త్తః కృతాసనపరిగ్రహః । అభీష్టదేవతానాం తు కుర్వీత స్మరణం నరః ॥ అ
గ్నిరాప్యాయనం ధాతుం పార్థివం పవనేరితః । భక్తావకాశో నభసా జ
రయేదస్తు మే సుఖం । అన్నం బలాయ మే భూమిరాపోన్నమనిలస్య చ ॥ భవే
త్త్వేతత్పరిణతం మమాస్త్వవ్యాహతం సుఖం । ప్రాణాపానసమానానాము
దానవ్యానయోస్తథా ॥ అన్నం పుష్టికరం చాస్తు మమాస్త్వవ్యాహతం సు
ఖమ్ । అగస్తిరగ్నిర్బడబానలశ్చ భుక్తమ్మయాన్నం జరయంత్వశేషం ॥
సుఖం చ మే తత్పరిణామభూతం యచ్ఛత్వరోగం మమ చాస్తు దేహే ॥ విష్ణుస్స
మస్తేంద్రియదేహదేహీ ప్రధానభూతో భగవాన్యథైకః । సత్యేన తేనో
క్తమశేషమన్నమారోగ్యదం మే పరిణామమేతు ॥ విష్ణురత్తా యథైవాన్నం ప

శీమాణంచవైయుతః । అన్యేనతేనమేభుక్తం జీర్యత్వన్నమిదంతథా । ఇత్యు
చ్చార్యస్వహస్తేన విమృజ్యచతతోదకమ్ ॥ అనాయాసప్రదాయీతికు
ర్యాత్కర్మాణ్యతంద్రితః । స్రగ్వస్త్రాదివినోదేనసన్మార్గాదవిరో
ధినా ॥ దినంనయేత్తతస్సంధ్యాముపతిష్ఠేత్సమాహితఇతి ॥ వాహటః॥
భుక్త్వానోపవిశేద్యస్తుదండం భవతితిష్ఠతః ॥ ఆయుషః క్రమతోమృత్యుః
ధావతస్స్వపతోవపుః । భుక్త్వారాజవదాసీతగత్వాశతపదంశనైః ॥
వ్యాసః ॥ భుక్త్వావైసుఖమాస్థాయతదన్నంపరిణామయేత్ । ఇ
తిహాసపురాణాభ్యాం సప్తషష్ఠమకౌనయేత్ ॥ అష్టమేలోకయాత్రా
తుబహిస్సంధ్యాంతతఃపరం ॥ మార్కండేయః ॥ భూయోపాద్యావమ్య
కర్తవ్యం తాంబూలస్యచభక్షణం । శ్రవణంచేతిహాసస్యతతఃకుర్యాత్సమా
హితఇతి ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ అతిథింశ్రోత్రియంతృప్తిమాసీమాంత
మనువ్రజేత్ । అహశ్శేషంసహాసీతశిష్టైరిష్టైశ్చబంధుభిః ॥ శంఖః ॥
విచార్యచపురాణార్థాన్ వేదార్థాన్స్మృతిమాస్థితః । విష్ణుంసదాహృ
దిధ్యాయేత్సకలంనిష్కలంతువా ॥ శిఖిః ॥ భుక్త్వోపస్థాయమార్తాం
డంపురాణానిసదాపఠేత్ । భావశుద్ధ్యాహరౌభక్తిఃపురాణశ్రవణాద్భ
వేత్ ॥ అత్రిః ॥ దివాస్వాపంనకుర్వీతగచ్ఛేన్నైవదివాస్త్రియం । ఆయుః
క్షయకరీనిద్రాదివాస్త్రీపుణ్యనాశినీ । ఇతిహాసపురాణానిధర్మశాస్త్రాణి
చాభ్యసేత్ । వృథావివిధవాక్యానిపరివాదాంశ్చవర్జయేత్ ॥ అఖం
డదర్శః ॥ భుక్త్వాచైవసుఖాసీనః తాంబూలేనాస్యశోధనం । చూర్ణామల
కధాతూనామేకేనాథవిశోధనం । సుపూగంచసుపత్రంచచూర్ణేన
చసమన్వితం॥ప్రదద్యాద్ద్విజదేవేభ్యఃతాంబూలంచర్వయేద్ద్విజః। ఏకపూ
గంసుఖారోగ్యంద్విపూగంనిష్ఫలంభవేత్ ॥ అతిశ్రేష్ఠంత్రిపూగంతుఅధికం
నైవదూష్యతి । పర్ణమూలేభవేద్వ్యాధిఃపర్ణాగ్రేవ్యాధిసంభవః ॥
చూర్ణపర్ణంహరత్యాయుః సిరాబుద్ధివినాశినీ । తస్మాదగ్రంచమూ

ఱంచశిరాం చైవ విశేషతః। చూర్ణపర్ణం వర్జయిత్వా తాంబూలం ఖాదయేన్నరః । అఖండితం చక్రముకం పర్ణ ప్రక్షాళితం తథా ॥ అశోధితం తథా చూర్ణం భక్షయన్ సర్వకోషభాక్। అగ్రం ధాయ ముఖే పర్ణం పూగాగ్ర ఖాదతి యో నరః ॥ సప్తజన్మదరిద్రస్స్యాత్ నరకేషు నిమజ్జతి । చూర్ణమంతర్ణ దత్వైతన బహి శ్చావకుంఠనం ॥ ప్రాతః కాలే ఫలాధిక్యం చూర్ణం మధ్యందినే ధికం । సాయం పర్ణస్య చాధిక్యం త్రిధా తాంబూలభక్షణం ॥ బాహటః ॥ తాంబూలం కటుతిక్తముష్ణ మధురం క్షార కషాయాన్వితం। వాతఘ్నం క్రిమినాశనం కఫహరం దేహాగ్ని సందీపనం ॥ స్త్రీసంభావన భూషణం రుచికరం శోకస్య విచ్ఛేదనం। తాంబూలస్య చ మే త్రయోదశగుణా స్స్వర్గేపి తే దుర్లభాః ॥ ప్రత్యూష సీధుకర్మసమ యే పరయువతీనాం చ సంగమే విరమే । రాజసు విద్వత్సు గృహే తాంబూలం యో న ఖాదయేత్స పశుః ॥ సూర్యే స్సశిఖరం ప్రాప్తే పాదశౌచక్రియాన్వితః ॥ బహిస్సంధ్యాముపాసీత కుశపాణిస్సమాహితః । అనృతం మద్యగంధం చ దివా మైథునమేవ చ ॥ పునాతి వృషళస్యాన్నం బహిస్సంధ్యాముపాసతే।ఆచమ్య సంధ్యాం సంకల్ప్య మార్జయిత్వా చ పూర్వవత్॥ గాయత్ర్యా ప్రసన్నేర్యు త్రిః ప్యప్రదక్షిణము ధాచరేత్। సంధ్యాధార్యతో పవిష్టః స్సువాగ్యతస్సుసమాహితః ॥ ప్రణవవ్యాహృతియుతాం గాయత్రీం పూర్వవజ్జపేత్ । కృత్వా స్వశాఖావిహితమాదిత్యముపతిష్ఠతే।వారుణీభిరుపస్థాయ దిశశ్చైవోపతిష్ఠతే॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ ఉపాస్య పశ్చిమాం సంధ్యాం హుత్వాగ్నీన్ స్వాను పాస్య చ భూత్యాచాపహతో భూత్వా సమ్యక్ తృప్తో ఖసంవిశేత్॥స్మృతిరత్నే॥హుతాగ్నిః ఽందితగురుః కృతాతిథ్యశ్చశక్తితః । వైశ్వదేవబలించాపి కృత్వాశ్నీయాద్యథావిధి ॥ వ్యాసః ॥హుత్వాగ్నీన్ విధివన్మంత్రై ర్యావదుక్తమశిష్టకం । సభృత్యబాంధవాస్సర్వే స్వపేచ్ఛుద్ధస్తతో నిశి ॥ బోధాయనః ॥ మేరుకాంచనదానాని వాజపేయశతాని చ । కన్యాకోటిప్రదానం చ న సమం సాయమాహుతే ॥ శాండిల్యః ॥

అన్నైష్ఠరిప్రభూతైర్దేవేశంవివిధైఃపృథగర్చయేత్ । సంధ్యయోరుభయోః
కుర్యాత్ పూజాంసర్వోపచారకైః । నక్తంకుటుంబికోశ్నీయాత్ హితం
పథ్యంసుతృప్తిమత్ ॥ నోత్తరాభిముఖస్స్వప్యాత్ పశ్చిమాభిముఖోనచ ।
నచాకాశేననగ్నోవా నాశుచిర్నాసనేక్వచిత్ ॥ నశూన్యాయాంతుఖట్వా
యాం శూన్యాగారేనచైవహి ॥ విష్ణుపురాణే ॥ పునఃపాకముపాదాయ
సాయమప్యవనీపతే । వైశ్వదేవనిమిత్తంవైపత్న్యాసార్ధంబలింహరేత్ ॥
తత్రాపిశ్వపచాదిభ్యః తథైవాన్నవిసర్జనమ్ । అతిథించాగతంతత్రస్వ
శక్త్యాపూజయేత్తతః । బుధః ॥ పాదశౌచాసనప్రహ్వ స్వాగతోక్త్యాచ
పూజయేత్ । తతశ్చాన్నప్రదానేన శయనేనచపార్థివ ॥ దివాతిథౌతు
విముఖేగతేయత్పాతకంనృప । తదేవాష్టగుణంపుంసాం సూర్యోఢేవిముఖీ
కృతే ॥ కృత్వాపాదాదిశౌచంచ భుక్త్వాథశయనంగృహీ । గచ్ఛేచ్ఛయ్యా
మస్ఫుటితామపిదారుమయీంనృప ॥ నావిశాలాంనవైభగ్నాంనాసమాంమ
లినాంనచ । నచజంతుమయీంశయ్యామధితిష్ఠేదనాస్తృతాం ॥ ప్రాచ్యాం
దిశిశిరశ్శస్తంయామ్యాయామథవానృప । సదైవంస్వపతఃపుంసః విపరీతం
తురోగదం ॥ శౌనకః ॥ నిశాయాఃప్రథమేయామే జపయజ్ఞార్చనాదికం ।
బ్రహ్మాహుత్యాపితత్రైవ వర్జయిత్వాపిభోజనమ్ । అనధ్యాయేప్రదోషే
షు సాయంగాయత్రజపసంకోచమాచరంతి శిష్టా ఆహుశ్చ । చతుర్థ్యాం
సప్రదోషాయాంశతార్ధంసచతుష్టయం । సప్తత్రింశచ్చసప్తమ్యాం అష్టావిం
శత్రయోదశే । అష్టావింశదనధ్యాయే ఇతరేషుయథోదితం । సప్తప్రదో
షేదశేచ గాయత్రీదశసంఖ్యయా । అష్టమ్యాంచచతుర్దశ్యాం నిత్యా
ర్ధంతుతద్బుధః । ప్రతిపత్తుతృతీయాంశం పర్వణ్యల్పతరంజపేత్ । సంగ్రహాం
తరే ॥ నిత్యార్ధంచతుర్థీవసు మనుతిథిషుస్యాజ్జపస్సప్తమీయాసప్తత్రిం
శచ్చతస్యాం ప్రతిపదిచపునఃషడ్త్రింశదేవ । తద్వత్పర్వద్వయేపి త్రి
యుత్తదశతిథావష్టభిర్వింశతిస్స్యాత్ ఏవంవిష్ణ్వాదికాలేష్వఖిలమతమిదం

సాయమేవంచకార్యం। ప్రదోషోపివశిష్ఠః ।యోవిఘ్నూకర్ణకామరాత్ర్యా
దావ్వైకార్ధఘటికాక్రమాత్ । రంధ్రాద్యామోదయాదర్వాక్ ప్రదోష
స్సాన్యత్కలాదిభిరితి।విఘ్నః చతుర్థీ అరుణస్సప్తమీ కామః త్రయోదశీ రంధ్రో
నవనాడ్యాదౌ చతుర్థీ సప్తమీ త్రయోదశ్యాః క్రమేణ ద్వ్యేకార్ధఘటికాస్సంతిచే
త్ప్రదోషః ।తథా రాత్ర్యాదౌ తృతీయా నవఘటికా చేత్ప్రదోషః అధికా చేత్
నాస్తి॥ రాత్రౌ ద్వ్యామాదుపరి చేన్నప్రదోషః। ద్వాదశ్యాముదయాత్ప్రాక్
కలామాత్రత్రయోదశీసత్త్వే ప్రదోష ఇత్యర్థః॥ స్మృత్యంతరే। షష్ఠీ చ ద్వాద
శీ చైవ అర్ధరాత్ర్యూర్ధ్వనాడికా । ప్రదోషం తు ప్రకుర్వీత తృతీయా నవ నాడి
కా ॥ గాయత్రీజపసంకోచే మూలస్మృతిరవేక్షణీయా । స్మృతిరత్నే ప్ర
ణవవ్యాహృతీనాంచ గాయత్ర్యాశ్శిరసస్తథా ॥ నిత్యనైమిత్తికే కార్యే ప్ర
తే యజ్ఞవ్రతే తథా । దేవతార్చనమంత్రాణాం నానధ్యాయస్స్మృతస్సదా।
ధర్మోద్యోతేపి॥ సౌరాణాం రౌద్రమంత్రాణాం పైతృకాణాం చ నైత్యకే॥
జపహోమాదికార్యేషు నానధ్యాయో న కామ్యకే ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥
సాయం సంధ్యాముపాస్య హోమం వైశ్వదేవమాతిథ్యం చ కృత్వా భృత్యైః ప
రివృతో లఘు భుక్త్వా స్త్రియా సహ సుగంధానులేపనమాల్యతాంబూలాది సే
వ్యమానస్స్వపేత్ ।న సంధ్యాయాం శూన్యాలయే శ్మశానే హ్యేకాకీ చతుష్ప
థే శివమాతృకాయక్షయమస్కందభైరవాద్యుపేత దేవగృహేషు దేవకులే చ
స్వపేత్ ॥ నధాన్యేనభోగదేవవిప్రాగ్నిగురూణాం చోపజీవినామథ చి
రార్ద్రవస్త్రో పాదోనగ్నంత్స్వపేత్ ప్రాక్శిరా వా దక్షిణశిరాః ఇష్టాం దేవ
తాం నత్వా స్వపేత్ వైణవం దండం శయనీయసమీపే నిధాయ ప్రక్షాళితపా
దః కృతరక్షః స్వపేత్ ప్రదోషే పరియామావిద్యయా నయేత్ ॥ ఆచార
సారే ॥ శుచిం దేశం వివిక్తం తు గోమయేనోపలేపయేత్ । ప్రాగుదక్ప్ర
వణే చైవ సంవిశేత్తు సదా బుధః ॥ ప్రాక్శిరాస్తు స్వపన్నిత్యం తథా వై దక్షి
ణాశిరాః । ఉదక్శిరా న స్వపేత్తు తథా ప్రత్యక్శిరా న చ । మహాదేవగృహే

వాపిమాత్రవేశ్మనినస్వపేత్ । నయుక్తేనాగయతనేస్కందస్యాయతనేత
థా । తరుచ్ఛాయాసుజతథాశర్కరాస్థిషుపాంసుషు । నస్వపేచ్చతథా
దర్భవిరాదీష్వంకథంచన | ధాన్యగోదేవవిప్రాణాం గురూణాంచతథో
పరి । నచాపిభిన్నశయనేనాశుచౌనాశుచిస్తథా ॥ నార్ద్రవాసాననగ్నశ్చ
నోత్తరాశ్రితమస్తకః । నాకాశేపర్వతేశూన్యే నచచైత్యద్రుమేతథా । ఆ
కాశేనిరావరణప్రదేశే ॥ స్మృతిరత్నే ॥ అక్షీరీవహ్న్యపస్మారీజరీకస్త్రీక్ష
యీతథా । శ్వాసఘ్నసీతిత్రైర్యుక్తామేకశయ్యాంచవర్జయేత్ । దంష్ట్రదంత
మయేవిద్యుద్దగ్ధేదగ్ధపలాశకే । నశయీతనరోధాన్యేశయనేపంచదారుకే ॥
అశ్వపీఠస్థితేచైవతథాభగ్నకృతేతథా॥పంచదారూణి ఉదుంబరవటాశ్వత్థ
ప్లక్షజంబుద్రుమాఃసుఖానుకూలేశయనేవామపార్శ్వేనసంవిశేత్ । ఆయు
ర్వామకరోప్రోక్తంఉత్తానంబలవర్ధనం। స్వగృహేప్రాక్శిరాశ్శేతేశ్వశురే
దక్షిణాశిరాః । ప్రత్యక్శిరాఃప్రవాసేతు నకదాచిదుదక్శిరాః ॥ విష్ణుః ॥
సుప్రక్షాళితచరణతలోనిష్టాం కృతోదకపూర్ణఘటాదిమంగళోపేతఆ
త్మాభిరుచిరామనుపహతాం సుత్రామాణమితిపఠన్ శయ్యామధిష్ఠాయరా
త్రిసూక్తంజపిత్వావిష్ణుం నమస్కృత్యసర్పాపసర్పభద్రంత ఇతిశ్లోకంజపి
త్వాఇష్టదేవతాంనమస్కృత్యసమాధిమాస్థాయాన్యాంశ్చవైదికాన్మంత్రాన్
సావిత్రింజపిత్వామంగళశ్రితంశంఖంచశ్రవణందక్షిణాశిరాస్స్వపేత్ ॥ శ్లో
కః ॥ సర్పాపసర్పభద్రంతేఇత్యాదిస్మరన్ ॥ రత్నావళ్యాం ॥ మాంగల్యపూ
ర్ణకుంభంతుశిరస్స్థానేనిధాయతు। వైదికైర్గారుడైర్మంత్రైరక్షాంకృత్వా
స్వపేన్నిశి ॥ రాత్రిసూక్తంజపేత్స్మృత్వాసర్వాంశ్చసుఖశాయినః ॥
పార్వత్యాశ్లోకాదర్శితా ॥ జరత్కారోర్జరత్కార్వాంసముత్పన్నోమహా
యశాః । ఆస్తీకఃసత్యసంధోమాంపన్నగేభ్యోభిరక్షతు । నర్మదాయై
నమస్తుభ్యంనర్మదాయైనమోనిశి ॥ నమోస్తునర్మదేతుభ్యంత్రాహిమాంవిషస
ర్పతః ॥ దక్షః ॥ ప్రదోషపశ్చిమౌయామౌవేదాభ్యాసేనయోజయేత్ । యామ

ద్వయంశయానస్తుబ్రహ్మభూయాయకల్పతే॥మనుః॥ వేదోదితంస్వకర్మాణియ థాకుర్యాదతంద్రితః ॥ తథాకుర్వన్యథాశక్తిప్రాప్నోతిపరమాంగతిం । వ్యాసః॥ ఇత్యేతదఖిలేనోక్తంఅహన్యహనివైమయా।బ్రాహ్మణానాంకృత్య జాతమపవర్గఫలప్రదం॥నాస్తిక్యాదథవాలస్యాత్ బ్రాహ్మణోనకరోతియః।స యాతినరకాన్ ఘోరాన్ కాకయోనిషుజాయతే॥ నాన్యోవిముక్తయేపంథాః ముక్త్వాశ్రమవిధింస్వకం । తస్మాత్కర్మాణికుర్వీతతుష్టయేపరమేష్ఠినఇతి ॥

శ్లో ॥ దొడ్డబేలిపురీవాసినారాయణమనీషిణా ।
పరిష్కృతాకృతిరియంనారాయణపదార్పితా ॥

శ్లో ॥ సిద్ధనామపురీవాసి విశ్వనాథమనీషిణా ।
ముద్రాభేదాన్ పరిష్కృత్య విశ్వేశ్వరపదార్పితా॥

ఇతి శ్రీ వైద్యనాథ దీక్షిత విరచితే స్మృతి
ముక్తాఫలేఆహ్నికధర్మనిరూపణం
నామద్వితీయ పరిచ్ఛేదః.

